

Klaus Laalo

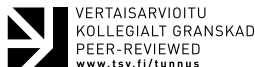
Lapsenkielen uudissanat

Tietolipas 291

Klaus Laalo

Lapsenkielen uudissanat

Tietolipas 291

Teos on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran nimeämien asiantuntijoiden tarkastama.

SKS:n julkaisujen kokoelma kuuluu Unescon kansalliseen Maailman muisti -rekisteriin.

Koneen säätö on tukenut teoksen kirjoittamista.

© 2024 Klaus Laalo ja SKS

Sarja-asu: Markus Itkonen
Kannen suunnittelu: Eija Hukka
Taitto: Maija Räisänen
EPUB: Tero Salmén

ISBN 978-951-858-928-3 (nid.)
ISBN 978-951-858-929-0 (EPUB)
ISBN 978-951-858-930-6 (PDF)

ISSN 0562-6129 (nid.)
ISSN 2670-2584 (verkkojulkaisut)

DOI <https://doi.org/10.21435/tl.291>

Teos on lisensoitu Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International -lisenssillä, ellei toisin mainita.
(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.fi>)

Teos on avoimesti saatavissa osoitteessa
<https://doi.org/10.21435/tl.291>
tai lukemalla tämä QR-koodi mobiililaitteella.

Hansaprint Oy, Turenki 2024

Sisällys

Saatesanat 11

1 JOHDANTO 13

- 1.1 Tämän teoksen tavoitteet ja rakenne 13
- 1.2 Aineisto ja vertailuaineistoa 16
- 1.3 Lapset luovina kielenkäyttäjinä ja uudissanojen muodostajina 17
- 1.4 Miksi ja milloin lapset muodostavat uudissanoja? 18
- 1.5 Miten lapset muodostavat uudissanoja? 24
- 1.6 Aiempaa tutkimusta suomenkielisten lasten uudissanoista 26
- 1.7 Uudissanojen kirjoa ja rajanvetoa 27
- 1.8 Saman uudissanon eriaikaisia esiintymiä vai eri uudissanoja? 42

2 VAKIINTUNEET JOHDOKSET UUDISJOHDOSTEN MUODOSTUKSEN MALLINA 44

- 2.1 Nauhoitteiden verbijohdoksia 45
- 2.2 Nauhoitteiden adjektiivijohdoksia 52
- 2.3 Nauhoitteiden substantiivijohdoksia 57
- 2.4 Päiväkirja-aineiston varhaisista uudismuodosteista 61
- 2.5 Marin ensimmäiset uudisjohdokset 63
- 2.6 Tomin ensimmäiset uudisjohdokset 67

- 3 VAKIINTUNEET YHDYSSANAT UUDISYHDYSSANOJEN
MALLINA 70
 - 3.1 Vähän tutkittu aihe 70
 - 3.2 Yhdyssanojen semantiikkaa: normimerkitys ja muita
systeemimerkityksen reaalistumia 73
 - 3.3 Marin varhaiset nauhoitteet: yhdyssanojen käytön alku ja
mallit 75
 - 3.4 Marin ensimmäiset uudisyhdyssanat päiväkirja-
aineistossa 79
 - 3.5 Tomin varhaiset nauhoitteet: yhdyssanojen käytön
alku ja mallit 81
 - 3.6 Tomin ensimmäiset uudisyhdyssanat päiväkirja-aineistossa 85
- 4 MARIN UUDISSANOJA ERI IKÄVUOSINA 86
 - 4.1 Taustaksi: kokoavasti yksivuotiaan Marin uudissanoista 86
 - 4.2 Kaksivuotiaan Marin uudissanat 87
 - 4.2.1 Verbejä 87
 - 4.2.2 Substantiiveja 101
 - 4.2.3 Adjektiiveja 110
 - 4.2.4 Partikkeleita 112
 - 4.2.5 Numeraaleja 115
 - 4.2.6 Uudissanaerikoisuuksia 116
 - 4.2.7 Kokoavasti kaksivuotiaan Marin uudissanoista 117
 - 4.3 Kolmivuotiaan Marin uudissanat 119
 - 4.3.1 Verbejä 124
 - 4.3.2 Substantiiveja 133
 - 4.3.3 Adjektiiveja 144
 - 4.3.4 Adverbeja 148
 - 4.3.5 Numeraaleja 151
 - 4.3.6 Leikin ja mielikuvituksen kieltä 152
 - 4.4 Nelivuotiaan Marin uudissanat 154
 - 4.4.1 Verbejä 155
 - 4.4.2 Substantiiveja 165
 - 4.4.3 Adjektiiveja 177

- 4.4.4 Adverbeja 185
- 4.4.5 Numeraaleja 188
- 4.4.6 Leikin ja mielikuvituksen kieltä 189
- 4.5 Viisivuotiaan Marin uudissanoja 190
 - 4.5.1 Verbejä 191
 - 4.5.2 Substantiiveja 199
 - 4.5.3 Adjektiiveja 205
 - 4.5.4 Adverbeja ja alkusointuisia vahvistuspartikkeleita 208
 - 4.5.5 Numeraaleja 209
 - 4.5.6 Erikoisia uudissanamuodosteita 209
- 4.6 Kuusivuotiaan Marin uudissanoja 210
 - 4.6.1 Verbejä 210
 - 4.6.2 Substantiiveja 213
 - 4.6.3 Adjektiiveja 216
 - 4.6.4 Adverbeja 217
 - 4.6.5 Numeraaleja 217
 - 4.6.6 Leikillisiä uudissanoja 218
- 4.7 Seitsenvuotiaan Marin uudissanoja 218
- 4.8 Marin uudissanoja kahdeksan vuoden iästä eteenpäin 221
- 4.9 Kokoavasti Marin uudissanoista 226
- 5 TOMIN UUDISSANOJA ERI IKÄVUOSINA 230
- 5.1 Kaksivuotiaan Tomin uudissanoja 230
 - 5.1.1 Uudisjohdoksia 230
 - 5.1.2 Yhdyssanauudennoksia 241
- 5.2 Kolmivuotiaan Tomin uudissanat 247
 - 5.2.1 Verbejä 249
 - 5.2.2 Substantiivijohdoksia 255
 - 5.2.3 Yhdyssubstantiiveja 260
 - 5.2.4 Adjektiiveja 267
 - 5.2.5 Adverbeja 271
 - 5.2.6 Numeraaleja 272
 - 5.2.7 Muita uudissanoja 273

- 5.3 Nelivuotiaan Tomin uudissanoja 273
 - 5.3.1 Verbejä 273
 - 5.3.2 Adjektiiveja 280
 - 5.3.3 Substantiiveja 282
 - 5.3.4 Adverbeja 289
 - 5.3.5 Numeraaleja 290
 - 5.3.6 Takaperoisjohtoa ja muuta erikoista sananmuodostusta 290
- 5.4 Viisivuotiaan Tomin uudissanoja 291
 - 5.4.1 Verbejä 292
 - 5.4.2 Substantiiveja 298
 - 5.4.3 Adjektiiveja 305
 - 5.4.4 Adverbeja 307
 - 5.4.5 Yksittäisiä uudennoksia 307
- 5.5 Kuusivuotiaan Tomin uudissanoja 308
- 5.6 Seitsenvuotiaan Tomin uudissanoja 313
- 5.7 Tomin uudissanoja kahdeksan vuoden iästä eteenpäin 315
- 5.8 Kokoavasti Tomin uudissanoista 316

6 UUDISSANOJEN KOKOAVAA TARKASTELUA SANALUOKITTAIN 319

- 6.1 Tärkeimpiä uudisverbien tyyppejä 319
 - 6.1.1 TTA-johtimisia uudisverbejä 320
 - 6.1.2 Muuttumisverbejä 330
 - 6.1.3 ELE-johtimisia uudisverbejä 332
 - 6.1.4 Momentaanisia uudisverbejä 332
 - 6.1.5 Uudisverbeissä tavattavaa variaatiota 334
 - 6.1.6 Yhdysverbejä 335
 - 6.1.7 Varattuja sana-asuja 336
- 6.2 Substantiivijohdosten tyyppejä 338
 - 6.2.1 Deminutiivijohdoksia 339
 - 6.2.2 Välineennimiä: *in*-johdoksia ja muita johdostyyppejä 347
 - 6.2.3 Tekijännimiä: johdin *-jA* 357
 - 6.2.4 *mUs*-johdoksia 359

- 6.2.5 *mA*-johdoksia 362
- 6.2.6 Paikannimijohdoksia ja paikan appellatiiveja 365
- 6.3 Adjektiiviuudennoksia 367
 - 6.3.1 Adjektiivinjohdin *-(i)nen* 369
 - 6.3.2 Adjektiivinjohdin *-kAs* 374
 - 6.3.3 Yhdysjohdin *-kkAinen* (*kAs + inen*) 376
 - 6.3.4 Karitiiviadjektiivien johdin *-tOn* ja kieltopartisiipit 376
 - 6.3.5 Harvakäyttöisiä uudisadjektiivien johtimia 378
 - 6.3.6 Vahvikealkuisia adjektiiveja 380
 - 6.3.7 Innovatiivisia komparatiivi- ja superlatiivimuotoja 381
 - 6.3.8 Yhdysadjektiiveista 382
 - 6.3.9 Kokoavasti lasten uudisadjektiiveista 383
- 6.4 Lukusanauudennoksia 384
 - 6.4.1 Järjestysluku-uudennoksia 384
 - 6.4.2 *toista*-loppuisia uudisnumeraaleja: *kymmenentoista*, *satatoista* ja muita 387
 - 6.4.3 Lukusanojen muodostusta ranskan kieltä muistuttavien periaattein 388
 - 6.4.4 Erittäin suuria lukuja: *kymmenensataa* ja *iljoona*-muotti 388
 - 6.4.5 Lukujen ja kirjainten assosioitumista 389
 - 6.4.6 Numeraaleja mukana muiden sanaluokkien uudissanoissa 389
- 6.5 Adverbeja 390
- 7 LAPSENKIELEN UUDISSANOJEN ERITYISOMINAISUUKSIA 398
 - 7.1 Lapsenkielen uudisyhdyssanojen erityispiirteitä 398
 - 7.2 Leikin ja mielikuvituksen kieltä 404
 - 7.2.1 Olentoja: erisnimiä ja appellatiiveja 404
 - 7.2.2 Paikannimiä ja paikan appellatiiveja 407
 - 7.2.3 Mielikuvitusleikkien taianomaisuutta 408
 - 7.2.4 Leikkivaluuttoja, leikisti vieraskielisiä sanoja ja muuta erikoista 409

7.3	Soinnuttelusanoja ja reduplikaatiomuodosteita	411
7.3.1	Alkusointuisia ja intensiteettiä ilmaisevia vahvistus partikkeleita	411
7.3.2	Toimintaan liittyviä soinnuttelusanoja	413
7.3.3	Sananalkuista äännevariaatiota	416
7.3.4	Sanansisäistä vokaaliston variaatiota	417
7.3.5	Höpösanoilla loruttelua	417
7.4	Lasten havaintojen ja näkökulmien kielentäminen	418
7.4.1	Käsiin ja jalkoihin liittyviä assosiaatioita ja analogioita	419
7.4.2	Muihin ruumiinosiin liittyviä assosiaatioita ja analogioita	422
7.4.3	Numeroita, kirjaimia ja äänteitä	422
7.4.4	Vastakohtaisuudet analogisten uudissanojen pohjana	423
7.4.5	Analogian varassa syntyneitä yhdyssanoja, muita sanasarjoja ja johdoksia	428
7.4.6	Analogisia adverbeja	430
7.4.7	Muita oivaltavia havaintoja ja havainnollisia sanaluomuksia	431
7.5	Lasten metakielisiä huomioita uudissanoista	432
8	KOKOAVIA POHDINTOJA	434
8.1	Suomi ja muut kielet	434
8.2	Produktiivisuuden, läpinäkyvyyden ja taajakäyttöisyyden osuus	440
8.3	Kielen resurssien joustavaa hyödyntämistä	443
8.4	Sananmuodostuksen potentiaali ja merkityspotentiaali	445
	Kirjoittaja	454
	Abstract	455

Saatesanat

Tämän teoksen alustavat versiot ovat olleet tekeillä varsin pitkään. Teoksen lopullisen version kannalta oli lopulta kuitenkin onnekasta, että työ ei valmistunut nopeasti, sillä vuosien mittaan mukaan tuli uusia antoisia näkökulmia ja lisäaineistoa. Erityisen antoisa näkökulma löytyi ollessani mukana lapsenkielen esi- ja varhaismorfolогian kieltenvälisessä vertailevassa tutkimushankkeessa, jossa monivuotisia yhteishankkeina koostettiin erikielisten lasten yhdyssanoja ja johdoksia käsittelevät kokoomateokset, joihin kirjoitin suomen kielen osuudet; teokset ilmestyivät vuosina 2017 ja 2021. Näissä teoksissa tärkeällä sijalla oli, että lasten oman sanamuodostuksen pohjaksi tarkasteltiin niin lapsille suunnatussa aikeispuheessa kuin lasten omassakin kielenkäytössä tavattavia vaikiintuneiden sanatyyppejen malleja, jotka toimivat pohjana lasten muodostamille yhdyssanoille ja johdoksille. Tämä näkökulma on mukana myös tässä teoksessa.

Kun kieltenvälisessä tutkimushankkeessa tehtiin lasten yhdysanoja käsittelevää kokoomateosta, huomasin lähdekirjallisuutta etsiessäni, että suomenkielisten lasten yhdysanoista on kirjoitettu vasta niukasti, ja uudisyhdyssanoista on vain muutamia mainintoja. Käsitellenkin tässä kirjassa kohtalaisen runsaasti myös lasten yhdysanauudennoksia johdosten lisäksi.

Aineiston laajenemisenkin kannalta aikalaisä oli hyödyksi. Tutkiskeltuani pitkään Matti ja Leena Laitsaaren kokoamaa lasten uudissanakirjaa otin yhteyttä Matti Laitsaareen kysyäkseni, voisinko saada tutustua kirjan pohjana olevaan aineistoon, josta selviäisi lasten käyttämien uudissanonien käyttöyhteyksiä. Hän vastasi, että

oli vaimonsa Leenan kanssa juuri aikeissa hävittää aineiston, joten voisin saada sen käyttööni. Aineisto oli laajempi kuin olin odottanut, ja vain pieni valikoima siitä oli mahtunut mukaan Laitsaarten kirjaan. Tähänkään teokseen koko Laitsaarten aineisto ei ole mahtunut, mutta esimerkiksi heidän aineistonsa kaikki *in*-johdokset esitän kohdassa 6.2.2, *mUs*-johdokset kohdassa 6.2.4, *mA*-johdokset kohdassa 6.2.5 ja *LA*-johdokset kohdassa 6.2.6.

Tämän kirjan nyt valmistuessa kiitän Koneen säätiötä saamastani tietokirja-apurahasta, joka tarjosi mahdollisuuden keskittyä vuoden ajaksi aineiston käsittelyyn ja alustavan käsikirjoituksen tekemiseen. Kiitän myös Matti Laitsaarta kiinnostavasta vertailu- ja lisäaineistosta. Edelleen kiitän Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraa, joka on ottanut teokseni julkaisuohjelmaansa, sekä SKS:n nimeämiä asiantuntijoita, jotka esittivät hyödyllisiä näkökohtia käsikirjoituksen muokkaamista ja viimeistelyä varten; lämpimät kiitokset edelleen SKS:n etevälle kustannustoimittajalle Kati Hitruhinille, jonka kanssa kirjan valmistumisen loppusuora on edennyt joustavasti.

Aivan erityiset kiitokset kekseliäistä uudissanamuodosteista kahdelle informantilleni, joita kirjassa kutsun Mariksi ja Tomiksi. Heidän panoksensa on ollut korvaamattoman tärkeä tämän kirjan kannalta.

Helsingissä joulukuussa 2024

Klaus Laalo

1 Johdanto

Lasten puheessa kiinnittävät helposti huomiota heidän uudissanansa eli sellaiset heidän itse muodostamansa sanat, jotka eivät kuulu kielen vakiintuneeseen sanavarastoon. Tyypillisiä lasten uudissanoja ovat läpinäkyvät johdokset, kuten *hiihtimet* 'sukset' ja *kaaduttaa* 'kaataa (nurin)', sekä sellaiset yhdyssanat kuin *eiliskesä* 'viime kesä', *hengityspullo* 'happisäiliö', *kuusenpiikki* 'neulanen', *lapsilehmä* 'vasikka' ja *äänestyspiippu* 'mikrofoni'. Tällaisten lisäksi lasten uudissanoihin kuuluu jonkin verran erikoisempia muodosteita, esimerkiksi interjektioista hakkaamiseen liittyvä *haks* ja leikkaamiseen liittyvä *leiks*, takaperoisjohdoksia kuten *vilpoa* (← *vilvoitella*) ja *nyökkä* (← *nyökätä*), adverbeja kuten *jonokkain* ja joitain numeraalejakin, kuten *kymmenentoista* 'kaksikymmentä' ja *siljoona* 'hyvin paljon'. Lasten uudissanat kuuluvat sellaisiin lapsenkielen erikoisuuksiin, jotka herättävät monien muidenkin kuin vain kielentutkijoiden mielenkiintoa – ensiksikin ne kiinnittävät huomiota erikoisuudellaan, mutta sen lisäksi ne kiinnostavat siksi, että ovat usein ihastuttavan kekseliäitä, monesti myös hauskoja.

1.1 Tämän teoksen tavoitteet ja rakenne

Tämän teoksen tavoitteena on kartoittaa suomenkielisten lasten uudissanojen tyyppejä: sellaisia johdoksia ja yhdyssanoja, jotka eivät ole käytössä yleiskielessä – tai joissain tapauksissa ovat käytössä, mutta muussa merkityksessä. Tavoitteena on etsiä vastauksia seuraaviin kysymyksiin: Onko tiettyjä uudissanojen tyyppejä, jotka

ovat luonteenomaisia nimenomaan lapsenkielelle? Ovatko jotkin lasten uudennosten tyypit erityisen yleisiä? Muuttuuko uudissanojen muodostus, kun lapselle kertyy lisää ikää ja kokemuksia kielestä? Käsittelen aihetta sekä itse kokoamani laajan aineiston että monipuolisen vertailuaineiston valossa. Olen koonnut oman uudissana-aineistoni päiväkirjamuistiinpanoina ja nauhoitteina kahden sisaruksen puheesta. Käytän heistä nimiä Mari ja Tomi.

Tärkeänä uutena näkökulmana aiempiin tutkimuksiin verrattuna on se, että taustoititan uudissanojen muodostusta käsittelemällä nauhoitteita: millaisia malleja johdosten ja yhdyssanojen muodostukseen aikuiset tarjoavat lapsille puhuessaan, ja millaisia kieleen jo vakiintuneita johdoksia ja yhdyssanoja lapset alkavat käyttää ennen kuin muodostavat uudissanoja. Vakiintuneen kielenkäytön sanamuodosteet tarjoavat mallin uudissanojen muodostukselle, joten niiden tarkastelu on kiinnostavaa taustoitusta. Inspiraationani tällaiselle taustoitukselle ovat olleet lasten yhdyssanoja käsittelevä kokoomateos *Nominal Compound Acquisition* (Dressler ym. 2017) ja johdosten osalta kokoomateos *The Acquisition of Derivational Morphology* (2021), joihin olen kirjoittanut suomen kieltä koskevat luvut. Yhdyssanojen osalta olen tehnyt tätä teosta pohjustavaa tutkimusyhteistyötä viron ja saamen tutkijoiden kanssa (Argus 2017, Argus – Ijäs-Johansen – Laalo 2014). Teen jaksossa 1.6 katsauksen aiempiin suomenkielisten lasten uudissanoja koskeviin tutkimuksiin.

Aineistoni on kohtalaisen laaja, mutta sen tarkan sanamäärän laskeminen ei ole yksiselitteistä. On toisinaan tulkinnanvaraista, onko kyseessä varma uudissana, jos sana on ennestään olemassa, mutta niin harvinainen, että lapsi ei ole todennäköisesti kuullut sitä aiemmin, mutta hyvin harvinainen. Joskus taas lapsi tuottaa samankaltaisia uudennoksia eri aikoina, ja tietyissä tapauksissa niiden merkitykset ja kantasanat eroavat toisistaan selvästi, mutta joskus on hämärämpää, onko kyseessä erillinen uusi sana vai ei – tätä asiaa käsittelen tarkemmin jaksossa 1.8.

Uudissanoista on usein tarpeen tietää sanan käyttöyhteys. Aiemmissa julkaisuissa ei kylläkään aina ole esitetty uudissanojen käyttö-

yhteyksiä, mutta omaa aineistoa tarkastellessani esitän uudissanoja niiden käyttöyhteydessä siinä määrin kuin tila sallii. Usein voisi riittää pelkkä merkityksen selite, mutta joskus lyhyt merkityksen selite jää monitulkintaiseksi. Toisinaan selittämiseen voi liittyä spekulointia siitä, mitä lapsi on ajatellut. Konteksti tai tarkempi merkityksen selite olisi hyödyksi esimerkiksi seuraavassa: Laitsaarten (1996) kirjassa esitetään uudissana *nahkanousiainen* ja annetaan sille merkityksen selitteeksi lyhyesti 'luomi', mutta onko kyseessä silmäluomi, joka nousee kun silmä avataan, vai ihosta kohoava pigmenttitäplä?

Pyrin olemaan teoretisoimatta sanojen merkityksiä. Siksi esitän uudissana-aineistoni enimmäkseen niin, että mukana on myös käyttöyhteys, sillä sanojen merkitys ilmenee usein niiden käytöstä paremmin kuin määritelmällä luonnehtien. Tästä esimerkkinä adverbi *yhdekkäin*, jota Mari käytti kahdesti kahden vuoden ja seitsemän kuukauden (tästedes 2;7) iässä. Toisella kertaa hän kuvasi sillä tapaa, jolla lapaset olivat kuivumassa lämpöpatterilla kiinni toisisaana, siis yhdessä. Toisella kertaa hän sanoi *kivet on vaan yhlekkäin*, kun viittasi pieniin kiviin, jotka olivat kukin irrallaan muista, eivät siis tarttuneina toisiinsa kiinni rakennuspalikoiden tapaan. Niin ikään Marin nelivuotiaana tuottamiin arvoitusvitsien verbeihin ei olisi mielekästä yrittää liittää merkitysten selitteitä, sillä niiden tilapäiset merkitykset olivat mielikuvituksen varassa. Joskus taas uudissanank tarkkaa merkitystä on vaikea päätellä: Mari tuotti iässä 5;6 raitiovaunuista puhuessaan *myöhästellä*-verbille vastakohtaverbin *nopeilla*, jonka merkitys voisi olla esimerkiksi 'ajaa etuajassa' tai 'ajaa niin nopeasti että pysyy aikataulussa'. Muutamissa tapauksissa merkitys voi olla selvä, mutta taivutusmuodossa esiintyvän uudissanank perusmuoto voi olla epävarma, kuten Marin 3;5 "tuol ov vielä *ylhäitä*" (kuvassa ylhäällä palavia kynttilöitä; selitti oma-aloitteisesti sanan merkityksen), ja tällöinkin konteksti on tarpeen.

Tässä johdannossa käsittelen lasten uudissanojen syntymisen syitä, muodostustapoja ja uudissanojen eri tyyppejä. Esittelen myös lyhyesti aiempaa aiheesta tehtyä tutkimusta. Lisäksi pohdin uudenoston ja vakiintuneen sanaston rajaa, joka joissain tapauksissa on tulkinnanvarainen. Pohdin myös kysymystä siitä, milloin kyseessä

ovat saman uudissanen eriaikaiset esiintymät ja milloin taas eri uudissanat.

Itse varsinaisen uudissana-aineiston käsittelyn taustaksi tarkastelen nauhoitteiden avulla luvuissa 2 ja 3 sitä, millaisia johdoksia ja yhdyssanoja lapset käyttävät ennen kuin alkavat muodostaa uudissanoja, sekä minkätyyppisiä johdoksia aikuiset käyttävät puhuesaan lapsille. Tämä on olennaista taustatietoa, sillä lasten jo oppima vakiintunut sanasto on pohjana uudissanon muodostukselle.

Udissanon kannalta keskeisin aineisto on päiväkirjamuistiinpanot. Nauhoitteisiin uudissanon on osunut niukahkosti, koska niitä on vain tunti tai pari kuukautta kohti. Luvussa 4 käsittelen Marin ja luvussa 5 tämän teoksen toisen pääinformantin Tomin uudissanon kehitystä ikävuosi kerrallaan. Vertaan omaa aineistoani aiempaan lasten uudissanon käsittelevään tutkimukseen paikoin jo aineiston käsittelyn yhteydessäkin, mutta palaan asiaan perusteellisemmin luvuissa 6 ja 7, joissa tarkastelen kokoavasti sellaisia kiinnostavia lasten uudissanon koskevia teemoja, jotka nousevat aineistoa tarkastellessa esille.

1.2 Aineisto ja vertailuaineistoa

Olen koonnut oman uudissana-aineistoni kahden sisaruksen puolesta. Heistä Mari (syntynyt 1991) on kuusi vuotta vanhempi kuin hänen pikkuveljensä Tomi (syntynyt 1997). Aineistoni perustuu enimmäkseen kynän ja paperin avulla muistiin merkitsemiini uudissanonihin; näiden muistiinpanon pohjana on kuukausittain kymmeniä tunteja puhetta, josta on kertynyt aineistoon runsaasti uudissanonja. Nauhoitettua puhetta on enintään pari tuntia kuukaudessa, ja nauhoitteisiin on kertynyt pääosin yhdyssanauudennoksia, mutta lisäksi myös muutamia uudisjohdoksia.

Kokoamani aineisto on laajuudeltaan runsaat 2 500 uudissanon, joista Marin uudissanonja on runsaat 1 500 ja Tomin uudissanonja tuhatkunta. Aineiston tarkkaa sanamäärää on pulmallista laskea monestakin syystä. Ensimmäinen määrään liittyvä pulma on rat-

kaista, mitkä lapsen sanaston erikoisuuksista on tarkoituksenmukaista laskea varsinaisiksi uudissanoiksi. Käsittelen tätä rajanvetoa kartoittaessani uudissanojen eri tyyppisiä jaksossa 1.7. Toinen kysymys kuuluu, mitkä lapsen runsaasta uudissanaesiintymistä ovat itsenäisiä sanastoyksiköitä, siis eri leksemejä, ja mitkä puolestaan ovat saman uudissanan eriaikaisia ja joskus hieman eriasuisia tai erimerkityksisiä edustajia; tätä kysymystä käsittelen jaksossa 1.8.

Tarkastelen lasten uudissanoja erityisesti itse kokoamani laajan aineiston valossa, mutta käsittelen vertailevasta ja kokoavasta näkökulmasta myös eri julkaisuissa ja opinnäytteissä aiemmin julkaistua lapsenkielen uudissanamateriaalia. Lisäksi olen saanut Matti Laitsaarelta käyttööni laajan julkaisemattoman lisäaineiston (LLA), joka on kertynyt hänen useissa lehdissä julkaisemiinsa kyselyihin tulleista vastauksista ja josta vain pieni valikoima on mahdunut mukaan hänen yhdessä vaimonsa Leena Laitsaaren kanssa julkaisemaan teokseen (Laitsaari – Laitsaari 1996).

1.3 Lapset luovina kielenkäyttäjinä ja uudissanojen muodostajina

Lasten uudissanat eivät kuulu kielen vakiintuneeseen, konventionaaliseen sanastoon. Sikäli ne muistuttavat sananmuodostuksen mahdollisuuksia kartoittaessaan sellaisten uudissanoja keksivien aikuisten kielenkäyttäjien kuin kirjailijoiden, runoilijoiden, paki-noitsijoiden ja mainosväen sanaluomuksia. Myös erilaisissa kieli-leikeissä tavataan jonkin verran uudissanoja. Lasten sanastouuden-nokset eroavat näistä aikuiskielen tiettyjen tekstilajien uudissanoista siinä, että lapset tuottavat uudennoksia yleensä tavalliseen arkiseen kommunikointitarpeeseen, puhtaasti saadakseen sanottavansa ilmaistuksi, eivätkä tietoisien erikoisuuden tavoittelun takia – tosin joskus lasten uudissanat perustuvat kielellä leikittelyyn.

Aikuiskielessä voidaan toisinaan käyttää sanoja myös muissa kuin niiden vakiintuneissa merkityksissä. Kuten Alpo Räisänen (1986: 159) on esimerkkien avulla havainnollistanut, urheiluselos-

tuksessa on käytetty yhdyssanoja *maapallo* ja *ilmapallo* ilmaisemassa sitä, kulkeeko jalkapallo maata pitkin vai ilmateitse. Pakinoissa käytetään joskus aivan harkitusti sanoja muissa kuin niiden vakiintuneissa merkityksissä. Pakinoitsija Ollin kieltä tutkinut Jorma Vuoriniemi kutsuu väitöskirjassaan (1973: 35) **varatuiksi sana-asuiksi** sellaisia yhdyssanojen ja johdosten asuja, jotka on jo yleiskielessä varattu tiettyihin merkityksiin mutta joita tilapäisesti käytetään muissa merkityksissä; tämä on mielestäni oivallinen termi ja käytän sitä itsekin. Esimerkiksi eräässä pakinassaan Olli käytti yhdyssanaa *hajuvesi* viittaamaan saastuneeseen, haisevaan meriveteen, mutta tämä yhdyssana on jo ”varattu” eli vakiintunut toiseen merkitykseen. Lapsenkielessä tavataan niin ikään vastaavanlaisia varattujen sana-asujen kanssa yhteen lankeavia uudissanoja. Esimerkiksi Sirkka Vänntilän (1998: 112, 113) mainitsemat verbijohdokset *palauttaa* merkityksessä ’polttaa’ ja *vesittää* merkityksessä ’kastelee’ lankeavat yhteen kieleen vakiintuneiden sanojen, Vuoriniemen sanoin varattujen sana-asujen, kanssa.

1.4 Miksi ja milloin lapset muodostavat uudissanoja?

Lapset muodostavat runsaasti uudissanoja varsinkin kaksivuotiaasta viisivuotiaaksi. Niitä voi olla vielä kuusivuotiaallakin kohtalaisesti, mutta kouluikäisinä lapset tuottavat yhä vähemmän omia uudissanojaan. Uudissanojen kukoistuskauti on silloin, kun lapset toisaalta eivät ole vielä ehtineet oppia kieliyhteisön vakiintunutta sanastoa niin paljon, että voisivat pelkästään sen avulla ilmaista kaiken sanottavansa, mutta toisaalta ovat jo oppineet riittävästi sananmuodostuksen periaatteita ja niiden soveltamistapoja tuottaakseen uusia johdoksia ja yhdyssanoja sen sanaston pohjalta, jonka ovat jo ehtineet oppia hallitsemaan.

Otollinen aika uudissanojen käytölle on siis silloin, kun lapsi siis on ehtinyt oppia keinoja sanojen muodostamiseen mutta ei vielä tunne kovin kattavasti kielen vakiintunutta sanastoa. Lapsi jouuu nimittäin tässä kielen kehityksen vaiheessa usein tilanteisiin,

joissa hänen ei onnistu käyttää kieliyhteisön vakiintunutta sanaa, koska hän ei vielä tunne sitä ainakaan riittävän hyvin. Joskus lapsi on voinut tietyn sanan kuullakin, mutta puhetilanteessa ei muista sitä tarkasti – tai sitten muistaa mahdollisesti ainakin suunnilleen sen äänneasun mutta aavistaa sen merkityksen ja käytön vasta niin alustavasti, ettei ole varma, voiko yhdistää muistamansa sanan kulloiseenkin tilanteeseen. Joskus lapsen uudissanojen motivaationa on myös kielellä leikkittely.

Tärkeää monien lapsenkielen uudisjohdosten synnylle on, että lapset voivat uudisjohdosten avulla joustavasti siirtää tarpeen tullen erilaisia merkityssisältöjä sanaluokasta toiseen, mikä avaa runsaasti uusia mahdollisuuksia ilmaista sanottavaansa tarjoamalla syntaktista ja tekstuaalista pelivaraa. Usein nämä merkityssisältöjen siirtämisen tietä syntyneet johdokset samalla vahvistavat samaan leksikaaliseen kenttään kuuluvien sanojen keskinäistä koheesiota, sisäistä yhteenkuuluvuutta. Esimerkiksi sellaiset tekimennimijohdokset kuin *hiihtimet* 'sukset' ja *soutimet* 'airot' assosioituvat kiinteästi kantasanoihinsa *hiihtää* ja *soutaa*, kun taas vakiintuneet sanat *sukset* ja *airot* ovat kokonaan eri kantaa ja yhdistyvät siten heikommin kyseisiin verbeihin. Vastaavasti sellaiset verbijohdokset kuin *kuolettaa* ja *kuolluttaa* yhdistyvät helposti kantasanoihinsa *kuolee* ja *kuollut*, kun taas *tappaa* on aivan eri kantaa; tosin lasten leikeissä *kuolettaa* voi tarkoittaa vain väliaikaisen leikkikuoleman aiheuttamista, josta elvyttään kohta taas mukaan leikkeihin, ja tällöin on kyse eri asiasta kuin tappamisesta.

Monet eri tekijät vaikuttavat siihen, että lapset muodostavat kaksivuotiaasta alkaen runsaasti uudissanoja, niin johdoksia kuin yhdyssanojakin. Näitä ovat ainakin 1) uuden käsitteen nimeäminen, 2) vakiintuneen sanan tavoittelu, 3) vakiintuneen sanan käyttö uudessa merkityksessä, 4) mahdollisimman tarkan ilmaisun tavoittelu, 5) kohteen ulkonäön tai äänen kuvailu, 6) leikkittely sekä 7) nonsense- eli höpösanat.

Ensinnäkin voi olla, että lapsi ei tunne vakiintunutta sanaa, hän ei ehkä ole edes kuullut sitä vielä. Tällöin hänen tarvitsee itse muodostaa kyseiseen merkitykseen uusi oma sana ilmaistakseen

sanottavansa. Kätevintä on muodostaa mahdollisimman helposti ymmärrettävä, läpinäkyvä uudissana, jolla voi pyrkiä selittämään tarkoittamaansa. Tällaisilta lapsenkielen uudissanoilta vaikuttavat esimerkiksi Laitsaarten (1996) julkaiseman lasten uudissanakokoelman yhdyssanat *katsomuskurkistin* 'aseen tähtäin', *kivisetä* 'patsas', *kurkkiapu* 'kaukoputki' ja *lehmävarasto* 'navetta'.

Toiseksi voi olla, että lapsi tavoittelee uudissanan muodostaessaan jotain vakiintunutta sanaa, mutta ei muista sitä tai muistaa sen vasta epätarkasti. Hän on kuitenkin ehtinyt saada ainakin alustavan käsityksen sanan merkityksestä, mutta käsitteen vakiintunut asu ei kuulu vielä hänen aktiiviseen sanavarastoonsa. Siksi lapsi muodostaa oppimiensa mallien mukaisesti sellaisia sinänsä aivan ymmärrettäviä uudissanoja kuin *soutimet* 'airot', *lyömätin* 'vasara', *lentimet* 'siivet' ja *pysyke* 'pidike'. Tällaisia verbikantaisia johdoksia syntyy helposti puhetilanteen vaikutuksesta, kun soutamisesta, lentämisestä ja pysymisestä on joko suoranaisesti puhuttu tai ainakin tilanne on aktivoinut tällaisen verbin lapsen mielessä. Vastaavantyyppisiä esimerkkejä on yhdyssanoistakin. Siten tiettyä vakiintunutta käsitettä tuntuvat tavoittelevan seuraavat Laitsaarten (1996) mainitsemat lasten yhdyssanauudennokset: kassakoneen nimitys *maksakone* (jossa assosiaatio maksamiseen), kärpäslätkän nimitykset *kärpäsentallotin* ja *läppäyslappu* sekä suksisauvan nimitykset *suksikeihäs* ja *suksitötkkimet*. Epätarkkaan muistamiseen voivat liittyä Laitsaarten mainitsemat yhdyssanat *kissakäpy* 'pajunkissa', *kärsäkuonokas* 'sarvikuono' ja *märkämato* 'kastemato', joissa on mukana vastaavan vakiintuneen yhdyssanan aineksia.

Kolmantena mahdollisuutena sanan asu voi olla sinänsä lapselle tuttu, mutta sanan merkitys on vielä jäänyt epäselväksi. Tähän liittyy helposti kieleen jo vakiintuneiden sanojen eli varattujen sana-asujen erikoista käyttöä. Alpo Räisänen (1990: 5) on kirjannut tällaisesta kuvaavan esimerkin: vauvan ristiäisissä kastettavan nelivuotias isosisko kysyi, onko kastemaljan vesi nyt sitä *lapsivettä* – tämän yhdyssanan asu oli siis kyllä tuttu, muttei sen merkitys. Vastavaanlaisia ovat Tomin neljän vuoden ja kahden kuukauden (tästedes lyhyesti 4;2) iässä käyttämä adjektiivi *erivärinen* 'monivärinen' (sel-

lainen, jossa on eri värejä), verbit 3;5 *erittää* 'purkaa osat erilleen' ja *rikastaa* 'antaa toiselle (leikki)rahaa', Niemien (1985: 155) mainitsema *vieraantua* 'vierailla' sekä Laitsaarten (1996) esittämät *kultakala* 'savusilakka', *kuvatus* 'kamera' ja *tuliainen* 'nokkonen'.

Neljäntenä syynä uudissanojen käytölle on lapsen pyrkimys saada ilmaistua itseään mahdollisimman tarkasti. Tähän voi liittyä joskus se, ettei hän muista tai tunne tuohon samaan merkitykseen jo vakiintunutta sanaa, mutta toisinaan näyttää siltä, että lapsi muodostaa uudissan nimenomaan ilmaistakseen sanottavansa mahdollisimman osuvasti ja täsmällisesti. Tämän tekijän tärkeyttä lapsenkielen uudissanojen synnyssä ovat korostaneet Elbers 1988 ja Windsor 1993. Täsmällisyyden vuoksi lapsi voi muodostaa esimerkiksi yhdyssanan *sekavärinen* tarkoittaessaan sävyltään kahden värin välille sijoittuvaa väriä tai adjektiivin *myrkyinen*, kuten Mari iässä 4;4 ("tää on myrkykäärme, täl on *myrkyset* hampaat") erotukseksi *myrkyllisestä*. Täsmällisyyttä tavoittelevat edelleen yhdysana *välinimi* (Mari iässä 6;5) 'toinen etunimi (joka on ensimmäisen etunimen ja sukunimen välissä)', tai *toisenluokkalainen* (Mari iässä 7;8) 'rinnakkaisella ensimmäisellä luokalla oleva oppilas', ja edelleen *kärpäslätkän* sijaan *hyttysmaila* (Mari iässä 2;0) tilanteessa, jossa lapsi tahtoi jotain kättä pitempää nimenomaan hyttysiä vastaan.

Toisinaan lapsen tuottama uudisjohdos, joka vaikuttaa mahdollisimman selkeältä, voi olla yhteydessä puhetilanteessa vähän aiemmin tuotettuun muotoon, joka tarjoaa pohjaa uudismuodosteelle. Esimerkiksi kun aikuinen kysyi Marilta, kuinka *pitkään* tämän ystävä on leirillä, Mari vastasi iässä 5;0: "siitä *pitkydestä* ei ollut puhetta". Vaikka lapsi tuntisikin jo vakiintuneen johdoksen *pituus*, sitä käytetään tavallisesti ilmaisemaan fyysisenä ulottuvuutena havaittavaa pituutta, esimerkiksi puhuttaessa jonkun ihmisen pituudesta tai tietystä välimatkasta. Kun onkin kyse ajallisesta kestosta, kysymyksen *kuinka pitkään* vaikutuksesta lapsi voi muodostaa uuden johdoksen *pitkyys*, jolla on *tk*-yhtymän sellaisenaan säilymisen ansiosta vahvempi assosiaatiosuhde kysymyksessä esiintyvään *pitkään*-sanaan kuin vakiintuneella johdoksella *pituus*.

Yhdyssanojen osuvaan ja täsmälliseen ilmaisuun tähtäsi Tomi käyttäessään kolmivuotiaana keksimiään omia nimityksiä niskan ja kaulan välisille alueille: ”kaula, ja niska, ja *sivukaula*, ja *sivuniska*” (pestään kukin vuorollaan suihkussa: kaula edestä, niska takaa ja sitten kummaltakin sivulta).

Kiinnostava yhtymäkohta sanaston ja kielipöydän välillä on, että lapsenkielessä samaa pyrkimystä täsmälliseen ja selkeään ilmaisuun ilmenee uudissanojen lisäksi joskus myös taivutuksessa. Siten lapsi voi esimerkiksi pyrkiä selvittämään *i*-vartaloisten verbien 1. ja 2. persoonan imperfektimuotoja, jotka yleiskielessä lankeavat yhteen preesensmuotojen kanssa (*leikin* nyt vs. *leikin* eilen, *leikit* nyt vs. *leikit* eilen) ja tuottaa *leikkisin*-, *poimisit*-, *tönisit*-, *yskisin*-tyypisiä imperfektejä, joissa *si*-aines korostetusti osoittaa eroa preesensmuotoihin (Laalo 2011: 197–199). Tästä selvennyskeinosta lapsi kuitenkin joutuu luopumaan alkaessaan käyttää samanmuotoisia 1. ja 2. persoonan konditionaalimuotoja.

Viidentenä lapset tuottavat ilmaisuvoimaisia sanoja, jotka kuvailevat ääntä tai ulkonäköä. Ääntä kuvailevat esimerkiksi *kolisevasokeri* ’palasokeri’, *napsakynä* ’kuivamustekynä’, *napsutuskengät* ’korkokengät’, *naputuskone* ’kirjoituskone’, *pamahdusleipä* ’paah-toleipä’ ja *vinkujuusto* ’leipäjuusto’, ulkonäköä puolestaan kuvailevat *ihottumakakku* ’mansikkakakku’ ja *reunaryppynen* ’karjalan-piirakka’ (esimerkit Laitsaari – Laitsaari 1996). Näihin kuuluu etenkin yhdyssanoja. Vastaavia esiintyy myös vironkielisillä lapsilla: Argus (2017: 180) mainitsee ambulanssin nimityksen *iiuiiu+abi* (vrt. viron *kiirabi* ’ambulanssi’) ja trolleybussin nimityksen *ammi+tuhh* (*tramm* ’raitiovaunu’ + junan ääntä jäljittelevä *tuhh*)

Kuudes lapsenkielille ominainen uudissanojen ryhmä ovat mielikuviussanat ja leikin kieli. Keskeinen tekijä monien lapsenkielen erikoisten uudissanojen synnyssä on juuri mielikuviutus ja leikki, joskus suoranainen kielellä leikittely. Aiheesta kirjoittanut Terttu Orpana (1984) esittää monipuolista aineistoa sellaisista uudissanoista, joita lapsi on muodostanut leikkitalanteissa ja mielikuviutuksen avulla. Näihin uudissanoihin kuuluu sellaisiakin, joille lapsi on keksinyt myös tarkoitteet. Esimerkiksi luonnontutkijaa leikkiessään

eräs poika nimesi kuvitteellisia muinaiseläimiä kuten *käpsänöitä*, *puromustervoita* ja *piikkiselkärankaotuksen* (Orpana 1984: 17). Mari keksi vielä iässä 14:9 sanan *kärsäraidakas* vastaukseksi Kevätpörriäisen arvoitukseen ”mitä tulee kun yhdistää seepran ja possun”.

Seitsemännenten, marginaalisen uudissanonjen ryhmän muodostavat nonsense-sanat (Lieko 1998: 550–552) eli höpösanat (Karjalainen 1992: 121), joita lapset voivat tuottaa säestääkseen esimerkiksi muovailu- tai piirtämistoimintaansa. Näillä sanoilla ei useinkaan näytä olevan varsinaista semanttista sisältöä. Varsinkin silloin, kun tämän tapaisille muodosteille näyttää olevan hahmotettavissa tietty merkitys, olen ottanut niitä mukaan aineistoon ja sijoittanut ne leikittelykielen sanojen ryhmään. Tarkastelen näitä vielä tarkemmin luvussa 1.7.

Monesti uudissanonjen syntyyn vaikuttaa useampikin kuin yksi mainituista tekijöistä. Esimerkiksi aiemmin mainitussa *hytysmaillassa* ilmenee pyrkimystä täsmälliseen ilmaisuun eli nimenomaan hyttysten mainitsemiseen, mutta kun sanan ilmeisenä mallina on ollut *kärpäslätkä*, uudissanon perusosa *maila* puolestaan viittaa konventionaalisen sanan epätarkkaan muistamiseen. Useimmat ääntä tai ulkonäköä kuvaavat sanat taas ovat hyvin voineet syntyä täyttämään sanaston aukkoa siksi, ettei lapsi tiedä tai muista tarkoitteen vakiintunutta nimitystä, mutta samalla ne ovat havainnollisuudessaan erittäin ilmaisuvoimaisia. Hyvinkin erityyppisiin lapsenkielen uudissanoihin kuuluu edelleen kuudennessa kohdassa mainittuja mielikuvituksen ja leikin aineksia – paitsi siksi, että lapset paikkaavat kekseliäästi sanavarastonsa puutteita myös siksi, että lapset muodostavat uusia käsitteitä myös kielellä leikitellessään. Esimerkiksi Mari muodosti runsaasti uudisverbejä etenkin iässä 4;2 käyttäen kaavaa ”sinulla ei tänään oikeen *patjata* ~ *tyynyttä*”. Näiden uudisverbien merkitykset jäivät jokseenkin hämäriksi.

Lapsenkieleen syntyy siis uudissanoja varsin monentyyppisten tekijöiden vaikutuksesta. Näistä voi havaita, että lapsilla on vähintään kolmenlaisia motiiveja uudismuodosteiden tuottamiseen: lapset voivat muodostaa uudissanoja ensiksikin sanaston tunteemukseen vielä jääneiden aukkojen täyttämiseksi, toiseksi pyrkies-

sään mahdollisimman osuvaan tai ilmaisuvoimaiseen sanontaan, ja kolmanneksi kokeillessaan kielen mahdollisuuksia ja leikitellesään kielellä, jolloin syntyy uusia sanoja mielikuvituksen ja leikin motivoimina.

1.5 Miten lapset muodostavat uudissanoja?

Tärkeimmät lapsenkielen sananmuodostustavat ovat samat kuin aikuiskielenkin: uudissanoja syntyy runsaasti toisaalta kantasanasta johtamalla, kuten *kiehua* → *kiehuttaa* 'keittää', *silitää* → *silitin* 'silitysrauta' (Mari 3;0) ja *kylmä* → *kylmyke* 'leikkijäätelo' (Mari 3;6). Toisaalta uudissanoja syntyy muodostamalla yhdyssanoja. Monet lapsenkielen yhdyssanoista ovat syntyneet kekseliäiden analogioiden varassa, ja ne kuvastavat lasten osuvia oivalluksia. Merja Karjalainen (1992: 122) mainitsee esimerkiksi kaksivuotiaan tytön yhdyssanan *takapöly* 'pakokaasu', kolmivuotiaiden sanat *pikkupaita* 'aluspaita' (vrt. pikkuhousut) ja *pirunympyrä* 'piruetti' sekä nelivuotiaan yhdyssanan *junatalo* 'varikko'. Seuraavat analogioiden varassa muodostetut yhdyssanat ovat Laitsaarten (1996) kirjasta:

appiakka 'anoppi' (vrt. *appiukko*)
jalkahihat 'housun lahkeet' (vrt. paidan hihat)
kalatelevisio 'akvaario'
linnunlehti 'sulka'
maankarva 'heinä'
mäntyhiiri 'orava'
piikkilusikka 'haarukka'
päiväkuu 'aurinko'
sakkosirkka 'parkkipirkko'
taivaankynä 'suihkukone'
yöaurinko 'kuu'

Monet näistä yhdyssanoista kuvastavat lapsen ajatusmaailmaa, kokemuksia ja analogista ajattelua. Kun lapset esimerkiksi oppivat yleensä ensin syömään lusikalla ja vasta myöhemmin käyttämään

haarukkaa, on luontevaa, että haarukan nimitys voi perustua lusikkaan (*piikkilusikka*). Koska televisio on useimmille lapsille tutumpi kuin akvaario, lapsi voi mieltää jälkimmäisenkin jonkinlaiseksi katsoelulaitteeksi ja nimetä sen television alalajiksi (*kalatelevisio*). Vastaavasti linnun pudonnut sulka assosioituu puusta pudonneeseen lehteen, ja suihkukone jättää jäljen taivaalle samankaltaisesti kuin kynä paperiin. Hauskoissa yhdyssanoissa *päiväkuu* ja *yöaurinko* tavattava kuun ja auringon assosioiminen on varsin luonnollista, vastaavaahan tavataan myös esimerkiksi sanonnassa ”kuu torpparin aurinko”.

Yhdyssanojen muodostus on erittäin produktiivinen sananmuodostuskeino, jota aikuiskielessäkin käytetään jatkuvasti. Lapset oppivat tämän nopeasti, ja monesta eri kielestä on tarkasteltu sitä, miten lasten yhdyssanojen muodostus heijastaa lapsille puhutussa kielessä käytettäviä yhdyssanoja. Englannin kielen osalta asiaa on käsitellyt Clark (1995: 146–150); useita muita kieliä puhuvien lasten osalta yhdyssanojen käyttöä käsitellään laajasti ja monipuolisesti Dresslerin ja muiden toimittamassa kokoomateoksessa *Nominal Compound Acquisition* (2017), jossa on saksaa, tanskaa, venäjää, ranskaa, kreikkaa, liettuaa, suomea, viroa, saamea, turkkia ja hepreaa käsittelevät osuudet.

Useat lasten uudisjohdokset ovat ainutkertaisia ja yhteydessä juuri tiettyihin tilanteisiin, mutta on myös joukko sanoja, joita useat lapset muodostavat nähtävästi toisistaan riippumatta. Maija Länsimäki mainitsee murre sanoja käsittelevässä väitöskirjassaan (1987: 283) lastenkielen johdokset *hiihtimet* ’sukset’ ja *soutimet* ’airot’, joista kumpaakin tavataan paikoin myös murteissa. Anneli Lieko (1998: 563) on sitä mieltä, että melkein kaikkien lasten käyttämiä uudisjohdoksia ovat näiden kahden lisäksi myös *kuolluttaa* tai *kuolettaa* ’tappaa’, *kastuttaa* ’kastaa’ sekä *kaaduttaa* ’kaataa’. Länsimäki (mts. 282–283) puolestaan kiinnittää huomiota *hiihtimet*-johdostyyppin produktiivisuuteen lastenkielessä, ja hän mainitsee monilta lapsilta kirjattujen johdosten *hiihtimet* ja *soutimet* lisäksi seuraavat eri lasten käyttämät johdokset: *hiipimet* ’sukset’, *ruuankaappain*, *kui-vutin* ’pyykinkuivatusteline’, *kuultimi* : *kuultimet* ’mikrofoni’, *tuuli-*

lasimet 'tuulilasinpyyhkimet', *leimaimet* 'leimauspihdit', *matkustin* 'kulkuneuvo', *paistin* 'grilli', *piippimi* 'bussin soitonappula', *siistimet* 'siivousvälineet', *siivoin* 'pölynimuri', *maantökin* 'maantökkimisväline', *tööttimi* 'laite, josta kuuluu tööt'.

Tärkeä uudissanojen muodostuskeino on analogiasuhteiden hyödyntäminen. Anneli Kauppinen (1992) on kuvannut monipuolisesti sitä, miten tärkeä asema analogioilla on pienen lapsen ajatusmaailmassa. Analogiaan perustuvia uudennoksia ovat esimerkiksi sellaiset jalkojen ja käsien välisiin assosiaatioihin liittyvät uudissanat kuin *jalkavarsi*, *jalkahihat* 'lahkeet' ja varattu sana-asu *käsi-puntti* 'hiha' kuin myös Niemien (1985: 155) mainitsema *tuolikinos* 'tuolipino', jota lapsi käytti talvella, sekä *vanhukainen* (mts. 156), joka perustuu vakiintuneeseen johdokseen *nuorukainen*. Käsittelen lapsenkielen analogiapohjaisia uudissanoja laajemmin luvussa 7.4.

Johdosten ja yhdyssanojen lisäksi lapsenkielen uudissanoihin kuuluu esimerkiksi takaperoisjohdoksia, joissa vakiintuneesta sanasta karsitaan johdinainesta, kuten Tomin 4;2 *napostaa* (← *napostella*), erilaisia typistymiä, kuten Riionheimon (2002b: 440) mainitsema *piiru* 'piirustus' sekä äänneasun muunnelmia, kuten Vänttilän (1998: 111) mainitsema *maitsu* 'maito'.

Muutamissa lasten uudissanoissa yhdistyy aineksia kieleen vakiintuneista sanoista, kuten sanassa *innollinen*, jossa on aineksia *innokkaasta* ja *onnellisesta*, ja *hytykkä*, jossa on aineksia sanoista *hyttynen* ja *ötökkä*.

1.6 Aiempaa tutkimusta suomenkielisten lasten uudissanoista

Monissa aiemmissa lapsenkielen julkaisuissa on mukana myös uudissanoja. Esimerkiksi Alpo Räisänen havainnollistaa nauhoituksen avulla, miten kaksospojat käyttivät uudissanaa *maakäytävä*, jota he leikeissään suunnittelivat kaivavansa maan alle eli *alamaailmaan* (Räisänen 1975: 252–253). Uudisyhdyssanoja Räisänen artikkelissa on mukana vain nämä kaksi. Johdoksia on mukana useita: verbeistä

etenkin TTA-johtimisia kausatiiviuudennoksia ja substantiiveista esimerkiksi *li*-johtimella muodostettuja deminutiiveja, esimerkiksi *mummuli* ja *soppali*; Räisänen mainitsee, että poikien äiti tarjosi näille mallin käyttämällä sanoja *vauveli* ja *haisuli* (mts. 261).

Terttu Orpana (1984) on aiheellisesti korostanut mielikuvituksen tärkeää osuutta lapsen kielen kehityksessä. Hän on koonnut aineistonsa luonnollisista kanssakäymistilanteista, ja mukana onkin monipuolista aineistoa mielikuvituksen ja leikin kielestä. Orpanan aineisto osoittaa, että muodostaessaan käsitteitä leikin yhteydessä lapsi luo joskus itse sekä sanan että sen tarkoitteen. Myös aiemmassa artikkelissaan (1980) Orpana esittää valikoiman niin ikään kiinnostavia lapsenkielen uudissanoja.

Jussi ja Sinikka Niemi esittelevät monipuolisesti lapsen uudissanoja (1985: 155–156); mukana on runsaasti johdoksia ja muutamia sellaisia yhdyssanoja, joissa ainakin toisena osana on uudisjohdos. Lasten uudissanoihin keskittyviä artikkeleita ovat julkaisseet Lieko (1998), Väänttilä (1998) ja Riionheimo (2002a ja 2002b). Pro gradu -tutkielmissa (esimerkiksi Silvennoinen 2014, Savonen 2019 ja Nygrén 2019) on myös kiehtovia lapsenkielen uudissanoja.

Seuraavissa luvuissa tarkastelen oman aineistoni valossa lapsenkielen uudissanojen kehitystä. Luonnollisessa arkipäivän kanssakäymisessä koottu aineisto on nimenomaan lapsenkielen uudissanojen tutkimusmenetelmänä antoisaa, koska spontaania puhetta kertyy hyvin erilaisista vuorovaikutustilanteista. Päiväkirja-aineistossa juuri lasten uudissanojen määrä ja laatu ovat parhaimmillaan, koska sanaston erikoisuudet kiinnittävät helposti huomiota ja ne tulevat varsin kattavasti kirjatuksi muistiin.

1.7 Uudissanojen kirjoa ja rajanvetoa

Lapsenkielen uudissanojen monivivahteisessa kirjossa erottuvat omana ydinryhmänään uudissanat, jotka on muodostettu kielen vakiintuneiden sananmuodostuskeinojen avulla: johtamalla ja

yhdistämällä. Tämän lisäksi on muita uudissanojen ryhmiä, jotka ovat selvästi pienempiä mutta erikoisuutensa takia kiinnostavia.

Tyypillisiä lapsenkielen uudisjohdoksia ovat esimerkiksi Marin 2;6 *solmuttaa* 'solmia, panna solmuun', *pyöriö* 'ympyrä' (vrt. kolmio, neliö), *kotinen* 'kotoisa', 2;7 *kamerata* 'ottaa valokuva', 2;9 *pyöritin* 'hyrrä' ja *ajain* 'ajoneuvo' sekä Tomin 2;5 *pölyisä* 'pölyinen', 3;3 *pysyke* 'pidike, tuki', 3;3 *nyrkistää* 'laittaa kättä nyrkkiin' ja 3;8 *sukseilija* 'hiihtäjä'. Kuten esimerkeistä ilmenee, lasten uudisjohdokset ovat usein selkeästi muodostettuja ja merkitykseltään läpinäkyviä. Sellaisia ovat myös useimmat lapsenkielen yhdyssanauudennokset, kuten Marin 2;9 *nuhaliina* 'nenäliina', 2;10 *syömiskepit* 'syömäpuikot' ja *jalkavarsi* 'säär'i' sekä Tomin 3;6 *henkiputki* 'henkitorvi', 3;11 *peukkuvarvas* 'isovarvas', 4;3 *oventolppa* 'ovenpieli', *potilasauto* 'ambulanssi' ja 4;5 *lumitikki* 'jääpuikko'. Moniin lapsenkielen yhdysanauudennoksiin kuuluu osana myös uudisjohdos, kuten perusosa Marin yhdyssanassa 3;10 *korvakuulotin* 'kuuloke' sekä määriteosat Tomin yhdyssanoissa 4;2 *kuivumuslaite* 'kuivain' ja 4;10 *hulluilutilaa* 'riehumistilaa'.

Merkitykseltään läpinäkyviä ovat niin ikään monet lapsenkielen uudisadverbit, jotka on muodostettu erityyppisten vakiintuneiden adverbien mallin mukaan, kuten Marin 2;2 *jonokkain* 'jonossa, peräkkäin', 2;9 *siirrymmäksi* 'sivummalle' ja 2;11 *hermospäissään* 'hermostuksissaan' sekä Tomin 3;0 *samanlaisesti* 'samalla tavoin', *kunnosti* 'kunnolla', 3;1 *rypysti* 'rypyssä, ryppyyn', *sammussaan* 'sammuksissa', 3;2 *ei pystyllään vaan makaallaan* ja 3;4 *etulukossa* 'takalukituksen vastakohta, oven telki lukittumatta'.

Suurin osa lasten partikkeliudennoksista on adverbeja, niin omassa aineistossani kuin muidenkin suomenkielisten lasten aineistoissa. Adverbien lisäksi partikkeliudennoksiin kuuluu esimerkiksi sellaisia alkusointuisia vahvistuspartikkeleita kuin Marin 4;9 *hiki hiki hiljaa* 'ihan hiljaa' (mallina ehkä Marin aiemmin ilmeisesti muilta oppima 3;10 *hipihiljaista* 'hiirenhiljaista') sekä erilaisia interjektioita, esimerkiksi Marin 2;7 *leiks leiks* leikkaamisesta, 2;8 *haks haks* hakkaamisesta ja 4;1 *noksis noksis* linnun nokkimisesta.

Lapsenkielen uudissanastoon kuuluu edelleen yhtenä sanaryhmänä typistymisiä, kuten takaperoisjohdon (esimerkiksi *vilpoa* ← *vilvoittaa*, *vilpoinen*) ja muuntyyppisen lyhentämisen tietä muodostettuja uudissanajoja. Useinkaan takaperoisjohdoksiin ei liity sanaluokan vaihdosta, mutta sanaluokan vaihdos liittyy esimerkiksi Marin iässä 1;11 käyttämään verbikantaiseen substantiiviin *kissan nyökkä*. Tätä sanaa Mari käytti sormikissan (pienen leikkikalun) pään alla olevasta aukosta, johon voi työntää sormensa niin, että kissan voi sormellaan panna nyökkäämään (”mis on kissan nyökkä?”). Tomi puolestaan muodosti iässä 4;3 substantiivin *pinne* nähtävästi abstrahoimalla sen sarjasta *joutua pinteeseen* : *olla pinteessä*. Tämä sana kuuluu suomen sananmuodostuksen potentiaalin laitamille: Nykysuomen sanakirja mainitsee Cajanderin runossa esiintyneen kerran sanan *pinne*, mutta Suomen kielen perussanakirja ei enää mainitse tätä sanaa. Kielitöimiston sanakirjassa on lääketieteen termi *hermopinne*. Sanaluokka säilyi sen sijaan samana takaperoisjohdoksen luonteisissa lyhennyksissä *puheli* ’puhelin’ ja *seikka* ’seikkailu’. Taivutukseltaan vaikea johdos *puhelin* lyheni kaksivuotiaan Marin puheessa helpommin taipuvaksi *li*-loppuiseksi, ja siten hän käytti muutaman kuukauden ajan iästä 2;2 alkaen tyyppiä *olla puhelissa* ’puhelimessa’ *soittaa puhelilla* ’puhelimella’. Nelivuotiaana hän käytti usein lyhentymää *seikka* puhessaan seikkailuista: *ei kannattais lähteet tämmöselles seikalle* ’seikkailulle’. Takaperoisjohdosten ja typistymien joukkoon kuuluu siis esimerkiksi sanaluokkavaihdoksia (*nyökkä*), sellaisia lyhennyksiä, jotka eivät lankea vakiintuneen sanan kanssa yhteen (*puheli*) sekä edelleen myös sellaisia, jotka lankeavat (*seikka*).

Lapsenkielen takaperoisjohdoksiin kuuluu edelleen muutamia uudennoksia, jotka osoittavat tiettyjen johdinten läpinäkyvyyttä. Takaperoisjohdoissa johtimen läpinäkyvyys ilmenee siten, että lapsi poistaa johtimen halutessaan karsia sanan merkityksestä juuri johtimen merkityksen. Tällainen uudissana on esimerkiksi TTA-johdin karsimalla syntynyt Marin 3;3 *vilpoa*. Kun Mari ihmetteli helteellä kovasti läähättäviä koiria ja aikuinen kertoi, että koirat yrittävät läähättämällä vilvoittaa itseään, Mari totesi: *mut ei*

ne vilpoa 'niille ei tule vilpoisempi olo'. Tämän Marin takaperoisjohdoksen malliksi sopivat sellaiset arkikielessä taajaan esiintyvät verbiparit kuin *nukkua* ja *nukuttaa* sekä *syödä* ja *syöttää*. Toinen johtosuhteen läpinäkyvyyttä heijastava takaperoisjohdos on Marin 4;2 *ruostaa* 'ruostuttaa', jota hän käytti katsoessaan Bambi-elokuvaa toivoen metsän eläinten pelastuvan siten, että sateessa kulkevien metsästäjien aseet ruostuisivat käyttökelvottomiksi: "entä jos vesi ruostaa metsästäjien pyssyt". Tässä mallina ovat sellaiset verbiparit kuin *kaataa* ja *kaatuu* sekä *kuivaa* ja *kuivuu*. Tällaiset takaperoisjohdot osoittavat, että produktiivisilla TTA- ja U-johtimilla on lapsenkielessä monipuolisia mahdollisuuksia verbinmuodostukseen paitsi johdinten lisäämisen niin myös – aikuiskieltä joustavammin – niiden karsimisen ja uusien takaperoisjohdosten muodostamisen avulla. Havaittuaan tiettyjä säännönmukaisuuksia lapset usein soveltavat ennakkoluulottomasti kielen eri keinoja.

Edellä käsiteltyjen, tavalla tai toisella kielen vakiintuneeseen sanastoon perustuvien uudissanojen lisäksi lapsenkielen uudennoksiin kuuluu sellaisiakin sanoja, jotka eivät näytä ensinkään perustuvan vakiintuneeseen sanastoon vaan jotka lapset ovat muodostaneet alusta alkaen kokonaan itse. Tällaisia ovat ensiksikin deskriptiiviset sanat, kuten Tomin deskriptiiviverbi *blubluttaa* 'muodostaa veden alla ilmakuplia' ja Liekon (1998: 505) mainitsema *tinksittää*, joissa äänneasu pyrkii jäljittelemään tiettyä ääntä. Sanat ovat vartaloltaan uusia, mutta johdinaineiksensa osalta ne liittyvät kielessä yleiseen verbityyppiin.

Toisekseen kokonaan lasten itse keksimiä ovat leikkeihin ja mielikuvitukseen liittyvät sanat, joihin kuuluu hyvinkin monentyyppisiä aineksia. Joskus lapsen leikkimieliset uudennokset saattavat tilapäisesti korvata vakiintuneen sanan, ja silloin merkitys on pääteltävissä käyttöyhteydestä. Esimerkiksi iässä 2;5 Mari puhui juuri syödystä risotosta käyttämättä kuitenkaan tätä sanaa, hän nimittäin kysyi "kuka söi kaiken *muppan*?" On mahdollista, että hän oli unohtanut vakiintuneen sanan, piti sitä äänteellisesti vaikeana, tai sitten häntä yksinkertaisesti huvitti käyttää itse keksimäänsä hauskankuuloista sanaa.

Aineistossani ei ole erityisen runsaasti leikkelykieltä, mutta en sulje niitä kokonaan tarkastelun ulkopuolelle, sillä muutamat leikkisanat ansaitsevat omaleimaisuutensa takia tulla ainakin lyhyesti käsitellyiksi. Leikkisanojen äänneasu vaikuttaa joskus lähes mieltävaltaiselta, ja niiden merkityksistä on toisinaan vaikea saada edes kohtalaisen tarkkaa käsitystä. Joskus niillä ei näyttäisi edes olevan varsinaista merkitystä, vaikka sanaluokan ja usein taivutusmuodonkin voi tietyistä tuntomerkeistä päätellä. Kun Mari esimerkiksi oli iässä 2;9 lukevinaan kirjaa, hän jutteli: *sieppistä kieppuu kieppuu ekanen*. Samassa iässä hän myös selitti: *minä teekkustan piikusta*. Joskus tällaisista jutusteluista muodostui erikoisluonteisia keskustelujakin, esimerkiksi seuraavat:

Mari 2;4: haluan *kikkalalla*

Äiti: mitä on *kikkalalla*?

Mari: *lilli*

Mari 3;3: *natta* pois

Isä: mikä on *natta*?

Mari: se on *tetta* / *natta* joka on *tetta* / ja *pepa* joka oli *popa*

Tällaisia tavallisesti ainutkertaisia, merkitykseltään epäselviä ja muusta sanastosta äännerakenteeltaan poikkeavia lapsenkielen uudennoksia on Karjalainen (1992: 121) kutsunut höpösanoiksi ja Lieko (1998: 550) nonsense-sanoiksi. Aineistossani niistä on vain muutamia yksittäisiä esimerkkejä.

Suhteellisen vapaan assosioinnin tietä muodostui joskus varsin kekseliäitä leikkikielen sanoja, kuten Marin 4;9 *lusikissa*. Lähtökohtana oli ruokailutilanteen verbi *lusikoida*, joka Marin käyttämänä vaihteli äänneasusta *lusikoila* asuun *lusikoira*. Jälkimmäinen hahmottui yhdyssanaksi *lusi+koira*, josta Mari eteni mahdollisesti myös piirroselokuvan Lucifer-kissan liittyvän assosiaation tuella yhdyssanaan *lusi+kissa*. Tällaista luoviin assosiaatioihin perustuvaa uudissanojen muodostusta lähellä ovat monet lapsenkielen deskriptiivisanat, interjektiot ja alkusointuiset vahvistuspartikkelit.

Koska aineistoni on koottu luonnollisissa kanssakäymistilanteissa, huomattavalta osin leikkien yhteydessä, siinä on mukana sellaisiakin uudissanoja, joissa paitsi itse sana myös sen tarkoite ovat lapsen omia luomuksia. Tällaista leikkien ja mielikuvituksen sanastoa ovat esimerkiksi

monet lasten keksimät erisnimet. Uudissanojen joukossa erisnimet muodostavatkin yhden selkeästi erottuvan ja enimmäkseen myös selkeästi motivoidun ryhmän. Lapset nimeävät eläimiä, myös mielikuvituseläimiä, leluja, ihmisiä ja paikkoja. Lapsenkielen uudisnimiin kuuluu ensiksikin varsin läpinäkyviä tapauksia, esimerkiksi Tomin *Kaula Kaulanen* leikkikirahvin nimenä (nimen motivaationa eläimen pitkä kaula) ja Marin *Pekka Häntänen* (pehmokissa, jolla on pitkä häntä, toisin kuin satusankari *Pekka Töpöhännällä*). Varsin läpinäkyviä ovat myös toisiinsa kiinteästi liittyvät nimet, jotka Tomi keksi kuvitteellisen jalkapallojoukkueensa pelaajille: kaikki *poski*-loppuisia yhdyssanoja kuin *Lumiposki*, *Keltaposki* ja *Siniposki*. Läpinäkyviin paikannimiudennoksiin kuuluvat Tomin lukuisat leikkijunaradan asemien ja seisakkeiden nimet kaapin luona sijaitsevasta *Kaappilasta*, radanmutkassa sijaitsevasta *Mutkalasta* ja tunnelin luona sijaitsevasta *Tunnelilasta* aina pistoraitteen päässä olevaan *Sumpunperään* asti. Tomi keksi tällaisia nimiä runsaasti etenkin viisivuotiaana.

Lapsenkielen erisnimiudennoksiin kuuluu edelleen sellaisia muodostukseltaan vähemmän läpinäkyviä mutta kuitenkin motivaatioltaan selkeitä kuin Marin 4;0 *Vanu* muovisesta lelulapsesta, jolla on suklaavanukkaan värinen ruskea tukka. Nimien joukossa on vielä sellaisia nähtävästi ilman varsinaista motivaatiota keksittyjä uudisnimiä kuin Marin 2;6 *Tikke* sekä 2;9 *Ehla ja Tuhla*. Mari kylläkin selitti kysyttäessä viimemainitun nimen motivaatioksi, että ”Tuhla tuhlaa toisten leikkejä”. Kuten esimerkeistä ilmenee, erisnimiin kuuluu hyvinkin läpinäkyvien johdosten lisäksi ainakin typistymiä ja uusilta äännesekvensseiltä vaikuttavia muodosteita.

Tomi muodosti hankin vastaavanlaisia vähemmän läpinäkyviä uudisnimiä, kuten iässä 2;8 kaksi sellaista uutta erisnimeä, joiden motivaatio jäi hämäräksi. Yleensä Tomin uudisjohdokset ovat läpi-

näkyviä, joten näiden kahden suurikokoisen dinosauruslelun nimien erisnimiluonnetta korostaa niiden läpinäkyväisyys: ”tän nimi ois Pättö ja ton nimi ois Pinna”.

Eräät uudisnimitykset olivat lapsen omia nimityksiä esimerkiksi rakennuksille, joiden virallisten nimien merkitykset jäivät hänelle hämäräksi. Kun raitiovaunulla ajettiin usein Kansallismuseon ja Eduskuntatalon ohi, Mari tahtoi tietää mitä nuo muista kadunvarren tavallisista taloista erottuvat suuret ja erikoisen näköiset rakennukset olivat. Hän kuitenkin kehitti niille omat nimensä: Kansallismuseo oli ensin *Karhulinna* sen edessä olevan kivisen karhupatsaan perusteella. Sitten tuli *Vanha karhulinna* erotukseksi sen vieressä sijaitsevasta Eduskuntatalosta, joka taas oli *Uusi karhulinna*; näiden nimien taustaksi Mari kyseli, kumpi taloista oli rakennettu ensin ja kumpi myöhemmin. Mari nimesi muutenkin rakennuksia eläinten avulla: raitiovaunuhalleja hän kutsui *Kukkohalleiksi* ja eräitä korkeita kerrostaloja *Kissataloiksi*.

Lapset voivat muodostaa myös numeraaliuudennoksia, kuten Marin *kymmenentoista* ’kaksikymmentä’, Tomin *satatoista* ja *siljoona* sekä järjestysluvut *yhdes* ’ensimmäinen’ ja *kahdes* ’toinen’. Uudisnumeraalit ovat lapsenkielen uudissanojen pienin ryhmä.

Lapsenkielen uudissanat voidaan siis jakaa erityyppisiin ryhmiin, joista kaksi on varsin laajoja, nimittäin sanamuodostuksessa yleensäkin produktiiviset ryhmät a ja b, muut suppeampia:

- a) johdokset: runsaasti etenkin verbejä, substantiiveja ja adjektiiveja
- b) yhdyssanat: substantiivien lisäksi adjektiiveja, verbejä ja muutamia adverbeja
- c) partikkelierikoisuudet: adverbeja, vahvistuspartikkeleita ja interjektioita
- d) takaperoisjohdokset ja muut typistymät
- e) kokonaan uudet sanamuodosteet, kuten leikkelykielen sanat
- f) erisnimet
- g) numeraaliuudennokset

Eräissä tapauksissa jää tulkinnanvaraiseksi, mitkä lapsenkielen erikoisista johdoksista voitaisiin mahdollisesti sittenkin katsoa kuu-

luviksi kielen vakiintuneeseen sanastoon. Esimerkiksi Nykysuomen sanakirjassa ja Suomen kielen perussanakirjassa on mukana sellaisia verbijohdoksia kuin *ruskeutua* 'tulla ruskeaksi, ruskettua', *paksuuntua*, *helpontaa* 'helpottaa' ja *laihentaa* 'laimentaa'. Aineistoa kootessani pidin näitä kaikkia ensin selvinä lapsenkielen uudenoksina, mutta löydettyäni ne sanakirjoista olin jo poistamassa niitä laskelmistani. Harkinnan jälkeen päädyin kuitenkin lopulta otta-
maan tällaiset verbijohdokset mukaan, sillä vaikka tämäntyyppisiä harvinaisia johdoksia esiintyy sekä lapsenkielessä että sanakirjassa, ne on kuitenkin ilmeisesti muodostettu toisistaan riippumatta. Tätä näkemystäni perustelen sillä, että kyseisillä lapsenkielen johdoksilla on tavallisesti eri merkitys kuin aikuiskielen samanasuisilla harvinaisuuksilla, ja usein näillä lapsenkielen johdoksilla on myös helposti ymmärrettäviä analogiamalleja. Kieli tarjoaa mahdollisuuksia hyvin monipuoliseen sananmuodostukseen, joten aivan eri yhteyksissä voi syntyä toisistaan riippumatta samanasuisia johdoksia – joiden merkitykset voivat kuitenkin erota toisistaan huomattavastikin.

On siis olemassa harvinaisten johdosten joukko, jonka jäseniä on sanakirjoihinkin, mutta joita lapset tuskin ovat voineet kuulla toisten käyttävän ja joita voi siten hyvällä syyllä pitää lapsenkielen uudisjohdoksina. Tällaiset erikoiset johdokset ovat lapsenkielessä tyypillisesti synonyymisiä kieleen vakiintuneiden toisentyypisten johdosten kanssa, kuten Marin *helpontaa* 'helpottaa, tehdä helpommaksi' ja Tomin 4;3 *isontunut* 'kasvanut (isommaksi)'. Sen sijaan niiden merkitykset eroavat usein sanakirjojen vastaavan näköisistä harvinaisista johdoksista – esimerkiksi Mari muodosti iässä 6;2 verbin *laihentaa* puhuessaan tietyn ruoan vaikutuksesta ihmisen laihutumiseen, kun taas Nykysuomen sanakirjan johdoksella *laihentaa* on merkitys 'laimentaa'. Tämäntyyppiset harvinaiset erikoisjohdokset edustavat sellaista suomen kielen sananmuodostuksen potentiaalia, joka on päässyt vakiintumaan vain marginaalisesti, mutta joka voi realisoitua vakiintuneiden johdosten tarjoaman mallin tuella varsin helposti lapsenkielessä ja joskus aikuiskielessäkin.

Vastaava kysymys koskee myös yhdyssanoja. Kuten Alpo Räisänen (1986: 160) on huomauttanut, kahdesta substantiivista (esimerkiksi

teltta + *kauppias*) koostuvien yhdyssanojen merkityspotentiaali on periaatteessa niin avara, että vain mielikuvitus asettaa rajat erilais-
ten merkitysten mahdollisuuksille. Esimerkiksi *telttakauppias* voi tarkoittaa ainakin teltasta käsin myyntiä harjoittavaa kauppiasta tai kauppiasta, joka on erikoistunut myymään telttoja, mutta vaikkapa piirrettyä elokuvassa kyse voi olla myös elävästä teltasta, joka toimii kauppiana. Tästä avarasta merkitysten potentiaalista vakiintuu kuitenkin tavallisesti käyttöön vain tietty hyvin tarkkarajainen merkitys, jota voi kutsua normimerkitykseksi.

Koska yhdistämällä kaksi tai useampiakin sanoja voidaan periaatteessa muodostaa lähes rajattomasti erilaisia merkityksiä, voidaan hyvällä syyllä katsoa, että sellaiset lapsenkielen yhdyssanat kuin Marin 3;11 *suuvesi* 'sylki', 4;5 *loppusointu* 'lorun viimeinen säe', 4;8 *maalitaulu* 'taulu, johon maalataan väreillä' ja 4;10 *pikkuserkku* 'nuorempi ja kooltaan pienempi serkku' sekä Tomin 3;0 *erivärinen* 'monivärinen' ja 5;2 *menopaikka* 'ulospääsyväylä' ovat merkityksistään päätellen ilmeisiä yhdyssanauudennoksia. Niiden kanssa samanasuisia yhdyssanoja on entuudestaan vakiintunut kieleen mutta eri merkityksissä. Vastavaanlainen yhdyssanauudennos on kaksospoikien yhdyssana *alamaailma* (Räisänen 1975: 253), jota he käyttivät puhuessaan suunnittelemaansa "maakäytävään" liittyvästä maanalaisesta maailmasta. Tämä sana on samanmuotoinen kuin aikuiskieleen vakiintunut *alamaailma* 'rikollispiirit', merkitykseltään sen sijaan täysin eri sana.

Mainitunlaisia vakiintuneiden yhdyssanojen kanssa asultaan yhteenlankeavia mutta merkitykseltään niistä eroavia uudennoksia on aineistossani melko vähän, etenkin suhteessa uudissanojen koko määrään, kuten aineistoluvuissa tarkemmin ilmenee.

Tulkinnalle jää jonkin verran sijaa siinä, miten erotetaan toisaalta tällaiset vakiintuneiden sanojen kanssa yhteen lankeavat lapsenkielen uudennokset ja toisaalta vakiintuneiden sanojen merkityksenlaajentumat. Vakiintuneen sanan kanssa yhteen lankeaa esimerkiksi Marin frekventatiivijohdos 3;3 *lasketella* 'laskea määrää samalla luetellen numeroita', esimerkiksi "voisitko *lasketella* paljonko kaapissa on tavarointa". Tämä uudisverbi on lapsen kannalta uusi sana, mutta se on samanasuinen kuin lasketteluhiihtoon liittyvä vakiintunut verbi. Mari

käytti tätä verbiä tahtoeessaan, että aikuiset luettelisivat ääneen lukusanoja laskeessaan jotain kappale kerrallaan – mahdollisesti siksi, että saattoi siinä yhteydessä oppia tuntemaan lukusanoja yhä varmemmin ja enemmän. Vastaavanlainen on Marin 3;4 substantiivijohdos *sattuma* ’kohta, johon on sattunut’ (”se auttaa vaan *sattumaan*”, siis puhaltaminen helpottaa, jos on sattunut, mutta ei auta kutiamiseen). Tämä sana lankeaa yhteen kieleen vakiintuneen johdoksen *sattuma* ’satunnainen tapahtuma’ kanssa. Samaan tapaan Marin johdos 5;4 *lennätin* ’naruviritys, jolla lennätetään leikkieläimiä ansaan’ lankeaa yhteen sanan *telegrafi* suomennoksen kanssa.

Vastaavanlaisia Tomin uudissanoja, jotka lankeavat yhteen kieleen jo vakiintuneiden sanojen kanssa, ovat esimerkiksi 4;7 (sairaalan) *sisältö* ’sisätilat’, 4;8 *sähköttää* ’tehdä sähköiseksi’ (hattivateista) ja 6;2 *pyöräkolari* sellainen kahden (leikki)veturin kolari, jossa niiden pyörät ovat osuneet toisiinsa.

Tällaiset lapsenkielen sanat eroavat merkitykseltään niin selvästi vakiintuneiden sanojen merkityksistä, että kyse on varsinaisista uudissanoista, jotka ovat kuitenkin samanasuisia kuin kieleen jo vakiintuneet varatut sana-asut. On tosin mahdollista, että lapset ovat voineet joskus aiemmin sattua kuulemaan noita vakiintuneita sanoja ainakin ohimennen, mutta niiden merkitykset ovat jääneet epäselviksi. Niiden äännehahmo on kuitenkin tullut tutuksi ja on siten kenties tarjolla lapsen etsiessä sanottavalleen ilmaisukeinoja. Tällä tavoin toisilta kuullut sanat ovat voineet rakentaa edellytyksiä uusille muodon ja merkityksen yhdistelmille: lapsen kuulemat muodot ovat voineet jäädä passiivisesti mieleen ja ovat aktivoitavissa myöhemmin sopivan tilaisuuden tullen. Tällöin merkitykset tyypillisesti eroavat kieleen jo vakiintuneista merkityksistä, kuten Tomin 4;2 *erivärinen paita* ’monivärinen paita’ tai Marin 4:4 *rikas*-sananjohdokset *rikastaa* ja *rikkauttaa* ’tehdä rikkaaksi’ hänen antaessaan äidilleen omatekoista leikkiseteliä: 4;4 ”äiti / mä ainakin vähän *rikkautin* sua”; (toistaa, kun ei saanut vastausta, mutta muodostaakin uuden johdoksen:) ”äiti / mä vähän *rikastin* sua”; ”tässä on sun *rikastusraha*”.

Samantyyppisiä tapauksia ovat esittäneet Niemet (1985: 156): *kääntymys* ’peräsin’, *suomettaa* ’liputtaa’ ja *tulittaa* ’sytyttää’.

Luonteeltaan toisenlaisia ovat varsinaiset merkityksenlaajentumat, joissa lapset käyttävät vakiintuneita sanoja hieman muuntu-neissa merkityksissä. Silloin kyseessä on aikuiskieltä pitemmälle joutanut polysemia. Pidän aiheellisena rajata tällaiset puhtaasti merkityksen joustoon perustuvat lapsenkielen erikoisuudet varsi-naisen uudissana-aineiston ulkopuolelle, koska näissä ei ole kyse uusista leksikaalisista yksiköistä vaan vakiintuneiden sanojen hie-nokseltaan erikoisesta käytöstä. Vastaavan rajauksen on tehnyt myös Anneli Lieko (1998: 550), joka jättää uudissanojen tarkastelun ulkopuolelle semanttiset siirtymät, kuten *viikset* 'auringon säteet piirustuksessa'.

Täsmällisten uudissanamäärien laskemisen kannalta on kuitenkin ongelma, että tietynlainen sumea alue jää merkityksenlaajen-tumien ja niiden lapsenkielen uudennosten väliin, jotka lankeavat yhteen kieleen jo tiettyihin merkityksiin varattujen asujen kanssa. Jos on vaikea tulkita, kumpi on kyseessä, otan mieluummin sanat mukaan tarkasteluun kuin karsin joukosta. Näin hahmottuu mah-dollisimman monipuolinen ja kattava käsitys siitä, millaisin kielen keinoin lapset muodostavat sanoja. Uudissanojen joukosta karsin kuitenkin joka tapauksessa pois seuraavanlaiset erilaisiin assosiaa-tioihin perustuvat vakiintuneen sanaston aivan ilmeiset merkityk-senlaajentumat (Tomin aineistoa):

3;3 ”mä osaan *yhii kirjaimii* tehdä / kakkosen ja kolmosen” (lapselle kir-jaimet ja numerot ovat samantapaisia merkkejä)

3;4 ”*sytytetään* sateenvarjo” ’avataan’

3;6 (käänteismerkitys) ”mä annan sen *lämmittää*” (A: onko tee liian kyl-mää? – Tomi, tästedes lyhyesti T: ”ei ku liian kuumaa”

3;6 ”täs on isompi *luu* ku tossa” (toisessa kulkusessa on isompi aukko kuin toisessa; aukko muistuttaa muodoltaan luuta)

3;6 ”toinen *nenä* aukeutu” (sierain avautui oltuaan tukossa)

3;7 ”mikä kirjain tää on mis on oo ja nää *silmät*?” (A: se on ö)

3;8 ”siel oli hiekkaa // siks mun täyty *välkyttää*” (silmissä oli hiekkaa, niitä täytyi räpytellä; subjektiivisesti katsoen omien silmien räpyttely näyttää valon välkyttelyltä)

3;8 ”täytyy vähän vahvalla // mun *vahvuuksella* keinutellat tätä keinu-

tuolia // ku eihän se osaak keinuu itte” (täytyy keinutella Tomin omalla voimalla, *vahvuudella*)

3;10 ”mä vahingos *sytytin* ton hanan” (avasi vahingossa vesihanan)

3;10 ”mä voin *sytyttää* suihkun” (laittaa veden juoksemaan)

3;11 ”ilma on kauheen *litteetä* // ja viel näkymätöntä // mut vesi on vähän vähän *paksumpaa*”; ”vesi on ihan minipikkusen *paksumpaa* kun ilma” (aineiden tiheyden vertailua)

Viimeisenä mainittu ikäkuukauden 3;11 esimerkki kahden adjektiivin, siis *litteän* (eli ilmeisesti ’ohuen?’) ja *paksun* erikoisesta käytöstä kuvaa havainnollisesti sitä, kuinka lapsi yrittää käytettävissään olevien kielen keinojen avulla ilmaista ajatuksiaan. Hän on kokemus-
tensa avulla todennut, että ilma on olemukseltaan erilaista kuin vesi, ja pyrkii kuvaamaan sitä, miten vesi on ilmaa tiheämpää. Tällaiset merkityksenlaajentumat ovat yksi keino kertoa vaikeasti ilmaista-
vista asioista – toinen keino on, että lapsi pyrkii ilmaisemaan sa-
nottavaansa muodostamalla uudissanoja.

Heljä Silvennoinen (2014: 12) on pohtinut pro gradussaan merki-
tyksensiirtymän ja uudismuodosteen erottamisen ongelmaa seu-
raavasti:

Esimerkiksi Lieko (1998: 553) on laskenut uudissanaksi lattiaharjasta käytetyn sanan *lakasin* ’lakaisin’. Lapsen näkökulmasta se tietysti on uudissana, sillä hän ei ole ehkä koskaan kuullut aikuisen käyttävän tätä substantiivia. Sen sijaan verbi *lakaista* on hänelle tuttu, ja verbistä lap-
si johtaa produktiivisella *in*-johtimella tekemisen välineen nimen. On kuitenkin mahdotonta täysin varmasti tietää, onko lapsi kuullut aikuis-
kielen sanan vai ei. *Lakaisin* on nimittäin toisaalta aivan tavallinen yleis-
kielen sana: sitä käytetään ammattimaisten siivousvälineiden (kuten Viledan ja Sinituotteen) tuotekuvauksissa. Itse luokittelisin sanan siis merkityssiirtymäksi, koska sanaa *lakasin* ei yleensä käytetä nimenomai-
sesti lattiaharjasta.

Lasten uusista yhdyssanoista osa on sellaisia tilapäismuodosteita, joita syntyy tiettyyn ilmaisutarpeeseen esimerkiksi kontrastin osoit-
tamiseksi, kuten Marin 2;1 *lautaspino* ja *kuppipino*. Vaikka niissä ei ole merkittävää innovatiivisuutta, ne osoittavat lapsen kykyä muo-

dostaa jo varhain yhdyssanoja kulloiseenkin tarpeeseen, joten ne ansaitsevat tulla otetuiksi huomioon.

Uudissana-aineiston rajauksessa tulee yhdyssanojen osalta vielä pohdittavaksi, milloin on kyse yhdyssanasta ja milloin sanaliitosta. Onko *mustakarkki* uusi yhdyssana, yläkäsite lakritsille ja salmiakille, vai sanaliitto *musta karkki*, joka on luonnehtiva nimitys lakritsille ja salmiakille? Etenkin genetiivialkusten yhdyssanojen tapauksessa rajanveto on usein tulkinnanvaraista. Onko esimerkiksi seuraavissa Tomin ilmauksissa kyse nominilausekkeen pääsanana merkityksenmuutoksesta vai uudesta yhdyssanasta:

3;0 ”iskä tätsä mis on tän *miekan kansi*” (leikkimiekan tuppi)

3;7 ”onks ne *kuusen hiuksia*?” (tekokuusen neulaset, jotka ovat oikeita neulasia pitempiä ja pehmeämpiä, eivät lyhyitä ja napakoita)

Tällaisia yhdyssanaehdokkaita on kuitenkin vähänlaisesti, joten tälläkään rajanvedon kysymyksellä ei ole suurta vaikutusta uudissanojen frekvensseihin; se vaikuttaa kuitenkin siihen, mikä on uudissanojen tarkka määrä. Olen laskenut mukaan uudissanoihin seuraavantapaisia Tomin yhdyssanoiksi tulkitsemiani uudennoksia:

2;7 *pähkinänkuoriainen* ’pähkinänsärkijä’

3;5 *pölynpyyhin* ’pölyhuiska’

4;2 *luurangonnaama* ’pääkallon kuva’

4;3 *oventolppa* ’ovenpieli’

4;6 *nenänpyyhin* ’nenäliina’

5;1 *Sumpunperä* (juna-aseman nimi pienoisrautatieleikissä)

5;2 *kuusenpiikit* ’neulaset’

6;4 *kynnenleikkuri* (oivallinen uudennos, jossa määräiteosana on objektin genetiivi, toisin kuin vakiintuneessa yhdyssanassa *kynsileikkuri*)

6;5 *hihanreiät* ’hihansuun aukot’

6;8 *maailmanvoittaja* ’maailmanmestari’

7;0 *linnunhauskutin* ’hauska linnunpelätin’ (joka sarjakuvassa naurattaa lintuja)

7;2 *lastenruotsi* ’kielikylpypäiväkodissa puhuttava, elekielellä havainnollistettu ruotsi’ (erotukseksi koulun käsitteellisemmästä ruotsista)

Mahdollisesti olisi aiheellista laskea uudissanoihin mukaan yhdys-sanoina myös sellaisia tapauksia kuin edellä mainitsemani *miekan-kansi* ja *kuusenhiukset*, sillä ne ilmaisevat yhdyssanamaisesti tiettyä käsitettä. Lapsenkielessä nimittäin yhdyssanojen kategoria on joustavampi kuin aikuiskielessä, ja siten voi useinkin olla tulkinnavaraista, ovatko tietyt lapsen ilmaukset yhdyssanoja vai eivät. Kaikki uutta asiaa tarkoittavat usean sanan ilmaukset eivät kuitenkaan ole yhdyssanauudennoksia. Esimerkiksi selvästi useasta itsenäisestä sanasta koostuva ilmaus on Tomin 4;11 ”ylihuomenna ja *sit*ä seuraavana huomenna”; tämä ilmaus viittaa yksiselitteisesti tiettyyn päivään, mutta rakenteeltaan se koostuu niin selvästi useasta sanasta, että uudissanana sitä ei voi pitää.

Muutamissa aivan yksittäisissä tapauksissa uudissanojen rajanvedon ongelmaksi muodostuu se, tulisiko tietty lapsen käyttämä erikoismuoto tulkita uudisjohdokseksi vai analogiseksi taivutusmuodoksi. Esimerkiksi Mari käytti iässä 2;2 verbinmuotoja *nyt hyppäsen* ’hyppään’ ja edelleen *Tuuti hyppäsee tästä* ’hyppää tästä’. Nämä preesensmuodot voivat olla analogiamuodosteita, joiden mallina on *e*-vartaloisten verbien taivutus *pääsen* : *pääsin* ja *pääsee* : *pääsi*, *pesen* : *pesin* ja *pese* : *pesi*; tällaisten taivutussuhteiden tarjoaman mallin mukaisesti syntyisi siis taivutus *hyppäsin* : *hyppäsen* ja *hyppäsi* : *hyppäsee*. Kyseessä voi olla myös uudisverbi, nimittäin *Aise*-johtimella muodostettu momentaanijohdos *hyppäistä*.

Taivutukseen liittyy vielä sellainen uudissanojen tarkan määrän laskemista mutkistava seikka, että aivan samamerkityksisten uudisjohdosten välillä on usein muodon vaihtelua sanojen vakiintumattomuuden takia. Lienee selvää, että sellaisten johdosparien kuin uudisverbit *ohuenee* ja *ohuistuu* (Vänttilä 1998: 121) tai uudissubstantiivit *hiihdot* ’sukset’ ja *hiitimet* (Lieko 1998: 562) kumpaakin jäsentä on aihetta pitää eri johdoksina, vaikka kummallakin on sama kanta. Entä kun Mari käytti kaksivuotiaana verbinmuotoja *tukota* ’tukkia’ : *tukkosin* ’tukin’ (vrt. *tuhota* : *tuhosin*) ja toisaalta *tukkoa* ’tukkia’ : *tukoin* ’tukin’ (vrt. *sanoa* : *sanoin*) – ovatko nämä kaikki yhden ja saman uudisverbin muotoja vai kahden eri verbijohdoksen muotoja? Koska Mari käytti myös sellaisia näiden kahden tai-

vutuksen kannalta kaksilahmotteisia muotoja kuin *tukotaan*, olen päättänyt laskemaan nämä kaikki yhden ja saman verbin muodoksi, joissa ilmenee taivutuksen vaihtelua. Erilaisen taivutuksen takia ne voisi kaikeksi laskea myös eri verbeiksi, joiden muodot osittain limittyvät keskenään.

Tiettyjen lasten kaikkien uudissanojen määrän laskemisessa on tuskin mahdollista päästä aivan täsmälliseen tulokseen edellä tarkastelemieni erilaisten rajanveto-ongelmien takia. Esimerkiksi Lieko (1998: 552) ilmoittaa aineistonsa laajuudeksi 475 uudissanaa yhden lapsen puheesta; kuitenkin hän laskee mukaan sellaisiakin johdoksia kuin *hyppääjä* ja *syöjä* (Lieko 1998: 553), jotka eivät intuitiivisesti tunnu varsinaisilta uudennoksilta. Vastaavasti Vänntilä (1998: 100) ilmoittaa uudissana-aineistonsa laajuudeksi 540 johdosta; mukana ovat kuitenkin myös sellaiset kuin *istuja*, *laskija* ja *makaaja* (Vänntilä 1998: 115). Itsekin olen huomannut lukeneeni uudissanoiksi joitain sellaisia johdoksia, jotka ovatkin kieleen vakiintuneita mutta itselleni outoja. Näin oli käydä adjektiivin *raivokas* tapauksessa, sillä pidin sitä vakiintuneen *raivoisan* innovatiivisena synonyymina, kunnes totesin, että siitä on aineistoa sanakirjoissakin. Olenkin jonkin verran kartoittanut sanakirjoista sitä, onko itselleni vieraista johdoksista niissä mainintoja, mutta en kuitenkaan ole lähtenyt tarkistamaan koko aineistoani tästä näkökulmasta. Tärkeimpänä syynä on se, etteivät lapset todennäköisesti ole kohdanneet harvinaisia arkaistisia tai murteellisia sanoja, vaan ovat sattuneet hyödyntämään kielen sananmuodostuspotentiaalia samalla tavalla kuin sitä on aiemminkin on satuttu hyödyntämään. Samaan tapaan lapset tuottavat innovatiivisia taivutusmuotoja, joita tavataan myös murteissa: esimerkiksi monilta lapsilta on todettu supistumaverbien analogista imperfektityyppiä *hakkai* ~ *hakkoi* 'hakkasi', jota tavataan myös Länsi-Uudenmaan murteissa, ja lounaismurteille ominaista analogista *si*-imperfektityyppiä *laulasin* 'lauloin' tavataan sellaistenkin lasten kielessä, joilla ei ole kosketuskohtia lounaismurteisiin (Laalo 2011: 191–199).

En laske uudissanoihin mukaan myöskään sellaisia muodosteita kuin kolmivuotiaan Tomin käyttämä *saippula* 'saippua', jossa

ilmeisesti vakiintunut sana on vain äänteellisesti mukautettu yleisempään sanatyyppiin.

Koska täsmällisen uudissanojen määrän laskeminen on epävarmaa, ilmoitan aineistoni laajuudesta enimmäkseen vain suuruusluokan, mutta kuitenkin eräiden täsmällisesti laskettavien uudissanaryhmien yhteydessä tarkan lukumäärän.

1.8 Saman uudissanan eriaikaisia esiintymiä vai eri uudissanoja?

Uudissanojen eräs erikoisuus on se, että lapsi voi käyttää sama-asuista uudismuodostetta eri aikoina eri merkityksissä. Joskus kyseessä ovat selvästi eri uudissanat, kuten Marin kahdessa *levättää*-verbijohdoksessa. Mari muodosti ensin kaksivuotiaana johdoksen *levättää*, joka merkitykseltään liittyi adverbisarjaan *levällään*: *levälleen*: 2;3 ”*levätetääl* lelut” (’pannaan levälleen, levitetään lattialle’). Kolmivuotiaana hän muodosti *levätä*-verbin pohjalta samanasuisen kausatiivijohdoksen, jolla oli kantasanaansa pohjautuva, aivan erilainen merkitys kuin edellisen ikävuoden *levättää*-verbillä: 3;0 ”sä lepää ja mä *levätän* sua” (leikkii lukevansa toiselle ja auttavansa tätä leppäämään, kun on päiväunien aika). Vastaavalla tavalla syntyi peräkkäisinä ikävuosina kaksi *laskettaa*-verbiä. Kaksivuotiaana Mari käytti johdosta merkityksessä ’päästää laskettelemaan alas lankkua tai mäkeä pitkin’: 2;7 ”meidäm pitää *laskettaa* autoja (lankkua pitkin)”; 2;7 ”minä tahlon sitä kissa-autoa *laskettaa*”; 2;9 ”äiti *lasketam* minua pulkalla”. Kolmivuotiaana hän käytti samanasuista johdosta merkityksessä ’ohjata laskeutumaan lennosta’: 3;1 ”vauvva tahto et siihen tulis ihmisii ni siksi vauvva *lasketti* sel lentokoneen”; 3;2 ”mä *lasketan* tätä sum päälles” (pehmolelua, jota lennätti). Jälkimmäisessä merkityksessä hän käytti uutta johdosta nelivuotiaana: 4;7 ”*laskeulutam* minut” (*laskeuduta*, auta laskeutumaan reppuselästä).

Tomi muodosti kuutisen vuotta myöhemmin verbit *laskettaa* ja *laskeuttaa*. Edellinen oli läpinäkyvästi pulkalla laskuun liittyvä *laskea*-verbiin perustuva kausatiivijohdos: 3;7 ”*lasketam* mua taas!”

(vedä pulkalla alas vähälumista nurmirinnettä). Jälkimmäinen oli käytössä muutaman kuukauden ajan ja esiintyi rinnan myös vakiintuneen *laskeutua*-verbin kanssa: 2;9 ”älä *laskeutam* mua, mä *laskeutan* itte itteni” (tahtoo itse laskeutua jaloilleen); 3;0 ”mä *laskeutin* hissin” (painoi hississä pohjakerroksen nappia); 3;1 ”tän helikopterim pitää iham maahan asti tän verkon *laskeuttaa* // nyt tää (leikkihelikopteri) tulee takas ja laskeutuu maahan // nyt tää helikopteri *laskeutti* yhet pois ja laskeutu itte”; 3;2 ”sil (leikkipaloautolla) on tikkaat ja se *laskeuttaa* ne”.

Olen päätenyt siihen, että lasken sellaiset tapaukset kuin Marin kaksi erimerkityksistä ja erikantaista *levättää*-verbiä kahdeksi eri uudissanaksi, samoin Marin eri ikävuosina muodostamat kaksi *laskettaa*-verbiä eri uudennoksiksi. Sen sijaan lasken yhdeksi ja samaksi sanaksi sellaiset uudissanan variantit, joissa on vain pientä muodon vaihtelua, kuten Marin uudisverbin, jossa hän kaksivuotiaana ei käyttänyt reduplikaatiota mutta nelivuotiaana käytti: Mari 2;1 ”otetaan juna tonne *tsukutetaan* sillä” (pohjana säe ”tsuku tsuku tsuku tsuku lähdetään” Liisa Tenkun sanoittamasta laulusta Pienen pienen veturi); 4;4 ”kaikki junaan *tsuku-tsuku-tsukuttamaan*”. Samoin lasken yhdeksi uudissanaksi Marin verbin, jossa oli vaihtelua *o*-vokaalin ja *oi*-diftingin välillä, sillä jonkin aikaa Mari käytti hyperkorrekteja *i*-loppuisia diftongeja mahdollisesti hänelle kirjoista luettujen kertomusten vaikutuksesta. Tätä verbiä Mari käytti sekä tunnekausatiivina (*mua ilosuttaa*) että tavallisena kausatiivina:

4;5 mua vaan *ilosuttaa* / mua vaan *ilosuttaa* // välillä musta on niin *ilosuttavaa* että täytyy yskiä

4;6 koska *ilosutin* teitä ’tein teidät iloisiksi’

5;4 me ajateltiin *ilosuttaa* sut ’tehdä iloiseksi’

2 Vakiintuneet johdokset uudisjohdosten muodostuksen mallina

Uudissanojen tarkastelun taustaksi käsittelen sitä, millaisia johdoksia ja yhdyssanoja lapset ovat ehtineet oppia käyttämään ennen kuin alkavat muodostaa uudissanoja, ja millaisia johdoksia ja yhdyssanoja tavataan aikuisten lapsille suuntaamassa puheessa. Tämä on tärkeää taustatietoa uudennosten muodostamismahdollisuuksien kannalta, sillä vakiintuneiden johdosten ja yhdyssanojen käyttö muodostaa pohjan sille, miten lapset soveltavat niitä sananmuodostuksen keinoja, joiden avulla heidän on mahdollista muodostaa uudissanoja.

Onkin yllättävää, ettei lasten käyttämiä tavanomaisia, kieleen jo vakiintuneita sanamuodosteita ole tavallisesti otettu huomioon tausta-aineistona tarkasteltaessa lasten uudissanoja. Syynä voi olla se, että uudissanoja on tarkasteltu enimmäkseen päiväkirja-aineistojen pohjalta, eikä kieleen jo vakiintuneiden johdosten käytöstä ole tällaisissa aineistoissa ainakaan kattavasti tietoja. Valottaakseni vakiintuneen sanaston osuutta käsittelen seuraavassa ensisijaisesti nauhoiteaineistoa, jossa ovat mukana myös tavalliset johdokset, jotka eivät yleensä kiinnitä huomiota päiväkirjamuistiinpanoja tehdessä. Täydennän käsittelyä muutamissa kohdin päiväkirja-aineiston tapauksilla, koska nauhoitteet kattavat kuitenkin lasten puheesta vain muutamia tunteja kuukaudessa, joten osa tavallisistakaan sanoista ei osu niihin mukaan.

Toinen asia, joka kannattaa ottaa huomioon lasten uudissanoja tarkasteltaessa, on lapsille suunnatun aikuispuheen osuus. Tätäkin on aiemmin käsitelty yllättävän vähän, mutta käsittelen asiaa mahdollisuuksien mukaan. Esimerkiksi Vänntilä (1998: 119) kuitenkin esittää alaviitteessä lapsen uudisverbin variaatiosta kiinnostavat

esimerkit siitä, miten lapselle suunnattu puhe vaikutti kahden uudisverbijohdoksen asuun. Kun äiti oli sanonut, että häntä alkaa *väsyttaa*, lapsi vastasi, että häntä taas *herätyttää* (*herää* → *herätyttää*, kuten *väsyy* → *väsyttaa*); kun sitten myöhemmin äiti oli kysynyt ”eikö sua jo *nukuta*?”, lapsi vastasi ”mua alkaa *herättään*” (*herää* → *herättää*, kuten *nukkuu* → *nukuttaa*; tämä verbi on siis samanasuinen kuin vakiintunut aiheutusverbi *herättää*, mutta merkitys on toinen).

Tarkastelen seuraavassa sekä nauhoitteiden että päiväkirjamerkintöjen valossa, millaisia vakiintuneita johdoksia tavataan sekä Marin ja Tomin omassa puheessa että heille suunnatussa aikuispuheessa. Nauhoitteiden avulla syntyy hyvä käsitys tavallistenkin yhdyssanojen ja johdosten käytöstä, kun taas päiväkirjamuistiinpanoihin tallentuu enimmäkseen erikoistapauksia, eikä yleisyydestä tai harvinaisuudesta saa yhtä selvää käsitystä kuin nauhoitteiden avulla. Päiväkirjamerkinnöissä on kuitenkin mukana hyödyllisiä tietoja sellaisista monien sanatyyppejen varhaisista esiintymistä, jotka eivät ole osuneet verrattain suppeaan nauhoiteaineistoon. Nauhoitteet ovat hyödyksi esimerkiksi siinä, että muutamista tavallisista värisanoista on ensimmäisiä tietoja juuri nauhoitteista, koska tällaisia tavallisia sanoja ei ole tullut kirjattua päiväkirjamuistiinpanoihin, mutta nauhoitustilanteessa on katseltu värikirjan kuvia. Keskityn tarkastelussa produktiivisiin johdostyyppeihin ja käsitteiden niiden esiintymistä paitsi lasten myös aikuisten puheessa, joka tarjoaa malleja lasten kielenkäytölle (Laalo – Argus 2020).

2.1 Nauhoitteiden verbijohdoksia

Taulukkoihin 1 ja 2 on koottu Marin ja Tomin varhaisten nauhoitteiden verbijohdokset. Yleisin ja produktiivisin verbijohdin on TTA (*tta* ~ *ta* ~ *ttä* ~ *tä*), jolla muodostettuja verbejä tavataan nauhoitteissa runsaasti. Toinen yleinen johdin on frekventatiivis-kontinuaatiivinen verbinjohdin *ele* ~ *ile*, tästedes lyhyesti ELE. Kolmanneksi eniten nauhoitteissa on muuttumisverbejä, jotka on muodostettu johtimilla U (*u* ~ *y*) ja UTU (*utu* ~ *yty*).

Taulukko 1. Marin varhaisten nauhoitteiden (1;7–2;6)
verbijohdokset (uudisverbi on **lihavoitu**)

Johdin	Johdokset aikuisten (A) ja Marin (M) puheessa
TTA	A + M: aloittaa, auttaa, harmittaa, koputtaa, kostuttaa, kutittaa, muistuttaa, näyttää, pyörittää (& pyöriä), pötköttää, sammuttaa, syöttää (& syödä), tarkoittaa, venyttää A: asettaa, herättää, ilmoittaa, jättää, jäädyttää, kaakattaa, koettaa, laittaa, lohduttaa, lopettaa, lämmittää, pudottaa, rummuttaa, suukottaa, sytyttää, tiputtaa, viettää, vilkuttaa M: keinuttaa, kiehuttaa 'keittää', liikuttaa, nukuttaa, pelottaa, taluttaa, väsyttää, ylittää
ELE	A + M: heitellä, hypellä, jutella, katsella, kävellä, ulkoilla A: herätellä, kiljähdellä, kiusailla, kokeilla, koristella, kurkistella, kuunnella, käsitellä, palella, peitellä, polskutella, puuhailla, puuhastella, sammutella, sottailla, tavoitella M: lasketella, liukastella, nostella
U, UTU	A + M: hautua, jäähtyä, kaatua, kallistua, kuulua, kääntyä, mahtua, näkyä; parantua : paranee A: laskeutua, liukastua, paistua, pukeutua M: ylettyä
-ne-	A + M: paranee : parani
AhtA	M: istahtaa, pulahtaa
Aise	A + M: aukaista A: nappaista, nuuhkaista, oikaista, potkaista M: repäistä
OidA	A + M: imuroida A: vartioida
supistuma-verbejä	A + M: haluta, kiusata, mitata M: kuivata
i	A + M: nokkia, pyöriä
ise	A + M: murista
stA	A + M: järjestää, kurkistaa, nostaa, puhdistaa, pyydystää A: tarkistaa
ltA	A + M: puhaltaa

Taulukko 2. Tomin varhaisten nauhoitteiden (1;7–2;6) verbijohdokset (uudisverbit on **lihavoitu**)

Johdin	Johdokset aikuisten (A) ja Tomin (T) puheessa
TTA	A + T: auttaa, esittää, kiinnittää, koettaa, lennättää, lohduttaa, lämmit- tää, pelottaa, peruuttaa, pomppauttaa , pudottaa, sammuttaa, sekoit- taa, suihkuttaa, taputtaa, tarkoittaa A: heiluttaa, irrottaa, kannattaa, kurottaa, kutittaa, käyttää, levittää, lähettää, muistuttaa, napsuttaa, näyttää, osoittaa, pompottaa, py- säyttää, pyörittää (& A+T pyöriä), täyttää, vilkuttaa, yllättää, yskittää T: poltaa, potattaa , pullottaa
ELE	A + T: huudella, hypellä (& hyppiä), katsella, kuunnella, kävellä, luistel- la, piileskellä, purjehdella (& purjehtia), totella A: asetella, epäillä, heipatella ('sanoa <i>heippa</i> '), heitellä, huristella, kaa- tuilla, kallistella, keinutella, keskustella, kirjoitella, kopistella, lennel- lä, peitellä, puhella, putoilla, pyöritellä (& pyöriä), pyöräillä, selvitellä, surrailla, tarjoilla, työnnellä T: heräillä, vilkutella (& vilkuttaa)
U, UTU	A + T: kaatua, kuulua, kääntyä, laskeutua, liikkua, löytyä, mahtua, mais- tua, onnistua, pelästyä, pysähtyä, siirtyä, tippua A: ilmestyä, kyllästyä, muuttua, peittyä, päätyä, suuttua, tapahtua, tyhjentyä, ylettyä T: jäähtyä, näkyä
-ne-	A + T: aueta, lämmetä
AhtA	A: horjahtaa, keikahtaa, pyörähtää (& pyöriä), tipahtaa, tupsahtaa T: liikahtaa
Aise	A + T: potkaista A: pyyhkäistä, repäistä
Oi	T: valikoida
i	A + T: hyppiä, pyöriä, vahtia
supistuma- verbejä	A + T: avata, haluta, harjata A: mitata
-ise-	A + T: hurista A: murista T: porista, valaista
AltA	A + T: puhaltaa
	A + T: hämmentää, kalastaa, kurkistaa, päästää A: ripustaa, tarvita, tyhjentää T: leipoa

Marin ja Tomin yleisin johdin TTA liittyy usein intransitiiviverbeihin, jolloin se toimii transitiivistimena, jotta verbi voi saada objektin. TTA on myös yleisverbistin, joka voi liittyä paitsi adjektiiveihin ja substantiiveihin myös esimerkiksi interjektioihin, kuten *kaak* → *kaakattaa*. Aineistossa sen avulla muodostettuihin verbeihin kuuluu etenkin kausatiivijohdoksia (*herää* → *herättää*, *sammuu* → *sammuttaa*, *syttyy* → *sytyttää*) ja kuratiivijohdoksia (*pese* → *pesettää*, *vaihtaa* → *vaihdatkaa*) sekä nominikantaisia varsinkin faktiivijohdoksia (*kuiva* → *kuivattaa*, *lämmin* → *lämmittää*); lisäksi aineistossa on sen avulla muodostettuja tunnekausatiiveja (*harmittaa*, *pelottaa*, *väsyttää*). Nauhoitteissa on runsaasti TTA-verbijohdoksia sekä aikuisten että lasten puheessa. Päiväkirja-aineistossa näitä johdoksia on vielä enemmän ja varhaisemmilta ikäkuukausilta: Tomi käytti jo iässä 1;5 TTA-verbin imperatiivia *auta*, kun tarvitsi apua pallon saamisessa esiin sohvan takaa ja iässä 1;6 tahtoessaan apua palikatornin rakentamisessa. Iässä 1;7 hän käytti indikatiivia *auttaa* kantaessaan itse pyyhettään matkalla kylpyhuoneeseen kylvetettäväksi.

Nauhoiteaineistossa Tomi käytti TTA-johdoksista ensimmäiseksi ikäkuukauden 1;8 nauhoitteessa *auttaa*-verbiä, ja seuraavan kuukauden nauhoitteessa kaksitavujen *auttaa* ja *ylttää* lisäksi kolmitavujakin, verbejä *lennättää* ja *sammuttaa*. Aikuispuhe tarjosi tälle johdostyyppille runsaasti malleja: neljä TTA-johdosta nauhoitteessa 1;7 (*auttaa*, *lähettää*, *näyttää*, *osoittaa*), kymmenen nauhoitteessa 1;8 (*auttaa*, *irrottaa*, *kutittaa*, *näyttää*, *osoittaa*, *pyörittää*, *sekoittaa*, *tarkoittaa*, *täyttää* ja *vilkuttaa*) ja yhdeksän nauhoitteessa 1;9 (*auttaa*, *esittää*, *kurottaa*, *käyttää*, *lennättää*, *näyttää*, *sammuttaa*, *tarkoittaa* ja *ylttää*).

Marin nauhoitteissa TTA-verbejä esiintyy runsaasti jo iässä 1;7, mutta vahvan kaksitavutendenssin takia täysinä muotoina vain *auttaa* ja *näyttää*; niiden lisäksi hän käytti sellaisia kolmitavuisia lyhentyneitä muotoja kuin *kopu* 'koputtaa'. Aikuispuheessa on Marin ikäkuukauden 1;7 nauhoitteessa paitsi tuo sama verbipari *auttaa* ja *näyttää* myös kolmitavuja (*kaakattaa*, *koputtaa*, *lämmittää*, *pyörittää*, *pötköttää* ja *tiputtaa*), joita tulee lisää vielä seuraavan ikäkuukauden nauhoitteessa (*herättää* ja *tarkoittaa*).

Nauhoitteisiin ei ole kuitenkaan osunut verbiparia *syödä* – *syötää*, joka on päiväkirja-aineistossa hyvin yleinen. Mari käytti jo iässä 1;9 *syödä*-verbistä seitsemää eri muotoa ja iässä 1;11 *syöttää*-verbistäkin kolmea eri muotoa (Laalo 2011: 54, 59); näistä on päiväkirjamerkintöjä sekä ruokailujen yhteydestä että leikeistä, joissa syötiin ja syötettiin esimerkiksi leikkieläimiä.

TTA-verbijohdosten tyyppi on kielenkäytössä yleensäkin produktiivinen, ja monien suomenkielisten lasten puheesta on tallennettu runsaasti johdostyyppiin kuuluvia uudisverbejä (Laalo 2011: 254–268). Marilta ja Tomilta niistä on tietoja enimmäkseen päiväkirja-aineistossa, niukemmin nauhoitteissa. Tomin ensimmäinen TTA-uudennos oli 1;9 *puhuttaa* 'puhaltaa', seuraavina 1;10 *pamputtaa* 'pamauttaa' ja *pinkottaa* 'soittaa ovikelloa'. Marin ensimmäiset olivat heti hänen kaksitavuvaiheensa jälkeen ikäkuukauden 1;11 kuusi uudennosta: *haukattaa* 'tarjota haukattavaksi', *kiivettää* 'auttaa kiipeämään', *niistättää* 'auttaa niistämään nenä', *menettää* 'laittaa menemään, lähettää', *nousettaa* 'auttaa nousemaan, nostaa' ja onomatopoeettinen *pamputtaa* 'pamauttaa'.

Aikuiskielen malli tarjoaa lapselle jo varhain mahdollisuuden käyttää sellaisia kantasanan ja kausatiivijohdoksen pareja kuin Marin jo iässä 1;11 käyttämät *syödä* ja *syöttää*, joilla kummallakin oli runsaasti taivutusmuotoja (Laalo 2011: 59).

Toinen produktiivinen verbijohdosten tyyppi ovat ELE-johtimen avulla muodostetut, usein frekventatiiviset ja kontinuaatiiviset verbit, joita nauhoitteissa on niin ikään runsaasti. Nämä johdokset ovat vähintään kolmitavuisia, joten Marin kaksitavuisuustendenssin takia ELE-johdoksia tuli käyttöön vasta ikäkuukaudesta 1;11 alkaen, jolloin Mari käytti nauhoitteessa kerran *jutella*-verbiä. Marin varhaisissa nauhoitteissa ensimmäiset aikuispuheenkin tapaukset ovat harvalukuisia, nimittäin 1;8 *tavoitella*, 1;9 *jutella* ja *kokeilla*, 1;11 *jutella* ja *katsella*.

Tomin nauhoitteessa 1;7 on aikuiskielestä verbit *heitellä*, *peitellä*, *surrailla* ja *työnnellä*, seuraavana kuukautena jo yhdeksän ELE-verbiä. Tomin omasta puheesta nauhoitteissa on ensimmäisenä ELE-johdoksena *luistella*-verbi iässä 1;8. Aikuiset käyttävät samassa

nauhoitteessa sen lisäksi johdoksia *heipatella*, *heitellä*, *kopistella*, *lennellä*, *puhella*, *pyöritellä*, *selvitellä* ja *tarjoilla*.

Muuttumisjohdoksiin kuuluu verbikantaisten refleksiiviverbien sekä passiivisten ja automatiivisten verbien lisäksi nominikantaisia translatiiviverbejä, kuten adjektiivikantaiset *lämmetä* ja *tyhjentyä*. Muuttumisjohdoksista etenkin refleksiiviverbit ovat produktiivinen johdostyyppi, jota myös käytetään paljon, joten lapsille on tarjolla näistä verbeistä runsaasti malleja, ja niitä tavataan jo varhain myös lasten puheessa. Koska monet taajakäyttöiset refleksiiviverbit ovat kaksitavuisia, Mari käytti niistä täysiä muotoja alusta asti: Marin nauhoitteessa 1;7 esiintyvät verbit *kaatua* ja *kääntyä* sekä Marin omassa että aikuisten puheessa.

Tomin nauhoitteen 1;7 aikuispuheessa esiintyvät *kaatua*, *kyllästyä*, *löytyä* ja *peittyä*, mutta Tomi itse ei tässä nauhoitteessa käytä refleksiivijohdoksia; päiväkirjamuistiinpanojen mukaan hän kuitenkin käytti *kaatua*-verbiä jo tuolloin, mutta nauhoitteeseen sitä ei ole osunut. Hän käyttää kyllä tässä nauhoitteessa verbiä *kaataa*, kun leikkii rakentamiensa palikkatornien kaatamista, mutta refleksiivijohdos *kaatua* on tallentunut vasta seuraavan kuukauden nauhoitteeseen. Nauhoitteessa 1;8 Tomi käyttää refleksiiviverbejä *kaatua*, *liikkua* ja *lämmetä*, aikuiset verbejä *kaatua*, *kuulua*, *laskeutua*, *liikkua*, *lämmetä*, *löytyä*, *muuttua*, *pysähtyä* ja *tyhjentyä*. Nauhoitteessa 1;9 Tomi käyttää refleksiiviverbejä *kaatua* ja *laskeutua*, nauhoitteessa 1;10 *kaatua*, *pelästyä* ja *pysähtyä*. Sekä aikuisten että Tomin puheessa on siten monia muuttumisjohdoksia, jotka tarjoavat malleja uudennosten tuottamista varten.

Edellisiä verbityyppejä harvinaisempia mutta kuitenkin jokseenkin produktiivisia ovat momentaaniverbit; ne tulevat myös edellisiä myöhemmin nauhoitteissa käyttöön. Marin nauhoitteiden ensimmäiset ovat ikäkuukaudelta 2;1, jolloin sekä aikuisten että Marin puheessa esiintyy *aukaista* ja Marin puheessa lisäksi *repäistä*. Momentaaniverbien melko vähäistä käyttöä kuvaa, että myöhempinä kuukausina seuraa vain yksittäisiä momentaanijohdoksia: nauhoitteessa 2;2 Mari käyttää verbiä *istahtaa*, mutta seuraavilta kuukau-

silta on esiintymiä vain aikuispuheesta: 2;5 *nappaista*, *nuuhkaista*, *oikaista* ja *potkaista*, 2;11 *huokaista*, 3;0 *lösähtää*.

Tomin nauhoitteissa momentaani johdoksia tavataan pitkään vain aikuispuheessa: 1;8 *pyörähtää*, 1;9 *pyörähtää* ja *tupsahtaa*, 1;10 *horjahtaa* ja *tipahtaa*, 2;1 *keikahtaa* ja *repäistä*. Tomi käyttää vasta nauhoitteessa 2;2 verbiä *liikahtaa*, mutta alkoi pian tämän jälkeen tuottaa uudisjohdoksia: ensimmäisenä iässä verbin 2;6 *vilkahtaa* 'välähtää, vilkkua kerran' (palovaroittimen valosta) ja toisena iässä 2;9 verbin *aukahtaa* 'aueta pieneksi hetkeksi' (vanhan kameran aukosta).

Vaikka esiintymiä ei ole runsaasti, niin nauhoitteista käy ilmi, että lapsille on tarjolla malleja sekä *Aise-* että *Ahta-*tyyppisten momentaani johdosten muodostamiseen.

Muutamista verbeistä on useidenkin johdosten pesyeitä osunut nauhoitteisiin. Esimerkiksi *pyöriä*-verbipesyeestä on Tomin nauhoitteissa esiintymiä tämän kantaverbin lisäksi kolmesta edellä mainitusta johdostyyppistä, nimittäin verbeistä *pyörittää*, *pyöritellä* ja *pyörähtää*.

Muista verbityypeistä Mari käyttää nauhoitteissa esimerkiksi supistumaverbejä, *Oi*-verbejä *imuroida*, *valikoida* ja *vartioida* sekä *i*-johtimisia verbejä.

Marin varhaisissa nauhoitteissa sekä Mari itse että aikuiset käyttävät supistumaverbejä 1;7 *mitata*, 1;9 *haluta* ja *kiusata*. Tomin varhaisissa nauhoitteissa on tietoja supistumaverbeistä *avata* ja *haluta* alkaen iästä 1;10, myöhemmin myös verbeistä 2;6 *harjata* ja 2;4 *mitata*.

Oi-verbeistä ovat nauhoitteissa mukana Marin 2;5 *imuroida* (sekä Marin itsensä että aikuisten puheessa), *vartioida* (aikuispuheessa nauhoitteessa 2;3 ja Marin puheessa nauhoitteessa 3;2). Tomi puolestaan käyttää *valikoida*-verbiä nauhoitteessa 2;2. Tämän verbityypin esiintymiä ei siis ole runsaasti, mutta muutamia on kuitenkin osunut mukaan nauhoitteisiin.

Tomin *i*-verbit ovat sikäli hyvin kiinnostavia, että niiden rinnalla esiintyy usein samassa nauhoitteessa frekventatiivijohdoksia. Nauhoitteessa 1;8 sekä Tomi että isä käyttävät verbiä *pyöriä* ja lisäksi isän johdosta *pyöritellä*; nauhoitteessa 1;10 aikuispuheessa on *hyp-piä* ja sekä Tomin että isän puheessa *hypellä*; nauhoitteessa 2;4 To-

mi käyttää verbiä *purjehtia* ja sekä hän itse että isä hänen jälkeensä siihen perustuvaa uudisjohdosta *purjehdella*:

TOM:koht(a) se alkaa purjehtia .

--

TOM:hei tääkin laiva halua tulla .

TOM:tää laiva halua tulla .

--

TOM:se menis(i) siihen paikkaan kun se purjehtelee .

AIK:mikä purjehtelee ?

TOM:tää siksi se menee siihen .

TOM:sitten tää olis(i) se mukava laiva .

Kuten muitakin johdostyyppejä, myös näitä viimemainittuja lapset alkavat myöhemmin käyttää uudennoksien tuottamiseen: Tomin 3;3 *meissaan* 'käytän ruuvimeisseliä', 3;11 *räsyttä* 'siivota räsyn avulla', 4;2 *liehuua* (liekistä) ja nelivuotiaana muutaman kuukauden ajan käyttämä *märätä* 'tehdä märäksi'. Uudisjohdoksissa kohtalaisen yleisiä ovat edelleen *OidA*-verbit, esimerkiksi Tomin direktionaalinen 3;2 *parkkioi* 'pysäköi, ajaa parkkiin'. Melko paljon on myös *i*-johtimisia verbejä, kuten Tomin 4;7 *sprattii* (spratteldinosauruselun toiminasta) ja 4;10 *mailin* 'lyön palloa mailalla'. Näiden alaryhmään kuuluu *ksi*-johtimisia verbejä, kuten Tomin nelivuotiaana muutaman kuukauden ajan käyttämä *ängeksiä* 'ängetä, tunkea'.

2.2 Nauhoitteiden adjektiivijohdoksia

Adjektiivien yleisin johdin on *-inen*. Sitä tavataan nauhoitteissa sekä aikuisten että lasten puheessa, joskin varhaisissa nauhoitteissa Mari käytti *inen*-adjektiiveja kaksitavutendenssin vaikutuksesta lyhentyneinä, kuten puhuessaan iässä 1;9 kahdesta lelustaan, punamekkoisesta Sofia-nukesta ja vaaleansinisestä nallesta: "Sosia om *puna* / nalle on *sini*". Iässä 1;10 Mari käytti nauhoitteessa täyttä kolmitavuisia muotoa adjektiivista *vihainen*, mutta vasta ikäkuukaudesta 1;11 alkaen Mari tuotti useimmista kolmitavuisista sanoista täysisiä muotoja.

Taulukko 3. Marin varhaisten nauhoitteiden (1;7–2;6) adjektiivijohdokset (uudennokset **lihavoitu**)

Johdin	Johdokset aikuisten (A) ja Marin (M) puheessa
-i()nen	A + M: heikkojalkainen , iloinen, keltainen, makuinen, pikkuinen, punainen, sininen, surullinen (lyhentymä M: 1;11 <i>surusia</i>), vahvajalkainen , valkoinen A: erilainen, huumorintajuinen, isokokoinen, kymmenjalkainen, pitkä- kaulainen, päällimmäinen, pörröinen, tyytyväinen, vaaleansininen, va- rovainen, villainen, värinen M: kummallinen, tavallinen
-vA	A + M: painava, sopiva, syötävä A: etevä, mahtava, mukava, pätevä, riittävä, seuraava, terävä, tukeva
-kAs	A: nerokas
-isA	A + M: valoisa
Muita	A + M: lämmin, vihreä

Nauhoitteet tarjoavat varsin hyvän kuvan adjektiivien käytöstä, mutta vertailun vuoksi seuraavassa taulukossa ovat Marin varhaiset *inen*-adjektiivit aikajärjestyksessä sekä nauhoitteista että päiväkirja-merkinnöistä (kaikki adjektiivit ovat mukana taulukossa Laalo 2015: 416–418). Kuten taulukosta näkyy, muutamia tavallisia adjektiiveja on tullut kirjattua päiväkirjamerkintöihin vasta myöhemmin kuin niitä on jo nauhoitteissa, ja muutamat adjektiivit esiintyvät vain jo-ko nauhoitteissa tai päiväkirja-aineistossa:

Taulukko 4. Marin *inen*-johtimisia adjektiiveja nauhoitteissa ja päiväkirja-aineistossa (1;7–2;6)

Adjektiivi	Nauhoitteiden ensiesiintymä	Päiväkirjamerkintöjen ensiesiintymä
punainen	1;7 <i>puna</i> , 1;11 <i>puna(i)ne(n)</i>	1;9
surullinen	1;7 <i>sulu</i> [suru(l)inen]	1;8
iloinen	1;8	1;8 <i>ilo</i> , 1;11 <i>ilosia</i>

likainen		1;10 <i>lika ~ likane</i>
sininen	1;11	1;9 <i>sini</i>
vihainen		1;10
makuinen	1;11	
värinen		1;11
(uudismuodosteita)		1;11 <i>väsysten</i> 'väsynyt', <i>surusia</i> 'surullisia'; 2;0 <i>ratsainen</i> 'ratsastava'
pikkuinen *)	2;2	1;11
keltainen	2;1	2;1
valkoinen	2;2	1;10
vaaleanpunainen	2;3	
kummallinen	2;6	2;3
heikkojalkainen	2;3	
vahvajalkainen	2;3	
lämpöinen	2;6	
päällimmäinen	2;6	

*) Kaksitavuiset synonyymit *pieni* ja *pikku* esiintyvät jo aiemmin: päiväkirja-aineistossa 1;6 *pikku* ja 1;8 *pieni*, nauhoitteissa 1;9 *pieni* mutta vasta 2;3 *pikku*. Vastakohta *iso* esiintyy iästä 1;7 alkaen sekä päiväkirja-aineistossa että nauhoitteissa. Lapsen kokemus-maailmassa ison ja pienen vertaaminen on tärkeällä sijalla (Laalo 2015: 406, 408, 416).

Ensimmäiset Marin nauhoitteissa käyttämät *inen*-adjektiivit olivat *punainen* ja *surullinen*, jotka ovat mukana jo ikäkuukauden 1;7 nauhoitteessa, tosin kaksitavuisiksi lyhentyneinä; kolmitavuiset muodot tulivat käyttöön iässä 1;11. Seuraavat olivat ikäkuukauden 1;8 *iloinen* ja 1;9 *sininen*, nekin ensin kaksitavuisiksi lyhentyneinä mutta ikäkuukaudesta 1;11 alkaen kolmitavuisina.

Nauhoitteista ilmenee, kuinka aikuiskieli tarjoaa malleja *inen*-adjektiivien käytölle. Marin ikäkuukauden 1;7 nauhoitteessa aikuiset käyttävät kahta taulukossa 3 esitettyä *inen*-adjektiivia, nauhoitteessa

1;8 kuutta, nauhoitteessa 1;9 kahta, nauhoitteessa 1;11 kahdeksaa, nauhoitteessa 2;1 kahdeksaa, 2;2 viittä, 2;3 seitsemää ja 2;4 yhdeksää. Monet adjektiiveista esiintyvät useissa nauhoitteissa.

Harvinaisemmista adjektiivijohdosten tyypeistä on nauhoitteissa esimerkkejä enimmäkseen aikuisten puheesta. Eniten niitä on vA-adjektiiveista: *etevä, mahtava, mukava, painava, pätevä, riittävä, seuraava, sopiva, terävä ja tukeva*. Muita ovat *valoisa, nerokas, viitsikäs ja käsittämätön*. Marin puheesta tavataan nauhoitteissa 1;11 *painava* ja 1;7 *sopi*, 1;11 *sopiva* ja 2;1 *valoisa* sekä myöhemmin iässä 3;0 ilmeisesti yritys käyttää sanaa *asiaankuulumaton*: ”sinne ei varmaan kukaan asiaan, asiattomaan kuuluva ei saa tulla”.

Taulukko 5. Tomin varhaisten nauhoitteiden (1;7–2;7) adjektiivijohdokset (uudennokset **lihavoitu**)

Johdin	Johdokset aikuisten (A) ja Tomin (T) puheessa
-inen	A + T: iloinen, keltainen, näköinen, pikkuinen, punainen, sininen, valkoinen, vihainen, viimeinen, väsänen A: entinen, erikoinen, erilainen, hiljainen, ihmeellinen, kaksiosainen, kiireellinen, kukallinen, kultainen, likainen, melkoinen, monivärinen, muovinen, onnellinen, raidallinen, rauhallinen, samanmuotoinen, samanvärinen, suloinen, tarpeellinen, tasainen, tyytyväinen, verinen, värinen, ystävällinen, äskeinen T: pikka[i]nen
-vA	A + T: <i>sopiva</i> A: <i>etevä, kaareva, kammottava, mukava, painava, punertava, seuraava, taitava</i>
-kAs	A: <i>innokas, riehakas</i>
Muita	A + T: <i>vihreä, paljas</i> A: <i>pyöreä, ruskea, ahdas</i> T: <i>kauhea, viimes</i> ’viimeinen’

Taulukko 6. Tomin *inen*-johtimisia adjektiiveja nauhoitteissa ja päiväkirja-aineistossa (1;8–2;7)

Adjektiivi	Nauhoitteiden ensiesiintymä	Päiväkirjamerkintöjen ensiesiintymä
punainen	1;9	1;8
pikkuinen *)	1;9	1;9
sininen	1;11	1;9
keltainen	1;11	
valkoinen	1;11	
iloinen	2;2	
näköinen	2;2	
vihainen	2;3	2;2
yhteinen		2;3
viimeinen	2;7	

*) Kaksitavuiset synonyymit *pieni* ja *pikku* esiintyvät jo nauhoitteessa 1;8.

Myös Tomin nauhoitteista ilmenee, kuinka aikuiskieli tarjoaa malleja adjektiivien käytölle: taulukon 5 *inen*-adjektiiveista ikäkuukauden 1;7 nauhoitteen aikuispuheessa on viisi, nauhoitteessa 1;8 yhdeksän ja nauhoitteessa 1;9 seitsemän. Tomin puheessa ensimmäinen *inen*-adjektiivi nauhoitteissa on 1;9 *punainen*, ja seuraavissa nauhoitteissa tulee lisää etenkin värinnimityksiä. Monet adjektiiveista esiintyvät useissa nauhoitteissa.

Adjektiivien *inen*-johdostyyppi on hyvin produktiivinen, ja lastenkielellä tavataankin paljon siihen kuuluvia uudissanvoja. Ensiksin lapset tuottavat sellaisia uudennoksia kuin Marin 2;0 *lattainen* [äänteellisesti yleiskielistettynä *ratsainen*], jota hän käytti ratsastaessaan äidillään, 2;6 *kotinen* 'kotoisa', 2;10 *voinen leipä* 'voideltu' ja 4;4 *piraijainen vesi* sekä Tomin 3;3 *vekkulinen* 'vekkulimainen', 4;11 *kolmioinen* 'kolmion muotoinen' ja 5;3 *pysäkkinen reitti* 'reitti, jolla on runsaasti pysäkkejä'. Uudennosten joukossa on myös sellaisia

yhdysadjektiiveja kuin Marin muovisiin leikkieläimiin liittyvä sarja *heikkojalkainen – vahvajalkainen – hyväjalkainen* ’jaloiltaan vankka’ ja Tomin 4;2 *isoriikkinen* (pikkiriikkisen vastakohta) ja 6;1 *kaksisunnuntainen* (TV-ohjelma, jonka jatko-osa tulee seuraavana sunnuntaina). Edellisten lisäksi lapset muodostavat redundantin *inen*-aineksen sisältäviä uudennoksia: sellaisiin vakiintuneisiin adjektiiveihin kuin *ehjä* ja *musta* voi liittyä *inen*-johdin korostamaan sanan adjektiivisuutta, jolloin syntyy sellaisia uudennoksia kuin *ehjäinen* ja *mustainen*.

Harvinaisemmista adjektiivityypeistä on nauhoitteissa vähäisestään esiintymiä, vain aivan muutamia myöhemmiltä kuukausilta: aikuisten puheessa on Tomin ikäkuukauden 2;9 nauhoitteessa *touhukas* ja 3;0 *oikukas* sekä 2;11 ja 3;1 *kohtelias*.

2.3 Nauhoitteiden substantiivijohdoksia

Suomen kielessä on substantiivien johdostyyppjä enemmän kuin muiden sanaluokkien johdostyyppjä. Iso suomen kielioppi (ISK) mainitsee 70 substantiivien johdostyyppiä, verbien tyyppjä puolestaan 40 ja adjektiivien tyyppjä kymmenkunta. Nauhoitteissa on substantiivijohdoksia varsin monipuolisesti. Lasten uudismuodosteissa on muutamia produktiivisia tyyppjä, joista esimerkiksi *in*-johdokset (mallina *avain*, *eläin*) ovat kohtalaisen produktiivisia myös aikuiskielessä, *mUs*-johdokset (mallina *toivomus*, *sopimus*) taas aikuiskielessä niukasti produktiivisia.

Nyky-suomen produktiivisimpiin substantiivinjohtimiin kuuluu *-minen*, jolla voidaan muodostaa kaikista verbeistä teonnimiä: *liittyminen*, *käveleminen*, *tuleminen* ja niin edelleen. Lapsenkielessä tavataan kuitenkin usein *minen*-johdosten sijasta sellaisia *mUs*-johdoksia kuin *ampumus* ’ampumispeli’ (Vänttilä 1998: 116), *juhlimuspäivä* ’juhlapäivä’ (Niemi – Niemi 1985: 156) ja *lukemusnumerot* ’kirjaimet’ (Laitsaari – Laitsaari 1996 s.v. lukemusnumerot), vaikka jälkimmäinen johdostyyppi on kielenkäytössä huomattavasti edellistä harvinaisempi. Nauhoitteissa tavattavia *mUs*-johdosten malle-

ja ovat esimerkiksi aikuisten käyttämät *sopimus*, *toivomus* ja *uupumus*, ja lapsenkielessä tämä johdostyyppi on varsin produktiivinen. Lapset saattavat korvata *minen*-johdoksia myös *mA*-johdoksilla, esimerkiksi *syömä* (*juoman* parina), ja niitä tavataan myös yhdysanoissa, kuten *ampumapeli* (Vänttilä 1998: 117). Yhdyssanoissa kielenkäyttö tarjoaa malleja kohtalaisesti: esimerkiksi *seisomapaikka*, *istumapaikka*, *osumatarkkuus*, *nukkumalähiö*.

Deminutiivijohdinten valikoima on suomen kielessä varsin monipuolinen. Lapsille suunnatussa puheessa ja lasten omassa puheessa deminutiiveja esiintyy yleisesti. Deminutiivit ilmaisevat paitsi pientä kokoa myös hellittelevää sävyä. Nauhoitteissa on mukana jonkin verran deminutiivijohdoksia, mutta selvästi runsaammin niistä on tietoja päiväkirja-aineistossa.

Nauhoitteissa esiintyy useita *avain*-tyyppiin kuuluvia välineennimiä. Taajimmin näistä tavataan juuri sanaa *avain*, Marin nauhoitteissa alkaen kuukaudesta 1;9 ja Tomin nauhoitteissa alkaen kuukaudesta 1;10, kummallakin sekä lasten omassa puheessa että lapsille suunnatussa aikuispuheessa. Muita tämän tyypin sanoja ovat *helistin* (Tomi 2;4) ja *puhelin* (Tomi 2;11, Mari 3;2); kumpaakin näistä esiintyy sekä lasten että aikuisten puheessa. Lisäksi taajakäyttöinen sana *eläin* kuuluu samaan johdostyyppiin ja tarjoaa taivutusmallin, vaikkei kuulukaan välineennimityksiin. Tällaiset sanat tarjoavat mallin, jonka varassa lapset muodostavat sittemmin kohtalaisen runsaasti *in*-johtimisia substantiiveja.

Nauhoitteissa on teonnimistä ja teon tuloksen nimistä mukana valikoima vakiintuneita johdoksia, joita tavataan sekä aikuisten että lasten puheesta, kuten O- ja U-johdokset *keitto*, *pesu*, *hoito* ja *hyppy*. Aikuisten puheessa esiintyy pitempiäkin U-johdoksia, joissa ELE-loppuiseen verbiin liittyy U-johdin, kuten *keskustelu*, *kiipeily*, *näyttely*, *pallottelu* ja *tarjoilu*. Niiden tarjoaman mallin mukaan lapset muodostavat vastaavantyyppisiä *lu*-johdoksia.

Produktiivisen paikannimien *la*-johtimen sisältäviä sanoja on mukana nauhoitteissa muutamia. Tämän mallin tuella lapset tuottavat koko joukon uudennoksia, esimerkiksi Tomi keksiessään leikki-junarataansa asemien nimiä.

Seuraavissa taulukoissa esitän aineistoa siitä, miten monipuolisesti nauhoitteissa on erilaisia substantiivien johdostyyppejä.

Taulukko 7. Marin varhaisten nauhoitteiden (1;7–2;6) substantiivijohdoksia

Johdin	Johdokset aikuisten (A) ja Marin (M) puheessa
-in : -ime-	A+M: avain A: eläin, istuin
-jA	A: piirtäjä, pötköttäjä, ratsastaja, valmistaja
-mA	A: aukeama
-lA	A + M: mummila
-minen	A + M: A: hautuminen, katsomis(puuha), ryömiminen M: ampuminen
-e	A + M: kuuma, peite, sade A: koriste
-U	A + M: keinu(hevonon, -tuoli), lasku(silta), liuku(mäki, -ovi), pesu A: heittäminen, käsittely, laulu, potkaisu, tarjoilu(vaunut) M: liuku(mäki), soutu(vene)
-O	A + M: hoito, keitto, lento(kone), veto(ketju) A: heitto, jatko, lepo, peitto
-s : -kse-	A + M: kaverukset, sukellus(puku, -vene) A: ajatus, pelastus(alus), rakennus, uupumus M: roskis
-Ari	A + M: makkari A: haalari, olkkari M: alkkarit
-Uri	A + M: hyppyri(mäki) A: laiturin, nauhuri
-stA	A + M: alusta A: jalusta
-iO	A + M: keittiö A: huomio, suosio, säiliö(auto)

-nen	A + M: aakkos(haalari), aamiainen, hevonen, lautanen, poikanen, töppöset A: eteinen, hetkinen, kultaseni, pääsiäinen M: perhonen, rukkaset
-kkA	A + M: harkat, raitsikka, vasikka A: haarukka, palikka, äitikkä
-kkO	A: naulakko M: ruohikko
-stO	A + M: puisto, varasto
-i	A + M: peli, vispi(puuro)
-ntA	A: isäntä

Taulukko 8. Tomin varhaisten (1;7–2;7) nauhoitteiden substantiivijohdoksia

Johdin	Johdokset aikuisten (A) ja Tomin (T) puheessa
-in : -ime-	A+T: avain, helistin A: leimasin, taskulaskin T: eläin
-jA	A: ajaja, esittäjä, hoitaja, kutittaja, kuvaaja, lauttaillija, lähtijä, matkustaja T: ampuja
-mA	A: aukeama, ihottuma, juoma, rakennelma, uima(patja)
-lA	A:nappula, pyörylä
-minen	A: siirtämis(paikka) T: ajamis(homma)
-e	A: jauhe, liikenne, liike, parveke, pauke, (suksi)side
-U	A + T: hyppy, keinu(tuoli, -heppa) A: alku, keskustelu, kiipeily, kylpy(lelu), laulu, loppu, näyttely, pallottelu, repäisy(pala), (paperi(silppu), tarjoilu T: ajelu
-O	A + T: aukko, lento(kone, -lisko), syöttö(tuoli) A: heitto, keitto, lento (lentoön), lähtö(nappi), lämpö, (matka)muisto, soitto, veto

-s : -kse-	A + T: ilotulitus, katos A: ehdotus, esitys, katos, kierros, metsästys(koira), ohjaus, sopimus, tapaus, tunnustus(palkinto)
-ne	A + T: teline A: käsine
-Ari	A + T: (kuume)mittari, telkkari A: alkkarit, synttärarit, uikkarit
-Uri	A: nauhuri, veturi
-stA	A: alusta, jalusta
-nen	A + T: hevonen, lautanen A: kultaseni, palanen, poikanen, päällinen, päällis(pusero)
-kkA	A + T: haarukka, palikka, pikkuveikka A: isoveikka, kullamurukka, tipukka T: silpukoita ("siellä on marmorikuula ja niitä silpukoita")
-eli	A: hauveli, ukkeli
-liini	A: söpöliini
-i	A + T: ukki

Deminutiivijohdoksia ovat näistä *eli-* ja *liini-*johtimiset sekä osa *nen-* ja *kkA-*johtimisista.

Tarkastelluista johdoksista etenkin verbien yleisimmät johtimet TTA ja ELE ovat runsaasti käytössä myös lasten muodostaessa uudisjohdoksia. Toisinaan lapsi voi myös tarttua mahdollisuuteen hyödyntää harvinaisempia johdinaineksia, kuten Mari tuottaessaan *liini-*deminutiiveja – niitä ei ole osunut hänen nauhoitteisiinsa, mutta lapsille suunnatussa puheessa on ollut käytössä *vauvelii-ni-*tyyppisiä muotoja.

2.4 Päiväkirja-aineiston varhaisista uudismuodosteista

Uudismuodosteiden käsittelyn aluksi on syytä pohtia kysymystä, mitkä pienen lapsen hyvin varhaiset sanaerikoisuudet ovat varsinaisia uudissanoja. Varsinaisten uudissanojen ja muun sanaston ra-

janveto on varhaista lapsenkieltä tarkastellessa nimittäin toisinaan tulkinnanvaraista siksi, että pienen lapsen tavoitellessa vakiintuneitakin sanoja hänen käyttämänsä sanat usein toisaalta muokkaantuvat äänteellisesti ja toisaalta joustavat merkitykseltään. Siitä syystä ei ole aivan itsestään selvää, mitä kaikkia lapsen hyvin varhaisista erikoisista sanamuodosteista voidaan pitää hänen varsinaisina uudissanoinaan. Tätä rajanvedon ongelmaa kuvaavat havainnollisesti seuraavat esimerkit Tomin kielenkäytöstä. Jo iässä 1;4 Tomi rupesi käyttämään äännerakenteeltaan CVVkkV-tyyppisiä muodosteita, joista selvimmin omalta uudissanalta vaikutti *kaakka* 'lintu'. Tämä sana perustui ilmeisesti Tomille tuttujen sorsien ääntä jäljittelevään *kvaak*-interjektioon, joka on konventionaalistuneessa käytössä esimerkiksi lastenkirjoissa. Toisena tähän CVVkkV-äännehahmoon perustuvana sanamukaelmana oli *kiikki* 'kissa', jota Tomi käytti paitsi kissoista myös eläintarhan lumileopardista. Tähän samaan CVVkkV-äännehahmoon Tomi mukautti myöhemmin jopa erisnimiä, kuten *Tuulikki* → *Tuukki*. Osaksi nämä CVVkkV-tyyppiset sanamuodosteet ovat siis tietyn vakiintuneen sanan muunnoksia. Sen sijaan ainakin lintua merkitsevä *kaakka* on kelpo ehdokas varsinaiseksi itsenäiseksi uudissanaksi, koska se ei ole pelkästään tietyn vakiintuneen sanan äänteellinen muunnos, vaan uusi deskriptiivissävyinen substantiivi, joka ilmeisesti perustuu *kvaak*-äänen jäljittelyyn.

Marin ensimmäisiä mahdollisia uudissanoja olivat ikäkuukauden 1;8 *putti*-loppuiset sormennimitykset, joiden pohjana oli *peukalo-putti*. Tämän vakiintuneen sanan pohjalta Mari muodosti muiden sormien *putti*-loppuisia nimityksiä: *pikkulilliputti* [pikkurilliputti], *etutommiputti* [etusormiputti] ja *kekkitommiputti* [keskisormiputti]. Marilla oli tuolloin voimakas kaksitavuvaihe, jonka aikana kolmitavuiset sanat typistyivät, mutta useista trokeisista tahdeista koostuvat sanat, useimmiten nelitavuiset, sujuivat hyvin. Nämä kuusitavuiset *putti*-muodosteet enteilivät runsaampaa uudissanojen tuottamista. Marin ensimmäisenä laajana uudissanojen tyyppinä olivat *liini*-loppuiset substantiivijohdokset, joita hän tuotti etenkin iässä 1;10. Tomin ensimmäiset ilmiselvät uudissanat puolestaan olivat TTA-

johtimisia verbejä, joita hän alkoi tuottaa iässä 1;9. Aivan samoin myös Mari alkoi muodostaa juuri TTA-johtimisia uudisverbejä heti kun ylipäätään alkoi käyttää kolmitavuisia sananmuotoja.

2.5 Marin ensimmäiset uudisjohdokset

Marin ensimmäiset uudissanat olivat *banaliini*-tyyppisiä deminutiivissävyisiä muodosteita, joista useimmat viittasivat ruoka-aineisiin, kuten hedelmiin, vihanneksiin ja jälkiruokiin. Prosodisesti ne olivat selvästi trokeisia nelitavuisia muodosteita, jotka koostuivat kahdesta painollisen ja painottoman tavun jaksosta. Vaikka *liini*-johdokset ovat muuten nykysuomessa harvinaisia, ne ovat hoivakielessä yleisiä, ja näiden Marin uudissanonjen mallina ovat ilmeisesti olleet juuri *söpöliini*-, *vauveliini*-, *tuhmeliini*-tyyppiset hoivakielen sanat. Mari muodosti tällaisia uudisjohdoksia runsaimmin iässä 1;10, esimerkiksi *kissan* pohjalta hellittelyjohdoksen *kissaliini*. Seuraavassa luettelossa on tämän ikäkuukauden johdoksia, ja kuten esimerkeistä ilmenee, kolmitavuisen kantasanojen loppuäänteet ja johtimen *liini*-aines sulautuvat yhteen niin, että syntyy nelitavuisia muodosteita, jotka koostuvat kahdesta peräkkäisestä kaksitavuisesta tahdist siten, että lyhentyntä (toisen tavun ensimmäisen vokaalin jälkeen katkaistua) ja joskus äänteellisesti muuntunutta ($r > v$, $r > \text{nasaali}$) sanavartaloa seuraa *liini*-aines:

kiisseli+ liini→ kiisseliini
 meloni+ liini→ meloniini
 rypäle+ liini→ vypäliini [rypäliini]
 banaani+ liini→ banaliini
 peruna+ liini→ penuliini
 porkkana+ liini→ ponkkaliini
 tomaatti+ liini→ tomaliini
 kärry(t)+ liini→ kärryliini 'kärryt'
 paperi+ liini→ papeliini
 tiski+ liini→ tikkaliini [tiskaliini]

Joskus kantasanan ja johdinaineksen sulautuminen käy erityisen luontevasti. Siten esimerkiksi *kiisseli*-sanana kolmas tavu liittyy katkottomasti yhteen *liini*-aineksen alun kanssa, jolloin muodostuu notkea uudennos *kiisseliini* sen sijaan, että ainekset suoravii- vaisesti yhdistämällä muodostuisi äänteellisesti tankkaava **kiisseli-liini*. Äänneainesta karsiutuu kantasanan lopusta sanassa *rypäliini* ja johdinaineksen alusta sanassa *meloniini*. Sellaisissa tapauksissa kuin *banaliini*, *ponkkaliini* ja *tomaliini* kantasana yksinkertaisesti katkeaa toisen tavun alkuvokaalin jäljestä. Samalla tavalla on voinut muodostua myös *papeliini*, ellei sitten siinä ole kyseessä artikulatorisesti vaikean r:n korvautuminen l:llä, jonka jälkeen sulautuminen olisi sujunut samaan tapaan kuin *kiisseliini*-sanassa. Näiden johdosten merkitykset olivat yleensä aivan ilmeisiä, mutta yhden ainoan kerran esiintyneen *katteliinii*-partitiivin merkitys jäi epävarmaksi: Mari käytti tätä muotoa osoittaen äitinsä kädessä olevaa kastikekattilaa (”äiti anna *katteliinii*”), joten sana viittasi todennäköisesti kastikkeeseen mutta mahdollisesti myös kattilaan.

Vain silloin, kun *liini*-aines liittyy kaksitavuiseen kantaan, muodostaminen sujuu yksinkertaisesti liittämällä molemmat ainekset suoraan yhteen nelitavuksi: *kissaliini* ’kissa’, *kärriini* ’kärri’, *pesuliiniin* ’pesulle’. Erikoista on, että sanassa *tiskaliini* ’tiski’ näyttää *tiskata*-verbi vaikuttaneen vokaalistoon; siten uudissanassa on mukana muitakin vokaaleja kuin kaikissa muissa tavuissa esiintyvä *i*. Ehkä tämä johdos perustuu ainakin osittain myös verbiin *tiskata*?

Marin *liini*-loppuiset deminutiivit olivat varhainen uudissanatyyppi, jonka käyttö kuitenkin nopeasti väheni. Vielä ikäkuukauden 1;11 aikana syntyi muutamia tämän tyyppin johdoksia, kuten *nalle sotaliini* ja *nalle kulaliini* [kuraliini]. Ilmauksessa *pienet pupuliinet* on erikoinen monikon nominatiivi, jossa saattaa ilmetä attribuutin *pienet* vaikutusta (Laalo 1995). Kaksivuotiaasta alkaen Mari käytti tätä johdostyyppiä enää hyvin harvoin. Muilta lapsilta on vain vähän tietoja *liini*-uudisjohdoksista, mutta Vanttilä (1998: 109) mainitsee kaksivuotiaan pojan sanan *hyppeliini*, joka oli hel- littelynimi hyppelevälle pupulle.

Seuraavaksi Mari alkoi muodostaa uudisverbejä TTA-johtimella. Tämä johdostyyppi on yleisestikin produktiivinen, joten lapset kuulevat TTA-johdosverbejä runsaasti, ja monien lasten kielenkäytössä TTA-johdin onkin varsin tavallinen keino tuottaa uudisverbejä. Tämän johdostyyppin käyttöönottoa hidasti se, että vielä iässä 1;9 Mari lyhensi käyttämänsä sananmuodot kaksitavuisiksi niin, että vakiintuneidenkin sanojen johdinainekset kuten TTA karsuivat: *hammi* 'harmittaa, harmitti', *älä kopu* 'koputa', *Liisa lähe* 'lähetti', *seko* 'sekoittaa', *sili* 'silittää'. Ikäkuukauden 1;10 aikana esiintyi edelleen lyhentymiä (*ei saa höpö* 'höpöttää', *suikku vettä* 'suihkutti', *tanko* 'tarkoitti'), mutta niiden rinnalle alkoi tulla myös täysiä muotoja, kuten imperatiivi *kutita* (vs. imperfekti *kuti* 'kutitti', jossa tosin voi olla kyse myös haplogisesta lyhenemisestä, toistuvan *ti*-aineksen karsimisesta, joka on luonteva siksi, että lyhentymä *kuti* näyttää sekin imperfektimuodolta).

Ikäkuukauden 1;11 puolella Mari käytti jo runsaasti TTA-johtimia kolmitavuja (*heiluttaa*, *höpöttää*, *kutittaa*, *pötköttää*, *ratsastaa*, *suukottaa*, *ylittää*) ja alkoi lisäksi muodostaa uusiakin TTA-johdoksia. Heti tämän ikäkuukauden aikana hän muodosti kymmenisen TTA-johtimista uudisverbiä. Seuraavat neljä ovat verbikantaisia kausatiivijohdoksia; sulkeissa on esitetty kantasanana ja johtimen yhdistelmä:

haukattaa (haukkaa+TTA):

äidin kysyessä, tahtooko haukata lettua, vastaa *äiti haukattaa* 'ojentaa haukattavaksi'

kiivettää (kiipeä ~ kiipee+TTA; mahdollisena mallina verbipari *kylpee* → *kylvettää*):

isi kiivettää / *äiti kiivettää* 'auttaa kiipeämään'

menettää (mene+TTA):

menem menes sorsa // *isi menetäs sorsa* 'laita menemään' (tahtoo, että sorsa menisi pois)

nousettaa (nouse+TTA):
isi nouseta 'auta nousemaan, nosta' (leikkii pudonneensa veteen)
nyt nousen // äiti nousettaa

Kaksi muuta verbikantaista TTA-johdosta eivät olleet yhtä läpinäkyviä ja selkeästi tulkittavissa. Mari saattoi tavoitella kausatiivijohdosta sanoessaan *niittätetään nenä* 'niistätetään', mutta on myös mahdollista, että hän tällä ilmauksellaan tavoitteli passiivia. Verbin *lukea*-pohjalta hän muodosti verbin *lukettaa*, jota käytti vain kerran: "siellä lukee pum pam / vielä *lukettaa* // siellä lukee umpula (= ympyrä)". Ilmeisesti tämä on tulkittava niin, että Mari ajatteli tässä verbinmuodon *lukee* merkitykseksi 'on tekstinä' ja johdoksen *lukettaa* merkitykseksi 'lukee (ääneen) tekstin'.

Äskeisistä Marin kausatiivijohdoksista transitiivinen *nousettaa* on siitä kätevä, että se on *nostaa*-verbiä läpinäkyvämmässä suhteessa intransitiiviseen *nousee*-verbiin. Nygren (2019: 74) on kirjannut toisen tavan parantaa uudisjohdoksen avulla *nousemisen* ja *nostamisen* välisen suhteen läpinäkyvyyttä: lapsi käytti *nousta*-verbin sijasta refleksiivijohdosta *nostua*, jolloin syntyy toisentyppinen läpinäkyvä johtosuhde *nostaa* → *nostua*.

Mari muodosti jo iässä 1;11 kolmitavuisia TTA-johdoksia paitsi verbeistä myös muiden sanaluokkien sanoista, kuten substantiiveista ja interjektioista. Samaan käyttöön tuli myös ELE-johdin. Mari käytti esimerkiksi johdosta *pamputtaa* otettuaan leikkipysyn käteensä ja huudellessaan "pam! pam!". Kun häntä kutitettiin puikolla, hän kysyi "kuka *puikottelee*?" Sekä semantiikaltaan erikoinen että muodostukseltaan kaksilahmotteinen oli TTA-johdos, jota Mari käytti äitinsä poistaessa kirsikoista siemenkiviä, jolloin kirsikat rikkoutuivat: "äiti *pilattaa* ne". Tämä johdos voi perustua joko *pila*-vartaloon, joka esiintyy ilmauksissa *mennä pilalle* ja *olla pilalla*, tai sitten *pilata*-verbiin, joka tosin ei tässä yhteydessä tarvitsisi TTA-johdinta – mutta johdin tekee verbistä asultaan tyypillisen aiheutusverbin.

Muita Marin ikäkuukauden 1;11 aikana muodostamia uudisjohdoksia olivat *ile*-johtaminen verbi *istuilee* ("kaikki tässä *ittuilee* //

kaikilla on tuolit”) sekä takaperoisjohdos *nyökkä*. Kun isä sanoi, että Mari voisi panna kissaa esittävän sormilelun *nyökkäämään*, Mari kysyi: ”mis on kissan *nyökkä*?” Löydettyään kissan pään alta sormelleen sopivan aukon hän selitti: ”tos on kissan *nyökkä*”, min-
kä jälkeen sujautti sormensa aukkoon ja pani kissan *nyökkäämään*.

Ikäkuukauden 1;11 aikana Mari muodosti vielä kaksi adjektiivia ja kaksi adverbia. Adjektiiveista toinen, *suruinen*, on voinut syntyä kahdensuuntaisten vaikutusten kautta: toisaalta *suru*-substantiivista johtamalla ja toisaalta adjektiivin *surullinen* lyhentymänä: ”elefantit on sillo *sulusia*” (= *suruisia* ’surullisia’). Toinen adjektiiveista on partisiipin *väsynyt* mukautuma adjektiivien tavalliseen *inen*-tyyppiin: ”papeli on *väsynen*” (’väsynyt’; paperinenäliina, jonka otti mukaan päivälevolle); ”olet *väsynen* isi // kaikki on *väsysiä*”. Uudisadverbit olivat *vaippasilteen* ’vaippasillaan’ ja *paitasilteen* ’paitasillaan’ sekä *mukassa* ’mukana’: ”laha [(leikki)raha] tulee *mukassa*.” Viimemainitun motiivina oli ilmeisesti se, että samaan adverbisarjaan kuin illatiivi *mukaan* sointui luontevasti inessiivi *mukassa*, sillä juuri inessiivi esiintyy myös sellaisissa produktiivisissa taivutussarjoissa kuin *käteen* : *kädessä*, *kaappiin* : *kaapissa* ja *lasiin* : *lasissa*, kun taas inessiivi on harvinaisempi taivutusmuoto. Edellisten lisäksi Mari muodosti iässä 1;11 yhden takaperoisjohdoksen, nimittäin ajamisleikkiään säestävän partikkelin *ohjata*-verbistä: ”ohjataa tällai // *ohi ohi ohi*”.

2.6 Tomin ensimmäiset uudisjohdokset

Pienen lapsen varsinaisten uudissanonjen ja muun sanaston rajanve-
to on joskus tulkinnanvaraista, koska lapsen käyttämät sanat usein
muokkaantuvat äänteellisesti ja joustavat merkitykseltään. Tomin
ensimmäisenä uudissanana voidaan pitää muodostetta 1;4 *kaakka*
’lintu’, jonka motivaationa on ääntelyä jäljittelevä *kvaak*. Samaan
CVVkkV-äännehahmoon perustuu myös *kiikki* ’kissa’ sekä erisni-
men mukaelma *Tuukki*, jonka pohjana on *Tuulikki*. Lapsenkielille
tyypillistä äännekehitystä, ei siis varsinaista uudissanonjen muodos-
tusta, sen sijaan olivat sellaiset Tomin käyttämät muutamien sano-

jen metateettiset asut kuin *ovara* 'orava', *isinen* 'sininen' ja *havara* 'harava'. Samoin Tomi käytti joistakin sanoista äänteellisesti kevennettyjä asuja, kuten *nohu* 'norsu'. Nämä eivät siis ole uudissanoja vaan vakiintuneiden sanojen muuntuneita äänneasuja, joita Tomi käytti vakiintuneen sanan merkityksissä.

Tomin ensimmäiseksi sellaiseksi uudissanaksi, joka on selvästi muodostettu aikuiskielessäkin esiintyvällä johtimella, lieene luetava verbijohdos *puhuttaa*. Tomi käytti tätä johdosta iässä 1;9 puhallellessaan kuumia porkkananpalasiaan ennen niiden suuhun laittamista ja selittäessään samalla: ”kuumii // *puhuttaa*”. Tämä verbijohdos perustuu ensiksikin *puhaltaa*-verbin johdinaineksista karsittuun kantavartaloon, mutta siihen saattaa olla assosioituneena myös *puhua* erityisesti äänneasun osalta. Joka tapauksessa *puhuttaa*-verbin johdinaines TTA kuuluu nykysuomen verbijohdoksista produktiivisimpiin.

Ikäkuukauden 1;10 aikana Tomi alkoi muodostaa jo useita selviä uudissanoja, niin uudisjohdoksia kuin yhden uuden yhdyssananakin. Johdoksia olivat adjektiivi *väsynen* 'väsynyt', jota Tomi käytti runsaasti (esim. ”nukkumaan / meni / *väsynen*”) sekä kaksi TTA-verbijohtimella muodostettua ääntä jäljittelevää verbiä, nimittäin *pinkottaa* (”*pinkottaa* ping pong”) ja *pampattaa* 'pamahtaa'. Adjektiivi *väsynen* on saanut adjektiiville tyypillisen *nen*-lopun, niin että se kuuluu samaan adjektiivien prototyyppiin kuin Tomin jo ikäkuukaudesta 1;8 alkaen käyttämä *punainen* sekä iästä 1;9 käyttämät *pikkuinen* ja *sininen*.

Tässä vaiheessa Tomin ainoa itse muokattu yhdyssana oli *maitotahna*, jolla hän tarkoitti maitohampaille sopivaa hammastahnaa. Ikäkuukauden 1;11 aikana Tomi ei muodostanut uudisyhdyssanoja (hänen seuraavat yhdyssanauudennoksensa olivat 2;0 *hauvanputki* 'koiranputki' ja 2;2 *pelaamuspallo* 'pelipallo'), joten johdokset olivat hänen ensimmäisten uudissanojensa joukossa selvästi tavallisempia kuin yhdyssanat.

Tomin varhaiset johdokset kuuluivat siis moniin sanaluokkiin: niiden joukossa oli substantiivi 1;4 *kaakka*, verbit 1;9 *puhuttaa* ja 1;10 *pinkottaa* sekä adjektiivi 1;10 *väsynen*. Ikäkuukauden 1;10 uu-

disjohdoksista alkaen Tomi rupesi muodostamaan uudisjohdoksia niin säännöllisesti, että niitä kertyi kuukausittain jatkuvasti, kunnes seitsemän vuoden iästä alkaen johtaminen jäi satunnaisemmaksi, eikä joka kuukausi enää syntynyt uudisjohdoksia.

Tomi käytti runsaasti uudisjohdosta 1;10 *väsänen* 'väsynyt'. Tätä samaa adjektiivia käytti vastaavassa iässä myös Mari. Kyseessä on tyypillinen lapsenkielen adjektiiviuudennos; lapset nimittäin suosivat juuri *nen*-loppuisia, adjektiivien yleisimpään muottiin valettuja muodosteita. Samaa johdosta Tomi käytti edelleen iässä 1;11.

Verbijohdoksia Tomi muodosti iässä 1;11 kaksi, nimittäin yleisellä TTA-johtimella deskriptiivisen verbin *pumputtaa*, jota käytti ilmapallon pompottelusta, sekä niin merkitykseltään kuin käytöltäänkin omaperäisen ja kiinnostavan verbimuodosteen *ilmastua*. Tomi puhui ilmastumisesta ilmapalloilla leikkimisen yhteydessä ja tarkoitti sillä ilmapallon nousemista tai lähettämistä ilmaan ja leijumista ilmassa. Esimerkiksi heitellessään itse täyteen pumpattua ilmapalloa kohti kattoa Tomi selitti samalla *iimastuu tää nytte*, ja ilmapallon laskeutuessa lattialle totesi *ei iimastu enää se*. Potkaisessaan ilmapallon lattialta ylös Tomi totesi *iimahtu // pokkasin sitä* ja heitettyään ilmapallon ilmaan selosti *heitin sen // iimahtu // ylös heitin*. Kyseessä on kiinnostava uudissana, jonka käyttöä äskeiset esimerkit havainnollistavat; sen varsin joustavaa merkitystä on kuitenkin vaikea määritellä.

Taulukkoon 9 on koottu edellä käsitellyt Tomin ensimmäiset uudisjohdokset.

Taulukko 9. Tomin ensimmäisiä uudisjohdoksia

Ikä	Nominijohdoksia	Verbijohdoksia
1;4	kaakka	
1;9		puhuttaa
1;10	väsänen	pampattaa pinkottaa
1;11	väsänen	ilmastua pumputtaa

3 Vakiintuneet yhdyssanat uudisyhdyssanojen mallina

Lapsenkielen uudennoksista yhdyssanoja on käsitelty huomattavasti vähemmän kuin johdoksia. Ainakin yhtenä mahdollisena syynä on rajankäynnin vaikeus: mitkä kaikki lapsen erikoisista yhdyssanoista ovat varsinaisia uudennoksia? Uudennokset ovat usein tilapäisiä kertamuodosteita, jotkut hyvinkin läpinäkyviä. Tämä yhdyssanojen läpinäkyvyys ja tilapäisyys voi aiheuttaa sen, että ne eivät tunnu samalla tavalla varsinaisilta uudissanoilta kuin johdokset.

3.1 Vähän tutkittu aihe

Suomenkielisten lasten yhdyssanauudennoksia on tähän mennessä käsitelty vain lyhyesti ja vähän. Niistä tutkijoista, jotka ovat julkaisuissaan syventyneet lapsenkielen uudissanoihin, Vänttilä keskittyy artikkelissaan (1998) johdoksiin ja Lieko käsittelee niin ikään perusteellisemmin johdoksia ja vain lyhyesti (1998: 554, 558–559) yhdyssanoja. Muista lapsenkielen tutkijoista Räisänen (1975: 252) mainitsee yhdyssanan *maakäytävä* ja valottaa sen käyttöä litteraation avulla, mutta enimmäkseen hän tarkastelee uudissanoista johdoksia. Riionheimo käsittelee hänkin artikkelissaan vain johdoksia, ja mainitsee artikkelinsa alussa (2002b: 432), ettei esittele yhdysanoja, koska niistä on hänen aineistossaan niukasti esimerkkejä. Hän tarkoittanee nomineista koostuvia yhdyssanoja, sillä redupliktiivisten vahvistuspartikkelien yhteydessä hän käsittelee sellaisia yhdyssanan luonteisia muodosteita kuin *mätimärkä* ja *lipilikainen*. Niemet (1985: 155–156) keskittyvät uudissanojen tarkastelussaan

johdoksiin, mutta mainitsevat esimerkeissään myös yhdyssanoja, etenkin sellaisia joissa on mukana lapsenkielen uudennoksille tyypillinen *mUs*-johdin, kuten *katkemuspilli* 'taittuva juomapilli' ja *juhlimuspäivä* 'juhlapäivä'. Terttu Orpaa (1980: 104–105) esittää huolellisesti dokumentoidun valikoiman lapsen yhdyssanauudennoksista. Niissä on mukana käyttöyhteyden lisäksi usein myös aikuispuheen tarjoama malli, mikä valottaa hyvin sanauudennosten motivaatiota ja muodostumisprosesseja. Esimerkiksi aikuisen puhuttua *sienikartasta* lapsi muodostaa sanan *marjakartta* ja selittää sitä tarvittavan, jottei poimita myrkkymarjoja. Karjalainen (1992: 121–123) tarkastelee muutamia yhdyssanauudennoksia.

Aineistossani lasten ensimmäisiä uudissanoja ovat sellaiset tilannekohtaiset, selittävät yhdyssanat, joille lapsi saa mallin aikuisten kielenkäytöstä. Tällaisia ovat esimerkiksi monet *leikki*-alkuiset (*leikkinorsu*, *leikkipoliisi*) ja *kirja*-loppuiset yhdyssanat. Tämänlaisissa yhdyssanoissa innovatiivisuus on vielä vähäistä, mutta ne osoittavat kuitenkin selvästi sen, että lapsi on oppinut muodostamaan uusia yhdyssanoja kulloiseenkin ilmaisutarpeeseensa.

Lasten yhdyssanojen muodostusta aikuisen mallin mukaan kuvaa seuraava esimerkki: Marin nauhoitteessa 2;3 aikuinen käyttää huonosti pystyssä pysyvistä muovieläimestä adjektiivia *heikkojalkainen*, jonka myös Mari ottaa käyttöön. Hän muodostaa sen pohjalta uudennoksen, hyvin pystyssä pysyvää muovieläintä luonnehtivan yhdysadjektiivin *vahvajalkainen*, ja käyttää myöhemmin myös sen synonyymiä *hyväjalkainen*.

Lapsenkielen uudennoksiin kuuluu runsaasti myös sellaisia uudisyhdyssanoja, jotka korvaavat aikuiskielen vakiintunutta sanastoa, kuten *nuhaliina* 'nenäliina', *takaruoka* 'jälkiruoka' (*eturuoka* vastakohtana) ja *kymmenentoista* 'kaksikymmentä'. Nämä jäävät usein lyhytikäisiksi ja korvautuvat konventionaalisilla synonyymeillään – elleivät sitten ole niin hauskoja, että jäävät elämään esimerkiksi perheslangissa.

Kaikkein ilmeisimmin uudissanoja ovat sellaiset lasten muodostamat uudet leksikaalisten ainesten kombinaatiot, joiden avulla he muodostavat jopa uusia käsitteitä, kuten Marin *joka eläin*

mielikuvituseläimestä, joka voi muuttua eläinlajista toiseen, sekä Orpanan (1980: 104) mainitsema kukannimitys *oranssivuokko* ja linnunnimitys *keinusiepponen*.

Yhdyssanat voidaan jakaa kolmeen ryhmään: ensiksikin leksi-kaalistuneisiin eli osistaan siinä määrin semanttisesti eriytyneisiin, ettei niiden merkitystä voi suoraan johtaa osien summasta (esimerkiksi *hammasratas*, *ranskanleipä*), toiseksi vakiintuneisiin eli sanastoon jo juurtuneisiin mutta läpinäkyviin (esimerkiksi *hammaslääkäri*, *ruisleipä*), ja kolmanneksi tilapäisiin, jotka usein ovat kertamuodosteita. Tilapäisiä yhdyssanoja tavataan kielenkäytössä varsin runsaasti: Laura Tyysteri mainitsee väitöskirjassaan (2015: 71), että Turun Sanomista kootun suuren sanomalehtikorpuksen yhdyssanoista 58 % on kertamuodosteita. Samoin Mäkisalon (2000: 14) aineistossa 58 % yhdyssanoista on kertamuodosteita ja edelleen Levosen (2006: 130–131) aineistossa vain kerran esiintyviä yhdyssanoja on 59 % eli suunnilleen saman verran. Anna Lanteen (2010: 26) pitkien eli vähintään kolmiosaisen yhdyssanojen aineistossa peräti 77,5 % on kertamuodosteita; hänen aineistonsa näin suuri osuus selittyy siitä, että vakiintuneista ja taajaan esiintyvistä yhdyssanoista monet koostuvat kahdesta osasta, mutta pitemmät ovat useammin kertamuodosteita.

Varsinkin tilapäisten yhdyssanojen ja sanaliittojen välinen raja on liukuva, ja myös vakiintunut yhdyssana voi jakautua sanaliitoksi, jos määrite on monikollinen tai jos se sisältää liitepartikkelin tai omistusliitteen, kuten seuraavat ISK:n (§ 402) esimerkit havainnollistavat: *kädenliike* ~ *käsien liike*, *odotuksenvastainen* ~ *odotusten vastainen*; *merenranta* ~ *merenkin ranta*, *tuonnäköinen* ~ *tuonko näköinen*; *pojantytär* ~ *poikani tytär*, *odotuksenvastainen* ~ *odotuksemme vastainen*. Laitsaaret ovatkin kirjanneet lasten uudissanastoonsa (1996) sellaisia sanaliittoja kuin *joulupukin poikanen* 'tonttu', *lehmien autotalli* 'navetta', *lentävä turkiseläin* 'kimalainen', *linnun postilaatikko* 'linnunpönttö', *metsän umpemus* 'metsän siimes', *pimeä marja* 'mustikka', *pimiät lasit* 'aurinkolasit', *pitkä vesi* 'oja' ja *tanssin ääni* 'musiikki'.

3.2 Yhdyssanojen semantiikkaa: normimerkitys ja muita systeemimerkityksen reaalistumia

Kahdesta nominista koostuvissa yhdyssanoissa (kuten *puutalo*, *kivijalka*) määrite- ja perusosan välillä vallitsee hyvin väljä semanttinen suhde. Itse kieli ei nimittäin sinänsä rajoita tätä suhdetta muuten kuin niin, että määriteosa jollain tapaa tarkoittaa perusosan merkitystä – mutta millä tapaa, se realisoituu konkreettisesti kielenkäytössä, jossa ajan mittaan vakiintuu monille yhdyssanoille aivan tiettyjä merkityksiä, joita voi kutsua normimerkityksiksi Eugenio Coseriu mukaisesti.

Eugenio Coseriu (1971, 1975, 1977) tarkastelee yhdyssanoja kieli-systeemin, normien ja puhunnan tasolla. Yhdyssanan **systeemimerkitys** muodostaa merkityspotentiaalin, joka käsittää yhdyssanan kaikki ajateltavissa olevat mahdolliset merkitykset. Tästä merkityspotentiaalista on moniin yhdyssanoihin vakiintunut aivan tietty **normimerkitys**. Esimerkiksi *paperikorin* normimerkitys on 'roskakori pois heitettäviä papereita varten', mutta tällaista yhdyssanaa voi käyttää myös vaikka merkityksessä 'paperista tehty kori' (vrt. Räisänen 1986: 160). Normien eli vakiintuneiden merkitysten taso käsittää leksikaalistuneet yhdyssanat. Tässä vakiintuneessa sanastossa esimerkiksi *hajuvesi* tarkoittaa hyväntuoksuista parfyymia, ei vaikkapa pahalta haisevaa, saastunutta vettä. Puhunnan eli kielenkäytön taso käsittää kielenkäyttäjien eri tilanteissa tuottamat sanat, joissa he hyödyntävät kielen mahdollisuuksia – joskus myös vakiintuneista normeista poikkeavalla tavalla. Puhetilanteessa käytöyhteys täsmentää kulloisenkin yhdyssanamuodosteen merkitystä.

Lapset käyttävät tyypillisesti ensin muilta kuulemiaan yhdyssanoja, mutta oivallettuaan yhdyssanojen muodostamisen mahdollisuudet he tuottavat runsaasti uusia yhdyssanoja, myös sellaisia, joita aikuiskielessä ei tavata. Aikuiskielen yhdyssanauudennoksiin ei esimerkiksi kuulu numeraaliuudennoksia (Tyysteri 2015: 115), mutta lastenkielessä niitä syntyy.

Yhdysnominien systeemimerkityksen eli laajan merkityspotentiaalin reaalistumia ovat sekä kieleen jo vakiintuneet normimer-

kitykset että erilaiset puhemerkitykset, jotka ovat usein tilapäisiä. Satunnaisia puhemerkityksiä voidaan kulloisessakin tilanteessa tarvittaessa ottaa käyttöön, kunhan kielenkäyttötilanteen osapuolille syntyy yhteinen käsitys tästä tilapäisestä merkityksestä. Tällaiset tilapäismerkitykset voivat joskus olla leikillisiäkin, kuten jos syksyllä puista pudonneiden lehtien seassa peuhaaviin pikkupoikiin viitataan sanalla *lehtimiehiä*.

Systeemimerkitys eli kielimerkitys on siis abstrakti merkityspotentiaali, joka käsittää yhdyssanan mitä erilaisimpien mahdollisten merkitysten koko kirjon. Sen tavallisia, yleisesti tunnettuja reaalistumia ovat sellaiset normimerkitykset kuin *hajuvesi* 'hyväntuoksuinen neste, parfyymi' ja *lapsivesi* 'vesi, joka ympäröi sikiötä kohdussa'. Normimerkitykset ovat kuitenkin vain pieni osa kaikista mahdollisista yhdyssanan merkityksistä eli systeemimerkityksen reaalistumista. Kaikkia vaihtoehtoja ei tule hevin ajatelleeksi vakiintuneista yhdyssanoista, joiden vakiintuneet merkitykset tuntuvat "oikeilta" ja luonnollisilta. Kuitenkin myös vakiintuneita yhdyssanoja *hajuvesi* ja *lapsivesi* on käytetty aivan erilaisissa merkityksissä. Pakinoitsija Olli kirjoitti "Töölönlahden hajuvedestä" tarkoittaen likaista, aikoiinaan jätevesipäästöjen takia hyvinkin saastunutta vettä, ja Alpo Räisänen (1990: 5) kertoo tapauksen, jossa kastettavan vauvan neli-vuotias isosisko kysyy, onko kastamisessa käytettävä vesi nyt sitä lapsivedettä. Hän oli ilmeisesti kuullut puhuttavan vauvan yhteydessä lapsivedestä, ja tämän yhdyssanan merkitys oli nähtävästi jäänyt askarruttamaan.

Kaikilla yhdyssanamuodosteilla ei ole selvää normimerkitystä. Kuten Seppänen (1981: 71) toteaa, *kultavaaka* voi tarkoittaa paitsi vaakaa, jolla punnitaan kultaa, myös kullasta tehtyä tai kullalla päällystettyä vaakaa, ja muitakin merkityksiä voidaan keksiä. Yhdyssanojen normimerkityksen kannalta on kiinnostavaa, että suzukielissä samoista aineksista koostuville yhdyssanoille on voinut vakiintua hyvinkin erilaisia merkityksiä, kuten suomen *linnuntie* ja viron *Linnutee* 'Linnunrata' tai suomen *esimerkki* ja viron *eesmärk* 'päämäärä' (Laalo 1992: 83–91). Myös Eve Clark (1995: 110–111)

toteaa, että uudissanojen merkitykset ovat kontekstisidonnaisia siten, että johdosten ja yhdyssanojen merkitys on pääteltävä kulloisestakin puhetilanteesta.

3.3 Marin varhaiset nauhoitteet: yhdyssanojen käytön alku ja mallit

Ennen kuin tarkastelen Marin ja Tomin yhdyssanauudennoksia, käsittelen taustoitukseksi sitä, miten kumpikin lapsi alkoi käyttää vakiintuneita yhdyssanoja, joita oppi toisten puheesta. Tällaiset yhdyssanathan tarjoavat mallin uusienkin yhdyssanojen tuottamiseen. Tarkastelen yhdyssanojen käytön alkuvaiheita nauhoiteaineiston avulla, koska siinä ovat mukana paitsi lapsen itse käyttämät myös keskustelukumppanien käyttämät tavallisetkin yhdyssanat, joiden tarjoaman mallin mukaan lapsen yhdyssanojen käyttö kehittyi.

Nauhoitteissa tavataan lapsen omia uudissanonoja vain vähän ja niitä alkaa esiintyä selvästi myöhemmin kuin päiväkirja-aineistossa, mutta nauhoitteet tarjoavat kahdella tapaa kattavampaa taustatietoa kuin päiväkirja-aineisto: ensiksikin aivan tavallisia yhdyssanoja esiintyy runsaasti juuri nauhoitteissa, ja toiseksi myös vanhempien kielenkäyttö tulee mukaan tarkasteluun. Seuraava taulukko (Lallo 2017: 195 vähän täydennettynä) esittää kultakin nauhoitekuukaudelta Marin käyttämistä yhdyssanoista ensin lekseemien määrän (kuinka monta eri yhdyssanaa nauhoitteessa esiintyy), sitten näiden lekseemien erilaisten muotojen määrän (kuinka monessa muodossa nämä lekseemit kaikkiaan esiintyvät) ja kolmanneksi yhdyssanaesiintymien määrän (kuinka monta kertaa yhdyssanoja yhteensä käytetään). Vastaavat tiedot ovat taulukossa myös kunkin nauhoitteen aikuispuheesta.

Taulukko 10. Marin ja aikuisten nauhoitteissa käyttämät yhdyssanat (1;7–2;6)

Marin ikä	Marin käyttämät yhdyssanat			Aikuisten käyttämät yhdyssanat		
	lekseemejä	muotoja	esiintymiä	lekseemejä	muotoja	esiintymiä
1;7	2	2	2 (+1 lyh.)	19	19	20
1;8	9	9	12	23	24	32
1;9	9	9	11	23	30	35
1;10	2	3	4	3	3	3
1;11	9	11	16	27	33	38
2;1a	7	8	9	18	22	30
2;1b	9	13	19	11	12	14
2;2	9	10	18	18	21	30
2;3	17	17	22	29	34	44
2;4	8	8	9	29	33	36
2;5	4	6	7	17	20	25
2;6	13	15	20	26	33	43

Mari käyttää nauhoitteessa 1;7 vasta kahta yhdyssanaa, nimittäin opaakkia vakiintunutta yhdyssanaa *hämähäkki* ja läpinäkyvää puhekielen sanaa *pörrösukat* 'pörröiset, pehmeät sukat', jälkimmäistä tosin erikoisella tavalla siten, että tuottaa ensin perusosan *tuka* [*sukat*] ja sen jälkeen määriteosan *pöllö* [*pörrö*]. Tähän äiti vastaa – ilmaisten samalla, että erikoisesta tuottamistavasta huolimatta on ymmärtänyt sanan – Marin tosiaan tarvitsevan pörrösukkia jalakaansa. Toisen kerran Mari käyttää tätä sanaa lyhentyneessä asussa *pöllö*. Samassa nauhoitteessa isä ja äiti käyttävät yhteensä yhdeksäätoista yhdyssanaa, joista noin puolet on täysin vakiintuneita ja läpinäkyviä: *kaalimaa*, *kakkulapio*, *keinuhevonen*, *nuhatippa*, *sano-malehti* ja niin edelleen. Toinen puoli yhdyssanoista on läpinäkyviä tilapäismuodosteita kuten *eläinkirja*, *noitakirja*, *peikkokirja* ja *käsinukkeleijona*. Tällaiset monet aikuisten käyttämät läpinäkyvät

yhdyssanat ovat hyvänä mallina myöhemmille lapsenkielen vastaavanlaisille uudennoksille. Näiden kahden tyyppin lisäksi aikuis-kielessä esiintyvät lastenkirjassa seikkaileva ja kirjan nimessäkin tavattava *pentukoira* sekä *pörrösukat*. Aikuiset käyttävät vain yhtä yhdyssanaa kahdesti.

Ikäkuukauden 1;8 nauhoitteissa Marin käyttämien yhdyssanojen määrä on huomattavasti suurempi: Mari käyttää peräti yhdeksää yhdyssanaa. Ne ovat kaikki läpinäkyviä, osittain täysin vakiintuneita (*jääkaappi*, *jääkarhu*, *kahvikuppi*) ja osittain taas sellaisia tilapäismuodosteita kuin *leijonakirja* [äänteellisesti muokkaantuneena: *leijokinja*] ja *matokirja*. Molemmat mainituista tilapäismuodosteista viittaavat sellaiseen lastenkirjaan, jossa kyseinen eläin on keskeisessä roolissa. Niistä *matokirja* on Marin oma lyhennelmä aikuisten käyttämästä sanasta *vattumatokirja*. Saman nauhoitteen aikuispuheessa tavataan 23 erilaista yhdyssanaa, jotka ovat kaikki läpinäkyviä ja useimmat vakiintuneitakin, tilapäisiä ovat kuitenkin esimerkiksi *leijonakirja*, *leikkivettä* ja *vattumatokirja*.

Marin yhdyssanojen käytön kannalta olennaista on, että hänen ikäkuukauden 1;8 nauhoitteissa käyttämiinsä yhdyssanoihin kuuluu sarja *jääkaappi – jääkarhu – maakarhu*. Tämä sarja osoittaa, että Mari osaa jo yhdistellä yhdyssanojen alku- ja loppuosia kulloisenkin ilmaisutarpeen mukaan: leikkitilanteessa hän tahtoi erottaa jääkarhun toisesta leikkikarhustaan, jota sen takia kutsui *maakarhuksi* pelkän *karhun* sijasta, ja pystyi näin viittaamaan näihin kahteen yksiselitteisesti. Kolmen yhdyssanan sarja, jossa osat ovat tällaisessa vaihtelusuhteessa keskenään, muodostaa yhdyssanojen välille sananmuodostuksen miniparadigman (Korecky-Kröll ym. 2017: 26–279): lapsi on oppinut yhdistelemään tarpeen mukaan yhdyssanojen osia keskenään, mikä tarjoaa mahdollisuudet yhä uusien yhdyssanojen muodostamiseen.

Niin Marin kuin aikuistenkin yhdyssanat ovat nauhoitteissa 1;7 ja 1;8 koostumukseltaan enimmäkseen kahden nominatiivin yhdistelmiä. Määriteosana on muutamissa tällaisista erisnimi (1;7 *Histamiini-kirja*, *Muumi-tyyny* ja 1;8 *Buba-nalle*, *Tiitiäinen-kirja*) ja muutamissa deverbali johdos, kuten 1;7 *keinuhevonen*, *pumpe-*

rointipatja ja 1;8 *lepohetki*. Nauhoitteen 1;8 aikuispuheessa esiintyvät tämän tyypin lisäksi kaksi muuntyyppistä yhdyssanaa, nimittäin *katsomispuuhaa*, jossa määriteosana on deverbaalijohdoksen konsonanttivartalo, ja genetiivialkuinen *tammerho*. Sekä vanhempien että Marin puheessa esiintyy vielä *nukkuruno*, jossa määriteosana on verbin vartalo. Viimemainittu uudissana, jota aikuiset käyttävät ensin, on kuitenkin tyypiltään lähellä äsken mainittua vakiintuneiden yhdyssanojen tyyppiä *keinuhevonen*, *lepohetki*, jossa määriteosana on deverbaalijohdos – voidaanhan *keinuhevonen* hahmottaa niinkin, että määriteosana on verbin vartalo samaan tapaan kuin *nukkurunossa*.

Jo ikäkuukauden 1;8 aineiston avulla hahmottuu pääpiirteissään se kuva, jonka nauhoitteet kaikkiaan tarjoavat yhdyssanojen käytön alkuvaiheista. Sekä aikuiset että Mari käyttävät runsaasti kahdesta nominista koostuvia yhdyssanoja, joista useimmat ovat kieleen vakiintuneita mutta monet myös vakiintumattomia, kulloisenkin puhetilanteen tarpeisiin muodostettuja. Näiden kahden tyypin väliin sijoittuu eriasteisesti vakiintuneita yhdyssanoja, kuten perheslangiin kuuluvia. Ensimmäisestä nauhoitteesta asti aikuispuheessa tavataan harvinaisempiakin yhdyssanatyyppejä kuin kahdesta nominatiivimuotoisesta substantiivista koostuvia, esimerkiksi kolmiosaisia (1;7 *käsinukkeleijona*, *pentukoirakirja*, 1;8 *vattumatokirja*), deverbaalijohdoksen sisältäviä (1;7 *pumperointipatja*, *tuntosarvet*, 1;8 *katsomispuuhaa*, *lepohetki*) ja genetiivialkuisia, kuten 1;8 *tammerho*.

Myöhemminä kuukausina erilaisiin harvinaisempiinkin yhdyssanatyyppeihin kertyy lisää sanastoa, kuten aikuispuheen 1;9 *aakkoshaalari* 'haalari, joka on kuvioitu aakkosten alkukirjaimilla'. Genetiivialkuisia yhdyssanoja on vähemmän, ja ne ovat kaikki sellaisia vakiintuneita sanoja kuin 1;9 *hylkeenpoikanen*, 1;11 *kuusenkäpy*, *sim-pukankuori*. Sekä Marin että vanhempien puheessa yleisin genetiivialkuinen sana on *lastenhuone*.

Nauhoitteiden valossa aikuisten Marille suuntaamassa puheessa on runsaasti sellaisia yhdyssanoja, jotka koostuvat kahdesta nominista, joskus harvoin kolmestakin nominista. Määriteosa on useimmiten nominatiivimuotoinen, mutta se voi olla myös konso-

nanttivartalo (esim. 1;8 *katsomispuuhaa*, 1;9 *aakkoshaalarit*, 1;11 *yhteistyötä*) tai genetiivi. Semantiikaltaan aikuisten yhdyssanat ovat enimmäkseen varsin läpinäkyviä, minkä ansiosta ne tarjoavat lapselle käytännöllisen mallin yhdyssanojen muodostamiseen.

Mari käyttää yhdyssanoja heti ensimmäisestä nauhoitteesta alkaen, tosin ensi alkuun vasta vähän ja voimakkaan kaksitavuvaiheen takia aluksi joko lyhentyneinä (*sukat, pörrö; pörrö < pörrösukat*) tai prosodialtaan hyvin selvästi kahteen trokeejaksoon jakautuneina (1;7 *hämä+häkki*, 1;8 *mato+kirja*).

Marin omia uudisyhdyssanoja on nauhoitteissa vähänlaisesti. Nämä nauhoitteiden yhdyssanauudennokset ovat läpinäkyviä, yleensä tilannesidonnaisia tilapäismuodosteita:

- 1;8 matokirja (< vattumatokirja)
- 1;11 pupuauto, puputaksi 'pehmoauto, jota ohjaa lippalakkipäinen pupu'
- 2;2 autopalapeli, nallepalapeli (jälkimmäinen myös saman nauhoitteen aikuispuheessa)
- 2;3 heikkojalkainen, vahvajalkainen
- 2;4 lämminpeitteitä
- 2;5 siipipallo, leppäkerttupallo (jälkimmäinen myös saman nauhoitteen aikuispuheessa)
- 2;6 leikkinamipaloja, leikkiruoka

Nauhoitteista ilmenee siis havainnollisesti, kuinka Mari oppii itse tuottamaan uusiakin yhdyssanoja sen mallin mukaisesti, joka aikuispuheessa on tarjolla.

3.4 Marin ensimmäiset uudisyhdyssanat päiväkirja-aineistossa

Läheskään kaikista Marin käyttämistä vakiintuneista yhdyssanoista ei ole muistiinpanoja päiväkirja-aineistossa, mutta siinä on runsaasti Marin yhdyssanauudennoksia. Ensimmäiset yhdyssanan luonteiset uudennokset ovat ikäkuukaudelta 1;8, jolloin *peukaloputti*-nimityksen pohjalta syntyi deminutiivissävyisten muodosteiden sarja

etusormiputti, *keskisormiputti* ja *pikkurilliputti*. Lisää esimerkkejä pyrkimyksestä yhdyssanojen muodostukseen on ikäkuukaudelta 1;10, nimittäin *yhtävoimin* 'yhteisvoimin', *hyppinalu* [*hyppinaru*] ja *kastepannu* 'kastelukannu'. Ensin mainittua Mari käytti, kun tahtoi kaataa sosetta yhdessä äidin kanssa: "äiti kaataa *yhtävoimin*" (Marin kanssa sosetta puuroon). Yhdyssanaa *hyppinaru* Mari käytti serpentiniistä muutaman kerran.

Ikäkuukauden 1;11yhdyssanauudennoksia oli kolme. Varjonpuolta Mari kutsui *varjonkuvaksi* ("menee *valjonkuvaan* / täällä mukavaa *valjonkuvassa*", kun siirtyy sängyssä varjon puolelle auringon puolelta, jossa oli liian kuuma). Konventionaalisen yhdyssanan muokaelma oli *päivänokkareet* 'päivänokoset, lyhyet päiväunet'. Analoginen muodoste oli *kissanputki*, fiktiivinen vastakohta koiranputkelle: "tuol on koiramputki / ei ole *kissamputki*".

Ikäkuukaudelta 2;0 päiväkirja-aineistossa on Marin omaperäinen yhdyssanauudennos tilanteesta, jossa hän huitoo käsillään hyttysiä ja kaipaisi avukseen jotain kättä pitempää, kuten kärpäslätkää. Tässä tilanteessa hän ei kuitenkaan joko muista tarkkaan sanaa *kärpäslätkä* tai tahtoo täsmentää sitä: hän sanoo hätyyttelevänsä hyttysiä käsillä, koska hänellä "ei ole *hyttysmailaa*". Tämä uudismuodoste vaikuttaa sikäli perustuvan vahvasti *kärpäslätkän* malliin, että määriteosana on *nen*-johdoksen *s*-loppuinen konsonanttivartalo, ja perusosa *maila* on merkitykseltään lähellä vakiintuneen yhdysosan perusosaa *lätkä*. Siinä suhteessa *hyttysmaila* on merkitykseltään täsmällisempi, että puhetilanteessa oli kyse nimenomaan hyttysistä eikä kärpäsisistä.

Yhdyssanan *hyttysmaila* muodostuksen tukena on kieleen vakiintuneita sanapesyeitä. Määriteosan kannalta tukena ovat sellaiset yhdyssanat kuin *hyttyskarkote*, *hyttys suoja*, *hyttysparvi* ja *hyttysverkko*, perusosan kannalta puolestaan esimerkiksi *lätkämaila* ja *sulkapallomaila*, joilla lyödään erilaisia pelivälineitä. Kokonaisuuden osalta mallina on luonnollisesti *kärpäslätkä*.

Samana ikäkuukauden aikana Mari käytti myös erikoisia kolmioosaisia yhdyssanoja. Niiden taustalla oli ilmeisesti se, että hän oli hahmottanut sellaisista yhdyssanoista kuin *keskisormi* ja *keskisuuri*

ennen muuta niiden merkityskomponentin ’keskimmäinen’. Mari näytti sitten käyttävän näistä ilmaisista kulloinkin mieleen tulevaa, kun hän puhui erilaisista keskimmäisistä seikoista. Siten Kultakutri ja kolme karhua –sadusta puhuessaan Mari kertoi, kuinka ”keski-suuri karhu” tai ”keskikarhu” sanoi *keskisormiäänellä* eli keskivahvala äänellä, ja sitten vielä kuinka *keskisormikarhu* sanoi repliikkinsä. Näin siis keskimmäisestä karhusta tuli *keskisormikarhu* ja keskivahvasta äänestä *keskisormiääni*.

Yhdyssanojen muodostuksen päästyä alkuun Mari rupesi tuottamaan erityyppisiä uusiakin yhdyssanoja. Tilapäisten yhdyssanojen, kuten *puistometsä* ja *lumivuori*, muodostusprosessi näkyi joskus suoraan havainnollisesti, kuten Marin pitäessä pienen epäröintitauon sekä ennen yhdyssanan alkua että määrite- ja perusosan rajalla: 2;4 sitten ei voi laskea mäkee / *puisto/metsän* / *lumi/vuorelta* (Keskuspuiston lumisesta hyppyrimestä).

3.5 Tomin varhaiset nauhoitteet: yhdyssanojen käytön alku ja mallit

Tarkastelen nauhoitteiden avulla myös Tomin yhdyssanojen käytön alkuvaiheita voidakseni tarjota monipuolisen aineistotaustan yhdyssanojen käytön alusta asti. Kuten jo mainittiin, nauhoitteet tarjoavat tavallisten, vakiintuneiden yhdyssanojen käytöstä kattavampaa taustatietoa kuin päiväkirja-aineisto. Seuraava taulukko (Laalo 2017: 198 vähän täydennettynä) esittää kultakin nauhoitekuukaudelta Tomin käyttämistä yhdyssanoista ensin lekseemien määrän (kuinka monta eri yhdyssanaa nauhoitteessa esiintyy), sitten näiden lekseemien erilaisten muotojen määrän (kuinka monessa muodossa nämä lekseemit kaikkiaan esiintyvät) ja kolmanneksi yhdyssanaesiintymien määrän (kuinka monta kertaa yhdyssanoja yhteensä käytetään). Vastaavat tiedot ovat taulukossa myös kunkin nauhoitteen aikuispuheesta.

Taulukko 11. Tomin ja aikuisten nauhoitteissa 1;6–2;7 käyttämät yhdyssanat

Tomin ikä	Tomin käyttämät yhdyssanat			Aikuisten käyttämät yhdyssanat		
	lekseemejä	muotoja	esiintymiä	lekseemejä	muotoja	esiintymiä
1;6	-	-	-	7	9	11
1;7	-	-	-	11	15	21
1;8	1	1	2	31	40	70
1;9	3	3	4	21	22	33
1;10	4	5	10	27	35	41
1;11	4	4	7	12	13	20
2;1	2	2	2	32	39	49
2;2	15	17	23	41	43	53
2;3	9	16	42	21	31	47
2;4	10	12	34	8	8	8
2;5	8	10	12	35	43	53
2;6	10	12	29	25	37	39
2;7	13	16	29	10	13	14

Vanhempien Tomille suuntaamassa puheessa esiintyy yhdyssanoja ensimmäisissä nauhoitteissa verrattain vähän, mutta kolmannelta nauhoitteesta alkaen jo runsaammin. Vanhempien käyttämät yhdyssanat ovat merkitykseltään enimmäkseen läpinäkyviä kahden substantiivin yhdistelmiä (1;6 *lumiukko*, *pahvirulla*, 1;7 *lastenhuone*, *palikkatorni*, *silmälasit*, 1;8 *ketsuppurkki*, *langanpätkä*, *leikkiraha*, 1;9 *keinutuoli*, *takaovi*, 1;10 *pyykkilaine*), mutta merkityksen osalta vähemmän läpinäkyvästi kahden osansa summia ovat muutamat sellaiset kuin *joulupukki*, *jääkarhu*, *laskuvarjo*, *taskulaskin*, *virtahepo* ja *kilpikonna*. Muodostuksen kannalta vanhempien käyttämät yhdyssanat ovat pääosin kahden nominatiivimuotoisen substantiivin yhdistelmiä, mutta jonkin verran mukana on genetiivialkuisia

(*lastenhuone, kamelinpoikanen, banaanipala, kielenkärki*) sekä adjektiivialkuisia (*iso-, pikku-*) ja muita, kuten *etu-, taka-, pika-, mini-* ja *super-*alkuisia. Lisäksi on sellaisia kuin *pakkaslumi, pääsiäismuna, porrasjakkara* ja *hevoskärryt*, joissa määriteosana on *s-*loppuinen vartalo. Yhdyssanat koostuvat enimmäkseen kahdesta osasta, mutta on muutamia kolmiosaisiakin kuten *syntymäpäiväkakku, ilotulitusraketti, pillimehupurkki, poliisimoottoripyörä* ja *duplulentokone*. Tomin omien uusien yhdyssanojen muodostukselle tarjoavat aikuiskielen mallin esimerkiksi sellaiset tilapäisluonteiset *leikki-*alkuiset yhdyssanat kuin *leikkiraha, leikkiavain, leikkielefantti* ja *leikkiruokaa*.

Ensimmäinen Tomin itsensä nauhoitteissa käyttämä yhdyssana oli 1;8 *virtahepo* [äänneasuna *viitahepo* tai *iittahepo*], jonka hän toisti edeltävästä isän repliikistä kahdessa eri yhteydessä:

AIK:se on virtahepo .

TOM:virtahepo .

%pho:viitahepo

AIK:juu virtahepo .

AIK:saako virtahepo tulla mukaan ?

TOM:virtahepo .

%pho:iittahepo

Ikäkuukauden 1;9 nauhoitteissa Tomi käytti jo kolmea yhdyssanaa (*lentokone, polkupyörä* ja *takapyörä*), kutakin vain nominatiivissa ja vain *polkupyörää* kahdesti. Ensimmäisen kerran Tomi käytti muita sijamuotoja kuin nominatiivia ikäkuukauden 1;10 nauhoitteessa, jossa esiintyivät nominatiivien *lentokone* ja *pyykkiteline* lisäksi muodot *lentokoneeseen, liijykynän* ja *taksiautoa*.

Joidenkin yhdyssanojen käytössä esiintyi lyhentämistäipumusta tai haparointia etenkin ensi alkuun. Siten iässä 1;11 värikirjan keltaisista esineistä keskusteltaessa Tomi ensin käytti yhdyssanasta *ilmapallo* sen kumpaakin osaa erikseen, mutta pian sinisen värin yhteydessä asiaan palattaessa käytti koko yhdyssanaa lyhentymättömänä:

AIK:mikäs tämä on ?

TOM:ilma .

AIK:ilma ?

%pho:nouseva intonaatio

TOM:pallo .

AIK:ilmapallo juu .

— —

AIK:mikäs tämä ?

TOM:ilmapallo .

AIK:se on ilmapallo .

Taivutusmuotojen käytön kannalta huomattavaa monipuolistumista tapahtui nauhoitteessa 2;2, jossa Tomi käytti yksikön nominatiivien lisäksi useita sekä yksikön että monikon taivutusmuotoja: *avaruus-ukolla, duplopalikan, iltapalaa, isosiskoja, legopalikkaa, Linnanmäelle, nukke-esitystä, pähkinänkuoria, syöttötuolissa, ukkopalikan, ukkopalikat, valokuvia, viinirypäleitä*. Seuraavan ikäkuukauden 2;3 nauhoitteessa yhdyssanojen erilaisia muotoja on niin ikään runsaasti: *bensiiniaseman, käsilampulla, lentokoneella, lentokoneen, liikennevaloa, liikennevaloihin, liikennevalot, soitto-kunnat, soitto-kuntaa*. Tässä nauhoitteessa Tomi puhuu paljon soitto-kunnasta ja käyttää jo pelkästään yksikön nominatiivia *soitto-kunta* peräti 15 kertaa, joten yhdyssanaesiintymien määrän nousee korkeaksi.

Nauhoitteissa Tomi ei käytä erityisen runsaasti uudissanoja, mutta jonkin verran kuitenkin, nimittäin seuraavia:

- 2;0 *vinkuauto* (lyhentymä isän käyttämästä ilmauksesta *vinkuva auto*)
- 2;2 *leikkiruoka* (hoivakielen produktiivisen mallin mukainen *leikki-*alkuinen yhdyssana)
- 2;3 *isosiskolentokone* 'suuri lentokone', *käsilamppu*, *nallenpyörä*
- 2;4 *lelurölli* *leikkorölli* *leikkorölli* (hoivakielen produktiivisen mallin mukaisia yhdyssanoja)
- 2;6 *kahvikansi* 'kahvikannun kansi' (kontaminaatiota muistuttava sana-tiivistymä)
- 2;7 *moottori-ihminen* 'moottoripyörän kuljettaja' (konneksiossa *moottoripyörä* ja m.), *leikkiparit*, *hyllykoti* 'lelun vakiopaikka hyllyssä', *pyörä-ajelu* 'auto'

2;8 *ruokakirjain*, *maitopönttö* 'maitopurkki', *karkkisuklaa*, *lakritsasuklaa*,
palloruoka 'pallo, joka leikissä esittää ruokaa'
 2;9 *kalaleikki*, *salaisuusjälkiruoka*
 2;11 *vetämiskärä*

Ikäkuukausina 2;3 ja 2;4 Tomi käytti yhdyssanaa *isosisko* semanttisesti erikoisella tavalla merkityksessä 'suuri, isohko, suurenpuoleinen'. Tällainen perustuu mitä ilmeisimmin Tomin arkikokemuksiin sekä ajattelun ja kielenkäytön tottumuksiin: hänen isosiskonsa edustaa Tomiin itseensä verrattuna suurempaa kokoa; tähän asiaan hän on kosketuksissa päivittäin. Tältä pohjalta Tomi muodosti iässä 2;3 myös neliosaisen yhdyssanan *isosiskolentokone* 'suuri lentokone', jota hän käytti kahdesti. Muutamia muitakin yhdyssanoja Tomi käytti erikoisella tavalla, esimerkiksi iässä 2;4 sanaa *peräkärryn* postposition tapaan merkityksessä 'perään'.

3.6 Tomin ensimmäiset uudisyhdyssanat päiväkirja-aineistossa

Tomin päiväkirja-aineiston ensimmäinen uudisyhdyssana on ikäkuukaudelta 1;10, jolloin Tomi käytti ilmausta *maitotahnaa* puhuesaan maitohampaille tarkoitettusta hammastahnasta. Seuraava oma yhdyssana on ikäkuukaudelta 1;11, nimittäin jokseenkin tavanomainen muodoste *Paupau-kirja*, joka viittaa Pauliina Aarikan kuvakirjaan *Pau-Paun kiva vuosi*. Yhdyssana on tyyppiä, jolle nauhoiteaineistokin osoittaa olevan runsaasti malleja aikuispuheessa. Aluksi uusia yhdyssanoja syntyi vain harvakseltaan. Seuraava oli vakiintuneen yhdyssanan mukaelma 2;0 *hauvanputki* 'koiranputki'.

4 Marin uudissanoja eri ikävuosina

Käsittelin edellä Marin ja Tomin ensimmäisistä uudissanoista erikseen johdoksia ja yhdyssanoja. Kun nyt kummankin uudissanojen muodostustavan käyttöönotto ja alkuvaiheet on käyty läpi, siirryn tarkastelemaan Marin ja Tomin uudissanojen muodostusta ja käyttöä kokonaisuutena ikävuosi kerrallaan kahden vuoden iästä alkaen.

4.1 Taustaksi: kokoavasti yksivuotiaan Marin uudissanoista

Mari muodosti ensimmäiset johdoksensa ja yhdyssanansa iässä 1;10. Hänen johdoksiinsa kuului aluksi runsaasti *liini*-loppuisia deminutiivissävyisiä uudismuodosteita. Yhdyssanauudennoksia sen sijaan oli vasta niukasti, ja nekin olivat pikemmin muunnelmia kuin varsinaisia uudissanoja. Uudissanojen muodostus runsastui voimakkaasti ikäkuukauden 1;11 aikana, kun Mari alkoi tuottaa verbijohdoksia ja aivan uusia yhdyssanoja, ei enää pelkästään muunnelmia vakiintuneista sanoista. Verbejä syntyi etenkin TTA-johtimella, lisäksi muutamia yksittäisiä muilla johtimilla (*aukeutuu* 'avautuu' ja *istuilee*). Saman ikäkuukauden aikana Mari muodosti muutamia sellaisia uusia yhdyssanoja kuin *varjonkuva* ja *kissanputki*, adjektiivit *suruinen* ja *väsynen* sekä adverbit *paitasilteen*, *vaippasilteen* ja *mukassa* 'mukana'.

4.2 Kaksivuotiaan Marin uudissanat

Ennen kahden vuoden ikää Mari oli muodostanut vasta harvoja uudissanoja. Kaksivuotiaana hän alkoi jo tuottaa runsaasti erityyppisiä uudisjohdoksia ja uusia yhdyssanoja, kuten taulukosta 12 ilmenee. Hänen uudissanoissaan oli eniten verbejä, kaikkiaan runsaat sata; niiden joukossa oli kaksi yhdysverbiä. Toiseksi eniten uudissanoja, vajaat sata, kuului substantiiveihin, joissa oli suunnilleen yhtä paljon johdoksia ja yhdyssanoja; tarkka määrä riippuu siitä, mitkä kaikki muodosteet ovat tulkittavissa varsinaisiksi uudissanoiksi. Adverbeja oli kolmisenkymmentä, adjektiiveja parikymmentä (täsmällinen määrä riippuu eräiden muodosteiden tulkinnasta) ja numeraaleja kaksi. Lisäksi Mari tuotti parikymmentä muuta uudissanaa: interjektioita, erisnimiä, leikkikieltä ja sanamuunnelmia. Tarkastelen näistä verbejä, substantiiveja, adjektiiveja, adverbeja ja numeraaleja sanaluokittain ja muita uudissanoja omana ryhmänään.

Taulukko 12. Marin kaksivuotiaana käyttämät uudissanat

	Verbejä	Substantiiveja	Adjektiiveja	Adverbeja	Numeraaleja	Leikkikieltä
Johdoksia	100+	n. 50	n. 20		-	
Yhdyssanoja	2	n. 50			1+1	
Yhteensä	100+	n. 100	n. 20	28	1+1	n. 20

4.2.1 Verbejä

Verbinjohtimista erityisen produktiivinen oli TTA-johdin, jota Mari oli jo alkanut käyttää uudissanojen muodostuksessa juuri ennen kuin täytti kaksi vuotta. Tämän johtimen käytölle hän sai malleja aikuiskielestä, kuten taajaan esiintyvistä sanaparista *syödä* ja *syötää* sekä sellaisista muista vanhempien käyttämistä verbipareista kuin *kylpeä* ja *kylvettää*, *keinua* ja *keinuttaa* sekä *keikkuu* ja *keikuttaa* (*älä keikuta tuolia*). Johtimen käyttö oli monipuolista, sillä sen avulla syntyi udisverbejä jopa partikkeleista. Siten TTA-johdin oli

joustavan produktiivinen verbinmuodostuskeino, jota Mari käytti myös yleisverbistimenä.

Mari muodosti verbeistä TTA-aineksen avulla monia aiheuttamista ilmaisevia kausatiivijohdoksia ja teettämistä ilmaisevia kausatiivijohdoksia. Hän käytti eräitä uudiskausatiivejaan niin taajaan, että niiden eri muodoista rakentui samankin kuukauden aikana sellaisia taivutussarjoja kuin ikäkuukauden 2;1 *kaaduttaa*-verbin muodot ”isi *kaaluttaa* mua” (kallistaa sylissä), ”älä *kaaluta* mua” ja ”nyt se *kaalutti* sen”. Tämän johdoksen muodostamisella ja käytöllä oli syynsä, sillä Mari ilmaisi *kaaduttaa*-verbin avulla jonkin olennon tai kappaleen kallistamista ja kaatumisen aiheuttamista. Siinä missä vakiintunutta verbiä *kaataa* käytetään myös puhuttaessa nesteen kaatamisesta, kausatiivijohdoksen *kaaduttaa* avulla voi yksiselitteisen selvästi ilmaista nimenomaan kallistamista ja kaatumisen aiheuttamista.

Muutamissa TTA-johdoksissa oli ’aiheuttamisen’ merkityksen sijasta tai ainakin sen rinnalla ’auttamisen’ merkitys (mm. *ajattaa*, *juoksettaa*, *kiivettää*, *nousettaa*). Seuraavassa ovat aakkostettuina Marin kaksivuotiaana muodostamat TTA-johtimiset kausatiivi-verbis käyttöesimerkkien kera:

ajattaa 2;1 se halua nyt ajaa / *ajata* sitä (pehmolelu, ojentaa äidilleen)
häivyttää 2;2 Niina meitä *häivytti* // se sano häipykää!
juoksettaa 2;11 nämä (leikki)koirat ei osaa ittestään *juoksea* / niitä pitää *juoksettaa*
kaaduttaa 2;1 isi *kaaluttaa* mua ’kallistaa’; älä *kaaluta* ’älä kaada’; 2;2 ku-
 ka sen *kaalutti*? ’kaatoi’
kiehuttaa 2;1 onko niitä (kaloja) *kiehutettu*? ’keitetty’
kiivettää 2;1 *kiivetä* mua ’auta kiipeämään’
laskettaa 2;7 minä tahlon sitä kissa-autoa *laskettaa* (lautaa pitkin); 2;9
 äiti *lasketam* minua pulkalla
liehuttaa 2;3 *liehutetaam* pyyhettä
lähdettää 2;3 Tuuti *lählettää* tätä saippuaa ’(yrittää) poistaa’
menettää 2;2 isi haluam mennä muile lehtien alle piiloon // *menetäs* sä
nojattaa 2;2 *nojata* sinä sitä (leikkilammasta) ’laita nojaamaan’
nokittaa 2;8 *nokitetaa* lintua (vieterilelua) ’laitetaan nokkimaan’ // nyt
nokitetaa lintua

nouseuttaa 2;0 äiti *nouseta* 'auta nousemaan pinnasängystä, nosta'; isi *nouseta* nukke vaunutta 'nosta, auta nousemaan vaunusta'
paahduttaa 2;6 *paahluta* se voileipä 'laita paahtumaan leivänpaahtimeen'
pelättää 2;2 nyt tulee toinen susi joka meilät *pelättää* 'saa meidät pelkäämään'
pysyttää 2;5 vauvva *pysyttää* paitua 'pitää paitansa helmaa paikallaan'

Näistä TTA-johdoksista Mari käytti varsinkin *kaaduttaa*-verbiä jatkuvasti usean kuukauden ajan. Pitkään jatkuvaa käyttöä selittää osaltaan se, että uudisverbillä oli oma merkitystehtävänsä ('aiheuttaa kaatuminen') erotukseksi monikäyttöisemmästä *kaataa*-verbistä. Lisäksi saattoi vaikuttaa se, että *kaataa*-verbin taivutus oli epävarmaa: Mari käytti kaksivuotiaana imperfektejä *kaati* ja *kaasi*, kuten 2;5 *kaati* sev vaan tohon – – *kaasi* sen.

Monista mainituista kausatiiviuudennoksista on muistiinpanoja vain yhdeltä kuukaudelta, toisista taas on tietoja useilta eri kuukausilta, joskus aivan tai lähes peräkkäisiltä mutta joskus keskenään hyvinkin kaukaisilta kuukausilta, kuten verbistä *juoksettaa* 'panna juoksemaan' (ikäkuukausilta 2;0 ja 2;11).

Johdin TTA oli kaksivuotiaan Marin eniten käyttämä verbinmuodostuskeino. Joskus hän käytti sitä niinkin, ettei se tuonut varsinaista lisää kantaverbin merkitykseen, vaan yksinkertaisesti vaihtoi verbin taivutustyyppin tähän hänen eniten suosimaansa tyyppiin, kuten johdoksissa *pyyhittää* ja *särkyttää* (jälkimmäinen voisi tosin olla myös johdos substantiivista *särky*):

2;1 *pyyhitä* minut / *pyyhitä* minut ihan kokonaan 'pyyhi, kuivaa pyyhkeellä'
 2;1 joi paljon kahvii sitten pää *sälkyttää* // kukkoo pää *sälkyttää* // mun päätä *särkyttää* 'päätä särkee'; 2;4 päätä *särkyttää*

TTA-johdin myös korvasi joskus muihin verbityyppeihin kuuluvia sanoja. Esimerkiksi iässä 2;0 Mari katkaisi banaanin ja selitti: "minä vaan illotan / minä vaan *kakketan* sen (banaanin)". Hän siis käytti ensin *irrottaa*-verbiä, mutta täsmensi sitten, että oli kyse katkaisemisesta. Ilmeisesti *Aise*-tyyppiset verbit olivat Marille vielä vieraita,

eikä hän ollut tuottanut niiden pohjalta vielä uudennoksiakaan. Tutulla TTA-johtimella hän muodosti *irrottaa*-verbin mallin mukaan verbistä *katkeaa* ~ *katkee* TTA-kausatiivijohdoksen *katkettaa* : *katketan* (kuten *irtoaa* ~ *irtoo* → *irrotan*). Samana ikäkautena hän tuotti myös muita vastaavia johdoksia kuten *menee* → *menettää*, *nousee* → *nousettaa* ja *kaatuu* → *kaaduttaa*.

Kaksivuotiaana Mari alkoi käyttää toistakin produktiivista verbinjohdinta, nimittäin frekventatiivis-kontinuaatiivista johdinta ELE. Hän tunsi johtimen tavanomaisen merkityksen, sillä sen avulla muodostetut uudennokset ilmaisivat juuri tekemisen toistuvuutta tai jatkuvuutta. Erikoista oli, että Mari tuotti tämän johtimen avulla uudisverbejä kaksivuotiaana enimmäkseen nomineista. Silloinkin johdoksilla oli yleensä frekventatiivisia tai kontinuaatiivisia merkityssävyjä, kuten *mennään ulos kesäilemään* 'nauttimaan kestästä, viettämään kesäpäivää' ja *pölyilee* 'käyttää pölyhuiskaa'. Sen sijaan verbeistä hän muodosti selvästi vähemmän ELE-johtimisia uudennoksia, vain seuraavat neljä: 2;2 *äiti sanoilee*, 2;4 *ettikselee* 'etsiskelee', 2;4 *liu'uttelee*, 2;10 *ottelee pyykkiä* 'nostelee pyykkiä pesukoneesta'. Näistä viimeainittu on samanasuinen mutta aivan erimerkityksinen kuin kieleen jo entuudestaan vakiintunut verbi *otella* 'kamppailla, kilpailla'.

Mainituista kahdesta verbinjohtimesta etenkin TTA oli muutenkin kuin verbikantaisena johtimena hyvin produktiivinen. Riionheimo kertoo (2002b: 438) lapsen käyttäneen TTA-suffiksia eräänlaisena yleisverbistimenä, ja vastaavaan tapaan myös Mari käytti tätä johdinta usein apuna siirtäessään merkityssisältöjä verbeihin muista sanaluokista, etenkin nomineista mutta niiden lisäksi jopa partikkeleista. Näin syntyi seuraavanlaisia adjektiivi- ja substantiivikantaisia uudisverbejä:

2;2 minä *isotan* tätä taloa 'suurennan'

2;7 minä haluan *kepittää* lunta 'kokeilla kepillä (avantoa)'

2;2 tonne alas se *konettaa* (monitoimikone survoo puolukoita, ja survos valuu koneen alaosaan)

2;8 minä *kuratan* sinum pääsi / *kuratatko* sinä minum pääni? 'sotkea kuralla, kurata'

2;7 tää on letku / tätä *letkutetaa*
 2;4 äiti *liputa* se 'leimaa lippu'
 2;8 kato minä *mikrotan*
 2;2 minä *namitan* sitä / minä syön sen ihan kokonaan
 2;6 sinua *nälettää* 'sinun on nälkä'
 2;0 haluu *pakettaa* 'paketoida'
 2;4 pikkusen *piikittää* // nyt mä oom *piikittänyn* niitä (haarukalla ruoka-
 paloja)
 2;4 vielä *pinottaa* (pinoaa pyykkiä lattialle) // em mä *pinota* (ei laita äi-
 tinsä käteen)
 2;1 pumppu on nyt hyvä / sillä voi *pumputtaa*
 2;9 tämä om *pyykittävä* // täältä tulee *pyykittäviä* vielä (tuo pestäviä vaat-
 teita pesukoneeseen)
 2;6 *solmuta* sitä! 'solmi, pane solmuun'; sinä *solmutat!*; 2;7 nyt tää (kassi)
solmutetaan 'solmitaan'
 2;3 taksiauto *taksittaa taksittaa taksittaa taksittaa* surrur
 2;5 *teipittää* kunnolla kiinni rouva Salmisem paketti
 2;4 *valotanko* valot?; 2;8 ei *valoteta* valoja; 2;9 *valota* olkkariin valot; 2;10
 sit kannattaa *valottaa* valot
 2;4 me *vehjetetään* (A: ai mitä? Mari:) konetta me tehlään
 2;7 mä en osaav *viuluttaa* 'soittaa viulua'

Näistä nominikantaisista TTA-johdoksista taajakäyttöisin oli *valo-*
 sanan johdos *valottaa*, jota Mari enimmäkseen käytti puhuessaan
 sähkövalojen sytyttämisestä, mutta satunnaisesti muissakin merki-
 tyksissä, kuten iässä 2;6 vesihanan avaamisesta: ”minä haluan ha-
 nan *valottaa*” ’avata hanan, päästää vettä juoksemaan’. Mari käytti
 tätä verbiä kaksivuotiaana peräti kahdeksassa eri muodossa ja jatkoi
 sen käyttämistä vielä kolmivuotiaanakin. Samaan sanapesyeseen
 kuului edelleen pari Marin uudisadverbia, nimittäin ikäkuukausi-
 en 2;3 ja 2;6 adverbi *valoksiin* ’(valot) palamaan’ ja ikäkuukauden
 2;5 adverbi *valoksissa* ’(valot) palamassa’.

Näiden Marin muodostamien TTA-johdosten merkityssuhteet
 nominikantasanan kanssa vaihtelevat varsin monipuolisesti. Osa
 verbeistä on faktiivisia eli ne ilmaisevat kantasanan ilmoittamaksi
 tekemistä, kuten adjektiivikantainen *isottaa* sekä substantiivikan-
 taiset *pakettaa* ’paketoida’ ja *solmuttaa* ’solmia’. TTA-johdoksiin

kuuluu runsaasti instrumentatiivisia, jotka ilmaisevat kantasanan tarkoitteen avulla toimimista (esimerkiksi *kepittää*, *kumittaa*, *piikitää*, *pumputtaa* ja *viuluttaa*) sekä direktionaalisia, jotka ilmaisevat kantasanan tarkoittamaan paikkaan tai tilaan saattamista, kuten *pinottaa* 'kasata pinoksi'. Instruktiivijohdoksia, jotka ilmaisevat kantasanan tarkoitteella varustamista, on vain yksi, nimittäin *kurattaa*. Joukossa on niin ikään yksi tunnekausatiivi, *nälettää*.

Muodostukseltaan erikoisimpia ovat yksikön ja monikon partisii-pit 2;9 *pyykittävä* 'pestävä pyykissä' ja *pyykittäviä* 'pyykissä pestäviä'. Niissä TTA-aines nimittäin näyttää kuuluvan passiivin 1. partisii-pin tunnuksen, mutta sanaluokan vaihdos *pyykki*-substantiivista ver-biksi onnistuu samalla kuin vaivihkaa tämän elementin avulla ikään kuin kyseessä olisikin TTA-johdin. Näyttää siis siltä, että TTA-aines on tässä kahdenlaisessa tehtävässä, sekä passiivin 1. partisii-pin tunnuksen osana että sanaluokkaa muuttavana johdinaineksena. Useimmat mainituista johdoksista sen sijaan ovat yksiselitteisen selkeitä kantasananominin ja TTA-johtimen yhdistelmiä, kuten esimerkiksi adjektiivin *iso* johdos *isottaa* ja *u*-loppuisten substantiivien johdokset *letkuttaa*, *liputtaa*, *pumputtaa*, *solmuttaa* ja *viuluttaa*.

Yksi yhdyssanapohjainenkin TTA-johdos syntyi, nimittäin *lukuhetki*-sanan pohjalta iässä 2;10 uudisverbi *lukuhetkittää* (nauhoitteesta): "– lue enää ikinä sulle – enkä sinulle enää sen jälkeen *lukuhetkitä* en yhtikäs ainoaa".

TTA-johtimen huomattavaa produktiivisuutta osoittaa, että Mari loi sen avulla uudisverbejä myös partikkeleista seuraavaan tapaan:

2;1 otetaan juna tonne *tsukutetaan* sillä (kantasana *tsuku* laulusta Pienen pieni veturi)

2;3 *levätetääl* lelut ('pannaan levälleen, levitetään')

2;3 seisoo ja *ympäliittää* 'pyörittää itseään ympäri'

2;3 *haaxtatko* sille (leikkinorsulle)? (A: mitä tarkoitat?) sano *haax!*

2;10 älä *kiikittää* [*kiikistä*] (joutuessaan kiikkiin)

Muutamien TTA-johtimisten verbien kantasana on epävarma, kuten ilmauksessa 2;5 "töppöttää niillä" 'tepastella töppösillä'.

Marin tapaan muutkin suomenkieliset lapset muodostavat monipuolisesti TTA-johtimisia uudisverbejä. Niin Anneli Lieko (1998), Sirkka Vanttilä (1998) kuin Helka Riionheimokin (2002b) esittävät kukin omista aineistoistaan TTA-verbejä, joihin kuuluu sekä nominikantaisia että partikkelikantaisiakin uudennoksia.

Kaksivuotiaana Mari tuotti vain kaksi momentaanijohdosta. Ensimmäisen hän muodosti (U)TTA-johtimella seuraavasti: 2;5 ”minä kohta *kipautan* (’kipaisen’) tonne eteiseev valottamaav valot”. Toisen, *hyppäistä*-verbi, syntyi *Aise*-johtimella. Siitä on sekä tulkinanvaraisia varhaisia esiintymiä että myöhempi kiistaton nauhoitettu esiintymä. Päiväkirjamuistiinpanoissa on 2;2 ”nyt *hyppäsen* ’hypähdän’ // *hyppäsee* tästä” (’hypähtää’). Näissä muodoissa voisi olla kyse *Aise*-johtimen avulla muodostetusta momentaanijohdoksesta, mutta kyseessä saattaa olla myös analoginen taivutusmuoto: joko *hyppää*-verbin analoginen yksikön preesens (jonka mallina olisi imperfekti *hyppäsin*; Mari alkoi samoihin aikoihin käyttää tätä supistumaverbien imperfektityyppejä) tai ehkä jopa poikkeuksellinen konditionaali. Hieman myöhemmin Marin puheesta on jälleen tallennettu samantyyppisiä muotoja: 2;4 ”sinäkin *hyppäset* / minä *hyppäsin*”. Ilmeinen konditionaali oli 2;5 ”nyt minä *hyppäisin* sun syliin”. Mahdollinen *Aise*-johdoksen edustaja oli jälleen 2;7 ”minä *hyppäisen* täältä”. Ilmiselviä momentaanijohdoksia Mari käytti nauhoitteissa, nimittäin nauhoitteessa 2;1 uudennosten malliksi sopivia vakiintuneita johdoksia *aukaisee* ja *repäisee*, ja nauhoitteessa 2;10 verbistä *hyppäsee*: ”nyt Kalle Kani *hyppäsee* niin kovaa että kaatuu”.

Mari tuotti nominikantaisia uudisverbejä TTA-johtimen lisäksi myös johtimella ELE. Tavallisesti tällä johtimella muodostetaan toistuvaa tai jatkuvaa tekemistä ilmaisevia frekventatiivi- ja kontinuaatiiviverbejä toisista verbeistä, mutta Mari muodostikin ELE-johtimella enemmän uudisverbejä nomineista kuin verbeistä. Niitä ei kuitenkaan syntynyt aivan yhtä paljon kuin yleisverbistimen luonteisella TTA-johtimella, koska ELE-johtimen avulla syntyi – kielen vakiintuneiden konventioiden mukaisesti – pääasiassa sellaisia verbiuudennoksia, joilla oli frekventatiivisia tai kontinuaatiivisia sävyjä. Mari tuotti kaksivuotiaana ELE-uudisverbejä seuraavasti:

2;5 minä haluan *hellailla* 'leikkiä seisovansa hellan päällä'; 'raaputtaa hel-
 laa leikkien maalaavansa sitä'
 2;2 me *herkkuillaan* 'herkutellaan'
 2;2 nyt se (kenkä) *temppuilee* / nyt se *iloilee*
 2;5 *järveillään* (leikkii, että sängyn siniset lakanat ovat vettä)
 2;5 *kauppaillaan!* // ja me *kauppailtiin*
 2;0 sitten mennään ulos *kesäilemään* ('nauttimaan kesästä'; vrt. *loma* →
lomaillemaan)
 2;0 *kiivekkelen* 'kiiveskelen' täällä (pinnasängyssä)
 2;5 *nurkkaillaan* (seisoo hissien nurkassa)
 2;2 ei myöskään saa *poskitella* (eikä suukotella)
 2;0 *pölyilee* 'käyttää pölyhuiskaa'
 2;3 *rengattelee* [*rengastelee*] 'istuu renkaan päällä'
 2;5 ihan kun tässä vois *sukseilla* 'hiihtää, hiihdellä'; 2;5 missä ne *suksei-*
lee?; 2;9 minä nyt *sukseilen* (nousee keinutuolin jalaksille) // nyt em mi-
 nä enää *sukseile*
 2;2 *torvittelee* (soittaa huilulla)

Koska useimmilla näistä johdoksista on selvästi frekventatiivinen sävy, juuri tämän johtimen valinta sanaluokan muuttamiskeinoksi osoittaa kielen vivahteiden oivaltamista. Näiden verbijohdosten joukossa on esimerkiksi sellaisia leikkimistoimintojen ilmaisimia kuin *järveillä* ja *torvitella* sekä sellaisia kekseliään ilmaisuvoimaisia uudennoksia kuin *kesäilemään* 'viettämään kesää' ja *pölyilee* 'pyyhkii tomuja pölyhuiskalla'.

Kolmessa näistä verbeistä on muita pitempi (*t*)*tele*-johdinaines: Verbin *poskitella* mallina on ilmeisesti *suukotella*. Verbissä *rengasteella* nominikanta on eri tyyppiä kuin muissa, ja johdoksen läpinäkyvyyttä edistää, että kantasana on yksikön nominatiivissa, jolloin *s*-loppuun liittyy luontevasti kyseinen pitempi johdinaines (vähemmän läpinäkyvä olisi lyhyt **renkailee*). Verbissä *torvitella* taas yhdistyvät TTA-johdin, jota Mari tuohon aikaan käytti sellaisissa instrumentatiiviverbeissä kuin *viuluttaa* 'soittaa viulua', ja ELE-johdin, joka korostaa torvella soittamisen jatkuvaa, toistuvaa luonnetta. Samaa tyyppiä on myös vähän myöhempi, kolmivuotiaan Marin *suksitella*. Ennen sitä Mari muodosti iässä 2;5 verbin *sukseilla* 'hiihtää, hiihdellä', jota käytti sittemmin keväällä iässä 2;9

keinutuolin jalaksilla seisomisesta. Tämä verbi ei aivan sellaisenaan jäänyt pitkäikäiseksi, mutta kolmivuotiaana Mari käytti hiihtämisen merkityksessä pitempää johdosta *suksitella*.

Aikuiskielen näkökulmasta lapsenkielen nominikantaiset frekventatiivijohdokset ovat erikoisia ja muodosteina innovatiivisia sikäli, että tavallisesti ELE-johdoksia muodostetaan verbeistä. Vastaa-
vanlaisia nominikantaisia johdoksia on myös Vänttilän aineistossa (1998: 121), kuten *munastelee* 'munii', *munittelee* 'munii', *tartsailee* 'leikkii Tarzania', *kasvoilee* 'pesee kasvojaan', *mummuilee* ja *vesittelee* 'kastelee'. Sen sijaan Lieko (1998: 554) ja Riionheimo (2002b: 435–436) esittävät vain verbikantaisia ELE-johdoksia.

Mari tuotti myös muilla johtimilla denominaalisia uudisverbejä. Näistä varsin taajakäyttöinen oli *maila*-sananjohdos *mailoo*, josta muodostui iässä 2;2 neljän eri verbinmuodon miniparadigma: infinitiivin *mailoo* 'mailoa' lisäksi passiivi *mailotaan* sekä yksikön persoonamuodot *mailoo* ja *mailon*. Esimerkkejä tämän verbin käytöstä: 2;2 minä haluan karpäsiä *mailoo* 'huitoa mattopiiskalla'; sitä me *mailotaan* pois 'hätistellään (hyönteistä)'; *mailoo* // tää on *mailomis* (perunanuijaa heilutellen); minä *mailon* hyttysiä pois / minul on kepit sen takia.

Mari käytti taajaan myös uudisjohdostaan *tukota* 'tukkia', josta muodostui niin ikään miniparadigmoja jopa kahtena peräkkäisenä kuukautena. Ilmeisesti tämän verbijohdoksen kantana on adverbi *tukossa* : *tukkoon*. Tässä verbissä taivutus oli tavallista joustavampaa sikäli, että osittain se taipui supistumaverbien tapaan, osittain taas *sanoa*-tyypin tapaan; kyseessä oli siis eräänlainen sekaparadigma. Useimmissa muodoissa esiintyi vain jompaakumpaa tyyppiä, mutta infinitiivissä ja imperfektissä esiintyi variaatiota: 2;4 minä haluan *tukotas* sen ~ 2;5 haluan *tukkoas* sen oven; 2;5 minä *tukkosin* ~ 2;6 minä *tukoin* 'tukin'. Tämä uudisverbi oli sikäli käytännöllisempi kuin aikuiskielen synonyyminen verbi *tukkia*, että preesensin ja imperfektin ero oli mahdollista ilmaista selvästi (preesens *tukon* : imperfekti *tukkosin* ~ *tukoin*) toisin kuin aikuiskielen verbissä (preesens *tukin* : imperfekti *tukin*). Myös verbin semantiikka oli joustava, sillä Mari käytti sitä esimerkiksi sulkiessaan sakkipelilaatikon tai

ilmaistakseen lelujen laittamista sivuun ruokailun tai nukkumaanmenon takia. Esimerkkejä verbin käytöstä:

2;4 minä haluan *tukotas* sen kiinni / minä *tukon* sen sakkinappulapelin kiinni; 2;4 kaikki lelut *tukotaan* / on ruoka-aika; 2;5 kohta lelut *tukotaan* kun on nukkumisaika; 2;5 minä *tukkosin* sen vaan; 2;5 minä *tukon* sen keittiön oven; 2;5 haluam pannaan ne (leikkiukot) oven eteen / *tukkoas* sen oven; 2;6 nyt ei oo enää aamupuuvo kum minä *tukoin* ne

Tämän verbin kanssa samaan pesyeeseen kuului edelleen yhdysana 2;4 *tukottamislelu* 'lelu, jonka avulla voi tukkia, tukkimislelu'.

Samantapainen *o*-johtimella muodostettu verbi oli myös Mari uudisverbi *nuijoo* 'lyödä nuijalla, nuijia': 2;5 *nuijoo* 'lyö nuijalla'; 2;6 *nuija jolla voi nuijoo*. Mari ei käyttänyt tästä verbistä muita muotoja kuin yksikön 3. persoonan indikatiivin preesensia, joten sen taivutus ei käynyt ilmi. Se saattaisi siten olla joko *mailloa*-tyyppiä, samanlainen vaihteluverbi kuin *tukota* ~ *tukkoa* tai supistumaverbi samaan tapaan kuin nähtävästi oli Marin uudennos *runota*: 2;4 runoilija *runoo*; 2;5 vauvva osaa *runota*: peukalaputti – pikkurilli. Olennaista oli, että *o*-johtimen avulla sai siirrettyä tietyn merkitysisällön substantiivista verbiin.

Muita denominaalisia verbejä syntyi hyvinkin erilaisten johdinten avulla. Mari käytti uudisverbien johtamisessa myös johdinta *-oi-* (2;4 *rusettoi* se kiinni *rusettoi* 'sido nauha rusetiksi kaulaan'). Nominikantaisia olivat myös translatiiviverbit, joita käsittelen kohta muuttumisverbien yhteydessä. Seuraava valikoima valaisee Marin denominaalisten verbijohdosten moninpuolisuuutta:

2;1 *hielooa* 'hieroo' (taivutustyyppisiirtymä: supistumaverbi **hierooa*)
 2;2 se (huilu) *huiluua* ja *soittuaa* (kun sillä soittaa)
 2;4 nyt noi *surustuu* 'tulevat surullisiksi'
 2;4 vauvvat *pissantaa* lattialla
 2;5 ihan kum me oltais valokuvaajalla kum minä *kameroin* teitä 'kuvaan'
 2;5 *sotkuua* 'sotkee, tekee sotkua'
 2;6 äiti *rulli* 'laita rullalle' (kalkkunaleikkeen viipale) // äiti *rullis* se!
 2;7 ei *kamerata* Eevaa ja Tapiota // *kamerataan* kaikki lapset (valokuvataan)

- 2;7 sitten *kameraat* meijät 'valokuvaat'
 2;7 minä *saippusin* kälet 'saippuoin'
 2;8 minä olem *muovailuvahoinu* (leikkinyt muovailuvahoilla)
 2;8 minä *katkaan* tän 'katkaisen' (Lego-palikoista rakennetun tornin)
 2;8 se *kiusii* minua 'kiusaa'
 2;9 entäs kissa? ei kun om *miukunu* (ääntelystä: ei puhu vaan miukuu)
 2;10 minä remppasiv valoja kun ne ei *valonnu* 'syttyneet' (portaissa)

Näistä 2;8 *muovailuvahoinut* 'leikkinyt muovailuvahoilla' on ainoa yhdysverbi, jonka Mari tuotti kaksivuotiaana. Sen kantasanakin on yhdyssubstantiivi *muovailuvaha*.

Huomionarvoista on, että kun nykyisessä aikuissuomessa erittäin produktiivinen nominikantaisten uudisverbien tyyppi ovat supistumaverbit, niin Marin sadasta uudisverbistä vain seitsemän oli supistumaverbejä, nimittäin edellisistä *hierooa*, *huiluaa*, *soittuaa*, *katkaan*, *valonnu*, *saippusin* ja *kamerata* 'valokuvata' (jolla tosin oli myös synonyymi *kameroida*). Supistumaverbien vähäiseen produktiivisuuteen lapsenkielen uudisverbien muodostuksessa on kiinnittänyt huomiota myös Helka Riionheimo (2002b: 438). Mahdollisesti syynä on, että supistumaverbeissä ei erotu sellaista selvästi erottuvaa johdinainesta kuin TTA tai ELE.

Muuttumisjohdokset ovat vielä oma uudisverbien ryhmänsä, jota en jaottele tarkasti alaryhmiin (ryhmittelystä Koivisto 1991, Kulonen-Korhonen 1985), koska tarkka erottelu ei ole lasten uudisjohdosten kannalta olennaista. Tässä erotan kuitenkin verbikantaiset johdokset (refleksiiviset, passiiviset ja automatiiviset) nominikantaisista (translatiiviset, reseptiiviset ja direktionaaliset). Mari alkoi muodostaa muuttumisjohdoksia toisen ikävuotensa puolivälistä alkaen U-johtimen avulla:

- 2;6 tämä ei *riputtunu* 'ripustunut' // tähän se hyvii *liputtuu* 'ripustuu' (kassi)
 2;7 nää pikkuleegot ei tottele (A: mitä niiden pitäisi tehdä? - M:) *raken-tuat* tähän
 2;9 minä varon ettei käsi *poltu* 'etten polta kättäni'
 2;10 nyt ol liiav vaalallinen tuli / minun käletkin *polttuu*.

Mari käytti siis varsin joustavasti johtosuhdetta $A \rightarrow U$ ilmaistakseen automatiivista tapahtumista: *ripustaa* \rightarrow *ripustuu*, *rakentaa* \rightarrow *rakentuu*, *polttaa* \rightarrow *polttuu*. Kuten *Isossa suomen kieliopissa* todetaan (§ 336), tällaisia U-johdoksia voi nimittää johdospassiiveiksi. Nimitys kertoo hyvin, mistä on kysymys, nimittäin keinosta kuvata johtamisen avulla kantaverbin ilmaisemaa toimintaa passiivitaivutuksen tapaisesti niin, että toiminta kohdistuu lauseen subjektiin ulkoapäin ja itse subjekti on toimimaton. Kyseessä on kätevä ja tiivis ilmaisukeino, jonka käyttöä Mari jatkoi myöhempinä vuosina.

Nominikantaisia translatiivijohdoksia syntyi useilla johtimilla, kuten -*VntU*- (2;4 minä haluan teetä kum minä olen *kylmääntynyt*; 2;5 äiti miks tämä om *märkääntynyt*? 'kastunut') ja johtimella -*UTU*- (2;7 tää *märkäytyy* 'kastuu'). Kaksi viimeksimainittua verbijohdosta perustuivat molemmat adjektiiviin *märkä*. Johdinta -*UTU*- Mari hyödynsi parissa muussakin nominikantaisessa verbissä, joilla oli kummallakin substantiivi kantasanaan: hän käytti merkityksessä 'kokoontua joukoksi' verbiä *joukkoutua* (2;7 me *joukkoudutaan* // siel om muitakin ihmisiä *joukkoutumassa*), ja merkityksessä 'muodostaa piiri' johdosta *piiriytyä* (2;5 *nyt ne piiriyty*).

Aikuisten lapsille suuntaamassa puheessa muuttumisjohdokset ovat harvinaisempia kuin aiemmin mainitut lapsenkielen varhaiset johdostyypit, etenkin TTA- ja ELE-johdokset. Käytön taajuus vaikuttaa todennäköisesti siihen, mitä johdostyyppejä lapset alkavat käyttää aiemmin ja mitä myöhemmin. Seuraavassa taulukossa on laskelmia nauhoitteiden tavanomaisten, kieleen vakiintuneiden verbijohdosten käyttötaajuuksista sekä aikuisten (isä ja äiti) että Marin puheessa:

Taulukko 13. Eräiden verbityyppien esiintymäämääriä Marin nauhoitteissa 1;7–2;11

Marin ikä	Aikuisten TTA-johdoksia	Aikuisten ELE-johdoksia	Aikuisten U-johdoksia	Marin TTA-johdoksia	Marin ELE-johdoksia	Marin U-johdoksia
1;7	3	1	-	-	-	-
1;8	5	2	-	1	-	-
1;9	2	-	-	1	-	-
2;1	3	1	-	4	1	-
2;2	4	-	-	3	-	-
2;4	5	8	-	2	2	-
2;5	2	4	-	-	4	-
2;6	6	4	4	4	2	-
2;8	9	3	-	4	3	1
2;9	5	4	1	1	-	-
2;10	6	7	5	7	2	4
2;11	5	2	1	2	4	3

Kuten taulukosta ilmenee, kieleen vakiintuneista johdoksista käytetään runsaasti etenkin TTA-johdoksia, kohtalaisen runsaasti myös ELE-johdoksia. Nauhoitteissa aikuiset käyttävät esimerkiksi sellaisia TTA-johdoksia kuin *asettaa*, *herättää*, *jarruttaa*, *keittää*, *kilauttaa*, *kostuttaa*, *kutittaa*, *lopettaa*, *lämmittää*, *nukuttaa*, *näyttää*, *peruuttaa*, *pysäyttää*, *pyörittää*, *rummuttaa*, *sammuttaa*, *selittää*, *sovittaa*, *sytyttää*, *tarkoittaa*, *tiputtaa* ja *vilkuttaa*. Mari puolestaan käyttää sellaisia kuin *harmittaa*, *huvittaa*, *kiinnittää*, *kostuttaa*, *kutittaa*, *liikuttaa*, *pelottaa*, *sammuttaa* (myös erikoisesti hanan sulkemisesta: ”*sammutti* hanan kiinni”), *silittää* ja *syöttää*. Viimemainitusta on nauhoitteessa 2;11 mukana myös kantasana: ”nyt voit *syödä*; sitten *syödään*; *syötä* ne loput ruuat”. Nauhoitteissa 2;1 ja 2;11 Mari käyttää uudisverbiä *kiehuttaa* ’keittää’: 2;1 joko ne on *kiehutettu*?; 2;11 leikkiruoka on jo valmista, joku on *kiehuttanut* sen (päiväkir-

jamuistiinpanoissa samasta verbistä on merkintöjä ikäkuukausilta 2;3 ja 2;8). Nauhoitteiden ELE-johdoksia ovat aikuisten *harjoittelee*, *hassuttelee*, *hyppelee*, *katselee*, *kiipeilee*, *kiljahtelee*, *kiusailee*, *kurkistelee*, *kuuntelee*, *palelee*, *peittelee*, *polskuttelee*, *puuhastelee* tavoittelee ja *ulkoilee*, Marin johdoksia puolestaan *heittelee*, *hyppelee*, *katselee*, *kiipeilee*, *kilpeilee* (perustuu interjektioon *kil kil*), *laskettelee*, *liukastelee* ja *ulkoilee*. Muutamissa tapauksissa kantaverbi ja ELE-johdos esiintyvät samassa nauhoitteessa, kuten nauhoitteessa 2;10 verbit *kiivetä* ja *kiipeillä*: ”mutta puuhun ne ei *kiipeile*; minä olen nähnyt sellaista että ne *kiipeää*”.

Muuttumisjohdoksia on huomattavasti vähemmän, ja Marin käyttämiä on vasta ikävuoden loppupuolen nauhoitteissa. Aikuisten U-johdokset nauhoitteessa 2;6 ovat *kuuluu*, *mahtuu*, *muuttuu* ja *ylettyy*. Marin muuttumisjohdokset ovat 2;8 *sotkeutuu*, 2;10 *kaatuu*, *kuuluu*, *sairastuu* ja *toteutuu* sekä 2;11 *innostuu*, *löytyy* ja *päätyy*. Joskus kantasanakin on mukana, kuten Marin 2;11 nauhoitteessa: ”mäkin pelaan sitä jonka mä äsken löysin, mutta ei sitä nyt löydy”.

Ikäkuukausien 2;8–2;11 nauhoitteissa on myös muutamia momentaanijohdoksia: AhtA-johtimisista aikuiset käyttävät nauhoitteessa 2;8 verbejä *istahtaa* ja *kierähtää*, Mari verbejä *istahtaa* ja *nukahtaa*; nauhoitteessa 2;9 aikuiset käyttävät *nukahtaa*-verbiä muodoissa *nukahtamaan*, *nukahdetaan* ja *nukahdettu*, Mari kerran muodossa *nukahti*. Nauhoitteessa 2;10 on aikuiskielen *löpsähtelee*, jossa momentaanijohtimeen AhtA yhdistyy frekventatiivijohdin ELE; Mari käyttää vastaavanlaista johdosta *nukahdella* nauhoitteessa 2;11. Mari käyttää myös Aise-johtimisia momentaaniverbejä pari kertaa: nauhoitteessa 2;8 muotoa *puraisi* ja nauhoitteessa 2;10 muotoa *nippas* ’nippaisi, nipisti’.

Vasta ikävuoden loppupuolella tulivat käyttöön ensimmäiset passiivis-refleksiiviset johdokset. Niitä oli silloinkin yhteensä vain kolme: *polttua*, *ripustua* ja *rakentua*. Näistä *polttua* on uudissana, joka assosioituu läpinäkyvämmiin *polttamiseen* kuin vakiintunut *palaa*-verbi; *ripustua* on toinen uudissana, mutta *rakentua* varattu asu. Liekon aineistossa (1998: 554) on kolmannen ikävuoden puolivälistä yksi passiivis-refleksiivinen johdos, nimittäin 2;5 *rikkautua*

'mennä rikki'. Riionheimon aineistossa on passiivis-refleksiivisiä johdoksia iästä 2;7 alkaen, ensimmäisenä niistä 2;7 *päällystäytyy* 'pukeutuu päällysvaatteisiin'. Vänntilän aineistossa (1998: 121) ensimmäiset tämäntyyppiset verbijohdokset tulivat käyttöön lasten ollessa kolmivuotiaita: *märentyä* 'kastua' ja *puhaltua*.

Kaksivuotiaan Marin uudisverbien joukossa oli vain yksi yhdysverbi, nimittäin edellä nominikantaisten uudisjohdosten yhteydessä mainittu 2;8 "minä olen *muovailuvahoinu*" (leikkinyt muovailuvahoilla).

Johtosuhteeltaan epävarma on ilmauksessa 2;4 "Tuuti *ujottaa* Ninjaa" esiintyvä *ujottaa*. Se voisi olla johdos sanasta *ujo* tai verbistä *ujostele* takaperoisjohdon tietä syntynyt uudennos, joka yleiskielistettynä olisi *ujostaa*; *st*-yhtymä korvautui Marin puheessa tässä iässä yleensä *tt*:llä.

Kokoavasti voidaan todeta, että kaikkiaan Mari muodosti kaksivuotiaana runsaat sata uudisverbiä, kaikkein taajimmin johtimilla TTA ja ELE. Juuri näiden kahden johtimen runsaasta käytöstä uudisverbien muodostamisessa on tietoja muiltakin suomenkielisiltä lapsilta. Esimerkiksi Sirkka Vänntilän (1998: 121) aineistossa nämä samat kaksi johdinta ovat selvästi yleisimpiä, Anneli Liekon (1998: 557) aineiston yleisin uudisverbien johdin on TTA (Lieko itse nimeää tämän tyypin heikkoasteisen variantin mukaan *tA*-johdoksiksi), ja Helka Riionheimon aineistossa (2002b: 435–437) niin ikään selvästi taajakäyttöisimmät uudisverbien johtimet ovat TTA ja ELE. Muuttumisjohdoksiin kuului pari uudisverbiä, mutta momentaanijohdoksiin ei vielä kuulunut uudennoksia.

Kuukaudta kohden uudisverbejä oli 2–18; vähiten niitä on ikäkuukaudelta 2;11. Tuon kuukauden ainoa semanttisesti läpinäkyvä uudisverbi *juoksettaa* oli käytössä myös ikäkuukautena 2;0. Sen lisäksi Mari tuotti iässä 2;11 vain yhden toisen uudisverbin, nimittäin leikkikielisen verbin *teekkustaa* ("minä *teekkustan* piikusta").

4.2.2 Substantiiveja

Mari muodosti kaksivuotiaana satakunta (96) uudissubstantiivia, siis hieman vähemmän kuin uudisverbejä. Substantiiveista oli yh-

dyssanoja 47 eli varsin tarkkaan puolet. Kuukautta kohden uudis-substantiiveja syntyi 5–12. Johdosten kantasanat olivat paitsi substantiiveja myös muiden sanaluokkien jäseniä, erityisen runsaasti verbejä.

Ennen kahden vuoden ikää Mari oli muodostanut deminutiivijohdoksia etenkin *liini*-aineksen avulla. Kaksivuotiaana hän alkoi tuottaa runsaasti erityyppisiä substantiivijohdoksia ja varsin paljon myös uusia yhdyssanoja. Hän ei enää tuottanut uusia *liini*-deminutiivijohdoksia, joita oli käyttänyt runsaasti iässä 1;10 ja vielä jonkin verran iässä 1;11. Muuntyyppisiä deminutiivijohdoksia syntyi kylä, kuten iässä 2;2 kaksi *kki*-johtimen avulla, nimittäin vanhempien hellittelynimitykset *äitikki* ja *isikki*. Näiden mallina oli lempinimien pari *Tuuti* ja *Tuutikki*, joista *Tuutikki* esiintyikin samassa puhunnoksessa kuin *äitikki* ja *isikki*. Muita uusia deminutiivissävyisiä johdoksia olivat 2;5 *pallokka* 'pallo', 2;5 *vuokeli* 'vuoka' ja 2;8 *vetoketjuli*.

Ikäkuukauden 2;0 kuluessa syntyi kuusi uudissubstantiivia, joista neljä oli yhdyssanoja ja kaksi johdoksia. Yhdyssanoista kolme liittyi satuun Kultakutrasta ja kolmesta karhusta. Marin satuversiossa keskimmäisen karhun nimityksenä oli paitsi *keskikarhu* myös *keskisormikarhu*, ja karhu puhui *keskisormiäänellä*, siis 'keskivahvalla äänellä'. Nämä yhdyssanauudennokset tavoittelevat keskisuuruuden ja keskivahvan käsitteitä hauskaasti käsin (tai sormin) kosketeltavalla tavalla. Ne olivat sellaisia selittäviä tilapäisyhdyssanoja, joita kielenkäytössä jatkuvasti syntyy, ja esiintyivät tilapäismuodosteille tyypilliseen tapaan vain tässä tietyssä yhteydessä. Neljäs tämän ikäkuukauden uudisyhdyssana oli *huttusmaila* [hyttysmaila], jota Mari käytti kaivatessaan jotain kättä pitempää puolustautuakseen kimppuunsa käyviä hyttysiä vastaan.

Marin substantiivijohdokset iässä 2;0 olivat molemmat *ainen*-loppuisia, nimittäin *intiaainen* 'intiaani' ja *kattilainen* 'kattilallinen'. Kun kotona oli ollut kylässä isän ruskettunut vanha tuttava, Mari kysyi tämän lähdettyä: "onko Vesa intiaainen?" Hän päätteli sitten itse: "ei Vesa ole intiaainen; tuolla kirjas oli intiaisii." Toinen *ainen*-johdos esiintyi Marin omin sanoin kertomassa sadussa kolmesta karhusta: "kalhu keitti ison *kattilaisem* puuvoo ('kattilallisen').".

Kaksivuotiaana Mari muodosti uudissubstantiiveja monien eri johdinainesten avulla. Johtimet ovat seuraavassa siinä aikajärjestyksessä, missä niiden käyttö alkoi:

-*Ainen*

2;0 *intiaainen* 'intiaani' ja *kattilainen* 'kattilallinen'

2;4 *lusikainen* 'lusikallinen' (minä haluan toisel *lusikaisen* / ja komman-
nen / ja neljännen)

2;10 siel on *tinkkiäinen* // menet *tinkkiäinen* pois

-*jA*: verbikantaisia tekijännimiä

2;1 täältä tulee *ilottuja* 'ilostuja'

2;6 minä olem *pelleilejä* 'pelleilijä'

-*lA*: paikkoja, mallina ainakin *mummila*

2;1 (jos mennään Timolle) se on *Timola*; tämä on *Kotila* (kotona oltaessa)

2;3 Tuuti voi teilät panna(p) *pimentolaan* / teilät palikat (pimeään)

2;6 *Ollilassa* 'Ollin luona'

2;6 ampu sem *möröm Mörkölään* // *Mörköläs* om muit mörköjä

2;8 haloo täällä *Juusola* ja *Tuutila* / ja *Tuulila* (päivähoitokaverukset

Juuso, Tuuti ja Tuuli)

2;9 tonne *Tyynylään* 'tyynyjen luo'

Erittäin yleisen ja produktiivisen *minen*-johtimen konsonanttivartaloisista muodoista on abstrahoitunut lapsenkielessä omaksi elementtikseen verbikantainen *mis*-johdin. Itse *minen*-johtimen taivutuksessa Marilla näytti olevan aluksi ongelmia (esimerkiksi 2;1 nalle tykkää *kylpesettä* 'kylpemisestä'). Sen sijaan yhdyssanojen määriteosana esiintyvä konsonanttivartalo oli ongelmaton (esimerkiksi 2;1 se on *juomisvettä*). Tällaisia yhdyssanojen määriteosina esiintyviä *mis*-muotoja tavataan yleensäkin kielenkäytössä varsin runsaasti, ja ne toimivat ilmeisenä mallina, kun Mari varsinkin ikäkuukausina 2;2–2;4 alkoi käyttää näitä konsonanttivartaloita itsenäisinä sanoina:

2;2 nyt se *sattumis* parani 'kohta, johon sattui'

2;2 mailoo // tää on *mailomis* (heilutellen perunanuijaa, jota voi käyttää kuin mailaa)

2;3 mis om palikoiden *kuulumis*? 'paikka, johon kuuluvat'

2;4 noilla on toi *soutumis* kälessä 'melat (joilla kuljettavat kanoottia)'

Vastaavanlaisia muotoja on kirjannut myös Lieko (1998: 555): *kan-tamis*, *kuivaamis* 'pyyhe'. Kaksivuotiaan Marin *mis*-johdokset olivat yleensä deverbaalisia, mutta yhdyssanoihin kuului yksi ainakin nähtävästi denominaalinen *mis*-johdos, nimittäin *saunan löylymispurkki* 'kivas'. Käsittelen Marin *mis*-johdoksilla alkavia yhdyssanoja tarkemmin tuonnempana muiden yhdyssanojen yhteydessä.

Mari muodosti verbikantaisia välineennimityksiä jo kaksivuotiaana varsin paljon *in*-johtimen avulla. Ensimmäinen tällainen johdos, joka perustui *leikata*-verbiin, oli kuitenkin osittain taivutukseltaan erikoinen. Mari näytti vasta kokeilevan tätä uutta johdos-tyyppiä: 2;3 nää on *leikkamit* / nää on kynsiensakset // näillä saha-taan / näillä *leikkamilla*. Näistä muoto *leikkamilla* on odotuksenmu-kainen *leikka(i)me*-vartalon monikko, mutta *leikkam+i+t* erikoinen sikäli, että siinä on kaksi monikon tunnusta peräkkäin. Taivutus-ongelmat saattoivat liittyä myös siihen, että Mari vasta harjoitteli monikon muodostusta (Laalo 2009: 79, 83 ja Laalo 2011: 147–148).

Muodostuksen vaikeus liittyy siihen, että aivan kolmannen ikä-vuoden alussa Marilla oli yleisemminkin vaikeuksia *in*-johdosten taivutuksessa. Hänelle tärkeän *eläin*-sanana taivutusvartalo muuntui asuihin *eläme*- ja *emäle*- seuraavasti: 2;0 siel asuu *emäleitä* ('eläimiä'), *elämet* tulkaa sieltä pöytään // minä haluan *elämet* pöytään, minä ha-luan ne kakki *elämettä* pöytään ('kakki eläintä'), Tuuti laittaa *elämii* paikalleen nukkumaan // *elämeille* peitetä; 2;1 minä olen *elämeilen* äiti / leikitti, makkitaan *elämeitä* ('matkitaan eläimiä'), otetaan kaik-kien *elämeiden* hörpiti; 2;2 otetaan kaikkien *elämeilev* vesilusikat, me malssittiin *elämeilen* kanssa. Vähitellen kuitenkin myös norminmu-kaista taivutusta alkoi esiintyä: 2;1 hei *eläimet* oli heränny; 2;2 noi *eläi-met* ja lautaset, mahtuuko sinne(m) muita *eläimiä*?, mennään sinne *eläinten* asunnon; 2;4 mä en osaap piiltää *eläimiä*; 2;8 niille *eläimille*.

Sanaa *avain* Mari käytti jo yksivuotiaana, kuten edellä kohdassa 2.3 ilmeni, mutta ei vielä muodostanut nominatiivin rinnalle siitä muita norminmukaisia taivutusvartaloita kuin konsonanttivarta-

lon: 1;9 muitti *avai* 'muisti avaimen' (muisti hoitopaikassa, että sieltä piti antaa mummillemme kodin avain); *avaim* mukaa; 1;10 ei saa *avainta*. Sen sijaan vokaalivartalo perustui nominatiiviin: 1;11 täs on kivat *avainet*. Samoin oli vielä aivan kolmannen ikävuoden alussa: 2;0 pakkaa nää *avainet* 'avaimet'; 2;1 minä otin *avainen* pois. Pian Mari alkoi kuitenkin käyttää norminmukaista taivutusvartaloa: 2;1 panen *avaimen* takkuseen 'taskuun'. On kuvaavaa, että taivutuksen muututtua norminmukaiseksi päiväkirjamuistiinpanoissa on enää harvakseltaan tietoja tästä sanasta, seuraava merkintä on vasta 2;5 mis on ne *avaimet*?

Taivutuksen mallina olivat paitsi *avain* ja *eläin* myös monet välineennimijohdokset, joista nauhoitteissa on tietoja esimerkiksi sanoista *linnunpelätin* ja *viivoitin*. Kun sekä *avaimen* että *eläimen* taivutus oli alkanut jo sujua, Mari rupesi muodostamaan uusiakin *in*-johdoksia.

Ikäkuukauden 2;3 puolella Mari muodosti *jarruttimen*, ja sen jälkeen muodostetut uudet välineennimitykset olivat tämän johdos-tyypin valiomuotoisia edustajia. Kaksivuotiaan Marin *in*-johdokset aikajärjestyksessä:

2;3 nää on *leikkamit* / nää on kynsiensakset // näillä sahataan / näillä leikkamilla

2;4 mennäänkö lattenhuoneeseen *jarruttimen* kanssa?

2;6 (osoittaa kuvakirjan lehmää:) tälläkin on *lypsäin* 'utareet'

2;6 hevosem *pitimet* on ruskeet (A: mitkä? M:) nää *pitimet* mistä hevosta piletään kiinni

2;8 mul on tämmönen *huitaisin* / jolla voi huitaista

2;9 missä mulle on *ajain* 'ajoneuvo'

2;9 isi voisitko sinä antaa meille ton *pyörittimen* / ton hyrrän

2;11 nämä on *näyttimet* – *näyttimii*

2;11 täs ei oo *ohjaimia* ('ohjaksia, satukirjan lentävällä hevosella)

Yksi yleiskieleen vakiintunut *in*-johdos, *puhelin*, lyheni Marin puheessa niin, että se siirtyi toiseen nominityyppiin: 2;2 *puhelissa*; 2;3 nyt soittaa *puhelilla*. Täsmälleen samasta lyhentymäasusta on tietoja muiltakin lapsilta (Riionheimo 2002b: 433). Marin *puhelin*-lyhenty-mä on samalta kuukaudesta kuin *leikkamit*-uudennos, eli ilmeisesti tuolloin Mari alkoi harjoitella *in*-johdosten tyyppiä.

Kaksivuotiaan Marin välineennimityksiin kuului yksi toisenkin-tyyppinen uudennos, nimittäin *kääntö* 'sähköhellan väännin': 2;11 meil on enemmän *kääntöjä* kum mumvilla (osoittaa mumminsa sähköhellan vääntimiä; A: niin, kaikissa helloissa on *kääntimiä*).

Us-johdoksiin (ISK § 232–234) kuului sellaisia adjektiivikantaisia kuin 2;3 ”täs on *kipeys*” ’kipeä paikka’ ja 2;8 ”olenko silloin tehnyt *kiltteyksiä* olenko?” Niihin kuului myös verbikantaisia, kuten 2;5 ”*tuppaukset* pois” (työntää toista kauemmas kun tämä tulee kovin lähelle eli ”*tuppailee*”); 2;5 ”viel *tuuppaukset* päälle / viel nostovauhit päälle” (tahtoo, että hänelle työnnetään eli tuupataan keinussa enemmän vauhtia); 2;7 ”voileipä tekee mulle // *tukehuksia* // minä tukehun”. Saman tyypin johdosta Mari käytti myös uudisyhdyssanan määräiteosana: 2;1 minä olen *ikketystuulella* [*itketystuulella*], ’itkettää’.

Muutamilla harvinaisemmilla johtimilla syntyi vain yksi tai kaksi uudissubstantiivia: 2;5 siin on sipulin *kuolikas* ’kuori’, 2;5 toinel *lappalais* (’käsi, jossa on pesulappu’) pesee toisen kainalon (siirtää pesulapun toiseen käteen); nyt *lappalaiset* / nyt kälet väsy ja panee kintaan tähän kuivamaan; 2;7 senkin tuhma *äijelö*.

Harvinaisiin johdostyyppeihin kuului myös kaksi adjektiivikantaista substantiivia, nimittäin *pyöriö* ’ympyrä’ ja *kipuus* ’kipeys’: 2;6 viel piilletään semmonem *pyöliö* ’ympyrä’; 2;6 piirräp *pyöriöitä* // *pyöriöt* pyörii; 2;8 (A: kolmio, neliö – mitä nää on? M:) *pyöriöitä* ’ympyröitä’; 2;11 *kipuuksen* ’kipeyden’.

Harvinaisten johdostyyppien verbikantaisia uudissanoja oli kaksi, ja kumpaakin Mari käytti vain kerran. Toisessa oli *mA*-aines, jota tavataan jonkin verran monienkin lasten uudennoksissa, mutta tässä tapauksessa se vaikuttikin typistyneeltä kieltopartisiipilta, joskin muodon merkitys kävi selväksi vasta Marin esittämästä parafrasista: 2;9 ”yks *välittämä* // (A: ai mikä? – M:) yks joka ei välittää” (’välittämätön’, kun isä ei välittänyt syödä suklaata). Toinen oli johdos *kiivetä*-verbistä: 2;11 ”isi minä tulin *kiipeitä* pitkin” (kiipeää nojatuolin kautta olohuoneen pöydälle); tämän johdoksen nominatiivi olisi konstruoitavissa asuun **kiive*.

Johdinta U Mari käytti kahdessa uudennoksessa. Niistä toinen oli selkeä johdos, joka koostui aineksista *metsä+ile+U*; kun Marilta

kysyttiin, mihin Anski saa tulla mukaan, hän vastasi: 2;8 *metsäilyyn* 'metsässä retkeilyyn'. Toinen mahdollinen U-johdos saattoi olla erikoinen *piirustaa*-verbin johdos – tai sitten muoto, joka osoitti taipuvuusvaikeuksia: 2;3 ”ei saal lehti ollap *piiruttum* päällä” (”piirustun”, siis ’piirustuksen, piirustuspaperin’ päällä).

Mari muodosti kaksivuotiaana kohtalaisen runsaasti läpinäkyviä yhdyssanoja usein tilapäiseen ilmaisutarpeeseen. Läpinäkyvistä yhdyssanoista sellaiset kuin *lautaspino* eivät ole samalla tapaa omintakeisia uudismuodosteita kuin esimerkiksi *sirppiukkonen*, mutta edellisenkin tyyppiset osoittavat yhdyssanojen muodostamisen hallintaa ja produktiivisuutta. Otan huomioon myös tällaiset tilapäiset, läpinäkyvät yhdyssanat, joita tavallisesti karsitaan aineistosta pois etenkin sanakirjatyössä. Laura Tyysteri huomauttaa: ”Yksi sanakirja-aineiston kenties suurimmista vääristymistä koskee yhdyssanoja, sillä usein nimenomaan läpinäkyvinä pidetyt yhdyssanat ovat niitä, jotka jätetään aineistoa karsittaessa sanakirjan ulkopuolelle” (2015: 69). Lieneekö monille lasten yhdyssanauudennoksille ominainen tilapäisyys syynä siihen, että monet lasten uudissanujen tutkijat ovat keskittyneet käsittelemään vain johdoksia ja rajanneet yhdyssanat pois, jotta vältetään ongelma rajanvedosta kiistattomien innovaatioiden ja sellaisten yhdyssanojen välillä, jotka ovat niin läpinäkyviä, että niiden asema uudissanana voidaan kyseenalaistaa?

Marin yhdyssanauudennokset olivat enimmäkseen kahden nominatiivimuotoisen substantiivin yhdistelmiä, mutta myös muuntyyppisiä yhdyssanoja oli. Määriteosana saattoi nimittäin olla verbikantainen johdos, aikuiskielenkin yhdyssanoille tyyppillinen konsonanttivartalo (2;1 *lautaspino*) tai jokin muu vartaloaines (2;9 *takaruoka*). Eräät määriteosat olivat taajassa käytössä. Esimerkiksi kuvitteellisia asioita Mari ilmaisi monesti *leikki*-alkuisten uudissanujen avulla, jotka ovat yleisiä myös aikuisten lapsille suuntaamassa puheessa. Läpinäkyvästi analogisia uudisyhdyssanoja oli runsaasti: 2;6 *esimustikka* 'esillä, näkyvissä oleva mustikka' (erotuksena *piirakan* sisälle leivotuista); 2;9 *takaruoka* 'jälkiruoka' (mallina *eturuoka*); 2;9 *täysiukkonen* ja *sirppiukkonen* 'vaimea, kaukainen ukkonen' (mallina kuun vaiheet *täysikuu* ja *sirppi*); 2;10 *punavuokko* ja *kelta-*

vuokko (vrt. *valkovuokko* ja *sinivuokko*). Joskus uudisyhdyssana oli varsin lähellä vakiintunutta yhdyssanaa, kuten sanat *nuhaliina* 'nenäliina' ja *syömiskeppi* 'syömäpuikko'. Esimerkkejä yhdyssanojen käytöstä:

- 2;1 laulaa *muttikkalaulun* 'mustikkalaulun'
 2;1 pane tohon *lautaspinoon*, täs on *kuppipino*
 2;4 sittev voi lakkee mäkee *puittomettän lumivuorelta* (korkealta lumiselta mäeltä Keskuspuistossa)
 2;6 *esimuttikka* 'esillä oleva mustikka' (aikuinen oli aiemmin sanonut piirakassa olevan *piilomustikoita*)
 2;7 tääl on *selkäävaruus* / tääl on *selkäävaruukset* (avaa reppunsa, jonka sisältä avautuvaa säilytystilaa yleensä kannetaan selkäpuolella)
 2;7 pannal *leikkivaseliinia* poskiin kum minä olem menossa *leikkiulos*
 2;7 em mä mennykkääv vielä *leikkinukkumaan*
 2;8 minä olen *nallekoila* 'nallekoila'
 2;8 minä olen *tiikeriäiti* 'äititiikeri'
 2;9 tulee kesä ja *täysiukkonen* ja *sirppiukkonen* // joo ja pelkkä ukkonen (mallina kuun vaiheet: täysikuu ja kuun sirppi)
 2;9 meil on *nuhaliinoja* 'nenäliinoja'
 2;9 minä haluaisin *takaruuaksi* tota ('jälkiruoaksi' vrt. eturuoka)
 2;10 *punavuokko* ja *keltavuokko* 'punainen ja keltainen tulppaani' (vrt. sini- ja valkovuokko)
 2;10 sellaisia *kultakirjoja* mä kyllä luku (Tammen kultaisia kirjoja)
 2;11 ensin se oli hammaspeikko / sitten se oli *junapeikko* ja sitten se oli *bussipeikko* ja sitten se oli *laivapeikko* ja sitten se oli *veneppeikko* ja sitten se oli *raitiovaunupeikko* (peikko matkusti erilaisilla kulkuvälineillä)

Marin yhdyssanauudennosten määriteosina oli monesti verbikan-
 taisia johdoksia, etenkin *mis*-johdoksia. Joskus määriteosissa esiin-
 tyi sellaista vaihteluakin kuin 2;5 *leipokuva* ~ *leipomiskuva*. Yksi
 seuraavien yhdyssanauudennosten alkuosana esiintyvistä *mis*-joh-
 doksista (2;4 *lölymispurkki*) on erikoinen muodoste, koska *mis*-
 aines on siinä liitetty substantiiviin *löly*. Esimerkkejä:

- 2;1 minä olen *ikketystuulella* [*itketystuulella*]
 2;2 minul on nyt *hörppimisolo* 'tekee mieli juoda jotain'
 2;4 tästä tulee saunal *lölymispurkki* 'kuias'

2;4 se on *tukottamislelu* / nyt ei saa läpsyankka läpsyttää (lelu tukkii ankan kulkureitin)

2;5 minä tykkään hilveetti [hirveästi] *leipokuvatta* // minä etsin *leipomiskuvaa*

2;10 ei kepit voi ollap pyssyjä / ne on *syömiskeppejä* 'syömäpuikkoja'

Muutamissa Marin yhdyssanoissa oli mukana uudisjohdos jompanakumpana yhdyssanan osana, jolloin samassa uudissubstantiivissa oli sekä innovatiivinen johdos että uusi yhdyssana, kuten *eli*-johtimisissa yhdyssanoissa 2;5 *torttukakkuvuokeli* (deminutiivinen johdos sanasta *vuoka*) ja 2;8 *kakkelijalka* (nimittelee villahaalarin lahjetta, kun haalarin pukemisessa on vaikeuksia).

Osa yhdyssanoista oli käytössä vain kerran. Vaikka monet niistä eivät ole kovin läpinäkyviä, niiden merkitys on yleensä pääteltävissä käyttöyhteydestä, kuten seuraavista *aukkovika* ja *pussiverkko*:

2;6 (linnunpesässä on) *aukkovikaa* (sen oviaukko on niin ahdas, etteivät linnut mahdu sisään)

2;8 minä nostan *pussiverkkoa* (telttatuolin kangasta)

2;8 mikä ton valkosen koiran nimi on? (A: Silkki M:) toi on *kermasilkkikoira*.

2;9 mä leikin et nää om *pullamuttikoita* (jogurttiananakset ovat mustikan kaltaisia)

2;9 sinä saat juosta meidän kanssa *peräjuna* 'peräkkäin'

2;9 tää (aprikoosisose) on *omppulaatia*

2;9 me voitais piirtää niillä *puuvillakynilläkin* 'puuvärikynillä' (lipsahdus?)

2;10 tämä on *pitteneula* [*pisteneula*] (lääkeruisku, joka on leikissä pistämisneulana)

Yhdyssanojen joukossa oli yksi kvasyiyhdyssanakin, jossa lainasanan loppuosa sai läpinäkyvän suomenkielisen sanan asun; kuitenkin yhdyssanan alkuosa jäi hämäräksi sekä muodoltaan että merkitykseltään: 2;9 haluan *lavualtaaseen* 'lavuaariin' (esittää muovieläimensä puhuvan).

Yksi yhdyssana syntyi kontaminaation tietä: 2;5 'minä viel kukaan *kantapohjat*' (*kantapää*t, jotka ovat *jalkapohjassa*). Pari yhdys-

sanan tyyppistä uudennosta kuului mielikuvituksen ja leikkien kieleen, nimittäin eläinten nimitykset 2;8 *murmelisontti* ja 2;3 *selepsilintu*.

Yhdyssanan ja sanaliiton rajalle sijoittuu *ylinkerta* ~ *ylin kerta*. Ikäkuukauden 2;10 nauhoitteessa Mari puhuu tornin rakentamisesta leikissä: ”rakennetaan *yläkerta* – – rakennetaan ihan *ylinkerta*”.

4.2.3 Adjektiivieja

Sekä adjektiivien että substantiivien hyvin taajakäyttöinen johdinaines on *-(i)nen*, jolle on kielen tietoisien ohjailun kautta pyritty vakiinnuttamaan sellaista työnjakoa, että pitempi johdinaines *-inen* olisi käytössä adjektiiveissa (esim. *ruusuinen*) ja lyhempi aines *-nen* substantiiveissa (esim. *ruusunen* ’pieni ruusu’). Kirjakieleen tämä jako onkin vakiintunut, ja noudatankin tätä konventiota käyttäessäni lasten adjektiiviuudennoksista selittäviä yleiskielistettyjä asuja; lasten puhunnoksissa esitän äänneasut sen sijaan luonnollisesti sellaisina kuin lapset ovat niitä käyttäneet.

Kaksi vuotta täytettyään Mari tuotti eniten uudissanoja johtamalla verbejä ja toiseksi eniten muodostamalla substantiiveja, niin johdoksia kuin yhdyssanojakin. Uusia adjektiiveja oli parikymmentä. Ikäkuukauden 2;0 uudisadjektiiveja oli vain pari. Toinen oli partisiipista *väsinyt* adjektiiveille tyypilliseen *inen*-loppuun mukautunut *väsynen*, joka siirtyi partisiipeista kaikkein produktiivisimpaan adjektiivien johdostyyppiin: ”jalka on *väsynen*” (’väsinyt’). Mari käytti tätä samaa mukautumaa useita kertoja seuraavanakin kuu-kautena: 2;1 en minä ole *väsynen*, se on *väsynen*, pikku nalle on *väsynen*. Tähän siirtymään saattoi vaikuttaa paitsi *(i)nen*-johdostyyppin produktiivisuus myös pyrkimys tavoitella *nen*-loppuisten johdosten deminutiivista sävyä. Lapselle suunnatussa aikuispuheessa malleja oli tarjolla runsaasti, esimerkiksi Marin ikäkuukauden 1;9 nauhoitteessa on seuraavanlaisia deminutiivissävyisiä muodosteita isän repeliikeissä: ”ihan pieni *hylkeenpoikanen*”, ”*pikkunen* lapsi”, ”tämä hylje ja *hylkeenpoikanen*”. Toinen saman ikäkuukauden uudisadjektiivi oli erikoinen *ratsainen*, jota Mari käytti ratsastaessaan niin, että äiti oli hevosena: ”olen *lattainen*”.

Kaksivuotiaan Marin paristakymmenestä uudisadjektiivista useimmat olivat (*i*)*nen*-loppuisia johdoksia. Osassa (*i*)*nen*-aines oli sikäli redundantti, että johdoksen kantasana oli jo valmiiksi adjektiivinen, kuten värinimityksessä *mustainen* 'musta'. Tämän johdoksen synnyssä saattoi olla osansa saman puhunnoksen edeltävällä adjektiivilla *valkoinen*, joka (*i*)*nen*-loppuisena saattoi semanttisen kytköksen takia vaikuttaa yhdenmukaistavasti: 2;2 toi ov *valkoinej* ja toi om *muttainen* [*mustainen*] 'musta'. Mari liitti muutamiin muihin adjektiiveihin (*i*)*nen*-aineoksen ilmeisesti korostamaan kyseisen sanan adjektiivimaisuutta: 2;6 *löysäinen* ("tämä on näin *löysäinen*", kun toinen hiha oli toista löysempi); 2;7–2;9 *täydellinen* ~ *täysellinen* 'täysi(näinen)' ("ompas siel nyt *täysellinem* pannu", "ompas *täylellinen* kassi", "*täylellinen* kattilallinen keitto", "minulla on *täylellinen* kassi") ja 2;9 *tärkeellinen* 'tärkeä' ("minulla on *tärkeellisiä* tavaroita kassissa", "avaimet on *tärkeelliset*", "minulla on *tärkeelliset* vesileikit // minulla on *tärkeellisiä* vesileikkejä", "täs on *tärkeellinel* lätäkkö // nämä purot on *tärkeellisiä*", "minä tahlom mennäp pelaamaan sitä *tärkeellittä* peliä", "jarrusukat on *tärkeelliset*").

Aiemmissakin suomenkielisten lasten uudisjohdoksia käsittelevissä tutkimuksissa on todettu juuri (*i*)*nen*-aineoksen olevan hyvin produktiivinen adjektiivien muodostuskeino (Vänttilä 1998: 113–115, Lieko 1998: 557, Riionheimo 2002b: 434–435). Erityisesti värinimitysten yhteydessä sen produktiivisuutta on pohtinut tarkemmin Sirkka Vänttilä (1998: 114).

Muutamissa Marin uudisadjektiiveissa konventionaalisen sanan ja uudennoksen suhde oli sellainen, että aikuiskielenkin adjektiivissa oli (*i*)*nen*-aines jo valmiina, mutta Mari käytti pitempää johdinainesta kuin aikuiskielessä, esimerkiksi 2;1 "täällä on *hiljallitta*" (*hiljallista* ← *hiljaista*); 2;6 "tää on aika *hiljallitta*"; 2;7 "se minust on *ilollitta*" (*ilollista* ← *iloista*). On mahdollista, että Mari tavoitteli näillä johdoksilla lisäsävyjä niiden kantasanoina olevien adjektiivien merkityksiin, siten että *hiljallisessa* on sävyjä sekä *hiljaisesta* ('äänetön') että *rauhallisesta* ja *ilollinen* tarkoitti ilahduttavaa, iloiseksi tekevää.

Sellaisia uudisadjektiiveja, jotka eivät olleet vakiintuneiden adjektiivien pitempiä edelleenjohdoksia, olivat aakkosjärjestyksessä seuraavat. Useimmat ovat (*i*)*nen*-loppuisia, mutta mukana on kolmannen ikävuoden lopulta lisäksi karitiivadjektiivi *väsytön*:

2;6 *kotinen* ”se pikkulamppu on niin *kotinen* (’kotoisa’) niin sytytäs se”
2;1 *rimpainen* ”sil on limpaset jalat” (kuvakirjan huterajalkaisella karitsalla; vrt. rimppakinttu)

2;8 *rusinainen* ”ei niitä (pullia) kannatam meille tuolak kun ne on niir *rusinaisia*”

2;8 *tukkainen* ”hei minä liehun niin kuin *tukkainen*” (heiluttelee puserossaan olevan nuken tukkaa)

2;6 *tätinen* ”*tätinen* hella” [herra?] (Boteron maalauksessa esiintyväs-tä naisesta)

2;10 *voinen* ”syö sä nää kuivat leivät / ja mä syön *voisen* leivän” ’voidellun’

2;8 *väsytön* ”nyt mä vaihduiv *väsyttömäksi*” (väsymys meni ohi)

Kaksivuotiaan Marin uudisadjektiiveihin kuului vain kaksi yhdysadjektiivia, nimittäin *empankielinen* (tarkoitti joko englanninkielistä tai Marin leikkikieleen kuuluvaa) ja *hyväjalkainen* ’jaloiltaan vankka, hyvin pystyssä pysyvä’, jota Mari käytti leikkiessään muovieläimillä: 2;2 ”jos tää (lammas) kaatuu // pannaan ensin muut eläimet / koska se on *hyväjalkasia*”.

Edellä mainittujen lisäksi Mari käytti iässä 2;1 attribuuttina partisiippia *koristava*. Hän kertoi, että koristi ”käpyillä tota linnaa // lisää *kolittavaa* // niillä saa kolittaa // lisää *kolistavaa* mulle // kolittaa nyt linnaa”. Partisiippien ja adjektiivien rajanveto on tunnetusti ongelma, joten tämäkään muodoste ei ole kiistaton adjektiivi varsinkaan siksi, että se ei ole leksikaalistunut vaan on ilmeisessä assosiaatioyhteydessä saman puhetilanteen verbiin *koristaa*.

4.2.4 Partikkeleita

Mari muodosti kaksivuotiaana runsaat kolmekymmentä partikkeliuudennosta, joista 29 oli adverbbeja ja loput interjektioita. Adverbbeja oli yllättävänkin runsaasti sikäli, että aiemmissa suomenkielisten lasten uudissanoja käsittelevissä tutkimuksissa adverbbeja ei ole joko

mainittu lainkaan (Vänttilä 1998) tai niitä on ollut niukasti (Lieko 1998: 558, Riionheimo 2002b: 439). Ikäkuukauden 2;7 nauhoitteessa Mari korvaa *kauas*-muodon allatiivimuodolla: ”minä menin niin *kauvalle*”. Muut adverbit kuuluivat seuraaviin tyypeihin:

a) *sti*-loppuisia, adjektiivien komparatiivimuotoihin perustuvia
 2;1 Tuuti haukkais siitä *tiukemmasti* (voileivästä)
 2;4 nyt om *paremmatti*

b) *kkAin*-loppuisia
 2;2 me mennään *jonokkain* ’jonossa, peräkkäin’
 2;4 äiti nyt nämä tulee *pinokkain*
 2;7 *yhlekkäin* (lapasista, jotka ovat kuivumassa patterilla kiinni toisisaan, siis yhdessä)
 2;7 kivet on vaan *yhlekkäin* ’irrallaan toisistaan, eivät tarttuneina kiinni’ (toisin kuin Legopalikat, jotka kiinnittyvät toisiinsa)
 2;7 kaikki on *tartukkain* / kaikki on tarttunut toisiin
 2;10 kaikki isot ittuu *rivikkäin* täällä

Näiden uudismuodosteiden merkitysten tilannekohtaisuutta havainnollistaa se, että Mari käytti esimerkiksi uudisadverbia *yhdekäin* saman ikäkuukauden 2;7 aikana toisaalta merkityksessä ’yhdessä’ ja toisaalta merkityksessä ’yksitellen’.

c) *leen*-loppuisia
 2;2 nyt susi puhals teiläm mökin nulin / ihan *kasalleen*
 2;3 iso paha susi puhalttaa porsailen talon *nurilleen*; mä puhallin tiili-talon *nurilleen*
 2;4 menee *hajolleen* // hajoo // saa hajota

d) *inessiivimuotoisia*
 2;1 lujetaan *nukkusessa* kiljoja // minä jakkan [jaksan] lukee *nukkusessa*
 2;2 ihan *alassa* tulen (mönkii suihkusta matalana, kumarassa)
 2;3 mä oon ihan *ylässä* (kävelee suihkusta tullessaan ryhdikkäänä, pää pystyssä, selkä suorana)
 2;6 valkonen huilu on *häviksissä* / pitää etsiä

e) *valoksiin* : *valoksissa* (ilmeisenä analogiamallina *sammuksiin* : *sammuksissa*)

2;3 pitää pannav valot *valoksiin*

2;5 miks pikku lamppu ei oov *valoksissa*?

2;5 mitkään valot ei oov *valoksissa*

2;6 jättäkää verhot auki ja valot *valoksiin*

f) yhdyssanoja

2;4 *väärittepperim* 'väärin päin'

2;6 sitten se menee uimaan sinnep *peikkolannittumiin* ('lannistumiin', lannistunut hammaspeikko)

2;7 *leikki-*: minä olem menossa *leikkiulos*

2;8 ei kum minä haluan sen *toisitepperin* (porrasjakkaran)

2;9 mennään kaikki yhdessä *peräjuna* 'peräkkäin' (vrt. *peräkanaa*)

2;10 juostaan *tälleemperin* ('tähän suuntaan', vaihtaa kiertosuuntaa; vrt. *takaperin*, *etuperin*)

2;11 hyvin *hermospäissään* ne kiusaa niitä (sormet kiusaavat leikissä varpaita; vrt. *suutuspäissään*)

Lisäksi yksittäisiä adverbityypinsä edustajia olivat seuraavat:

2;6 tossakin oj joku muttikka ja se ol *lohki* 'rikki, lohjennut'

2;2 tikkataan *kahettanaan* 'tiskataan kahdestaan'

2;9 ei kum *masulteen*

2;9 mene äiti vähän *siirrymmäks* 'sivummalle' (sohvalla)

2;9 minä tahon *sormiten* syölä

2;9 saanko syöläs *sormiten*?

Mari käytti kaksivuotiaana muutamia innovatiivisia interjektioita. Takaperoisjohdon tietä syntyivät esimerkiksi *veitsi*-sanasta *veits veits veits*, *ulvoa*-verbistä *ulv ulv ulv*, *leikata*-verbistä *leiks leiks* ja *hakata*-verbistä *haks*. Lisäksi Mari käytti pitempää interjektiota *pik-sistä*. Näiden uudismuodosteiden käyttöyhteydet olivat seuraavat:

2;5 pillkon *veitsellä veits veits veits*

2;5 sitten me *ulvotaan ulv ulv ulv*

2;5 minä *tukon* sen keittiön oven / *tuk tuk tuk* // keittiö on tukossa

2;6 minä *tukoin* ne / *tuk tuk tuk*

2;7 minä leikkasin sinum partasi // *leiks leiks*

2;8 pupu kohta minä sinua hakkaan / *haks!* (leikkii hermostuvansa käsinukkepupun touhuihin)

2;11 nämä kaati kortin // *piksistä!*

Vastaavanlaisia muodosteita esittää myös Lieko (1998: 558), joka toteaa oman aineistonsa interjektioille olevan ominaista, että ne syntyivät ääntä jäljittelemällä ja niitä käytettiin toistoina kahdesta neljään kertaa peräkkäin. Marin muodosteet ovat enimmäkseen syntyneet vakiintuneiden sanojen äänneasua muokkaamalla eli lyhentämällä tätä sanaa ja tarpeen vaatiessa lisäämällä lyhentymän loppuun *s*-äänne (*veitsi* → *veits*, *leikata* → *leiks*, *hakata* → *haks*). Lisäksi erona Liekon aineistoon on, että Mari käytti toistoina vain sellaisia, jotka luonnehtivat jatkuvaa toimintaa (pilkkominen, leikkeminen), mutta ei toistanut momentaaniseen tekemiseen liittyviä interjektioita *haks* ja *piksistä*. Vain yhden kerran, ilman toistamista, esiintyy itse asiassa Liekon aineistossa ”tiksauttamiseen” liittyvä interjektio *tiks* (mp.).

4.2.5 Numeraaleja

Mari muodosti kaksivuotiaana pari uudisnumeraalia. Näistä *sata-toista* tarkoitti hyvin suurta määrää. Sanan tausta on sellainen, että Marin tuntemista lukusanoista suurin oli tuossa vaiheessa *sata*, ja hän tiesi myös sen, että jos lukuihin yhdestä yhdeksään lisätään *toista*-loppu, saadaan kymmentä suurempia lukuja – tosin hän ei vielä laskenut niiden avulla kuin vähän yli kymmeneen. Ilmeisesti näistä lähtökohdista syntyi mahdollisimman suureen määrään viittaava luku *satatoista*: 2;7 *satatoitta* kanelia täällä on (pitelee kanelipurkkia ja yrittää arvioida, montako kanelinhiukkasta purkissa voisi olla).

Toinen uudisnumeraaleista oli leikkimielinen, eikä ollut aivan selvää, millainen numeraali oli kyseessä. Selittäessään sen merkitystä Mari osoittikin, että kyseessä oli lukusanahassuttelu: 2;8 sano *maalistoista!* se *maalistoista* talkottaa lossille menemistä.

4.2.6 Uudissanaerikoisuuksia

Johdosten ja yhdyssanojen lisäksi Mari muodosti erikoisempiakin uudissanoja. Iässä 2;0 leikkikielisenä uudennoksena, mahdollisesti kokonaan uutena äännehahmona tai ehkä *englannin* lyhentyneenä muokkaantumana, oli kielen nimitys: Mari leikki puhuvansa ”*empan* kieltä”, kun sanoi jotain mistä muut eivät saaneet selvää. Mari käytti tätä kielen nimitystä vielä seuraavanakin kuukautena kysyessään ”mikä on se *empankielinen* juttu?” Avoimeksi jäi, tarikoittiko Mari *empankielisellä* mahdollisesti *englanninkielistä* tai jollakin muulla hänelle vieraalla kielellä esitettyä juttua.

Mari tuotti kaksivuotiaana leikkikielen sanoja, joista osa oli yhdyssanoja, kuten *selepsilintu*, osa proprin luonteisia, kuten *Ehla* ja *Tuhla*, osa soinnuttelusanoja, kuten *siis saas soos*. Mukana oli sellaisiakin, jotka olivat kuin nonsense-runoutta, kuten Lewis Carrollin Liisan seikkailut peilimaailmassa -romaanin suomennoksessa ”sil-kavat saijat luopoissa pirkeinä myörien ponki” (Kirsi Kunnaksen ja Eeva-Liisa Mannerin suomennos). Tällaiset sanahahmot ovat määntäntarkoittamattomia, mutta niiden sanaluokan voi päätellä lauseasemasta: 2;11 ”minä *teekkustan piikusta*” ja 2;11 ”*sieppistä* kieppuu *ekanen*”; jälkimmäisen Mari tuotti, kun oli lukevinaan kirjaa. Vastaavaa erikoista kielenkäyttöä oli Marin 2;4 ”haluan *kikkalalla*”. Kun aikuinen kysyi, mikä on kikkalalla, Mari vastasi arvoituksellisesti: ”*lilli*”. Samaan tapaan merkitykseltään arvoituksellinen oli edelleen Marin *muppa* iässä 2;5: ”kuka söi kaikem *muppan*?” Hän käytti tätä sanaa risottoa syödessä. On mahdollista, että hän ei muistanut *risotto*-sanaa ja keksi tilalle oman sanan, tai sitten hän vain leikkitteli kielellä.

Vastaavanlaisia sanoja olivat edelleen *tinkki* ja *tinkkeliin*: 2;9 *menep pois siitä ilkeä tinkki!*; 2;9 *notta [nosta] minua tinkkeliin*. Marin oman sadun mielikuvitusolentoja olivat edelleen *piksi* ja *ärkki*, joista Mari kertoi nauhoitteessa 2;9: ”olipa kerran *pikisjänis* – *piksi* oli tuhmempi se hakkas kaikkia, kun *ärkki* oli kiltimpi”.

Leikkikielen erisnimiä olivat 2;6 *Tikke* sekä 2;11 *Ehla* ja *Tuhla*; viimeksimainitusta Mari selitti nimen motivaatiota: ”*Tuhla* *tuhlaa* toistel leikkejä”. Nauhoitteessa 2;10 on mielikuvitusnimi *Mehka* ja

myös mielikuvitusappellatiivi *heheelli*; näitä Mari käytti keksies-sään sadun alkua:

Mari: olipa kerran Mehka ja Miikka.

Isä: keitäs ne on?

Mari: *heheelleitä*.

Muutamissa erikoismuodosteissa, kuten sanassa *kärppärelli*, oli aineksia vakiintuneesta sanastosta, jota oli juuri käytetty samassa puhetilanteessa. Siten iässä 2;2 Mari osoitti sientä sanoen ”tää on kanttarelli”, jolloin aikuinen huomautti, että se on kärpässieni, mi-hin Mari vastasi: ”tää on *kärppärelli*”.

Leikkisetelistä Mari käytti iässä 2;3 nimitystä *selepsi*. Kun aikui-nen kysyi, mitä hänen leikkisetelinsä ovatkaan, Mari vastasi: ”*selep-sejä*, talkottaa lahaa [tarkoittaa rahaa]”. Saman ikäkuukauden 2;3 aikana hän keksi myös leikkilinnun: ”tää on *selepsilintu*”.

Yhdyssanan luonteinen mielikuvituseläin oli *murmelisontti*: 2;8 ”tää on *murmelisontti* (A: mikä se on? M:) semmonej joka aina nuuskii”.

Joidenkin Marin uudisyhdyssanojen merkitys jäi avoimeksi, kos-ka niille tarjoutui ainakin kaksi tulkintaa, kuten 2;3 ”Tuuti kiipei-lee puuhun / *tikkapuuhun*”; tässä kyse voisi olla joko tikapuista tai tikan puusta, siis puusta jossa on tikka.

Kontaminaation luonteinen uudennos oli *tilppa*, jossa on ai-neksia sanoista *tilkka* ja *tippa*: 2;8 ”tuol on vielä pikku *tilppa* läm-mintä vettä”.

Soinnutteluun antoi sysäyksen aikuisen käyttämä *siis*-sana: 2;9 mitä sanoit? (A: sanoin *siis* M:) saas // *siis saas soos*.

4.2.7 Kokoavasti kaksivuotiaan Marin uudissanoista

Nauhoitteista ilmenee, kuinka Mari käytti kaksivuotiaana runsaasti vakiintuneita johdoksia, mikä tarjosi hyvän pohjan uudisjohdosten muodostamiseen. Seuraavanlainen ikäkuukauden 2;5 nauhoittees-sa tavattava runsas kantaverbin ja ELE-johdoksen vaihtelu osoit-taa, että johdosten käyttely oli tässä vaiheessa jo varsin tavallista. Nauhoitteessa Mari puhuu leikeistään, ensiksikin *liukastelemisesta*

ja erityisesti pallon *heittämisestä* ja *heittelemisestä*. Nauhoitteessa Mari käyttää näitä verbejä esimerkiksi seuraavasti (esiintymisjärjestyksen mukaisesti):

liukastelen ja heittelen äidin kaa; kiva liukastella ja heitellä täällä ulkona
heitetään pallokaa
minun kanssa heittelee ja on kiva heitellä bojong
ei enää heitellä palloa; nyt ei enempää heitellä
ja sitten heitän vielä kerran
heitellään; ei enempää heitellä
vielä kerran heitän sinulle
ja nyt ei enempää heitellä
no heitetään sitten tämä tuonne roskikseen

Näistä esimerkeistä ilmenee, kuinka Mari käyttää *heittää*-verbiä useimmiten puhuessaan kertaheitosta, ja *heitellä*-verbiä toistuvista pallon heitoista.

Kaksivuotiaana Mari alkoi muodostaa sellaisiakin johdoksia, joiden avulla pystyi siirtämään merkityssisältöjä sanaluokasta toiseen. Yksivuotiaanaan hän oli muodostanut vasta substantiiveista deminutiivijohdoksia ja verbeistä uusia verbijohdoksia (enimmäkseen TTA-johtimen avulla). Muutos oli huomattava, kun hän muodosti kaksivuotiaana nomineista verbejä etenkin johtimilla TTA ja ELE, lisäksi jossain määrin muillakin johtimilla, kuten johtimilla *o* ja *oi*, sekä adjektiivi- ja substantiivikantaisilla translatiivijohtimilla. Hän johti myös verbeistä substantiiveja ja muodosti muihinkin sanaluokkiin kuuluvia johdoksia.

Lapset muodostavat verbeistä varsin paljon substantiiveja *in*-johtimella, ja monien lasten uudissanoihin kuuluu suksien nimitys *hiih-timet*, joka on kuulaan läpinäkyvä johdos verbistä *hiihtää*. Mari sen sijaan muodosti uudisjohdoksen päinvastaiseen suuntaan: hän käytti kaksivuotiaana substantiivista *suksi* johdettua verbiä *sukseilla*. Ensimmäiset tiedot siitä ovat ikäkuukaudelta 2;5 (ihan kun tässä vois *sukseilla*; missä ne *sukseilee*?), ja lisää tietoja on ikäkuukaudelta 2;9 (minä nyt *sukseilen*; nyt em minä enää *sukseile*). Kolmivuotiaana hän käytti lähes samaa johdosta, mutta sen verran pitempänä, että mukana oli myös

TTA-johdinaines: 3;6 *suksittellemaan* 'hiihtämään'. Kaksivuotiaan Marin uudissubstantiiveihin kuului monia verbikantaisia johdoksia, *in*-johdosten lisäksi esimerkiksi *ja*- ja *mis*-johdoksia. Edelleen syntyi esimerkiksi *Us*-johdoksia sekä verbeistä että adjektiiveista.

Marin uudisadjektiivit olivat enimmäkseen substantiivikantaisia *inen*-johdoksia, mutta niiden lisäksi oli pari harvinaisempiinkin adjektiivityyppeihin kuuluvaa johdosta.

Uudisadverbeihin kuului hyvin erilaisia, kuten *sti*-loppuisia komparatiivikantaisia muodosteita sekä runsaat parikymmentä muontyyppistä muodostetta, sellaisia kuin *tartukkain*, *hajolleen*, *nukkuksessa*, *valoksissa*, *lohki* ja *hermospäissään*.

Kaikkiaan Mari alkoi siis kaksivuotiaana muodostaa hyvin monipuolisesti uudissanvoja. Hänen uudissanoihinsa kuului pari numeraaliakin.

4.3 Kolmivuotiaan Marin uudissanat

Mari muodosti kolmivuotiaana runsaat neljäsataa uudissanaa, siis runsaat sata enemmän kuin kaksivuotiaana. Uudisjohdoksia hän tuotti paitsi entuudestaan tutuilla johtimilla myös uusilla, vasta käyttöön ottamillaan johtimilla, kuten verbinjohtimella *AhtA* ja paikkaa ilmaisevien substantiivien johtimella *mO* sekä järjestysluvun johtimella numeraalit *yhdes* ja *kahdes*. Uusia yhdyssanoja syntyi noin 140 eli yli kaksinkertaisesti sen mitä kaksivuotiaana (59). Uudissubstantiiveista oli yhdyssanoja satakunta, kun kaksivuotiaana niitä oli 47. Adjektiiveihin kuului kaksivuotiaana vain kaksi yhdyssanaa kahdestakymmenestä eli joka kymmenes, nyt peräti 16 neljästäkymmenestä eli 40 %. Näin suuren eron yhtenä syynä on, että yhdysadjektiivin alkuosana oli usein sellainen vahvistava elementti kuin *hipi*-, *liti*- tai *lussu*-. Yhdysverbejä Mari muodosti kaksivuotiaana vain yhden, kolmivuotiaana neljä (*huonekalustaa*, *kissajututtaa*, *lihapullailla* ja *vesivärittää*). Edellisten lisäksi Marin yhdyssanauudennoksiin kuului kolme adverbia ja muutama numeraali: viisi varsinaista ja pari leikkimielistä lukusanaa.

Yhdyssanojen runsas muodostus palveli monia eri funktioita. Lapsen uudissanoille tavalliseen tapaan monet niistä korvasivat sellaista vakiintunutta sanaa, jota Mari ei puhetilanteessa muistanut, kuten 3;7 *pittkulaismakarooni* 'spagetti'. Toista lapsenkielen uudissanojen tärkeää funktiota palvelivat sellaiset uudet yhdyssanat, joiden avulla Mari ilmaisi uusia merkityksiä, siis sellaisia merkityksiä, joille ei ole kielessä vakiintunutta ilmaisinta: 3;7 mä tahloin et te joisitte sen *pääliteen* (kupissaan päällimmäisenä olevan teen, jotta itse saa sokerit pohjalta). Uusia merkityksiä ilmaisevat yhdyssanat kuuluivat toisinaan mielikuvitusleikkeihin: 3;6 minulla on käsissäni *taikavoimaruokaa* / syötkö sinä *taikavoimaruokaa*? (esikuvana sarjakuvasankareille ylikuonnollisia voimia antavat ruoka-aineet, kuten Hessu Hopon superpäkinä ja maailman vahvimman nallen taikahunaja).

Muutamat uudissanat olivat hyvin kekseliäitä. Kun Mari oli käytellyt kynää ja leikkinyt – tai mahdollisesti itse ajattelutkin – kirjoittavansa paperille, mutta aikuiset eivät pystyneet lukemaan hänen tekstiään, Mari selitti: 3;7 siinä (Marin kirjoituksessa) on *lastenkirjaimia* / joita aikuiset ei osaa. Tämän yhdyssanan mallina ovat sellaiset vakiintuneet yhdyssanat kuin *lastenamme*, *lastenhuone*, *lastenkirja*, *lastenohjelma*, *lastensänky* ja *lastenvaate*, joita lasten kanssa puhuttaessa käytetään runsaastikin. Osuva oivallus oli myös viihteen katsomisen tarpeen rinnastaminen nälkään: 3;6 mä paan telkkarin auki / mä tahon kattoo / mul on *kattomisnälkä*.

Mari jatkoi myös uudisjohdosten runsasta tuottamista. Esimerkiksi hänen jo yksivuotiaana käyttämänsä *liini*-johdinaines tuli muutamia kertoja käyttöön hieman toisenlaisessa kuin alkuperäisessä deminutiivisessa funktiossaan, nimittäin eräänlaisena moitteiden pehmentimenä. Hankalasti puettaville sukkahousuilleen Mari puheli kuin ärsyttävälle veijareille: 3;7 kuulkaapas te sukkikset / te *tuhmeliinisukkikset* / te lällätätte ja kääntyilette nurinpäin. Kun Mari ei olisi tahtonut ylleen suojamekkoa iltapalalla, hän paheksui: 3;9 senkin isi / *pukemisliini* 'liian innokas pukija'.

Marin uudisjohdosten muodostus oli monipuolista, sillä hän käytti oppimiaan kielen resursseja varsin aktiivisesti. Johdosten

vakiintumattomuutta kuvaa hyvin se, että useinkin uudisjohdoksilla oli monia synonyymisiä variantteja, kuten seuraavilla:

a) *ilottaa* ~ *ilo(i)staa* ~ *iloisuttaa* 'tehdä iloiseksi' ~ *olla ilostunut* 'olla iloinen, ilahtunut'

3;5 *ilottaisiko* sinua jos minä panisin tän (joulukuusen) allep paketteja?

3;6 sekään (lahjojen saaminen) ei *ilostanut* Lottaa / mikään ei *ilostanut* Lottaa // – – // nyt Lottaa *ilosti* // – – // häntä oli *ilostanut* jokin muu asia

3;8 Simba *iloistaa* sinua // Simba *iloistaa* Nalaa 'tekee iloiseksi'

3;8 sinä vissiin tarkoittit *iloisuttaa* minua 'ilahduttaa' (Nalle Puh -palapelillä)

3;9 (Mari voitti puuron-syönnissä äidin, joka esittää harmistuneensa) mutta minuapas *iloisuttaa* (iloitsee nopeudestaan ja voitostaan)

3;9 ooks sä *ilostunut* ku – – 'ilahtunut'

b) *hemuloi* ~ *hemuilee*

3;4 hemuli siinä *hemuloi* / hemuli tossa *hemuilee*

3;4 siinä Niiskuneiti *niiskuilee* // ja siinä Muumipappa *pappailee* // ja tossa hemuli *hemuloi* / ja sekin om puhumista // ne on kaikki puhumista (kommentoi Muumi-palapelin kuvaa)

c) *ihmettyä* ~ *ihmestyä*

3;2 me *ihmetyttiin* kauheesti et kuka ja mitä

3;5 ja kaikki huomasivat sen ja *ihmestyivät*

3;7 mä *ihmestyin* niin 'hämmästyin'

3;8 mä oon niin *ihmestyny* 'ihmeissäni'

3;9 pikku-Myy *ihmestyy* 'hämmästy' // sittem pikku-Myy *ihmestyy*

3;9 se ois *ihmestynyk* kun näim pieni vauvva jaksaa nostaan näim painavaa – –

3;11 ne ovat varmaan tosi *ihmestyneitä* // – – // kyllä kohta *ihmestyt* 'hämmästy'

Aluksi johdoksen asu oli *ihmettyä*, mutta pian se vakiintui asuun *ihmestyä*, jolle mallin tarjoaa verbi *hämmästyä*. Kiinnostavaa on, että Siirainen katsoo väitöskirjassaan (2001: 22) tunneverbeihin kuuluvaksi verbin *hämmästyä* muttei verbiä *ihmetellä*; tämä rajanveto on linjassa sen kanssa, että Mari muodostaa inkoatiivisen uudisverbin

ihmestyy ilmaistaakseen tiettyyn tunnetilaan joutumista sen sijaan että käyttäisi vakiintunutta verbiä *ihmetellä*.

- d) *karattaa* ~ *karittaa* 'panna karkaamaan, aiheuttaa karkaaminen'
 3;0 ota tää käteej ja kuljetas sitä ja *karatas* sitä // *kalata* Annaa // minä haluan *kalattaa* Annaa
 3;1 ei ne (nukke ja nalle) osaa ittej juostan niim mun on *karatettava* niitää (autettava karkaamaan)
 3;2 niitä ei saak *karattaa* (nukkea ja nallea) // minä itse toisella kälellä *karataj* ja toisella otan kiinni (toisella panee karkaamaan ja toisella ottaa kiinni)
 3;2 isi *karatah* hyljettä
 3;2 tulek *karattamaan* Annaa /// *karata* Annaa / ja sinistä nallea
 3;1 me nähtiim mörkö / *karitas* se! (pane karkaamaan)

Esiintyi myös sellaista variaatiota, että Mari käytti iässä 3;10 vihreästä ja keltaisesta ilmapallosta kahdenlaisia deminutiivissävyisiä nimityksiä: 3;10 *vihrikki* ja *keltikki*: 3;10 toi on *vihru* ja toi on *keltu*.

Lapsenkielen uudissanoista varsin yleisiä ovat johdokset *kuollut-taa* ja *kuolettaa* 'tappa'. Lapset käyttivät näitä johdoksia tyypillisesti nimenomaan leikeissä, joissa kuoleminen ei ole todellista eikä aina leikinkään maailmassa lopullista. Suomenkielisiltä lapsilta on tietoja kummastakin johdoksesta. Marin uudissana-aineistossa ei ole tietoja verbistä *kuolettaa*, jota sen sijaan käytti hänen kuusi vuotta nuorempi pikkuveljensä Tomi. Mari sen sijaan käytti johdosta *kuol(l)uttaa*:

- 3;6 kohta me *kuolutamme* nuo (A: ai mitkä?) tapamme nuo teereksit (T-rexit, Tyrannosaurus rexit); nää aallot on niin suuret ettei tääl voiskukaan elää / nää *kuolluttais* kaikki (leikki)koiratkin (potkii veteen aalloja kylpyammeessa)
 3;7 piip! / tämä *kuollutti* kummitukset ('tappoi')

Kolmivuotiaan Marin uudissanojen muodostuksessa johtamisen tärkeänä funktiona oli – kuten jo kaksivuotiaana – merkityssisältöjen siirtäminen sanaluokasta toiseen niin, että ilmausten rakentaminen oli joustavaa ja monipuolista. Siten Mari jatkoi notkeaa

denominaalisten verbien muodostusta etenkin TTA-johtimen avulla: 3;o ”kekkee / kekkee / kekkee // tää *kekkeitti* sinua” (esittää leikkieläimensä toivovan keksiä eli *kekkee*). Yhtä notkeasti Mari johti verbeistä substantiiveja, kuten välineiden nimityksiä (3;o onko se *silitin?*) ja *ma*-johdoksia, joista seuraava lankeaa yhteen kieleen jo vakiintuneen, varatun sana-asun kanssa: 3;o jos sattuu niin *sattuma* paranee; tässä polvessa on niim pieni *sattuma* että siinä ei voi olla rupee kun rupi on isompi. Yhdyssanoissa oli usein mukana innovatiivisia johdoksia – etenkin sellaisia, jotka oli muodostettu Marin kielessä produktiivisilla johtimilla, kuten *in*-johdin (3;o onko täällä *pölynimulinta?* ’pölynimuria’) tai *mUs*-johdin (3;o minä olen menossa *etsimysmatkalle* etsimään Annaa ja sinistä nallea). Joskus produktiivinen johdin esiintyi myös adverbissa, kuten 3;o *polttamuksissa*.

Varsin monien lasten uudissanujen joukossa on suksien nimitys *hiihtimet*, mikä on sikäli luonnollista, että *hiihtää*-verbi ja *sukset* kuuluvat samaan merkityskenttään mutta ovat asultaan täysin erilaisia. Siksi lapset muodostavat helposti *hiihtää*-verbistä johdoksen, joka korvaa eri kantaa olevan *suksen* välineennimityksellä *hiihtimet*. Mari sen sijaan käytti toisensuuntaista keinoa sanojen samankaltaistamiseen, hän muodosti ’hiihtämistä’ merkitseviä verbijohdoksia, jotka perustuivat *suksi*-substantiiviin: kaksivuotiaana Mari käytti johdosta *sukseilla* ja kolmivuotiaana pitempää johdosta *suksitella* (3;6 menään *suksittelemaan* lumessa ’hiihtämään’).

Lasten ajatuksissa jalat ja kädet näyttävät usein assosioituvan toisiinsa niin, että uudissanojakin syntyy näiden välisten assosiaatiosuhteiden varassa. Mari käytti iästä 3;5 alkaen ainakin ikään 3;10 asti sanaa *jalkavarsi*, jonka mallina oli *käsivarsi*: 3;9 mul on *jalkavarret* ja jalat // ja nää on käsivarret. Ilkojen ja käsien välisiin assosiaatiosuhteisiin pohjautuivat myös seuraavat uudissanat:

3;2 isovarppi on olemas / ja peukalo / hassua ettei *isoosormee* oo olemas
3;8 (A: hyvä, sä uit käsipohjaa ammeessa etevästi M:) mikä on *jalka-pohjaa?*

4.3.1 *Verbejä*

Kolmivuotiaana Mari jatkoi uudisverbien runsasta johtamista etenkin TTA-aineksen avulla, toiseksi eniten ELE-johtimen avulla. Hänen TTA-johdoksiinsa kuului edellisvuoden tapaan runsaasti kausatiivi-*verbejä*. Taajassa käytössä oli *karattaa* 'panna karkaamaan', jolla oli myös harvinaisempi variantti *karittaa*. Uudisjohdosten rinnalla Mari käytti myös vakiintuneita kausatiiveja, kuten 3;9 Simba oli eksynyt // joku oli *eksyttänyt*. Esimerkkejä kolmivuotiaan Marin TTA-johdimisista uudiskausatiiveista aakkosjärjestyksessä:

3;2 aksujuoma (hiilihappopitoinen virvoitusjuoma) on sellasta joka *ak-suttaa* // vesi ei *aksuta*

3;7 (A: hyppäsit sä? M:) joo kun isi *hyppytti* mua

3;0 otetaan nää kiljat mukaan kum mua voi *innostuttaa* nää kiljat

3;0–3;2 *karattaa* ~ *karittaa* (ks. edellä)

3;2 aaaa! (A: mikä sulle tuli? M:) no kum peikko *kiljutti* mua 'pani kiljumaan'

3;1 vauvva tahto et siihen tulis ihmisii ni siksi vauvva *lasketti* sel lentokoneen

3;2 mä *lasketan* tätä sum päälles (leikkihyljettä patjalle sohvan luona)

3;0 sä lepääät ja mä *levätän* sua (lukee kun on päiväunien aika)

3;6 mua *lujuttaa* 'luetuttaa' (tahtoo iltalukumisen pariin; mahdollisesti johdos on tiivistynyt, koska *luju-* eikä *luje-*)

3;10 minua *masennuttaa* se että ilmapallosta rapisi se kaasuu

3;9 mummi siis *petytti* sinua (aiheutti, että pettyi)

3;11 sä *petytit* minun mieleni 'aiheutit pettymyksen' (kun synttäreitä vietetään vasta seuraavana päivänä)

3;10 tää kissa *pujautti* sen karhun vankilaan (laittoi leikkikarhun kori-tuolin alle "häkkiin")

3;9 älä sinä nyt *puulutat* turhaaj jalkaani [älä puuduta] 'älä aiheuta puu-tumista'

3;9 arvaam mikä näitä (koiranpentuja) *riiletyttää* (A: no mikä? M:) no se näitä harmittaa kun – 'pane riitelemään, aiheuttaa riitaa'

3;4 isi *sanotat* tätä nallea 'pane sanomaan, puhumaan'

3;4 (A: kysytäänkö, miten lumiukko jakselee? M:) kysys sä / mä *sanotan* sitä lumiukkoa // se *sanottaminen* tarkoittaa sitä että mä sanon (esittää lumiukon repliikit)

3;4 kuka on *tartuttanut* minun yöpöytäni? (kiinnittänyt Duplo-palikoista tehdyn ”yöpöydän” kiinni rakennusaluksaan)

3;8 *tipahlutin* sen [tipahdutin] (pudotti nukan)

3;2 tykkäätkö sinä (Asterix-jutusta)? (A: tykkään kyllä M:) minuakin tykkää

Marin verbikantaisiin kausatiivijohdoksiin kuului edelleen *pihise- misestä* johdettu *pihistää*, joka on samanasuinen mutta erimerkityksinen kuin kieleen vakiintunut, ’varastamista’ merkitsevä verbi. Mari käytti tätä verbiä ja sen kantasanaa esimerkiksi näin: 3;9 mä haluum *pihistää* tän hellan (tahtoo panna muovisen leikkihella- sa pihisemään pienen vesikattilansa kanssa) // nyt mä lopetin ni siks se ei *pihise*.

Mari muodosti myös ELE-johtimella monia uusia verbejä. Niihin kuului jonkin verran enemmän verbikantaisia frekventatiivijohdoksia kuin kaksivuotiaana muodostettuihin, ja lisäksi runsaasti nominikantaisia johdoksia, kuten oli laita kaksivuotiaanakin. Verbikantaisiin ELE-johdoksiin kuului esimerkiksi 3;3 *lasketella* ’luetella’, joka on samanasuinen kuin kieleen aivan toiseen merkitykseen vakiintunut, lasketteluhiihtoon liittyvä verbi. Mari käytti tätä verbiä etenkin silloin, kun tahtoi aikuisten laskevan jotain ja luettelevan samalla lukusanoja, ilmeisesti oppiakseen itse siinä yhteydessä tuntemaan lukusanoja yhä varmemmin ja enemmän:

3;3 ”kuinka monta nappii mä oom painanu? *laskettele!*” (painettuaan valokatkaisijaa, hissiä, ovikelloa ja niin edelleen)

3;3 ”voisitko *lasketella* paljonko kaapissa on tavaroita?”

Joskus Mari käytti tätä samaa verbiä toivoessaan aikuisten luettelevan lukusanojen sijasta nimiä, kuten kysellessään Muumi-palapelin hahmojen nimiä ja kehottaessaan sitten vielä kertaamaan ne kaikki: 3;4 *laskettele* ’luettele’. Mari käytti samaa uudisverbiä myös omasta toiminnastaan, esimerkiksi ruvetessaan kertomaan oman lapsikerhonsa jäsenten nimiä: 3;4 nyt mä *laskettelen* / nyt mä ker- ronki sulle (minikerholaistensa nimet).

Muita verbikantaisia ELE-verbejä olivat (aakkosjärjestyksessä):

3;9 minä täällä *hauskuttelen* itseäni / minulla on kovin hauskaa (leikkii itseksensä nukkekodilla)

3;7 *jännitellään* itseämme tällä tavalla (sulkee pimeän vaatehuoneen oven ollessaan siellä isänsä kanssa, jotta olisi jännittävämpää)

3;7 ne [koirat] *kalusteli* luita 'kalusivat'

3;6 kaikki *marssistelevat* / hmm hmm (leikkii norsuparaatia)

3;3 (varatut asut) mä *pitelen* täällä hauskaa (pitää hauskaa kylvyssä)

3;7 tää on hepan elämää / saa päivät pitkät *suuttuilla* (leikkiessään muovihevosensa suuttuvan)

Mari tuotti kolmivuotiaana siis runsaasti frekventatiivijohdoksia, mutta selvästi vähemmän momentaanijohdoksia. Mari käytti useitakin vakiintuneita momentaanijohdoksia, kuten nauhoitteessa 3;2 johdosta *läpsäistä*, 3;4 johdoksia *säikähtää* ja *nukahtaa*, 3;5 johdosta *väsähtää*, nauhoitteessa 3;6 johdoksia *läimäyttää*, *läiskähtää* ja *tiipahtaa*, sekä nauhoitteessa 3;9 johdosta *raksahtaa*. Innovatiivisista momentaanijohdoksista yksi syntyi *leikkiä*-verbistä johtimen *AhtA* avulla: *leikahtaa* 'leikkiä pieni hetki'. Mari käytti tätä uudisverbiään vain kerran: 3;6 *leikahlin* – – leikin (äidin käsilaukulla). Kahta muuta momentaanijohdosta hän käytti niin ikään vain kerran: ensin iässä 3;6 leikkiessään torjuvansa susia läimäyttämällä niitä ("minä niitä kaikkia *viuhkautin* tällä viuhkalla") ja iässä 3;9 vinguttaessaan pinnasängyn pinnaa ("pinna vähän *nauahti*").

Harvinaisella johtimella *AltA* Mari tuotti yhden deskriptiivissävyisen verbin *vipsaltaa* 'vispata': 3;5 tarvitaan iso vispilä jolla voidaan *vipsaltaa* taikinaa.

Heti ikävuoden alusta asti Mari muodosti uusia muuttumisjohdoksia, passiivis-automaatiivisia ja refleksiivisiä verbijohdoksia, joiden muodostus oli ehtinyt käynnistyä edellisen ikävuoden lopulla. Mari oli jo kaksivuotiaana muodostanut johdospassiiveja (ISK § 336) *U*-johtimen avulla, esimerkiksi verbin *polttua*, jota hän käytti edelleen. Nyt tällaisia ja myös muunlaisia johdospassiiveja syntyi entistä enemmän, ja Mari käytti niiden muodostamiseen useita eri johtimia:

a) *U*

3;1 miks noit ei laitettu *keittumaan*? (”keittymään”, siis kiehumään, kun porkkanoita jätettiin raakoina syötäväiksi; keittää → keittyä)

3;2 se (turvaistuini) pitää mut paikallaan ettei selkä *kolahluj* johonkin (kolahtaa → kolahtua)

3;2 lapsen huulet *polttuivat* // – – *polttui* hammas (nuotiossa)

3;5 hei kuka om pannut takkaan lasinsa / kohta se *polttuu* (juomalasi oli takan luukkujen edessä)

3;5 eihän se *polttuiskaan* (Fenix-lintu sadussa)

3;6 minä poltan nuotion // nuotio alkaa *polttua* ’palaa, syttyä’

b) *UTU*

3;2 miks sä *kuivaulut* työkkäris etkä kylppäris? (suihkun jälkeen)

3;7 nyt *kuivauhimme* ’kuivasimme itsemme’ (leikkiuinnin jälkeen)

3;7 miten karhujen hampaat *harjautuvat*?

3;10 katok kun se käärmes *solmiutu* sinne (meni solmuun)

3;10 nää ei oikein osaal *liottautua* / nää ei oikeen osaak käyttäytyä (postimerkit kääntyvät liotettaessa)

c) *CTU*

3;6 nyt se ukkonen *hillisty* ’hiljeni’

3;7 nyt huone alkaa *kalustua* // tää koti *kalustuu* oikeen kunnolla (asettelee huonekaluja takaisin nukkekotiin)

3;7 koska tämä [nukkekoti] *kalustuu* kokonaan? // isi nukketalo alkaa *kalustua* (asettelee huonekaluja takaisin nukkekotiin)

3;8 pässi *menetyt* // pässi *menettyi* / koska se putosi alas (pehmolelu-pässi menehtyi leikisti)

3;8 nää on niim pienii leijonii et kukaan ei pelkään näit kun nää *riehastu* ’riehaantuivat’

3;9 (A: hyvä, ole nuhalle vihainen ja hätyytä se pois M:) kun ei oom mitään ihmistä ja olentoa niin se ei *hätysty* (nuha ei ole tietoinen toimija eikä lähde hätistelemällä)

3;9 (A: jos se satuttaa noin niin heitetäänkö koko lelu pois? M:) sitten olisi leluni *menettynyt* (A: ai mitä? M:) sitten se pikku apina olisi kadonnut

d) *ne*

3;4 (äiti sanoi, että värjäätynyt pyykkki vaalenee myöhemmissä pesuis-sa. M:) *valkoneeks* se?

Kolmivuotiaan Marin nominikantaisiin uudisverbeihin kuului verbikantaisten tapaan paljon TTA- ja ELE-johtimisia uudennoksia. Vain yksi ainoa nominikantainen johdos oli muodostettu nolladerivaation avulla: 3;1 kälet *vanki* mut 'vangitsivat, ottivat vangiksi' (tarttui omilla käsillään lujasti kiinni nojatuolin käsinojiin). Tätä muodostetta Mari käytti kuitenkin vain kerran, ja sen rinnalla esiintyi myös TTA-johtiminen variantti *vangittaa*: 3;2 tää jalka on *vangitetu* tänne (syöttötuoliin).

Tarkastelen Marin kolmivuotiaana muodostamia nominikantaisia verbijohdoksia kolmessa ryhmässä: TTA-johtimiset, ELE-johtimiset ja muilla johtimilla muodostetut. Erityisen runsaasti syntyi TTA-johtimisia uudisverbejä. Monet niistä, esimerkiksi *verbit ilottaa, kuol(l)uttaa* ja *valottaa*, olivat käytössä usean kuukauden ajan, kuten ilmenee aakkostetuista esimerkeistä:

3;6 *hurjuttaako* sua? (A: vähän M:) minkä takia ei *hurjutap* paljon? 'hiritä' (tunnu hurjalta, kun Mari kiipeää keittiön pöydälle)

3;5 *ilottaisiko* sinua jos minä panisin tän (joulukuusen) allep paketteja?

3;7 se ei *ilota* minua 'tee iloiseksi'

3;1 ja sitten / *johlotetaan* johto tännet toiseen päähän (vedetään johto ja kiinnitetään se)

3;7 mua *kauhuttaa* (Lumikki-elokuvan noita)

3;3 kinkkua! // *kinkuttaa* // nälkä! 'tekee mieli kinkkua' (menee keittiöön)

3;3 sitä (Marin huulta) olis pitänyr rasvatam mut se ei oo enää kipee / *kipeytäs* se heti!

3;6 mua hirveestik *kissajututtaa* (tahtoo kissajuttuja iltalukemiseksi)

3;8 mä tarttisin kumin et *kumittaisin* tom pois (piirron paperista) // minä en saak *kumitettua* tota harmaata pois // mä *kumitan* sen savum pois (piirroksesta)

3;10 *kumittaa* : *kumitettua* 'pyyhkiä kirjoitusta kumilla'

3;6 kohta me *kuolutamme* nuo // tapamme nuo teereksit [T-rexit]; nää aallot on niin suuret ettei tääl vois kukaan elää / nää *kuolluttais* kaikki koiratkin (luo aaltoja kylpyammeeseen)

3;7 piip! / tämä *kuollutti* kummitukset ('tappoi')

3;6 se maistu semmoselta appelsiinilta jota ei ollut *mehutettu* 'puserrettu mehuksi'

3;6 mua ei *nälitä* 'ei ole nälkä, ei nälätä'

3;4 *omputtaa* 'tekee mieli omenaa'
 3;6 tätä *piikittää* / tätä ei tykkää et parta on ihan kiinni (poskessa) 'pistää';
 3;7 älä *piikitä* parrallas!; 3;9 piik! / *piikittää* sutta miekalla (leikkii "reipasta vauvaa", joka voittaa suden miekalla); 3;10 sinun partasi *piikittää*
 3;10 ei saa *pörrittää* minua (leikkiä kutittavia pörräisiä)
 3;1 se oli salaisuus (miksi se oli salaisuus? M:.) no kun Akun poika *salaisuutti* sen 'teki salaisuudeksi'
 3;7 jos vielä *sokruttaa* – – (A: ai mitä? M:) se sokruttaminen on sitä että panee päälle sokeria
 3;7 se *suruttaa* 'suretaa'
 3;8 enää mua ei paljon *surutakkaan* se – – (televisiosta näkemänsä Kusta II Aadolfin kuolema, josta oli järkyttynyt)
 3;9 sitä alkais *suruttaak* kun tää lähtis pois (leikkii äitinsä kanssa)
 3;1 minä tykkäsin kun sinä *valotit* valot
 3;2 *valotetaav* valot lastenhuoneeseen
 3;3 *valotam* mun huoneeseen valo!
 3;3 sit tarttis *valottaav* valot muuten ei näkis (vaihtaa yöllä vaippaa)
 3;5 ei *valotetav* valoja (työhuoneeseen, jossa ikkunalla itsenäisyyspäivän kynttilä)
 3;5 *valotah* huoneeseeni valot
 3;9 *valotav* valot! (kun jää yksin makuuhuoneeseen isän käydessä keittiössä)
 3;10 minä haluaisin *vesivärittää* // *vesiväritätkö* sinäkin sitten?
 3;2 hei mä soitin / mä *viulutin* 'soitin viulua'

Näiden verbien joukossa on useita sellaisia, jotka ilmaisevat kantasanaan kohdistuvaa mielitekoa: *kinkuttaa*, *kissajututtaa* ja *omputtaa*.

Mari muodosti nomineista runsaasti verbejä myös ELE-johtimen avulla. Näistäkin hän käytti muutamia (*huilailla*, *huolistella* ja niin edelleen) usean kuukauden ajan, mikä käy ilmi seuraavasta aakkosetetusta esimerkistöstä:

3;10 tää nous tähän lautaselle *akrobaatteilemaan* (akrobaattikissalelu)
 3;3 mä *alpeilen* sussa / ja kiipeilen sum päälle
 3;7 nyt lählemme *alpeilemaan* // me lählemme kylmille vuorille / meillä on teltat
 3;4 hemuli siinä *hemuloi* / hemuli tossa *hemuilee*
 3;7 mitä sä *huilailet*? / älä *huilaile* 'älä viheltele' (kantasana *huilu*)

3;9 lopeta *huilaileminen* niim mäkin koitan / kuuluu mustakiv vähän huilailuääntä (viheltämisen ääntä: panee huulensa suppuun ja viheltelee vienosti)

3;9 älä *huilaile* 'älä vihellä'

3;6 älä *huolistele!* 'huolehdi, murehdi'

3;7 älä *huolistele!* (isä sanoi olevansa huolissaan, kun Mari tahtoi laskea jyrkkää kallionrinnettä)

3;7 me saalaan *kemutellan* niillä (oravat pitävät kemuja syöden pähkinöitä)

3;11 tää koira on lählässä ulos *kurailemaan*

3;7 *käsitelläänkö?* 'taputetaanko käsiä'

3;10 ensin vähän *lempeyttelen* sitä (hellii Tessu-koiraleluaan)

3;4 *lihapullaillaan* tällä lailla (istuu ja pyörii ison ja pehmeän punaisen pallon päällä, ilmeisesti assosiaatio siihen, kuinka lihapullia pyöritellään käsillä); 3;4 istut tähän tällä lailla / sitten *lihapullaile* tällä lailla (istuu pallolla ja pyörittelee sitä allaan)

3;4 siinä Niiskuneiti *niiskuilee* // ja siinä Muumipappa *pappailee* // ja tosa hemuli *hemuloi* / ja sekin om puhumista // ne on kaikki puhumista (kommentoi Muumi-palapelin kuvaa)

3;10 tämä ilmapallo juoksee sum perässä ja *pallottelee* sinua (pompottaa ilmapalloa äitiään vasten)

3;7 mä halin sua niin että rutistan kaulaa / mä tykkään et poskiparrat *piikittelee*

3;7 kesäl ei kannatap *pilailla* aikaa jäälyhtyjen tekemiseen 'tuhlata'

3;3 hei minä löysim makkarista pingompingompallon [ping-pong-pallon] / se *pingottelee*

3;7 nyt me ei enää *runotella* / me ei enää luetar runoja

3;6 mennään *suksittelemaal* lumessa 'hiihtämään'

Näiden johdosten joukossa on useita sellaisia, jotka ovat samanasuisia kuin kieleen jo vakiintuneet johdokset. Tällaisia ovat *huilaila*, jota Mari käytti merkityksessä 'viheltää', *käsitellä* merkityksessä 'taputtaa käsiä vastakkain' ja *pilailla* 'pilata, tuhlata'.

Muilla johtimilla muodostettuja denominaalisia uudisverbejä oli selvästi vähemmän. Eniten oli *stA*-loppuisia: *ilostaa*, *ihmistää*, *perhastaa*, *lähdöstää*, *vihostaa* ja vakiintuneen sanan kanssa samasuinen *äänestää* merkityksessä 'puhua, pitää ääntä':

3;6 sekään (lahjojen saaminen) ei *ilostanut* Lottaa / mikään ei *ilostanut* Lottaa // – – // nyt Lottaa *ilosti* // – – // häntä oli *ilostanut* jokin muu asia
 3;6 rauha maailman *ihmistää* (maassa on rauha)
 3;7 sittem perhoset äkkiä *perhastivat* (lensivät kotiinsa)
 3;7 ei vielä saal *lählöstää* [*lähdöstää*] 'lähettää junaa'
 3;8 minua *vihostaa* jos – 'vihastuttaa'
 3;11 *äänestetään* toisiamme 'tuotetaan ääntä toisillemme' (ehdottaa puhumista pahviputken läpi, jolloin ääni muuntuu)

Näistä *ilostaa* perustuu aivan ilmeisesti *ilostua*-verbiin. Mari oli jo jonkin aikaa muodostanut uusia refleksiivijohdoksia, niiden joukossa myös *U*-johtimisia uudennoksia, joten sellaisten johtosuhteiden kuin *polttaa* → *polttuu*, *kolahtaa* → *kolahtuu* varassa pääsi syntymään myös takaperoisjohdoksen luonteinen *ilostaa*. Muodostussuhde *A*-vartaloisten intransitiiviverbien ja *U*-johtimisten refleksiiviverbien välillä toimi siis kumpaankin suuntaan, vaikka tavallisempaa olikin refleksiivisen *U*-verbin muodostaminen *A*-verbin pohjalta.

Udisverbien joukossa oli myös vain yhden kerran esiintynyt muoto *airotaan*, joka syntyi edeltävän *melotaan*-muodon pariin: 3;5 me *melotaan* / ja *airotaan*. On vaikea päätellä, olisiko kyseessä supistumaverbin (tyyppiä *siivotaan*) tai *meloa*-tyyppisen verbin muoto. Yksiselitteisesti *o*-johdos oli *viuhka* → *viuhkoa*: 3;8 mäpä *viuhkon* sua (heiluttelee viuhkaa). Tämän johdoksen malliksi olivat tarjolla ainakin verbit *saunoa* (← *sauna*) ja *vastoa* (← *vasta*).

Kolmivuotiaan Marin uudisverbeihin kuului edelleen yksittäisiä erikoismuodosteita. Todennäköisesti kontaminaatio oli *sääntää* ('kääntää', *vääntää* + *säätää*): 3;2 tässä pitää *sääntään* nappuloita. Takaperoisjohdos oli *vilvoittamiseen* perustuva *vilpoaa*: 3;3 (A: koirat yrittää läähättämällä vilvoittaa itseään M:) mut ei ne *vilpoa*. Yksi uudisverbi perustui yhdyssanaan: 3;9 mä olin *huonekkalustanus* sen tohon (oli pannut kaapin paikalleen nukkekodissa).

Mari tuotti sekä verbeistä että nomineista heti ikävuoden alusta alkaen erilaisia muuttumisjohdoksia. Verbikantaisten johdosten yhteydessä edellä oli jo puheena johdinten runsaus (*U*, *UTU*, *CTU*), ja samaa runsautta tavataan myös nominikantaisissa refleksiivisissä ja

passiivis-automatiivisissa verbijohdoksissa, joihin kuuluu *UTU*- ja *CTU*-tyyppisten lisäksi vielä *VntU*- ja *ne*-johtimisia:

a) substantiivikantaisia

3;2 minä *pesäylyn* tänne [*pesäydyn*] (tultuaan aamulla vanhempien sänkyyn ja kaivautuessaan peittojen alle ”pesään”)

3;2 me leikitään semmosta ettei Juusoj ja minun tarvitse *vankiutua* ’jää-dä vangiksi’

3;7 voi ei miten nämä ovat *sotkuuntuneet* (leikkimatkatavarat menneet sotkuun matkalaukussa)

b) adjektiivikantaisia

3;7 sillä sinä *laihennut* ’laihdu’

3;11 taivas alkoi *harmahtua* ’mennä pilveen’

3;11 minä *syväydyn* kaivokseen (kaivautuu syvälle peiton alle)

3;11 nyt ne *matalenee* (hotellin invahissin seinät näyttävät mataloituvan hissien noustessa)

Johtimella *Oi* syntyi nomini- ja verbikantaisten lisäksi nähtävästi adverbikantainen uudisverbi *lurppanoi*, joka perustuu ilmaukseen *olla lurpallaan*. Useimmiten kantasana oli kuitenkin substantiivi, kuten *lumi*, tai adjektiivi, kuten *hankala*. Näihin uudennoksiin kuului hyvinkin hauskoja oivalluksia, kuten etanoiden elämää kuvaava *etanoida*. Kutakin näistä Mari käytti vain kerran:

3;3 nyt on (leikisti) kesä eikä tartte *lumioida* ’tehdä lumitöitä’

3;3 tämä pikkuvauva suuttuu jos kurtsit *hankaloi* tälle (kurahousujen riisuminen on hankalaa)

3;5 ja sitten ne asuis muualla ja *etanois* (etanat, jotka muuttivat tulivuorenpurkauksen alta helposti: kantoivat kotinsa selässään)

3;2 silta vähän *kiemuroi* // silta *kiemuroi* aina vähäsen (kengännauhat ovat leikisti siltoja mutta kääntyilevät)

3;10 minä haluan (ylle) sellaiset housut jotka ei *lurppanoi* ’mene lurpalleen’

3;10 senkin *omikoija* // sellainej joka *omikoi* kaikkea ’omi; omii’

Produktiivisella TTA-johtimella syntyi paitsi verbi- ja nominikantaisia uudisverbejä myös sellaisia, jotka perustuivat interjektioihin:

3;7 kip kap kip kap / mä osaan *kipittää* näitä tänne (juoksuttaa leikki-
viikinkejä torniin)

3;8 *pankotetaam* palloihin / pang (onomatopoeettinen, pyörittää sinisiä
lasikuulia yhteen)

Näiden uusien interjektiopohjaisten johdosten lisäksi Mari jatkoi kaksivuotiaana muodostamansa *tsukuttaa*-verbin käyttöä: 3;9 vau-
nut ne *tsukuttaa* ja *tsukuttaa* (leikkijunan vaunut; interjektio Pie-
nen pieni veturi -laulusta).

Mari muodosti myös yhden interjektioon perustuvan supistuma-
verbin. Sen kantana on interjektio *gnit*, jonka Mari oli myös itse
muodostanut: 3;11 mä tän *gnittasin* (taivutti lelua nivelistä, jalkojen
suoristuessa kuului *gnit*).

Molemmat Marin eniten käyttämät verbinjohtimet, TTA ja ELE,
liittyivät yhdysjohtimeksi muutamissa interjektiopohjaisissa uudis-
verbeissä:

3;4 minä menem *pumputtelemaal* leijonoita // pum pum! / ne kuolivat!

3;4 vauvva *pingottelee* 'leikkii ping-pong -pallolla'

4.3.2 Substantiiveja

Samaan tapaan kuin verbijohdoksissa myös substantiiveissa ilme-
nee usein merkityssisältöjen siirtämistä sanaluokasta toiseen: mo-
net kolmivuotiaan Marin substantiivijohdoksista olivat verbikan-
taisia. Mari muodosti verbeistä substantiiveja erityisesti johtimilla
in, *mA*, *mUs* ja *Us*.

Välineennimitysten *in*-johdin on aikuiskielessäkin varsin pro-
duktiivinen. Sen produktiivisuudesta myös lapsenkielen uudisjoh-
dosten muodostuksessa on runsaasti tietoja useilta lapsilta. Mari
muodosti tämän johtimen avulla uudissanoja niin, että syntyi sekä
itsenäisiä sanoja että uusia yhdyssanan perusosia. Mari myös siirsi
vierasperäisen nimen tähän tyyppiin: *Top Spin* → *topsin*.

Kaksivuotiaana Mari oli tuottanut yhdeksän uutta välineennimi-
johdosta. Kolmivuotiaana hän muodosti itsenäisiksi sanoiksi seu-
raavat kolme *in*-johdosta:

3;0 *silitin* 'silitysrauta'

3;4 miks joka paikas on tollaset *ilmastimet*? (bussissa on ilmastointi-puhallin jokaisen istumapaikan kohdalla)

3;9 perataan kalat / tää hakee *perkimen* // siellä se *perjin* on (leikissä ka-lojen perkauslaite)

Näiden lisäksi Mari käytti *in*-johdoksia myös yhdyssanojen perus-osina siten, että muodosti toisista taivutustyypeistä siirtämällä kaksi uutta välineennimeä, nimittäin 3;0 ”onko täällä *pölynimulinta*?” (’pö-lynimuria’) sekä 3;10 *korvakuulotin* ’kuuloke’.

Kyseisen johdostyyppin vetovoimaa ja produktiivisuutta osoittaa varsinaisten uudisjohdosten lisäksi edelleen se, että huvipuiston vie-rasperäinen laitteennimi Top Spin mukautui tähän johdostyyppiin. Mari muokkasi siitä *in*-loppuisen mukautuman *topsin* ja taivutti sitä *topsin* : *topsimeen* : *topsimesta*:

3;1 kuinka vanha pitää olla että pääsee *topsimeen*?

3;1 tää on *topsin* (leikkii pihakeinussa); me ollaan Annan (= nukan) kans-sa päästy *topsimeen* // *topsimesta* vaan keikutaam pää alaspäin // höp / se hyppäs *topsimesta* // se om meidän oma pihatopsin

3;2 tää käsi oli päässyt *topsimeen*; onko *topsin* se joka kieputtaa ylös ja alas?

3;2 miksi kolmivuotiaat ei pääse *topsimeen*?

Verbikantaiset *mA*-johdokset ovat nykysuomessa vain niukasti pro-duktiivisia, sillä edes melko yleisesti niitä muodostetaan ainoastaan vartaloltaan *U*-loppuisista verbeistä (ISK § 222), jolloin tuloksena on *UmA*-loppuisia johdoksia. Marin *mA*-johdosten kantaverbit so-pivat enimmäkseen juuri tähän vakiintuneeseen tyyppiin (*sattua*, *kaatua*, *säilyä*, *tuntua*), mutta näin syntyneiden tavallisentyyppis-ten johdosten lisäksi on pari erikoisuutta, nimittäin *syödä*-verbistä johdettu *syömä* ’syötävä’ ja erikoisella tavalla juuri *uma*-loppuiseksi (ISK:n mainitsema *mA*-johdosten ainoa edes melko produktiivinen tyyppi) muokkaantunut johdos *kuoluma*, jota Mari käytti puhues-saan hirmulisko Tyrannosaurus rexistä: 3;2 Teeleks on *kuoluma*. *Sattumasta* ja *syömästä* on tietoja usealta kuukaudelta, ja seuraa-vista aakkostetuista esimerkeistä on helppo hahmottaa johdosten esiintyminen:

3;11 vielä siit *kaatumast* on pieni pipi (polvessa on kaatumisen aiheuttamaa arkuutta)

3;0 *sattuma* 'kohta, johon on sattunut'; 3;4 taputa sitä *sattumaa* et se tulee kuivaks (tahtoo että suihkun jälkeen polvet kuivataan varovasti pyyhettä taputtamalla eikä hieromalla, koska pelkää polviensa rupiin sattuvan); 3;4 se auttaa vaan *sattumaan* (puhaltaminen auttaa, jos on satuttanut, mutta se ei auta kutiamiseen); 3;11 sen *polvisattuman* takia (satutti polvensa kaatuessaan); 3;11 mä suukotin sitä *sattumaa*

3;2 nyt ne juomat ja ne *syömät* ei tu sieltä pois (ei oksenna enää parannuttuaan vatsataudista); 3;4 tässä om meiläj juomiamme ja *syömiämme* 'syötäviamme'; 3;5 onko toi niilej (pikkulintujen) juomaa? / onko toi niilen *syömää?* 'ruokaa, syötävää'

3;1 täällähän ne pysyy hyvässä *säilymässä* 'säilössä' (tavarat muovikorissa)

3;7 mä tunsin tosi pahaa *tuntumaa* 'tunnetta' (kertoo painajaisestaan)

Kiinnostava lapsenkielen uudisjohdostyyppi on *piirtämys*, *sulke-mus*. Mari muodosti tällaisia verbikantaisia *mUs*-johdoksia sekä itsenäisiksi sanoiksi että yhdyssanan määriteosiksi kohtalaisen runsaasti. Mari tuotti jatkuvasti uusia *mUs*-johdoksia sekä itsenäisiksi sanoiksi että yhdyssanan osiksi, mutta niistä on aineistossa useimmiten vain yksi kirjaus:

3;0 *etsimysmatka*

3;1 nyt se meni ohi se jalam *puutumus*

3;2 nyt pitää rikkoak kaikki / *tekemykset* (muoviaakkosista kootut sanat)

3;4 nyt tulee ikkunan *sulkemus* (sulkee leikkilentokoneen ikkunan)

3;8 onkos aika hienoa kirjutusta / tai *piirtämystä* (piirtää keltaisella tussilla paperiin)

3;8 *neuvomuskirja* // tässä neuvotaan kaikellaista

3;10 (varattu sana-asu) niitä laattaselkii (dinosauruksia) on eri värisiä // kaikilla on vähän eri *näkemys* 'ulkonäkö'

3;11 siitä tulee pitkä *miettimys* 'miettiminen' (millaiseksi värittää leikki-koiran)

Taivutuksen kannalta *mUs*-johdokset voidaan lukea *Us*-johdosten alaryhmäksi. Aikuiskielessä *mUs*-johdosten muodostus on harvinaista, mutta *Us*-johdoksia muodostetaan runsaasti etenkin supis-tumaverbeistä ja kolmitavuisista A-vartaloista (ISK § 222). Mari

muodosti kolmivuotiaana *Us*-johtimen avulla kuusi uudissanaa, joista kaksi verbeistä ja kolme nomineista johtamalla sekä yhden kantasanaltaan epäselvän. Lisäksi yhdyssanan määriteosina esiintyi runsaasti *Us*-johdoksia. Verbikantaisista *Us*-johdoksista esiintyivät itsenäisenä sanana seuraavat kaksi:

- 3;1 isi tuu auttaap *pelauksessa* / nyt *pelaus* alkaa ' (palapelin) pelaaminen'
 3;8 sanon että – – / ja tästä *sanouksesta* minä tielän että – –

Nominikantaisia *Us*-johdoksia olivat adjektiivikantainen *kipeys* 'kipu' (← *kipeä*) sekä kaksi sikäli erikoista substantiivikantaista johdosta, että kummassakin *Us*-aines oli redundantti: *rinteys* 'rinne' ja *sähköty* 'sähkö'. Jälkimmäinen on sikälikin erikoinen, että redundanttin johdinaineksen takia se lankeaa yhteen kieleen jo vakiintuneen erimerkityksisen johdoksen kanssa. Näitä Mari käytti seuraavasti:

- 3;2 sillä om paljon *kipeystä* ja kuumetta (Tessu-leikkikoiralla)
 3;9 otas sinäkil lämmintä että / sinun / *kipeyksesi* loppuu (lämmin hunajavesi auttaisi yskään; puheen tauot viittaavat pohtimiseen ja siten rakenteen vaativuuteen)
 3;5 ne (muovieläimet) kiipee *rinteystä* pitkin 'rinnettä'
 3;6 lasketaan siitä *rinteystä* siitä hypyrimäestä; maja on *rinteysessä* (risumaja on kallionrinteessä); mennään tätä *rinteystä*.
 3;9 nää asuu sellasessa vanhanaikaisessa talossa / jossa ei vielä ois keksitty *sähkötyä*

Erikoinen *Us*-johdos oli *tahallus*, joka kuuluu samaan sanapesyeeseen kuin adverbi *tahallaan* ja adjektiivi *tahallinen*: 3;10 ei se ollut ollenkaan *tahallus* 'tahallinen teko, vahingon vastakohta'.

Marin nominikantaisiin substantiivijohdoksiin kuului *Us*-loppuisten johdosten lisäksi (*U*)*Us*-loppuisia adjektiivikantaisia ominaisuudennimiä (ISK § 175–178), *la*-johtimella muodostettuja paikannimiä ja *ke*-johtimisia välineennimiä. Lisäksi nominikantaisiin johdoksiin kuului harvinaisempia tyypejä, joista useimmissa oli vain yksi uudisjohdos.

Marin adjektiivikantaisista ominaisuudennimistä *pimeisyys* 'pimeys' sisälsi saman ylimääräisen *inen*-johdinaineksen kuin monet

lapsenkielen adjektiivitkin, *raskuus* taas oli Marin oma versio *raskudesta*: 3;1 tää vesimuki on niir raskas / siitä *raskuulesta* se pisuhätä johtuu (eikä veden juomisesta); 3;2 minä pelkäsin sitä *pimeisyyttä* (yökylässä herätessään).

Marin leikeissä eläimet olivat usein tärkeällä sijalla. Tämä suuntautuneisuus näkyy siinäkin, että Mari muodosti produktiivisen *la*-johtimen avulla useita sellaisia uudisjohdoksia, jotka nimeävät eläinten asuintiloja. Näiden ilmeisenä mallina olivat vakiintuneet johdokset *sikala* ja *kanala*, joita Mari käyttikin samassa yhteydessä, kuten seuraavista esimerkeistä ilmenee. Mari liitti *la*-johtimen näissä sanoissa suoraan nominatiivin perään, ja yleensä syntynyt johdos oli varsin luonteva, mutta *lammas*-sanan kohdalla tuloksena oli erikoinen *lammasla*:

3;5 niilles sioille voitais tehdä leekoista sikala // ja niille hepoille leekoista / *heppala* // ja *lehmälä* voitais tehdä lehmille
3;8 nyt voitte lähteä *lammaslaan* // – – // voitteko kuljettaa meilat omaal *lammaslaamme*? (kysyivät leikissä muovieläinlampaat – aiemmin kanat olivat kysyneet kanalasta)

Mari tuotti kolmivuotiaana tusinan verran *ke*-johdoksia. Kantasanoina oli sekä verbejä että nomineita, joskus partikkelikantakin, kuten adverbikannasta *pysty* johdos *pystyke* 'tuki, joka pitää pystyssä'. Kutakin näistä johdoksista hän käytti vain yhdessä puhetilanteessa, paria niistä (*isoketta* ja *taivuketta*) useastikin samassa tilanteessa. Aikajärjestyksessä olevista esimerkeistä näkyy, miten Mari muodosti näitä johdoksia kohtalaisen tasaisesti pitkin vuotta:

3;1 miks tuossa on tollanen *siloke* [*sidoke*]? (naru jolla on sidottu polkupyörän etukori kiinni)
3;1 – – *painokkeej* ja kellukseen – – ja laitti *isokkeej* ja *pienekkeen* – – (kertoo kalaverkkojen laskemisesta) // ukkiko ei laittanu *isoketta*?
3;4 otetaan nämä (neuvolalehtiset) *tielokkeiksi* [*tiedokkeiksi*] (A: mitä ne tiedokkeet on? M:) no ne on semmosia mistä katsotaan miten hoivetaan isoja tyttöjä ja vauvvoja
3;6 noi ovat *suojukkeitamme* (osoittelee vaatteita, jotka roikkuvat tan-gosta)

- 3;6 vihloinkiv vähän *kylmykettä* (nauttii leikkijäätelöä)
 3;6 lentsikasta loppu *taivukkeet* (A: ? M:) niit siipii sanotaan *taivukkeiks* / kun se lentsikka menee taipuneita teitä / lentsikka menee näin et se taipuu (kaartaa)
 3;7 isille ei ole *iloketta* enää / (leikki)karkit tippuvat lattialle ja tulivat likaisiksi
 3;8 et saar rikkoat teltam *pystykeitäni* (tukia, jotka pitävät teltaa pystyssä)
 3;9 (A: jaksatko ottaa tämän reppusi? M:) jaksan / kum mul ei oom mitään *kuumukkeitakaan* (ei villahaalaria tai -sukkaa, joissa tulee kuuma)
 3;10 nyt minulla ei ole mitään *lohduketta* (kun äiti lähtee tohtorikouluun)

Vain aivan muutamia johdoksia kuului esimerkiksi tekijännimiin sekä (e)li-, mo- ja kko-johdoksiin. Nämä johdokset olivat seuraavat:

a) tekijännimiä

- 3;1 se on *tuhmistelijavauvva*
 3;10 senkin *omikoija* // sellainej joka *omikoi* kaikkea (ottaa omakseen videopalikan ym.)
 3;10 lopeta tuo sinä senkin *tuoleilija* / ja päästä irti tuolistani / senkin *omikoija*!
 3;10 sinä senkin *äänittelijä* (ei jaksaa kiinnostua, kun puhutaan eri eläinten äänistä)

b) deminutiivissävyisiä (e)li-johdoksia

- 3;9 tulet tännes senkin *nauheli* (puhuttelee pujottelulelunsa nauhaa)
 3;10 (huoltomies suihkutti vettä letkulla) katot tossa on *vesiputkeli* // mä sanon sitä *vesiputeliks* (A: se on letku M:) *letkeli* – *letkuli*.

c) mo-johdoksia, mallina *ohjaamo* ja *matkustamo*

- 3;9 nää menee *tavaramoon* (leikkilentokoneessa on ohjaamon ja matkustamon lisäksi *tavaramo* eli tavaratila)
 3;10 onko vesi täällä *takamossa*? 'takapenkillä'

d) leikkirahojen nimityksinä kko-johdoksia, mallina ilmeisesti *kolikko*

- 3;10 kolikonmarkka *napikko sormikko* (leikkikolikoiden, kuten nap-pien, nimityksiä)

Mari oli muodostanut kaksivuotiaana *ainen*-loppuiset uudissanat *intiaainen* 'intiaani' ja *kattilainen* 'kattilallinen'. Kolmivuotiaana hän tuotti lisää uudisjohdoksia tämän *ainen*-muotin avulla, nimittäin johdokset *kuoliainen* 'kuollut, kuoleva', *vauvakainen* ja *sotalainen*:

- 3;4 tää on iham pelkkä *kuoliainen* (A: kuoriainenko? M:) EI! (A: kuoliainen? M:) joo tää on kuollu (leikkilintu, jonka sai kiinni)
 3;5 *vauvvakaiset* ympärillä laulelevat sulosti (muunnelma joululaulusta, jossa esiintyy sana *lapsukaiset*)
 3;6 ihmiset om pysytelleet taloissaan ja panneet vahvat seinät / niiv vahvat et *sotalaisetkaan* ei saan niitä rikki (leikkii että on sota ja talot vaarassa)
 3;7 siihen astik kunnes *sotalaiset* tuli (katsotaan historiaohjelmaa televisiosta)
 3;7 miten niitten *sotalaisten* piti ampua Ruotsin kuningasta? // ai niit *sotalaisii* halus päästäk komentamaan?
 3;8 tämä om pelottava kohta iskä / siinä on joku *sotalainen* / joku paha (selailee satukirjaa)
 3;9 nyt tässä livistelee kaikki [koiran]pennut *sotalaisia* pakoon

Marin kolmivuotiaana tuottamista uudisjohdoksista osa oli saman-asuisia kuin kieleen jo vakiintuneet johdokset eli kyseessä olivat varatut sana-asut:

- 3;7 auringosta näkyy vaam *pilkkeitä* ('pilkahduksia, kun aamurusko vastaa pilkistää')
 3;10 eikö kukaan ole huomannut minun *kysyntääni*? 'kyselyäni' (leikkii pikkukoiriensa puhuvan)

Muihin Marin kolmivuotiaana käyttämiin uudisjohdostyyppeihin kuului kuhunkin vain yksi johdos. Näistä *väkistö* 'väki, väestö' oli käytössä parin kuukauden ajan, mutta muita näistä johdoksista Mari käytti vain kerran:

- 3;2 vauvva taitaa olla oikeel *lukelas* 'lukee paljon'
 3;2 se talkottaa että tulee koko *väkistö* (kirjan koko hahmokaarti)
 3;3 ja paljov *väkistöä* on Vulkanoviassa 'väestöä'
 3;3 täällä on niim paljov *väkistöä* että minä pelkään ettei kaikki mahlu (sakkilaudalla on nappuloita sekä Duplo-olentoja) // nyt ne koko *väkistö* on siinä

3;5 kyl siin (polvessa) vähän sellasta *raappuu* oli 'raapeutumaa, rupea' (kaatumisen jäljiltä)

3;5 tuol ov vielä *ylhättä* (ylhäällä palavia kynttilöitä kuvassa; selitti oma-aloitteisesti merkityksen)

3;10 minä aion iskeäs sitä *pumpukkaa* 'jojoa' (leikkii taistelijaa)

3;10 lopeta tuo *kiusankappaleminen* 'kiusaaminen, kiusankappaleena olo'

3;11 kuala sanoo *hyväisiä* minulle // kuala käski sanoa *hyväisiä* sinulle (käsinukkekoala keksii jotain hyvää sanottavaa)

Yhdyssubstantiivien määriteosina Mari hyödynsi joustavasti aineksia muista sanaluokista. Esimerkiksi adverbien *kaukana* ja *kaukaa* vartaloa hän käytti määriteosana seuraavasti: 3;2 *kaukaseuluilla* [*kaukaseuduilla*] voi ollas susia, 3;2 Lappi on *kaukamaa*. Verbien vartaloita esiintyi yhdyssubstantiivien määriteosina seuraavaan tapaan: 3;2 tämä on leikistis *syttytikku* ('tulitikku') // nyt tarttis sytyttää nuotio / missä se *syttytikku* on?; 3;2 minä tanssin *pyöritanseja* (musiikin tahdissa pyörii ympäri); 3;4 otetaan isi se *pyörijuttu* (tahtoo, että isä pyörittää käsistä kiinni pitäen); 3;2 tää om meiläm *pomppiliukumäki* (liukuu patjaa pitkin sohvalta lattialle). Useiden yhdyssanojen määriteosina oli sellaisia verbikantaisia johdoksia, jotka oli muodostettu samoilla johtimilla kuin edellä käsitellyt yhdistämättömät johdokset, kuten johtimilla *-mis*, *-mUs* ja *-Us*:

3;3 bussiin on hankalampi järjestää *makuumispaikkoja* kuj junaan

3;3 (varatut asut, vrt. *lasketella*-verbi!) nyt on kavereitten *laskettelemisvuoro* (sukulaisten jälkeen on vuoro luetella leikkikavereita)

3;4 voiko niitä postimerkkejä siirtääs sillä *siirtämisvehkeellä*? (pinsetillä)

3;5 tää (olohuone) om pallon*pelaus*kenttä

3;6 mä paan telkkarin auki / mä tahon kattoo / mul on *kattomisnälkä*

3;6 me ollaam *makuupellejä* (kun loikoillaan loppiaisaamuna)

3;6 (A: koiriahan ei saa ulkoiluttaa leikkikentällä M:) no miks se *vetämiskoir*a sit tuli sinne (muistelee edellistalvista vetokoiratempausta leikkikentällä)

3;7 kymppi on iso / kun *tallausnorsu*

3;8 *neuvomuskirja* // tässä neuvotaan kaikellaista

3;8 *viisastuslehti* jolla tulet viisaaksi

3;8 koska tulee *lipunheilutuspäivä*? 'liputuspäivä'

- 3;9 lopeta huilaileminen niim mäkin koitan / kuuluu mustakin vähän
huilailuääntä 'viheltämisen ääntä' (pane huulensa suppuun ja viheltelee)
- 3;9 vastatkaa *vastavilkutukseen!*
- 3;9 *kettuhyökkäys* alko, ketut hyökkäs
- 3;9 teillä (aikuisilla) on paljon isommat *tömistysaskeleet* (kyiden karkot-
 tamiseksi mökin läheltä)
- 3;9 *tykityspommilla* ampujat ovat valmistautuneet (sotaleikissä)
- 3;10 isot tytöt osaa selittää / et onko kyse *piirtopapereista* vai *nenänpyyh-*
kimispapereista (kyseli paperinenäiliinaa nenänsä pyyhkimiseen)
- 3;10 sinä menet tuonne / tuohon *työntämissijalle* (istuu työntökärriihin
 ja tahtoo että toinen työntäisi häntä)
- 3;11 nää teki *yllättämishyökkäyksen* 'yllätyshyökkäyksen'
- 3;11 *pilkkauslaulu* 'pilkkalaulu' (Pekka Töpöhännässä)
- 3;11 se on *heittorengas* (frisbee)

Huomattavasti harvemmin verbikantaisia johdoksia esiintyi yhdys-
 sanojen perusosina: 3;6 yhtäkkiä pälkähti *mielihauskutus* (A: ? M:) se talkottaa että näki leijonakirjan ja alkaa lukea. Siis mieleen tuli idea, miten voisi pitää hauskaa.

Mari muodosti yhden bahuvriihiyhdyssanan. Se kuvasi surun tai väsymyksen takia totista ihmistä: 3;1 mä oon *tosipää* / *tosipää* tarkottaa samaa kun surullinen – – *tosipää* tarkottaa samaa kun sulul-
 linej ja väsyny.

Yhdyssanojen joukossa oli sellaisia, jotka olivat syntyneet helposti hahmotettavien analogioiden vaikutuksesta:

- 3;2 (leikin hevonen muuttaa) syksyksi *syksykotiin* ja kesäksi *kesäkotiin*
 ja talveksi *talvikotiin*
- 3;2 tämä ankkra on *kuivaeläin* (eikä *vesieläin*), tämä ankkra tykkää kuivasta
- 3;2 nyt on vielä *keski-ilta* (malleina *alkuilta* ja *myöhäisilta*)
- 3;3 jos sulet [sudet] pääsis kalkuun sieltä *valtametsistä* (vrt. *valtameri*)
- 3;4 kissan joka oli *kissapuistossa* ja kanat jotka tulivat *kissapuistoon* (mal-
 lina *ankkapuisto*, josta oli juuri aiemmin puhetta)
- 3;6 onko *peittoliinakin* vaihlettu? 'pussilakana' (vaihdettaessa lakanoita,
 mallina *tyynyliina*)
- 3;6 mä kerronkim muv *vauvuuusajasta* (mallina *lapsuusaika*)
- 3;7 maailman viimeinem maa on Tulimaa / taivaan viimeinen taivas voi
 olla *tulitaivas* (on todettu maapallokartalta, että Tulimaa on äärimmäi-

senä etelässä; kuu ja muut taivaankappaleet ovat muita ”taivaita”
 3;9 *huvieläimiä* ’lemmikkieläimiä’ (vastakohtana *petoeläimet*)
 3;10 millonka on *isienpäivä* ’isänpäivä’ (mallina *äitienpäivä*)

Vuorokaudenaikojen ilmauksissa Maria askarrutti, minkä takia ei eräitä vuorokaudenaikojen nimityksiä voi yhdistää keskenään:

3;3 on iltapäivä / ja aamuyö // mutta onko *aamuiltaa* olemassa? (A: ei ole M:;) miksei? (A: koska aamu ja ilta eivät ole peräkkäisiä)
 3;3 miks *aamuyö* on olemassa? miks *aamuiltaa* ei oo olemassa?

Joskus Mari onnistui kätevästi tiivistämään sanottavaansa yhdyssanan avulla:

3;6 tulen kunham pääsen näistä *jalkaristeistä* (istui jalat ristissä)
 3;6 olisko hiljaisempia maita kun Suomi? // *sotamaat* ei ainaskaan oo / *sotamaissa* solitaan [soditaan] ’sotaa käyvissä maissa’
 3;11 mä en tahdo saada edes *torkku-unta* ’kevyttä unta, unen ja valveen rajalla torkkumista’

Kuten johdosten joukossa, myös yhdyssanojen joukossa oli varattuja sana-asuja:

3;9 miks sul on *alavuole?* ’pyörillä varustettu säilytyslaatikko sängyn alla’
 3;11 se (kipeä paikka, johon sattui) tarvitsee vähän *suuvettä* ’sylkeä’

Muutamia tilapäisiä yhdyssanauudennoksia syntyi ilmeisesti siksi, ettei Mari joskus muistanut vakiintunutta sanaa:

3;2 *vauvasusi* ’sudenpentu’; *lapsileijona* ’leijonanpentu’
 3;6 *peittoliina* ’pussilakana’ (mallina *tyynyliina*)
 3;10 onneksi jätit sen *pyöränaulakkoon* ’pyörätelineeseen’ (pyörä oli heti lähtövalmiina, kun se ei ollut pyöräkellarissa)
 3;10 nää söis leikistik *kuusenpiikkejä* ’neulasia’

Joskus on vaikea tietää, onko kyse vakiintuneen sanan tilalle muodostetusta uudennoksesta vai sanasta, jolla Mari tahtoi ilmaista uutta asiaa. Esimerkiksi kun hän käytti leikissä keittiöpaperirullan

pahvista hylsyä kaukoputken tapaisena katsomisvälineenä, hän saattoi leikkiä että se toimi kaukoputkena tai sitten vain kutsua sitä putkeksi, jonka kautta katseli:

3;2 tää on *silmäputki* jolla tää näkee (katselee keittiöpaperirullan hylsyn läpi)

Muutamat uudet yhdyssanat ilmaisivat sellaisia uusia asioita, joille ei ole valmista vakiintunutta ilmaisinta:

3;8 onko *hissipaitoja* olemassa? (A: ? M:) 'paita, jossa on hissien tai napin painajan kuva'

3;9 siihen kyllä tarvittais oikeaa *pommipyssyä* / eikä vesipyssyä (jos si-periantiikeri hyökkää)

3;11 tämän nimi on *kepakkoristi* (asettaa syömäpuikot ristikkäin)

Leikkien kieleen kuului mielikuvitusasioita ilmaisevia yhdyssanoja. Käsittelen niitä leikkikielen yhteydessä; ne ovat sellaisia kuin 3;2 *aksujuoma*, 3;3 *kiikkakeinu*, 3;6 *käpynuija*, *savilusikka*, *maahissi* ja 3;9 *kauhunukke*.

Eläimiin liittyviä yhdyssanoja oli runsaasti. Ne olivat osittain leikkien ja mielikuvituksen kieltä:

3;2 varmaankin *Koiralinnassa* (asuu Hakki-koira; vrt. kaupunginnimeen *Ankkalinnassa*)

3;4 miksei (Hessu Hopo ole) *hiirikarhu*? (A: ? M:) semmosia voi ollas saluissa [saduissa]

3;5 pupu kiipeää turvaan / että *petopupu* ei voisi sitä syöä

3;7 meilät on saatava *hevoskylään* // mutta miten löylämme sinne?

3;7 kymppi on iso / kun *tallausnorsu*

3;6 tää anto ruohoa niille *lapsilehmöille* 'vasikoille'

3;6 ne ovat niin äkkisäisiä / ne tuhmat *merisulet* (että syövät kirahveja)

3;10 tää on *vesikissa* (A: ?) se on semmonen kissa joka tykkää vedestä

3;10 minä toivon että *hiirikala* joskus nappaa // sillä on häntä ja pyrstö

3;11 vaanii täällä *konginnokka*

3;11 jos ne tarttuis siihen *hirviötökseen* 'hirviö-otukseen' (kasvissyöjädinot puolustautuvat; sanassa on erikoista vokaalien sulautumista yhdyssanan osien rajalla ja vokaalisoinnun vaikutusta)

Esimerkeistä on paikoin jo käynyt ilmi, että jonkin verran syntyi kolmiosisiakin yhdyssanauudennoksia, kuten 3;2 *pomppiliukumäki*, 3;5 *pallonpelauskenttä*, 3;8 *lipunheilutuspäivä* ja 3;10 *nenänpyyhkimispaperit*. Muita kolmiosisia olivat

3;2 tämä on *kasvissyöjäleijona*

3;2 vois laittaa semmosen *puunkuorisiteen* (talveksi suojaamaan herkkää puuta kylmältä)

3;4 pikkuinen salekkuuro / ihan pikkuinev *vauvvasalekkuuro* [vauvasadekkuuro]

3;4 ne on *keltamauste* ja *vaaleansinimauste* (leikissä keltainen ja vaaleansininen puusylinteri, joiden keskellä on reiät)

3;5 isi meneh hetkeksi pois kum meillä on tärkeit *alkuvauvvaleikit* (aamalla sängyssä)

3;6 minulla on käsissäni *taikavoimaruokaa* / syötkö sinä *taikavoimaruokaa* (vrt. Hesu Hopon superpähkinät, maailman vahvimman nallen taikahunaja ja muut vastaavat)

3;8 annatko niim minä soitan *kullannuppuslaulun*? (muovisella nokka-huilullaan)

3;10 miksei *aamupäiväpaitaa* oo? (kun on yöpaita ja ”päiväpaita”, päivällä pidettävä)

3;11 miksi *hammasharjavettä* ei voi käyttää *sylkyvetenä*? (vaan otetaan puhdasta vettä mukiin ennen suun huuhtomista hampaiden harjaamisen jälkeen)

3;11 minä olen ollut pitkään eksyksissä minun *sateenkaaritalostani* (leikkipuistossa on värikäs betoninen pyöreä kiipeilyrakennelma, jonka sisällä on kiipeilyonkaloita)

Muutamissa näistä kolmiosisista yhdyssanoista on keskimmäisenä jäsenenä verbikantainen johdos, ja siten syntyy muodoste, jossa yhdyssanan määräiteisiin tiivistyy kokonainen sivulause: 3;5 *pallonpelauskenttä* ’kenttä, jolla pelataan palloa’, 3;8 *lipunheilutuspäivä* ’päivä, jona liputetaan eli laitetaan lippu liehumaan’, 3;10 *nenänpyyhkimispaperi* ’paperi, jolla pyyhitään nenää’.

4.3.3 Adjektiivieja

Mari muodosti kolmivuotiaana adjektiiviuudennoksia huomattavasti monipuolisemmin tavoin kuin kaksivuotiaana. Edelleen taval-

lisin ja tärkein keino adjektiivien muodostamiseksi oli *(i)nen*-johdin, mutta sen lisäksi Mari käytti myös johtimia *-iAs*, *-kAs*, *-kkA* ja *-vA* sekä näiden lisäksi kieltoa ilmaisemassa *mAtOn*-suffiksiainesta ja *epä*-prefiksiä; edelleen syntyi yhdysadjektiiveja.

Marin *(i)nen*-johtimella muodostamiin uudisadjektiiveihin kuului vain vähän kokonaan uusia: 3;3 ei sänkyyn saa ottaam maitoa / sillon sänky tulee iham *maitoseksi*.

Muutamiin *(i)nen*-johdin tai pitempikin *(i)nen*-loppuinen morfologinen aines oli lisätty redundantisti, ja näin syntyi valiomuotoinen adjektiivi:

3;3 tämä on *järkevällinen* 'järkevä'

3;9 se (aarre) on yhdessä meren *syväisessä* kuopassa 'syvässä'

3;10 jos sieltä löytyy vanhoi *rämäsii* karttoi (rämiä karttoja, nimittäin kotoa leikkeihin)

3;11 noi *lopummaiset* (loput voikukan höytyvät) ei lähe

Mari tuotti myös useita sellaisia vakiintuneiden adjektiivien variantteja, joihin liittyi *(i)nen*-johdinaineksen lisäksi erilaisia sanavartalon muunnoksia. Adjektiivia 3;7 *väsynen* koskevasta esimerkistä näkyy, kuinka Mari saattoi monitoroida puhettaan tavoitellessaan halua- maansa muotoa (*väsyneitä* – *väsynen* – *väsynyt*):

3;2 kaukasia sanotaan kaukaseuluiksi // ja *lähisiä* sanotaan lähiseuluiksi [-seuduiksi] 'läheisiä'

3;2 mä meen *taasimmaiseksi* ('taakse') sano Juuso (keinuhevossa leikki-Juuso istuu taakse)

3;4 tääl on *kantanaisia* (pakasterasiassa mustikoita, joissa on kanta mukana)

3;6 ne ovat niin *äkkisäisiä* / ne tuhmat merisulet // sellaisia että ne äkkiä juoksevat

3;7 tohonham pantiim *pystynäisiä* viivoja (väriliidulla piirrettiin pystyviivoja)

3;7 ei me viel väsyneitä olla / minä en oov *väsynen* / väsynyt (katselee muka väsymättömänä sarjakuvia omassa huoneessaan)

3;9 leikitään että ne käsineet ei oo yhtään *reikänäisiä* 'reikäisiä, reiällisiä' (pujottelunuku käsiin asti ei riitä lankaa, jolla voisi leikkiä ompe-

levansa käsineet ehjiksi)

3;10 minusta tuntuu että nyt on aikainen iltapäivä kun on niin *valosta* 'valoisaa'

3;11 no mikä näkyvä paikka olis tuulelta *suojallinen*? 'tuulensuojainen, tuulelta suojainen'

Mari käytti adjektiivia *samettinen* merkityksessä 'samea, likainen'. Mahdollisesti kyseessä oli johdos adjektiivista *samea*, sillä kieleen vakiintuneen *samettinen*-adjektiivin merkitys on hyvin erilainen. Tosin avoimeksi jää, oliko kyseessä puhtaasti vain johdos *sameasta* vai oliko mukana *sametti*-kantaisen vakiintuneen adjektiivin vaikutusta. Mari tarjosi kiinnostavan metakielisen selityksen tälle sanalle puhdistaessaan käsienspesualtaasta samentumia: hän sanoi pesevänsä lavuaarin *samettiset* kohdat eli ne, joissa on likaa, ja selitti: 3;8 "no kum mä en osaam muuta sanaa kun samettinen / mä sanon sitä samettiseksi (likaista, samentunutta)". Kiinnostavaa tässä on, että Mari tiedosti sanavarastonsa rajoitukset ja valitsi käyttöön­sä sanan, jonka arvioi ilmaisevan riittävän hyvin hänen tarkoitta­maansa asiaa. Tätä sanaa Mari käytti suunnilleen samassa 'samean' merkityksessä myös nelivuotiaana.

Mari muodosti kolmivuotiaana yhdeksän (*i*)*nen*-loppuista ja viisi vahvikealkuista yhdysadjektiivia. Osa oli syntynyt läpinäkyvän analogian avulla: *kumiliukoisen* mallina oli *vesiliukoinen*, *räsykelpoisen* ja *vesikelpoisen* malliksi puolestaan sopii esimerkiksi *käyttökelpoi­nen*. Yhdysadjektiivien joukossa oli kaksi komparatiivimuotoista (*suojuskäsisempi* ja *enempivoimainen*). Yhdessä värin nimityksessä oli alkuosana vahvistuspartikkeli: *pikisininen*, mallina luonnollisesti *pikimusta*. Kolmivuotiaan Marin (*i*)*nen*-loppuiset yhdysadjektiivit olivat ikäjärjestyksessä seuraavat:

3;0 miks mun liituvärit on *kumiliukosia*? (ne eivät ole vesiliukoisia, jo­ten veden avulla väriä ei voi poistaa, mutta pyyhekumilla se onnistuu)

3;5 ihmisen nenä on *valkosenpunanen* 'vaaleanpunainen'

3;6 *kaunisarvoinen* koira (pieni pehmokoinen seisoi patsaanomaisesti mu­kin päällä; A: tarkoittaako se kallisarvoista? M:) ei kun *kaunisarvoinen*

- 3;6 Lappi on aika *vähävaloinen* (leikkii, että ollaan Lapissa, kun aamiaispöydässä on vain kynttilöitä valona)
 3;9 *suojuskäsisempi* voittaa (leikkii että itsellään on käsisuojaus)
 3;9 kumpi on *enempivoimainen?* 'voimakkaampi'
 3;9 se on *räsykelponen* (rikkinäinen vaate)
 3;10 ehkä ne muut on *vesikelpisia* (naapuri otti yhden koristeen pois pestessään ikkunaansa); myös *vesikelponen* 'vesipesun kestävä' (pyykkiin menevästä vaatteesta)
 3;10 mä väritän taivaan *pikisiniseksi* ('ihan siniseksi')

Yhdysadjektiiveihin kuului myös vahvikealkuisia, joiden mallina oli ainakin vakiintunut adjektiivi *litimärkä*, josta *liti*-alku tuli käyttöön muihinkin adjektiiveihin. Muita vahvikealkuja olivat *lussu-*, *läpi-* (vrt. *läpimätä*) ja soinnuttelualku *hipi-* adjektiivissa *hipihiljaista* 'hiirenhiljaista':

- 3;4 ne (piirroksset) on niiv vanhoi / niil *liti-* / *litivanhoi* (tahtoo heittää pois vanhat piirroksensa)
 3;6 nää (kylpykoirien) pyyhkeet on ihal *lussumärköjä* / ihal *lussulussulussumärköjä* / nää pyyhkeet on ihal *lussumärkiä*
 3;9 minä haluan tänään *läpikylmää* vettä
 3;9 se on kylmä / se on ihan kylmä / se on *litikylmä* (jääkaapista otettu maitomuki)
 3;10 hiljaa! / minä haluan *hipihiljaista*!

Adjektiivinjohtinten käyttö kehittyi entistä monipuolisemmaksi, joskin monilla vasta käyttöön ottamallaan johtimella Mari muodosti vain yhden tai kaksi uudisadjektiivia. Esimerkiksi (*li*)*As*-johtimella syntyi kaksi: 3;2 kun se oli niil *leikkeliäs* 'leikkisä' (aikuinen, joka juoksi Marin kanssa muka kilpaa); 3;5 tää on Tiku joka on *vekkulias* 'vekkuli'. Adjektiivissa *vekkulias* on ilmeisesti selvyiden vuoksi mukana adjektiivinjohtin, koska kantasanaa *vekkuli* käytetään sekä substantiivina että adjektiivina.

Uudisadjektiiveihin kuului niin ikään kaksi *kAs*-johtimella muodostettua possessiivista adjektiivia: 3;7 täs on noilan [noidan] *täpläkäs* meri 'täplikäs' (piirtää kuvaa); 3;7 ne on *leikkikäitä* vauvvoja eikä ne tahom mennä hoitoon 'leikkisiä, leikkimisestä pitäviä'

(laulaa kolmesta vauvasta). Edellisenä ikävuotena tämäntyyppisiä adjektiiveja oli vasta yksi.

Johdinta *kkA* käytetään paitsi adjektiivinjohtimena myös deminutiivijohdintana, ja kolmivuotiaan Marin ainoassa *kka*-johtimisessa uudisadjektiivissa onkin mukana pehmentäviä deminutiivisia sävyjä: 3;11 nyt mä oon taas *hurjakka* leijona / mä en oov vaarallinen ollenkaan.

Johdinta *-vA* Mari käytti vain yhdessä uudennoksessa, mutta tuotti sitten sen rinnalle vakiintuneen synonyymin: 3;0 ne on *keltavia* / ne on kellertäviä (värityskirjan puut).

Yhden kieltopartisiiipinkin Mari muodosti: 3;6 suu on aika *syömätön* / se on tyhjentynys sillä tavalla (vakuuttaa jaksavansa syödä kaiken ruusunmarjasoseen, jota pursottaa runsaasti puuroonsa).

Kaksi kieltoadjektiivia syntyi *epä*-prefiksin avulla: 3;5 velessä om paljon mäempää ja *epäturvallisempaa* (leikkii serkkunsa kanssa); 3;6 mullem maistuu tuoreena ja *epätuoreen* (äidin tekemä kiisseli).

Adjektiivinomaisia olivat edelleen muuttamat substantiivien vertailumuodot. Tällainen substantiivien adjektiivinomainen taiputus oli ilmeisesti Marin tuolloin vasta äskettäin oppiman kielen keinon, komparatiivin, ekspansiivista käyttöä: 3;6 pupujussi on *lempinimempi* kun tipunen 'enemmän lempinimen kaltainen'; 3;9 sit tää näkee toisen vähän *kuusemman* näkösen kuusen 'tyypillisen kuusen näköisen, kun ensin oli nähnyt ihmisen näköisen kuusen'.

Leikinomaiseen soinnuttelukieleen kuului vartalonsisäisen äännevaihtelun avulla muodostettu adjektiivi *mainainen*: 3;6 muinaisina *mainaisina* aikoina – // muinaiset *mainaiset* ajat.

4.3.4 Adverbeja

Kolmivuotiaana Mari muodosti runsaasti paikallissijaisia uudisadverbeja, jotka tässä esitellään tyypeittäin.

a) *-UksissA*

3;3 ne lamput jotka on *sytyksissä* valasee

3;10 valojen pitää ollas *sytyksissä*!

3;10 sil (paperikissalla) on jalka vähän *taivuksissa*

3;11 ne ovat *riisuksissa* (riisutut vaatteet)

Tämän tyyppin uudennoksille on vakiintuneita malleja, joista muutamia on osunut myös nauhoitteisiin: Mari käytti esimerkiksi ikäkuukauden 3;2 nauhoitteessa vakiintuneita adverbjeja *upoksiin*, *sukelluksiin* ja *syvyyksiin* ja ikäkuukauden 3;4 nauhoitteessa sanaa *säikähdyksissä* (3;4 sitten oli peikko Heikkinen ihan *säikähdyksissä*). Tästä tyyppistä voidaan erottaa pari alatyyppejä: *-(mu)ksissA* (3;0 mullakin on iham *polttamuksissa* nenä 'nenää polttelee, kuumottaa' [saunassa]) sekä *-UUksissA*+omistusliite (3;7 *tahalluuksissaan* 'tallallaan').

b) *-issA*+ omistusliite

3;2 hei vauvva on ihar *rohkeissaan*

3;2 me oltiin niin *nauruissaan* että voi! (kun Pellen merisairaus meni ohi ja Aku harmistui)

3;8 äiti oletko sinä *ylpeissäsi* minusta kum mä osaam piirtää

3;8 minulla on leikit *tärkeissään* 'tärkeässä vaiheessa, tärkeimmillään' (eikä tahdo hampaita harjaamaan)

3;8 mä kattelen tota telkkaria kum mä oon niin *kiinnoissaan* 'kiinnostunut' (3. p. omistusliite!)

3;9 olen *ikäväissäni* kun sinä lählet (äiti töihin)

3;10 oletko sinä *mukavoissasi* kun minä tulen viereen lepäämään?

(= onko sinulla mukavaa)

~ 3;10 se on *mukavissaan* (koala kylpyammeessa)

3;11 toi tonttu on vissiin *ihanissaan* kun se syö tota puuroo (tyytyväisenä kuvassa)

c) *-ltAA*n

3;2 nyt mä oon *sisävaatteisiltaan* (riisuttuaan ulkovaatteensa)

3;3 ihan kun toi olis aurinko joka on laskenut *puoliltaan* (= puoliksi; puolet kattolampun polttimoista sammuksissa)

3;3 näyttääks se nyt vauvalta jol om *puoliltaan* housut? (Anna-nukke)

d) *-llAA*n

3;8 hän ei ollut yhtään *ällillään* kun hän kuuli – – hän oli aivan *ällillään* 'ällistynyt'

3;8 Puh-peli on vasta *alummillaan* ('aivan alussa')

Lisäksi sarja eri vuorokaudenaikoihin liittyviä adverbeja syntyi *ittAin*-johtimella. Niille tarjosi mallin vakiintunut adverbi *päivittäin*: 3;9 kunham muistan harjoitellap päivittäin / ja *öisittäin* // mä leikin Tuluusta (Aristokattien Toulouse-kissaa, joka musisoi päivittäin); 3;11 *aamuittain illoittain* päivittäin.

Marin uudisadverbeihin kuului edelleen runsaasti *sti*-loppuisia, joiden joukossa oli monia erikoisuuksia. Kun Mari asetteli pieniä tuoleja pöydän luo omalla tavallaan, hän muodosti toimintaansa selittäessään innovatiivisen *sti*-lausekkeen 3;1 ”mä laitan sen *omasti systeemisti*”. Muita *sti*-erikoisuuksia olivat yhdysadverbi *kovakohteliaasti* ’kovakouraisesti mutta ystävällismielisesti’ (3;4 ”mä taputin sua *kovakohteliaasti*”, kun taputteli isäänsä nyrkillään), superlatiiviset *parhaasti* ’mitä parhaiten’ (3;6 jos ois kynttilöitä / ja kaikki valot / ja kynttilöitä niin kyllä näkis *parhaasti*) ja *parhaammasti* (3;6 mitä enemmän juttelee sitä *parhaammastin* nukkuu) sekä substantiivipohjainen, mahdollisesti lyhentymällä syntynyt adverbi *mielikuvituksesti* ’leikisti, ei oikeasti’ (3;8 minul liseniaattityö on kymmenen sataa sivua (A: ihanko oikeasti? M:) ei kum *mielikuvituksesti*). Muita olivat 3;9 ”katom *millasestim* mä pistin noi” (nuket nukkumaan), 3;10 ”olla *sovusti*” ’sovussa’ ja 3;11 *kovakätisesti* ’kovakouraisesti’.

Kerran esiintyi kiinnostavaa vaihtelua *n*-instruktiivin ja tapaa ilmaisevan *sti*-johtimisen adverbien kesken, kun Mari monitoroi ja korjasi sanomaansa: 3;9 mut ei se tarkota ettette te tykkääm musta vaikka te sanotte joskus *vihasin* / vihasesti. Tämä on mielenkiintoinen tapaus siksi, että *sti*-ainesta voi pitää *n*-suffiksia produktiivisempänä, adjektiivieihin liittyvänä instruktiivisuuden ilmaisimena.

Yksittäisiä erityyppisiä oli muutamia, esimerkiksi nauhoitteessa, jossa Mari puhui leikkieläimestä: 3;0 yks jalka on menossa *littariin* ’on litistymäisillään’. Nauhoitteessa Mari myös käytti muotoa 3;0 *solmulaan* ’solmuun’. Muita yksittäisiä olivat 3;7 ”minä pelaam *maakaalteen*” (’makuulta’) ja 3;8 ”toinej jalka on *tahalluksella* maassa” (laahustaen raahaa toista saapasta tahallaan). Uudisadverbien joukossa oli myös yksi komparatiivinen: 3;1 miks helikopteli lentää *alhaammalla*? (alempana kuin lentokone). Kieltopartisiippimuodoste oli 3;6 ”*laskemattoman* kauan sitten, kymmenentoista ajan päästä

sitten” (on joku jäänyt raitiovaunun alle). Kontaminaation luonteinen oli 3;9 ”jatkuukohan se *kosta?*” (kohta + koska; kuorolaulu).

Erikoinen vahvistuspartikkeli oli adverbiin liittyvä *ripi*: 3;9 ihan kohta tuun, ihan *ripikohta* (pukemaan ulkovaatteita).

4.3.5 Numeraaleja

Mari muodosti kolmivuotiaana kuusi uudisnumeraalia, joista ensimmäinen ja taajakäyttöisin oli *kymmenentoista* ’kaksikymmentä’. Mari käytti pitkään tätä ikäkuukauden 3;5 aikana keksimäänsä ja käyttöön ottamaansa uudisnumeraalia. Se oli sikäli hyvin luontevaa jatkoa yhdestätoista yhdeksääntoista jatkuvalle sarjalle, että numerot yhdestä kymmeneen olivat jo entuudestaan Marille tuttuja. Mari opetteli ja kertaili numeroita luettelemalla niitä yhdestä eteenpäin niin pitkälle kuin osasi. Ensi kertaa *kymmenentoista* tulikin käyttöön juuri kyseisen numerosarjan viimeisenä jäsenenä ja silloin siis täsmällisessä merkityksessä ’kaksikymmentä’, mutta tästä sanan merkitys laajeni myös yleisempään hyvin suuren määrän ilmaisemiseen. Tällainen merkityksen laajeneminen oli sikäli luonnollista, että kyseessä oli Marin toistaiseksi käyttämistä numeroilmauksista suurin. (Lukusana *sata* oli tosin Marille myös tuttu, mutta sen tarkka merkitys ei ollut vielä selvinnyt.) Vastaavalla tavalla aikuiskielessäkin käytetään suurta määrää ilmaisemaan sellaisia lukuja kuin sata (”olen sanonut ainakin sata kertaa”) ja tuhat (”tuhannet kiitokset”). Esimerkkejä tämän uudisnumeraalin käytöstä:

3;5 mä oon *kymmenentoista* nälkänen (A: tarkoitatko kahtakymmentä? M:) EI! *kymmenentoista* on enemmän kun se mitä sä sanoit [saattoi mieltää aikuisen tuottaman lukusanan kahdeksitoista?]

3;6 kuinka kiinnostunut sä oot siitä vileosta [videosta]? mä oon *kymmenentoista* kiinnostunu

3;6 melkein *kymmenentoista* päivän takana (monta päivää aiemmin luettiin eräs sarjakuva)

3;6 kello on jo *kymmenentoista* ’hyvin paljon, on myöhä’

3;6 minä olen erottanut *kymmenentoistan* siitä kahlestakymmenestä [tietää jo sanan *kaksikymmentä*, mutta *kymmenentoista* on yhä ”viimeinen luku”]

3;7 sillä sais jo *kymmenentoista* jätskiä
 3;10 (A: tiedätkö että kello on hirveän paljon? M:) se on *kymmenentoista*!
 3;11 *kymmenentoista* on loppuluku (A: ? M:) se talkottaa sitä että enää
 laskui ei oo // se talkottaa sitä et laskut loppuu
 3;11 laskemattoman paljon // *kymmenentoista*

Marin edettyä numeraalien opettelussaan uudelle kymmenluvulle hän kehitti jälleen samantapaisen uudisnumeraalin kuin *kymmenentoista* oli ollut, nimittäin aikuiskielen kahdestakymmenestä yhdestä alkavalle ja kahteenkymmeneenyhdeksään asti jatkuvalla sarjalle jatkoksi uudisnumeraalin *kaksikymmentäkymmenen*: 3;6 ”kaksikymmentäyhdeksän, *kaksikymmentäkymmenen*”. Tästä hän jatkoi *toista*-loppuisilla numeraaleilla: 3;6 *kaksikymmentäkymmenen*, *kaksikymmentäyksitoista*. Sitten kun myös luku 30 oli tullut tutuksi, *toista*-loppuiset jatkuivat seuraavalle kymmenelle: 3;6 mikä tulee *kolmenkymmenenkolmentoista* jälkeen?

Ennen *tuhat*-sanaa Mari käytti numeraalia *kymmenensataa*. Samaan aikaan kun Marin äiti keskittyi lisensiaatintyönsä viimeistelyyn, myös Mari leikki kirjoittavansa omaa laajaa lisensiaattityötään: 3;8 minun lisensiaattityö on *kymmenensataa* sivua.

Järjestyslukujen *ensimmäinen* ja *toinen* sijasta Mari käytti suoraan luvuista *yksi* ja *kaksi* muodostettuja säännöllisiä ja läpinäkyviä analogisia muotoja *yhdes* ’ensimmäinen’ ja *kahdes* ’toinen’, jotka olivat samantyyppisiä kuin niitä seuraavatkin luvut sarjassa: 3;11 *yhles* [*yhdes*] – *kahles* [*kahdes*] – kolmas. Ne ovat linjassa myös kymmen-tä seuraavien järjestyslukujen (*yhdestoista*, *kahdestoista*) kanssa.

Näiden varsinaisten uudisnumeraalien lisäksi Mari muodosti muutamia mielikuvituslukuja. Hän keksi joskus seuraavaan tapaan lukusanoja mahdollisesti siksi, että saisi vuorostaan kertoa aikuisille erilaisten uusien lukujen nimiä: 3;3 yksitoista // mitä sitten tulee? (A: 12, 13, 14... M:) sitten tulee *kurkunkuoritoista* ja *veitsitoista*.

4.3.6 Leikin ja mielikuvituksen kieltä

Leikkien ja mielikuvituksen kieleen kuului paitsi yhdyssanoja ja johdoksia myös muuntyyppisiä uudissanoja. Esimerkkejä leikkeihin liittyvistä yhdyssanoista:

- 3;2 kana meni uimaan pieneen *lammenmereen*, se lähti pieneen *vauva-mereen* 'pienikokoiseen vesialueeseen, ei mereen tai valtamereseen'
- 3;2 *leikkikoira* (osaa tehdä samantapaisia asioita kuin ihmiset), *leikki-Tapio* (erotukseksi oikeasta Tapio-sedästä), *leikkinukkuminen* (nukkumisen esittäminen leikissä, vastakohtana oikealle nukkumiselle)
- 3;4 haki sellaisen *pienennysvehkeen* 'laitteen, joka pienentää esineitä ja olentoja'
- 3;4 *heppasota* 'hevosten välinen väkivaltainen taistelu'
- 3;4 *peikkometsä*
- 3;6 ei huomattu että tuli *tasaraja*, että enää ei saa mennä; tossa polulla on *tasaraja*, semmonen *tasaraja* oikein syvä kuoppa joka ei ole oikein leveä; voihan kuopat olla tasoja jos me leikitään et kuopassa on tasoja [nauhoitteessa runsaasti käyttöä, mutta tarkka merkitys jää epäselväksi]
- 3;6 se on *käpynuija* (A: millainen se on? M:) semmonej joka nuijii käpyjä (puinen kuusenkoristeukko, jolla on kultareunainen kypärä)
- 3;6 *maahissi* koko ajan vaan hyrräilee maan tasolla (kulkee siis sivu- eikä pystysuunnassa)
- 3;9 minä olen voimakas *kauhunukke* (pelottelee nukellaan ukkia)

Kuten käsitellyistä uudissanoista on käynyt ilmi, Mari osasi kolmivuotiaana käyttää kielen sananmuodostusresursseja monipuolisesti uudissanojen tuottamiseen. Erityisen kekseliäitä uudismuodosteita hän tuotti leikitellessään kielellä. Hän muodosti esimerkiksi seuraavanlaisia soinnuttelusanoja, joissa on usein vartalonsisäistä äännevaihtelua:

- 3;1 mä meen hakee *Topiaksen* kum mä oon *Tipias* (nimien mallina satukirjan Tip ja Top)
- 3;1 tervettuloo *piipperaan* (mallina *ooppera*)
- 3;3 *natta* pois (A: mikä on natta? M:) se on *tetta* / *natta* joka on *tetta* / ja *pepa* joka oli *popa*
- 3;4 peikko *Heikkonen*
- 3;6 muinaisina *mainaisina* aikoina – // muinaiset *mainaiset* ajat
- 3;7 toi on *Henskanen* ja toi om *Penskanen* (pennut; näistä *Penskanen* perustunee *pentu*-sanaan)
- 3;7 *Hiuska* oli lapsi ja *Huiska* oli äiti
- 3;9 *Kelluvei* ja *kuollistus!* (esittää hurjaa hyökkääjää)
- 3;11 puhas tukka ja *mahas hokka*

Leikkien yhteydessä Mari keksi myös muita uusia erisnimiä:

3;3 tulek katsomaan eläinten nimiä / tämä om *Piksi* (näyttää keinuhevostaan)

3;6 yhlen tyttökoiran nimi on *Ruusukko* (jouluhahjana saatu leikkikoira)

3;9 *Veffi* (kylpykoirista suurin, emo)

3;11 värikkäiden leikkikääpiöiden nimiä: *Sinipuku, Keltapuku, Punahuuli, Harmaatukka*

Soinnuttelusanoihin kuuluu myös adjektiivien yhteydessä mainittu alkusointuinen vahvistuspartikkeli *hipi*: 3;10 hiljaa! / minä haluan *hipihiljaista!*

Muutamia interjektioita Mari muodosti muokkaamalla vakiintuneiden sanojen alkuja *k(s)*-loppuiksi, kuten 3;1 ”mä rikon sinut *riks riks*” (leikkipeikko rikkoisi toisen lelun). Jos interjektio liittyi momentaaniseen tekemiseen, Mari ei toistanut interjektiota vaan sanoi sen vain yhden ainoan kerran:

3;3 olet tuhma haisuli / heitän sinut roskikseen / *heiks!*

3;9 *piik!* / piikittää sutta miekalla (leikissä ”reipas vauva” taisteli suden kanssa) Interjektio *piik* on muodostettu verbistä *piikittää*, jota Mari käytti ’pistämisen’ merkityksessä ikävuosina 2–4.

Lorun tapaisessa puhunnoksessa interjektioihin liittyi soinnuttelua ja lisäksi myös loppusointua: 3;3 *huiss hais hois* / kettu menep pois / että leijonavauva istuav vois.

Leikkien ja mielikuvituksen kieleen kuului joskus parin uudissan sanan pesyeitäkin, kuten *aksu*-alkuisen verbin ja yhdyssubstantiivin tapauksessa: 3;2 voitko tuola [tuoda] meille *aksujuomaa* (hiilihapolista juomaa) / *aksujuoma* on sellasta joka *aksuttaa* // vesi ei *aksuta*.

4.4 Nelivuotiaan Marin uudissanoja

Nelivuotiaana Mari muodosti nelisensataa uudissanaa, siis suunnilleen saman verran kuin kolmivuotiaana. Muutamia näistä hän oli käyttänyt jo aiempinakin ikävuosina, kuten verbejä *masennuttaa*

'masentaa', *petyttää* 'aiheuttaa pettymys' ja leikkijunan ääntä kuvaava *tsuguttaa* ~ *tsukuttaa*. Uudissanaston koostumus muuttui jonkin verran edellisvuotisesta, esimerkiksi verbijohdosten määrä laski sataan, joskin muuttumisjohdoksia ja momentaanijohdoksia syntyi entistä enemmän. Sen sijaan yhdyssanojen määrä kasvoi: yhdyssubstantiiveja oli runsaat sata, yhdysadjektiivien määrä kaksinkertaistui runsaaseen kolmeenkymmeneen, yhdysadverbien määrä kaksinkertaistui kuuteen; yhdysverbejä oli viisi, ja numeraaleihin kuului edellisvuoden tapaan kuusi uudisyhdyssanaa, joista jo edellisvuodelta tuttuja oli kolme. Adjektiivien osalta ikävuosi oli ennätyksellinen: uudisadjektiivien määrä enemmän kuin kaksinkertaistui lähes sataan, koska Mari tuotti (*i*)*nen*-johtimen avulla hyvin runsaasti uusia adjektiiveja. Uudisadjektiiveja syntyi muillakin johtimilla, kuten *-isA*, *-kAs* ja *-tOn*. Edelleen syntyi myös komparaatioon liittyviä erikoismuodosteita.

4.4.1 Verbejä

Mari muodosti TTA-johtimisia uudisverbejä nelivuotiaana hieman vähemmän kuin aiempina ikävuosina. Tämä sananmuodostuskeino säilyi kuitenkin yhä produktiivisena, esimerkiksi uusia kausatiiveja oli kaksitoista ja muita TTA-johdoksia viisitoista. Yhden kausatiivijohdoksen muoto muuttui, kun läpinäkyvästi *ilostua*-verbiin perustuva *ilostuttaa* 'aiheuttaa ilostuminen, tehdä iloiseksi' sai iässä 4;5 rinnalleen johdoksen *ilosuttaa*, joka sitten korvasi aiemman:

4;3 mul on sulle *ilostuttava* lahja 'iloiseksi tekevä'
 4;5 tonttu *ilostutti* meilät (tuomalla joulutähden, johon saa valon)
 4;5 mua vaan *ilosuttaa* / mua vaan *ilosuttaa* // välillä musta on niin *ilosuttavaa* että täytyy yskiä
 4;6 koska *ilosutin* teitä 'tein teidät iloisiksi'
 4;10 miks sä aina *karkautat* sen multa? (ilmapallo, jota heitellään, karkasi Marin hallinnasta)
 4;10 (A: nyt sun koiras karkas M:) sinä sen *karkautit*!
 4;7 no niin / *laskeulutam* [laskeuduta] minut (reppuselästä)
 4;2 minua *masennuttaa* // kun huuleen sattuu 'masentaa, harmittaa' (sattutti itsensä kaatuessaan)

4;7 sinä *pahastutit* minun pikku koiran mielen (äiti lauloi ”koiran elämä on kovvoo”)

4;6 mua se vaan vähän *petytti* aiheutti pettymyksen’ (ruoka viipyi ravintolassa)

4;8 nyt tää ei *riehutam* mua

4;10 mua *suruttaa* yhä se palajuttu (palapelin yksi pala katkesi)

4;2 minä yritin *virkeyttää* sinua ’tehdä virkeämmäksi’ (äitiä illalla)

4;3 minä tulen vähän *virkeyttämään* sinua ’piristämään, virkistämään’

Näiden joukossa on myös tunnekausatiiveja: *masennuttaa*, *petyttää* ja *suruttaa*. Viimemainittu eroaa kieleen vakiintuneesta synonyymistään siinä, että *suremisen* sijasta kantana näyttäisikin olevan *suru*. On myös mahdollista, että muiden kausatiivijohdosten *UttA*-muotti on tarjonnut niin vahvan mallin, että *suruttaa* on mukautunut siihen. Joka tapauksessa Mari näyttää itse muodostaneen tai vähintään muokanneen tämän uudisverbin, joka poikkeaa asultaan vakiintuneesta verbistä *surettaa*. Tämäkin on eräänlainen rajatapaus: onko kyseessä selvä uudissana?

Edellisten lisäksi Mari käytti kausatiiveja *juututtaa* ja *jähmettää*. Nämä molemmat ovat varattuja sana-asuja, jotka mainitaan myös Nykysuomen sanakirjassa, mutta jokseenkin eri merkityksissä kuin missä Mari niitä käytti. Edellisestä on tietoja ensin ikävuoden alusta ja sitten puolen vuoden kuluttua jälleen ikävuoden lopulta:

4;2 miksi *juututit* paperin? ’sait paperin tarttumaan’

4;8 joku on *juututtanu* sen (jakkaran, jonka istuin tavallisesti pyörii), se ei pyöri

4;8 ne *juututtais* näit seeproi kiinni (leikissä, levittämällä liimaa maahan)

4;0 jotkut puut on *jähmetetty* paikoilleen eivätkä ne voi tanssia // ajattele / kun kaunistaa musiikkia kuuluu ne eivät voi tanssia (A: voiko puu tanssia? M:) voi jos sitä ei ole *jähmetetty* paikoilleen

Kausatiivien lisäksi Mari muodosti muita TTA-johtimisia uudisverbejä hyvinkin erityyppisistä kantasanoista, kuten adjektiivista *tyhjä* sen kanssa alkusointuisen verbin *typöttää* (kanta ilmeisesti vahvistuspartikkelista *typötyhjä* ja muuten mallina mahdollisesti sellaiset verbit kuin *kököttää* ja *nököttää*), interjektioista *bravo*

verbin *bravottaa*, verbistä *hinkata* lähes samamerkityksisen (joskin intensiivisempää tekemistä ilmaisevan) uudisverbin *hinkuttaa* ja interjektioista *ihaa* verbin *ihattaa*:

- 4;9 nyt kyllä ihan varmasti teen tästä (palikkarakennelman) katosta hyvän ja *bravottavan* 'josta muut sanovat: bravo!'
 4;10 kun mul on hikka ja sä nostat ni mä en voi *hikottaa* sitä
 4;8 mä *hinkutan* tätä hanaa // tota likasinta kohtaa mä vielä *hinkutan* 'hinkkaan' (hankaa räsyllä pesualtaan hanaa voimaperäisen sitkeästi)
 4;10 oranssihiekkassa (Marin omalle polkupyörälleen antama nimi) oli likoja mitä mä raavin kynsilläni / *hinkutin* 'hinkkasin'
 4;11 kaikki hevoset oli siinä *ihattamassa* 'ääntelemässä "ihaa"
 4;8 Arla siellä tyhjänä *typöttää* // kaikki päiväkodit tyhjänä *typöttää* (koska on viikonloppu)

Mari käytti myös edelleen jo parina edellisenä vuotena käyttämäänsä junan ääntä jäljittelevää verbiä *tsukuttaa*: 4;4 kaikki junaan / *tsuku-tsuku-tsukuttamaan* (pohjana säe "tsuku-tsuku tsuku-tsuku lähdetään" Liisa Tenkun sanoittamasta lastenlaulusta Pienen pienen veturi).

Näissä tapauksissa TTA-aines toimi verbistimenä eli Mari johti TTA-aineksen avulla verbejä interjektioista ja adjektiiveista. Substantiivikantaisissa uudisverbeissä TTA-johdin toimi niin ikään verbistimenä, joka liittyi myös yhdyssanaankin:

- 4;2 hihat *piikittää* (sadetakin hihojen terävät reunat pistelevät käsiä)
 4;2 tää ei *kumittanukkaav* vaam piirs lisää
 4;4 se *pakokaasuttaa* (auto kaupan edessä)

Mainittujen lisäksi syntyi TTA-johtimella kuusi arvoitusvitsien uudisverbiä, kuten *patjattaa*, *tyynyttää* ja *viksittää*, joita käsittelen tämän verbiosuuden lopussa yhdessä muiden Marin arvoitusvitseissä käyttämien uudisjohdosten kanssa.

Samoin kuin TTA-johtimella, Mari muodosti myös ELE-johtimella verbejä moniin eri sanaluokkiin kuuluvista kantasanoista. Näitä johdoksia oli kuitenkin selvästi vähemmän kuin aiempina ikävuosina. Verbikantaisia johdoksia oli viisi:

4;0 saako *hievahlella*? 'hievahdella' (oli neuvottu, että unta saa kun rauhoittuu ja lepää hiljaa)

4;1 Timppa miks sä *availet* ja / *sulkeilet*? (liukuovea)

4;10 sittem mä revin sun pyjamas jos tuommoisia vielä kerran *vaihtelet* (että rikkoo tyynyn)

4;11 omenoita viidakossa *kasvelee*

Substantiivikantaisia oli kolme:

4;0 *jekkuillaan* taas / nää ois kaks pientä nöpelöä

4;1 katok kuinka hyvim mä alam *moppeilla* ('käyttää moppia'); enkö mä hyvim mopilla *moppeileekin*? mä tahov viel *moppeilla*

4;6 tää ei tykkäis siitä et tän tukkaa *takkuilta* kun sitä kuivattais (tukka ei saa mennä takkuun)

Marin uudisverbeihin kuului kohtalaisen runsaasti muuttumisjohdoksia, joiden joukossa oli sekä verbi- että nominikantaisia. Johdinainesten käyttö oli varsin monipuolista, sillä johdinten *U*, *UTU* ja *stU* lisäksi Mari käytti johtimia *VnTU* (esim. *virkeentyy*, *märäntyy* 'kastuu') ja *ne* (esim. *valonee* 'valostuu'). Muuttumisjohdosten joukossa oli myös translatiivisia, jolloin kantasoina oli adjektiiveja, kuten *pullea* → *pullaantua*, *virkeä* → *virkeentyä* ja *märkä* → *märäntyä*. Johdintella *ne* Mari muodosti vasta kaksi uudisverbiä, ja kummankin hieman epäröiden:

4;4 nyt tää piminee / nyt tää näyttämö taas *valonee* (sanoo uudisverbin hiljaisella äänellä; sen ilmeisenä mallina on hänen juuri käyttämänsä, merkitykseltään vastakohtainen *piminee*)

4;6 kyl se (kuunsirppi) varmaan *täytenee* // kyl se varmaan tulee täysikuuksi (esittää parafrasoin ilmeisesti varmistaakseen, että uudisverbi ymmärretään)

Eräällä vakiintuneella *ne*-johtimisella verbillä oli yleisemminkin lapsenkielelle ominaista erikoiskäyttöä: Mari käytti verbiä *lämpenee* paitsi sen tavallisessa merkityksessä, siis ilmaisemassa kylmää lämpimäksi muuttumista, myös sellaisessa monelta muultakin lapselta todetussa merkityksessä, että liian kuuma muuttuu sopivan

lämpimäksi; tätä käyttötapaa havainnollistaa esimerkiksi seuraavassa *imeentyä*-verbin yhteydessä mainittu esiintymä.

Johtimella *VnTU* syntyivät seuraavat verbit:

4;6 – – jos käsi ov vaik *heikontunu* (eikä ihminen jaksaisi avata juna-avaunun ovea)

4;3 onko se lämmennyt ja mansikka *imeentyny*? (kuuma puuro jäähtynyt, kun sen sekaan oli laitettu pakastemansikoita)

4;2 tää on *kehrääntyny* / kun tää nukku tää meni kerälle (huom. *kerä* vs. *kehrä*-)

4;4 mitä lähemmäs nää tulee sitä enemmän näilen silmät *kirkkaantuu* (A: ai mitä? M:) näilen silmät tulee kirkkaammiksi kun nää ilostuu (oltiin menossa lukemaan sarjakuvia)

4;5 kyllä puputkin hyppää niin ylös että ne *kulkeentuu* ilmaan

4;0 isi luuletko että laastarit *maantuu*? 'maatuvat' (marjastaessa irrotti leikkilaastareita eli maalarinteipin palasia leikkieläimistään ja katki sammalten alle)

4;6 toi om *matalantunu* (hiekkakaivannon reuna rannalla aallon jälkeen)

4;3 ne (kädet) ei tahlo ittekkääm *märäntyy* 'tulla märiksi'

4;5 mä ool laittanut ton koristenauhan lattialle et se *oikoontus* 'oikenisi' (levitti kuusen kimaltavan koristenauhan pakkauksesta lattialle)

4;3 kun ajattelen näkkäriä niin nälkä *pahentuu ja pahentuu* // se on niin hyvää (sana myös NS:ssa mutta erilaisessa käytössä: *ruoka pahentuu* 'pilaantuu', *vamma pahentuu*)

4;5 olo alkaa *parentua* kun ajattelee hedelmäpeliä 'parantua, tulle paremmaksi'

4;0 jos aikoo *pullaantua* 'tulla pulleammaksi' (kannattaa syödä runsaasti riisiä)

4;4 tää (leikki)kroko ei tahtois likaseev veteen ku tää *rumentuis*

4;1 katon nyt tää korkki *ruuvvaantuu* tähäm pulloon (eväsjuomapullon korkki vesipullon)

4;7 sit mun tukka ei *sekoonnu* // tää kissa kulkee varovasti ettei tän tukka *sekoonnu* 'mene sekaisin'

4;0 ei heti voiv *virkeentyy* 'tulla virkeäksi' (herätettiin päiväunilta vieraisten tullessa)

4;3 kuka tahtoo maistaav vähäsen teetä niiv *virkeentyy* 'virkistyy'

Johtimella *U* syntyi verbejä TTA-johtimisista kantasanoista. Joukossa oli jo aiempina ikävuosina käytössä ollut *polttua* ja lisäksi kaksi uutta:

- 4;4 katsotaampas koska mun kiipeilyni *lopettuu* 'lakkaa' (kiipeilee lumisella pihalla verkkotelineeseen)
 4;7 – – ettei sen nahka *polttuis* 'palaisi' (kissalle pystytettiin aurinkokatos)
 4;7 välillä junat *pakottuis* vetämään sen ylös (jarrun eli *hidastushännän*)
 4;9 mun ruumis vaan *pakottuu* heilumaan näin

Johtimella *UTU* syntyi kolme verbiä:

- 4;6 minä olen näin *sykkeytynyt* pyyhkeen sekaan 'kääriytynyt'
 4;8 salavihkaa *hiivittäytyä* saaliksens perään
 4;11 meidän on pakenettava // minnep *pakoudumme?* (mallina ilmeisesti *piiloudumme*)

Johtimella *stU* syntyi runsaasti verbejä:

- 4;2 vahingosta *tyhmistyy* (näin sanoessaan nauraa itse tälle vitsimuunnelmalleen sanonnasta "vahingosta viisastuu")
 4;5 em mä suuttunu / mä *surustuin* 'tulin surulliseksi'; (A: meidän pieni kateellinen tyttäreemme suuttu M:) ei kun *surustu* 'tuli surulliseksi'
 4;6 mun sylän jynkyttää kovaa // se on *jännistynyt*
 4;7 se *riehastu* (tiikeri, jonka poikasen kimppuun hyökättiin)
 4;8 kaikkien eläinten pitäis *riehastua* jos niiden pentujen kimppuun käydään
 4;7 se sanois *ihmestyneenä* 'hämmästyneenä'
 4;10 *ihmestyttävää!* (Roopen säiliö täyttyy rahasta)
 4;10 kun siitä (joka eläimestä) tulee petoeläin sen kynnet *terävystyvät*
 4;11 arvasin että poliisi *hiestyisi* 'hikeentyisi' (sarjakuvassa)

Kuten aineistosta ilmenee, Mari tuotti johtimilla *VnTU* ja *stU* uudisjohdoksia aivan ikävuoden alusta asti jokseenkin runsaasti. Kolmea muuta johdinta hän käytti vähemmän.

Mari oli jo kaksivuotiaana alkanut muodostaa A-loppuisista verbeistä sellaisia *U*-johtimisia automatiivi- ja refleksiivijohdoksia eli johdospassiiveja kuin *polttaa* → *polttua* ja *ripustaa* → *ripustua*.

Näistä *polttua*-verbiä hän käytti runsaasti myös kolmivuotiaana ja edelleen nelivuotiaana, ja samaa tyyppiähän olivat myös *lopettua* ja *pakottua*. Tämän vanhastaan tutun johtamissuhteen pohjalta syntyi myös kiinnostava takaperoisjohdos, kun Mari muodosti kieleen vakiintuneesta *ruostua*-verbistä uudisverbin *ruostaa* 'ruostuttaa'. Tätä verbimuodostetta hän käytti, kun toivoi Bambi-elokuvaa katsottaessa, että sade tekisi kauriita jahtaavien metsästäjien aseista toimintakelvottomia: 4;2 entä jos vesi *ruostaa* metsästäjien pyssyt? 'ruostuttaa' (toiveikkaana). Muodoste on kiinnostava, sillä Marilla olisi ollut toinenkin keino kausatiiviverbin johtamiseen, nimittäin hänen itsensäkin taajaan käyttämä TTA-johdin (*ruostuu* → *ruostuttaa*). Takaperoisjohdos on saattanut voittaa kilpailevan johtamiskeinon lyhyytensä ansiosta. Joka tapauksessa sen käyttö osoittaa näiden vartaloltaan A- ja U-loppuisten verbien välisen johtosuhteen produktiivisuutta. Tätä yhtä muodostetta enempiä Mari ei kuitenkaan nelivuotiaana kyseistä takaperoisjohdon tyyppiä käyttänyt.

Nelivuotiaana Mari alkoi käyttää runsaasti erästä verbijohdosten tyyppiä: hän muodosti monia *Aise*-johtimisia momentaaniverbejä. Aiemmin tästä tyypestä oli vain yksittäisiä uudisverbejä. Mari muodosti nelivuotiaana seuraavat *Aise*-johdokset, joilla yleensä oli selvästi momentaaninen merkitys:

- 4;0 äläpäs vielä *katsaisekkaan* kääpiöiden taloa (värittäminen on kesken)
 4;0 tulek katsomaan / *katsaiseppa* hiukkasen (Marin leikkielokuvaa)
 4;0 älä viel kumpaakaam *pyöräise* 'pyöräytä' (pyöritteli lasikuulia eikä ollut vielä toisen vuoro)
 4;0 tää *tönkkäs* sitä / tönks! 'töytäisi, työnsi'
 4;1 ei voi ollav varma millon käkikello *kukkasee* 'äkkiä kukkuu'
 4;2 minun kynteni ovat piilossa // ettem minä *kynsäisisi* vahingossa ketään ystävääni
 4;4 nää suihkulähteet *suihkasis* aina kun kello löis / yks ja kaks ja kolme (kun kello lyö tasatunteja leikissä)
 4;11 nyt tää miettii minkä tää vois *heittästä* tonne [*heittäistä*]

Mari oli kolmivuotiaana muodostanut yhden *AhtA*-momentaani-johdoksen, ja nelivuotiaana hän tuotti tästä johdostyypeistä niin

ikään yhden uudennoksen: 4;11 jos vielä kerran *sanahdatkin* leegoista niin saat tästä (heiluttelee uhkaavan näköisenä Duplo-palikkaa). Tällaisille malliksi sopivia vakiintuneita verbejä hän käytti jonkin verran, niitä on osunut muutamia nauhoitteisiinkin: 4;1 *säikähtää*; 4;3 *kolahti*, *ponnahtivat*; 4;8 *säikähti*.

Muihin kuin TTA- ja ELE-johtimilla muodostettuihin denominaalisiin verbijohdoksiin kuului sekä substantiivi- että adjektiivikantaisia. Niistä on edellä jo käsitelty translatiivisia muuttumisverbejä. Muutamat denominaalisista uudisverbeistä olivat käytössä useita kuukausia, kuten *hienostaa* ~ *hienoustaa* 'tehdä hienoksi', *märätä* 'kastella' ja *äänestää* 'pitää ääntä' (viimemainittu lankeaa yhteen erimerkityksisen, vaaleihin liittyvän vakiintuneen verbin kanssa). Muutamia näistä verbeistä Mari taas käytti vain kerran, kuten *lukko*-sanasta johtamaansa supistumaverbiä *lukota* 'lukita' ja *rytmin* johdosta *rytmäämään*. Eräiden verbien käytön kestosta saa helposti yleiskuvan seuraavista aakkostetuista esimerkeistä:

4;3 *hienostakaa* tekin itseä (kampaa tukkaansa) // Simba *hienostaa* viiksensä

4;2 nyt nää *hienoustais* talon (A: ai mitä tekis? M:) nää *hienoustaa* talon 'tekevät hienoksi' (muovikirahvit maalaavat leikkitaloan); 4;4 sit *hienoustetaan* piha (leikissä muun muassa lakaistaan ja haravoidaan)

4;9 en mä sitä osaa *lukota* 'lukita' (ulko-ovea)

4;3 miksi sinä tyhmä *lämpimäät* minun tyynyni? (A: ai mitä? M:) miksi sinä *lämpimää*-/ teet lämpimäksi minun tyynyni?

4;3 (A: mikset sä suukoista tykkää? M:) no siksi kun ne *märkäävät*; 4;3 mä en tykkääm *märätäm* mun käsiä (ei tahdo koskea märkää leikki-eläintä); 4;5 mä en tahom *märätäs* sormia 'kastella' (kenkiä riisuessa); 4;7 ihan littamärät eläimet *märkää* melkeen koko lattian (leikkieläimet ammeesta nostettaessa); 4;10 sä *märkäsit* mun posket

4;3 saanks mä *runoo* yher runon 'keksiä ja esittää'

4;11 päästä mut alas *rytmäämään* (tanssimaan lattialle, kun kuuluu rytmikästä musiikkia)

4;1 miksei *tauota* ollenkaan 'pidetä taukoa' (paluumatkalla kotiin)

4;3 nyt *äänestettiin* 'kuulutettiin' (esiintymisvuoro sirkusleikissä); 4;8 tää *äänesti* siks että kaikki kuulis (kuulutti kovaa, mitkä leikkieläimet ovat kadoksissa); 4;9 mitä sinulla on *äänestettävänä*? 'sanottavana' (ojentaa

lusikkaansa leikkien että se on mikrofoni) // ja lopeta kirjoittaminen /
äänestämiseen ei kuulu kirjoittaminen

Mari pystyi tarvittaessa selventämään parafrasoin avulla uudissanojensa merkityksiä, kuten äskeisessä ikäkuukauden 4;3 *lämpimäät*-tapauksessa, jossa aikuinen kysyy Marin repliikistä ja tämä aikoo ensin vain toistaa, mutta selittääkin sitten verbimuodosteen merkityksen parafrasilla *teet lämpimäksi*.

Käsiteltyjen verbityyppien lisäksi Mari muodosti nelivuotiaana muutamia edellisiin ryhmiin kuulumattomia uudisverbejä. Pari niistä esiintyi heti iässä 4;0 ja kumpikin vain kerran, nimittäin *kiihtää* ja *kimistä*. Edellinen merkitsi 'kiihdyttämistä, kovaa juoksemista': "varsa jaksaa *kiihtää* / varsa jaksaa laukat tosi kovaa". Jälkimmäinen kuvasi kimalaisten ääntä: "koira haukkuu ja kimalaiset *kimisevät* (A: miksi ne kimisevät? M:) sen takia kun niitten nimi on kimalainen / hän sanoi". (Mari ikään kuin referoi itseään, mallina ilmeisesti hänelle luettujen kertomusten kieli.)

Yksittäisistä verbeistä runsaassa käytössä oli 'tukkimista' merkitsevä, vartaloltaan *itse*-loppuinen *tukita* : *tukitsee*: 4;9 sil (sammallella) vois *tukitaj* jotain, mä tahtoisin *tukitas* sillä reikiä, mä tartten sitä sammalta *tukitsemaal* leikkimökir rakoja.

Yksi supistumaverbin tyyppinen uudennos perustui hevosen *ihaa*-ääntelyyn. Tämä verbi syntyi aivan ikävuoden lopulla: 4;11 hevonen tuli eteen *ihaamaan*. Saman ikäkuukauden aikana Mari käytti myös aiemmin käsiteltyä verbiä *ihattaa* samassa merkityksessä.

Muutamat uudennokset olivat kontaminaatioita tai kontaminaation tyyppisiä:

4;0 Pekka (Töpöhäntä) *livasti* (*livahti*+*livisti*, pakoon gangsterikissojen kynsistä)

4;1 veturi lähti *läksimään*; tää elefantti lähti *läksimään* (*lähteä* + *läksi* + fraasi *lähteä lätkimään*)

4;2 tässä on terävä veitsi / sitä pitäis *raapsuttaa* (*raapia* + *rapsuttaa*) sopivaan kuntoon sitä putkea (leikissä) // raaps raaps // sitä pitäis rapsuttaal lisää // tää rapsuttais.

Mari muodosti myös pari soinnutteluverbiä. Molemmat olivat äännevariantteja sellaisista vakiintuneista verbeistä, joita Mari oli juuri käyttänyt samassa yhteydessä kyseisen uudisverbin edellä: 4;7 tää haukkuu ja *vaukkuu* (leikkikoiria); 4;11 tää ei taho mennä tonne sillalle ettei tää tipahla [tipahda], haikalojen suuhun *pipahla*.

Yhdysverbejä Mari tuotti – jo mainitun *pakokaasuttaa*-verbin lisäksi – nelivuotiaana viisi, enimmäkseen ikävuoden lopulla. Ne olivat tilapäismuodosteita, joista kutakin esiintyi vain kerran:

- 4;4 mä meen nukkumaan lastenhuoneeseen / mä meen *leikkinukkumaan*
 4;8 nää apinat *sirkustemppuilis* (seisoo keinulaudalla)
 4;9 tää *mielikuvittelee* et siellä (Afrikassa) eläis klektoleita
 4;11 isi! *miekkataistellaan!* (haastaa miekkailemaan)
 4;11 hei ollaan *vuoristoalppikiipeeviä* leijonia (yhdysverbissä peräti kolme osaa).

Edellä käsiteltujen lisäksi Mari tuotti vielä erikoisia verbijohdoksia aivan tietyissä kielenkäyttötilanteissa lyhyen aikaa mutta intensiivisesti: ikäkuukauden 4;2 aikana syntyi runsaasti sellaisia leikinomaisia, merkitykseltään enimmäkseen arvoituksellisia uudisverbejä, jotka kuuluivat omaan arvuutteluvitsien tyyppiinsä. Useat näistä esiintyivät vain kerran, mikä oli tarkoituksenmukaista niihin liittyvän yllätyspyrkimyksen takia. Suurimman ryhmän muodostivat TTA-johtimiset, *viksittää*-, *tyynyttää*-tyyppiset, mutta mukana oli myös muuntyyppisiä (*kuussaa*, *vanukkaa*) johdoksia. Nämä oli yleensä muodostettu Marin esittämässä kysymyksessä esiintyvästä sanasta seuraavaan tapaan:

- 4;2 mitä viksipurkki (Vicks-voidepurkki) sanoi toiselle viksipurkille kun ne tapasivat kadulla? (A: enpä osaa arvata M:) sinulla ei tänään *viksitä*
 4;2 mitä patja sanoi toiselle patjalle kun ne tapasivat kadulla? sinulla ei oikeem *patjata*
 4;2 mitä tyyny sanoi toiselle tyynylle kun ne tapasivat kadulla? sinulla ei tänään oikeen *tyynyttä*
 4;2 mitä kuusi sanoi toiselle kuuselle kun ne tapasivat kadulla? sinulla ei tänään oikeen *kuussaa*

4;2 mitä vanukaspurkki sanoi toiselle vanukaspurkille ne tapasivat kadulla? sinulla ei tänään oikeen *vanukkaa*!

4;2 mitä kurkku sanoi toiselle kurkulle kun ne tapasivat kadulla? tänään sinulla ei oikein *kurkkaa* / se oli ruotsinkielinev vitsi // kurkku on ruotsiksi gurk(k)a (Mari oli juuri aloittanut kielikylpypäiväkodissa)

Tällaiseen arvoitukseen Mari aina ensin odotti arvausta tai sen myöntämistä, ettei aikuinen tiedä vastausta, jonka jälkeen hän esitti vastauksessaan esitetynlaisen uudisverbin. Muutamissa tapauksissa kantasana ei esiintynytkään edellisten arvoitusten tapaan vihjeenomaisesti kysymyksessä, vaan se oli pääteltävä. Joskus Mari selvyyden vuoksi vielä perusteli, mikä on uudismuodosteen motivaatio (ei *poimuta*) tai selitti uudismuodosteen merkitystä (ei *kanttaa*), mutta toisinaan hän näytti luottavan siihen, että kuuliija pystyy itse pääättelemään asian; esimerkiksi *sivuttaminen* liittyy kirjan sivuihin. Osa näistä johdoksista oli samanasuisia kuin kieleen jo vakiintuneet sanat, mutta merkitys saattoi olla hyvinkin erilainen, kuten *poimuttaa*-verbissä:

4;2 mitä kirja sanoi toiselle kirjalle kun ne tapasivat kadulla? sinulla ei tänään oikeev *sivuta*

4;2 mitä kukka sanoi toiselle kukalle kun ne tapasivat kadulla? tänään sinulla ei oikeem *poimuta* // kun kukkia poimitaan

4;2 mitä pöytä sanoi toiselle pöydälle kun ne tapasivat kadulla? sinulla ei tänään oikeen *kanttaa* / se tarkoittaa että sinulla ei oikein sulje (pöydän kansi ei sulkeudu pulpetin tapaan)

4.4.2 Substantiiveja

Mari muodosti nelivuotiaana, kuten kolmivuotiaanakin, runsaasti substantiiveja *Us*-johtimella. Näitä johdoksia syntyi tavalliseen tapaan etenkin verbeistä, mutta lisäksi jonkin verran muihinkin sanaluokkiin kuuluvista kantasanoista. Tällaisia olivat esimerkiksi 4;0 *korennus* 'koroake, korotus' ('isi annam minulle joku *korennus*', jotta ylettyy sulkemaan ikkunan; kuuluu samaan sanapesyeeseen kuin *korkea* ja *korottaa*) ja partikkelikantainen 4;0 *tahallus* ('se omaan vetovoiman *tahallus*'; selitti, että jos pudottaa laiturilta jär-

veen perunan, jota on pesemässä, se on vahinko hänen osaltaan, mutta ei ole vahinko maan vetovoiman osalta; samaa sanapesyettä kuin *tahallinen* ja *tahallaan*). Mari käytti *Us*-johdoksia usein tavallisempien verbikantaisten johdosten sijasta, joko sellaisten vakiintuneiden johdosten kuin *puraisu* ja *kääntely* sijasta tai produktiivisten *minen*-johdosten sijasta:

- 4:1 jokaeläimen suu on niin iso että se voi syöläp pedon kolmessa *pura*-*uksessa* 'puraisussa'
 4:2 olet (aamulla päiväkodissa seurana) leikin alkuun asti / tai palapelin *pelaukseen* asti
 4:2 minusta tämä *pelaus* on niin kivaa (palapelin pelaaminen)
 4:4 ja sitten ei muuta tapahtunutkaan kum miekan *käännellystä* 'kääntelyä' (selostaa leikkejä)
 4:6 luuletsä et noi oot näkyy vielä *paistatuksen* jälkeen? 'paistamisen' (pyöreä o-merkki oli uurrettu omenasosetäytteisten [joulu]torttujen pinnalle merkiksi, jotta ne erottuisivat luumutäytteisistä tortuista)
 4:7 niin mutta minulla on yksi *arvelus*
 4:8 tiedäthän sä mitä *pilkkaus* tarkoittaa 'pilkkaaminen'
 4:9 se *ujostus* on ainoa mitä ei tunne toiset osat pään perässä (se ei tunnu muualla kehossa)

Varsin runsaasti Mari käytti kyseistä johdinta yhdyssanojen osana – niin määräite- kuin perusosanakin – seuraavaan tapaan:

- 4:1 *nikkaussilmä* 'silmä jolla nikkaa'
 4:3 (ei pidä suukoista) siksi kun ne märkäävät // enemmän tykkään *suihkumärkäyksestä* ja *kylpymärkäyksestä*
 4:9 tää lusikka vois olla *äänestyspiippu* 'mikrofoni' (leikissä; siirtelee oman suun edestä toisen eteen)
 4:11 tää on varmaal Lurppa *ketunjahtauksessa* 'kettujahdissa'
 4:11 tänään oli mun ensimmäinen *osauspäivä* (osasi ensi kertaa hyppiä yhdellä jalalla)
 4:11 (A: tehdäänkö mustikkakakku?) ei sovi se on *pilausta!* (tahtoo syntymäpäiväkseen kakun, jossa on suklaata ja mansikkaa)

Muita verbikantaisia johtimia, joita Mari käytti *minen*-johtimen sijasta, olivat edellisvuodelta tutut *-mUs* ja *-mA* sekä uudeksi pro-

duktiiviseksi johtimeksi kehittynyt *-ntA*. Näistä *mUs* esiintyi kahdessa uudennoksessa aivan ikävuoden alkukuukausina:

4;0 yks tyhmä *miettimys* meni ohi mutta se palasi (mietti postimuseon puhuvaa hevosta, josta ei pitänyt:) minusta se puhuu tyhmiä
 4;1 mihin *tarttumukseen* voi nahka revetä? // ei ainakaa *hikitarattumukseen* (A: mitä hikitarattumus on? M:) et tarttuu hieken.

Johtimella *-mA* muodostetuista johdoksista *sattuma* lankesi yhteen kieleen jo vakiintuneen, erimerkityksisen johdoksen kanssa:

4;0 milloinka se *sattuma* loppuu? 'sattuminen' (kaatui ja satutti kämmensä)
 4;1 siihen samaan *sattumaan* koskee vieläkin (kaatui pihalla ja satutti polvensa)
 4;6 toi *kääntymä* voi olla maali (paikka missä leikkiautot kääntyvät)
 4;10 sä teit tän *tippuman*, sä teit sen et tää ilmapallo tippu (putosi sitä pompoteltaessa)

Kolmivuotiaana Mari oli käyttänyt johdinta *-ntA* vain kahdessa uudennoksessa, joista molemmat olivat vieläpä varattuja sana-asuja. Nelivuotiaana hän alkoi käyttää tätä johdinta runsaasti, usein *minen*-johtimen sijasta, ja hän muodosti sillä sellaisiakin uudissanoja, jotka korvasivat erilaisia vakiintuneita johdoksia, kuten *piipitys* ja *puhe*:

4;0 harjotellaan Alpeilla *kiiventää* / nyt kiivetään Alpeille / ne on tossa sohvalla
 4;5 tää just äsken sano et nyt alkaa *leikintä*
 4;7 ettei lintujen *piipintä* häiritsis sitä (Hessua)
 4;10 hiljaa / eläimet ei halua et tääl on *puhuntaa* 'puhetta' (varattu sana-asu)

Mari käytti johdosta *leikintä* myös yhdyssanan osana, sekä määrittelettä perusosana: 4;6 mikä sit on? *leikintätuoquio* (välipalan jälkeen); 4;10 lounas on jo syöty // on *iltapäiväleikintä* (leikkii päiväkotia).

Välineennimijohdinta *-in* Mari käytti nelivuotiaana selvästi vähemmän kuin kolmivuotiaana. Mari muodosti vain yhden tähän tyyppiin kuuluvan johdoksen, jonka syntyyn lienee vaikuttanut hänen samassa puheenvuorossa aiemmin tuottamansa verbinmuoto *soutamaan*: 4;1 nää lainas yhlestä veneestä *soutimen* ('airon'). Juuri tästä johdoksesta on useitakin tietoja eri lapsilta. Sen lisäksi Mari käytti edellisenä ikävuonna käyttöön ottamaansa Top Spin -laitteen nimeen perustuvaa mukautumaa *topsin*: 4;2 nyt mennään katsomaan *Topsinta* (Linnanmäki-leikissä).

Monilla johtimilla syntyi verbeistä vain yksittäisiä substantiivi-johdoksia, tavallisesti vain yksi tai kaksi johdostyyppiä kohti:

4;1 jos se oli väärä *väitös* 'väite' (että haisunäädän suihkuttamaa vaatetta ei saa enää puhtaaksi)

4;4 näis ois semmonen *hinuri* // se hinais tätä pulkkaa ylämäkeä

4;4 sum pitää olla *hinuri* // *hinuri* on semmonen kun hinaa yhtä ihmistä

4;8 pientä *rysinää* (deskriptiivisesti varsan kavioiden äänestä)

4;9 eläinten *heruu* 'herääminen' (Marin suunnittelema luku eläimistä kertovaan kirjaan)

4;11 pihalta *karkuuta* 'karkaamista'

4;10 siin on se *kosku* (sormessa kohta, johon koskee)

4;11 yks *naksaisu* / ja valot on sytyksissä

4;11 äiti mä sain pilvistä *käsitelmän*, mä käsitän mitä ne pilvien kuvat on

Näistä *UU*-johdostyyppiin kuuluvat 4;9 *heruu* 'herääminen' ja 4;11 *karkuu* 'karkaaminen' sekä *U*-johtimisiin 4;10 *kosku* (vrt. *laskea* → *lasku*) ja 4;11 *naksaisu*.

Teko- tai toimintapaikan nimityksiä syntyi *mO*-johtimen avulla sekä verbeistä että nomineista: 4;1 Tessu astui *äänestämölle* ja sanoi (A: ai mihin? M:) *äänestämö* on semmonen koppi jossa äänestetään; 4;4 miks me ei syötys siellä missä oli se *ruokamo*? (museon kahvila).

Adjektiivi- ja substantiivikantoihin liittyvää ominaisuudennimien johdinta (*U*)*Us* (ISK § 175–178) Mari alkoi nelivuotiaana käyttää runsaasti. Kolmivuotiaana tällaisia uudisjohdoksia oli vasta kaksi, nyt toistakymmentä. Marin (*U*)*Us*-johdoksia aikajärjestyksessä:

4;0 olen aina olottanut tätä *mustuutta* (sanoo värityskirjan Roope ilah-
tuneena, kun Mari värittää hänen silinterinsä ihan mustaksi)
4;1 nyt ollaar raiteiston kanssa samalla *korkuulella* 'korkeudella' (juna-
radan vieressä tiellä)
4;1 (elefantin) *suureus* tulee *viisauleksi*
4;5 – – ompii joulun *kivuus* – – (laulelee)
4;5 näit isompia lapsii ei tarttev vahtii kun ne ei teem mitääv *villeyksiä*
'villejä temppuja'
4;6 leijjonien *vauvuus* kestää kauvan eikä niin
4;7 tulkaa kattooh *hassuutta* pian!
4;9 nää tahtois karata eläintarhasta *villeyteen* // nää tahtois olla villejä
(seepranpoikaset)
4;9 vapaus! *villey*! vapauteen! *villeyteen*! (purkaa leikkidelfinaarionsa,
joten muoviset delfiinit pääsevät vapaasti uimaan)
4;9 aikuisten elefanttien *kivuus* on vesi / pienten lumi
4;9 se kissa itki *pentuuttaan* // ku sen *pentuus* oli menny (eivätkä kissa
ja koira olleet isoina enää ystäviä keskenään)
4;9 minä olen aina valmis kaikkiin pieniin *vekkuuksiin* 'vekkulitemp-
puihin'
4;11 mä ajattelin tehdä pienen *jekkuuksen* Ninjan kaa // on niin hauska
tehä Ninjan kaa *vekkuuksia* 'vekkulitemppuja'
4;11 ne keksii kohta lisää *vekkuuksia* (leikkieläimet)

Kuten esimerkkilauseista ilmenee, eräiden johdosten merkitys vaihteli, osin mahdollisesti eri aikoina, osin tilanteen mukaan. Esimerkiksi *villey*s tarkoitti ikäkuukauden 4;5 esimerkeissä villejä temp-
puja, sen sijaan iässä 4;9 vapaana olemista. Eräiden merkitys taas oli sama kuukaudesta toiseen, kuten johdosten *kivuus* ja *vekkuus*.

Mari käytti tätä samaa johdinta joskus myös yhdyssanan määri-
teosassa: 4;1 tää on *hienousvalokuva* (kuvakortti, jota pitää hienona).

Ominaisuudennimien muodostus on tietäntyyppisten kantasa-
nojen yhteydessä kompleksista, etenkin jos muodosteista tulisi ko-
vin pitkiä. Seuraavissa muodosteissa johdin (*m*)*UUS* liittyy lyhenty-
neisiin kantavartaloihin, joille joskus juuri aiemmin mainittu sana
tarjoaa lyhyen mallin (*tyhmyys* – *ajattelu*, *vauvuus* – *aikuu*):

4;1 mä en tehnyt tyhmyyttäni / mä tein *ajattelemuutta* 'ajattelematto-muuttani'

4;5 em mä itkev *väsmyyttäni* 'väsyneisyyttäni'

4;8 siinä kerrotaan Pepen *vauvuudesta* / ja toisten *aikuudesta* / siitä kun ne oli aikuisia 'aikuisuudesta' (Marin omaehtoinen selvennys viittaa siihen, että hän oli epävarma sanasta)

Substantiivikantaisiin uudisjohdoksiin kuului pari deminutiivia, joita Mari käytti edellisvuoden tapaan pehmentiminä: 4;0 *sängym-pielikkä* 'sängynlaita' ja 4;4 *isäliini*.

Johtimella *-ke* syntyi kaksi uudissanaa: 4;9 "siit täytyy ottaa noi *suojakkeet* ('suojukset') pois" ja 4;11 *kesäke*, Marin kesälaulun ainoa sana, jota hän toisteli laulaessaan.

Muutamista harvinaisehkoista johdostyypeistä on vain yksi esimerkki:

4;5 miks *vankilalaiset* ei saa oikeita passeja? (elokuvassa vanki ostaa mustasta pörssistä passin)

4;7 mä sanon näitä *kinttureiks* ku nää ei tottele (marjat karkailevat lusi-kasta), ja se tarkoittaa kinttuilevaa – ja kinttuileva taas tarkoittaa tottele-matonta (adjektiivi *kinttuileva* on päivähoitajan kielestä)

4;8 tossa on kova *riehakka* (Mikki ajaa rosvoa takaa sirkuksessa)

4;8 sinum pitäisi lyhentää omaa partaasi, ainakin yhtä korkeinta par-ran *suipaletta*

Substantiivien selkeitä takaperoisjohdoksia oli vain yksi. Se perustui *ampua*-verbiin, ja Mari käytti sitä ulkoa löytämästään ilmapallon suikaleesta, jota käytti ampumiseen niin, että venytti sitä taaksepäin toisella kädellä ja irrotti sitten otteensa, jolloin suikale lensi jouses-ta ammutun nuolen tapaan: 4;11 tää on mun *ampu* // mä en heitä tätä *ampua* // mä otan mun *ammun* mukaan. Toinen mahdollinen takaperoisjohdos oli varattu sana-asu *seikka* merkityksessä 'seikkailu': 4;2 ei kannattais lähteet tämmöselles *seikalle* ('seikkailulle').

Satunnainen paikannimen muunnos oli 4;0 *Valkola* 'Valkeala'.

Yhdys-sanauudennoksia syntyi runsaasti; niiden joukossa oli monia tiettyyn tilanteeseen syntyneitä tilapäismuodosteita. Esimer-

kiksi ikäkuukauden 4;1 nauhoitteessa on *mörkö*-yhdyssanojen pesye: *mörköpappa*, *mörköveli*, *mörkösisar*, *lapsimöröt*, *mörkökirja* ja *mörköluola*. Samassa nauhoitteessa on runsaasti muitakin tilapäisyhdyssanoja, kuten leikkiolentoja koskeva vastakohtapari: ”ensiksi ois *eläinjono* ja *ihmisjono*”; edelleen *surumieli* (”ettei tulis *surumieli* ni toisilla eläimilläki saa ratsastaa”) ja *rantalaiva* ’rantaa myötäillen kulkeva laiva’. Vastakohtiin perustuu myös nauhoitteessa 4;3 esiintyvä vakiintuneen *ulkolelun* pariaksi syntynyt *sisälelu*: ”menivät ulos leikkimään, he ottivat sinne *sisäleluja* – – laittoivat kaikki lelut sinne ulos, kaikki niitten *sisälelut* ja *ulkolelut*”. Kolmiosaisia yhdyssanoja edustaa esimerkiksi 4;8 *pelastuspartiokunta*.

Ikäkuukauden 4;3 aikana Mari oivalsi olennaisia asioita yhdyssanojen semantiikasta ja alkoi tuottaa arvuutteluleikkiensä yhteydessä sellaisia uusia yhdyssanoja, joissa perusosan ja määriteosan välisen semanttisen suhteen arvaamattomuus tarjosi hyvät mahdollisuudet vitsikkäiden arvoitusten tekemiseen. Edellisen ikäkuukauden 4;2 aikanahan Mari oli muodostanut arvoituksiin liittyviä uudisverbejä, nyt siis ikäkuukauden 4;3 aikana yhdyssana-arvoituksia:

4;3 tiedäksä millanen on *haarukkauni*? (A: että näkee unta että muuttuu haarukaksi M:) ei / ku sellasta että tuntee haarukam pistävän itseään
 4;3 tiedäksä millasta on *samppoouni*? (A: sitäkö että näkee unessa kuinka pesee hiuksiaan? M:) ei kun semmosta että tuntee unessa samppoon valuvan pitkin omaa käsivarttaan

Nelivuotiaan Marin uudissanoihin kuului muutamia mielikuvi-
 tuseläinten nimityksiä, esimerkiksi sellaisia kekseliitä yhdyssanoja kuin *jokaeläin* ja *jokaliikkujakala*. Erityisen runsaasti ja pitkään Mari käytti mielikuvi-
 tuseleikkeihin liittyvää yhdyssanaa *jokaeläin*. Tästä uudissanasta on aluksi, sen tullessa käyttöön, runsaasti muis-
 tiinpanoja ilmeisesti sanan uutuusarvon takia, mutta sanan vakiin-
 nuttua kohtalaisen pysyvään käyttöön tietoja sen käytöstä on enää vähemmän. Sana syntyi Marin leikkiessä olevansa eläin, joka voi muuttua leikeissä joustavasti erilaisiksi eläimiksi, myös mielikuvi-
 tuseläimiksi, ja joka voi elää monta peräkkäistäkin elämää. Esi-
 merkkejä sanan käytöstä ja siihen liittyvistä selityksistä:

4;0 se on *jokaeläimen* pesä
 4;1 *jokaeläimet* hyvin mielellään nuolee
 4;1 minä tahlon olla *jokaeläin*
 4;1 *jokaeläin* pystyy syömään tulta ilman että vatsa palais (lohikäärmeleikkien motivoimaa)
 4;1 *jokaeläimen* suu on niin iso että se voi syölä pedon kolmessa purauksessa 'puraisussa'
 4;2 me ollaan leikisti *jokaeläimiä*
 4;3 ja tämmönen *jokaeläin* ja tänne juoksee
 4;9 *jokaeläin* on semmonen että se muuttuu jokaiseks eläimeks vuorotellen // leijonana se etsii liharavintoa // majavana se etsii puita // seep-rana se etsii ruohoa ja lehtiä // ja saukkona kaloja
 4;9 ensimmäisessä *eläinelämässä* se syntyy päivällä (sitten jokaeläin syntyy uudelleen eri vuorokaudenaikoina)
 4;10 kun siitä (*jokaeläimestä*) tulee petoeläin sen kynnet terävystyvät // – // kun siitä tulee kasvissyöjä sen kynnet *löysentyy* 'tylsyvät, muuttuvat vähemmän teräviksi'

Mielikuvitusleikkeihin kuului myös *jokaliikkujakala*, joka oli kyl-läkin pysyvästi kala, mutta joka pystyi uimisen lisäksi liikkumaan myös lentämällä ja kiipeämällä vaikka puuhun, jos sen tarvitsi esimerkiksi paeta petoja: 4;8 tätä sanotaankin *jokaliikkujakalaksi*. Myös nauhoitteissa on mielikuvituseläimiä, kuten 4;1 *kasvissyöjä-tiikeri* ja *kasvissyöjäleijona* sekä 4;8 *imukala ~ imurikala* 'kala, joka kiipeää puuhun imukuppiensa avulla'.

Eläinten nimitysten lisäksi Marin mielikuvitusleikkeihin kuului muutamia maasto- ja vesistöappellatiiveja, kuten yhdyssanat *jokivirta* ja *keskimeri*:

4;8 tää leikkii *jokivirtaa* // tää uiskentelis virtaavassa joessa (leikkii eläin-tä pitkällään olohuoneen lattialla kahden maton välissä)
 4;2 *mut ku oltii keskimerel* 'avomerellä'

Ekologian perusteiden ymmärtämistä edellyttivät uudissanat *elämärimpsu* ja *syömisketju*, jotka tarkoittivat 'ravintoketjua':

4;8 mä voin tehdä yhden *elämärimpsun* pelkästään eläimistä (ravintoketjun, jossa ei ole ihmistä mukana).

4;8 (Mari kertoo ravintoketjusta, jossa ihminenkin voi joutua ketjuun kuuluvan suuren pedon ruoaksi; A: mitä nimeä tällaisesta ketjusta voisi käyttää M:) se on *syömisketju* / eläimet syövät toisiaan.

Ilmaistakseen pinoa tai kasaa Mari muodosti muutamia *kinos*-loppuisia yhdyssanoja, ensimmäisen niistä kiinnostavaa kyllä elokuussa, jolloin lumikinokset eivät olleet ajankohtaisia:

4;1 hän otti kokonaisen *kurkkukinoksen* (ottaa käteensä kolmen kurkkuviipaleen pinon)

4;6 kuinka monta *puukinosta* tossa oikeen on? (ulkona lumen peittämiä tukkipuiden pinoja)

4;7 tarvitaan suuri *saaliskinos* (kerää leikkieläimiään kasaan)

Aivan vastaaventyyppisen *kinos*-loppuisen yhdyssanan mainitsevat myös Niemet, nimittäin uudissan *tuolikinoss* 'tuolipino' (Niemi – Niemi 1985: 155).

Eräät Marin yhdyssanauudennoksista olivat vakiintuneiden yhdyssanojen muunnelmia:

4;0 *hiilempalju* [*hiidenpalju*] 'hiidenkirnu'

4;0 *sängympielikkä* 'sängynlaita'

4;2 Simba tutkii yhtä *kuusempiikkiä* 'neulasta'

4;2 *suurennussilmälasi* 'suurennuslasi' (toistuvasti)

4;2 täs on *nuhaliina* 'nenäliina'

4;5 mä laitoin sullen *nuhaliinan* taskuun 'nenäliinan'

4;7 *serpettiliina* 'servietti'

4;9 *kissanvalo* 'kissansilmä, polkupyörän takaheijastin'

4;10 Tuluus Marii ja Berlioos asuu *maalaisseudulla* ja siks niillä on karjaa 'maaseudulla'

4;11 *kiemuratie* 'kehätie' (Kehä I)

Muutamat mielikuvituseläimiin liittyvät yhdyssanat kuuluivat leikkien maailmaan, ja niihin liittyi leikkimielisiä assosiaatioita: 4;0 on myös *taskulamppurapuja* olemassa / om myös *lamppurapuja* olemassa (puhuttaessa taskuravuista); 4;9 (puhuttiin puuron lusikoidmisesta, Mari assosioi äännteillä d-l-r ja hahmotti *lusikoida*-verbin

yhdyssanaksi *lusi+koira:*) *lusikoila* // *lusikissa* // siinä Tuhkimossa oli se Lusi-niminen kissa (Lucifer).

Muita tilapäisiä, vain kerran käytössä olleita yhdyssanoja oli runsaasti. Jotkut niistä syntyivät hauskojen assosiaatioiden vaikutuksesta:

4;0 nythän ne voi ostaav vaikka *virvoitusyötäviä* 'jäätelöä' (mallina *virvoitusjuoma*)

4;8 *kokonaansukeltajat* (tämä sana syntyi puolisukelatajien vastakohdaksi)

Toisinaan Mari hyödynsi yhdyssanaa sanomansa täsmentämiseen tai selittämiseen, sillä yhdyssanan määriteosa tarjoaa mahdollisuuden perusosan merkityksen tarkentamiseen:

4;4 tää ei oom mikääm *puhalluspilli* / tää on *imemispilli*

4;4 *suihkutusvessa* ja *pikkuvessa* (kylpyhuone, jossa on myös WC, ja pelkkä WC-tila)

4;5 tähän *sananlopetuspiste* (kirjoitteli ja kommentoi pistettä kahden sanan välissä, jolla merkitsi sanojen välisen rajan)

4;5 *lemmikkikellot* 'pienet lemmikkikukkien väriset vaaleansiniset metallikellot'

4;5 *kierrosjumpsaa!* tiedäks isi mitä *kierrosjumpsaa* on? sellast et juoksee ympäri ja heiluttelee käsiä ja jalkojaan

4;6 mä haluam pestä jalat koska tossa on *jalkojenpesulavuaari* (hotelli-huoneen bideallas)

4;6 tää leijonampentu on *tyttöpoikanen*

4;6 *jäävesi* ja *tulivesi* (kylmä ja kuuma vesihana)

4;7 *nostobensaa* (nostureille) *nopeusbensaa* *hitausbensaa* (erilaista polttoainetta junille aina kulloinkin sopivaa nopeutta varten)

Mari on aina ollut kiinnostunut eläimistä, ja monet yhdyssanoista liittyivätkin eläimiin:

4;1 *norsumarssi!* *norsumarssi!* (järjestää tyhjät herneenpalot, "norsut", marssikunnaksi)

4;5 tää antaa *keksikaloille* keksejä // nyt ne *keksikalat* tulis norkoomaaj ja tää murentelis niille keksejä (vastaa kysymykseen, mitä ruokaa on heittelemässä kaloille)

- 4;7 voi *kissankappale!* // voi tyhmä kissa!
 4;8 se on *oravakauppa* // ei se ole semmonen kauppa jossa myydään oravia vaan se on semmonen kauppa jossa myydään oravien ruokaa (ostamassa pähkinöitä kaupasta)
 4;8 nää ostaa *korppikotkakaupasta* saaliksensa (korppikotkat, jotka eivät tapa itse saalistaan)
 4;8 hei minä puutun *koirakunnasta* (Kulkuri oli erossa muista koirista)
 4;9 tiedätkö ketkä varastavat sorsilta? *varastajalinnut* (lokit vievät sorsille heitettyjä leivänpaloja)
 4;11 *määkylammas* 'lammas joka määkyy paljon'
 4;11 *sinikaniainen* (keksii nimen tarrakuvan siniselle pikkulinnulle)

Muutamat yhdyssanoista olivat varattuja sana-asuja uusissa merkityksissä:

- 4;5 *loppusointu* 'runon viimeinen säe' (kiisti, että Karhu nukkuu -lorun säeparissa *kellään* – *leikitellään* olisi kyse loppusoinnusta, piti sen sijaan loppusointuna lorun viimeisen säkeen muodostamaa kokonaisuutta *ei-päs nukukaan*)
 4;8 Tuluus maalaa / tässä on *maalitaulu* 'taulu, jota maalaa'
 4;8 näillä on monia puolustuskeinoja / terävillä räpylöillä nää voi hui-toa petoja, tai ruiskuttaa sitä *hajuvettä* naamalle 'pahanhajuista nestettä' (haisunäätien tapaan)
 4;10 panttereille me olemme *pikkuserkkuja* / taas meillep pantterit ovat *isoserkkuja* (leikkii olevansa kissa)

Muutamien Marin yhdyssanauudennosten merkitys selviää vain käyttöyhteydestä, kuten 4;0 *ajanneuvo*, 4;2 *metevoima*, 4;3 *ilosuihku* ja 4;7 *murjokielellä*; monet yhdyssanoista taas olivat hyvin läpinäkyviä:

- 4;0 sen *ajanneuvo* ei toimi (puun, joka kasvaa pienemmäksi)
 4;0 se auttaa *kivirokkoon* (keräämänsä kannusruoho; kivirokon voi saada kuusen terävistä neulasista)
 4;0 tossa on *tekopuu* / se on tehtyt teosta
 4;1 kamelitkin änkee tännek *kauraparatiiseen* (ruokkii leikkieläimiä muovailuvahasta tehdyllä "kauralla"; huom. erikoinen *seen-*illatiivi)
 4;1 kaks kamelia keikkuu *keikkuulaulalla* (A: keikkuulaudallako? M:)

joo *keikkuulaulalla* / tielätkö sä mikä on *keikkuulauta*? 'kiikkulauta'
(vrt. *leikkuulauta*)

4;1 mä luulen et se Mikki Hiiri yritti juostap pakoon sitä *merikummitusta*
4;1 *kynämaa* on viimeinem maa (sitten on vain merta)

4;2 sitten siit (Duplo-rakennelmasta) tulee *mahtolaite* (A: ai mikä? M:)
mahtolaite / se tarkoittaa mahtavaa

4;2 *metevoima* 'suuri voima, joka mm. pyörittää maailmanpyörää, jonka
rakensi Linnanmäen mallin mukaan'

4;3 sillä on *hyvyyspilku* (kiltillä tyrannosaurus rexillä)

4;3 tahlotko hiukan *ilosuihkua*? (puhaltelee vuorotellen kummankin
vanhemman tukkaa; leikki opittu päiväkodissa)

4;4 (levittää korvasta kaivamaansa vaikkua ja leikkii laittavansa punaa
poskiin; A: se on sitten poskipunaa M:) joo / ja *leukapunaa* (levittää
vaikkua leukaansakin)

4;4 älkää tulko olkkariin / sillä siellä on *hulivekara* Tuluus [Toulouse]

4;4 *kultaharppuuna* (metallinen paperiveitsi, jonka kädensija on kel-
lertävää metallia)

4;5 mennään taas sinne *alkumetsään* (metsään, jossa oli ulkoilun alussa)

4;6 sit me katotaan *kiikariputkella* 'kiikarilla/kaukoputkella' (leikissä;
paperista tehty 8-muotoinen "kiikariputki")

4;6 *mansikkalyllyö* paljon! (A: miks se on lyllyö? M:) tää liemi valuu
niin (mansikkaseesta, jota ammentaa pakasterasiasta puuronsa päälle)

4;6 täs om paljon *lyllöjä* (A: mitä se tarkoittaa? M:) täs om paljol lientä
// *lyllöliemi lyllyliemi!*

4;6 (Kansallismuseon alakerroksessa) on karhujen *pissaus- ja kakkaustila*
(toisessa kerroksessa taas leikisti ruokatilat ja ylimpänä nukkumistilat)

4;6 mä soitan *raapiviulua* / tam tam / ta tam (hieroo kahta Duplo-
palikkaa vastakkain)

4;7 näistä tehdään *erivärimuseo* (asettelee erivärisiä painoja kuin mu-
seon näyttelyksi)

4;7 mee omaan *nukkumispaikkaas!*

4;7 *mehu-ukko* kävelee (kävelyttää tyhjää mehulasiaan)

4;7 isi on *pakkomatalla* (työmatkalla, ei lomamatkalla)

4;7 kermavaahto katson *murjokielellä* // *murjokielellä* tarkoittaa että en
söisi sitä (huulet torjuvasti törröllään)

4;7 *hidastushäntä* 'junan jarru'

4;8 nää leijjonat saalisti jo *iltasaaliksensa*

4;8 Grönlanti on suuri *jäämaa*

4;8 *jalkavarsi* 'nilkka', *jalkavarsi* 'säärä' (luettelee jalan osia)

4;10 hei mitä *hajunestettä* sussa on? (pitää deodorantin tuoksusta)
 4;10 mua suruttaa yhä se *palajuttu* (palapelin yksi pala katkesi)
 4;11 täl on semmonen *päätunto* et tää tuntee päässään millon se tulee //
 jos se orava yrittää hyökätä niin tää lintuemo hyökkää vastaan // se ei
 tiijäkään tän *päätuntoa*! (lintuemo aavistaa aina oravan tulon)
 4;11 mä haluun taas sen *kylmyysalustan* (pannunalusen jääkaapista ote-
 tun mustikkarasian alle)
 4;11 sit se muuttu noidaks / se meni *muuttokaappiin* (A: ?) semmoseen
 kaappiin missä muuttuu // trolleskaap (referoi kielikylpypäiväkodissa
 kerrottua satua)
 4;11 tässä on *hihaviiva* 'hihan osoittama rajalinja' (erottaa oman patja-
 osuutensa ojentamalla kätensä suoraksi)

Yhdyssanan ja sanaliiton välimuoto oli *huvinhuippu* ~ *huvin huip-
 pu*: 4;7 musta se olis oikeestaan *huvinhuippu* (~ *huvin huippu*, että
 katsotaan Aristokatit-video). Toinen vastaava oli *ilonnäyttö* ~ *ilon
 näyttö*: 4;11 huomenna mä oonki *pölypotkuri* (potkii jaloillaan) //
 mä keksin siihen vaan pölyn // se om mun *ilon näyttö* (~ *ilonnäyt-
 tö*; selällään sängyssä potkii iloisena niin että peite pöllyää, koska
 seuraavana päivänä alkaa kesäloma).

Kiinnostavalla tavalla metakielinen oli Marin pohdinta siitä, mil-
 laisella yhdyssanalla hänen sopisi kutsua erästä runoa; hän korjasi
 yhdyssanan sellaiseksi, joka hänestä sopii lapsen puheeseen: 4;10
 pitäisi saada joku hampaisiin liittyvä *plakkiruno* / *hammaspeikko-
 runo* // mä sanon kuin lapset / koska mä oon lapsi. Mari siis tuntee
plakki-sanana, mutta piti sitä liian aikuismaisena, sen sijaan *ham-
 maspeikko* on lasten ja lapsille suunnatun aikuispuheen ilmaus.

4.4.3 Adjektiiveja

Kuten edellisinäkin ikävuosina, myös nelivuotiaana Mari muodosti
 runsaasti uudisadjektiiveja (*i*)*nen*-johtimen avulla. Muutamien ad-
 jektiivien johdinaines oli pitempi, kuten *häpeämäinen*, *pilkkamai-
 nen* ja – ilmeisesti kantasanana *kallellaan* vaikutuksesta – *kallellinen*
 'kallistunut'. Uudisadjektiiveihin kuului monia yhdyssanojakin, ku-
 ten *hyväkynsinen* ja *kaksihuoneinen*. Edelleen joukossa oli sellaisia
 superlatiivisella johtimella muodostettuja uudisadjektiiveja kuin

alummainen 'alkupäästä ensimmäinen' ja *avoimmainen* 'eniten au-ki oleva'. Nelivuotiaan Marin *inen*-loppuisista uudisadjektiiveista muodostuu useita ryhmiä.

Monet adjektiivijohdoksista olivat eläinkantaisia:

- 4;4 tonne *alligaattoriseen* veteen 'veteen, jossa on alligaattoreita'
 4;1 isi / sä kävelit yli *haikalaisen* velen / siel oli paljon haikaloi 'haita'
 4;5 ne lipeis sillalta *lokotiiliseen* veteen [krokotiiliseen] 'veteen, jossa on krokotiileja'
 4;6 – et me kohta pulottas *klokotiiliseen* kuoppaan ('kuoppaan, jossa on krokotiileja') (A: onko siellä krokotiili? M:) eipä kum mont klokotiili
 4;10 tää *klokotiilinen* [krokotiilinen] vesi on kerätty pois (sininen muovailuvaha, leikissä krokon uimapaikka)
 4;4 nää *leegoset* eläimet menee maahan makaamaan (A: ai mitkä? M:) no nää *leegoset* (Marin Lego-palikoista rakentamia lintuja, krokotiileja ja muita eläimiä, sen sijaan Duplo-eläimet ovat paketesta valmiina saatuja)
 4;8 ne joutuu *petoisemmillem* maille // tätä vie virta *petoisemmillem* maille 'maille, joilla on enemmän petoja' (eläytyy)
 4;4 isä sun varpaat on *piraijaisessa* velessä 'vedessä, jossa on piraijoita'
 4;8 sitten kun ne tuli sinne *susiseen* metsään 'metsään, jossa on susia'

Muutama adjektiivi liittyi kielten nimiin, kun puhuttiin saman tarinan erikielisistä versioista: 4;4 *suominen* 'suomenkielinen', 4;4 *ruotsinen* 'ruotsinkielinen' ja 4;4 *englantinen* 'englanninkielinen'.

Marin *inen*-johtimisista adjektiiviuudennoksista monet tiivistivät ilmaisuja kätevästi. Esimerkiksi *myrkyinen* erosi sekä muodoltaan että merkitykseltään vakiintuneesta adjektiivista *myrkyllinen*, joten varatun sana-asun kanssa ei syntynyt yhteenlankeamista. Adjektiiveista useimmat esiintyivät vain kerran, mutta aakkostetuista esimerkeistä ilmenee, että Mari käytti joskus samaa adjektiivia muuttaman kuukauden välein:

- 4;6 toi aita on vähän kallellaan // mut kyl ne (seeprat, joista kertoilee) voi päästäs sen yli (A: ai minkä yli? M:) no sen *kallellisen* ailan
 4;0 naama tuli *kastuiseksi* 'kastui märäksi'
 4;8 kirahveja ajetaan – semmoseen *kasviseen* maahan missä kirahveilla on hyvä olla (rehevälle seudulle kuivalta alueelta)

4;4 tää om myrkkykäärme, täl om *myrkkys* hampaat 'sellaiset, joista eritty myrkkyä' (eri merkitys kuin 'myrkylliset')

4;5 isi on laittanut ton toisem pallon aika *piiloiseen* paikkaan 'paikkaan, jossa on piilossa' (koristepallon joulukuudessa)

4;8 nää (apinat) makailee *piiloisessa* pesäkolossa

4;7 nyt Tuluusil on *riemusta* (ennustettiin lumisadetta)

4;8 näillä on nii pitkät koivet ja nää pääsee hyvään lentoon, ja nii pitkät *suikkaset* räpylät (nauh.)

4;8 mä kerron millasia nää kissat on / miten *taikasia* nää on // semmonen on enemmän *taikanen* kun sammakko (taika on, että kissat sopeutuvat vedenalaiseen elämään ja niiden keuhkot muuttuvat kiduksiksi)

4;6 katsotaan kaikkia *tekstisiä* sivuja 'vihon sivuja, joilla on tekstiä'

4;5 mitä varten sä menit *tungoksiseen* paikkaan? (talvipuutarhassa)

4;6 se *valonen* [*valo(i)nen*] osa on siinä kokonaan 'valoisa' (täysikuu oli alkanut kaventua reunastaan, mutta aamun sarastaessa kaventuma ei enää erottunut)

4;10 tää on ihan *vesisen* makusta (purukumista on mennyt maku)

4;2 nää narut on hyvin *äkkisii* 'nopeasti toimivia' (kukaan eläimistä ei ehdi pudota pöydältä, kun leikkinarut jo tarttuvat kiinni)

Yhdysadjektiiveihin kuului monia oivaltavia, kuten *sekavärinen*, mutta myös sellaisia vakiintunutta sanaa korvaavia kuin *vähäpainenoinen* 'kevyt'. Yhdysadjektiiveistakin useimmat esiintyivät vain kerran, mutta kuten aakkostetuista esimerkeistä ilmenee, joskus Mari käytti samaakin muutaman kuukauden välein:

4;6 se on *hyväkynsinen* roisto (pystyy kiipeämään pakoon vankilasta; kynnet kuin Jörö-Jukalla)

4;5 meil on *kakshuoneinen* häkki (keittiön ja viereisen huoneen muodostama tila; sulki muut keittiön ovet)

4;4 *kauheesilmäisiä* ja *verisuisia* (petomaiset Torvosaurukset)

4;5 mul on jo tarpeeks *leppoisaääniset* sukat 'pehmeän hiljaiset' (yösukat)

4;1 kyllä noi (muovieläimet) aika *nopeajuoksuisia* varmaan on 'nopeita juoksemaan'

4;3 tiijjäksi miten *nopeejuoksunen* se (Simba) on 'nopea juoksemaan'

4;8 tää on reipas ja *nopeajuoksuinen* 'nopeasti juokseva' (esittää mielikuvituseläintä)

4;10 se on niin *pienivaloinen* 'heikkovaloinen' (Nuuskamuikkunen-yö-lamppu)

4;1 mäkin tailan ollav vähän *satu-uskonen* 'taikauskoinen' (kuten Sepe Susi)

4;4 *sekaväriset* sukat 'yksiväriset keltaisen ja valkoisen väliltä' (siis kahden eri värin rajalta, ei siis 'kirjavat' tai 'moniväriset')

4;4 jos olis oikein *tyhmäaatteinen* heppa 'tyhmästi ajatteleva' (niin lähitisi ulos tallista, kun ovi oli jätetty auki, ja joutuisi leijonan syömäksi)

4;4 *verisuinen* (petoeläin)

4;2 joskus Suomes on niin kova tuuli et kaikki *vähäpainoset* tavarat lentää (A: olisko muuta sanaa joka tarkoittas samaa kun se vähäpainonen? M:) kevyt

4;5 (A: en tiedä M:) oletpa sinä *vähätietoinen* (puhuttaessa siitä, mitä Onna-nuken pakkauksessa oli sisällä)

4;3 olik *äkkikaszunen?* 'kasvoiko nopeasti' (koiranpentu leikissä)

Yhdyssanamaisia olivat *mAinen*-loppuiset *häpeämäinen*, *kateamainen* ja *pilkkamainen*:

4;1 se on ihan *häpeämäistä* 'hävytöntä, erittäin harmillista'

4;1 minusta se on *häpeämäistä* (että muilla on keittiössä tuolit mutta yhdellä ei)

4;1 se on *häpeämäistä* että sun ei tue (äidin sandaalien kanta ei tue jalkaa)

4;2 se on *kateamaista* 'ei ole mukavaa' (kuulunee samaan pesyeseen kuin *kateellinen*)

4;2 kun nää ei oos samoi eläimii nää om *pilkkamaisii* toisilleen (erilajiset eläimet pilkkaavat toisiaan)

4;2 tää kattoo vähäm *pilkkamaisesti* 'pilkallisesti' (pilkaten, yrittäen ärsyttää)

4;8 ahma on ihan *pilkkamainen* (sitä pilkataan, koska se tappaa muita eläimiä)

Mari käytti edelleen jo kolmivuotiaana muodostamaansa adjektiivia *samettinen* 'samea': 4;0 paperista se johtui että peili oli *samettinen* 'samea' (otti peilin pinnalta pois "paperin" eli suojakalvon, jolloin kuvasta tuli kirkas).

Yksi adjektiiviuudennos syntyi opposition *edellä* – *jäljessä* pohjalta: 4;8 joskus kun sä oot luullu et Laura om mennyy *elellisellä* bussilla ni se onki mennyy *jälkeisellä* (ai onko Laura tullu vasta myöhemmällä bussilla? M:) paljom myöhemmällä kum mä!

Marin uudisadjektiivieihin kuului vain muutamia erikoisia komparatiivi- ja superlatiivimuodosteita. Tässä suhteessa lasten välillä näyttää olevan huomattavia eroja, sillä Anneli Liekon (1998: 557) aineistossa 42 % uudisadjektiiveista oli analogisia komparatiiveja, jotka oli osittain muodostettu abstrahoimalla taivutusmuodoista, osittain lyhentämällä kolmitavuisiksi. Nelivuotiaan Marin uudisadjektiivieihin kuului edellä (i)nen-johdosten joukossa mainitun *pe-toisemmille*-muodon lisäksi seuraavat komparatiivimuotoiset uudisadjektiivit, joiden joukossa on muutamia yhdysnumeraalejakin:

- 4;2 nyt tulee seuraava juna, hiukan *korkeakattoisempi* (leikissä)
 4;4 tää aikois pannap päälle *juhlaisemmat* vaatteet (leikkii juhlia)
 4;5 ei nää ook kaksoiset / toinen on *vähempi-ikänen* kun toinen (toinen karhunpentuleluista on nuorempi kuin toinen; toisen sai jo aikoja siten, toisen tänä jouluna)
 4;6 onks toi *enempinumeroinen* vai *vähempinumeroinen*? (onko bussi 58 suurempi- vai pienempinumeroinen kuin bussi 503).
 4;11 se oli vähän *kauvemmassa* puussa 'kaukaisemmassa' (lintu pihapuussa)

Superlatiivimuotoisia uudennoksia syntyi myös muutamia:

- 4;2 mä osaanki sulkees sille *alummaiselles* solmulle (sidottaessa kenkää osaa panna alkuun nauhan solmimisen, johdos siis *alku* → *alummainen*)
 4;4 häivyttään tosta *avoimmaisesta* ovesta 'kokonaan avoimesta, eniten auki olevasta'
 4;5 ja tää on kaikista *hyvin/kuntoisinkin* 'hyväkuntoisin' (pieni muovihärkä, joka menee ensimmäisenä; huom. epäröintitauko kesken uudisyhdyssanan)
 4;8 alotetaan tästä kaikkein *alummaisesta* jutusta (aloitetaan lukeminen ensimmäisestä jutusta)
 4;11 nää on mun *parasikäset* koirat 'ovat parhaassa iässä' (kuvassa 4- ja 5-vuotiaat koirat, siis lähellä Marin omaa ikää)

Kuten aiemminkin, myös nelivuotiaana Mari liitti redundantin *inen*-aineksen muutamien sellaisten adjektiivien loppuun, joista tämä johdinaines puuttui. Näin kyseisistä adjektiiveista tuli yleisimmän adjektiivityypin mukaisia ja siten äänneasukin antoi tukensa

sille, että kyseessä on varmasti adjektiivi. Tällaisia valiomuotoisiksi muokattuja adjektiiveja olivat seuraavat:

- 4;2 tää on vanha ja *räsäinem* maja (räsäksi mennyt lehtimaja, jota serkkujensa kanssa korjaa)
 4;3 näitten [elefanttien] kärsät on kauheen *hentoset* 'hennot'
 4;4 hökkeli tarkottaa pientä *rämäistä* mökkiä
 4;5 *juovikkaallisia; juovikkaisia* 'juovikkaita' (kissanpoikasia eriväristen lisäksi)
 4;5 kaikista *pimeisimpään* kohtaan tulee paljon kynttilöitä // kaikkein pimeimpään // *pimeisimmistäkin* kohlista haettais – – // – – tää on kaikkein pimein kohta (*pimeä*-sanalla on myös substantiivista käyttöä, mutta *pimeinen* on yksiselitteisesti adjektiivi)
 4;9 tää saa *täylelliset* kuormalliset lampaanvillaa 'täydet' (leikkilintu pesänrakennukseen)

Mari alkoi nelivuotiaana muodostaa entistä runsaammin adjektiiveja *kAs*-johtimen avulla. Hän oli aloittanut tämän johtimen käytön jo kaksivuotiaana, mutta silloin tuotti vasta yhden uudisadjektiivin sen avulla, ja kolmivuotiaanakin vain kaksi. Nelivuotiaana hän muodosti neljä *kAs*-loppuista uudisadjektiivia. Tämä johdin sopikin yleisintä adjektiivien *inen*-johdinta paremmin esimerkiksi *lehti*-sanaan perustuvaan adjektiiviin *lehdikäs*, jolla Mari ilmaisi runsaslehtisyyttä – muodostus tosin oli omintakeinen, koska johdin liittyi nominatiiviin, toisin kuin vakiintuneessa mutta harvinaisheksossa johdoksessa *lehdekäs*. Runsaimmassa käytössä oli adjektiivi *riehukas* 'riehakas, riehumiseen liittyvä':

- 4;8 timantti *helmikäs* kaunis / on jo Nuuskamuikkusella (runoilee kuvan inspiroimana)
 4;7 katso miten *lehdikäs* puu! (runsaslehtinen)
 4;7 jotain *raidakasta* eläintä 'raidallista'
 4;6 tahotkos *riehukkaan* leikin? (riehumisleikin)
 4;6 siel ei oon niin kivaa ku siel menee aika *riehukkaaks* (kyläpaikassa meno muuttuu perheen poikien kanssa riehumiseksi)
 4;8 tää paita on liian *riehukas* // tää paita pakottaa mut riehumaan / mä tartten toisen paidan
 4;9 *riehukasta* musiikkia 'riehakasta'

Kolmivuotiaana Mari ei vielä tuottanut *isA*-johtimisia adjektiiveja vaan jopa siirsi tällaisia adjektiiveja muihin tyyppeihin (*raivoisa* → *raivokas*, *leikkisä* → *leikkeliäs*). Nelivuotiaana hän muodosti kaksi *isA*-johtimista uudisadjektiivia:

4;0 tee olosi maailman *rentoisammaksi* (iloisesti äidille, kun itse lähti isän kanssa ulos)

4;0 *rentoisaa* lomaa / tulee lomaa loman päälle (kun mökillä tulee sunnuntai)

4;8 yrittää löytää *piiloisaa* paikkaa (hyvää piiloa)

4;9 koska se on hyvin *piiloisa* paikka // eivätkä pedot löydä meitä

Adjektiivityyppien monipuolistumista osoittaa yksittäinen adjektiivityyppinsä edustaja, *eA*-loppuinen muodoste *pölleä* ~ *pörreä*, joka on muodostettu vakiintuneiden adjektiivien yleisen muotin *komea*, *nopea*, *veikeä* mukaisesti:

4;1 tää om *pölleä* (uusi pölyhuiska on pörröinen)

4;6 täl (keinuhevoseella) ois iham *pörree* [*pörreä*] häntä 'pörröinen'

Yksi adjektiivityyppi osoittautui muita vaikeammaksi: uusia kariitiiviadjektiiveja tuottaessaan Mari kohtasi muodostusvaikeuksia. Hän pyrki ensin tuottamaan yhden niin, että liittäisi konsonantivartaloon johdinaineksen *-tOn*: 4;6 tää on melkeen *neulaston* 'neulaseton' (joulukuusen oksa, josta olivat pudonneet neulaset kärkipäästä). Ilmeisesti Mari ei ollut tulokseen tyytyväinen, koska muokkasi sanan toiseen asuun: "– et se om melkeen *neulaton*". Toinen kariitiiviadjektiivi oli kontaminaation luonteinen *turhaattomia* (*turhia* + *tarpeettomia*): 4;11 isi aina selittää *turhaattomia* (lasten vaatteiden likaantumisesta).

Kieltopartisiipit olivat Marille sen sijaan entuudestaan tuttuja, hänhän oli jo kolmivuotiaana sekä käyttänyt niistä vakiintuneita (muun muassa *syömätön*) että muodostanut itse uudennoksen "laskemattoman paljon". Hän käytti niitä esimerkiksi myönteisten partisiippien vastakohtina, kuten 4;11 "mulla on vaan sekotettuja värejä // mä en tykkää kun mulla ei oo *sekottamattomia* (puhtaasti

yhdenvärisiä muovailuvahoja)”. Uusien kieltopartisiippien tuottaminen sujui ilman muodostusvaikeuksia, paitsi ikäkuukauden 4;8 yhdyssanassa *syömätönkelpoista*:

4;2 täytyykö tänään olla *leikkimätön* päivä? ’päivä, jonka kuluessa ei leikitä’

4;3 jos siel oli semmonen *pärskimätön* virtahepo (television luonto-ohjelmassa)

4;7 noi olis sellasia *kuivamattomia* suihkulähteitä mitkä ei voik kuivaa

4;7 olis pieni puro jäänyk kesästä / joka olis *peittymätön* jäällä

4;8 se on *sallimatonta*! ’sitä ei voi sallia’

4;8 näistä se olis *syömätönkelpoista* ’syömäkelvotonta’

Muutamia kieltopartisiippeja syntyi ikävuoden lopulla *ei-* ja *epä-*kieltoprefiksien avulla. Tosin ensimmäisen *epä-*alkuisista Mari jätti kesken ja tuottikin täsmällisemmän, selittävän ilmauksen, jossa seisomiseen ei kohdistu aivan täyttä negaatiota:

4;9 täällä rakennetaan pieniä koppeja tätä *epäseisov-* / tätä hevosta varten joka seisoo vähän huonosti

4;9 tässä on muniva / *ei-muniva* / muniva muniva / *ei-muniva* (luettelee pääsiäislaulusliinan kanoja: osalla on munia haudottavinaan, osalla ei)

4;10 tää lenksu on vähän *epälupaava* / tää saattas kääntyä ’epäluotettava’

Muita partisiippiuudennoksia, joita Mari käytti adjektiivien tapaan, oli esimerkiksi yhdyssana *omaleivottu* ’itse leivottu’: 4;2 tää tahtoo *omaleivottuu* leipää ’itse leivottua’. Adjektiivimaisista uudispartisiipeista kolme oli ensimmäisiä partisiippeja:

4;1 tapahtui jotain oikein *surettavaa*

4;6 tämä om *pöhköttävä* sää sanoo Toulouse // katok kun Tuluus on kissa ni se ei tykkää märästä

4;7 pullataikina on tosi *letkuvaa* // tarvitsisin muovailuvahaveistä (tekee muovailuvahasta pullia)

Muutamat uudet vahvistuspartikkelit ilmaisivat adjektiivien intensiteettiä:

4;7 ihan *littamärät* eläimet *märkää* melkeen koko lattian (leikkieläimet ammeesta nostettaessa)

4;11 se on äidille niin *löllöhelppoa* 'hyvin helppoa' (kakun leipominen)

4;11 ne oli *pikkivihreitä* / mä tarkoitan et ihan vihreitä (vaahteranlehdet)

4;11 mä join ihan *litikylmää* vettä

Lapsenkieli tähtää usein säännöllisyyteen ja läpinäkyvyyteen. Tähän liittyy sekin, että kun Mari oli äskettäin oppinut adjektiivien vertailuasteiden muodostuksen, niin hän tuotti *hyvästä* vertailumuotoja liittämällä *hyvä*-vartaloon komparatiivin ja superlatiivin tunnukset sen sijaan, että olisi käyttänyt suppletiivisiä muotoja *parempi* ja *paras*:

4;0 tää on vielä *hyvempi* pesä kun se toinen

4;0 saiko se ostettua sen *hyvimmän* lääkkeen? (Peppi Pitkätossu tärkeimmän lääkkeen)

4;1 onneks se *hyvin* ('paras') keksintö jäi ehjäksi (Aku Ankassa)

4;1 mikä on sinusta *hyvin* Linnanmäen laite?

4;1 se maistuu *hyvemältä* (äidin tekemä salaattinkastike kuin kaupan)

4;2 lämmim puuro on *hyvempää* (kuin jogurtti ja mysli)

4.4.4 Adverbeja

Adverbiuudennoksista Mari käytti kolmea *sti*-johtimista. Yksi niistä oli yhdyssana, jossa oli ensin yksi vahvistusalku ja intensiteetin kasvaessa peräti kaksi:

4;2 mikset sä kirjoitan niit *toisesti* (uudelleen, toiseen kertaan)

4;6 käyttäyly *ihmisesi!* (kieltää kutittelemasta)

4;6 sinä soitit äsken pianoa / ihan oikeestis sinä soitit äsken pianoa / ihan *ikioikeestis* sinä soitit äskem pianoa / ihan *ikitosioikeestis* sinä soitit äsken pianoa

Joukko uudisadverbeja kuului tyyppiin *-ksiin* : *-ksissA*, nimittäin *hajoksissa* 'hajalla', *kaaduksiin* 'nurin, kaatumaan', *löydyksissä* ja *sytyksiin* : *sytyksissä*:

4;3 pitäis saalat toi ämpäri *kaaluksiin* 'nurin, kaatumaan'

4;3 tuuli puhals yhen *kaaluksiin* (muovilampaan nurin)

4;4 nyt ei Susa ool löylyksissä' (Susa-koira ei ole "löydyksissä" vaan kadoksissa)

4;4 isä mä jätin oven auki ja valot sytyksiin (kylpyhuoneeseen, jotta isäkin pesisi kätensä)

4;7 mitä voin nählä! // eläintarha hajoksissa! (siivotessa Duplot olivat irronneet toisistaan ja rakennelma hajonnut)

4;9 se tahtoo saada nää kaikki kaaduksiin (pieni aasi pääsiäistipuja)

4;10 nää vetäs vahingossa tän emokissan kaaduksiin

4;11 yks naksaisu, ja valot on sytyksissä

Tätä tyyppiä lähellä on yksikkömuotoinen rakenne *menee epäonnistukseen* 'epäonnistuu, menee pieleen': 4;8 ja sit koko hyppy menee *epäonnistukseen* 'pieleen' (hyppää nojatuolista patjalle, mutta hyppy ei täyttänyt Marin sille asettamia vaatimuksia).

Tyyppi *horjalleen* : *horjallaan* oli käytössä pari kuukautta:

4;9 jooko et se puu olis mennyt vaan *horjalleen* 'taipunut vinoksi (muttei täysin kaatunut)'

4;9 miks tää (polkupyörä) seisoo niin *horjallaan*, mua pelottaa (on vinossa, vähällä kaatua)

4;10 miks aina siltä *horjallaan* olevalta puolelta pitää nostaa? (turvaistuimeen)

Tähän tyyppiin liittyy yksittäinen allatiivimuodoste, kontaminaation tapainen *erolleen* (*eroon* + *erilleen*): 4;2 nää pitää pannav vähän *erolleen* toisistaan (palapelin palat pitää irrottaa toisistaan, kun peliä puretaan).

Kolme uudisadverbeista oli yhdyssanoja:

4;0 tukka meni *velempeitteeseen* [*vedenpeitteeseen*] 'vedenpinnan alle' (pudotessaan laiturilta järveen)

4;0 velän sinut *alasniskoin* 'nurin(niskoin)'

4;6 – ne pelot [pedot] ois voineet tullas *salakautta* ja syölän nää pienet lapset (A: ai salakautta? M:) nii ku siel om monta kautta ('salareittiä', on monta eri reittiä)

Edellisten lisäksi Mari tuotti yksittäisiä adverbuudennoksia, vain yhden tai kaksi uudennosta kustakin tyyppistä:

- 4;0 *aamuittain* ja *illoittain* (molemmat olivat käytössä jo kolmivuotiaana)
- 4;1 se oli *ilkeissään* 'ilkeällä tuulella, ilkeilypäällä'
- 4;2 mä panen i:t *pinokkain* // koska kaikki samat kirjaimet on ystävii (magneettikirjaimet jääkaapin ovelle, mallina aiemmin käyttämän-
sä *vastakkain* kahdesta T-kirjaimesta: alempi oikeinpäin ja ylempi sen
päällä ylösalaisin)
- 4;2 tää roikkuu Niagaran *ylettyvillä* 'yläpuolella' (mahdollisesti malli-
na *ulottuvilla*)
- 4;2 tos on ihan *tiheeltään* taloja (leikissä)
- 4;6 yks pieni sammakkokin ov *vangissa* / se on kaltereiden takana 'van-
kina'
- 4;7 vesieläimet sais uilah hoitajien *vahlinnassa* (eläintarhan ulkopuoli-
sessa altaassa)
- 4;9 tää haistaa jääkarhun sen *ulottumattomilta* (ennen kuin haju ulot-
tuu toiseen haisteliijaan)
- 4;11 silloin kun mä oon *hermoissani* mun patjalle ei saa tulla (heräsi päi-
väunilta äreänä)

Yhden uudennosten ryhmän muodostivat vertailumuotoiset ad-
verbit, joihin kuului sekä komparatiiveja että superlatiiveja. Kuta-
kin näistä uudennoksista Mari käytti vain kerran. Komparatiivisia
adverbeja oli neljä ja superlatiivisia kaksi:

- 4;3 mä avaan sen *auvemmas* (eteisen sisäoven äidin tullessa kotiin)
- 4;3 hei suljes se vielä *kiinnemmäs* (työhuoneen ovi, enemmän kiinni)
- 4;4 tää on äiti ja tuol *perempänä* on isä 'peremmällä' (leikkikirahvit)
- 4;9 sen pitäs tapahtua aika pian / mutta *piammin* se tapahtus jos – 'pi-
kemmin, nopeammin'
- 4;9 sinä osaat *huonoiten* tapella / ja minä *hyviten* 'huonoimmin – par-
haiten'
- 4;9 mikä eläimistä kasvaa *hitaiten*? 'hitaimmin'

Mari käytti myös kahta alkusointuista vahvistuspartikkelia, joihin
liittyi toistoa:

- 4;9 joskus minä herään *apo apo* aikaisin aamuyöstä
- 4;9 laita toi telkkari *hiki hiki* hiljaa 'hipihiljaa, ihan hiljaa'

4.4.5 Numeraaleja

Marilla ilmeni muutamien järjestyslukujen käytössä tendenssiä säännöllisyyteen ja läpinäkyvyyteen siten, että hän käytti sellaisia analogisia muotoja kuin *yhdes* 'ensimmäinen' ja *kahdes* 'toinen': 4;0 tänään on *yhles* päivä / ja sen jälkeen on *kahles* / ja sen jälkeen kolmas / ja sen jälkeen neljäs / ja sen jälkeen viiles / ja –. Näitä samoja järjestyslukuja Mari oli alkanut käyttää jo iässä 3;11.

Järjestyslukujen muodostuksessa myös taivutusvartalo pyrki toisinaan mukaan nominatiiviin, jolloin syntyi sellaisia kahden peräkkäisen ordinaaliaineksen sisältäviä uudismuodosteita kuin 4;8 se oli *seitsemännes* // ja se oli *kahdeksannes* // se oli *yhdeksännes* // se oli kymmenes // ja se oli *yksitoistannes* (hyppy patjalle nojatuolista). Tällaiset järjestysluvut lankeavat yhteen varattujen sana-asujen, murtolukujen kanssa: *seitsemännes* on yksi seitsemäsosa.

Järjestyslukujen muodostuksen eräs erikoisuus oli, että johdinaines pyrki liittymään *toista*-loppuisissakin numeraaleissa aivan sanan loppuun: 4;11 ensimmäinen enkeli, toinen – *yksitoistas* viimenev villahousu. Järjestysluvun muodostaminen perusluvusta *yksitoista* tapahtui siis niin, että Mari liitti järjestysluvun tunnuksen aivan lukusanan loppuun, ei sen tavalliseen paikkaan ennen taipumatonta *toista*-loppua: 4;8 *yksitoistannes*, 4;11 *yksitoistas*. Tällaisten järjestyslukujen synty perustuu samaan kuin se, että Mari myös sijataivutuksessa liitti päätteet näissä *toista*-loppuisissa lukusanoissa aivan sanan loppuun. Hän taivutti siis sananloppuista *toista*-osaa, joskus myös sitä edeltävää osaa, kuten 4;0 ”saalaan valvoa laske-mattomam paljon *kymmenentoistaan* asti”; 4;2 ”laskel laskemattomam paljon *kymmeneentoistaan*”; 4;2 *kaksitoistaan* 'kahteentoista'.

Jo kolmivuotiaana Mari oli käyttänyt uudisnumeraalia *kymmenentoista* 'kaksikymmentä'. Nyt hän käytti erittäin suurista luvuista toistuvasti ilmausta *laskemattoman paljon kymmenentoista*:

4;0 Alpeilla saamme ollal *laskemattomam paljon kymmenentoista* yötä
4;1 *laskemattomam paljon kymmenentoista* on loppuluku (A: mikä on loppuluku? M:) se on niin kun kirjan loppu (viimeinen luku)

4;3 leijonia on kaksikymmentä ja elefantteja on *laskemattomam paljon kymmenentoista*

Marin muihin uudisnumeraaleihin kuului yksi *toista*-loppuinen ja kaksi omintakeisesti muokattuun kymmenjärjestelmään perustuva:

4;4 se on *nollatoista* // se on vähemmän kun A ja V täyttää (tutut alle yksivuotiaat kaksoiset)

4;4 27, 28, 29, *kaksikymmenen* ('30')

4;11 1, 2, 3 – 97, 98, 99 ja *kymmenenkymmentä* ('100') // *kymmenenkymmentä* on ihan yhtä paljon (kuin sata)

Yksi Marin *toista*-loppuisista numeraaliuudennoksista oli selvästi leikkikielinen, koska sanan alku ei ollut numeraali, samoin kuten hänen jo iässä 2;8 keksimässään vastaavan tyyppisessä leikkilukusanassa *maalistoisista*, nimittäin 4;11 ”*takkitoista* / sekin on luku”.

4.4.6 Leikin ja mielikuvituksen kieltä

Verbiosuuden lopussa mainittiin jo Marin arvoitusvitseissä käytämät leikkimieliset uudisverbit, ja yhdyssubstantiivien yhteydessä käsiteltiin leikkeihin liittyviä eläinten nimityksiä aina taajakäyttöisestä *joka eläimestä* sellaisiin Marin vain kerran käyttämiin kuin *keksikala* ja *lusikissa*. Lisäksi mainittiin jo soinnutteluverbit 4;7 *vaukkuu* (”haukkuu ja vaukkuu”) ja 4;11 *ei pipahda* (”ettei tipahda – pipahda”). Muihin leikkien kielen uudissanoihin kuului esimerkiksi erisnimiä:

4;0 *Vanu* (Duplo-lapsi, jolla on suklaavanukkaanruskea tukka)

4;1 tän golillan nimi om *Pekka Häntänen* (musta pehmokissa, jota leikkii gorillaksi; kissalla on pitkä häntä toisin kuin satuhahmo Pekka Töpöhännällä)

4;1 *Ultamo* on semmonen kaupunki, jossa on paljon kuplia – ne ovat peräisin siitä happamasta *Lumbelosta*

4;3 katon nää pienet hyppii isompien selkiin / selkään jottei *Lobilla* söis (muovieläimet pakenevat puista nukkea, jonka voi avata ja joka voisi siten nielaista)

4;6 *Lantaflamia* ’kaikkien eläinten saari’ (eläinleikissä, mallina ilmeisesti Lanzarote)

4;11 *Muukulehmä* // *Muuku* voitti hyppykisan // nyt oli *Muun* vuoro // *Muuku* lennähti talliin

Leikkikielen interjektioita olivat

- 4;1 *noksis noksis!* se nokkasi sinua (leikkiankka)
 4;2 *dabba-dubbu* (toistuvasti, samalla kävelee ympäri taputellen vatsaansa)
 4;3 aletaanks me jo liimatat tätä? *liim liim liim*

Leikkimielisiä analogiamuodosteita olivat

- 4;2 (A: löysin täältä [piilosta verhon takaa] Marin, ihanaa M:) löysin täältä isin / *pahanaa* (nauraa kiusoittelevasti)
 4;7 kissat on *kasvisjuojia* // eihän kissat juo lihaa (nauraa itsekin: eihän lihaa voisikaan juoda)

Typistymiä ja äänteellisiä muunnoksia vakiintuneista sanoista olivat

- 4;11 juo toi *siinimehu* (A: ai mikä? M:) eikö appelsiini muka ole *siini*?
 4;9 onko än *soseantti* 'konsonantti'
 4;6 missä on *serpentti* johov vois pyyhkii 'serviitti'

Marin itse keksimiin tarinoihin perustuvia leikin sanoja oli pedois-
 ta kertovassa Verenhirmuiset hyrmät -tarinassa: 4;3 kolme *hyrmää*
 kuoli vielä, lapset ponnahtivat esille ja pistivät niitä, lapset heitte-
 livät *hyrmälihaa* (A: mitä se on? M:) se on semmost lihaa mikä on
hyrmässä.

4.5 Viisivuotiaan Marin uudissanoja

Mari tuotti viisivuotiaana lähes kolmesataa uudissanaa: satakunta
 verbiä, lähes sata substantiivia, nelisenkymmentä adjektiivia, pari-
 kymmentä adverbia ja muutamia muita sanoja. Lisäksi hän käytti
 edelleen sellaisia aiempina vuosina muodostamia kuin *hinkut-
 taa*, *polttua*, *solmuttaa*, *riehukas* ja *kahdes*. Joskus Mari innostui
 luomaan hyvinkin paljon uudisjohdoksia saman muotin avulla,
 esimerkiksi etenkin iäst 5;4 alkaen parin kuukauden ajan verbeistä
 sellaisia soinnuttelujohdoksia kuin *farkut fakisee*, *rumpu rumisee* ja
joulupukki jopisee. Vähän samaan tapaanhan Mari muodosti neli-

vuotiaana arvoitusvitseihinsä liittyviä verbejä etenkin TTA-muotin avulla. Monia uudissanojaan hän käytti vain kerran. Esimerkiksi vastatessaan iässä 5;1 aikuisrepliikkiin ”ei se Jaakon kylmä kivi järveä kylmentänytkään” Mari muodosti vastakohdan juuri tarjolla olleen mallin mukaisesti ja lausui ”ei vaan *lämmens*”. Tämä verbi ei kuulu kiistattomimpiin uudissanoihin, koska siitä on tietoja esimerkiksi murteista, mutta se on selvästi syntynyt juuri tässä puhetilanteessa aiemman verbin vastakohdaksi.

4.5.1 Verbejä

Mari muodosti TTA-johtimen avulla selvästi vähemmän uudisverbejä viisivuotiaana kuin aiempina vuosina; esimerkiksi ikäkuukaudelta 5;8 ei ole yhtäkään TTA-johdosta, ja viideltä muulta ikäkuukaudelta (5;2, 5;5, 5;6, 5;9 ja 5;10) on vain yksi kultakin. Aiemmilta ikävuosilta tuttuja olivat esimerkiksi *solmuttaa* ’solmia’, jota Mari käytti aiemmin kaksivuotiaana, sekä *hinkuttaa* ja *iloi(i)suttaa*, joita Mari käytti nelivuotiaana, ja edelleen *polttua*, jota Mari oli käyttänyt kaksivuotiaasta asti joka ikävuosi.

TTA-johtimisia uudisverbejä voidaan ryhmitellä seuraavasti:

- a) eläinten ja leikkieläinten ääntä kuvaavia
 5;3 tiput piipittää ja kanat kotkottaa ja kukot *kukottaa* (A: Ai kiekuu? M:) meijän kukot *kukottaa* eikä kieu
 5;4 Baku-Baku *bakubakuttaa* (pehmolelupanda ääntelee itselleen ominaisella tavalla)
 5;7 ankka *vaakuttaa* ’vaakkuu’
- b) tunnekausatiiveja
 5;1 muuten mua alkaa *väskättää* tää // eli väsyttää
 5;4 mua *unittaa* ’nukuttaa, unettaa’ (uudissana perustuu nominatiiviin, kun vakiintunut synonyymi perustuu *une*-vartaloon)
- c) nominikantaisia, joissa TTA toimii verbistimenä
 5;7 kuka *kumittaa* tätä (kynänjälkeä paperista); kuluuko kumit kun niillä *kumittaa*?
 5;3 mä *pituutan* tätä safaria (pidentää rakentamaansa safarirataa)

5;3 nyt se *samettaa* tätä 'samentaa' (korjausteippi, jolla paikattiin Marin piirtämän kartan repeytynyt reuna, himmensi piirtojälkeä)
 5;9 mä *solmutan* sitä 'laittaa solmulle, solmia'
 5;5 saanks mä *veitsittää* ton? (leikata veitsellä piparkakkutalon joulu-
 kuusen irti taikinallevystä)
 5;10 se (karhu) ei pysty *verittää* niit koiria (raapimaan verille)
 5;3 (A: se on rauhoittava paikka M:) tämä on *villittävä* paikka

d) kausatiivisia

5;4 me ajateltiin *iloisuttaa* sut 'tehdä iloiseksi'
 5;1 älä *kiirestyä* 'hoputa'
 5;4 miks ne sit *kompastutti* sen?
 5;2 heti kun tulee pimeä niin minä *loistotan* koiria (neonvalopuikolla)

Kausatiivisten TTA-johdosten joukossa oli lisäksi kaksi synonyymistä, joita Mari käytti samassa yhteydessä. Tämä havainnollistaa hyvin johdostyyppin produktiivisuutta ja monien johdosten vakiintumattomuutta. Kumpikin johdoksista tarkoitti etenemisen aiheuttamista; toinen oli *etenee*-vartaloon perustuva *etenettää* 'panna etenemään' ja toinen perustui sanaan *eteen*, nimittäin *eteennyttää* 'siirtää eteenpäin' (mallina esimerkiksi *käännyttää* 'panna kääntymään'). Mari käytti kumpaakin sellaisessa leikkiatilanteessa, jossa tahtoi äidin auttavan leikkieläinten jonon siirtämisessä eteenpäin: 5;1 äidin on *etenetetettävä* jonoa (laitettava jono etenemään); kuka vähän *eteennyttäis* tota jonoo? // äidin pitää *eteennyttää*.

e) *hakata* ja *hinkata* -verbeihin perustuvat

5;1 siihen on *hakutettu* luukku (vanhan jääkarhulinnan seinään on hakattu luukku)
 5;3 mitä jos ne on *hinkutettu* pois ja unohdettu koko asia (koristeet ikkunan pinnasta)

f) UTTA-johtimiset, momentaanissävyiset

5;1 koeta varovasti *hipauttaa* tätä (hipaista sormea, johon eilen sattui päiväkodissa)
 5;11 [pikkuveli] säikähtää jos sä yllättäen vaan *tapautat* noin 'taputat äkkiä lyhyesti käsiä'

g) ruotsin kielen *spruta*-verbiin perustuvat

5;6 *siel* (ketsuppi-pullossa) on kyl ihan paljon ketsuppia // jos vaan *spruituttaa* (pusertaa)

h) *nTA*-aineksen sisältäviä johdoksia

5;0 tiedän mikä pystyisi hyvin *jauhentamaan* leipää // sorsasaurus // se on hyvä *jauhentamaan*

5;0 pystyskö äiti sorsasaurukset *jauhentamaan* tän tyynyn?

5;0 välillä se hidastaa ja välillä *kiiventää* (Linnanmäen laite kiihdyttää kiivaasti vauhtia)

5;1 (A: ei se Jaakon kylmä kivi järveä kylmentäny M:) ei vaan *lämmens*.

5;7 mä *hyvennän* vielä tätä latua 'parantaa' (hiihtämällä sitä pitkin)

5;9 pitäis *korentaa* / pitäis *korentaa* kahella sadalla 'korottaa hintaa' (jotta liike kannattaisi)

Kaksi *nTA*-johtimista mainitaan myös perussanakirjassa, mutta kummallekin niistä tarjotaan tavallisempina vaihtoehtoina toinen johdos (*suurentaa* ja *suoristaa*):

5;10 mä *isonnan* ne (pumppaa ilmapalloja suuremmiksi)

5;4 tätä pystyis *suorentamaan* 'suoristamaan' (lelukaappiin teipattua paperisen puun oksaa)

i) *stA*-aineksen sisältäviä johdoksia

5;0 sä aina yrität *viivystää* mua // sä aina yrität saada mua viivyttämään

5;1 sinä *valoistat* ja minä otan (isä valaisee taskulampulla ja Mari ottaa pudonneen palikan)

5;5 *äänestää* 'pitää kovaa ääntä' (eräs toinen tyttö oli löytävinään kultaa leikkipuistosta ja elämiä niin kovaa että syntyi kultakuumeen)

Johdinta ELE Mari käytti enimmäkseen verbistimenä, mutta muodosti sen avulla myös frekventatiivijohdoksia muista verbeistä. Muutamissa nominikantaisissa uudisverbeissä oli mukana selvästi frekventatiivista sävyä, kuten verbeissä *laivaillaan* ja *liekkeilee*:

5;0 me *laivaillaan* (leikkii ystävänsä kanssa laivaa)

5;0 joo sit mennään joskus *prätäkähireilemään*

5;1 tää *löysentelee* näitten kissojen kaulapantoja

5;1 mä vähän *auvottelen* tätä kuutosta (availee sandaalinsa remmin 6. reikää)

5;1 se siellä vaan pikkuisen *liekkeilee* 'liekehtii' (puu takassa)

5;1 nää menee joskus varjoon *viilentelemään* 'vilvoittelemaan'

5;4 tää kun tykkää vähän *tummennella* (pipari oli paistunut hyvin tummaksi)

5;5 *pompelee* 'pomppii'

5;6 tää *livoskelee* kieltänsä 'lipoo'

5;6 jos ratikat on vaikka vähän myöhästelleet tai vähän *nopeilleet*

5;6 Ville Viikinki ratissa *rattailee* // vaan se *rattailee* (A: ?) se on ratissa ja ohjaa (juomalasissa on kuva Ville Viikingistä laivan ruorissa; ruori muistuttaa suurta rattaanpyörää, joten uudisverbissä voi olla assosiaatioita sekä *ratti-* että *ratas-*sanaan)

5;10 äiti on niin *ansaileva* tyyppi (tekee ansoja pelissä Lastaa aasi)

5;10 minä *vitseilen* 'vitsailen, kerron vitsejä'

Näiden joukossa on myös yhdysjohtimilla muodostettuja, kuten johtimilla TTA ja ELE muodostettu 5;1 *auvottelen* sekä verbit 5;1 *löysentelee*, *viilentelemään* ja 5;4 *tummennella*; pitkä *skele-*johdinvariantti on verbissä 5;6 *livoskelee*.

Mari muodosti viisivuotiaana entistä runsaammin muuttumisverbejä. Ensimmäiset kolme hän tuotti kaksivuotiaana, kaikki *U-*johtimisia: *polttuu* 'palaa', *rakentuu* ja *ripustuu*. Kolmi- ja nelivuotiaana muuttumisjohdosten morfologinen variaatio lisääntyi, mutta jatkuvasti mukana oli runsaasti sellaisia tähän ensimmäiseen tyyppiin kuuluvia johdoksia, jotka Mari oli muodostanut *A-*loppuisista verbeistä *U-*johtimen avulla, kuten kolmivuotiaana *kalustaa-*verbistä *kalustua*, *kolahtaa-*verbistä *kolahtua* ja *menettää-*verbistä *menettyä* 'kadota' sekä nelivuotiaana *lopettaa-*verbistä *lopettua* 'lakata', *pakottaa-*verbistä *pakottua* ja *rumentaa-*verbistä *rumentua* (viimemainittu on näistä ainoana mukana Suomen kielen perussanakirjassa ja Kielitoimiston sanakirjassa).

Kielen runsaat *A-*loppuisten verbien ja niihin perustuvien *U-*johtimisten automatiivi- ja refleksiivijohdosten parit tarjoavat produktiivisen mallin uudisverbien muodostamiseen. Mari muodostikin viisivuotiaana aiempia vuosia enemmän uudisverbejä johtamalla kieleen vakiintuneesta *A-*loppuisesta verbistä *U-*refleksiivijohdok-

sen. Näiden lisäksi, kuten nelivuotiaanakin, uudisverbien joukossa oli myös yksi tähän johtosuhteeseen perustuva takaperoisjohdos, nimittäin verbistä *epäonnistua* johdettu *epäonnistaa* ikäkuukaudelta 5;0: ne pojat (Tupu, Hupu ja Lupu) *epäonnisti* sen (Akun) hiihdon.

Mari muodosti *U*-johtimisia uudisverbejä seuraavasti (näistä *polttua* oli käytössä jo aiempinakin ikävuosina, muut ovat uusia):

- 5;0 tän (dinosauruksen) poskissa olevat pilkut *taivuttuu* taaksepäin ihan niin ku kissan poskikarvat
 5;0 äiti mikä numero siellä *näyttyy?* (saunan lämpömittarissa)
 5;0 mä oon ihan *polttunu* // mä oon tulikuuma
 5;1 salama polttaa koko teltan // sitten mekin *poltumme*
 5;1 tää kokeilis miten se *vaikuttuu* (leikkii leijonaa ja raapaisee puusta veistettyä pöllöä)
 5;1 Tessun karvat heti *silityy* kun mä niitä silitän 'siliävät'
 5;2 sopiiks et nää hevoset aikois *irrottua* tästä // ja niin ne *irrottuiski*
 5;9 en mä lyönys sitä mihinkään ku se *nipisty* (satutti kätensä)

Tällaisten *A*-loppuisiin verbeihin perustuvien *U*-johdosten lisäksi Mari muodosti verbiparin *hyventää* – *hyventyä*, jonka molemmat jäsenet ovat uudisjohdoksia. Tämä verbipari on johdettu *hyvä*-var- talosta eikä komparatiivista, toisin kuin vakiintuneet verbit *paran- taa* (mm. 'parantaa sairaus') ja *parantua*, jonka yleinen merkitys on 'parantua sairaudesta'. Näiden kahden uudisverbin merkitykset joustivat kulloisenkin tarpeen mukaan:

- 5;7 mä *hyvennän* vielä tätä latua (korjaa vähän rikkoontunutta latua hiihtämällä sitä pitkin)
 5;10 aiot *hyventää* mökkiäsi 'kunnostaa'
 5;10 isä vaan *hyventyy* mun tyhmistä kierroksista (saa etua muistipelissä kun Mari kääntää hajamielisesti kuvia esiin)
 5;11 mun täytyy vähän *hyventää* tätä peitettä (iltalukemisen aikaan ko- hentaa peitteen asentoa)

Tämän johdosparin muodostukselle tarjosi pohjaa se, että Mari oli kolmivuotiaana alkanut käyttää komparatiivia *hyvempi*, joka on lasten kielessä varsin tavallinen: 3;9 maistuu *hyvemmältä*; kumpi

poski sust on *hyvempi*?. Hän käytti sitä myös nelivuotiaana: 4;0 tää on vielä *hyvempi* pesä kun se toinen, 4;1 se maistuu *hyvemältä* (äidin tekemä salaattinkastike kuin kaupan), 4;2 lämmim puuro on *hyvempää* (kuin jogurtti ja mysli). Vielä yksi samaan kantaan perustuva uudismuodoste oli muuttumisverbi *hyvenee*: 5;5 ei tää paljo yhtään *hyvene* ('parane', kalan maku). Näin syntyi johdosten sarja 5;5 *hyvenee*, 5;7 *hyventää*, 5;10 *hyventyy*.

Marin uudisverbeihin kuului edellisvuoden tapaan monilla muillakin johdinaineiksilla muodostettuja muuttumisjohdoksia:

a) *VnTU*-johtimisia

5;0 seis! sä *seissaannut* // tässä näyttää seis juna / ja niin tää *seissaantu* (leikkijuna opastimen kohdalla)

5;3 mun korvat alkaa *herkentyä* kun mä syön niin paljon puuroa (potee lievää korvakipua)

5;4 tänne jäävuorelle *sieppaantuu* aina nää kaikki pingviinit

5;8 ihan vino // *suorentu* taas

5;10 kylläpä elämäsi *mukaantuu* ja *mukaantuu* (leikkiukko toiselle, jonka elämästä tulee oman mökin myötä mukavampaa)

b) *(C)TU*-johtimisia

5;0 samalla *suojeltuu* myös noi kasvissyöjät

5;0 se työns tonne väliin muovailuvahaa niin et se *katkaistu* (leikkikassakoneen nappula katkesi)

5;0 kyllä äiti *ihmestyy* (kun Marin koko värityskirja eli "väitöskirja" on väritetty)

5;4 kyllä ne *ihmestyvät* 'hammästyvät'

5;2 (varattu sana-asu) ämmiläs nää on *punastuneet* (muovihevosiin on tarttunut punaista väriä; eroaa vakiintuneen sanan merkityksestä)

5;9 Afrikan tähtee on hauska pelata jos *merkittyy* rosvo (rosvokiekko tulee merkityksi kääntöpuolelta)

5;10 jooko et joku ottais tältä ja tää *kamalastuis* hirveesti (Duplo-mummo joutuu taskuvarkaan uhriksi; kantana joko adjektiivi *kamala* tai ehkä huudahdus *voi kamala*)

c) *UTU*-johtimisia

5;0 minä olen hylje / en koskaan *kuivaudu* (leikkii hyljettä suihkun jälkeen)

5;1 se *katkeutu* 'katkesi' (kaislan varsi)
 5;2 nää autot *parkkeutuu* tähän // täs on parkkipaikka // nyt nää autot
 on *parkkeutuneet*
 5;3 tulkaa lähelle käsiporttia niin se *aukeutuu* itsestään
 5;7 iso saippua *hieroutuu* käsissä
 5;8 nyt mun jalka *solmeutuu* sun käsivarteen (päivälevolla)
 5;10 ja sitten toinen naru *nykäytyy* ja vetäisee kannen kiinni (selostaa
 ansansa toimintaa)

d) *ne*-johtimisia

5;0 pohjasta vähenee ja toiseen päähän *tulenee* (ketsuppipullo on ylös-
 alaisin, jolloin sisältö valuu pohjasta toiseen päähän pulloa; erikoinen
 johdos *tule*-vartalosta)
 5;2 tää *takenee* 'menee taaksepäin'
 5;2 meidän kotimme *täytenee* ja *täytenee* (lisää eläimiä tunkee seeprojen
 kotiin, joka tulee yhä täydemmäksi)
 5;5 ei tää paljo yhtään *hyvene* 'parane' (suola ei tee kalaa paremman ma-
 kuiseksi)
 5;4 äiti toi *isoni* vähän (taikina leveni kaulittaessa)

Muuttumisjohdoksiin kuului vielä kaksi erikoista uudismuodos-
 tetta:

5;7 nää *levälettyy* tänne pitkälle 'levittäytyvät' (vaatteet kuivaustelinee-
 seen; kantana ilmeisesti adverbipesye *levällään* : *levälleen*)
 5;8 maistuukohan se pahalta jos se *banaanoituu* 'saa banaanin makua'
 (persikkaan tarttuu banaanin makua kosketuksesta; substantiivikan-
 tainen johdos)

Nelivuotiaana Mari oli muodostanut momentaaniverbejä etenkin
Aise-johtimella, vain yhden *Ahta*-johtimella. Viisivuotiaana hän
 muodosti *Aise*-johtimella kaksi ja *Ahta*-johtimella neljä uudis-
 verbiä, joista yhdellä oli kaksi astevaihteluvarianttia, *liukahtaa* ja
liuahtaa 'liukastua äkisti':

a) *Ahta*-johtimisia

5;0 sit ne *länskähtää* koval vauhdil yhteen niin et tulee kova nippaus
 (kertoo suunnittelemansa petojen torjunta-aseen toiminnasta)

5;4 sit samassa tää yks *liukahtaa* alas // sit tää yks taas *liukahtaa* alas
(pingviinit jäävuoripelissä)

5;4 nyt tää yks *liuahtaa* alas ja tää kiipee ylös // nyt tää *liuahtaa* alas

5;9 lentsikkaa ei voi vastustaa kun se lentää ja liihottaa ja kiitorataan
pistähtää (laulaa)

5;10 ja samalla *rynnähti* esiin seepra

b) *Aise*-johtimisia

5;2 mä vaan *leikkasen* yhden leikin ja sit lähetään (leikkii nopeasti)

5;6 sit mä auton *ottasen* 'otan, nappaisen' (leluauton)

Edelleen mahdollinen *Aise*-johdos oli onomatopoeettiseen *tönts-*kantaan perustuva verbi *töntsäisee*, jonka kanssa samassa puhunnoksessa Mari käytti partikkelia *töntsis*: 5;2 mä *töntsäsin* ton vaaleanvihreän tähän / *töntsis* (lisäsi värityskirjaan ronskilla otteella väriä). Se varaus on kuitenkin tehtävä, että kyseessä saattoi olla paitsi *Aise*-verbi myös supistumaverbiuudennos *töntsätä* – joka tapauksessa deskriptiivissävyinen uudisverbi.

Mari muodosti muutamia supistumaverbiuudennoksia:

5;3 *kamerattiin* 'valokuvattiin'

5;11 kuka *märkäs* posken? (esittää pikkuveljeään, jota itse suukotti)

5;11 puli puli puli / kuka *märkäsi* mun posken? (pikkuveli pulautti poskelleen)

5;11 kuka *kylmäsi* jalkani (esittää pikkuveljeään, joka itkee)

Erityisen produktiiviseksi kehittyi *ise*-johdin. Ikävuoden alussa Mari muodosti sillä vasta yhden uudisverbin: kun toisten lasten kanssa oli kovasti vilinää, Mari selitti: 5;0 mä en *vilissy*. Etenkin iässä 5;4 mutta parina kuukautena sen jälkeenkin syntyi runsaasti leikinomaisia uudisverbejä *ise*-johtimella seuraavasti:

5;4 lumitontut *lumisee* (kuvakortin tontut rakentavat halkopinoa lumisessa maisemassa)

5;4 retkikunta *rekisee*, retkikunta *rekisee* (marssii pitäen tyynyä hartioillaan reppuna)

5;4 leikitään sit retki *rekisee*

5;4 marssikunta *makisee*, marssikunta *makisee* (toistelee), se *makisee*.
5;4 joulupukki *jopisee*
5;4 minä saippua *sapisen* (leikkii steariinipalalla, leikisti saippualla)
5;4 farkut *fakisee*
5;4 Roope-setä *rokisee*
5;4 roskapussi *rokisee* (sulloo muovikassiin paperinrepaleita ja suttupa-
pereita, mistä syntyy ”rokisevaa” ääntä; mahdollisesti mukana on myös
roska-sanana vaikutusta)
5;4 piironginlaatikko *pikisee pikisee pikisee*, piironginlaatikko *pikisee pi-
kisee* (laulaa Prinsessa Ruusu linnassa -laulun sävelellä)
5;4 pellehattu *pekisee*
5;4 tonttuhattu *totisee* (pitää mansikkatuutin punaista käärettä ylösalai-
sin pääläellään kuin tonttulakkia) ~ 5;4 tonttuhattu *tokisee*
5;5 rumpu *rumisee* // kun joskus sitä soittaa saa
5;5 Olga-neiti *okisee* (TV:ssä)
5;6 koulumittari *kokisee* (jää epäselväksi, mistä mittarista on kyse)

Samaan sarjaan liittyi vähän pitempikin uudisjohdos: 5;6 Vekku-
lassa *vekuistetaan*, Vekkulassa *vekuistetaan*.

Kolme uudennosta syntyi *Oi*-johtimen avulla:

5;5 oliko Suomi niinku vähän *itsenöimässä* itseään? ’itsenäistymässä’
(nuijasodan aikana)
5;7 nyt tää vihree *kiemuroi* nopeesti (palikka kulkee kiemuraista reittiä)
5;7 en *kitinöis* jos saisin (ei kitisisi, jos saisi hakea kaveriaan kylään)

Lisäksi Mari muodosti pari yksittäistä johdosta. Toinen syntyi
i-johtimen avulla: 5;1 täällä kaikki *huokii* jonossa (A: mitä se tarkoit-
taa? M:) ne huokailee (leikkieläimet). Toinen oli deskriptiiviverbi
kömmeltää: 5;2 se (krokotiili) osais vaan uida vedessä ja *kömmeltää*
hitaasti maalla; 5;2 äitidelfiini täältä hitaasti *kömmeltää* (kömpii).

4.5.2 Substantiiveja

Mari käytti viisivuotiaanakin usein johdinta *-Us* : *-Ukse*- muodos-
taessaan verbeistä substantiiveja, joskaan tämän johtimen käyttö
ei enää ollut aivan yhtä runsasta kuin nelivuotiaana. Muutoksena
aiempaan nyt mukana oli vain yksi *mUs*-johdos, nimittäin 5;5 *oppi*-

mus. Uusia *mUs*-johdoksia ei enää ollut tämän enempää, mutta lyhyempi *Us*-johdin korvasi edelleen usein *minen*-johtimen:

- 5;0 mun kädet on jo kuivat mun tarttee ottaa uus *märkäys* (kastella kädet)
 5;1 *ommellus* 'ompeleminen'
 5;2 tääl on tilkkeitä // täs on vähän *tilkitystä* seinälle (rakentaa eläimille taloa)
 5;2 se ei tietäis täst kalojen *varastuksesta* mitään // leijonat varastaa kaloja
 5;2 hei / nyt sain *kekkauksen* 'nyt keksin'
 5;2 te kyl tiijätte mitä mul on *meinauksena* sanoa (meinaa muttei kehtaa sanoa, ettei pidä ruoasta)
 5;5 *oppimus* säilyy 'se mitä on oppinut'
 5;11 jooko et näil ois eri *mietitykset* 'suunnitelmat' (Marilla ja hänen serkullaan)
 5;11 tost on vaan *hyvennyst*[ä] (etua pelissä, jos osuu ruutuun, josta saa liikkuu 3 eteenpäin)

Monet *Us*-johdokset olivat yhdyssanoissa määriteosina:

- 5;0 nyt on käsien *lepäysvuoro* (mandoliininrämpytyksen jälkeen on leppäämisen vuoro)
 5;1 ommelluksen jälkeen *ommelluspaikat* on silitetty
 5;2 se on *kylmennysneste* (lumisadepallo eli Schneekugel, jossa on lumiukko)
 5;2 *halvennuskortillako* menettää vähän rahaa? (kanta-asiakaskortti oikeuttaa alennuksiin)
 5;3 *nippausparta* 'pistävä, kutittava'
 5;4 haluuk sä kuulla *väärennyslauluu?* (laulun, jossa on muutetut sanat)
 5;9 tää on se *kiipeyspaikka* 'kiipeilypaikka'
 5;10 vappuaatto on sellanen *puhalluspäivä* / puhalletaan serpentiinei ja ilmapalloi

Mari muodosti ominaisuudennimiä adjektiiveista ja substantiiveista *U(U)S*-johtimen avulla, kuten oli tehnyt jo edellisinäkin vuosina:

- 5;0 (A: kuinka pitkään N on leirillä?) siitä *pitkyydestä* ei ollu puhetta 'kestosta'
 5;0 nää tahtoo päästä *villeyteen* (kengurut takaisin Australian luontoon)

- 5;0 *itsetaitetus* on kaikkein hienoin *taitetus* 'oma taito'; 'taito'
 5;2 tää ei tykkäis tän hirven *sottaudesta* vaik tää tykkää täst (pehmo)
 hirvestä 'sottaisuudesta'
 5;2 (A: jospa se on liian täysi M:) ei se *täytyydestä* johdu (A: ai mistä?
 M:) *täytyydestä* 'täysinäisyydestä'
 5;3 näille tapahtuu yksi *jekkuus* (leikkelee suttupapereitaan)
 5;5 puput maailman *pieneydet* (leikkii hyvin pienillä lelupupuilla)

On mahdollista, että vakiintunut johdos *pituus* on lapsen mielestä niin vahvasti tiettyyn merkitykseen rajautunut, että hän muodostaa uuden johdoksen selvyiden vuoksi. Johdosta *pituus* käytetään tavallisesti ilmaisemaan fyysisenä ulottuvuutena havaittavaa pituutta, esimerkiksi jonkun ihmisen pituutta tai tiettyä etäisyyttä, joten kun puheeksi tuli ajan kesto, ja kun Mari vielä vastasi juuri esitettyyn kysymykseen *kuinka pitkään*, hän tuotti uuden johdoksen vastatessaan, että *siitä pitkyydestä ei ollut puhetta* ('siitä, kuinka pitkään'). Uudella johdoksella on *tk*-yhtymän sellaisenaan säilymisen ansiosta vahvempi assosiaatiosuhde kysymyksessä esiintyvään *pitkään*-sanaan kuin vakiintuneella johdoksella *pituus*.

Kerran Mari liitti tämän ominaisuudennimenjohtimen myös numeraaliin, nimittäin selatessaan värityskirjaansa ja tutkiessaan sen keskiaukeamaa: 5;0 täs keskiaukeamalla näkyy neulaset (sidonta-niitit kirjasen keskiaukeaman sisätaitoksessa) // ja sitten *se neljyys* (laski värityskirjansa lehtiä keskiaukeaman molemmilta puolilta: kumpaankin suuntaan neljä lehteä).

Mari käytti tätä samaa johdinta myös yhdyssanojen muodostuksessa, sekä määrite- että perusosana. Pitkän kolmiosaisen johdos-yhdyssanan avulla Mari ilmaisi erikoisella tavalla pöllön pientä kokoa: 5;0 miten se voi niitä saalistaa oman *pikkulintukokoisuutensa* verralla? (varpuspöllö pikkulintuja). Toinen yhdyssanatapaus oli 5;0 "oho mun silmät tulikin vahingossa *virkeysasentoon*" (eivät malta pysyä kiinni, kun oli asetuttu nukkumaan).

Mari käytti yhdyssanauudennoksissaan myös muutamia tavalisia *minen*-johdoksia, jotka yhdyssanojen alkuosina ovat konsonanttivartaloisessa asussa *mis*:

5;0 tää on *hyppimisyö*! (Marilla alkoi kesäloma)

5;0 tää on näppärille sormille hieno *tekemisasia* (lajittelee muistipelin kuvia)

Välineennimijohdoksia syntyi *in*-johtimen avulla. Mari muodosti ikäkuukauden 5;1 aikana kaksi hieman eriasuista *pitää*-verbiin pohjautuvaa välineennimeä, mutta niiden tarkoituksella oli selvästi erilaiset tehtävät:

5;1 muuten ei noit *pidettimii* riitä 'puikkareita' (jos verkkoja olisi järvesä enemmän)

5;1 herneenpalot on lipun *pidättimiä* // ne pitää sitä lippuu siel paikallaan (teltan päällä)

Varattu sana-asu oli 5;4 *lennätin* 'naruviritys, jolla lennätetään leikissä eläimiä ansaan'. Muita välineennimijohdoksia olivat

5;4 päästäänköhän me nyt telkkariin kun me puhuttiin siihen *äänestimeen* (mikrofoniin)

5;7 nää tekis sen *huvittimeks* (kiipeäisivät huvikseen kiipeilytelineen verkkoon)

5;10 katso tässä on *pelastin* (leikissä puput pelastuvat porkkanoiden avulla)

Muutamien yhdyssanojen perusosana oli välineennimijohdoksia, kuten uudennos *vepatin* 'vehje, laite, väline, vekotin':

5;3 tulkaa ystävät *kulkuvepattimeen*; tää *kulkuvepatin* on tosi kiva; seuraavat ryntää tähän *keinuvepattimeen*; tää on *pomppuvepatin* (nukkekodissa on huvipuistolaitteiden tapaisia menopelejä); hui miten hurjissa *vepattimissa* olemme olleet

5;3 kun se tipahti siihen *pallonpamauttimeen* // se on jotain *pamautusainetta* (putoava pallo pitää kovaa ääntä)

5;4 mä heräsin ku se *tuulenpuhallin* puhals (laivan hytin ilmastointi)

Mari hyödynsi erilaisia johdinaineiksia varsin monipuolisesti, mutta useista johdostyypeistä oli vain yksittäisiä johdoksia. Muutamista

harvinaisista johdostyypeistä oli ainakin pari johdosta, kuten *kkA*-johtimesta deminutiivissävyiset 5;1 Hessu-*ujokka* 'ujo' ja 5;5 pikku *laihukka* 'pieni ja laiha' sekä deverbalisesta U-johtimesta kolme johdosta: 5;0 se oli hyvä *lassoilu* hevosen kaa, 5;5 sukka saa olla kädessä kunnes *kosku* loppuu" (villasukka on kädessä, johon koskee), 5;9 nyt ei enempää *leikkua* 'tukanleikkuuta'.

Eräistä johtimista on vain yksi esimerkki. Sanasta *parta* Mari muodosti johdoksen *parrikko*: 5;0 kissat menee sinne *parrikkoon* (pienet leikkikissat piiloutuvat partaan samaan tapaan kuin ruohikkoon). Muita johdostyyppejä:

- 5;1 mä teen tästä *sekotelman* (sekoittaa käsiinsä kahta eri saippuaa)
 5;2 leikitään et mä oon pieni *surilainen* // amppari tai mehiläinen tai perhonen
 5;3 kamalasti *ylkkistä* 'ylämäkeä'
 5;9 mä tein sulle pieneks *helpotteeks* (saarekkeen lattialle leikissä, jossa ei saa astua paljaalle lattialle)
 5;10 mutta sinähän olet se *lypsäri* 'lypsäjä'

Mari oli saanut kaksosserkut, ja pohti sitten, että jotkut lapset syntyvät kaksosina mutta useimmat eivät. Hän muodosti *kaksoset*-sanana pohjalta ilman kaksosparia syntyneeseen lapseen viittaavan johdoksen *yksönen*: 5;5 joillekin syntyy *yksöset* ja joillekin kaksoset; 5;9 mä ja vintiö (Marin pikkuveli) ollaan molemmat *yksöset* vaikke ollaan sisaruksia (oli ollut puhetta serkkukaksosista). Tätä sanaa ei suomen kielessä tiettävästi entuudestaan ollut, mutta seuraavana vuonna, Marin ollessa kuusivuotias, Sari Maamies ehdotti Kielikellossa (Maamies 1997), että kun englannissa käytetään termejä *singleton*, *single-born* ja *non-twin* niin suomessa voitaisiin käyttää sanaa *yksönen*.

Johtimella *-ntA* syntyi muutamia uudissanoja, iässä 5;5 peräti kolmen johdoksen sarja:

- 5;5 jouluna pitää olla *riehuntaa*, ja *hypintää* ja *pompintaa*.
 5;11 lopeta heti tuo *tönintä* (leikissä lampaat tönivät toisiaan) // onneksi nyt ei tule sitä samanlaista *tönintää* // nyt tuo *tönintä* saa totisesti loppua! // ni sitten ei ole enää sitä samaa *tönintää*

Yhdyssanan osana *ntA*-johdos esiintyi kerran: 5;4 ota *huidontapaloja*, mä näytän millasii ne on (heiluttaa jäätelötuuttia suunsa luona ja haukkaa siitä nopeasti).

Muita yhdyssanoja, joissa joko määrite- tai perus osana on uudisjohdos: 5;0 *itsetaiteus*, 5;1 *ommelluspaikat*, 5;5 se soittais *puittenkaatamoon* ja sanois tahtoisin että kaadatte kaikki puuni, 5;5 nää pisti pienen *iltahurvastelun* (tontut seikkailevat Tonttulan tuvasta joulukuuseen), 5;5 miks täs on näin *epätasualue*? (ala- ja ylämäki).

Näistä Mari käytti *itsetaiteus*-sanan rinnalla myös sanaa *itsetaito* puhuessaan omista taidoistaan: 5;0 *itsetaitoni* on tässä // tämä on minun *itsetaitoani* // olen värittänyt kirjaimia; 5;0 katso miten hienoa *itsetaitoa* // *itsetaiteus* on kaikkein hienoin *taiteus* // kaikista huonoin *itsetaito* on äs (S-kirjainta on vaikea värittää).

Yhdyssanauudennoksiin kuului sarja, jossa Mari nimesi dinosauruksia niiden pään värin mukaan katsellessaan dinosauruksista kertovaa kuvakirjaa: 5;0 mikä hirveä *sinipää* tuo on? mikä hirveä *ruskeapää* tuo on? ja hirveä *oranssipää*? ja *keltapää*? ja *harmaapää*? ja *vihreäpää*? ja tässä on *väripää* (monivärinen dinosaurus).

Kolmiosisaisiakin yhdyssanoja oli muutamia, kuten 5;0 *peukalo-kynsilisko*, 5;1 *pitkäkärsälisko* ja 5;11 *riisimunapatonki* 'munariisipasteija'. Yhdyssanaan tiivistyi pitempi ilmaus Marin kysyessä 5;0 "miten ne (sarvipöllöt) voi elää täällä (talven yli)? onko niillä joku *talvenvastustuskyky*".

Muita yhdyssanauudennoksia olivat esimerkiksi seuraavat:

- 5;0 *säästönukke* (ihmishahmon muotoinen säästölipas)
- 5;0 *oranssihiekkä* 'polkupyörä, jossa on oranssi turvaistuin'
- 5;0 *hyppykumppanit* (lapset ja eläimet, jotka leikissä hyppelevät olohuoneessa)
- 5;0 muuten se ei oo mustikkamaitoo vaan *maitomustikkaa* (jollei laite ta sokeria sekaan)
- 5;0 ai toissakesänä ja *eiliskesänä*? 'viime kesänä'
- 5;1 mulle tulee *potkumieli* 'haluan potkiskella'
- 5;1 tää on kiinni *sinivahalla* / tää *sinivaha* on leikisti sellanen lukko jota ei saa auki 'sinitarra'
- 5;2 sit nää voi myös leikkii *hyppykauriksii*

5;2 enks syönykki *pikasyöntiä?*
 5;2 mä en voi istuu *käärmetuolilla* (tuoli muka kiemurtelee, on epämu-
 kava)
 5;3 sit on *tasaveto* / Mariannel ja Epul on maitoo puurossa / isällä ja
 mulla ei 'tasapeli'
 5;4 Aku Ankka on *suuttupelle* 'suuttuu helposti'
 5;4 *jouluhattu* 'tonttulakki'
 5;4 *lumitontut* (postikortin kuvassa tontut ovat lumisessa maisemassa)
 5;7 *kyltyvettä* 'oikein kylmää vettä'
 5;7 *sylkyvesi* 'sylki' on kuplallista; *sylkyvedet* tulee limasiks kun ei oo juo-
 nu niin pitkään aikaan
 5;8 ei oo hyvii *jalkahyllyi* 'jalkatukia' (rengaskeinussa)
 5;9 säästetään näitä *valkorusinoita* 'jogurttirusinoita'
 5;9 onks se *peukalokolibri* niin pieni (kimalaiskolibri on vain peukalon-
 kynnen kokoinen)
 5;9 me nuuhimme / minä olen *nuuhkijakoira*
 5;10 aina me on jätetty pyörät *pyöränaulakoihin* 'pyörätelineisiin'
 5;11 miks ne sanoo sitä *kukkavauvaks?* (pikkuveljen kortissa luki "onnea
 kukkasen poika")

4.5.3 Adjektiivieja

Uudisadjektiivieja syntyi aiempien vuosien tapaan eniten johtimella *-inen*, jolla oli joskus pitempiäkin variantteja kuten *-llinen*:

5;0 en tykkää kolmesta, se on kaikista *inhollinen* luku mitä tiedän 'in-
 hottava'
 5;0 tol on *vanukkaiset* kädet // ja *vanukkainen* naama 'vanukkaan väriset'
 5;0 mun nenä ei enää oo *tarrainen* (otti tarran nenänpäästään)
 5;2 nyt lisää / siit *kellosesta* kädestä 'kädestä, jossa on rannekello'
 5;2 *kaupunkinen* paikka 'urbaani' (Hakaniemen tori)
 5;2 tuolla on niin *tungoksellista* (seepralaumassa)
 5;3 älä anna sitä *merkkistä* 'banaania, jossa on liimamerkki'
 5;3 mä otan *merkkisen* (banaanin)
 5;3 ai *susiseenko?* (metsään tekevät partiolaiset yöretkiä)
 5;4 (pienten koirien poistuminen raitiovaunusta näytti) aika *taaperoiselta*
 5;5 noi *tekstiset* paperit pitää heittää pois (vanhat tulosteet)
 5;5 *puolutonta* vai, *puolukkaista* vai ilman puolukkaa?
 5;6 *puolukkaista* vai *ei-puolukkaista?* jos tahdot *puolukkaista* puuroa –

- 5;6 sinä löllö pentu // sinä koiranpentu *löllöinen* (suuttui koiranpentulelu Dallille)
 5;7 mukista tullut vesi on hienoa ja sileää mutta sylkyvesi on *kuplallista* ja terävää
 5;8 nuo kaikki ovat *kuorisia* (greipinpaloissa on hedelmän kalvoja)
 5;9 mä katon ensin nää *lapsiset* jutut (eläinten pentuja esittävät kuvat)
 5;10 ota kiinni ilmapallo *kaasuinen* 'kaasulla täytetty'
 5;11 mitä pitemmät kädet sitä *episempää* 'epäreilumpaa' (hippaleikissä)

Näistä uudisadjektiiveista *puolukkinen* sai vastakohtakseen kaksi vaihtoehtoa uudennosta: 5;5 *puolutonta* vai *puolukkaista*; 5;6 *puolukkaista* vai *ei-puolukkaista*. Mari muodosti siis *puolukkasen* vastakohtaksi ensin *tOn*-johtimella karitiivijadektiivin 5;5 *puoluton*, ja seuraavan ikäkuukauden aikana kieltoprefiksin avulla toisen vastakohta-adjektiivin 5;6 *ei-puolukkinen*. Mari muodosti näiden lisäksi *epä*-kieltoprefiksillä pari uudisadjektiivia, toisen adjektiivistuneen partisiipin vastakohtaksi heti ikävuoden alussa: 5;1 tää olis vähän *epätaitava* harjoittelussansa. Toinen syntyi ikävuoden lopulla, mutta siinä ei ollut kyse varsinaisesti kiellosta: 5;11 jos aika käy *epätoikkoiseksi* 'yksitoikkoiseksi' (niin tahtois aikansa kuluksi maalata vesiväreillä).

Edelleen Mari tuotti kaksi karitiivijadektiivia johtimella *-mAtOn*: 5;1 *haistamattomien* koirien vainu jää taakse (jos koiran hajuaisti ei toimisi, sen vainu jäisi jälkeen kissojen vainusta, vaikka yleensä koirilla on parempi vainu); 5;10 se oli aluks hirveen vahva mut *räjähtämätön* (heliumilla täytetty ilmapallo jaksoi uutena nostaa pienen muovieläimen eikä räjähtänyt).

Näiden lisäksi Mari lyhensi yhtä vakiintunutta kieltopartisiippia: 5;2 se on kummallista että nää (hanskat) aina löytyy // nää on *häviättömät* 'häviämättömät'.

Muilla johtimilla syntyi vähänlaisesti uudisadjektiiveja. Johtimella *-kAs* syntyi kolme uudennosta, joista yksikään ei jäänyt ker-tamuodosteeksi, ja *riehukas* oli käytössä jo nelivuotiaanakin:

- 5;0 liian *riehukkaita* (prätkähiiret); 5;2 nää olis liian *riehukkaita* (pingviinit)

5;3 Hannun nimi vois olla Tuurikki // koska se on niin *tuurikas* 'onnekas';
 5;3 se sinilakkinen on *tuurikkain* poika (Akun veljenpojista)
 5;4 sit tulee yöstä *melukas* kun vintiö syntyy // *melukkaampi* kun – –
 (pikkuveljen syntymisestä); 5;5 jouluna ei saa olla rauhallista / silloin
 pitää olla *melukasta*

Uudennoksiin kuului vain yksi *isA*-adjektiivijohdos, ja sekin oli varattu sana-asu, mutta Mari käytti sitä uudessa merkityksessä, jonka selitti selvyuden vuoksi: 5;0 puhelinlanka taitaa olla aika *kuulusa* linnuille // semmonen mistä niiden ääni kuuluu kovana.

Adjektiivistuneen partisiipin muunnelma oli 5;1 ”se maailmanpyörä laskeutuu *kiihtävää* vauhtia”.

Innovatiivisia yhdysadjektiiveja oli toistakymmentä. Yksi oli bahuviirihi: 5;10 *hajapää* poliisi 'hajamielinen'. Useimmat syntyivät *inen*-johtimen avulla:

5;0 ja *kovaakäyntinen* moottori tässä kyllä menee 'pitää kovaa ääntä ja menee nopeasti'
 5;0 jos sattuis olemaan hyvin *pitkälapsinen* poikainen 'pitkään poikasena pysyvä lintu' (niin pääseekö muuttolintuna vanhempien selkään kyytiin)
 5;3 miks tehään *eläimenkuvasia* papereita kun ne on niin kivoja (ei raaski käyttää kuvioituja lautasliinoja käsiensä pyyhkimiseen)
 5;3 mä piirsin nelikerroksisen talon // onko niin *lyhytkerroksisia* taloja täällä?
 5;4 tää on ihan *perunamuussinen* (sähkövatkaimen vispilä)
 5;4 kun sammakot ovat niin *pitkäloikkaisia*
 5;5 nää on *pitkämäkuisia* (purukumin maku säilyy pitkään)
 5;9 Tatu yritti taputtaa mua kun sil oli *juustonaksuset* kädet
 5;10 tuuli on *vääräsuuntainen* (saippuakuplia puhallettaessa)
 5;10 tää menis taas makaamaan tää *nopeejuoksunen* (taskuvaras piiloutuu makuulleen)

Muita yhdysadjektiiveja olivat 5;0 ”kohta mä oon *pottukuuma* (saunassa) // kuuma kun pottu *ylikeitettyinä*” ja 5;9 *leikkivalmis*, jota Mari käytti lopettaessaan lukemisen ja ollessaan valmis aloittamaan leikkimisen.

4.5.4 Adverbeja ja alkusointuisia vahvistuspartikkeleita

Mari tuotti uudisadverbeja etenkin *sti*-suffiksin avulla paitsi adjektiivieista myös muiden sanaluokkien sanoista. Osaksi *sti*-loppuisia adverbeja syntyi suoraan niinkin, ettei kantasana ollut käytössä. Esimerkiksi *sähläkkäästi*-johdoksen kanta-adjektiiviksi sopisi joko *sähläkäs* tai *sähläkkä*, mutta kumpaakaan näistä Mari ei käyttänyt. Marin *sti*-adverbit olivat seuraavat:

5;0 ne linnut oli niin *sähläkkäästi* siinä (tiivinä joukkona lammessa sählämässä)

5;0 ne prätikähiiret on *tosisti* nameja 'todella'

5;0 näil on *juhlantarkoituksellisesti* vaatteita 'juhlatarkoituksessa' (kesän kunniaksi)

5;1 *äkkinäisesti* 'yhtäkkiä'

5;2 Pepi kiipeää väsyneesti mutta *uhmarohkeasti*

5;4 mä halusin nähdä miten *taaperoisesti* ne meni ulos (pienet koirat raitiovaunusta)

5;11 jos hyppää niin kun leopardi ni silloin hyppää *vaudesti* 'tavalla, joka saa ihastelemaan: "vaude!"

Enää kaksi adverbia kuului tyyppiin *-ksiin* : *-ksissA*, joka edellisenä ikävuotena oli ollut varsin produktiivinen: 5;0 ehkä se oli vähän *ummeksissa* (perhonen oli järven pinnalla siivet märkinä, ei pitänyt niitä levitettyinä vaan ummessa); 5;3 pistän pääni *roikoksiin* 'alan roikottaa päätäni'.

Pari uudennosta kuului *leen*-tyyppiin: 5;0 tää pitäis laittaa *maakuulteen* (nukke); 5;11 et *tahalteen!* 'tahallasi' (vauva ei saa pudottaa kastiketta potkuhousuilleen).

Komparaatioon liittyvät uudisadverbit olivat muuten komparaatiivipohjaisia, mutta yksi (5;1 *hyviten* 'parhaiten') oli superlatiivinen:

5;0 laita *auvvemmas* [*auemmas*] (ikkuna)

5;1 ovi *auvvemmas* [*auemmas*]

5;1 sopiiks et nää ois maailman *hyviten* hoidettuja simpansseja?

5;5 nää menis *metsemmälle* ja *metsemmälle* (leikissä)

5;8 mitä isompia sitä *taaksemmas* tulee (järjestelee pallojaan)

5;11 vähän tiukemmin / vähän *lähekkäimmin* 'tiheämmin' (viivoja kuvioon, joita piirtelee)

Mari käytti edelleen *päivittäin*-adverbin mallin mukaisia uudennoksia, joita oli käyttänyt sekä kolmi- että nelivuotiaana: 5;0 mun eläimet nukkuu päivittäin *öittäin* 'päivin ja öin'.

Yksittäinen muodoste oli *lohkeamiseen* perustuva 5;0 *lohki*-rakenne: mun kynnet pitäis leikata kun ne meinaa mennä *lohki*. Muita yksittäisiä olivat 5;0 "miten kissanpoikaset pystyy syntyyn jos ne syntyy *väärittepäin*?" ja 5;10 "sitten leikkivät kaikki *kahdeksastaan*" (on lukevinaan kirjaa ja kertoo sen tarinaa).

Alkusointuisia vahvistuspartikkeliuudennoksia olivat 5;0 "*apo apo* aikasin aamulla", 5;0 "*kypö kypö* kylmää", 5;1 "*kapo kaiken*", 5;1 "*läppösen* lämmintä" ja 5;2 "*syppösen* syönyt".

4.5.5 Numeraaleja

Numeraaliuudennoksia oli vain yksi, ja sekin oli entuudestaan tuttu: Mari käytti edelleen samaa säännöllistä järjestyslukujen muodostuskeinoa kuin aiempina ikävuosina, mutta nyt aineistoa on vain yhdestä numeraalista, jota Mari käytti vain yhdessä ilmauksessa: 5;3 kun tuli *kahdes* maailmansota (oli puhuttu toisesta maailmansodasta); 5;3 Suomi *kahdennen* maailmansodan jälkeen – – kun *kahdennest* maailmansodast oli jo pitkä aika.

4.5.6 Erikoisia uudissanamuodosteita

Omantyyppisiä uudissanoja olivat sellaiset, joiden muodostus perustui erikoisempiin kuin tavanomaisiin sananmuodostuskeinoihin. Esimerkiksi erikoisesti lyhentämällä syntyi seuraava yhdyssana: 5;0 oliko se vanhanaikainen *kii-veturi*? (A: ai mikä? M:) kiitävä veturi.

Riimittelemällä syntyi uudisadjektiivi, jonka merkitys jäi hämäräksi: 5;5 eikö ollut nokkela / hyvin hyvin *pokkela*. Kahden lelu-koiran nimet olivat toistensa riimisanoina, ja niissä nimeämisperuste tarjosi nimen alun: *valkoinen* – *Valli* ja *dalmatialainen* – *Dalli*: 5;5 ton mun koiran nimi on *Valli*, ku se on niin valkonen; 5;6 *Dalli* 'dalmatialaisen pentua esittävä lelu'.

Vierasperäinen sana muuntui yhdyssanaksi, kun oli ollut puhetta, että ilmapallot nousevat siksi, että ne täytetään heliumilla, mutta heliumissa on myös räjähtämisen vaara:

5;10 hyvä et täs on tavallist ilmaa eikä *heli-ilmaa* (kodin ilmapallopumpussa)

5;10 tää pumpppaa niihin *heli-ilmaa* nyt // ei kun tää pumpppaakin ihan tavallist ilmaa

Erikoisen hahmotuksen tietä kehkeytyi *minä*-pronominin geminoituneesta asusta uusi kuviteltu nimi: 5;4 (A: älä säikäytä minnuu M:) kuka om *Minnu*?

Luovaa assosiointia oli Marin yrityksessä keksiä väärin kuullulle muodolle jokin merkitys, kun aikuinen sitä kysyy: 5;10 (A: hiekotettu M:) ai *kiekotettu*? (A: ei kun hiekotettu M:) mä kuulin *kiekotettu* (A: mitä se tarkoittaisi? M:) onkohan se pelata kiekkoa?

4.6 Kuusivuotiaan Marin uudissanoja

Kuusivuotiaana Mari tuotti uudissanoja vähemmän kuin edellisinä vuosina, mutta kuitenkin vielä satakunta. Uudisverbejä oli viitisenkymmentä, substantiiveista yhdyssanoja parikymmentä ja johdoksia niin ikään parikymmentä, adjektiiveja yhdeksän, adverbiaaleja samoin yhdeksän. Numeraaliuudennoksia oli neljä, ja ne kaikki olivat järjestyslukuja. Leikittelykieleen kuului muutama muodoste: neljän yhdyssanan sarja ja kolme muuta muodostetta.

4.6.1 Verbejä

Mari muodosti kuusivuotiaana uusia TTA-johdoksia selvästi vähemmän kuin aiempina vuosina, varsinaisella TTA-johtimella vain kuusi. Niistä yksi oli yhdysverbi *pyykkipoj'ittaa* 'kiinnittää pyykkipojilla'. TTA-johdosten kantasanoihin kuului aiempien vuosien tapaan paitsi verbejä myös nomineja ja partikkeleita, viimemainituista tosin vain vauvaikäisen pikkuveljen käyttämä interjektio *höö*. TTA-johtimiset verbit olivat aikajärjestyksessä seuraavat:

6;0 siel *lassotetaan* 'lassotaan' näit hevosii siel *lassotuskentällä*
 6;1 mä lupasin *hinkuttaa* tätä ja niim mä *hinkutankij* just parhaillaan
 (kiillottaa eli hinkkaa hopeaesinettä)
 6;2 Tomi tulisi sinne (puhelimeen) vähän *höööttämään* (sanomaan *höö*)
 6;8 nää yrittäis *hillittää* sitä sonnia (A: ai mitä ne yrittää? M:) rauhot-
 taas sitä sonnia
 6;11 nyt nää (ripustetut pyykit) on kaikki *pyykkipoijitettu* (kiinnitetty
 pyykkipojilla kuivaustelineeseen)
 6;11 Jumala *sanotti* sulles sen mikä mul oli (Uno-pelissä isä valitsi vuo-
 rollaan keltaisen, jolloin Mari sai viimeisen korttinsa pöytään)

Tähän johdostyyppiin läheisesti liittyviin *nTA*-johdoksiin kuului viisi uudisverbiä, jotka olivat kaikki adjektiivikantaisia:

6;0 mä *suorennan* näitä (hankaa papereita vastakkain suoristaakseen
 niiden rypyjä)
 6;0 mä voin *kaunentaa* mun kiviä tällä 'kaunistaa'
 6;2 (A: riisipuuro ei lihota M:) eikä *laihenna* // *laihentaaks* oikeesti?
 6;9 mä *vaikensin* sitä sulle / vahingossa 'vaikeutin'
 6;9 mä *helponsin* vähän sulle 'helpotin' (Mikado-tikkujen asentoja)

Lisäksi Mari muodosti *sTA*-loppuisen uudisverbin *ilostaa*: 6;7 en mä tarkota rymistelyllä satuttaa häntä vaan mä tarkotan *ilostaa* hänen mieltä (heiluttelee pikkuveljeään hurjasti sylissään, jolloin isä varoitti olemaan satuttamatta vauvaa rymistelyllä).

Johdin ELE oli edelleen aktiivisesti käytössä. Useimmiten kantasat sanat olivat substantiiveja ja adjektiiveja, mutta joukossa oli kaksi verbikantaistakin, nimittäin 6;0 *pelkäilee* ja 6;3 *valitsella* 'valikoida, kokeilla palapelin osia'. Interjektiokantainen oli 6;11 *uraarailee*. Yhden uudisverbin muodostuksessa Mari jonkin aikaa epäroi ilmeisesti miettiessään sopivaa kiertoilmausta ulostamiselle, kunnes tuotti johdoksen 6;2 *ruskeilla*. ELE-johdokset aakkostettuna:

6;0 ne *hienoilee* 'hienostelee' (laamat kulkevat kuono pystyssä)
 6;10 tuolla toi poni *kylkeilee* (poni-ilmapallon kylki osuu kattoon)
 6;9 tuuksä *lassoilemaan?* 'leikkimään lassoja heittelyä'
 6;7 aamupuurolla sä *nopeilet* (sanoo äidilleen, joka syö nopeasti, itse taas syö hitaasti)

- 6;0 se ain vaan *paarmittelee* (paarma surrailee ikkunalasias vasten)
 6;0 pelkuripukit vaan *pelkäilee* (rohkeat lokit nappaavat kalanpaloja ran-
 nalta, toiset vain kaartelevat ilmassa tarkkaillen tilannetta)
 6;2 (pikkuveli ei tahdo kelliä sylissä vaan yrittää pystyyn) tykkää sylis-
 sä *pystyillä*
 6;2 se on just // justiinsa justiinsa / se on just *ruskeillu* (leluankka, jonka
 pyrstö on likainen, on juuri kakkaillut)
 6;11 isä siin vaa *uraarailee* (sanoi *uraa* voitettuaan pelissä)
 6;3 tän oikeen (oikean käden) täytyy *valitsella* näitä (palapelin osia,
 se ei ehdi tehdä muuta)
 6;0 menin päin puskaa / ku tää tie *vinottelee* niin (mökkipolku)
 6;4 isä *vitsittelee* 'esittää vitsikkäitä asioita'

Muuttumisverbejä syntyi eniten UTU-johtimella:

- 6;0 sinä et sitten *lohdutu* millään (pikkuveli itkee)
 6;1 (A: hauska että viihdytät pikkuveljeäsi M:) mä leikiv vaan / se *viih-
 dyttyy* siitä (pikkuveli seuraa kiinnostuneena siskonsa leikkejä)
 6;4 nää ei oo viel *kylpeytyneet* tarpeeks (kuvassa lapsia on kylvyssä mut-
 ta eivät vielä ole puhtaita)
 6;5 se *kieräyty* mun käden ympäri (leikkimehiläinen, joka surisee kun
 sitä pyörittää narulla)
 6;7 koska se *lopettautuu* (liikennelaitoksen lakko)
 6;7 herkkupastalla saa muut *huijautumaan* (kun mainostaa eineksiä
herkku-alkuisella sanalla)
 6;9 mä avaan tän mahdollisimman varovasti // tää *aukeutuu* (suklaa-
 munan käärepaperi)
 6;10 *laukaudu* nyt / näytä miten sä *laukaudit* 'laukea' (leikkipommi)
 6;11 *kaivaudu* sieltä kortti (käsissä pitämiensä pelikorttien joukosta)
 6;11 mut jos se *hoitautuis* ite? (äiti sanoi, ettei ehdi hoitaa pitkää tukkaa)

Muilla johtimilla syntyi vähemmän muuttumisverbejä. Kolme syn-
 tyi *ne*-johtimella:

- 6;0 (A: onks sulla tylsiä kyniä?) ei mutta ne *tylsenee* koko ajan kyllä
 6;0 tää *hienonee* 'muuttuu hienommaksi' (maalaa naamariaan vesi-
 väreillä)
 6;0 katok kuinka koivut *vihrenee* (kun alkoi sataa kuivan jakson jälkeen)

Johtimilla U ja VntU syntyi joukko muuttumisjohdoksia:

- 6;0 toi alkaa *palastuu* (poretabletti vesilasissa)
 6;0 tän jalat *tiukistu* 'tiukkeni' // ne *lössöönty* nyt kun pään nostaa (muovieläimen pään asento vaikuttaa sen jalkoihin)
 6;1 eiks tää *säestykkin* kauniisti (värisävyt sointuvat hyvin yhteen piirroksessa)
 6;2 täytyy sem *multuu* // vai eikö se *mullu*? 'maatua' (sopiiko purukumi biojätteisiin)
 6;6 eiks ookki ympyrä *isontunu* paljon (museon circulografin hiekkaan piirtämä ympyrä)
 6;8 sit se sonni *hurjastuis* nii et se rupeis puskee
 6;10 sitten hän yllättäen *ministyy* (jättiläisestä tulee pienen pieni)

Erikoinen uudisjohdos oli *suutuhtua* 'suutahtaa', jossa oli sekä refleksiivisyyteen että momentaanisuuteen liittyviä aineksia: 6;10 Aku aivan *suutuhtuu*. Mari käytti tätä verbiä vain tämän yhden kerran laulaen sen Mikkiihiiri merihädässä -kappaleen sävelellä.

Momentaanisia *Ahta*-johdoksia Mari muodosti kuusivuotiaana kaksi, *roikahtaa* ja *velkahtaa*. Edellistä hän käytti askarrellessaan paperisuikaleista koristeköynnöstä joulukuuseen ja pohtiessaan köynnöksen pituutta: 6;4 ai oisko kiva et tää ois niin pitkä et ku tän ripustais joulukuuseen ni tää *roikahtais* maahan?. Jälkimmäistä hän käytti veltoksi valahtamisesta: 6;9 mäkin usein *velkahdan* (lysähtää veltoksi istuessaan; A: ai veltahdat?) ei ku *velkahdan* / mä sanon sitä vaan niin. Kuten jälkimmäisestä esimerkkilauseesta selvästi ilmenee, Mari tiedosti käyttävänsä itse keksimäänsä sanaa, jonka asusta hän oli tarkka.

Uudisverbeihin kuului edelleen kolme supistumaverbiä:

- 6;9 kattokaa Tomi on *räänny* vähän nojatuolia // Tomi *räkanenukka*!
 6;9 sillon Tomi just *märkäs* ne jalat (kasteli jalkansa märiksi)
 6;9 ellei Tomi *puuroa* ja revi sitä 'sotke puuroon' (esitetä)

4.6.2 Substantiiveja

Substantiiviudennoksiin kuului runsaasti yhdyssanoja, joista monet olivat hyvin kekseliäitä, kuten *kynämaailma* ja *välinimi*:

- 6;1 minkä takia on ranskanleipä kun ei oos *suomenleipää*?
 6;1 mä oon nyt tykänny näist mis yhistetään näit *tikkuviivoi* (katkovii-voja askartelukirjassa)
 6;4 ei sil *tuulenuivaajalla* saa yhtään kuivaks tukkaa 'hiustenkuivaajalla' (ei kuivaa hiuksia nopeasti)
 6;4 tääl *kynämaailmas* käy niin et aikuisist tulee lapsii (värikynät lyhenevät teroitettaessa, jolloin pitkästä aikuiskynästä vähitellen tulee lyhyt lapsikynä)
 6;5 näitten lapsien (Duplo-ihmisten) täytyy mennä *unipuulle* / lapset lähtekää *unipuulle* (laulaa:) lap-set *u-ni-puul-le* // nyt tääl alkaa mennä *unipuulle* pienimmät 'yöpuulle'
 6;5 *välinimi* 'toinen etunimi, etunimen ja sukunimen välinen nimi'
 6;6 se *kuukausilaulu* (Januari börjar året) on must niin kiva
 6;6 se (merihirviö) syö merenneitoja ja pieniä *merenherroja* (pikkuveli mukana leikissä)
 6;9 *sylkyvesi* 'sylki'
 6;9 tääl on *munavettä* sisällä (löysäksi keitetyn kananmunan keltuainen on nestemäinen)

Monissa yhdyssanoissa oli mukana myös uudisjohdos tai muuta innovatiivista ainesta, kuten interjektioita (*naps-nips-kone*):

- 6;0 siel lassotetaan näit hevosii siel *lassotuskentällä* // isä käveli just *lassotuskentän* poikki
 6;1 vauvalla alko taas *potkintaharjoitukset*
 6;3 *vauvvarykelkoi*mä tuli! (toi neljä nukkeaan mukaan aamiaiselle)
 6;7 mul on *naps-nips-kone* (nappaa sormillaan yöpaidastaan kiinni)
 6;7 mitä *pahanmakisuusainetta* ne on panneet niihin? (neljän viljan hiutaleisiin, joista keitetystä puurosta Mari ei pidä)
 6;9 oma *hellintävauvani*! (innostuu hellimään pikkuveljeään)
 6;11 mä annoin Tommille pikkasen *maistopalan* (maistiaispalan suklaakakun taikinasta)

Mari käytti hyvin monia eri johtimia muodostaessaan uudissubstantiiveja, kuten edellisinäkin vuosina. Muutamia deminutiivejakin oli joukossa, ja niiden motivaationa oli monesti se, että Mar-
 rin pikkuveli oli juuri syntynyt, kuten riimittelyssä 6;2 *vauveliini*
pikku-tiini *pikku-tiini* *Tuomas-liini*. Muita deminutiiveja olivat 6;2

tyynynhitukka pienestä tyynystä sekä ruokien nimitykset 6;2 *kanukkaa* 'kanaa' (broilerin rintaleikettä) ja 6;2 *rinukan* 'riisin'. Sävyltään deminutiivinen oli myös leikkiä säestäneessä laulelussa esiintynyt *korokka*: 6;1 korkea aita ja korkea aita, korkea aita kuin *korokka* (laulaa rakentaessaan muovieläimille aitausta).

Kahdella *U*-johdoksella oli perimmäisenä kantasana partikeli, joka esiintyi aikuisen edeltävässä puheenvuorossa; toisen kantana oli interjektio *pöö* ja toisen kantana adverbi *melkein*. Näiden *ly*-loppuisten johdosten *l*-aines oli verbijohtimesta ELE, ja *pöö*-kantisessa oli muutakin johdinainesta:

6;0 (A: pöö! M:) jos sä voisit joskus lopettaa ton *pööittelyn*!

6;6 (A: sehän *melkein* rimmaa M:) lopeta tollaset *melkeilyt*

Us-johdoksia esiintyi paitsi edellä esitellyissä yhdyssanoissa myös itsenäisinä sanoina:

6;2 se sano mun ja varmaan Lauranki suureks *ihmestykseks* et ”oli” (sairaalassa oli ollut kivaa)

6;6 lopeta tuo *tyhmellys* 'tyhmä touhu' (leikkii)

6;6 tän *sotkelluksen* on tultava mukaan (mobilen sotkeutuneiden narujen)

6;9 nyt ois semmosen ihan pienen *kutouksen* vuoro (leikkikangaspuil-la kutomisen)

Adjektiivikantaisia ominaisuudennimiä Mari muodosti (*U*)*Us*-johtimella aiempien vuosien tapaan, mutta nyt vähemmän. Edellä mainittiin jo yhdyssana 6;7 *pahanmakuisuusaine*. Johdos *oikeus* oli varattu sana-asu, jota Mari käytti uudessa merkityksessä: 6;6 oikeesti ei ook kummituksii mut leikeissä voi ollak kummituksii, leikkejen *oikeudessa* (leikkien todellisuudessa). Tämän *oikeus*-johdoksen pohjana on ilmeisesti vastakohtapari leikisti – oikeasti. Johdamisen tapa oli sama kuin *söpöys*-sanana käyttö tilanteessa, jossa kantasana *söpö* esiintyi samassa yhteydessä: 6;9 sä (pikkuveli) oot niin *söpö* et mä voisin syödä sut – vaik ei se johdu *söpöydest* vaan siit et mul on nälkä.

Kahden *kkO*-johdoksen merkitykset olivat kollektiivisia: 6;11 nyt vaihtuu *värikkö* 'värit'; 6;11 *oksikko* (puussa kasvava oksapari).

Marin kolmesta *e*-johdoksesta yksi, *todiste*, oli varattu sana-asu:

6;1 täst mä saan *vilvotetta* (helleiltana nojaa kylmään lavuaariin harjattessaan hampaitaan)

6;1 oikeen kunnon *glökäleen* (tahtoo paljon hammastahnaa)

6;8 mä sain uimakoulusta *todisteen* 'todistuksen'

Mari muodosti edelleen joukon muita johdoksia, kuitenkin vain yhden kutakin tyyppiä. Näistä *esitelmä* oli varattu sana-asu:

6;0 pidetään *esitelmä* 'esitys'

6;6 kiireellinen *köyttö* 'solmiminen' (kengännauhojen)

6;7 mä tykkään tehdä *solmuroit* (kiipeillä mutkittelevasti nojatuolin ja pöydän välissä)

6;7 Tarzan ei op paholainen // Tarzan on *hyviläinen* 'hyvä'

6;10 mä tuun vaan *solmimoon* (tuo narunpätkän ja ilmapallon, jonka on pumpannut täyteen)

6;11 mä haluisin kuulla ton *nauhottimen* ääniä 'nauhurin'

4.6.3 Adjektiivieja

Adjektiiviuudennoksista useimmat oli muodostettu johtimella *-inen*. Joukossa oli yksi yhdyssana:

6;1 se on *leikkinen* (puinen krokotiili on leikkieläin, ei oikea)

6;1 eiks se Taavi ollukiv vähän *tyhmänaikainen*?

6;4 täältä tulee vauva *tuomaksinen* (vetää Tuomas-vauvaa siterissä pitkin lattiaa)

6;5 tulkaa kaikki *tarraiset*! // *tarraisia* paketteja (vie joulukuusen alle pakketteja, jotka on koristeltu tarroin)

6;7 ihan *minisiä* 'ihan pieniä' (leipäviipaleita)

6;11 ihan *venäjäläisen* näköinen (tummatukkainen nainen kadulla)

6;11 mul on hirveen *tussiset* kädet 'tussien värjäämät'

Näiden lisäksi Mari muodosti kuusivuotiaana kaksi muuntyyppistä adjektiivia, nimittäin *kiukkuisa* 'kiukkuinen' ja *noudattamaton*: 6;10 muista sit et mä oon *kiukkuisa* muutenkin (aamuäreä); 6;3 isä on *noudattamaton* (ei noudata riittävän tarkasti Marin ohjeita).

4.6.4 Adverbeja

Adverbiuudennoksia oli monista eri tyypeistä. Tyyppiin *pudoksiin* kuului kolme, jos myös yksikkömuotoinen *lopukseen* laske-
taan mukaan:

6;4 pyörivä hunajapurkki / pyöritä vasen rivi *kaaduksiin* (Duplot ovat kahdessa rivissä, ja hunajapurkkia esittävä palikka kaataa pyöriessään vasemman rivin)

6;5 mä katon et se (pikkuveli) ei potki itseään *pudoksiin* tosta (vanhempien sängystä)

6;5 nyt toi ainainen huuto saa tulla *lopukseen!* (komentaa pikkuveljeään)

Muita uudisadverbeja oli vain yksi kustakin tyypistä:

6;2 taidan avatas sen *auvvemmaksi* (lautasliinan ruokapöydässä kotona)

6;2 tähän vain *makaalteen* (asettaa muovieläimensä yöksi makuulle)

6;4 hirveesti tuulempesii, tos yhes koivuskin oli melkeen *kiinnikkäin* 'kiinni toisissaan'

6;6 eiks meil okki *kuormittain* kantamista? (leikissä)

6;9 jos mä oisin ollu vähän *hereimmilläni* ni mä oisin voinu lähtee mukaan (A: ai jos oisit ollu mitä? M:) jos mä oisin ollu vähän enemmän virkee (illalla kuului pihalta lasten huutoa, ja Marista olisi ollut hauska liittyä mukaan joukkoon, muttei jaksanut)

6;11 toi lokki lähti *säikyissään* lentämään pois

4.6.5 Numeraaleja

Numeraaliuudennoksia oli neljä. Niistä kaksi Mari tuotti tavoitellessaan järjestyslukuja *kolmas* ja *neljäs*: 6;5 tää on mun *kolmannes* tai *neljännes* (3. tai 4. marmeladinpala). Näissä muodosteissa sanavartalo on saatu taivutusmuodoista (*kolmanne-n*, *kolmanne-ksi* jne.), ja vartalon loppuun on lisätty järjestysluvun tunnus, nominatiivissa s. Vastaavanlaisia uudennoksia Mari tuotti sittemmin seitsemänvuotiaana kahdesta muusta numeraalista. Nämä uudismuodosteet lankeavat yhteen murtolukujen nimitysten kanssa. Muut kaksi numeraaliuudennosta olivat niin ikään erikoisella tavalla muodostettuja järjestyslukuja, jotka syntyivät puhuttaessa joulukalenterin luukuista: 6;5 mä saan avata *yhestoistannet* luukut; *kuustoistannes*.

Näissä Mari siis liitti järjestysluvun tunnuksen sananloppuiseen *toista*-ainekseen, jälkimmäisessä tapauksessa jopa kahteen kertaan eli samaan tapaan kuin *kolmannes*-tyypissä.

4.6.6 Leikillisiä uudissanoja

Iässä 6;1 Mari riimitteli *minttu*-sanan pohjalta vastauksen, kun häneltä kysyttiin, tahtoisiko hän mieluummin mintun vai banaanin makuisen fluoritabletin: ”minttu *pinttu minttunen*”.

Kun Mari kuuli itselleen tutun taivutuksen *Tuomas* : *Tuomaksen* rinnalla käytettävän myös taivutusta *Tuomas* : *Tuomaan*, taivutusmuodon loppu hahmottui niin, että sen lopussa olisi *maa*-sana, ja tämä sai Marin leikittelemään *maa*-loppuisilla yhdyssanoilla, joiden alkuosana oli tietty ihminen. Näin syntyi iässä 6;2 leikkimielinen *maa*-loppuisten yhdyssanojen sarja: onneks me asutaan *Tuomas-maassa*; hei kuunnelkaa mun toistakin vitsiä: onneks me asutaan *äiti-* ja *isä-* ja *Tuuti-maassa* / ja *Tuomas-maassa*.

Mari muodosti edelleen kaksi leikkinimeä, *Jantu* ja *Josso*. Edellistä hän käytti, kun oli innoissaan taiteiden yöhön lähtemisestä: 6;2 ensin lapset tarhasta haetaan / sitten *Jantu* voileivän haukkaa / sitten alkaa taiteiden yö. *Jossoa* hän taas käytti iässä 6;7 pikkuveljen nimityksenä leikissään.

4.7 Seitsenvuotiaan Marin uudissanoja

Seitsenvuotiaana Mari tuotti entistä vähemmän uudissanoja, yhteensä viitisenkymmentä. Uudisverbejä oli kaksitoista, ja enää vain kaksi niistä oli TTA-johdoksia: 7;8 (A: lapsille annetut lupaukset täytyy pitää, jotteivät he pety M:) niit ei saap *petyttää* ’ei saa aiheuttaa pettymystä’; 7;9 mä haikailen tota ojaa // se *haikauttaa* mua (tahtois i seikkailla Keskuspuiston valtaojassa).

ELE-verbijohdoksista yksikään ei ollut verbikantainen. Kaksi oli deskriptiivissävyisiä, ja molemmat esiintyivät samassa puhunnoksessa: 7;0 kun se (jokelteleva pikkuveli) *äblättelee* ja *bööböttelee* niin ihanasti. Kolmannen Mari muodosti ollessaan huolissaan siitä,

ettei pikkuväli leppää riittävästi, kun on reipas pienestä kuumeesta huolimatta: 7;10 entäs jos se *reipastelee* liikaa?

Muuttumisjohdoksia oli neljä:

7;0 jännitys *kiihkeni* hirveesti (pakettia avatessa)

7;0 tähäni on alkanu jo *raivautua* polku (vaahterantaimen luo)

7;3 joku *huijaantuu* et – – 'erehtyy luulemaan'

7;6 ne *lisänee* koko ajan ne kissat 'lisääntyvät'

Oi-johdoksia oli kaksi: 7;1 ai nyt sä oot *riekaloinu* tonkin jo (tehnyt rievun vanhasta, rikkinäisestä vaatteesta); 7;1 Tomi alko *lepakoida* ja putos (alkoi seisoessaan huijota kuin lepakko ja pyllähti istualleen).

Näiden lisäksi Mari muodosti yhden supistumaverbin: 7;9 vettä *roiskuaa* veneeseen (suihkuaa leikissä veneen pohjassa olevasta reiästä).

Substantiivijohdoksia oli sekä itsenäisinä sanoina että yhdysosan osina. Yksi itsenäisenä sanana esiintyvä oli *napailu*, joka oli samaa tyyppiä kuin Marin kuusivuotiaana muodostamat *pööittely* ja *melkeily*: kaikkiin näihin johdoksiin liittyy paheksuvaa sävyä, ja ne on muodostettu erikoisella tavalla siten, että muuhun kuin verbiin liittyy IU-johdin (perimmältään siis ELE-johtimen välityksellä U-johdin): 7;3 lopeta se *napailu* (pikkuväli kutitti Maria navas-ta). Muita itsenäisenä sanana esiintyviä johdoksia olivat seuraavat:

7;0 ne jotka kelpaa semmoseen *leikintään* et ne on matkalippui tai jotain
7;0 tuol ei ov varmaan mitään *aallotusta* (yhdessä kylpylän altaassa ei ole aaltokonetta)

7;4 nyyttiäiset 'nyyttikestit'

Näiden lisäksi Mari muodosti instrumentin nimitykset 7;0 *kitkin* 'kitkemisväline' ja *hammasvarmistin* sekä joukon deminutiiveja: 7;0 Veli! Velsku! Tommikki, 7;2 mäyrä, pikku *mäyrikki* (eläinlotta pelatessa), 7;4 kulta *somelo*! (halii somaa pikkuvälijeään) ja 7;6 *kenkeliinit* 'pienet kengät'.

Yksi uudisjohdoksista oli varattu sana-asu: 7;2 Aku on tyhmä, noi saa kyl nyt *erotuksen* (Aku viivyyttää veljenpoikia niin, että heidät saatetaan erottaa lähetin hommistaan).

Yhdyssanauudennoksista kahdessa oli jälkiosana uudisjohdos (*pätkä*-sanasta muodostettu *pätkile* ja *tyyppi*-sanasta johdettu *tyyppeys*): 7;0 ihan lyhyet *kynänpätkileet* ei me terotukseen; 7;5 hyvä tyyppi on kiva olla mut yks huono puoli *hyvätyyppyydessä* on.

Yksi yhdyssanoista oli kolmiosainen: 7;6 muistaksä *jättimammuttikalan?* (Muumien mamelukkikalan).

Muita yhdyssanoja:

7;0 se on *hammasvarmistin* // jos mult putoo hammas ni se ei putoo nie-luun vaan lusikkaan (pitää pientä muovilusikkaa suussaan)

7;0 tää on mun *vesipolku* (nostaa järvestä vettä laiturille, sen valuessa muodostuu ”polku”)

7;3 ja *lumihirviö* / siis lumimies (kirjan kannessa)

7;5 tää on *kirjainmaa* / tääl on kaikki kirjaimet (piirtää)

7;6 mä en ainakaan *piirtotaitoani* menetä (koska piirtelee jatkuvasti)

Adjektiiviuudennoksista useimmat olivat *inen*-johtimisia, ja niiden joukossa oli myös yhdysadjektiiveja:

7;0 ne olivat *vikaisia* mansikoita ’viallisia’ (jotka pani sivuun aamiais-puurostaan)

7;1 mut se (Haukkavuori) on kyl se *vähinkarhuisin* paikka ’paikka, jossa on vähiten karhuja’

7;2 et joku esine on löydetty / ei tiedetty onks se suomalainen vai *venäläinen* (luki sanomalehdestä)

7;2 on *pahakäyttöinen* vauva ’huonokäytöksinen’ (pikkuveli nosti jalkansa ruokapöydälle)

7;4 on myös *äänisii* teletappeja (ääntä pitäviä teletappileluja)

Yksi oli muodostettu *epä*-prefiksin avulla: 7;8 mahdollisimman *epäklimpistä* (toivoo aamupuuroonsa sellaista omenasosetta, jossa on mahdollisimman vähän omenanpaloja).

Eräs yhdysadjektiiveista oli kiinnostava oivallus, koska se tähtäsi yksiselitteiseen, selkeään ilmaisuun: 7;8 yks *toisenluokkalainen* Joel aikoo ottaak karkkia (evääksi koulun hiihtoretelle). Tässä siis uudissana *toisenluokkalainen* tarkoittaa rinnakkaisen ensimmäisen

luokan oppilasta, kun taas *toisluokkalainen* tarkoittaa jo toisella luokalla koulua käyvää.

Näiden *inen*-loppuisten lisäksi Mari tuotti kaksi muuntyyppistä uudisadjektiivia, toisen *isA*-johtimella: 7;0 ämmin mökki on hyvin *luontoisa* seutu (sijaitsee keskellä luontoa ja on luonnonkaunis). Toisessa oli *iAs*-johdin: 7;5 tää on *taipulias* (jouluukuusen hento oksa taipuu helposti, kun siihen kiinnittää koristeen).

Ainoa adverbiluudenno oli sellainen, jota Mari oli käyttänyt jo aiemminkin, neli- ja kuusivuotiaana: 7;0 *kaaduksiin* 'nurin'.

Numeraaliuudennoksia oli kaksi. Marin tarkoituksena oli muodostaa pari järjestyslukua, mutta niistä molemmista tulikin sellaisia muodosteita, jotka ovat vakiintuneessa kielenkäytössä murtolukuja: 7;2 se on *kaheksannes* luumu // se on *seitsemännes* luumu (Marin piirroksessa). Vastaavanlaisia järjestysluku-uudennoksia Mari oli tuottanut muista lukusanoista iässä 6;5.

Mari muodosti myös muutamia leikkisiä erisnimiä. Yhden niistä hän muodosti vesipuistokäynnin jälkeen: 7;0 *Villi Kanelivirta!* täs oli semmonen // mä söin sen Kanelivirran (raparperi- ja piirakan palasessa on runsaamman kanelin alue, jonka Mari hahmotti virraksi; mallina on vesipuisto Serenan *Villivirta*).

Muutamia hellitteleviä pikkuveljen nimityksiä motivoi tämän ääntely: 7;0 *Ä(m)blä*, *Bööbö*; 7;6 *Pöpölööppö*.

Yksi paikannimiudenno syntyi sanojen sekaantumisesta: 7;2 entäs sit *Porkkanalahti?* (po. Porkkalanniemi).

4.8 Marin uudissanoja kahdeksan vuoden iästä eteenpäin

Kahdeksanvuotiaana Mari tuotti 19 uudissanaa: kuusi verbiä, neljä adjektiivia, substantiiveista kolme johdosta ja neljä yhdyssanaa (joista varattuja sana-asuja olivat *maapallo* ja *ilmapallo*) sekä kaksi adverbiiä.

Verbien joukossa oli vain yksi TTA-johdos: 8;10 se kuori ehkä *maistuttaa* sitä 'antaa makua' (mansikkajäätelön salmiakkikuorrutus muuttaa jäätelön makua). Muuttumisjohdoksia oli kolme. Yhdessä

niistä oli kantasana vaihtunut vakiintuneen kielenkäytön *suuresta* puhekielisempään ja hoivakielestä tuttuun *isoon*: 8;6 mä käyttäisin niit sukkii muuten mut mua huolestuttaa et se reikä *isonee* 'suurenee'. Toisessa oli vakiintuneen kielen *utu*-johdin korvattu *ne*-johtimella: 8;10 ja vauhti *nopenee* 'nopeutuu'. Kolmas oli muodostettu *u*-johtimella: 8;11 tää paperi on niin kevyt et se *puhaltu* taakse (kaulanauhassa roikkuva kesäjuhlien passi lensi tuulen voimasta selkäpuolelle).

Supistumaverbeihin kuului kaksi uudennosta: 8;0 mennään kaupungille hiukan *diskoamaan* jooko?" (leikkii pikkuveljensä kanssa), 8;8 hei sä oot *hiekanuu!* // T. *hiekkaa* liukumäen! (nostelee liukumäkeen hiekkaa). Lisäksi Mari käytti ruotsin kielen verbeistä suomeen sovitettuja supistumaverbejä, joita en laske Marin uudissanoiksi, koska ne ilmeisesti kuuluivat kielikylpyluokan yhteiseen sanastoon. Tällaisia olivat esimerkiksi *retata* 'tarkastaa kotitehtävät', *skissata* 'luonnostella', *stryykata under* 'alleviivata' ja *bjuudata* 'tarjota' (koulussa luokkatovereille herkkuja merkkipäivänä).

Adjektiiviuudennoksiin kuului kaksi *inen*-johdosta, moderatiivijohdos *oranssihtava* ja yksi *epä*-alkuinen muodoste:

8;0 sun parta on hiukan *oranssihtava* tost suupielestä (parta oli värjäytynyt vesimelonista oranssin vivahteiseksi; mallina adjektiivipari *ruskea – ruskehtava*)

8;1 mä en ois yhtään *epätyytyväinen* jos mä oisin Lillukka (näki, että pikkuveljen päiväkodin Lillukat-ryhmässä tarjotaan hyvä lounas)

8;3 se on *leikkinen* kamera (vanha leikkikamera)

8;3 se olis niin *rapuinen* (leikkilammikko, josta on pyydystävinaan rapuja)

Substantiivijohdoksia oli kolme: 8;1 *kuskeeramo* 'ohjaamo' (← *kuski, kuskata*), 8;6 *lapsiso* 'lasten ikäryhmä' ja tekijännimijohdos 8;7 *jääjä*, jolla oli tarkka merkitys:

8;6 T. kuuluu nuorisoon, ja te (A: mihin sinä kuulut? M:) mä kuulun *lapsisoon*

8;7 se *jääjä* (se joka on jäänyt kirkonrotta-leikissä; selostaa pelin kulkua)

Uudisyhdyssanoista mielikuvitussana 8;o *kukkapallo* 'kukkien planeetta' (mallina *maapallo*) oli käytössä vain kerran, sen sijaan *hiiriyö* jatkuvammin: 8;8 tänään on mun *hiiriyö* (sisarukset vuorottelevat unilelujä: joka toisena yönä leluna on pehmohiiri, joka toisena vuorostaan pehmosammakko); 8;9 huomenna on Tomin *hiiriyö*.

Eräs yhdyssana pohditutti Maria, kun hän mietti ruotsinkielisen sanan suomennosta. Luokan villi poika oli vastannut opettajalle näsäviisaasti ja opettaja oli sanonut *var inte näsvis*, ja Mari pohti asiaa kotona: 8;3 miks se ei oon *nenäviisas*?

Uudisadverbeihin kuului pari kolmiosaista yhdyssanaa, jotka liittyivät hyppynarulla hyppimiseen, ja samaan toimintaan liittyivät myös varatut sana-asut *maapallo* ja *ilmapallo*: 8;10 mä osaan hyppiä *etutakaperin* ja *takaetuperin*, ja mä osaan hyppiä *maapalloja*. Sanat kuvaavat erilaisia hyppytekniikoita. *Etutakaperin* hyppiessä naru pyöritetään takaa eteenpäin ja hyppijä siirtyy taaksepäin, kun taas *takaetuperin* hyppiessä naru pyörii edestä taakse ja hyppijä etenee eteenpäin. *Maapalloja* hyppiessä hyppijä pyörii hyppiessään oman akselinsa ympäri. Samankaltainen on myös Marin käyttämä *hyppiä ilmapalloja* 'hyppiä niin, että naru ei kosketa maata'.

Kielellä leikittelyyn liittyviä varsinaisia uudissanoja ei enää syntynyt, mutta eräs leikittelyilmaus oli Marin muokkaama suomenkielinen ilmaus ketun tieteelliselle nimelle *canis lupus*: 8;6 *kani lupas*.

Yhdeksänvuotiaana Mari muodosti enää seitsemän uudissanaa: kolme verbiä, yhden adjektiivin, kaksi substantiivia ja deskriptiivimuodosteen *nönnö*.

Verbiuudennokset olivat *sileytyä*, *rähiköidä* ja *oikeentaa*: 9;2 mut se on jo *sileytyä* (lakana on silinnyt mankelissa); 9;5 joskus se yritäis *rähiköidä* krokotiilin kanssa (dinosaurius muovieläinleikissä); 9;5 N. kertoki sen saman, vaan vähän *oikeennettuna* (tarkennettuna lehti uutisen, että 12-vuotias tyttö hälytti neuvokkaasti palokunnan).

Ainoa adjektiiviuudennos syntyi *tahallinen*-sanasta vastakohdaksi. Tämä uudennos oli samanasuinen kieleen jo vakiintuneen adjektiivin kanssa, mutta merkitys oli toinen: 9;10 mä en tiedä oliko se tahallista vai *vahingollista* (putosiko trapetsitaiteilija TV:n sirkusesityksessä turvaverkkoon tahallaan vai vahingossa).

Substantiiviuudennoksia oli kaksi. Toinen oli kuvitellun välineen nimitys *kevennin*: 9;0 mut jos ois joku *kevennin* // sääli et semmost ei voik keksiä (jotta pystyisi kantamaan jättimäisen suurta ja painavaa kuormaa). Toinen oli yhdyssana *pelkoruoka* violetista riisistä, jota koululaiset pelkäävät olevan koulussa tarjolla: 9;3 se om meijäm *pelkoruokaa* koulussa.

Onnistuneesti ilmaisuvoimainen deskriptiivinen uudennos oli *nönnö*, jossa on sekä pejoratiivissävyinen ö-vokaali että vahva assosiaatio vakiintuneeseen sanaan *nynny*: 9;8 pitääks meijän laskeej jotain *nönnö* pikkumäkee?! (Mari tahtoi laskea hiihtoretkellä isoa ja jyrkkää alamäkeä, mutta vanhemmat ehdottavat varmuuden vuoksi toista reittiä.)

Sanaliiton luonteinen uudisilmaus oli 9;5 ”*viime iltana* mä näin sen tossa” (oli nähnyt edellisiltana avainnippunsa eteisen kaapin päällä).

Kymmenvuotiaana Mari muodosti kahdeksan uudissanaa, joista verbejä oli kolme, substantiiveja yksi, adjektiiveja kaksi ja adverbeja niin ikään kaksi; lisäksi hän käytti edelleen jo aiemmin muodosta- maansa uudisverbiä *polttaa* ’palaa’. Ikävuoden ensimmäiseltä kuukaudelta uudissanoja on neljä, kolmelta seuraavalta kuukaudelta 1–2 kultakin, ja kuukausilta 10;6 ja 10;8 yksi kummaltakin; ikäkuukausilta 10;5 ja 10;7 uudissanoja ole merkitty muistiin lainkaan, ei myöskään enää ikävuoden lopulta, joten uudissanojen muodostus alkoi ratkaisevasti vähetä tämän ikävuoden aikana. Sitä myöhemmiltä ikävuosilta on vain muutamia yksittäisiä uudissanoja: 11-vuotiaalta neljä, 12-vuotiaalta yksi, 13-vuotiaalta kaksi ja 14-vuotiaalta samoin kaksi. Koska uudissanoja syntyi enää näin vähän, tarkastelen näiden vuosien sanoja yhdessä enkä enää ikävuosi kerrallaan.

Varsinaisiksi uudissanoiksi en laske seuraavantyyppisiä muo- dosteita, joita Mari tuotti useita vuosia: hän liitti etenkin adjektiivien, toisinaan myös adverbien alkuun vahvikkeita *sika-*, *super-* ja *hyper-* tai näiden yhdistelmiä. Intensiivisimmillään nämä kaikki esiintyivät yhdessä, kuten Marin pohtiessa, että jos luokan tytöistä joku antaisi hänelle joululahjan eikä hänellä olisi antaa tälle omasta puolestaan vastalahjaa, niin 11;5 ”se ois *sikanoloo*, *sikasuperhypernoloo*”. Marin uudissanoiksi en laske myöskään sellaisia vakiintu-

neeseen sanastoon kuulumattomia ruotsin kieleen perustuvia supistumaverbejä kuin *plastrata* 'päällystää oppikirjat muovilla', joita Mari käytti etenkin kouluasioista puhuessaan. Ne eivät nähtävästi olleet hänen omia uudennoksiaan vaan kuuluivat kielikylpykoulu-laisten yhteiseen kielenkäyttöön.

Aiempien ikävuosien taajakäyttöisillä johtimilla TTA ja ELE syntyi enää muutamia uudisverbejä, joista yksi oli yhdysverbi: 10;3 toi on se joka *tervetulottaa* mun huoneeseen (osoittaa huoneensa oveen kiinnittämäänsä kuvaa); 12;9 Baghira yritti *villittää* muita, tai sit siit oli vaan hauska päästä *villeilemään* (hevonen villiintyi ratsastustunnilla).

Muita yhdysverbejä oli kaksi, ja molempien kantasanana oli yhdyssubstantiivi. Toinen oli supistumaverbi: 11;6 ihanii kuvia joita vois *sinitarrata* seinille (hevosten kuvia). Toinen perustui *kaatosade*-sanaan: 11;10 jos siel alkaa yllättäen *kaatosataa* ni – – (etsiytyy silloin suojaan, mutta ei halua sadetakkia lähtiessään ulos).

Muuttumisjohdoksia oli neljä. Niistä verbiä *polttua* 'palaa' Mari oli käyttänyt jo kaksivuotiaasta alkaen, kolme muuta olivat uusia muodosteita:

10;3 mä *kehittäydyn* varmaan kohta erittäin nopeaks perunankuorijaks
10;8 tähän *polttuis* reikä kattoon (lohikäärme polttaa talon kattoon reikään Playmobil-leikissä)

13;8 housut *lumistu* 'tulivat lumisiksi' (kun hyppäsi alas puusta)

14;10 mä oon liikaa *koiristunut* // mun hajuaisti paranee 'tullut koirien kaltaiseksi'

Momentaanijohdoksia oli yksi: 10;1 mä pidin kättä näin ni sit se *veltahti* 'tuli veltoksi, veltostui äkkiä'.

Substantiiviudennoksiin kuului yksi yhdyssana, joka oli mielikuvitusolennon kekseliäs nimitys vastauksena pikkuveljen Kevät-pörriäisestä lukemaan arvoitukseen: 14;9 (T: mitä tulee kun yhdistää seepran ja possun? M:) *kärsäraidakas*.

Substantiivijohdoksia oli kaksi, tekijännimijohdos 10;1 *kiskailija* 'kioskin myyjä' (leikissä) ja deminutiivijohdos *jutskeliini* 'pieni juttu': 11;7 mut siin oli viel yks *jutskeliini*.

Adjektiivit olivat kaikki *inen*-loppuisia, useimmat yhdyssanoja tai yhdyssanan luonteisia. Niistä *pikkumainen* lankesi yhteen kieleen vakiintuneen adjektiivin kanssa, tai jos tämä oli Marille tuttu, niin siinä oli tapahtunut merkityksenmuutos, sillä se tarkoitti pienemmille lapsille sopivaa: 10;4 must tuntuu et se ois liian *pikkumainen* 'lapsellinen' (Kengurumeininki-yhtyeen levy koulun musiikkitunnilla soitettavaksi); 10;6 se voi ollak kyl vähän *pikkumainen* (laulu "Ihahaa" koulussa esitettäväksi).

Muut uudisadjektiivit olivat

- 10;2 sä tiesit ihan hyvin et - // sä et voi ollan niin *vähätietonen*
 11;7 toi sarvikuono on liian *heikkouskonen* (A: herkkäuskonen? M:) no herkkäuskonen (lastenohjelmassa sarvikuono uskoi karhun harhauttavia juttuja)
 13;11 vähän *epäturvallisii* tyyppei (kirjassa eläimet tekevät temppuja, jotka eivät ole turvallisia)

Adverbiuudennoksia oli kaksi. Niistä *isomaisemmin* oli vastakohtainen edellä mainitulle adjektiiville *pikkumainen*: 10;1 kyl se N vähän *isomaisemmin* käyttäytyy ku T 'enemmän isomman lapsen tavoin'. Toinen adverbiuudennos oli *noloissaan*: 10;1 ne ois *noloissaan* ne pojat, hei ihan totta ne ois *noloissaan* (pikkuveli ilmeilee leikissä veijarimaisesti, mutta Mari tahtoisi tämän esittävän noloa).

Numeraaliuudennoksia Mari ei enää muodostanut.

4.9 Kokoavasti Marin uudissanoista

Mari muodosti ensimmäiset uudissanansa yksivuotiaana: muutamia deminutiivijohdoksia ja TTA-johtimisia verbejä. Runsas uudissanojen muodostus alkoi kaksivuotiaana, kun Mari tuotti vuoden aikana 270 uudissanaa. Kolmivuotiaana hän tuotti yli neljäsataa uudissanaa, enemmän kuin minään muuna ikävuotena, ja nelivuotiaanakin vielä lähes neljäsataa. Sitten uudissanojen määrä alkoi laskea: viisivuotiaana syntyi vajaat kolmesataa, kuusivuotiaana runsaat sata, seitsenvuotiaana viitisenkymmentä, kahdeksanvuot-

tiaana parikymmentä, yhdeksänvuotiaasta alkaen enää alle kymmenen vuosittain ja yksitoistavuotiaasta alkaen enää vain harvakseltaan yksittäisiä uudissanoja.

TTA-johtimisia verbejä kuului jo Marin ensimmäisiin uudissanoihin, joita hän muodosti yksivuotiaana. Kaksivuotiaasta nelivuotiaaksi syntyi runsaasti verbejä paitsi johtimella TTA myös johtimella ELE. Näihin kuului ensiksikin verbikantaisia kuten *kaatua* → *kaaduttaa*, *kiehua* → *kiehuttaa* ja *suuttua* → *suuttuilla*. Lisäksi nämä kaksi johdinta toimivat yleisverbistiminä: niiden avulla syntyi verbejä moniin eri sanaluokkiin kuuluvista kantasanoista, esimerkiksi *bravo* → *bravottaa* 'huutaa bravo', *ihaa* → *ihattaa* 'hirnuu', *kukko* → *kukottaa* 'kiekua', *herkku* → *herkkuilla* 'herkutella', *järvi* → *järveillä*, *nopea* → *nopeilla* 'liikkua nopeasti' ja *tumma* → *tummennella*.

Yksi ELE-johdosten tehtävistä on ilmaista kantaverbin tekemisen toistuvuutta tai jatkuvuutta, kuten vakiintuneissa johdoksissa *laulaa* → *laulella*, *hypätä* → *hypellä* ja *kääntyä* → *kääntyillä*. Tällaisen frekventatiivisen tekemisen vastakohtana on hetkellinen tekeminen, jota ilmaisevat momentaaniverbit. Niitä on lasten uudisverbien joukossa vähän, mikä on luonnollista, sillä tekemisen hetkellisyyttä ei ole usein tarvetta ilmaista, ja aikuiskielessäkin näitä verbejä käytetään vain harvakseltaan. Mari tuotti ensimmäiset momentaanijohdoksensa kaksivuotiaana: selkeä tapaus on 2;5 *kipautan* 'kipaisen', ja toinen mahdollinen oli 2;2 *hyppäsen*. Kolmivuotiaana näitä verbejä syntyi kolme: 3;6 *leikahdin* 'leikin', 3;6 *viuhkautin* 'läimäytin viuhkalla' ja 3;9 *nauahti* 'vingahti'. Nelivuotiaana Mari muodosti Aise-johtimella seitsemän momentaaniverbiä ja lisäksi verbin 4;11 *sanahdat* 'sanot lyhyesti'. Viisivuotiaana Aise-johtimisia syntyi kaksi ja AhtA-johtimisia neljä. Kuusivuotiaana näitä verbejä syntyi vielä kolme, seitsenvuotiaana ei enää yhtään. Näissä harvinaiseshkoissa verbijohdoksissa näkyy siis hyvin se, kuinka uudissanojen määrä kasvaa lapsen löytäessä keinoja sanojen muodostamiseen, kuinka keinot vähän vaihtelevat eri aikoina, ja kuinka lopulta uudissanojen tuottaminen hiipuu.

Muuttumisverbejä syntyi kaksivuotiaasta alkaen useilla johtimilla: U (*polittaa* → *polttua*), VntU (*kylmä* → *kylmääntyä*), ne (*valkoinen* → *valkonee*) ja UtU (*joukko* → *joukkoutua*).

Adjektiiveja syntyi etenkin *inen*-johtimella, jonka Mari lisäsi joskus redundantistikin vakiintuneen adjektiivin loppuun, kuten 2;2 *musta* → *mustainen*, 2;6 *löysäinen*, 3;9 *syväisessä* 'syvässä'; myös muita johtimia hän käytti vastaavalla tavalla, kuten 4;0 *rentoisa* 'rento'. Johtimilla *kAs*, *isA*, *vA*, (*li*)*As*, *eA* ja *tOn* syntyi adjektiiveja etenkin kolmi- ja nelivuotiaana: 2;8 *väsyttömäksi*, 3;2 *leikkeliäs*, 3;5 *vekkulias*, 4;1 *pörreä* 'pörröinen', 4;7 *lehdikäs* 'runsaslehtinen', 4;8 *piiloisa*. Komparatiivin tultua tutuksi sen käyttö ulottui aluksi myös substantiiveihin: 3;6 *lempinimempi* 'enemmän lempinimen kaltainen', 3;9 *kuusemman näkönen* 'enemmän kuusen näköinen'.

Substantiiveja syntyi hyvin monilla eri johtimilla. Aikuiskielen produktiivista *minen*-johdinta korvasivat sekä *mA*-johdokset (esimerkiksi 3;11 *kaatuma* 'kaatuminen') että *mUs*-johdokset, jotka kuuluvat alatyypinä *Us*-johdoksiin; niitä syntyi runsaasti sekä itsenäisiksi sanoiksi että yhdyssanojen osiksi, kuten 3;0 *etsimysmatka*, 3;1 *puutumus* 'puutuminen', 3;4 *sulkemus*, 3;11 *miettimys*. Ominaisuudennimien *UUs*-johtimella Mari muodosti kaksi ensimmäistä uudennosta kolmivuotiaana (*raskuus* 'painavuus', *pimeisyys* 'pimeys') ja nelivuotiaana peräti toistakymmentä; viimeinen syntyi seitsenvuotiaana, yhdyssana *hyvättyyppeys* 'hyvänä tyyppinä oleminen'.

Pyrkimystä kielen säännöllisyyteen näkyi adjektiivien vertailumuodoissa *hyvempi* 'parempi' ja *hyvin* 'paras', jotka on muodostettu *hyvä*-kannasta. Myös numeraaleissa näkyi samaa pyrkimystä, niin järjestysluvuissa *yhdes* ja *kahdes* kuin *toista*-loppuisten numerailien sarjaan liittyneessä uudennoksessa *kymmenentoista* '20' sekä lukusanoissa *kaksikymmentäkymmenen* '30', *kaksikymmentäyksi-toista* '31' ja *kymmenensataa* 'tuhat'.

Yhdyssanojen muodostus oli jo kaksivuotiaana runsasta substantiivien osalta, mutta yhdysadjektiiveja syntyi tuolloin vasta pari ja verbejä vain yksi: 2;8 *muovailuvahoinu*. Kolmivuotiaana Mari tuotti satakunta yhdyssubstantiivia, 16 yhdysadjektiivia ja neljä yhdysverbiä, ja nelivuotiaana suhteet olivat samansuuntaisia: satakunta yhdyssubstantiivia, kolmisenkymmentä yhdysadjektiivia ja viisi yhdysverbiä. Sitten yhdyssanojen määrä alkoi laskea: viisivuotiaana viitisenkymmentä substantiivia, viitisentoista adjektiivia ja yksi

verbi; kuusivuotiaana parikymmentä substantiivia, yksi adjektiivi ja yksi verbi; seitsenvuotiaana kahdeksan substantiivia ja kolme adjektiivia; sen jälkeen enää yksittäisiä yhdyssanauudennoksia, viimeisenä 14-vuotiaana keksitty mielikuvituseläin *kärsäraidakas*.

5 Tomin uudissanoja eri ikävuosina

Tässä luvussa käsittelen teokseni toisen pääinformatin, Tomin, muodostamia uudissanoja. Marin pikkuveli Tomi on syntynyt vuonna 1997.

5.1 Kaksivuotiaan Tomin uudissanoja

Tarkastelen Tomin kaksivuotiaana tuottamia uudisjohdoksia ja yhdyssanoja kuukausi kerrallaan, koska sananmuodostus kehittyi tänä ikävuotena nopeasti.

5.1.1 Uudisjohdoksia

Tarkasteltuani Tomin uudisjohdosten kehitystä esitän lopuksi koavissa taulukoissa hänen ensimmäiset johdoksensa ja yhdysanansa. Otan yhdyssanataulukkaan mukaan myös muutamia Tomin jo yksivuotiaana muodostamat yhdyssanauudennokset.

Tomi muodosti kaksivuotiaana toistasataa uudisjohdosta, joista eräitä hän käytti usean kuukauden aikana, toisia taas vain kerran. Tomi käytti useana eri kuukautena esimerkiksi adjektiivia *väsänen*, substantiiveja *pelaus* ja *vaarila*, verbejä *hypättää*, *kuolettaa*, *pumputtaa* ja *pysyttää* sekä adverbeja *kunnosti* 'kunnolla' ja *nukulleen*.

Ikäkuukauden 2;0 johdoksiin kuului jo edelliseltä kuukaudesta tuttu *pumputtaa*, jota Tomi käytti pallon pompottelusta. Toinen mahdollinen uudisverbi oli *ilmapalloilla* 'leikkiä ilmapalloilla', joskaan käyttöyhteydestä ei selvinnyt yksiselitteisen varmasti, oliko kyseessä verbi. Nimittäin tahtoessaan leikkiä ilmapalloilla Tomi kysyi

iimapalloilla saako? Kyseessä voisi olla myös elliptinen ilmaus, jota vastaisi täysi kysymyslause *saako leikkiä ilmapalloilla*; sanajärjestys olisi vähän muuttunut. Tomi käytti tätä mahdollista uudisverbiä vain tämän ainoan kerran.

Verbijohdosten lisäksi Tomi käytti iässä 2;0 nasevaa verbikan-taista johdosta *pelaus* 'pelaaminen'. Tahtoessaan potkiskella ilma-palloa hän ehdotti "mennää tonne // sitte *pelaus* alkaa", ja toisella kertaa tahtoessaan ruveta samaan puuhaan komenteli isäänsä lo-pettamaan kirjoittamisen: isi kynä pois // silloin alkaa *pelaus* // sil-lom *pelaus* alkaa.

Iässä 2;0 Tomi tuotti ensimmäisen uudisadverbinsä, adverbien *kaukaalle* 'kauas'. Adverbien muodostamisen syynä oli ilmeisesti korvata päätteeltään hämärän *kauas*-muodon *s*-loppu (historial-lisesti lativiin päätte) nykyisen sijajärjestelmän produktiivisella *lle*-suffiksilla. Tomi käytti sanaa kurottaessaan lattialla seisten asetta-maan lasiaan keittiön pöydälle niin kauas pöydän reunasta kuin ylettyi, jottei lasi pääsisi putoamaan, ja selosti toimintaansa näin: "*kaukaallep* panin // *kaukaallep* panin itte".

Ikäkuukauden 2;1 uudisjohdoksiiin kuului ensiksikin edelliskuu-kaudelta tuttu *pelaus*: "mitä sitte aakaa? [alkaa] // *pelausta*." (heit-täessään palloa); "isi pokkastaan // sinä sinne / minä tänne // sit-te *pelaus* aakaa" 'pelaaminen alkaa'. Lisäksi Tomi muodosti uuden TTA-johtimisen verbin, tällä kertaa kausatiiviverbin *hypättää* ("äi-ti *hypätäm* mun" 'hyppäytä minua' tahtoessaan apua päästäkseen alas korkealta kiveltä). Tässäkin kuussa syntyi yksi uudisadverbi, nimittäin *seisollaan* 'seisaallaan', jossa *seisoa*-verbin vartalo korvasi adverbien vakiintuneen kantavartalon.

Ikäkuukauden 2;2 uudissanaja on kolme, joista kaksi adverbeja. Näistä toinen oli *irroissaan*, jota Tomi käytti merkityksessä 'erossa': "yks puntti oli sukasta *irroissaan*" (puntti oli niin ylhäällä, että sen ja sukan välissä oli paljasta säärtä). Toinen uudisadverbi oli *kunnos-ti* 'kunnolla', jota Tomi sittemmin käytti useita kuukausia. Ensimmäinen käyttökerta oli "pysys siinä *kunnosti*" 'pysy kunnolla' (ko-mentaa nojatuolissa istuvaa äitiään). Kolmas tämän ikäkuukauden uudisjohdoksista, *pelaamus*, ei esiintynyt itsenäisenä sanana vaan

yhdyssanan määräiteosana: ”semmonev viinirypäle olis *pelaamus-pallo* // käykö? // heitän sulle *pelaamusballon*”.

lässä 2;3 Tomi käytti kausatiivijohdosta *hypättää*, jota oli käyttänyt jo pari kuukautta aiemminkin. Hän ojensi kätensä seistessään tuolilla ja tahtoessaan, että hänet hyppäytetään lattialle, sanoi ”*hy-pätäm* mun!” Toinen uudisjohdos esiintyi jälleen yhdyssanan määräiteosana: ”haluatko *yhkityslääkettä* [*yskityslääkettä*] äiti?”; annetaan illalla *yhkityslääkettä* ’yskänlääkettä’. Pari kertaa esiintyi entuudestaan tuttu uudisadverbi *kunnosti* ’kunnolla’: ”yritän tämmöset saada *kunnostim* mun kainaloon; nyt on kaikki *kunnostik* kii” (suljetuaan keittiön kaikki ovet). Tämän tavan adverbien lähisukulainen niin muodon kuin merkityksenkin osalta oli uusi muodoste *hyvisti* ’hyvin’: ”siihen *hyvistim* menis kii // em minä saas sitä *hyvistik* kiinni” (pieniä leluhmissä sidotuiksi kunnolla kiinni naruun). Näiden lisäksi Tomi muodosti vielä yhden uudisadverbien: ”menen *nukulleen*” ’nukkumaan, pitkälle vuoteeseen’.

Seuraavana ikäkuukautena 2;4 johdoksia syntyi aiempaa enemmän, ja uutena tyyppinä tulivat mukaan takaperoisjohdokset. Takaperoisjohdoksia oli kaksi. Ensiksikin verbin *haukottelee* Tomi lyhensi asuun *haukottaa*: ”ei toi huu?a // vaan se *haukottaa*” ’haukottelee’ (puhuu kuvakirjan virtahepovauvasta). Toisekseen Tomi johti verbistä *pumpata* substantiivin *pumppa*: ”tää *pumppaa* // tää om *pumppa*” (leikkiauton ison ratin vaihdetanko, jota kääntelee pumppaavin liikkein). Muita johdoksia olivat verbikantaiset substantiivit *paijaamus* ’paijaaminen’ ja *kolahtama* ’kolahdus’ (”joku kolahti // mä en muistas sitä *kolahtamaa* / mikä se oli”), *mummilan* analogian vaikutuksesta syntynyt *vaarila*, TTA-johtiminen verbi *vummuttaa* sekä kolme uudisadverbiä. Näiden uudissanojen käyttötyhteydet olivat seuraavat:

saaks ottaan nää mukaam *mummilaan* ja *vaarilaan*? ’mummin ja vaarin luokse’

sit mä ajan / ja *vummutan* // *vum vum vum vum* // minä *vummutin* (ajelee leikkiautolla; onomatopoeettista auton äänen jäljittelyä)

miks toi menee *nukulleen*? ’pitkäkseen’ (televisiossa ihminen asettuu sänkyyn)

toiset housut on *hävissä* 'kateissa'
 nyt mä tahon syödä ittej ja *rauhaus*

Ikäkuukauden 2;5 uudisjohdoksissa oli pitkästä aikaa, ensi kertaa sitten ikäkuukausien 1;10 ja 1;11 jälkeen, mukana adjektiiveja: johdosten *pipinen* 'pipi, kipeä' ja *pölyisä* lisäksi *yksiperäinen*. Adjektiivin *pölyisä* merkitys on lähinnä 'pölyinen' tai 'pölyävä': "tääl om *pölyssä* // yäk (parvekkeella, kun päiväpeitettä ravistellaan) – – tääl ei oop *pölyssä*" (sisällä olohuoneessa ei pöly lennä). Yhdysadjektiivin käytöyhteys oli seuraava: "nyt mä oon laittanut *yksiperäsen* junan (A: miks se on *yksiperäinen*? T:) siks kun nää toiset tulee sem perässä".

Ässä 2;5 Tomi käytti kolmea uudisverbiä, joista *hypättää* 'hypäyttää' oli entuudestaan tuttu: "hei *hypätäm* mut! (sylyssä) // *hypätäm* mut tyynylle" (sylistä). Toinen oli niin ikään TTA-johtaminen, nimittäin *tuoksuttaa*: "mäki *tuoksutan*" 'nuuhkin' (keksiä, kuten siskonsakin). Kolmas oli *kuoltua* 'kuolla': "sit se *kuoltu* / se toiner röllipeikko" (leikki ensin ampuvansa yhden pahana pitämänsä peikon, sitten toisen kuoliaaksi).

Ikäkuukauden 2;5 nominijohdoksia olivat *luistelimet* 'luistimet', *sormikas* 'sormilelu' ja *munakas* 'munanmuotoinen joulukuusen koriste'. Ensin mainittu saadaan *luistella*-verbistä säännöllisen johdon tietä: *luistele* → *luistel*+in : *luistelimet*. Johdos *sormikas* on vakiintunut kieleen sormellisen käsineen merkityksessä, joten kun Tomi käytti sitä merkityksessä 'sormilelu', syntyi yhteenlankeaminen varatun sana-asun kanssa: "kato, *sormikas*! (löytäessään sormeen pujotettavan muovisammakon) mis on tän *sormikkaan* kaverit?" (toiset sormilelut). Samaan johdostyyppiin kuuluu *munakas*, joka sekin on vakiintunut kieleen toisessa merkityksessä substantiivina, joten tämäkin uudisjohdos lankesi yhteen varatun sana-asun kanssa: "missä on se *munakas*?" (kankaasta tehty käpymäinen, munanmuotoinen joulukoriste).

Tämän kuukauden aikana Tomi muodosti runsaasti adverbijohdoksia. Vanhastaan tuttu oli *kunnosti* 'kunnolla'; lisäksi Tomi tuotti samasta kannasta johdoksen *kunnolleen*, jota käytti esimerkiksi kehottaessaan "mene ihan *kunnolleen*" (kunnolla pitkäkseen lepää-

mään) ja tahtoessaan, että ovi suljetaan kunnolla: ”pannaan *kunnolleen* ovi kiinni”. Edelleen syntyivät adverbit *kaaduksiin* ’nurin’, *pystyllään* ’pystyssä’ ja *seisolleen* ’seisaalleen’, joka on samaa sarjaa kuin ikäkuukauden 2;1 *seisollaan* ’seisaallaan’. Näiden uudisadverbien käyttöyhteydet olivat seuraavat:

se keikkas // onneks se ei keikannu ihan *kaaduksiin* (lasten kylpyamme ei kaatunut kokonaan)

nyt nää kaatuis // nyt nää seisois *pystyllään* ja lähtis matkaan

nyt nää kaatuis // kun tulee iso kivi // nyt nää menis *seisolleen* ’nousisivat pystyyn’

Ikäkuukauden 2;6 johdosten joukossa on yksi verbi, joka kuitenkin on myös Kielitoimiston sanakirjassa: ”mä näin ku toi *vilkahti* // siihen tuli punanen valo” ’vilahti, välähti’ (palohälyttimen valo). Merkitykseltään adjektiivi mutta muodoltaan järjestyslukujohdos on *viimes* ’viimeinen’, joka on mukana nauhoitteessa:

T: mäpä otan itte sitä, pikkusen nostan ja panen itte sinne kun se on *viimes*.

A: onko se viime(i)nen?

T: on.

Kaikki muut tämän kuukauden uudisjohdokset ovat adverbeja. Kaksi niistä on jo entuudestaan tuttuja, nimittäin *kunnosti* (”on *liekki kunnosti*” ’kunnolla’, siis palaa hyvin kynttilässä; ”mä haluun *kunnostip* peitto”; ”mä panin sen oven kiinnik *kunnosti*”) ja pitkän oo-vokaalin sisältävä *seisoolleen* (”mä otan *seisoolleen* torkut” ’seisaaltaan’). Viimemainitun kanssa samaa tyyppiä ovat *istuulleen* ja *levälleen* merkityksessä ’levolle, lepäämään’, joka lankeaa yhteen varatun sana-asun kanssa. Adverbi *hävyksiin* ’kadoksiin’ lienee muodostettu *hävitä*-verbistä johtosuhteen *kadota* → *kadoksiin* malliin mukaisesti (mukana labialisaatio *häviksiin* → *hävyksiin*). Esimerkkejä: ”mee *istuulleen*” ’mene istumaan, istuallesi’; ”jos tää koti menee *hävyksiin* ’häviää’ / sit me pudotaan naapurin kotiin”; ”nyt mä tuun sun kans *levälleen*” ’päivälevolle, lepäämään’.

Ikäkuukauden 2;7 uudisjohdoksissa on kolme aiemmilta kuukausilta tuttua, nimittäin adjektiivi *väsynen*, substantiivijohdos *vaarila* ja adverbi *kunnosti*. Uusia johdoksia ovat verbit *pilkontua* ja *rasvautua*, joita Tomi käytti seuraavasti: *mä tahon nähdam milleen se pilkontuu* (miten pakastetun keiton muodostama jäinen kappale sulaa kattilassa lämmitettäessä, ”pilkkoutuu” eli hajoaa osiin); *mä annan sen rasvautuat tässä* (asettaa juustoviipaleen rasvalla sivellylle voileivälleen, jolloin juustokin tulee rasvaiseksi). Näiden lisäksi Tomi käytti verbikantaista johdosta *piirtämä* ’väriliitu, piirtämisväline’ ja uudisjohdoksen sisältävää yhdyssanaa *pähkinänkuoriainen* ’pähkinänsärkijä’. Näiden käyttöyhteydet olivat seuraavanlaisia. Katsellessaan kuvakirjaa Tomi kysyi: *miks lattial on piirtämät?* Isänsä kysyttyä, mitä ne sellaiset ovat, Tomi vastasi: *piirtämiä* (osoittaen kirjan kuvassa olevia väriliitujia, joista yhdellä lapsi oli piirtämässä). Kun joulukuusen pientä pähkinänsärkijää liikuteltiin, Tomi totesi: *pähkinänkuoriais heräsi* (siis ’pähkinöiden kuorimislaite’).

Näiden lisäksi Tomi käytti uudisjohdosta, joka oli vakiintuneen johdoksen *jäinen* variantti, nimittäin *jäänen*: *mustikat on jääsiä* (’jäisiä’) // *mä haluun jäästä* (’jäistä’) *mustikkaa*.

Iässä 2;8 Tomi muodosti seitsemän verbijohdosta, nimittäin TTA-johtimiset *hypättää*, *kukuttaa* ja *käsittää* ’asettaa käteen’, ELE-johtimisen *loikkelee* ’loikkii’ ja kolme muuta: *annostaa* ’annostella’, *vitsata* ’hutkia’ ja *vihrentää* ’saada näyttämään vihreältä’. TTA-johdteisista *hypättää* oli selvimmin kausatiivinen, *käsittää* puolestaan direktionaalinen eli se ilmaisi kantasanan tarkoittamaan paikkaan, *käteen*, saattamista. Esimerkkejä näiden uudisverbien käytöstä:

miks sä *hypätit* mua? (isä hyppäytti syliin nostaessaan maasta)
 mä haluun nyt et toi taas *kukuttais* meille (käkikello)
käsitäs sitä; *käsitäs* sen (asetta paperilennokki käteen heittoasentoon);
 äiti / *käsität* tämän / tämän lenstikan [lentsikan] / muuten se ei lennä
 hyvin; isä *käsität* sä tän mulle? / sä osaat *käsittää*; *käsität* sä taas uudestaan?
 tuossa / tuossa / *käsitä!*” (Tomi uskoi, että jos aikuinen asettaisi paperilennokin hänen käteensä, sen lennättäminen onnistuisi paremmin)
 tää vaan *loikkelee* ku tää viettää pupun syntymäpäivää ’loikkii’
 isä tuus syömään / koska mä *annostan*; isä mä *annostan* täällä; hei tulkaa

syömään // nyt on *annostettu* (leikkii annostelevansa ruokaa)
 tää *vitsas* sitä (A: ai mitä teki? T:) *vitsas* taikurikepillä; se tahtoo *vitsata*
 // *se sano et se tahtoo vitsata* (hutkii ilmapalloa muovikepillä, joka on
 leikissä taikasauvana)
 mä *vihrennän* vähän sua / ja tota lamppuu // ja mä *vihrennän* tota ; mä
vihrennin jo tota ja tota ja tota; äiti katom mä *vihrennän* ”teen vihreän
 näköiseksi” (katsoo vihreän, läpikuultavan ilmapallon läpi, jolloin kaik-
 ki näyttää vihreältä)

Ikäkuukauden 2;8 substantiivijohdoksia olivat *silitin* (”tää ois lei-
 kistis *silitin*”, selittää silitellessään hiusharjalla porrasjakkaran ylä-
 tasoa) ja deminutiivisluonteiset *purukumeli* (”mä haluun *puruku-*
min // mä haluun *purukumelin*”) sekä *tutteliini* ~ *tuttiliini* ’tutti’
 (”tää on vauvva ni tää tahtoo *tutteliinin* // tää tahtoo *tutteliinin* ku
 tää on vauvva”).

Mainittujen deminutiivisubstantiivien kanssa saman johtimen
 sisälsi lisäksi eräs adverbi, erikoisella tavalla partikkelivartalosta
esi- muodostettu johdos *esiliiniin* ’esiin’ (”mä haluun ottaas sen
 jätskipaketin esiin // jätskipaketin *esiliiniin* // jätskipaketin *esilii-*
niin // jätskipaketin *esiliiniin*”). Toinen uudisadverbi oli erikoinen
 komparatiivimuodoste *isommasti*: ”avaap polvet vähän *isommas-*
ti” ’leveämmälle’.

Tomin uudisjohdoksiin ikäkuukaudelta 2;9 kuului runsaasti ver-
 bejä. Niistä neljä oli muodostettu TTA-johtimella: verbikantaiset
kuolettaa ’tappaa’ ja *laskeuttaa* ’auttaa laskeutumaan’, nominikan-
 tainen *torvittaa* ’puhua pahvitorveen’ sekä *piiputtaa*, joka oli ään-
 tä jäljittelevä verbi ja perustui poliisiauton ääneen *pii-paa*. Muita
 uudisverbejä oli neljä, nimittäin momentaaninen *aukahtaa* ’ueta
 pieneksi hetkeksi’, refleksiivinen *leviä* ’levitä’ sekä adjektiivikan-
 taiset *lämmintyä* ’lämmetä’ ja *pimeentyä* ’pimetä’. Esimerkkejä näi-
 den verbien käytöstä:

ja sen ne pahat aiko *kuolettaa* // ne sano: oletko valmis kuolemaan?
 älä *laskeutam* mua! // mä *laskeutan* itte itteni
 poliisit tulee ja *piiputtaa* *piiputusautolla*
torvitan // *torvitan* (puhuu tyhjäan keittiöpaperin pahvihylsyyn, jota
 käyttää torvena)

ei *aukahtanu* (vanhan, leikkikäyttöön siirretyn kameran aukko)
 se on vähän *lämmintyny* (puurokattila sähkölevyllä)
 ton pissa *leviytyy* (leikkii että Barbie-hevonen pissaa ja sen pissa leviää
 lattialle)
 siel alkaa *pimeentyä* (ulkona auringon laskettua)

Saman ikäkuukauden nominijohdoksiin kuului kolme substantiivia (*ampumus*, *kettukarkkiliini* ja *vaarila*) sekä adjektiivi *värikkäinen* 'värikä', jonka Tomi muokkasi johtimeltaankin tyypillisen adjektiivin asuiseksi samaan tapaan kuin adjektiivin *väsönen* 'väsynyt'. Esimerkkejä näiden käytöstä:

minä otan *ampumuksen* 'ammuksen' (leikissä iso pallo on tykinkuulana); sinä saat tän *ampumuksen* 'aseen' (vastaavanlaisella ampuu itsekin leikkipetoja)
 toisen kettukarkin // toisen *kettukarkkiliinin* // toisen *kettukarkkiliinin* (tahtoo syödä)
 mennääks me mummilaan ja *vaarilaan*? (mummin ja vaarin luo käymään)
 paan niit *värikkäisiä* makarooneja; mä kaadan niit *värikkäisiä* makarooneja sinnep pannuun; otan ne *värikkäiset* makaroonit 'värilliset'

Tomin ikäkuukauden 2;10 uudisjohdoksiin kuului viisi TTA-johdosta verbiä, nimittäin kausatiiviset *kuolettaa* 'tappaa', *leihuttaa* 'liehuttaa, heiluttaa' ja *pysyttää* 'pitää, saada pysymään' sekä deskriptiivinen *puppottaa* ja instrumentatiivinen *pallottaa* 'heittää palloa'. Muita uudisverbejä syntyi kolme (*jännistyä*, *kurastella* ja *laivaila*). Lisäksi Tomi käytti verbijohdosta *aukeutua*, jonka ilmeisesti oli muodostanut *sulkeutua*-verbin tarjoaman mallin mukaan, kun käytti näitä kahta samassa puhunnoksessa. Kiinnostavaa on, että *aukeutua*-verbi mainitaan Nykysuomen sanakirjassa harvinaiseksi luonnehdittuna, mutta Suomen kielen perussanakirjassa se ei ole mukana.

Esimerkkejä Tomin uudisverbien käytöstä iässä 2;10 aakkosjärjestyksessä:

portti *aukeutuu* // nyt se sulkeutuu
 saanks mä mennäp piiloon / siellä oven taa / niin ne *jännistyy* 'niillä on jännittävää'

hei, me *kurastellaan* (ollessaan kuraleikeissä pihalla)
 sellaner rosvo joka sem blinsessan [prinsessan] *kuolettua* 'tappaa'
 jooko et tää lähtis yksin *laivailemaan*? (leikkii laivaa ammeessaan)
 lippu *leihuttaa* 'heiluu, liehuu' (heiluttaa paperille tekemäänsä piirrosta)
 tää ois näitten pallo ja tää näyttäis niille näitten *pallottamista* (heittää
 pallon)
 saanks mä sit taas *puppottaa*? (pumpata vessaharjalla pönttöä)
 (A: pannaan sulle jarrusukat niin et kaadu enää T:) koska jarrusukat mua
 / *pysyttää* pystyssä (huom. epäröintitauko ennen uudissanaa)

Ikäkuukauden 2;10 substantiiviuudennoksiin kuului kolme läpi-
 näkyvää johdosta sekä erikoinen muodoste *ipo*, joka esitti vauva-
 kielen sanaa:

vauvvat ei ymmärrä // ne sanoo isejä *ipoks*
 meillet tulee *möröttäjiä* 'myrkyttäjiä' (tuholaistorjunta; kertoi päivä-
 kodissa)
 muistatsä ku me oltiin *ukkilassa*? // siellä oli ämmiki (ukin ja ämmin
 luona käymässä)
 mä tapin [tapoin] yhen *otukan* ulkona // sellasen joka käveli (johdos
otus-sanasta tai kontaminaatio *otus+ötökkä*)

Adjektiiviuudennoksissa oli yhdysadjektiivi *pahanmielinen*, josta
 lisää yhdyssanojen yhteydessä tuonnempana. Muihin adjektiiviuu-
 dennoksiin kuului innovatiivinen superlatiivimuodoste: "me ollaan
 kaikista *ekoimet* // me ollaan kaikista ekat" (menee äitinsä kanssa
 suihkuun ennen muuta perhettä). Lisää uudisadjektiiveja Tomi
 muodosti tilanteessa, jossa oli mukana siivouspuuhissa: "(A:otas
 sä tää ehjempi räsy T:) ei ku mä otan tän *rikkemän* // koska mä ta-
 hon tän *rikkemäisen*".

Uudisadverbeja oli kaksi, molemmat *sti*-loppuisia muodosteita:
 entuudestaan tuttu *kunnosti* ("tää (nokkamukin kansi) ei mennyn
 nii *kunnostik* kiinni") ja *suorasti* 'suoraan': "äiti / mennään *suorasti*"
 (unesta havahtuessaan ponkaisee ensin istumaan mutta tahtoo
 sitten oikaista itsensä suoraksi ja asettua lepäämään äitinsä viereen).

Ikäkuukauden 2;11 uudisverbejä oli neljä, joista jo aiemminkin
 oli käytössä *kuolettua*. Uusista *lopettua* esiintyi kahdesti, *pysyttää*

ja *burppailla* kumpikin vain kerran:

mut millon se tiski *lopettuu?* (odotti tiskaamisen loppua)
 se laskeutuu, siit *lopettuu* bensa (kuumailmapallo laskeutuu, kun polttoaine loppuu)
 se *pysyttää* sen (niitti pitää paperiliuskan kiinni vappupäähineessä)
 (televisiosta tulee piirretty filmi T:) missä se paha *kuoletttaa* sen blinssan [prinsessan]
burppailemaan 'öksentamaan'

Substantiiviuudennoksiin kuului neljä *liini*-loppuista deminutiivimuodostetta: "saanks mä mennäk *kylpyliiniin?*"; "mä löysin *puloliinit // pilliliinit //* hei mä haluan pillin siihen mehuun" (löysi lelukäytössä olevat tyhjät shampoopullot, sitten alkoi ilmeisesti riittelyn tai assosiaation tietä puhua pilleistä, ja keksi haluta pillin lasiinsa); "ai niin / ne mun *autoliinit*" (ottaa leikkiautoja sisältävän muovikorinsa).

Lisäksi oli kolme muuta substantiivijohdosta: läpinäkyvä *kuolet-taja* 'tappaja', *talkoo*-sanaan perustuva *talkoiset* ja deskriptiivinen *burppa*: "täältä tulee *kuolettaja*" 'tappaja'; "tuleeks sinnet *talkoiset* ja mitä siellä *talkoisissa* tehään?"; "*burppa* tulee" 'öksennus'.

Adjektiiviuudennoksia oli vain yksi. Kun Tomilta kysyttiin, tah-tooko hän karjalanpiirakan, hän vastasi: "joo / *puolikkaisen* piirakan" 'puolikkaan, puolitetun'.

Adverbiuudennos oli *talteen*-sanan pohjalta muodostettu monikko, mahdollisesti *kätköihin*-sanan mallin mukaan muodostettu:

mä aion panna nää gogot mun omiin *talteihin* 'talteen, kätköihin'

Kokoavasti voidaan todeta, että Tomi tuotti kaksivuotiaana aluksi vasta niukasti uudisjohdoksia mutta ikävuoden lopulla jo varsin runsaasti yhä monipuolisempia uudennoksia. Nomineissa kiinnittää huomiota adjektiivien *inen*-lopun suosiminen siinä määrin, että Tomi on liittänyt johtimen myös muuntyyppisten adjektiivien perään (*pipinen*, *värikkäinen*), ja muutamat substantiivien sellaiset johdintyyppit, jotka ovat aikuispuheessa harvinaisia, kuten *pe-*

laamus, paijaamus, ampumus, kolahtama, piirtämä ja purukumeli. Verbiuudennokset jakautuvat muutamaan tyyppiin niin, että eniten on TTA-johtimisia, sitten yleisyysjärjestyksessä kuusi muuttumisjohdosta ja neljä ELE-johtimista uudennosta sekä vielä kaksi viimeainittujen kanssa tekemisen laadultaan vastakohtaista momentaanista AhtA-johdosta, nimittäin 2;6 *vilkahtaa* ja 2;9 *aukahtaa*.

Taulukkoon 14 on koottu Tomin kaksivuotiaana tuottamat uudisjohdokset.

Taulukko 14. Tomin kaksivuotiaana tuottamat uudisjohdokset

Ikä	Nomineja	Verbejä	Muita
2;0	pelaus	pumputtaa	kaukaalle
2;1	pelaus	hypättää	seisollaan
2;2	pelaamus-		irroissaan kunnosti
2;3	yskitys-	hypättää	hyvisti kunnosti nukulleen
2;4	paijaamus kolahtama vaarila pumpppa	haukottaa vummuttaa	hävissä nukulleen rauhasti
2;5	luistelimet sormikas munakas; ADJ pipinen pölyisiä yksiperäinen	hypättää tuoksuttaa kuoltua	kunnosti kunnolleen kaa- duksiin pystyllään seisol- leen
2;6	viimes 'viimeinen'	vilkahti	kunnosti hävyksiin istuul- leen levälleen seisoolleen
2;7	vaarila piirtämä pähki- nänuoriainen ADJ jäänen väsynen	pilkontua rasvautua	kunnosti
2;8	silitin purukumeli tutte- liini tuttiliini	hypättää kukuttaa kä- sittää annostaa loikke- lee vitsata vihrentää	esiliiniin isommasti
2;9	ampumus karkkiliini vaarila ADJ värikkäinen	kuoletttaa laskeuttaa pii- puttaa torvittaa aukah- taa leviytyä lämmintyä pimeentyä	
2;10	ipo, möröttäjä, ukkila, otukka ADJ ekoimet rik- kemäinen pahanmieli- nen	aukeutua jännistyä kuo- lettaa kurastella laivail- la leihuttaa pallottaa puppottaa pysyttää	suorasti kunnosti
2;11	autoliini kylpyliini pil- liliini pulloliini burppa kuolettaja talkoiset ADJ puolikkainen	burppailla kuoletttaa py- syttää lopettua	talteihin

Kaksivuotiaan Tomin aineistosta näkyy selvästi, miten uudisjohdosten muodostus alkaa vähitellen ja tulee vuoden mittaan yhä produktiivisemmaksi. Seuraavana kolmena ikävuotenaan Tomi tuotti melko tasaisesti pitkin vuotta niin runsaasti uudisjohdoksia, että tarkastelen niitä sanaluokittain ja johdostyypeittäin enkä enää ikäkuukausittain, jotta syntyy helpommin kokonaiskuva kehityksestä.

5.1.2 Yhdyssanauudennoksia

Tarkastelin 3. luvussa Tomin yhdyssananmuodostuksen alkuvaiheita etenkin nauhoiteaineiston valossa taustoittaakseni sitä, miten yhdyssanojen käyttö alkaa. Tässä luvussa tarkastelen päiväkirja-aineiston valossa kaksivuotiaan Tomin yhdyssanauudennoksia.

Tomi muodosti uusia yhdyssanoja aluksi harvakseltaan. Kaksivuotiaana hänen ensimmäinen uudisyhdyssanansa oli 2;o *hauvanputki*, joka syntyi *koiranputken* synonyymiksi. Sana esiintyi tilanteessa, jossa Tomi muisteli tämän kasvin nimeä:

Tomi: mikä tommonen on?

Aikuinen: se on kukka

Tomi: missä *hauvvamputki* on?

Tomi siis muisti, että kasvin nimi liittyy koiraan, mutta *hauva* oli tutumpi sana.

Seuraava Tomin uudisyhdyssana on vasta iästä 2;2, jolloin hän käytti pari kertaa yhdyssanaa *pelaamuspallo* merkityksessä 'peli-pallo' (esim. *heitän sulle pelaamusballon*). Tässä siis yhdyssanan alkuosana oli uusi johdos.

Ikäkuukauden 2;3 yhdyssanauudennoksia oli useita. Sanojen tuntemuksessa vielä esiintyviä aukkoja – tai ehkä hämmentävässä tilanteessa jo opitun sanan unohtamista – paikkasi kätevästi *käsipuntti* 'hiha'. Tässä yhdyssanassa ilmenee samantapaista jalkojen ja käsien välistä assosiaatiota kuin muutamissa muissakin lapsenkielen yhdyssanoissa, kuten Tomin kolmivuotiaana käyttämässä isovarpaan nimityksessä *peukkuvarvas* ~ *peukalovarvas*. Tomi käytti *käsipunttia* tilanteessa, jossa hänen ulkoilupukuaan oltiin pukemassa, mutta

sen yläosa oli kääntynyt niin, ettei hihoja löytynyt, jolloin hän kysyi: ”miksei tässä olep puntteja? / *käsipuntteja?*” ”hihoja. Kätevä uudennos oli *housusukka*, jota Tomi käytti ihmetellessään kuvaa, jossa hänen hyvin tuntemansa sarjakuvasankari Mikki Hiiri esitettiin pienenä poikasena, jolla oli potkuhousut: ”miks tollaset *housusukat* om Mikki Hiirellä?” Edellisen kuukauden *pelaamus pallon* kanssa samantapainen, määriteosaltaan uudesta johdoksesta koostuva oli yhdyssana *yskityslääke* ’yskänlääke’: ”haluatko *yhkityslääkettä*; annetaa illalla *yhkityslääkettä*!”

Nauhoitteessa 2;3 Tomi käyttää taskulampusta nimitystä *käsilamppu*, mikä on havainnollinen muodoste, taskulamppuahan pidetään kädessä, kun sitä käytetään.

Vähemmän omaperäisiä olivat seuraavat kaksi saman kuukauden yhdyssanaa: Tomi käytti toisenlaiseen merkitykseen vakiintunutta yhdyssanaa uudessa merkityksessä puhuessaan *leipäjuustosta* tarkoittaessaan voileipää, jolla on juustoa (siis *juustovoileipää*); toisessa tapauksessa taas yhdyssanan osat olivat vaihtaneet paikkaa, kun Tomi tahtoessaan pinaattilettuja esitti toivomuksena *lettupinaattia*.

Ikäkuukauden 2;4 ainoa yhdyssanauudennos oli muodostukseltaan yksinkertaisen näköinen mutta merkitykseltään erikoinen *kuuntelupaikka*, jolla Tomi tarkoitti sellaista nauhurin koskettimien asentoa, että puhetta voidaan äänittää ja sitten kuunnella: ”pannaan tähän se *kuuntelupaikka*” (toivoo, että äänitettäisiin puhetta, ja sitä varten painettaisiin nauhurin sopivia koskettimia).

Ikäkuukauden 2;5 yhdyssanoihin kuului ensimmäistä kertaa adjektiivi, nimittäin *yksiperäinen*, jonka merkitys oli erikoinen, Tomille itselleen ilmeisesti selvä mutta muille vaikeampi hahmottaa. Tomi kertoi junaleikeistään: ”nyt mä oon laittanut *yksiperäsen* junan”. Tähän isä kysyi, miksi se on yksiperäinen, johon Tomi vastasi ”siks kun nää toiset tulee sem perässä // siks se on *yksiperäinen*”. Ilmeisesti siis yksiperäinen juna kulkee ensimmäisenä, ykkösenä, ja muut sen perässä. Helpommin ymmärrettävä oli *vetojuna*: ”tää vetää tätä // tästä tulee tollanev *vetojuna*” (veturina leikkirattaat, vaununa muovinen tuhatjalkainen).

Muut tämän kuukauden uudisyhdyssanat olivat helposti ym-

märrettäviä läpinäkyvyytensä ansiosta. Varsin tavallista tilapäisten yhdyssanojen tyyppiä edusti *pomppimispaikka*: rakentaessaan leikkejä varten hyppimiskoroketta ja alastuloa varten pehmeää kohtaa Tomi toivoi apua sanoen ”rakennam mun kans tätä *pomppimispaikkaa*”. Samanluonteinen oli *aamumehu*: nauttiessaan aamiaisen yhteydessä tuoremehua Tomi tarjosi sitä muillekin sanoen ”säki saat *aamumehuu*”. Hauska esimerkki tilapäisestä uudennoksesta oli, kun leikkiauto pyörähti katolleen hurjan, vauhdikkaan ajon päätteeksi, jolloin Tomi totesi: ”tää teki *kattohurjastelun*”. Kysymykseen, minne muoviset leikkihevoset ovat menossa, Tomi vastasi: *hevoskauppaan*. Ovenkahvaan rinnastui tarttumiseen liittyvän assosiaation kautta *tuolinkahva*, joka tarkoitti syöttötuolin puista käsinojaa valmistautuessaan kiipeämään syöttötuolista: ”mä ottaisin kahvasta kiinni (A: mistä kahvasta T:) *tuolinkahvasta* // toi on *tuolinkahva* mistä mä otan kii”.

Ikäkuukauden 2;6 yhdyssanauudennoksiin kuului *käsipuntit* ’hihat’, jota Tomi oli käyttänyt jo iässä 2;3. Käsien ja jalkojen välinen assosiaatioyhteys toimi siis tässä Tomin uudennoksessa toiseen suuntaan kuin Laitsaarten (1996) mainitsemassa yhdyssanassa *jalkahihat* ’lahheet’. Muita saman kuukauden yhdyssanauudennoksia olivat haukkumasana *pöppöpää*, jota Tomi käytti soimatessaan marmorikuulaa, joka karkaili pyöritettäessä: ”hei *pöppöpää!* // *pöppöpää!* // senki *pöppöpää!*” Leikkiautoihin liittyi monia yhdyssanoja, joilla Tomi luonnehti auton kokoa tai autojen keskinäisiä suhteita, kuten *mummiauto*, *äitiauto*, *vaariauto* ’vihreälavainen kuorma-auto’ ja *isosiksoauto* [*isosiskoauto*]. Tilapäinen autoihin liittyvä yhdyssana oli edelleen *pelastaja-auto*: ”tääl on tällaset *pelastaja-autot* / nää pelastaa ne”. Ilmeisesti *jääkiekon* mallin mukaan syntyi muualla kuin jäällä pelattava *maakiekko*, jota Tomin leikissä pelasivat tontut: ”nää lähtee sinnem *maakiekolle* (A: mikä se maakiekko on? T:) eteises om *maakiekko* (A: mutta mikähän se maakiekko oikein on? T:) et tontut pelaa (vei eteiseen pari tonttua) // nyt nää lähtee nää tontut ku ne ei osanneet pelata *jääkiekkoa*”.

Ikäkuukauden 2;7 aikana Tomi käytti runsaan viikon ajan sanaa *pähkinänkuoriainen* sekä joulukuudessa riippuvista pienistä koris-

tepähkinänsärkijöistä että isommasta, varsinaisesti pähkinöiden särkemiseenkin sopivasta pähkinänsärkijän pöytämallista. Tämä yhdyssana perustuu luonnollisesti vakiintuneeseen sanaan *pähkinänsärkijä*, mutta pähkinöiden kuorimisen ajatus on ilmaistu siinä korostuneesti. Toinen yhdyssanauudennos esiintyi vain kerran, kun Tomi suihkussa ollessaan osoitti viemäriaukkoa ja selitti: ”toi on *ulkopaikka* // tuol on pimeetä // sielt vesi menee ulos”. Hän siis pohdiskeli ääneen asiaa, josta oli aiemmin toistuvasti puhuttu: suihkun vesi virtaa viemärin kautta ulos. Muut tämän kuukauden yhdyssanauudennokset olivat *moottori-ihminen* ’moottoripyörän kuljettaja’, *pyöräajelu* ’auto’ ja kolmiosainen *vedenrapumies* ’sukeltaja’.

Lässä 2;8 Tomi käytti yhdyssanoja *hihapuntti* ja *jalkapuntti*, edellistä näistä aiemman *käsipuntin* sijasta. Aivan samoin kuin *käsipuntin* käytön yhteydessä myös nyt oli kyseessä tilanne, jossa käsiä ja jalkoja pujotettiin vaatteeseen ja joka siten oli suotuisa tilapäisten selventävien uudisyhdyssanojen syntyyn, kun oli keskityttävä käytännön toimintaan eikä sanoihin. Pukiessaan ylleen villahaalaria, joka oli mytyssä ja josta oli vaikea hahmottaa hihoja ja housunpunteja, Tomi kyseli: ”mitkä on *hihapuntit*? // mitkä on *jalkapuntit*?” Näitä yhdyssanoja Tomi käytti vain kerran. Pari kertaa hän käytti – mahdollisesti unohdettuaan vakiintuneen sanan – selittävää uudissanaa *nukkumispaikassa* merkityksessä ’makuuhuoneessa’: ”tää *nukkumispaikassa* ei o valoo”. Leikin yhteydessä esiintyi *ruokakirjain* ’magneettikirjain, joka oli leikissä ruokaa’.

Adverbinluonteista yhdyssanan käyttöä oli *takakontissa* : *takakonttiin* merkityksessä ’takana : taakse’, ja kerran Tomi käytti myös vastakohtaa *etukonttiin* ’eteen’: ”tuutsä tonnem mun *etukonttiin*?” (istumaan Tomin eteen). Näistä *takakontti* perustui auton tavaratilan nimitykseen, joka laajeni yleisemminkin takana olemisen merkitykseen, *etukonttiin* taas oli Tomin oma, edellisen vastakohtaksi keksimä sana. Kielellä leikittelyn luonnetta oli ilmauksessa ”eturuuat ohjaa ja *takaruuat* on takakontissa”, jossa *takaruuat* tarkoitti jälkiruokia.

Kaikki Tomin ikäkuukauden 2;9 viisi yhdyssanauudennosta esiintyivät vain yhden kerran. Polskutteluleikin yhteydessä Tomi ky-

syi ”onks tääki käsipohjaa?”, ja kun isä vastasi, ettei Tomilla ole kuin jalat pohjassa, tämä vastasi: ”tää on *jalkapohjaa*”. Tässä siis Tomi muodosti tilapäisen yhdyssanan analogisesti käden ja jalan assosiaation varassa; tämä uudissana lankesi kuitenkin yhteen vakiintuneen yhdyssanan *jalkapohja* ’jalkaterän alapinta’ kanssa. Toinen yhdyssana oli *nostokyyti*, jota Tomi käytti nostaessaan taaperokärkyjä, joiden kyydissä oli nukke. Muut olivat seuraavat: ”poliisit tulee ja piiputtaa *piiputusautolla*” (hälytyssireenin äänen motivoima); ”se katto se prinsessa joka *kuoletettiin* siel tuhmien luona et tuolla palaa ja siellä on *kuoletuspaikka*” (muistelee TV-ohjelmaa, jossa kissaprinsessa melkein poltettiin). Yksi yhdyssanoista oli kolmi-osainen, nimittäin leikin yhteydessä esiintynyt *salaisuusjälkiruoka*.

Ikäkuukauden 2;10 yhdyssanauudennoksiin kuului uusi yhdysadjektiivi, kun Tomi kysyi äidiltään: ”äiti oot sä ilonen vai *pahanmielinen*?” Parin kuukauden takainen makuuhuoneen ilmaisin putkahti kerran käyttöön, mutta määriteosan johdinaines oli uudenlainen: ”siel *nukkumapaikassa*” (vrt. 2;8 *nukkumisaikassa*). Keittiöleikkiehin liittyi kaksi uutta yhdyssanaa: ”nyt mä laitan ruokaan suolaa ja pippuria // mutta niitä ei voil laittaa ilman sellasta *muhennostikkua*” ’kapustaa’; ”mä tarkotan noit *tiskauskoppeja*” ’tiskialtaita’. Lisäksi Tomi käytti kalanpoikasista sanaa *lapsikaloja*.

Tomi käytti ikäkuukauden 2;11 aikana kahta uudisyhdyssanaa, kumpaakin vain kerran: *uima-alkkarit* ’uimahousut’ ja *tuulimyrsky*, jota käytti huitoessaan vappuviuhkalla: ”täs on kauhee *tuulimyrsky* // tääl on taas kauhee *tuulimyrsky*”.

Kaksivuotiaana Tomi siis muodosti jatkuvasti uusia yhdyssanoja, joista monia käytti vain yhden ainoan kerran tilapäiseen ilmaisutartpeeseen, mutta muutamia (kuten *käsipuntit* ’hihat’) jopa muutaman kuukauden välein, joten ne vaikuttivat vakiintuneemmilta – ellei sitten sama uudennos syntynyt uudelleen tilanteen ollessa suotuisa. Joskus yhdyssanoista syntyi sarjoja, kuten sellaiset leikkiautojen nimitykset, joiden määriteosana oli sukulaisiin viittaavia sanoja.

Huomionarvoista on, että yksivuotiaana Tomi käytti vain aivan muutamia yhdyssanoja ja muodosti vasta pari ensimmäistä yhdysanauudennostaan, mutta kaksivuotiaana yhdyssanojen käyttö oli

paljon runsaampaa, ja hän alkoi itsekin muodostaa runsaasti uusia yhdyssanoja. Aluksi uudissanoja syntyi siis ensisijaisesti johtamalla, ja vasta myöhemmin tuli käyttöön runsaammin myös yhdyssanauudennoksia.

Taulukossa 15 ovat Tomin ensimmäiset yhdyssanauudennokset.

Taulukko 15. Tomin yhdyssanauudennoksia ikäkuukausina 1;10–2;11 (vakiintuneiden yhdyssanojen kanssa samanasuisten yhteydessä on selitetty Tomin käyttämä merkitys)

Ikä	Substantiiveja	Muita
1;10	maitotahna	
1;11	Paupau-kirja	
2;0	hauvanputki	ilmapalloilla
2;2	pelaamuspallo	
2;3	käsipuntti peukku/peukalovarvas housusukka yskityslääke lettupinaatti leipäjuusto 'juustovoileipä' käsilamppu	
2;4	kuuntelupaikka	
2;5	vetojuna pomppimispaikka aamumehu kattohurjastelu hevoskauppa tuolinkahva	yksiperäinen
2;6	käsipuntti pöppöpää mummiauto äitiauto vaariauto isosiskoauto pelastaja-auto maakiekkö	
2;7	pähkinänkuoriainen ulkopaikka moottori-ihminen vedenrapumies pyöräajelu 'auto'	
2;8	hihapuntti jalkapuntti nukkumispaikka ruokakirjain	etukonttiin 'eteen'
2;9	jalkapohjaa nostokyyti piiputusauto kuoletuspaikka salaisuusjälkiruoka	
2;10	nukkumapaikka muhennostikku tiskauskoppi lapsikalaja	pahanmielinen
2;11	uima-alkkarit tuulimyrsky	

Näistä muutamia on mukana nauhoitteissa. Iässä 2;7 tehdyssä nauhoitteessa on kaksi tapausta, nimittäin *moottori-ihminen* ja *pyöräajelu*:

TOM: sitten viel tulee moottoripyörä ja *moottori-ihminen*.

AIK: niin se moottoripyörän ajaja.

TOM: tiedäks sä mis on se keltanen sellainen punanen *pyöräajelu*?

AIK: auto vai?

TOM: joo.

Tomi oli käyttänyt *auto*-sanaa jo aiemmin, joten *pyöräajelu* oli yllättävä uudennos.

Ikäkuukauden 2;8 nauhoitteessa on leikkiin liittyvä yhdyssana *ruokakirjain*:

TOM: tää ois vauva joka tahtois panna maitopurkkiin näitten ruokia, näitten *ruokakirjaimia*.

AIK: joo, tosiaan ne magneettikirjaimet ne on hauskoja ruokia.

Kaksivuotiaana Tomi muodosti siis useisiin sanaluokkiin kuuluvia uudennoksia, niin johdoksia kuin yhdyssanojakin. Niukimmin oli uudisnumeraaleja, vain adjektiivinomainen järjestyslukujen johtimella muodostettu *viimes* 'viimeinen'. Takaperoisjohdoksia oli kaksi, molemmat ikäkuukaudelta 2;4, nimittäin verbi *haukottaa* 'haukotella' ja substantiivi *pumppa*, joka tarkoitti leikkiratin vaihdetankoa.

5.2 Kolmivuotiaan Tomin uudissanat

Tomi muodosti kolmivuotiaana noin 250 uudissanaa, joista yhdysanoja oli satakunta. Tarkka määrä riippuu siitä, mitkä kaikki tulkitaan uudissanoiksi. Eniten yhdyssanauudennoksia kuului substantiiveihin, peräti 92. Substantiiveja oli kolmivuotiaan Tomin uudissanajien joukossa muutenkin eniten, kaikkiaan 137. Verbejä oli 57, adjektiiveja 25, adverbeja parikymmentä, numeraaleja neljä sekä takaperoisjohdoksia ja interjektioita yhteensä viisi.

Tarkastellessani edellä Tomin aivan ensimmäisiä uudissanoja käsittelemään erikseen johdoksia ja yhdyssanoja, sillä pyrin käsittelemään yksityiskohtaisesti sitä, miten Tomi alkoi kumpiakin muodostaa. Tässä luvussa käsittelem näitä molempia uudissanajien tyyppäjä

yhdessä sanaluokka kerrallaan. Adjektiiviuudennoksiin kuuluu sel-laisia kuin *lumiukkoinen* ja *keltanenkansikkainen*, joissa yhdyssan-
nan lopussa on johdinaimesta. Substantiiveissakin johto ja taivutus
yhdistyvät uudissanojen muodostuksessa usein siten, että moniin
yhdyssanoihin kuuluu osana myös uudisjohdos. Tällaisia ovat esi-
merkiksi Tomin 3;2 *parkkauspaikka* 'parkkipaikka', 3;3 *kananmuna-
paistetta* 'paistettua kananmunaa' ja *piirtämypaperit* 'paperit, joi-
hin on piirretty', 3;6 *kiipeystapa* 'kiipeämisen tapa', 3;9 *lepäysvaunu*
(leikkijunassa), *autoajamukset* 'leikkiautojen rata, jota pitkin au-
tot voivat laskea kilpaa alamäkeä' ja *lepäyspaikka* 'lepäämispaikka'.

Lapsenkielen yhdyssanauudennoksista valtaosa kuuluu aikuis-
kielen yhdyssanojen tapaan substantiiveihin, mutta lapsenkielen
uudennoksiin kuuluu myös yhdysadjektiiveja, yhdysverbejä ja yh-
dysadverbeja. Lisäksi lapsenkielessä on muutamia numeraaleihin
kuuluvia yhdyssanauudennoksia, kuten *kymmenentoista* ja *sata-
toista*.

Tomin uudissanat kuvastavat joskus havainnollisesti lapsen ta-
poja hahmottaa asioita ja niiden välisiä suhteita, kuten käsien ja
jalkojen välisiä kiinteitä assosiaatiosuhteita. Tällaisia sanoja ovat
esimerkiksi 3;2 *peukalovarvas* 'isovarvas' ja 3;11 *peukkuvarvas* sekä
3;5 *hihapuntti*, 3;5 *jalkavarret* 'sääret' (vrt. *käsivarret*) ja 3;5 *käsikaula*
'hiansuu'. Etenkin vaatekappaleissa uudissanaja syntyi jokseen-
kin tasavahvasti molempiin suuntiin, sekä hihoihin että lahkeisiin,
kuten osoittavat toisaalta 3;5 *käsipuntit* 'hihat' ja *jalkapuntit* (tä-
ssä redundantti *jalka*-määriteosa korostaa vastakohtaa hihoihin eli
"käsipuntteihin") sekä toisaalta 3;8 *käsihihat* ja *jalkahihat*. Tomi oli
käyttänyt näistä uudissanoista *käsi*- ja *jalkapuntteja* jo kaksivuoti-
aana, ja niiden rinnalle tulivat nyt *käsi*- ja *jalkahihat*.

Tarkastelen kolmivuotiaan Tomin uudissanaja seuraavassa sana-
luokittain: ensiksi verbejä ja toiseksi substantiiveja, joihin kuuluu
sanaluokista eniten uudissanaja, sillä substantiiveilla on runsaas-
ti johtimia ja yhdyssanojen muodostus on substantiiveissa hyvin
produktiivinen sananmuodostuskeino. Kolmantena käsittelen ad-
jektiiveja, jotka jakautuvat muutamaaan harvaan, selväpiirteiseen
tyyppiin. Neljänneksi käsittelen uudisadverbeja, joita Tomi kolmi-

vuotiaana muodosti ensin paljon mutta joiden muodostus väheni neljän vuoden ikää lähestyttäessä. Viidentenä esittelen muutamia uudisnumeraaleja ja kuudentena ja viimeisenä käsittelen pientä erikoismuodosteiden ryhmää, johon kuuluu takaperoisjohdoksia ja interjektio.

5.2.1 Verbejä

Tomi muodosti runsaasti verbejä TTA-johtimella. Verbikantaisia olivat *hutkittaa* 'panna hutkimaan', *kaaduttaa* 'kaataa', *kukuttaa* 'laittaa kukkumaan', *kuolettaa* 'tappaa' ja *laskeuttaa* 'laittaa laskeutumaan'. Kuten Tomin ensimmäisiä johdoksia tarkasteltaessa ilmeni, hänen substantiivikantaisiin TTA-verbijohdoksiansa kuului monipuolisesti erilaisia verbejä, muiden muassa direktionaalisia, kuten 2;8 *käsittää* 'asettaa käteen', sekä instrumentatiivisia, kuten 2;9 *torvittaa* 'puhua pahvitorveen' ja 2;10 *pallottaa* 'heitellä palloa'. Kolmivuotiaana Tomi muodosti adjektiivikantaisiakin TTA-verbejä, kuten *kylmästä* johdettu 3;4 *kylmyttää*. TTA-johdoksissa oli myös partikkelikantaisia, kuten 3;5 *eritetään junarataa* 'puretaan osiin'. Niihin kuului edelleen sellaisia deskriptiiviverbejä kuin 3;0 *blubluttaa* 'pitää blublu-ääntä'.

TTA-johtimisista uudisverbeistä Tomi käytti muutamia useana kuukautena, toisia vain kerran. Runsaassa käytössä olivat *kuolettaa* 'tappaa', *laskeuttaa* 'laittaa laskeutumaan' ja *pysyttää*, kuten ilmenee seuraavasta aakkosellisesta esimerkistöstä:

blubluttaa 'kuplia pitäen blublublu-ääntä'

3;0 sem pullon joka *blubluttaa* (tahtoo kylpyleluksi tyhjän shampoopullon painaakseen sen pinnan alle, jolloin siitä kuplii ilmaa)

erittää 'purkaa osiin, erilleen'

3;5 *eritetään* junarataa! // nyt täytyy sen purkaa (A: mitä se erittäminen on? T:) et pannaan kaikki *eri* paikkoihin

hitauttaa 'hidastaa'

3;1 ain sellasis kuivis kohis tää nopeuttaa vauhtii ja märis kohis *hitauttaa* (leikkiauto, jolla ajelee)

3;2 mä vähän *hitaustin* tätä (keinutuolin keinumista)

hutkittaa 'laittaa hutkimaan'

3;3 tää hevonen hutkii // mut mä *hutkitan* sitä (heiluttaa keppihevosta)
// mul on ikkariomat jalat ni siks mä voin tätä *hutkittaa* (keppihevonen
ei pysty itse liikkumaan)

hypittää 'panna hyppimään'

3;9 mä haluun *hypittäät* tätä (vieterivetoista peltisammakkoa)

innostuttaa 'saada innostumaan, houkuttaa'

3;10 kerätään noi karkit pois ettei ne rupee *innostuttamaan* mua // niin-
kun ne jo *innostutti* (nappaili namuja pöydältä)

juututtaa 'aiheuttaa juuttuminen, kiinnittää'

3;3 se *juututtaa* ittensä // se varsa *juututti* ittensä (juuttui köysitikkaisiin)
3;3 voihan tän *juututtaa* pyörään / sillon voi *juututtaa* pyörään (sähkö-
junan veturi ei kiinnity vaunuun magneetilla, mutta kiinnittyisi vaunun
pyörään)

kaaduttaa 'kaataa, aiheuttaa kaatuminen'

3;10 *kaadutetaan* siskoo (tarttuu isosiskokaan jaloista leikkiäkseen, että
muka kaataisi tämän)

kiivettää 'laittaa kiipeämään'

3;7 mä haluun *kiivettää* (pelissä pilvenpiirtäjään "kiipeäviä" pelinappu-
loita)

kukuttaa 'laittaa kukkumaan'

3;5 mä haluun *kukuttaat* tolla (käki)kellolla; *kukutetaan* tälläkin kertaa
sitä kelloo; mä saan nyt *kukuttaa*

kuolettaa 'tappaa'

3;0 minä *kuoletan* sut, *kuoletan*! (hurjassa leikissä)

3;1 mä *kuoletan* noit (tappaa hyönteisiä)

3;6 me voidaan *kuolettaa* dinot (tappaa leikissä dinosaurukset)

3;9 miks täytyy nopeestin ne eläimet *kuolettaa*? (suu- ja sorkkatautiin
sairastuneet)

3;9 *kuoletetaanks* ne (possut) joskus? (uutisissa suu- ja sorkkatauti esillä)

3;9 *kuoletetaanks* siin hullui lehmii? (uutisissa)

kylmyttää 'tuntua suussa kylmältä, kylmentää suuta'
3;4 jätski *kylmyttää*, mut tää (omenapaistos) lämmittää

laskettaa 'auttaa laskemaan'
3;7 *lasketam* mua taas! 'vedä pulkalla alas loivaa rinnettä'

laskeuttaa 'laskee, laittaa laskeutumaan'
3;0 mä *laskeutin* hissin (painoi alemman kerroksen nappia poistuessaan hissistä ylemmässä kerroksessa, jolloin hissi lähti alas)
3;1 äiti *laskeuttaa* sukat maahan
3;1 tän helikopterim pitää iham maahan asti tän verkon *laskeuttaa* // nyt tää tulee takas ja laskeutuu maahan // nyt tää helikopteri *laskeutti* yhet pois (matkustajat, laskeutumalla lähelle maata) ja laskeutu itte
3;2 sil on tikkaat ja se *laskeuttaa* ne (leikkipaloauto laskee tikkaansa)
3;2 mä *laskeutan* tän sillan tähän (asettaa sillan leikkijunaradalle niin, että se laskeutuu sopivaan kohtaan)

leijailuttaa
3;10 (A: se on kiva paperi kun se leijailee T:) saanks mä *leijailuttaat* tätä?

likauttaa 'liata'
3;3 entäs jos sil (hammashoitajalla) on jotain sellasta joka *likauttaa* hampaita?

loikittaa 'laittaa loikkimaan'
3;1 mä en haluu et sä *loikitat* sitä (vieterivetoista peltisammakkoa)

loruttaa 'muodostaa loppusointuja, riimitellä'
3;7 joku sanoo 'keppi' ja toinen sanoo jotain *loruttavaa* siihen // mä alo-tan // keppi (M: meppi T:) veppi – –

lähettää 'saada lähtemään'(varattu sana-asu)
3;1 mä yritän sitä (kärpistä) *lähettää* ulos // lähes siitä tai mä läppään sinua

pehmettää 'tehdä pehmeäksi'
3;6 mä vähän *pehmetin* tätä (salmiakkipastillia suussaan)

plötsäyttää 'tipauttaa niin, että kuuluu *plöts*' (pohjana interjektio *plöts* ja deskriptiiviverbi *plötsähtää*)

3;2 mä *plötsäytän* ton (kermaviilin purkista piirakkataikinakulhoon)

pysyttää

3;0 jonku pitää *pysyttää*m majan kattoa (jonkin tuen pitäisi kannatella majan katon muodostamaa peitettä)

3;3 eiks nii et tää *pysyttää* sannaalia jos sen vaan pistää reijän sisälle (sandaalin hihna pysyy paikallaan, jos soljen piikin laittaa hihnan reiästä)

3;4 katot tää *pysyttää* tätä yhtä (naru pitää paikallaan palikkaa)

3;5 se *pysyttää* tota kattoo (teltan keskellä oleva tukipuu auttaa telttaa pysymään pystyssä)

3;9 arvatkaa mikä *pysyttää* tota lautasta ylhäällä (lautanen on koholla sen alla olevan lusikan vuoksi)

ratsastuttaa 'kantavat ratsailla'

3;8 (työhevoset ovat rauhallisia ja liikkuvat hitaasti) ja semmoset jotka *ratsastuttaa* ihmisiä on sellasia laukkaavia hevosia; ne jotka *ratsastuttaa* ihmisiä on nopeita

riehuttaa 'saada riehumaan'

3;6 (A: itehän rupesit riehumaan T:) mut iskä *riehutti* mua (peuhasi hänen kanssaan)

viilettää 'viilentää' (← *viileä*, varattu sana-asu, vrt. *viilettää* 'liikkua nopeasti')

3;1 (A: tule jo parvekkeelta sisään T:) mut ku mä vähän *viiletän* (A: ai mitä sä teet? T:) mä *viiletän* mua

Adjektiivikantaisia uudisverbejä ovat edellä esitetyistä *hitauttaa*, *kylmyttää*, *likauttaa* 'liata', *pehmettää* 'tehdä pehmeäksi' ja *viilettää*. Näiden lisäksi Tomi muodosti muuntyyppisiäkin faktiivisia eli kantasanana kaltaiseksi tekemistä ilmaisevia uudisjohdoksia. Esimerkiksi ikäkuukauden 3;0 uudisverbeistä runsaassa käytössä oli *vahventaa*. Tätä verbiä Tomi käytti paljon siksi, että hän oli alkanut puhua aiempaa kovemmalla äänellä ja selitti usein, kuinka ”mä *vahvennin* mun ääntä” ja ”mä oon *vahventanum* mun ääntä”. Joskus hän esitteli vahvaa ääntään huutamalla kovaa ja toteamalla asian

seuraavaan tapaan: 3;4 paa-paa-pap-pap-paa! mä oon *vahventanu* ääntäni. Samalla johtimella muodostettuja faktiivisia uudisverbejä ovat edelleen seuraavat, joista ensimmäisenä mainittu *täydentää* on samanasuinen mutta erimerkityksinen kieleen vakiintuneen verbin kanssa:

3;3 (Postimies Pate -ohjelman tunnuslaulusta, suom. Merike Kaira: Pate sekä kissa / heti huomenissa / tyhjentävät postilaatikon T:) mut iskä *täydentää* (isä laittoi kirjekuoren postilaatikkoon)

3;3 kato / täl voi *korkentaat* tätä (rakentaa palikkalinnaa korkeammaksi)

3;7 (A: sä oot hienosti vahventanus sun ääntäs T:) jos te vahingos *heikonmatte* ääntä ni mä voin huutaa

3;7 [nauhoitteesta:] *nopsentaa* : *nopsenti* (sähköjunan veturi nopeutti vauhtiaan)

TTA-johdosten jälkeen toiseksi eniten Tomi käytti uudisverbien tuottamiseen ELE-johdinta, jonka avulla syntyi verbeistä frekventatiivisia ja kontinuaatiivisia johdoksia. Nomineihin liittyessään tämä johdin toimi yleisverbistimenä. Uudisjohdokset olivat seuraavanlaisia:

nousetella 3;6 mä heräsin mut sä nousit / *nousetellit* 'nostit' (sängystä syliin)

otella 'ottaa toistuvasti' (varattu sana-asu, vrt. *otella* 'kamppailla') 3;5 mä ain antelen ja sä ain *ottelet* (kaivaa ostoksia repusta ja ojentaa niitä jääkaappiin pantaviksi)

roikutella 3;9 mä *roikuttelen* niit mun yhes sormessa (rottinkisia pan-nunalusia)

tarrailla 3;2 hei mä haluun *tarrailla!* 'kiinnittää tarrakiinnityksellä' (sovitettaessa housuja)

tekeillä 3;2 mä tulin jo [syömään] // Tuulikki siel vaan *tekeilee* (viipyy puuhailemassa jotain)

vessailla 3;0 leikitäänkö sit ku sä olet *vessaillu?* 'käynyt vessassa'

Tomi muodosti runsaasti myös muuttumisjohdoksia, verbeistä refleksiivisiä ja passiivis-automatiivisia, nomineista translatiivisia uudisverbejä käyttäen useita eri johtimia, kuten *U*, *UTU* (*ruskea* → *ruskeutuu*) ja *VntU*.

Muuttumisjohdosta *aukeutua* Tomi oli käyttänyt jo iässä 2;10, mutta silloin vain kerran *sulkeutua*-verbin yhteydessä. Kolmivuotiaana hän käytti sitä useana eri kuukautena:

- 3;0 portti *aukeutuu* (esittää porttia levittämällä kätensä vaakasuoraan)
 3;3 siks nää ovet *aukeutu* et – – (Duplo-linnan ovet)
 3;5 mitä suuremmaks mun suu *aukeutuu* sitä leveemmäks mun suu menee
 3;6 toinen nenä [sierain] *aukeutu* (aamulla ulkona matkalla päiväkotiin)
 3;6 toinenki (sierain) on *aukeutunu* (tultua sisään päiväkotiin)
 3;8 tää auto ajaa parkkipaikalta // portti *aukeudu*!

Muita muuttumisjohdoksia:

- 3;9 nää tyynyt saattaa *irrottuu* toisistaan (vierekkäiset tyynyt lattialla saattavat liikkua niin, että niiden väliin tulee rakoa)
 3;5 sit se saattaa *katkastuu* 'katketa' (hammastikku)
 3;4 (A: aurinko on vasta noussut ja osuu puiden latvoihin T:) ja lehtiin // ku ne *keltastuu* ni aurinko osuu niihin (aurinko saa lehtien keltaisen värin hohtamaan)
 3;1 se on ihan kovastik *kieriytyny* (langanpätkä taaperokärkyjen takakselin ympärille)
 3;4 mä kolautin jalkani siihen (pöytään) ja se jalka *kolahtu* siihen
 3;10 roikutam mua silleen kum mä *laskettuisin* pää edellä lattialle (roikuta jaloista pää alaspäin ja laske lattialla olevalle patjalle niin, että saa otettua käsillään vastaan)
 3;2 se *leviintyy* aika nopsasti (mustikkapiirakan taikina leviää pellille)
 3;0 millon toi vesi *lopettuu* tosta? 'lakkaa suihkuamasta' (suihkulähteestä)
 3;10 kauheen *mössääntyvää* (keväällä sulava loskansekainen jää)
 3;4 on se *paksustunu* (pannukakku on kohonnut uunissa paistuessaan)
 3;6 täs kengät *puhtaantuu* (vesilätäkkö huuhtelee saappaat)
 3;1 kyl se *ruskeutuu* (pahvilautanen takan hiilloksella muuttuu ruskeaksi ja alkaa syttyä)

Momentaanisia uudisjohdoksia oli selvästi vähemmän kuin edellä mainittuja johdostyyppejä. Mahdollinen kontaminaatio oli 3;2 ”en-täs jos sult *pulahtaa*? (A: ai mitä? T:) putoo (A: sanoitsä pulahtaa? T:) ei ku tipahtaa” (suklaapelin nappula lattialle). Kyseessä voi olla

joko kontaminaatio *putoaa* + [*tip*]*ahta-* tai johdos, jonka mallina oli *tipahtaa*. Deskriptiivissävyinen oli 3;11 ”tää *hytkähti* liikkeelle” (leikkiauto lähti äkkiä, nytkähti liikkeelle); ”tää auto *hytkähtääkin* takaperin liikkeelle”. Deskriptiivinen oli niin ikään *plötsäyttää*, joka pohjautuneen interjektioon *plöts* ja deskriptiiviverbiin *plötsähtää*: 3;2 mä *plötsäytän* ton (kermaviilin piirakkataikinakulhoon). Momentaanista sävyä oli edelleen muuttumisverbissä 3;4 *kolahtua*.

Supistumaverbeihin kuului muutamia uudisverbejä, kuten *meiselistä* johdettu *meissata* ja *räsystä* johdettu *räsyä*:

3;3 nyt mä *meissaan* ’ruuvaan ruuvimeisselillä’

3;11 minun huone on siivottu // jos ei tänään täydyr *räsyä* niin minun huone on valmis // jos ei täydyr *räsyä* ’pyyhkiä räsyllä’

Varattu sana-asu oli supistumaverbi *läpätä*: 3;4 sit vois sil *jalkaläpäläpätäs* sitä hyönteistä (varpaiden välissä olevalla postikortilla voisi läpätä hyönteisiä).

Muita uudisverbejä oli kolme:

3;2 tähän ne *parkkioi* auton ’pysäköivät’ (leikkiauton ohjaajat)

3;3 *nyrkistäk* kättä! ’pane kätesi nyrkkiin’ (käskee äitiään pitämään ilmapallon narusta kiinni)

3;7 ei oo iham pimeetä koska lumi *valostaa* ’tekee valoisammaksi’

5.2.2 Substantiivijohdoksia

Tomi muodosti kolmivuotiaana substantiivijohdoksia lukuisista eri tyypeistä. Välineennimityksiä syntyi sekä *in*-johtimen että *ke*-johtimen avulla. Näistä *in*-johtimisia olivat seuraavat viisi:

3;0 äiti otat sä *kahvaimet*? ’sähkövatkaimen irrotettavat vatkainosat’

3;5 tääl ootte te // tääl *kuuluttimessa* (nauhurin kaiuttimesta kuuluu perheenjäsenten puhetta)

3;6 katot täs om *pölynpyyhin* ’pölyhuiska’

3;8 yks oli pannuk *kuulimet* korviin; luistimet kaulassa ja *kuulimet* korvassa ’kuulokkeet’ (lehmällä maitopurkin kuvassa)

3;9 iskä miks täs on tämmönen *pyöritin*? (lelun narusta vedettäessä keiju alkaa pyöriä, levittää siipensä ja lähtee napakalla nykäisyllä lentoon)

Näiden uudisjohdosten lisäksi *in*-johtimen elinvoimaisuutta osoitti se, että Tomi mukautti Furby-lelun nimen samaan taivutustyyppiin: ”mä saan pitää *Burbimia* matkalla sylissä”. Samaan tapaanhan tämän johdostyyppin produktiivisuutta osoitti Marin taivutustyyppimukautuma *Topsin* : *Topsimen* ’Linnanmäen huvipuiston Top Spin -laite’.

Tomin *ke*-johtimisista välineennimityksistä jatkuvassa ja ahkerassa käytössä oli *pysyke* ’pidike, tuki’. Toinen *ke*-johdos oli *painike* ’paino’. Esimerkkejä näiden käytöstä:

3;3 nyt ton täytyy kyl pistään noi *pysykkeetki* (nosturiauton on laskettava tukijalkansa, kun siihen lastataan kuormaa); täl erivärisel autol pitää olla noi *pysykkeet* koska tää nostaa yht painavaa // siks sen täyty ottaa ne *pysykkeet*

3;3 tää pisti ne *pysykkeet* siihen (moottoripyöräpoliisi asetti pyöränsä seisomaan tukijalan varaan)

3;3 kiva *pysyke* (kolmionmuotoinen koukku pitää pyöräkellarin ovea auki) // miks tää koukku ei oos sellanen *pysyke*? (ulkoseinässä ylempänä oleva toinen koukku)

3;5 avaa ovi niim mä pistän ton *pysykeen* (pyöräkellarin ovea auki pitävän kolmiokoukun)

3;10 mä voisin hakee yhem *pysykeen* siihen (hakee painon parvekkeella tuuletettavien vaatteiden päälle, jottei tuuli lennätä niitä porrasjakkaralta)

3;10 mä pistän tohom pikkasen *painikkeen* (laittaa painon parvekkeella olevalle sanomalehdelle, jottei tuuli vie sitä)

Kaikkein produktiivisin substantiivinjohdin oli *-Us* : *-Ukse-*, jonka alaryhmäksi voidaan lukea *mUs*-johdokset. Johdin *-Us* : *-Ukse-* liittyi sellaisenaan verbikantaan: *hyppäys, kiipeys, lepäys, nuolaus, pilkkous*. Pidentyneenä johdin liittyi sekä onomatopoeettiseen kantaan (*tsuku tsuku* → *tsukutus*) että nominikantaan (*korkea* → *korkennus*, *pipi* → *pipennys*). Näissä mukana on ainesta, joka sopisi muodostusprosessin välivaiheena olevaan verbiin (*tsukuttaa*, **korkentaa*, **pipentää*), joskaan näistä verbeistä muita kuin *tsukuttaa* ei ollut käytössä vaan lopputulos oli valmiin muotin mukainen, sopivalla äänneaineksella täydennetty *Us*-loppuinen substantiivijohdos. Tämän tyyppin johdokset esiintyivät enimmäkseen itsenäisinä, mutta

joskus myös yhdyssanan määriteosina (*parkkauspaikka, kiipeystapa, lepäysvaunu, lepäyspaikka*):

- 3;0 nyt mä hyppään toisen *hyppäyksen* (toisen kerran nojatuolista patjalle)
 3;2 tää on *parkkauspaikka*; tääl *parkkauspaikal* se (poliisiauto) vähä hilaistaa 'pysäköintipaikka, parkkipaikka'
 3;3 mä kuulin jotain junan *tsukutusta* (junaradalta; johdoksen kantana onomatopoeettinen sana laulusta "Pienen pieni veturi")
 3;4 mul täytyy ollaj joku *korkennus* tossa // ni sen takia mul täytyy ollaj joku koroke (jotta yltää ripustamaan pyykkiä kuivaustelineeseen)
 3;5 on keskikokosestip *pipennystä* (vatsassa pientä kipua, "pipiä")
 3;6 mul on hyvä *kiipeystapa* tässä (kiipeää sohvalle kädensijan yli)
 3;9 tää on *lepäysvaunu* tää patja (osa olohuoneen leikkijunaa)
 3;9 katok kuinka paljon täs on mullet tilaa, *lepäyspaikkaa* (patjalla olohuoneen lattialla)
 3;10 mä pilkon kalapuikot // *pilkkous* onnistui! (leikkasi itse kalapuikkonsa)
 3;10 äiti saa maistaam multa pikkusen *nuolauksen* (mehujäästä)

Edellisen johdostyyppin alaryhmän muodostavat lapsenkielelle tyyppilliset *mUs*-johdokset, joita Tomi niin ikään tuotti runsaasti juuri kolmivuotiaana. Näitä johdoksia hän käytti sekä itsenäisenä sanana että yhdyssanan osana, niin määrite- kuin perusosanakin:

- 3;3 mun *piirtämyspaperit* pois! (tahtoo että pöydältä kootaan juuri valmistuneet piirroukset)
 3;3 tää sylki kovan *sylkemyksen* (kylpylelukoiran suusta voi puristaa vetä kuin vesipistoolista)
 3;5 nyt tää kasteli puutarhaa täl *sylkemyksellä* (kylpylelukoira)
 3;8 hyvän *ampumuksen* mä tein // kum mä ammuin (muovisen väänneltävän "kirpun", jota voi pomputella sormistaan ilmaan)
 3;9 tehääks me niit *autoajamuksii*? (rakennettaisiinko autoille lankuista rata, jota pitkin autot voivat laskea kilpaa)

Monilla lapsenkielen *mUs*-johdoksilla on deminutiivista sävyä, ja niitä käytetään myös hoivakielessä sekä lasten viihdekulttuurissa (lastenohjelmissa, lastenlauluissa, saduissa). Tomin uudisjohdoksiin

kuului myös varsinaisilla deminutiivijohdilla, esimerkiksi johtimilla *-kka*, *-liini* ja *-li* muodostettuja sanoja. Deminutiivijohdoksia on runsaasti, mutta niiden muodostuksessa erilaiset johtimet vaihtelevat. Joissakin tärkeissä tapauksissa variantteja on runsaasti, esimerkiksi *äidin* hellittelyvariantteja ovat *ätti* ja *pätti* sekä pitempi *pättikäinen*. Tomin deminutiivimuodosteita aikajärjestyksessä:

- 3;1 tuolt ne kaks pikku *hölmökkää* tulee // ei ku yks iso *hölmökkä* ja yks pikku *hölmökkä*
 3;4 hyvä *pättikäinen*! (kun äiti siirsi keinuhevosen juuri siten kuin toivoi)
 3;4 hyvä *pättikäinen*! (kun äiti laittoi omenasosetta siihen mihin sitä puuroonsa toivoi)
 3;4 *kisuliini* tulee / *kisuliini* tulee (kiivetessään sänkyyn, missä luetaan)
 3;5 Tuttin *sykkeliin*! 'äidin syliin'
 3;8 kattomaa ätti ja *iskuliini*! (kuinka Tomi ajaa vihreällä pikkuautollaan)
 3;8 tos (omenassa) on punasta vähän ja vihreätä vähän ja ihan *sipitittisen* mustaa 'erittäin vähän'
 3;8 arvaak kuka kävelee *tyllyköitten* sisällä? 'muovitötteröiden'
 3;9 *iskuliini* saa tän mannariinin [mandariinin]
 3;10 *duploukkeliinit* pistää tähän pyykkinsä
 3;10 *iskeliini*! (juoksee syleilemään isäänsä)
 3;11 *iskuliini* 'isä'
 3;11 mitä nyt rakennettais *iskuliini*?
 3;11 siinä istuu *äiskyliini* (isän istuuduttua tuolille, joka on vakiintunut äidin paikaksi)

Tällaisten läpinäkyvien deminutiivijohdosten lisäksi Tomi käytti paria deminutiivissävyistä *skA*-loppuista muodostetta, jotka tuotti lyhentämällä ja muokkaamalla isovanhempien nimityksiä *ämmi* ja *ukki* mallin *äiskä* ja *iskä* mukaan: 3;2 näil on *ämskä* ja *ukska* mukana (leluhmisillä on ämmi ja ukki leikkiautoissa); tästä (autosta) ne *ämskä* ja *ukska* meni pois. Näiden mallina ovat *äiskä* ja *iskä*. Sana *äiskä* tarjosi nähtävästi mallin myös sitä seuraavan sanan muodostukselle (*aska* 'asia'): 3;11 mul on *äiskälle askaa*.

Muita substantiivijohdimia Tomi käytti vähemmän: hän muodosti niiden avulla vain yhdestä kolmeen uudisjohdosta. Hän käytti

ominaisuudennimen johdinta -Us : -UTE- muodostaessaan uudissan *valous* ja yhdyssanan *raakuusväri*:

- 3;6 voi luulla et *valouden* peto on syönym meijät (A: mikä sellainen valouden peto on? T:) no vaikka krokotiili tai muu peto joka kulkee valolla
 3;6 se on *valouden* pimeyspeto (peto, joka kulkee sekä valoisaan että pimeään aikaan)
 3;10 onks keltanen banaani *raakuusväri*? (onko keltainen banaani raaka, kuten vihreä)

Tekijännimijohdoksia oli kolme. Niistä ainakin *kuolettaja* ja *sukseilija* olivat uudissanoja, ja *etsijälläkin* oli erikoistunut merkitys:

- 3;0 jooko et täält tulis *kuolettaja*? (juoksee muovimiekka ojossa; vrt. uudisjohdos *kuolettaa*)
 3;8 *sukseilijatkin* menee samaa reittiä 'hihtäjät' (kuin Tomi ja isänsä rattikelkalla)
 3;9 mä isona rupeen *etsijäks*, et mä etsin kaikkee tavaraa

Tomi tuotti paikannimenjohtimella *-la* jo kaksivuotiaana käyttämänsä *vaarilan* ja sen mallina olleen *mummilan* pohjalta kaksi erisnimen luonteista leikinomaista johdosta: 3;3 voi sanoom myös *Tuppilaks* ja *Muppilaks* niitä (mummilaa ja vaarilaa).

Substantiiveista kolme oli *nen*-johtimisia, ja niistä yksi oli erisnimi *Kaulanen*. Nämä kolme *nen*-johdosta olivat seuraavat:

- 3;1 (isä kertoi että kuljettajalle on opetettu bussin vaahtosammuttimen käyttö T:) miks *kyytäläisille* ei oo?
 3;1 (ikkuna pitää sulkea) ettei *pörrinkäisiä* tus sisään // *pörrinkäiset* on niin tyhmiä 'lentävät, pörräävät hyönteiset'
 3;4 mä sanon tota kirahvii *Kaula Kaulaseks* (kirahvin pitkän kaulan takia)

Yksittäisiä johdoksia olivat *ponnari* 'jojo' ja *lohdute*: 3;10 tää pompottelee *ponnaria* (leikkii jojolla); 3;9 saanko *lohdutteen*ksi makkaa? (lohduttamaan, kun oli polttanut vähän sormeaan).

Tomin takaperoisjohdokset olivat enimmäkseen substantiiveja, mutta *vinksa* voisi olla myös adjektiivi:

3;0 mullep paljon, mä oon *ahmi* (tahtoo ahmia runsaasti keitettyjä herneitä)

3;3 sit ku kone on surrannu omansas *surrann* ni sit mä haluun mennä (tahtoo mennä kylpyyn sitten kun pesukone on valmis eli sen surina lakannut)

3;7 nyt mä tiedän mihin mä panin ne *pommat* (pomppivat muoviset ”kirput”, joilla voi ”pommittaa” virittämällä ne pomppaamaan)

3;9 (A: teetkös vielä sen sirkuspalapelin? T:) en mä haluu, se on niin *vinksa* (A: mitä se tarkoittaa se että peli on *vinksa*? T:) ne palaset temppuilee (palaset eivät sovi kunnolla yhteen eivätkä pysy paikoillaan kootessa)

Uudisjohdoksia esiintyi myös yhdyssanan osina, kuten *autoajamuk-sia*, *parkkauspaikka*, *piirtämyspaperit* ja *raakuusväri*.

5.2.3 Yhdyssubstantiiveja

Ikäkuukauden 3;0 yhdyssanauudennoksista toinen oli *kiusauspaikka* ’paikka, jossa kutitellaan ja muuten leikisti kiusataan’. Tämän yhdyssanan määriteosana on verbikantainen johdos *kiusaus* ’kiusaa-minen’, joten yhdyssana on kompleksisempi kuin pelkästään kahden perussubstantiivin yhteenliittymä. Toinen yhdyssubstantiivi oli kolmiosainen *mestariipoliisi/sala*, jossa yhdyssanan kaksi viimeistä osaa olivat vaihtaneet paikkaa keskenään; Tomi ilmeisesti huomasi itsekin tässä sanassa jotain erikoista, koska piti pienen epäröintitauon kohdassa, joka on edellä merkitty kauttaviivalla.

Ikäkuukauden 3;1 yhdyssanauudennoksiin kuului *läppämäila* ’kärpäslätkä, jossa alkuosa oli saattanut saada vaikutusta edeltävästä kontekstista (”nyt se lähti ku mä läppäsin sitä *läppämäilalla*”). Muita olivat *kirjainjalka*, jota Tomi käytti asetettuaan tuolissa istuessa jalkansa päälle ensin yhden ja sitten neljä kirjaimenmuotoista karamelliä (”kattokaa / *kirjajalka*”) sekä *takanimi* ’sukunimi’ ja *tuhmapää*. Jälkimmäisen Tomi otti käyttöön, koska ei voinut käyttää tarhakavereilta oppimaansa haukkumasanaa *paskapää* siitä syystä, että sanaa oli kotona paheksuttu. Iässä 3;1 Tomi käytti kerran sanaa *mustaakarkkia* tahtoessaan joko lakritsia tai salmiakkia, kumpaa tahansa; ilmauksen voisi tulkita myös sanaliitoksi.

Ikäkuukauden 3;2 aikana syntyi viisi uutta yhdyssanaa. Yhdessä

niistä – *parkkauspaikka* 'pysäköintipaikka, parkkipaikka' – on määriteosana verbikantainen uudisjohdos *parkkaus* 'pysäköinti, parkkeeraus', muut neljä ovat kahden vakiintuneen substantiivin innovatiivisia yhdistelmiä, nimittäin *kummitusrata* 'Linnanmäen kummitusjuna', *peukalovarpaat* 'isovarpaat', *puhelinkoukku* ("tää om *puhelinkoukku* / koska täl voi nostaap puhelinta", totesi nostaessaan koukun avulla leikkipuhelintaan) sekä *vuorirata* 'köysirata vuoristossa', jota Tomi käytti katseltaessa kuvakirjasta erästä Alppien näköalapaikkaa.

Ikäkuukauden 3;3 uudisyhdyssanoihin kuului muutamia kiinnostavia leikkeihin liittyviä ja mielikuvitus sanoja. Näistä *aamuhirviö* ja *yöhirviö* olivat eräänlaisia yleisnimityksiä useidenkin eri satujen ja kertomusten hirviöille: "eiks nii et *aamuhirviöt* kuolee yöllä ja *yöhirviöt* aamulla // koska *yöhirviöt* ei pidä auringosta mut *aamuhirviöt* pitää // mut *yöhirviöt* pitää kuusta". Tomin suosikkeleikkeihin kuului junarata, johon liittyivät hänen läpinäkyvän selkeät yhdyssanansa *keltavaunu* ja *sinivaunu* 'leikkijunan keltainen ja sininen tavaravaunu'. Leikkeihin liittyvä yhdyssana oli lisäksi *pomppupusikko*, jota Tomi ehdotti nimitykseksi pienille muovista tehdyille vihreille leikkipensaille, jotka pompahtivat lattiasta ylös hänen painettuaan niitä sormellaan lattiaa vasten: "jooko et nää ois *pomppupusikkoja*?"

Tomin yhdyssanoihin iässä 3;3 kuului edelleen havainnollisesti kuvaava uudissana *kulmaotsat* 'kulmakarvat' piirroksesta, jossa auringko oli kuvattu niin, että sillä oli suun ja silmien lisäksi otsassaan viivat kulmakarvoina. Kun Tomi arvaili, onko televisiossa naisen äänellä puhuva lyhyttukkainen, kulmikaskasvoinen ihminen mies vai nainen, hän päätyi kompromissiin: "toi näyttää ihan *setätädiltä*"; "eiks toi näytäkkin *setätädiltä*?"

Näiden lisäksi Tomi käytti iässä 3;3 vielä kolmea muuta yhdyssanauudennosta. Vakiintuneiden *ristimänimen* ja *sukunimen* sijasta Tomi käytti havainnollisempia yhdyssanoja, jotka liittyivät nimien keskinäiseen järjestykseen: "eiks nii et *takanimi* on takana ja *etunimi* on edessä". Kun hän ei jaksanut syödä enempää paistettua kananmunaa, hän totesi: "mä en jaksas syödäk kananmunapaistetta".

Ikäkuukauden 3;4 aikana Tomi tuotti kolme yhdyssanauudennosta, nimittäin kaksi aivan uutta ja lisäksi kolmiosaisen yhdyssanan muunnelman. Omia uudennoksia olivat *jalkaläppä* ja *pistopensas*. Edellistä Tomi käytti kävellessään postikortti isovarpaansa ja sen viereisen varpaan väliin puristettuna ja selittäessään, että voisi sillä läpätä hyönteisiä, jos niitä tulisi kohdalle: ”sit vois sil *jalkaläpäläpätäs* sitä hyönteistä”. Jälkimmäistä Tomi käytti puhuessaan pensaasta, jonka nimeä ei tiedetty mutta jonka piikikkäät varret olivat pistelleet: ”ne vois olla *pistopensa*an (varsia) ku ne pisti”. Yhdyssanan muunnelma syntyi ilmeisesti niin, että Tomi muisti vähän muuntuneena kuvakirjan eläimen nimen, jolloin *puupiikkisika* muuntui asuun *puusiilikarhu*.

Ässä 3;5 Tomi muodosti yhdeksän uutta yhdyssanaa. Kaksi niistä osoittaa jälleen sitä, kuinka vahvoja jalkojen ja käsien välisiä assosiaatiosuhteita lapsilla on; nämä sanat ovat *hihapuntti* ’housun lahje, puntti’ ja *jalkavarret* ’säät’. Saatuaan jalkansa yöpukuhaalarin lahkeisiin Tomi tuumi, menivätkö ne sittenkin hihoihin: ”meniks *hihapunttiin*?” Yhdyssanan *jalkavarret* mallina on *käsivarret*. Saman ikäkuukauden yhdyssanauudennoksista kaksi korvasi kieleen vakiintuneita sanoja, nimittäin *käsikaula* ’hihansuu’ ja *soittamisjuttu* ’soittopeli, soitin’. Uudennoksia, joihin liittyi uutta käsitteenmuodostusta, olivat seuraavat:

alkulumi: nyt talvi on jo ihal lähel ku on vähän *alkulunta* (ensimmäisen lumisateen jälkeen)

masutelkkari ’teletappien vatsalla oleva televisio’

omenatungos: täst pitää tulla *omenatungos* (tahtoo omenaviipaleita tiheästi piirakkaan)

peräkirjain ’sanan viimeinen kirjain’ (vrt. *perävaunu*)

talvitippa: taitaa olla jo *talvitippoja* (kun syksyllä tihuttaa räntää)

Ikäkuukauden 3;6 uudennosten joukossa on *harmiaispäivä* ’päivä, jolloin harmittaa tavallista helpommin’. Tämän muodosteen alkuosana on erikoinen johdos tai yhdyssanamuoto, eräänlainen *casus componens*. Muita saman ikäkuukauden uusia yhdyssanoja:

kuvatähti: yks on oikee / muut on *kuvatähtii* (valaistu joulutähti heijastuu ikkunasta useaan kertaan)

lyöntikeppi; *lyöntikeppipoliisi*: täältä tulee poliisi jolla on *lyöntikeppi* / varokaa / täältä tulee *lyöntikeppipoliisi* (heiluttelee jumppakeppiä)

oravatonttu: nää ois *oravatonttuja* (kuusenkoristeena olevat tontut leikkisti kiipeilevät kuusen oksilla)

päällelepo: mä otan iham pikkuset *päällelevot* (herättyään päiväunilta jää vielä hetkeksi lepäämään)

sisäkoti: eiks sil ollut mitään *sisäkotia*? (elokuvan lumimies kulkee ulkona vailla suojaa)

valouden pimeyspeto 'peto, joka kulkee sekä valoisalla että pimeällä

Näiden lisäksi Tomi käytti kahta sellaista yhdyssanaa, jotka korvasivat kieleen vakiintuneita sanoja *vaatetiskikone* 'pyykkikone' ja *henkiputki* 'henkitorvi': "ei kannata ottaa liian paljon suuhun (keittoa) // muuten voi mennä *henkiputkeen*".

Iässä 3;7 Tomi muodosti neljä yhdyssanauudennosta. Oma osuva oivallus oli *puurokeitto* 'löysä kaurapuuro', vakiintuneen yhdyssanan perusosaltaan muuntunut variantti taas *syömäkepit* 'syömäpuikot'. Kaksi Tomin uudennosta näytti tähtäävän täsmälliseen ilmaisuun, nimittäin *sivukaula* ja *sivuniska*. Tomi tiesi, että kaula on edessä ja niska takana, ja hän keksi omat nimitykset myös kummallekin sivulle: "pestään kaula // ja niska // ja *sivukaula* // ja *sivuniska*". Näitä hän käytti uudelleen vielä seuraavan ikäkuukauden puolella: "kaula / ja niska / ja *sivukaula* / ja *sivuniska*" (pestään kukin vuorollaan suihkussa: kaula edestä, niska takaa ja sitten kummaltakin sivulta).

Ikäkuukauden 3;8 yhdyssanoista neljä osoitti jälleen jalkojen ja käsien vahvoja assosiaatiosuhteita. Kahdessa oli perusosana *puntit*, ja niistä *hihapuntti* oli ollut käytössä jo ikäkuukauden 3;5 aikana: "mä luulin et nää siniset ois *hihapuntit* // mut ne olikin *jalkapuntit*" (lahkeet, joihin oli ensin sujauttamassa käsivarsiaan, kun puki ulkohaalareita). Kahdessa taas oli perusosana *hihat*: "mä erotan kummat on *käsihihat* ja kummat on *jalkahihat* / koska mä tiedän et vihreet on *käsihihat* / siis hihat / ja siniset on *puntit*". Tomi selvensi kiinnostavalla tavalla uudismuodosteidensa merkitykset vakiintuneiden sanojen avulla.

Saman ikäkuukauden yhdyssanoihin kuului yksi sekaantuma. Tomin isosisko oli kauhistellut makeisia, joissa oli liivatetta, koska tuolloin pelättiin liivatteenkin altistavan hullun lehmän taudille. Tomi ilmeisesti kuuli tai tulkitsi muodon *liivatetta* muodoksi *liimavettä*, sillä maistettuaan siskonsa hyljeksimiä makeisia totesi: ”näissähän se *liimavesi* on hyvää!” Erään yhdyssanan perusosa oli kontaminaatio sanoista *pino* ja *kinos*; kun leikkikirppu lennätti sanomalehtipinon, Tomi totesi: ”se meni tonne lehtipinokseen”. Muita ikäkuukauden 3;8 yhdyssanauudennoksia olivat:

se oli *eilis yönäki* ’myös edellisenä yönä’ (paperinenäliina pillimukin vieressä)

tää on *korvauimiskoirra* // elikkä tää ui korvilla (isokorvainen leikkikoirra joutui leikissä veteen ja ui korviensa avulla meloen)

onks tää sun *mattotamppas*? ’mattopiiskasi’

hoitajalääkäri (televisiossa esiintyy valkotakkinen tehtaanjohtaja)

mä sanon näit *kääntöhampaiks* (A: ai mitä? T:) mä sanon vaan yhi *kääntöhampaiks* (osoittaa kulmahampaitaan)

Tomin iässä 3;9 muodostamiin yhdyssanoihin kuului muutamia sellaisten asioiden nimityksiä, joille ei kielessä ole vakiintuneita ilmaisimia, kuten mielikuvituseläinten nimet tai rakennelma leikki-autojen lasketteluradaksi:

tehääks me niit *autoajamuksii*? (ehdottaa rakennettavaksi lankusta leikkiautoille radan, jota pitkin autot voivat laskea kilpaa alamäkeä)

tää on *hevosapina* // tää osaa laukata / ja hevosen kävelyä / ja tää osaa kiipeillä puissa ’eläin, joka pystyy liikkumaan sekä hevosen että apinan tavoin’

Ikäkuukauden 3;9 yhdyssanoihin kuului edelleen muutama tilapäinen ja selventävän tyyppinen, jotka liittyivät tiettyihin tilanteisiin, esimerkiksi

tää on *lepäysvaunu* tää patja // ja täs on *istumisvaunu* (patja ja jakkara kuuluvat leikkijunaan)

katok kuinka paljon täs on mullet tilaa, *lepäyspaikkaa* (patjalla)

piikkikeppi 'piikkikään pensaanksa (poimi lumisesta maasta)

Yhdyssanauudennosten joukossa oli jälleen monia sellaisia, jotka korvasivat kielen vakiintuneita sanoja – Tomi ei joko tuntenut tai muistanut näitä vakiintuneita ilmaisimia. Tähän tyyppiin kuului sellaisia kuin

onks siel semmost valuvaa saippulaa (nestesaippuaa) vai semmost *hankaussaippuaa*? 'palasaippua'
huomisyönä vois pannat tom mun uuden yöpyjamaan 'ensi yönä'
 tehdään hillopullii / koska niist mä tykkään / ja sit myös *korvapullii* 'korvapuusteja' (pyöreiden pullien lisäksi)
 aikuiset voi koskees *sähkönauhoihin* / mut lapset ei voi 'sähköjohtoihin'

Erikoinen kolmiosainen yhdyssana oli *laskusateenvarjo*:

jos vaik sattuis oleen *laskusateenvarjo* (M: tarkoitat sä laskuvarjoo? T:)
 joo // mut voihan laskuvarjoo kutsuu *laskusateenvarjoks* (puhuivat helikopterista hyppäämisestä)

Ikäkuukauden 3;10 puolella Tomi jatkoi edellisen kuukauden aikana muodostamansa kolmiosaisen yhdyssanan käyttöä, ja perusteli vielä tätä muodostettaan: "tää pystyy laskemaan ilman *laskusateenvarjoo* (A: ai ilman mitä? T:) se millä lasketaan niin se pystyy suojaamaan myös sateelta". Tomin ajatus oli siis, että laskuvarjo toimii myös sateenvarjona.

Uusiin käsitteisiin, joita ikäkuukauden 3;10 yhdyssanat ilmaisivat, kuului jälleen pari monipuolisen mielikuvituseläimen nimitystä:

arvaa mikä eläin tää on // tää on *sammakkopukki* // täl on sarvet / ja tää kulkee tällä lailla (hyppelee nelinkontin) / ja tää sanoo kvaak kvaak
 tää on *apina-orava-sammakko-pupu-eläin*

Muita saman ikäkuukauden 3;10 yhdyssanauudennoksia olivat seuraavat:

ratikoissa on *kylmyysainetta* ja busseissa *kuumuusainetta* (A: mitähän sellanen kylmyysaine on? T:) et ratikois tulee kylmä ja busseis kuuma onks keltanen banaani *raakuusväri?* (onko keltainen banaani raaka, kuten vihreä)
 mustikkapoika on rakentanum mustikoista tuolin / *mustikkatuolin* (ker-
 too kuvasta)
 onneks mul on myös näit *vetämisautoi* // ettei mun tartte työntää nii-
 tä (jousella kulkevia: singahtavat eteenpäin, kun niitä on ensin vetänyt
 taaksepäin)

Tämän ikäkuukauden yhdyssanoista yksi korvasi kieleen vakiintunutta sanaa: *”kantapohjii ei oor rasvattu”* (kantapäitä kosteusvoiteella).

Ikäkuukauden 3;11 yhdyssanoista liittyi jalkojen ja käsien väliin assosiaatioihin *peukkuvarvas* ’isovarvas’. Muita vakiintunutta sanastoa korvaavia yhdyssanauudennoksia olivat lyhentymä *omatalo* ’omakotitalo’ (’onks valaksen suu niin iso et se voi nielasta kerrostalon? // entä *omatalon?* ’ ’omakotitalon’) sekä *syömäpöytä* ’ruokapöytä’: ”(A: veisitkö sä tän keittiön pöydälle T:) ai tiski- vai sille // *syömäpöydälle?* ”. Huomattakoon Tomin epäröintitauko ennen uudissanaa, kun hän ei ilmeisesti muistanut sanaa *ruokapöytä* .

Muita tämän kuukauden yhdyssanauudennoksia olivat uusia käsitteitä kuvaavat leikkien ja arkielämän sanat. Leikkien uusiin käsitteisiin liittyivät seuraavat:

jos tää käyttää *kävelyjalkaa* *uimisjalaks* tai *uimisjalkaa* *kävelyjalaks* ni tää lähtee lentoon -- hassuuhan se olis jos kukot kävelis siivillä ja lentäis jaloilla (muovailuvahasta tehdyn kilpikonnän kuuluu Tomin mukaan uida uimisjalallaan ja kävellä erillisellä kävelyjalallaan; tätä perustelee vertaamalla lintuihin)
 se olis hauskaa jos mul olis *taikakiikari* niim mä näkisin seinän läpi ja tietäisin mikä kones siel (kulman takana) pörisee
 pingviiniperhe rummutti *naamarumpujansa* (laulaa rytmikkäästi toistellen ja rummuttaen pesuvatia kasvojensa edessä)

Arkielämän ilmiöihin ja havaintoihin liittyivät seuraavat Tomin uudet yhdyssanat:

kestääks nää *maamärkää*? (kestävätkö talvikengät sateen kastelemaa maata, jossa ei kuitenkaan ole lätäköitä)
 varmaan se on *aamukuu* (taivaalla valoisaan vuorokaudenaikaan näkyvä kuu)
 Keskuspuisto on mahtava *puupaikka* // siel on varmaan sata puuta // tai viel enemmän
 sanotaan sitä *veitsimiekaks* / ku se on niin terävä ja iso (suuri sahalaitainen veitsi)

Viisi yhdyssanauudennosta liittyi Tomin piirroksiin. Hän nimesi erivärisiä vauhdikkaita piirroksiaan tietynväristen asioiden mukaan seuraavaan tapaan:

päärynämyrsky (piirtää vihreällä väriliidulla äitienpäiväkorttiin)
suklaamyrsky on rajuin (piirtää ruskealla väriliidulla samaan korttiin)
 sit mä piirrän *jätskimyrskyn* (piirtää valkoisella väriliidulla em. korttiin)
 nyt alkaa *laku- ja lakritsamyrsky* (piirtää mustalla väriliidulla em. korttiin)
 tää *suklaapohjamyrsky* on suuri (värittää ruskealla edellisten väliin jääneen valkoisen tilan)

Yhdyssanan tapaiseksi muokkaantunut uudennos oli luontodokumenttia katsottaessa syntynyt *kamelakontti* 'kameleontti': "mut jos sinne tulee se *kamelakontti* se nappaa sen käärmeen".

5.2.4 Adjektiiveja

Adjektiivijohdoksissaan Tomi käytti kolmivuotiaana eniten johdinta *-(i)nen*, kahdesti johdinta *-kAs* ja kuudesti näiden yhdistelmää *-kkAinen*. Viimemainittuun tyyppiin kuului sellaisiakin adjektiiveja, jotka tavallisesti ovat *kAs*-loppuisia, mutta joihin Tomi lisäsi vielä adjektiivien kaikkein tyypillisimmän johdinaineksen *-inen* (esimerkiksi 3;2 *värikkäinen* 'värikäś' ja 3;11 *kulmikkainen* 'kulmikas'). Syynä *(i)nen*-lopun suosimiseen oli ilmeisesti pyrkimys muodostaa sellaisia johdoksia, jotka olisivat hahmoltaan mahdollisimman selvästi nimenomaan adjektiiveja, ja sananloppuinen *(i)nen*-aines palvelee tätä pyrkimystä. Osa *(i)nen*-johdoksista on siirtymiä muuntyyppisistä adjektiiveista, kuten *litteäinen* 'litteä' ja *kaksivuotiaainen* 'kaksi-

vuotias'. Todennäköisesti samantapaisista selvyvyyssyystä Tomi ei iässä 3;0 tyytynyt käyttämään sanaa *villi*, jota voidaan käyttää myös substantiivisesti, vaan muodosti adjektiivijohdoksen *villikäs* 'villi'. On edelleen mahdollista, että myös sanojen taivutusparadigmat tukevat nimenomaan (*i*)*nen*-johtimen runsasta käyttöä uudismuodosteissa – voi nimittäin olla helpompi tuottaa taivutusmuotoja yhdestä taajaan esiintyvistä ja siten tutusta *nen*-loppuisesta tyypistä (kuten *litteän* johdoksesta 3;9 *litteäinen*, josta monikko on *litteäisiä*) kuin erilaisilla tavoilla taipuvista sanatyypeistä (esimerkiksi *litteä* : *litteitä* ja *kaksivuotias* : *kaksivuotiaita*).

Kun Tomi joskus harvoin lyhensi adjektiiveja karsimalla niiden johdinaineksia, oli silloinkin tuloksena (*i*)*nen*-loppuinen muodoste, kuten 3;3 *taskuinen* 'taskullinen, taskuilla varustettu'.

Tomin (*i*)*nen*-loppuisiin uudisadjektiiveihin kuuluu muutamia yhdyssanojakin, kuten substantiivikantainen *lumiukkoinen* 'lumiukon kaltainen' sekä vakiintuneisiin yhdysadjektiiveihin perustuvat, ylimääräisillä johdinaineksilla pidennetyt muodosteet *neljävuotiaainen* 'nelivuotias' ja *keltanenkansikkainen* 'keltakantinen'. Seuraavassa ovat aakkosjärjestyksessä kolmivuotiaan Tomin (*i*)*nen*-loppuiset uudisadjektiivit (myös yhdysjohtimilla *-Ainen* ja *-l(l)inen* muodostetut):

kurkullinen 3;7 eiks ookkin *kurkullista* kieltä: gruu – glug – gluu 'kurkussa muodostettua' (tuottaa äänteitä kurkussaan)

litteäinen 3;9 ne on vaan vähän *litteäisiä* / nää om paljon *litteäisiä* (osa leivotuista pullista on litteitä)

lumiukkoinen 3;10 sitten me tullaan viel *lumiukkosemmiks* (tahtoo laskea mäkeä yhä uudelleen, vaikka tullaan yhä lumisemmiksi eli lumiukkojen kaltaisiksi)

pikainen 3;5 tää on *pikasempi* juna // pikkujunat on *pikasempii* ku isot (lyhyt leikkijuna ajaa kovempaa kuin pitkä)

siivoinen 3;8 tuuk kattoom miten *siivosta* mun huoneessa nyt on! 'siistiä, siivottua' (siivottuaan juuri huoneensa)

taskuinen 3;3 onks ne *taskuset* farkut?" 'taskulliset' (tahtoo ylleen sellaiset)

täydellinen 3;9 aika *täylelliseksi* tuli kyl toi postilaatikko 'täyteen' (mahdollisesti mallina vakiintuneen kielen sama-asuinen sana)

vekkulinen 3;3 – et jos mä oon tehnyj jotain *vekkulista* mitä äiti ei saah huomata *'vekkulimaista'*

-vuotiainen 3;8 tää on *neljävuotiainen* // tää on *kuusivuotiainen* (leppäkertun täplät kertovat iästä); 3;10 kun minä olin *kaksivuotiainen* / oliko meillä tuota kirjaa? // ja kun minä olin *yksivuotiainen*

Johtimella *-kAs* syntyi kaksi adjektiivia. Toinen oli *kynsikäs* 'kynnelä varustettu': 3;6 onneks niil kaikil tontuil on kynnet // niit peikkoi on vaan kaks mut niit *kynsikkäitä* tonttui on paljon (tontut pystyvät puolustautumaan peikkoja vastaan). Toinen oli *villikäs* 'villi': 3;0 nää ois kaks *villikästä* koiraa (ehdottaa siskolleen leikkiä, jossa lapset olisivat kahden villin koiran rooleissa). Sanaa *villi* käytetään myös substantiivina, joten johtimen avulla voi varmistaa, että kyseessä on yksiselitteisesti adjektiivi.

Yhdysjohtimella *-kkAinen* eli kahden edellä käsitellyn johtimen yhdistelmällä (*kAs* + *inen*) Tomi muodosti kolmivuotiaana seuraavat uudisadjektiivit:

keltanenkansikkainen 3;4 tonnek *keltasen kansikkaisen* / tuk kattoon 'keltakantisen' (kertoo, minne on piilottanut äidin kengän: keltakantisen palikkapakin sisään)

kulmikkainen 3;11 tää käsi on se pyöree / tää käsi on se *kulmikkainen* (koottavan lelu-ukon toinen käsi liitetään kulmikkaan, toinen taas pyöreän liitoskohdan avulla)

lavakkainen 3;3 yks *lavakkainen* auto tulee noillek kukoillej ja kanoille (laidallisella lavalla varustettu kuorma-auto)

mehukkainen 3;2 tää on aika *mehukkainen*; tää ei ollum *mehukkainen* (kuiva marja); nää on *mehukkaisii*; onks sum *mehukkaiset?*; riippuu herneist onko ne *mehukkaisii* vai ei; onks se *mehukkainen* vai ei? (marjojen, herneiden ja herneenpalkojen mehukkuudesta)

reunakkainen 3;0 miks se ei meen noit *reunakkaisii* ratoja? (sähköjuna ajoi kolmesta raiteesta keskimmäistä pitkin)

värikkäinen 3;2 rosvot aikoo hyökätä yhen sellasen *värikkäisen* auton kimppuun 'monivärinen'; 3;5 luetaan kaikki jutut / *värikkäiset* sekä ilman *värikkäiset* 'värikkäät' (Kieku ja Kaiku -kirjan joka toisella aukeamalla on mustavalkoisia ja joka toisella nelivärikuvia)

Kiinnostavana uudisadjektiivien ryhmänä ovat vielä *tOn*-johtimiset karitiiviadjektiivit. Seuraavista kolmesta karitiiviadjektiivista *kestämätöntä* voi pitää uudismuodosteena siksi, että sen merkitys on konkreettinen, toisin kuin kieleen vakiintuneen samanasuisen johdoksen merkitys:

3;8 iso ja paksu masu, vielä isompi mutta *paksuton* masu (suurikokoinen mutta litteähkö)

3;11 tääl on terveellistä ja *terveettömää* päärynää 'epäterveellistä'

3;11 styroksi on kauheen / *kestämätön* 'hauras' (styrox-pakkausmateriaali mureni helposti; mietti hetken sopivaa adjektiivia)

Tomi käytti semanttisesti omaperäistä yhdysadjektiivia *erivärinen*, jonka merkitys poikkesi vakiintuneesta: Tomin 3;0 *erivärinen auto* tarkoitti 'moniväristä', siis autoa jossa on useita eri värejä, erotukseksi yksivärisistä autoista. Onko kyseessä uudissana? On mahdollista, että Tomi oli kuullut sanan *erivärinen*, mutta käytti sitä nyt muussa kuin sen vakiintuneessa merkityksessä.

Adjektiiviuudennoksista lähellä yhdyssanoja ovat *Iainen*-loppuiset muodosteet, jotka tyyppinä alun perin ovatkin edustaneet *lajinen*-loppuisia yhdyssanoja. Myöhemminhän tämä yhdyssanatyyppi on kehittynyt johdostyyppiksi, ja johdinaines on mukautunut vokalisointuun. Näistä Tomi käytti muodostetta *pahanlaista* 'ikävää, tylsää, ei kivaa' vastatessaan kysymykseen, millaista päiväkodissa oli ollut: "*pahanlaista* / nimittäin M syötti hevosta vaik mä en halunnut" (M oli pysäyttänyt pihaleikeissä Tomin käytössä olleen keinuhevosen syöttääkseen sitä).

Komparaatioon liittyvät uudismuodosteet sijoittuvat varsinaisten uudissanojen ja taivutukseen liittyvien lapsenkielen erikoisuuksien rajoille; adjektiivien komparaatiohan on kaikkiaan johtamisen ja taivutuksen rajailmiö. Kiinnostavia näistä uudennoksista ovat etenkin sellaiset, joihin liittyy muodostuserikoisuuksia, kuten seuraavissa Tomin komparaatiiveissa ja superlatiiveissa:

3;4 äidim piti astuuj *jättilämpi* askel ku iskän 'jättiläismäisempi'

3;6 *keskin* huippu on kaikist korkein (keskimmäinen kolmesta tornista on korkeampi kuin muut)

5.2.5 Adverbeja

Tomin uudisadverbeihin kuului ikäkuukauteen 3;3 asti runsaasti *sti*-aineksella muodostettuja, kuten jo kaksivuotiaana käyttöön tullut *kunnosti* 'kunnolla' sekä sellaisia uudennoksia kuin *samallaisesti* 'samalla tapaa', *väärästi* 'väärin' ja niin edelleen. Nämä uudennokset osoittavat, että Tomi oli löytänyt *sti*-suffiksista käteväen keinon muodostaa tavan adverbiaaleja tietyllä vakiotavalla, mikä on huomattavasti yksinkertaisempaa kuin opetella aikuiskielen vaihtelevia ilmaisukeinoja, joissa yhden ainoan suffiksin sijasta voidaan käyttää esimerkiksi eri paikallissijoja tai instruktiivia, joka sitä paitsi usein on samanasuinen superlatiivin kanssa. Tomin *sti*-loppuisiin uudisadverbeihin kuuluu lisäksi sellainen lyhentymä kuin *välttämästi* 'välttämättömästi'.

Kolmivuotiaana Tomin *sti*-loppuiset uudisadverbit aakkostettuina:

erilaisesti 3;3 mut pikkasen *erilaisesti* (aikoo keinua toisessa rengaskeinussa eri tavalla kuin ensimmäisessä)

kipaisesti 3;2 sitten ne lähtee *kipasesitip* perään (krokotiilivanhemmat kipaisevat pikaisesti poikasensa perään)

kunnosti 3;0 sum piti panna oven kiinnip perässä // *kunnostik* kiinni *ministi* 3;0 mä otan tällä kertaa vaan iham pikku pikku pikku *ministi*" (ottaa puuroa vain hyvin pienen lusikallisen)

rypysti 3;1 hei toi verho on mennyn vähän *rypysti* 'ryppyyn' *samanlaisesti* 3;0 mä teen toiselle kengälles *samallaisesti* (avaa kengänauhan, kuten toisestakin kengästä)

välttämästi 3;3 isot ei *välttämästi* tarttek kypärää (pyöräillessä, kuten pienet lapset); 3;4 mä haluun *välttämästi* ollan nuorin (leikissä isompien lasten kanssa) 'välttämättä, välttämättömästi' (mahdollisesti näiden kontaminaatio)

väärästi 3;3 jos sä teet *väärästi* ni sit mä voin ain selvittää (miten pingviinipeliä kuuluu pelata)

Tomi muodosti siis ikäkuukauteen 3;3 asti *sti*-adverbeja, joista yhtä käytti myös ikäkuukauden 3;4 puolella. Tämän uudisadverbityypin lisäksi syntyi myös muuntyyppisiä, joista useimpia Tomi käytti vain kerran; adverbeja *kaaduksiin* ja *sulki* (adverbin *auki* vastakohtana)

hän kuitenkin käytti kahdesti, edellistä sekä ikävuoden alussa että loppupuolella:

- 3;0 ja Myylä [Myyrä] heitti sinnes sellasem pallon et se koila [koira] menis *kaaluksiin* [*kaaduksiin*]
 3;1 miks ne om pitkään *sammussaan*? 'sammuksissa' (savupiipun huipulla varoitusvalot vain välähtelevät lyhyesti)
 3;2 mut ei luetap *pystyllään* vaan *makaallaan* (kuvakirjoja: ei istuen vaan maaten)
 3;2 miks ämmiki istuu *etenä*? 'edessä' (kuten ukki, joka ohjaa autoa)
 3;3 kaikkii autoja alkaa täältä tullar *rivekkäin* hakemaan niitä 'riveissä, riveittäin' (muovieläimiä kyytiin)
 3;4 onks ovi takalukos vai *etulukos*? (A: takalukos T:) miksei ollu *etulukossa*? (ilmeisesti: lukossa niin, että varmuuslukko ei ole kiinni)
 3;6 ja sit tää ovi olis *sulki* 'kiinni' (leikissä muovieläimillä on ovilla suljettavia häkkeitä)
 3;7 toi on ihan *hämmästyksissä* (apina lastenohjelmassa)
 3;8 iskä tuut tänne // (A: mä tulen ihan kohta T:) kohta ovi on *sulki* jo (leikkii lentokonetta: ovi on sulkeutumassa ja kone lähtemässä)
 3;9 (A: sä laitat tarroja vihkoos ylösalsin T:) pitääks niitten ollav vai *alasyösin*?
 3;10 nyt tää potkasee tän oven *kaaluksiin* (leikkii eläintä, jonka pesän oveksi on asettanut tyynyn, jonka potkaisee sitten nurin)

5.2.6 Numeraaleja

Kolmivuotiaana Tomi muodosti neljä uudisnumeraalia, joista kaksi oli *toista*-loppuisia kardinaalilukusanoja, yksi järjestysluku ja yksi suurta määrää ilmaiseva leikkinumeraali. Lukusana *kymmenentoista* oli luontevaa jatkoa lukusanojen sarjassa: 3;7 kaheksantoist, yhdeksäntoist, *kymmenentoist*. Lukusana *satatoista* ilmaisi hyvin suurta määrää; Tomi tunsii sanan *sata* ja tiesi, että *toista*-loppuiset ovat suurempia lukuja kuin luvut yhdestä kymmeneen, joten hän päätyi siihen, että 3;8 ”*satatoist* on niim paljon ettei ehdil laskeekkaa”. Tätä samaa uudisnumeraalia oli myös Mari käyttänyt muutamia vuosia aiemmin, ennen Tomin syntymää.

Muutamat lapsenkielen uudissanoista vaikuttavat tähtäävän aikuiskieltä selvempään, yksiselitteiseen ilmaisuun. Esimerkiksi

Tomin kolmi- ja nelivuotiaana käyttämä järjestyslukusana *kahdes* on yksiselitteisesti nimenomaan lukusana, kun taas aikuiskielen *toinen* on monikäyttöinen, joskus monitulkintainenkin siksi, että lukusanan merkitys on vain yksi sen eri merkityksistä. Siten Tomin sanoessa isälleen ”toi äsken syömäs (pulla) oli *kahes*” hän selvästi ilmaisee, että isä on syönyt nimenomaan kaksi pullaa. Järjestysluku *kahdes* on säännöllinen muodoste, jonka käytöstä on tietoja muiltakin lapsilta.

Suunnattoman suurta lukua ilmaisi *miljoona-* ja *triljoona-*tyyppisten sanojen tarjoaman *iljoona-*muotin mukainen *siljoona*: 3;11 ”eskuipuisto on mahtava *puupaikka* // siel on varmaan sata puuta // tai viel enemmän // tai miljoona triljoona *siljoonaa*. Tämän saman uudisnumeraalin mainitsee myös Nygren (2019: 81).

5.2.7 Muita uudissanoja

Palloa potkaistessaan Tomi käytti interjektiota 3;1 ”*pots!*”, joka näyttää perustuvan *potkaista-*verbiin. Leikkien kieleen kuului erisnimi *Tip*: 3;11 *Tip* on jo alhaalla (delfiini-ilmapallo, jonka veti narusta alas kun sisko vasta aikoi vetää omansa); *Tipillä* on vielä nälkä (delfiini-ilmapallo on mukana aamupuurolla).

5.3 Nelivuotiaan Tomin uudissanoja

Tomi muodosti nelivuotiaana noin 250 uudissanaa, joista johdoksia oli noin 150 ja yhdyssanoja satakunta. Verbejä oli runsaat 80, joista yhdysverbejä neljä; substantiiveja oli noin 130, joista yhdyssanoja noin 90; adjektiiveja oli 30, joista yhdyssanoja yksitoista. Adverbeja oli kahdeksan ja numeraaleja pari. Takaperoisjohdoksia oli viisi ja muita uudismuodosteita neljä.

5.3.1 Verbejä

Tomi muodosti nelivuotiaana yhteensä runsaat 80 uudisverbiä, joista neljä oli yhdysverbejä. Eniten verbijohdoksia syntyi TTA-johtimen avulla, peräti 32 erilaista, joista osaa Tomi käytti usean

eri kuukauden aikana. Osa niistä oli samanasuisia mutta erimerkityksisiä kuin kieleen vakiintuneet verbit, kuten ikäkuukauden 4;9 *jännittää*, jota Tomi käytti merkityksessä 'tehdä jännittävemmäksi'. Ne ovat aakkosjärjestyksessä seuraavat:

4;11 jos alkaa *herkuttaa* niin voi napostella herkkuja 'tehdä mieli herkkuja'
4;4 se tehdas on nää *huonottanut* nää suklaat (olivat sulaneet ennen syömistä)

4;3 *hypätäm* mut pois (museossa vitriinin ääreen asetetulta korokkeelta)
4;4 mua *innostuttaa* (on innostunut sovittamaan vaatteita)

4;11 hei mä *jojotan* / mä *jojotan* (leikkii jojollaan)

4;9 *jännitetään* pikkusen leikkii ja käännetään suuntaa // tää (juna) vaihto suuntaa ni voi tullak kolareita helpommin 'tehdään jännittävemmäksi'

4;4 mä meen vessaan *kiillättään* tätä (pimeässä hohtavaa leikkihämähäkkiä)

4;6 Beethovenin kellot *kilittää* (leikkii koristejouluukelloilla)

4;2 nyt se ei enää *kivuta* 'ei satu' (pienen naarmun on rupeutunut)

4;11 miks *kompastutit* mut? (ulkohousuille lattialla)

4;3 mä *kovistan* // – // mä *kovautan* // – // mä *kovistan* (lisää vauhtia pyöriäissään; johtimen asu vaihteli Tomin toistellessa, vrt. *rikkauttaa* ~ *rikastaa*)

4;4 sinä *kylmitit* minun jalkoja! (toinen kosketti jalkoja kylmillä käsillään)

4;5 jos lunta tulee kenkiin ni se *kylmittää* siellä

4;4 ne voi luullas sitä (leijaa) sodan merkiks // sota ei vaan yllättäen ala / vaan siit *merkitetään* 'annetaan merkki tai merkkejä'

4;5 *mutkauttaa* 'ajaa mutka leikkijunalla'

4;6 tää on vaikeempi mäki / täs pitää saadam *mutkautettuu* 'laskettua mutkasta kääntyen'

4;7 toi tulee ihan kauheen märeks kum mä *märitän* sitä 'kastelee, tekee märeksi; roiskuttaa vettä' (synonyymi 4;0 supistumaverbi *märätään* jäljempänä)

4;10 mä vaan työnnän / *nytkäytän* (jarruttaa taaperokärryjä eli bussiaan niin että se nytkähtää)

4;0 muistatsä ku se Baloo *paiskautti* sen oven ja se musta pantteri oli siel takana?

4;4 (A: mä puhallan tän pallon taas pyöreeks T:) ai *paksutat* sen ihan täydeks 'teet paksuksi'

4;5 ei *ponnutetas* sitä (ilmapalloa ylös, vaan katsotaan, jaksako se vielä nousta itse) 'ponnahduteta'

4;0 *pysyttääks* pelatusliivit pinnalla? (katsellessa soutelevia poikia)
 4;6 *pysyttää* 'ampua pyssyllä'
 4;7 *tää pyssykone* lentää // *tää pysyttää* pam pam! (rakentamansa lentokone ampuu)
 4;1 *mä pyöräytin itteni* (pyöri ympäri lattialla seisten niin että alkoi pyörryttää)
 4;4 äiti / *mä ainakin vähän rikkautin* sua (teki äidilleen 100 markan leikkisetelin)
 4;6 *minä voin räsyttää* ja auttaa 'pyyhkiä räsyllä'
 4;2 *sorruttaa* 'aiheuttaa talon sortuminen'
 4;9 ei saas *stoppauttaa!* 'pysäyttää' (säntäilee)
 4;6 se vaam mua *surutti* ku ei rakennettu junarataa 'harmitti, suretti'
 4;0 *tää syöksytti* sitä myrkyä (leikkiolento nimeltä Lentävä Terävähammas)
 4;4 se *syöksyttää* myös tulta (lohikäärme)
 4;8 (varattu sana-asu) siks ne *sähkötti* sitä yhtä koska se sano "tässä teidän tyhmä ilmapuntarinne" (hattivatit antoivat sähköiskun)
 4;6 *täs on tolpitettu* toi ku *täs on työmaa* // *tolpitettu* ja aidotettu (leikissä autoilta)
 4;3 *täst tää voi tykittää* 'ampua tykillä' (Tomin rakennelma)
 4;4 *mä vaan törmäytin* nää (puiset leikkibiisonit) yhteen
 4;7 *törmäytit* 'kaadoit tahallisesti törmäten'
 4;9 *tää törmää* vuoreen // *mut mä törmäytin* tän herkästi (ohjaa leikkilentokoneensa hitaasti päin sohvaa)

Näihin TTA-johdoksiin kuuluu ensiksikin paljon verbikantaisia kausatiivijohdoksia, kuten *hypättää*, *innostuttaa* ja *kompastuttaa*. Toiseksi niihin kuuluu monia substantiivikantaisia, kuten mielitekojohdos *herkuttaa* 'tekee mieli herkkua', *jojottaa* 'leikkiä jojolla', *pysyttää* 'ampua pyssyllä', *räsyttää* 'pyyhkiä räsyllä', *tolpittaa* 'merkitä tolppien avulla' ja *tykittää* 'ampua tykillä'. Edelleen joukossa on adjektiivikantaisia, kuten faktiivijohdokset *huonottaa* 'pilata, tehdä huonoksi', *jännittää* 'tehdä entistä jännittävämmäksi', *kiillättää* 'tehdä kiiltäväksi (oikeastaan hohtavaksi)', *kylmittää* 'tehdä kylmiksi', *märittää* ~ *märättää* 'tehdä märäksi', *paksuttaa* 'tehdä paksuksi' ja *rikkauttaa* 'tehdä rikkaaksi'. Kuten esimerkkien merkityksenselityksistäkin jo ilmenee, nämä johdokset ovat kätevä keino tiivistää sanontaa, siis ilmaista yhdellä uudisjohdoksella asia, jonka ilmaiseminen muuten vaatisi useita sanoja.

Seuraavaksi suurin nelivuotiaan Tomin uudisverbien johdosryhmä ovat ELE-johdokset. Kerran näyttäisi olevan kyse johdin-kompleksista *kse+ele*, nimittäin johdoksessa *ostoksella*: 4;2 tulkaa jo katsomaan mitä olen *ostoksellut*! (A: ai mitä sanoitkaan? T:) tulkaa jo katsomaan mitä olen ostanut. Kyse voi kuitenkin olla johdin-kompleksin sijaan siitä, että *ostos*-sanana taivutusvartalo *ostokse-* on mukana synnyttämässä pitempää johdosta *ostoksele-*. Muut tämän johdostyyppin uudisverbit olivat aakkosjärjestyksessä seuraavat:

4;7 varmaan Peppi jaksais mut ei olis hevosest hauskaa jos sitä *jonglööreiltäis* näin 'jongleerattaisiin'

4;10 yks auto *köristeli* raiteiden yli (leikissä); tää (leikkijuna) *köristelee* nyt tänne (mahdollisesti *köröttelee+huristelee*)

4;0 *saappaillemaan* 'kävelemään saappaat jalassa'

4;10 tai em mä *taukoilekkaan* nyt 'pidäkään taukoa' (leikkii bussikuskia)

4;10 ei ku uimakoulun jälkeen *vesipyssyllään* // tai huomenna *vesipysyillään* kun tänään on uimakoulu (edellisiltana oli pihalla leikkimässä vesipyssyllä)

Yhdistämällä nämä kaksi johdinainesta, TTA ja ELE, saadaan TTELE-johdoksia, joita Tomi muodosti nelivuotiaana viisi. Niistä *pidätellä* on samanasuinen mutta erimerkityksinen kuin kieleen vakiintunut verbijohdos:

4;1 älä aina vaan tota *heikittelle!* 'älä sano "hei"' (johtimessa on ylimääräinen *k*-alkuinen tavu mahdollisesti siksi, että vältetään yhteenlankeaminen verbin *heitellä* kanssa)

4;10 aletaan *jätskitellä* 'syödä jäätelöä eli jätskiä'

4;4 *pidätteleeks* oikeet sienet ihmistä? 'kantavatko painoa' (voiko sienten päällä istua kuten sienipallilla)

4;8 älä *pusuttele!*

4;8 ne kääntyis näin jyrkästi, eikä täytyis *törmäytellä* (leikkijunien keskenään)

Monet näistä TTELE-johdoksista ovat merkitykseltään frekventatiivis-kontinuaatiivisia eli ne ilmaisevat toistuvaa tai jatkuvaa tekemistä.

Vastakohtaista tekemisen laatua, hetkellistä toimintaa ilmaisevia momentaaniverbejä syntyi muutamia johdinten *Aise* ja *AhtA* avulla:

4;1 minä sanon Arkolle, se kyllä *puskasee* sinua (leikissä muovinen härkä Arkko)

4;3 ne (biisonit) voi *puskasta* ne alas tuolt vuorelta

4;3 tää vaan *kauhasee* (dinosaurius ottaa vauhtia heilauttamalla jaloillaan)
4;7 mut se oli hyvä ku se isä *nyrkkäs* sen yhen sinnek koirankoppiin (elokuvassa perheen isä löi nyrkillä hullua eläinlääkäriä niin, että tämä kaatui eläinhäkkiin)

4;10 täst alkaa sininen / tosta se *mutkahtaa* tonne (vanerinuken reikiin pujoteltava sininen nauha)

Sävyiltään momentaaninen oli edelleen TTA-johdosten yhteydessä mainittu verbi 4;10 *nytkäytän*. Edellä käsiteltyjen TTA-johdosten joukossa oli sellaisia adjektiivikantaisia faktiivijohdoksia kuin *huonottaa* ja *paksuttaa*. Lisää adjektiivikantaisia faktiivijohdoksia Tomi muodosti *ntA* ja *stA*-johdinten avulla, ja silloin syntyi pari yhteenlankeamista (*hienontaa* ja *rikastaa*) kieleen jo vakiintuneiden verbien eli varattujen sana-asujen kanssa:

4;3 (A: oletpas sä tehnyt hienon kakun noista palikoista T:) mä vähän viel *hienonnan* sitä 'teen hienommaksi, upeammaksi' (vrt. yleiskielen *hienontaa* 'jauhaa, rouhia, leikata hienojakoiseksi')

4;6 mä *hienonnan* tota mejän junarataa 'teen hienommaksi'

4;3 pitäääks sitä *lämmentää*? (patteri on kylmänä)

Kahden *sta*-johtimisen verbin rinnalla Tomi käytti *utta*-johtimella muodostamaansa rinnakkaisjohdosta, adjektiivista *kova* muodostamiaan peräti samassa yhteydessä. Näin syntyi sellaisia johdospareja kuin *kovauttaa* ~ *kovistaa* 'koventaa' ja *rikkauttaa* ~ *rikastaa*:

4;3 mä *kovistan* // – – // mä *kovautan* // – – // mä *kovistan* (ajaa pyörällä kovempaa)

4;4 äiti / mä vähän *rikastin* sua (synonyymi 4;4 *rikkauttaa*)

Tomi muodosti muuttumisjohdoksia usean eri johtimen avulla enimmäkseen muista verbeistä (esim. *vetää* → *vetyä*) mutta myös adjektiiveista (*kylmä* → *kylmyä*) ja joskus jopa partikkeleista (esim. *auki* → *aukua*). *U*-johtimisia olivat

4;5 ne (sisähousujen lahkeet) *vety* samalla kum mä vedin näit lahkeit (sisähousujenkin lahkeet nousivat vetäessään ulkohaalaria)

4;5 tält *levittyy* tällaset et tää voi nostaaj jotaim painavaa (nosturiauto levittää tukijalkansa, jotta pysyy pystyssä)

4;5 eka vähän levitän vadelmia / ei ne *levity* joka paikkaan (yrittää asetella vadelmia tasaisesti puurolautaselleen)

4;7 jarruvalo sytty ja ovet *auku* // ovet meni auki 'aukesivat' (leikki-autossa)

4;10 kun sen antaa siel *kylmyä* / tai viilentyä oikeestaan (veden astiasa, kylpyleikkejä)

Adjektiiveista syntyi pari muuttumisverbiä *ene*-johtimella:

4;0 (A: onks sun jalkas jo parempi? T:) joo mut se *kipenee* jos mä kävelen 'tulee kipeäksi, kipeytyy'

4;4 (A: kun sä vanhenet niin sun tukkas tummuu T:) niin / kum mä vanhenen se *ruskenee* ja *ruskenee* ja *ruskenee*

Muita muuttumisverbejä syntyi etenkin johtimilla *UTU* ja (V)*Vn-tU* mutta myös muilla:

4;0 mä nouse / mä *matalen* / mä nouse / mä *matalen* (kiipeillessään ylös ja alas)

4;2 nyt sun oves täyty *halkeutuu* 'halkeaa' (oli ampuvinaan siskonsa suljettua ovea leikkiaseella)

4;2 *kalat houkuttuu*

4;3 tos ne alkaa *heikontuu* 'heiketä' (rullasuksien jäljet Keskuspuistossa)

4;3 kum mä oisin vähän *isontunu* // niim mä tahtoisin uuden vauvvan

4;3 mä leikkaan ton paperin // ja jos toi toinenki paperi *leikkaantuu* ni ei se haittaa

4;4 kumpaankohan suuntaan se *kireytyy?* 'kiristyy' (ruuvi)

4;6 olkkari *sammutu!* / olkkari *sammutu!* (sammuttaa valot olohuoneesta nukkumaan mennessä)

- 4;6 tän hevonen *villisty* 'villiintyi' (keinuhevonen)
 4;7 siks mä oon niin *riehastunuk* kum mä oon niin ilonen (koska sähköjunan veturi kulkee taas pätkimättä)
 4;8 *pillaantuukohan* ne? 'pillastuvatkohan' (hevoset, kun ulkona pyryttää sakeasti lunta ja tuulee)
 4;11 *paksuntuu* / *ohuntuu* (pitkä kapea ilmapallo eri kohdistaan, kun Tomi puristelee sitä)
 4;11 se *keräytyy* tän oranssin ympärille 'kiertyy' (soittorasian naru rasian sisällä)

Semanttisesti erikoinen oli verbi *lämpenee*, jota Tomi käytti paitsi tavalliseen tapaan sellaisesta lämpötilan muutoksesta, että kylmäs-tä tulee lämmin, myös päinvastaisesta eli sellaisesta muutoksesta, että liian kuuma ruoka jäähtyy sopivan lämpimäksi: 4;8 (nauhoi-te) ruoka *lämpenee* 'jäähtyy'. Tällaista *lämpimän* ja *lämpenemisen* käyttöä tavataan lapsenkielessä yleisemminkin (Laalo 2015: 422, Nygren 2019: 27–28).

Muissa verbijohdosten tyypeissä oli vain yhdestä kahteen verbiä kussakin. Näistä supistumaverbit ovat yleisesti hyvin produktiivinen verbityyppi, mutta niihinkin kuuluvia uudismuodosteita oli vain kaksi. Myös frekventatiivissävyisellä *i*-johtimella Tomi muodosti kaksi uudisverbiä. *Oida*-johtimella sekä frekventatiivijohtimilla *ksi* ja *ise* syntyi kullakin yksi uudisverbi:

- 4;0 *märätään* tää koko seinä; koko seinä *märätään* 'kastellaan, pyyhittään kostealla'
 4;2 se *liehuu* jo aika huonosti (leikkinuotion liekki)
 4;5 T. on *märänny* / märöillä kengillään 'kastellut' (eteisen lattiaa lumisilla kengillä)
 4;7 mut kuinka se *sprattii?* (spratteldino, jonka askartele mallin mukaan)
 4;10 mä *mailin* sitten tän pallon ovesta ulos / ja tonnes Sannaan (A: mitä se tarkoittaa että sä mailit? T:) et mä (sähly)mailalla lyön tän pallon niihin paikkoihin
 4;6 mä voisin vaik *pensselöidät* talon (leikkii, että sukkansa olisi pensseli)
 4;5 katon nää yrittää *ängeksii* (poliisi- ja paloauto Tomin leikissä)

4;9 hei älkää *ängeksikö* // mä en voik kattoon näitä ku te *ängeksitte* (katselee Playmobil-esitteitä)

4;10 tän (muovihevosen) kaviot ei *kavisekkaan* (A: ai miksei? T:) niis on suojukset (jotka pehmentävät käyntiä eikä kavioiden kopsetta kuulu)

Neljän yhdysverbin kantana olivat yhdyssubstantiivit *iltalukeminen*, *pikataksi*, *parkkipaikka* ja *vesipyssy*:

4;2 nyt *alettas iltalukea*

4;5 minä voin *pikataksittaaj* jonkun // – – pikataksi tuli // kato tää me-
nee pikataksin kyydillä

4;6 sen auto on *parkkipaikkattut* tänne (pysäköity)

4;10 uimakoulun jälkeen *vesipyssyllään* // tai huomenna *vesipyssyllään*
kun tänään on uimakoulu

5.3.2 Adjektiiveja

Tomin tuotti nelivuotiaana kolmisenkymmentä uudisadjektiivia. Niistä valtaosa oli muodostettu (*i*)*nen*-johtimen avulla. Seuraavat on johdettu substantiiveista:

4;1 tää ois *silmänen* juna ('silmillä varustettu')

4;3 tää on hyvin *iltanen* (tummansininen haalari, jossa on tähtien kuvia eli iltaan liittyviä kuvia)

4;5 päätön ihminen / *päinen* ihminen (kuvakirjassa on aukko ihmisen pään kohdalla, joten sivun ollessa auki ihminen näyttää päättömältä; avaa ja sulkee sivua toistuvasti)

4;5 ei kai haittaa et tää (lautanen) saattaa tullav vähän *hilloseks* ja *pan-nariseks*? (lautaseen jää jälkiä hillosta ja pannukakusta)

4;8 mä tahtosin *taskuset* housut 'housut, joissa on taskut, taskulliset housut'

4;10 (A: paidan hauskoista kuvista lapset tulee hyvälle tuulelle T:) nii, *harmiset* lapset 'lapset, joilla on jokin harmi'

4;11 sil oli ihan *kolmioinen* pää 'kulmikas' (piirroselokuvan ukolla)

Tomi muodosti (*i*)*nen*-johtimella myös yhdysadjektiiveja. Vakiintuneen adjektiivin kanssa samanasuinen mutta erimerkityksinen oli 4;2 *erivärinen*, jolla Tomi tarkoitti moniväristä:

- 4;1 (TV: karhut ovat kaikkiruokaisia T:) ai myös *sammalruokaisia*? 'sammalta syöviä'
 4;2 mun *erivärinen* paita! (ihastuneena ottaessaan pyykkilinelästä monivärisen paitansa)
 4;2 tiedät sä mis on se *hytkeyväreunanen*? (reunaltaan aaltoileva astia, jonka reunassa on pystysuunnassa uurteita)
 4;2 mul oli tällanen *isoriikkinen* (isompi puoli pullasta, vrt. *pikkuriikkinen*)
 4;3 mä leikin yht *nelikonttast* eläintä 'nelijalkaista' (kulkee nelinkontin)
 4;8 kuinka me näytetään ihan *erimaalaisilta*? (valokuvanegatiivissa iho näyttää tummalta)

Leikkimielinen adjektiivisarja syntyi ukin tarjoaman mallin mukaan. Tomin ukki toivotteli ristiseiskaa pelatessa usein ”*herttaista* päivää”, kun laitto pöytään herttakuvioisen kortin. Tomi innostui tästä tuottamaan uudisadjektiiveja muillekin korteille useana eri päivänä ristiseiskaa pelatessa: 4;1 *pataista* päivää, *ristikkäistä* päivää, *ruudukkaista* päivää.

Adjektiivinjohtimen (*i*)nen tärkeää asemaa prototyyppisenä adjektiiviloppuna osoitti myös se, että Tomi liitti tämän johtimen usein muuntyyppisten adjektiiviloppujen perään mahdollisesti korostamaan sitä, että kyseessä on adjektiivi, ehkä myös helpottamaan ja yhdenmukaistamaan taivutusta. Etenkin ikäkuukauteen 4;6 asti Tomi muokkasi monista As-loppuisista adjektiiveista *Ainen*-loppuisia. Siten *ahtaasta* tuli *ahtainen*, *nelivuotiaasta* tuli *nelivuotainen*, *mehukkaasta* tuli *mehukainen*, *mutkikkaasta* (tai *mutkittelevasta*) *mutkikkainen* ja *värikkästä* *värikkäinen*:

- 4;0 se ois leikistit *nelivuotainen* (isosisko leikissä; Tomi itse leikkii kotieläintä)
 4;0 *kaksivuotainen* on viel vauvva mut *kolmivuotainen* on jo lapsi
 4;3 se näitten vauvva ei oo ihan *nollavuotainen* vaan *kaksivuotainen* // se veli on *nelivuotainen*
 4;5 tää on *ahtainen* sormus 'ahdas' (karamelli, jonka keskellä on pieni reikä)
 4;5 *mehukkaisii* hedelmii 'mehukkaita' (käytti sanaa ainakin kolmesti)
 4;5 tahtoisit sä *värikkäisii* piirroksii?

4;6 tää on sellanem *mutkikkaine* 'mutkitteleva, mutkikas' (leikkijunan raide)

4;10 me ollaan oltu aika *säästeliäisiä* / me ei ollak käytetty yhtään näit pieniä (leikkijunaradan lyhimpiä raiteenpaloja)

Jo kolmivuotiaana Tomi oli tuottanut ensimmäiset *kAs*-johtimiset uudisadjektiivinsa. Nelivuotiaan Tomin ensimmäinen *kAs*-johtiminen uudisadjektiivi *sarvikas* 'sarvekas, sarvellinen' on vasta ikävuoden lopulta: 4;9 *sarvikasta* poroa. Siihen asti hän oli nelivuotiaana liittänyt *kAs*-johtimen perään (*i*)*nen*-aineksen, ja kuten juuri ilmeni, myös *iAs*-loppuiseen adjektiiviin hän liitti saman prototyyppisen adjektiivin johdinaineksen: 4;10 *säästeliäisiä*.

Yhdysjohtiminen adjektiivi oli *kiinniltäinen*: 4;1 se näytti ihan *kiinniltäiseltä* hiekalta (hinaajien kuljettama tukkilautta, jonka hiekanvärinen lasti näytti Tomista kiinteältä hiekkapaakulta).

Mahdollinen adjektiiviuudennos oli edelleen *tuorea*, josta on kuitenkin vain yksi esiintymä lyhyessä kahden sanan puhunnoksessa, ja sen voi tulkita myös *tuore*-sanan partitiiviksi: 4;2 ihan *tuorea* 'tuore, tuoretta'.

5.3.3 Substantiiveja

Nelivuotiaana Tomi muodosti useilla johtimilla instrumentin eli välineen nimityksiä. Tavallisin johdin oli *-in* : *-ime-*, ja sillä muodostetuista sana *kuulimet* oli käytössä monta kuukautta:

4;2 miks tol on tollanen keltanen *kuljetin* mut ei lasta? (pyöräilijällä oli tyhjä keltainen turvaistuin)

4;0 *kuulimet* 'kuulokkeet' (myös nauhoitteissa, useita kertoja ja eri muodoissa)

4;2 miks tol on *kuulimet* korvissa? (karusellin hoitajalla oli kuulonsuojaimet, joita Tomi piti kuulokkeina)

4;3 otetaan *kuulimet* ja kuunnellaan (postimuseon videon selostusta kuulokkeista)

4;5 annam mullek *kuulimet* (nauhurin kuulokkeet)

4;5 onks tos ne *kuulimet*? (nauhurin kuulokkeet)

4;8 *nauhottimen* 'mikrofonin'

4;6 mis on *nenänpyyhin*? 'nenäliina'

4;2 mä näin sen sinisen *piiputtimen* (näki hälytysajossa olevan poliisi-auton sinisen merkkivalon)

4;1 mikä toi keltanen *pyöritin* on? (katselee keltaista vipua)

4;9 täst näkee *suurentimella* // toi on se *suurennin* (leikkii että taaper-okärryn edessä olevasta aukosta näkee kaiken suurempana, kuin suurenuslasista)

4;2 *tartutin*

Toinen Tomin suosima välineennimitysten johdin oli *-ke*:

4;0 mä pistän jonkun *painokkeen* // jos se *painoke* auttais (tahtois vaa'an näyttävän enemmän, kun menee punnittavaksi, hakee sen vuoksi lisä-painoja)

4;2 tehdään näist joku *tuke* ettei ne pääse (lapset leikissä portista ulos; palikoista rakennetaan portin aukkoon este); nyt nää *tukkeet* tulis taas tähän (porttia sulkemaan)

4;5 onks semosii *pelokkeit* ettei niit tulis? (pelastusasemilla, ettei ”pahoja” pääse sisään; leikkii omalla pelastusasemallaan)

4;9 vois tehä hevostem *pelokkeeks* tällasen

Tätä johdinta Tomi käytti myös yhdyssanassa *lämmikepuu* ’lämmityspuu’: 4;3 nää on näitten *lämmikeppuit*.

Lähellä tätä johdinta oli kerran leikin repliikissä esiintynyt *kapiste*, joka tosin vaikutti kontaminaatiolta, koska Tomi käytti siitä hyvin pian *kapine*-asua: 4;9 mistä te ootte saaneet noi kaikki *kapis-teet*? (A: ai noi kaikki kapi-? T:) kapineet.

Lisäksi produktiivisella Us-johtimella muodostetuista uudissa-noista eräät olivat instrumentin luonteisia, kuten *korennus*: 4;9 tää on sellanen *korennus* (leikkijunaradan raide on vähän koholla). Pittemmällä *mUs*-johtimella muodostettuja uudennoksia Tomi käytti myös yhdyssanan osina, kuten ikäkuukauden 4;2 uudennoksessa *kuivumuslaite* ’kuivain’.

Parista *mA*-johdoksesta toinen syntyi analogisesti: 4;0 tässä on juomaa ja *syömää* ’syötävää’ (leikkiruokaa; vrt. *juotavaa ja syötävää*). Sama johdos oli myös yhdyssanan osana: 4;6 tuol *syömäpöydällä* (keittiön ruokapöydällä). Toinen saman tyyppin johdos oli 4;8 ”siin on pelkkä toi *kääntymä*” (J-kirjaimessa erona I-kirjaimeen).

Teonnimiä ja teon tuloksen nimiä Tomi muodosti runsaasti *Us-* johtimen avulla. Joskus sillä syntyi pelkkä johdos, kuten seuraavissa:

4;4 vaaleanpunasen pantterin *pelauksen* 'pelaamisen' (Tomin itse keksimä leikkipeli)

4;8 täs on vaunujen *hyläys* // tää vaunu joutuu *hyläykseen* (sähköjunan vaunu nostetaan pois raiteilta matolle, hylätään siihen)

4;8 mut me ei tehäv *varastuksii* vaam me ostetaan (televisiossa puhuttiin myymälävarkauksista)

4;10 on tehny kaks *satutusta* (päiväkodissa toinen lapsi on satuttanut Tomia kahdesti)

Näiden johdosten joukossa oli myös yksi *mus-*johdos: 4;9 ”se oli vaan *tuntumus*” ’tunne, tuntemus’, ”se saattaa ollam myös vaan *tuntumus* mut mä meen koittaa”. Kuitenkin vielä useammin tämä johdinaines oli mukana uudisyhdyssanan muodostuksessa, ja tällöin toisinaan itse johdoskin oli uudennos, toisinaan taas johdos kuului vakiintuneeseen sanastoon ja vasta yhdyssana kokonaisuutena oli uudissana:

4;2 miks vaan kaikilla isoilla laivoilla on *savutuspiiput*? ’savupiiput’

4;2 ne sytty *sytytysreunasta* (tulitikut syttyivät tikkuaskin reunan sujahtaessa ohi Myyrä-filmissä)

4;2 mä otan sen tällä *pidennyskepillä* pois (ottaa syömäpuikon avuksi ylettyäkseen sohvan alle joutuneeseen leluun)

4;3 (kuvakirjan teksti: miten eskimoisä tulee kotiin perheensä luokse? T:) *koiravaljastuksella* ’koiravaljakolla’

4;3 haluatteks te vähän tuuletusta? (A: me saadaan kun parvekkeen ovi on auki T:) mut se ois *sisätuuletusta* (heiluttaa kankaanpalaa kuin tuuletinta)

4;4 mul on samat *surrauskoneet* ku meil (vanhan sähkövatkaimen vatkainosat ovat leikissä)

4;4 sun *rikastusraha* (omatekoinen leikkiseteli)

4;6 ois jarruvalo ja toi / *tikitysvalo* ’vilkkuvalo’ (leikkiautossa)

4;6 tästä pannaan se *tikitysvalo* ’vilkku’ (leikkiauton kääntyessä)

4;6 se teki sellasen *nappauskoneen* ja yritti napata possui (Sepe Susi teki liikkuvan porsaanpyydyksen, jolla yritti pyydystää porsaita)

4;6 nyt *kuoletusisku* ’tappava isku’ (leikkii kaverinsa kanssa muovisotilailla)

4;7 *kiipeyskortti* on sellanen et saa kiivetä (Skyranner-pelin kiipeämis-kortti)

4;9 mä koitan mitä masu sanois yhestä keksipurauksesta // – – // mä söin kaks keksipurausta (maistaa vain puraisuja varovaisesti)

4;9 täs ei näyn niit *hengityspulloja* 'happisäiliöitä' (paloautossa)

Vastaavalla tavalla syntyi johdinyhdistelmällä ELE+U johdoksia sekä itsenäisiksi sanoiksi että yhdyssanojen osiksi:

4;3 onks tol samat *kunnostelut* ku sil toisella? (urheilijapojalla samat urheiluharrastukset kuin toisella; vrt. vakiintunut johdos *kuntoilu*)

4;6 oho / mun kännykkä meni *näppäilylukkoon* 'näppäinlukkoon' (leikkikännykkä)

4;7 surraat taas sil *surrailukoneellas* 'parranajokoneella'

4;9 alkaaks jo *jätskeily*? 'jäätelön eli jätskin syönti'

4;10 nyt täl autol on riittävästi *hulluilutilaa* 'hulluttelutilaa' (leikkipoliisiauto kääntyyilee villisti ympäri, muut joutuvat antamaan sille tilaa)

4;11 siks et mä oisin saanus säikäytetty sut mä panin nää sukat ettei *tapsuttelu* kuulu (hiipi sukkasillaan ja säikäytti toisen)

Erikoinen lyhyt U-johdos oli ponnahtamiseen liittyvä *ponnu*: 4;4 kato aik hieno *ponnu*! (A: ai mikä? T:) sellanen hyppy, tää pääs pöydälle (punainen vaahtomuovisilisko ponnahti keittiön ruokapöydälle).

Ominaisuudennimiä Tomi muodosti UTE-johtimen (ISK § 175–179) avulla kaksi:

4;10 tol pikkulentsikal on samat *kätsyydet* (samat kätevät, kätsyt, ominaisuudet kuin isommallakin lentokoneella)

4;11 olis saattanut käydäm myös sellanen *hassuus* – – (vaaleanpunaisessa panterissa)

Agentin nimityksiin kuului *varastaja*, jonka myös Lieko mainitsee (1998: 553, 555). Tomi kertoi unestaan: 4;2 se toinen *varastaja* meinas ottaam mun lippiksen (A: oliks ne lapsii vai aikuisii? T:) ne oli *lapsiaikuisii* (A: mitä se tarkoittaa? T:) puoliks lapsii ja puoliks aikuisii. Toinen agentin nimitys oli yhdyssanan määriteosana: 4;9 tää on *hyppääjäauto*, tää hyppää tästä (pikkuauto parkkitalon katolta).

Deminutiivisia *liini*-johdoksia oli kolme, ja niihin liittyi kielteisiä sävyjä. Ensimmäisellä oli samassa puhunnoksessa mallina vakiintunut *tyhmeliini*:

4:0 senkin tyhmeliini! // senkin *paskaliini* (kuiskasi jälkimmäisen; esitti leikissä vihaista)

4:2 *paholiini* 'ilkitöiden tekijä'

4:3 ja nyt menep pois *isiliini*

Varattuja sana-asuja olivat

4:1 äiti onks meil tommosii *vartaloita*? // otetaan ne *vartalot* pöytään! 'vartaita' (nähdessään grillitikkuihin pistellyt vihannespalat, jotka on kypsennetty uunissa)

4:7 sairaalan *sisältö* 'sisätilat'

4:6 kun on vaan yks *sormisto* eli kun tarttee näyttää vaan yhen kerran näin (sormet riittävät luvun näyttämiseen, kun luku on enintään kymmenen; kukin lisäkymmen edellyttää kaikkien kymmenen sormen levittämistä uudelleen näytettäväksi)

Yksittäinen johdos oli 4:11 "tää *tööttäri* voi ollam meijän yhteinen" (vapputorvi, jonka sai syntäreiltä mukaansa).

Yhdyssanoja, joissa on mukana O-johdos:

4:2 *koittohaarukka* (jolla koettaa, onko kypsää)

4:2 *jakokone* 'kirjoja jakava kone'

4:10 lähellä meijäm *maistoaikaa* 'maistamisaikaa' (makaronien kypsyyksasteen maistamisesta)

4:11 mut tos sil on suora nokka ja tos sil on *vääntönokka* (kirjassa tikalla on toisessa kuvassa suora, toisessa käyrä nokka)

Johdosten ja yhdyssanojen rajoilta: -*Ainen*-loppuisia uudissanoja:

4:3 mitähän *hotellilaiset* tykkää? (hotellin asukkaat talon meluisasta ulkoseinäremontista)

4:11 toi on hyvä *pesäläinen* tuolla pesässä (omenan siemenkota omenankuorisuikaleiden muodostaman "pesän" keskellä lautasella)

Muutamissa yhdyssanoissa oli äännesoinnuttelua:

4;4 kiva *kattomatto* // katok *kattomatto*! (laittoi pienen leikkimaton nukkekodin katolle)

4;5 kato / täs on näitem *puuropiiri* // täs nää syö puuroo (Duplo-ukot piirissä)

Tomi muodosti muutamia *pää*-loppuisia yhdyssanoja:

4;2 senkin *puskupää* (sanoo eläimelle leikissä)

4;3 sinä senkin *tyhmäpää* 'tyhmeliini' (eläytyy sarjakuvatarinaan)

4;9 (A: näppäräsormelta sujuu T:) ja *keksijäpäältä* // ku päästähän ne tulee ne keksinnöt (pakkaa makeisiaan pöydältä pussiin)

Jalkojen ja käsien välisestä assosiaatiosuhteesta kertoo uudissana *käsikynsi* 'sormenkynsi': 4;6 sun pitäis leikatas sun *käsikynsiäs* ja mun pitäis leikatam mun varpaankynsiä. Samoin näitä assosiaatiosuhteita kuvaa Tomin lausahdus 4;11 "mun yhen jalan *pikkurilli* on kipee". Kun isä kysyi "niin mikä siin jalas on kipee?", Tomi vastasi-kun vakiintuneella sanalla *pikkugarvas*.

Leikkien ja mielikuvituksen kielessä syntyi yhdyssanojen sarjoja:

4;2 *aamuvälo* 'leikkilampun himmeähkö välo', *aamupäivävala* (edellistä vähän kirkkaampi), *iltavälo*

4;3 *vesikoiri*, *vesikissa*, *vesiorava* (elävät veden alla sukellusveneleikissä)

4;4 *höpökieltä* : *höpökielen* (suomen ja ruotsin lisäksi Tomi puhuu itse keksimäänsä *höpökieltä*)

4;8 *höpömaan* lipussa on nää värit (itse keksimänsä maa ja lippu, väreinä sininen, oranssi, vihreä ja keltainen)

4;7 nää on *pomppunukkei* / ku nää pomppaa niin korkeelle // ja *sotilasnukkei* / koska näil on niin sotilaspuvun näkönen puku // ja *yhenjal-kahyppynukkei* // ja *voimistelunukkei* ja sätkynukkei (keksii saamilleen sätkynukeille niiden toimintaa ja ulkonäköä luonnehtivia nimityksiä)

4;8 *kukkamässy* // *kaatamismässy* / erilainen *kukkamässy* / *teemässy* / *kahvimässy*; *mansikkamässy* (palikat ovat leikissä mässyjä eli karkkeja; luettelee laatikon kuvista, mitä mässyalaatua laatikossa on; *kaatamismässy*-kuvassa sirotellaan lusikasta jauhetta kuppiin ja *mansikkamässy* on punainen palikka)

Muita yhdyssanoja aikajärjestyksessä:

- 4;0 *leipätäti* (lintuja ruokkivista tädeistä)
- 4;0 nyt tää ottaa *pommiraketin* / ja sielt tää ampuu pommeja / ja kaikenlaisia
- 4;0 *poikkikohta* (vesimelonin kannan katkaisukohta)
- 4;0 *kaivostie* (tiestä jota pitkin mennään kun haetaan vettä kanistereilla kaivolta)
- 4;1 *takalukon* avain (varmuuslukon; sana on peräisin ilmauksesta *ovi on takalukossa*, mikä ei kuitenkaan ole aivan sama asia kuin varmuuslukko)
- 4;1 *maalisko* 'maalla kulkeva lisko' (vrt. *vesilisko*)
- 4;1 *papintorni* 'kirkon saarnastuoli'
- 4;2 tää om *päärynälitkulaista* / se on myös karkkia (letkuttelee vaaleanvihreää superlonin palaa) // se on tämmönen vihree ja se näin venyilee eri suuntiin // siitä se on saanut nimensä (selittää yhdyssanan kummankin osan motivaation: vihreä kuin päärynä ja letkuilee)
- 4;2 se ei oikeestaan oop palapeli vaan *panemispeli* 'asettelupalapeli'
- 4;2 (A: ja sitten pestään kaula ja niska T:) ja *sivuniska* / ja *sivukaula* (selittää, että kumpi tahansa, oikea tai vasen sivu, voi olla näistä kumpi tahansa)
- 4;2 miks tos oli *luurangonnaama*? (kallioon oli maalattu pääkallon kuva)
- 4;3 (A: tos on ihan sammalessa puu T:) joo *sammalpuu*! (Haltialan aarnialueella)
- 4;3 haluatteko nähdä hienon *taidetempun*? 'taidonnäytteen' (vrt. *taikatemppu*; pyöryttää lelua ja saa sen pyörimään jonkin aikaa)
- 4;3 (A: tää on kevytkermaa T:) eikä *painavakermaa*
- 4;3 kattokaa mä tein tommosen *oventolpan* 'oven pielen' (pyöritti sämpylätaikinasta pitkän puikon, osoittaa keittiön oven pieltä)
- 4;3 mä leikin et nää on näitten tällaset *mahasarvet* (puisten puhvelien vatsassa näkyvät viivat, jotka ovat valkoisina samanvärisiä kuin niiden sarviksi piirretyt viivat)
- 4;3 *potilasauto* 'ambulanssi' (käyttänyt sanaa *ambulanssi* jo pitkään)
- 4;3 *kaivumerkki* 'tietyö-liikennemerkki' (ulkona kadulla)
- 4;5 tää on *leikkileikkii* // sellasta et ihan oikee ihminen leikkii / ja mitä se leikkii ni sekin leikkii // sitä tarkoittaa *leikkileikki* (leikki leikin sisällä)
- 4;5 *purkkavaunu* 'leikkijunan punainen vaunu'
- 4;5 *lumitikkuja* 'jääpuikkoja'
- 4;6 mult tippu *keskipalalla* yks keksi (A: mikä se keskipala on? T:) se ku on aamupalan ja välipalan välissä 'lounas'

4;6 *etunokal* tää menis tälle // *takanokal* tää menis tälle (kallistaa leikkilentokonettaan ensin edestä ja sitten takaa alas)
liike(nne)hullu 4;6 täält tulee ihan *liikehulluna* tää auto / se tarkoittaa et se ajaa sitä kovuutta mitä saa ajaa; täält tulee toinen auto *liikennehulluna* / se ajaa just ja just sitä kovuutta mitä saa ajaa
 4;7 se sai *maakiven* 'mukulakiven' (televisiossa suomalainen tilasi tal-linnalaisessa ravintolassa munakasta, mutta viron *munakas* tarkoittaa mukulakiveä)
 4;7 nyt tää *ruokajuna* tulee (leikkijunassa on hunaja-, karkki-, patonki-sekä purkkavaunu)
 4;7 tää *pyssykone* lentää, tää *pyssyttää* pam pam! (leikkilentokone ampuu)
 4;8 äiti, toi *jättiklonkkäre* pitää viel pilkkoa (iso kanapala Tomin lauta-sella; deskriptiivinen)
 4;9 *keksikakku*
 4;9 äiti, minnet toi sun *kaveritäti* on menossa? (naapurin tuttu täti)
 4;9 ne on *suuilmalla* täytetty (puhaltamalla, ei pumpulla täytetyt ilma-pallot)
 4;10 tolta *karvakoiraltaki* sais villoja (kookkaalta mustalta villakoiralta)
 4;10 voiks sä tehdän ne *pupunkorvat*? (rusetit kengännauhojen solmuihin)
 4;11 *koiratahnaa*! (tahtoo hammastahnaa tuubista, jossa on koiran kuva)
 4;11 tää (pieni lastenkaulin) sano tollek *kaulinäidille* / saanko litata? (Tomi ei puhu itsenään vaan esittää kaulimen kysyvän, saako hänkin kaulia korvapuustitaikinaa)
 4;11 senkin *tööttinenä*! (tööttää etusormellaan isän nenää)

Kolmiosaisia yhdyssanoja:

4;4 ihan *kärpässienipallo*! (kuvakirjassa on punainen pallo, jossa on val-koisia täpliä)
 4;4 tuolla potkii poika *kärpässienipalloa*! (toinen kuva samassa kirjassa)
 4;4 tällanen om mun *syrjäsiirtopotku* (potkaisee palloa jalkaterän sivul-la, pallo lähtee siirtymään sivulle eli syrjään)
 4;5 tääl on kaikki marsipaani- / mun massussa // mä oon *marsi-paani-possusäiliö* (ahmi marsipaani-possusta ison osan)

5.3.4 Adverbeja

Uudisadverbeja Tomi muodosti nelivuotiaana vähemmän kuin kolmivuotiaana, vain kahdeksan. Uusia *sti*-adverbeja oli neljä. Yksi niistä oli 4;9 *sattumasti* 'sattumalta', muiden kolmen kantana oli

inen-loppuinen adjektiivi, tosin joskus tavanomaiseen adjektiiviin perustuva pitempi muoto:

- 4:3 minä kyllä yllätän äidin oikein *lahjallisesti* 'lahjalla, lahjan avulla'
 4:4 se kilisi silleen *muovisesti* (muovinen juomalasi kilahti erilaisella äänellä kuin lasinen)
 4:9 nää kääntyis ihan ku *sarvikkaisestit* tonne (sähköjunan raiteiden haarat kääntyisivät niin, että muodostuu sarvien tapainen kuvio)

Muut Tomin nelivuotiaana muodostamat uudisadverbit olivat seuraavat:

- 4:0 sittem mä – – pidän siskosta *superpaljon* (jos tämä leikkii Tomin kanssa)
 4:1 ooksä nyt syöny *riittäväkses?* 'riittävästi' (Mari aamiaista, jotta voivat leikkiä)
 4:9 saa ajaav viittäkymppiä vaan / *kovintaan* 'enintään' (nopeusrajoitusalueella)
 4:9 *häviksiin* 'kateisiin'
 4:10 nää menee *hevosnaimisiin* (siskon leikkiori ja -tamma)

5.3.5 Numeraaleja

Uudennosten joukossa oli pari numeraalia. Entuudestaan tuttu oli Tomin jo kolmivuotiaana käyttämä järjestysluku *kahdes* 'toinen': 4:2 *kahdennen kerran* 'toisen kerran' (siis yksiselitteisesti 2. kerran, kun taas *toisen kerran* voi tarkoittaa myös 'toiste'). Erikoisia uudisnumeraaleja olivat *zetakymmentä* ja *zetakymmentäyksi*, joita Tomi käytti vain yhdessä keskustelussa. Nimittäin Tomin katsoessa kovin kulmikkaiksi painettuja kakkosia hänestä näytti, että kakkosen sijasta kyse olisikin z-kirjaimesta: 4:11 näyttää ihan ku *tsetakytyks* / ja *tsetakymmentä* (numerot 21 ja 20 näyttävät kakkosen kulmikuuden takia olevan kuin 21 ja 20).

5.3.6 Takaperoisjohtoa ja muuta erikoista sananmuodostusta

Takaperoisjohdon tietä Tomi muodosti nelivuotiaana neljä uudis-sanaa, kaksi verbiä ja kaksi substantiivia: *napostella* → *napostaa*, *huijata* → *huija*, *pinteessä* → *pinne* ja *vitkutella* → *vitkuilla*:

4;2 se (lehmä) täytyy viedäl laitumelle ja se *napostaa* siellä ruohoa (ja niin saadaan maitoa)

4;3 siel ois *huijana* toinen kimaltava 'huijauksena' (leikkikultakimpaleen vieressä)

4;3 aik paha *pinne* // onneks me huomattiin se (leikkii siskonsa kanssa sähköjunalla, joka joutui pinteeseen)

4;8 (M: nyt nää menis nukkumaan T:) ei ku ne *vitkuilis* vähän aikaa 'vitkuttelisivat' (vähän aiemmin oli käytetty sanaa *vitkutella*)

Leikkikieleen kuului neljä sanaa, joista kaksi oli erisnimiä, yksi riimitelysana ja yksi interjektion luonteinen:

4;5 (A: Mikä sen nimi on? T:) *Vuhhe* (leikkii olevansa Vuhhe-koira, nimi tulee koiran ääntelystä)

4;8 tän kaupungin nimi ois *Kakkula*, tääl tehtäis usein iltapäivisin kakkuja

4;6 (A: pitää ravistaa pöytäliina kun siin on niin paljon muruja T:) muruja ja *huruja* // *hurut* on muuten kun muruja mut niin pienii ettei aikuiset nää / mut lapsen näkee

Interjektion luonteinen lyhentymä syntyi *lukita*-verbin pohjalta: 4;2 lukitsen sen (oven) // *luks luks!*

5.4 Viisivuotiaan Tomin uudissanoja

Tomin uudissanojen muodostuksen kaikkein produktiivisin aika alkoi olla ohi viisivuotiaana, joskin Tomi muodosti edelleen runsaat kaksisataa uudissanaa. Hän käytti myös muutamia aiempina vuosina muodostamia uudissanoja, kuten *kaaduttaa*. Uudissanojen käytön vähenemistä ennakoiti ja niiden tuottamisen hiipumista osoitti, että Tomi alkoi toisinaan korjata tuottamansa uudissan vakiintuneeksi konventionaaliseksi sanaksi tai usean sanan ilmaukseksi. Hän siis tiedosti, ettei hänelle ensimmäinen mieleen tullut ilmaus ole sellainen, jota yleensä käytetään, vaan uudissana, ja korvasi sen vakiintuneella ilmauksella:

5;1 kato / tääl on tosi hassu juttu / ton pahan tiikerin päähän menee *hunanajapesä* / *ampiaispesä*

5;1 hei! kaks *paljasvarpaista* ja kaks *sukkasta* / mil on sukat (äiti ja Tomi itse olivat paljain varpain, isä ja sisko sukat jalassa)

5;2 mä koitin *kiivettää* tota ylös (A: ai mitä sä koitit? T:) leikkii et toi kiipee ylös

5;3 tää karhu vaan vähän *haavautuu* // pumps räks // tää vaan vähän haavottu (leikkikarhu, taistellessaan leikkikrokotiilin kanssa)

5.4.1 Verbejä

Johdin TTA oli edelleen varsin produktiivinen. Muutamat johdosista, nimittäin *kaaduttaa*, *kiivettää*, *kompastuttaa*, *stoppauttaa*, *syöksyttää* ja *viilettää*, olivat olleet käytössä jo aiempinakin vuosina. Joskus taas aiemman verbin tilalle tuli uusi; esimerkiksi nelivuotiaana Tomi käytti pimeässä hohtavasta esineestä verbiä *kiillättää*, viisivuotiaana verbiä *loistattaa*. Muutamista toisista Tomi taas käytti eriasuisia versioita kuin aiemmin: 5;6 *huonouttaa*-verbin kanssa synonyyminen oli 4;4 *huonottaa*, ja verbillä 5;4 *kylmettää* 'tehdä kylmäksi' oli iässä 4;4–4;5 synonyymi *kylmittää*, joiden lisäksi Tomi muodosti verbin 5;1 *kylmyttää* 'tuntua kylmältä'. Verbillä *märittää* ~ *märyttää* taas oli iässä 4;0 synonyymi *märättää*, ja iässä 4;7 Tomi oli niin ikään käyttänyt asua *märittää*. Monissa näistä uusista varianteista Tomi suosi siis U-vokaalia TTA-aineksen edellä. Uusissa johdoksissa on muitakin UTTA-aineksisia, kuten *ahtauttaa*, *ponnauttaa* ja *terveyttää*:

5;8 maalivahti ihan *ahtauttaa* ton (maalin) kulman

5;2 mä kynnelläni vähän *heikotan* tätä (A: tarkottaako se että sä teet sen pintaa heikommaksi? T:) tai silleen vähän *ohutan* sitä et se tulee ohkaemmaks se pinta (raaputtaa lehmuksensiemenen pintaa)

5;0 mä sain jo ton pikkusen *hillotettuu* // – – // miks näit ei ooh *hillotettu* (oli itse laittanut hilloa yhdelle pienelle pannukakun palaselleen, minä muutamille muille hänen palasilleen mutta en vielä ollut laittanut kaikkiin, kun aloin kirjoittaa tätä)

5;6 ne vaan *huonouttaa* tätä mun tykitystä (puhumiset häiritsevät, kun Tomi yrittää nyrkillään tykittää palloa kylpyammeeseen)

5;8 nyt nää sai *kaadutettuu* yhem mustan hevosen nii et se kuoli (lei-

kissä sotilaat ampuivat tykillä hevosen, jotteivät toisen puolen sotilaat voisi ratsastaa)

5;6 just itek *katkauttaa* sen syötön ennen ku se toinen ehtii saadas sem pallon 'katkaisee' (hyökkääjä vetää pallon takaisin, ei syötäkään, ennen kuin puolustus ehtii väliin)

5;2 mä koitin *kiivettää* tota ylös (A: ai mitä sä koitit? T:) leikkii et toi kiipee ylös

5;1 se voi *kompastuttaa* (katkennut oksa metsäpöheikössä)

5;5 sen koko kirjaimen voi *kumittaa* // mä *kumitin* koko kirjaimen 'pyyhkiä kumilla pois'

5;5 täytyy *kumittaa* vähäsen // ei toi ooh hyvä / mä *kumitan* sen (lyijykynällä piirtämänsä kuvan)

5;4 vaik oikeestis se *kylmettää*! (Nurinkurin-Nuutissa musta lumiukko polttaa)

5;1 minua *kylmyttää* // minulla on kylmä // jäätää (leikkii, että haarukkaa palelee ja puhuu leikisti haarukkana)

5;5 se oli Oton oma vika et se kenguru mujautti sitä koska sehän *liukas-tutti* sen (Otto-gorilla heitti banaaninkuoren, johon kenguru liukastui TV-sarjassa Nooan saari)

5;8 *loistatetaan* nää ihan loppuun (viedään pimeässä loistavat tarrat valoon vasta kun niiden loiste on lakannut)

5;0 välil mun täytyy *märittää* tätä (sulkee tussikynän tulpalla, jotta saa tussin kärjen taas kosteaksi)

5;1 mä *märytän* tätä lautasta (hankaa märeällä lusikallaan ruokalautastaan niin, että se kastuu)

5;2 vähän *ohutan* sitä et se tulee ohkasemmaks se pinta

5;3 tää vois *piikittää* niit digimoneja noil *piikkisaksilla* (tarrakuvan olen-to taistelee tarrakuvan aseilla)

5;4 tää puhelin ois vahingos tän edes ja tää *pläplättäis* 'puhuisi puheli-meen'

5;0 Suomi suoraan *ponnautti* Ruotsin maaliin (selostaa pelatessaan ilmapallolla jalkapalloa)

5;4 täl on hauska täst *ponnauttaat* tolleen (rasian kantta, painaa sormella niin että ponnahtaa)

5;5 mä vähän *ponnautin* pupuu / siit toi ääni kuulu (lennätti sormellaan muovista leikkipupua)

5;7 jos se (James Bond) saa *pyörrettytty* yhen (vanginvartijan) ni toiset on valppaana

5;0 ne jotka on *ruohotettu* pannaan tonne (täydentää piirroksiaan väritämällä jokaisen piirrosarkin alareunaan ruohoa)

5;1 *stoppauta!* (lakkaa antamasta vauhtia puutarhakeinulle; eri asia kuin keinun pysäyttäminen, jota ei tarkoittanut, kuten ilmeni äitinsä pysäytettyä keinun)

5;3 mua *sykyttää* (tahtoo syliin)

5;1 jos joku tahto *syöksyttää* jotain purkkaa sen kukan kimppuun // ja *syöksytti* sen (pudotti parvekkeelta kukan, johon osui jotain sen pudotessa; arvelee, että joku heitti siihen purukumia)

5;4 porkkana *terveyttää* silmien näköä 'on terveellistä'

5;0 sä *unohdutti* mun sen jutun 'aiheutit unohduksen' (syyttää kun ei heti saanut suunvuoroa ja ehti unohtaa asiansa)

5;1 mä vähän *viiletän* tätä saunaa 'viilennän (pitää saunan ovea auki, jotta tulisi viileämpää)

5;0 voi pikkusen *vinottaat* tätä 'laittaa vinoon' (renkaidenheittopelin)

5;1 (A: mua rupes nukuttaa ihan kauheesti T:) ja mua rupes *äidittää* ihan kauheesti (nojautuu äitinsä olkapäähän)

5;1 minua *äitittää* (tahtoo äidin hoivattavaksi ja hellittäväksi)

Deskriptiivissävyisen verbin 5;2 *spruiskuttaa* sananalkuisessa konsonanttiyhtymässä saattoi näkyä kielikylpypäiväkodin vaikutus, sillä ruotsin *spruta*-verbi tarjoaa mallin: "tahot sä *spruiskuttaat* tonnel lasiin?" (ruiskuttaa vettä juomavesipullosta).

Mainittujen TTA-verbien joukossa on sellaisia, joissa johdinaines sulautuu kantasanan loppuäänteeseen, kuten *ohuttaa* (*ohut*+*TA*) ja *terveyttää* (*terveyt*+*TA*). Samantapainen oli *reipastaa*: 5;8 ku alko sota ni tää *reipasti* niitten sotilaiden mieltä (referoi radio-ohjelman juontajaa, joka kertoi ohjelmassa soitetusta marssista); marssi *reipasti* sotilaitten mieltä.

Johtimella oli myös variantit *nTA* ja *rTA*. Edellisellä syntyi runsaasti uudennoksia:

5;10 joku tekis sellasen tempun et *heikonta*s sitä jäätä (tekisi ansan joen jälle, joka ei enää kannaa)

5;0 *helponnetaan* sen verran tota mejän pelii (että toinen joukkue saa päättää, mistä toinen saa vapaapotkun)

5;7 mä vähän *helponnan* tätä peliä (helpottaa itse keksimänsä pelin sääntöjä)

5;4 nyt pitää viel *kau(v)entaa* (sekä Tomin itsensä että siskon pitää men-
 nä kauemmas kun heittelevät pallojaan kylpyammeeseen)
 5;7 sitä voi vähän *kauventaat* tolleen (laajentaa Brio-junarataa)
 5;1 pitäskö tota vähän löysentää ja tota vähän *kirentää?* (laiturin ankku-
 riköysiä; mallina ilmeisesti *löysentää*)
 5;5 mä viel vähän *korennan* tätä tornii 'korottaa' (rakentaa duplotornin-
 sa vähän korkeammaksi)
 5;10 (A: kato täs on vahva virta T:) joo / mä *vahvennan* sitä (jään sulaes-
 sa keväällä)

Tyyppiin *-rTA* kuului vain yksi uudisverbi: 5;3 pullea maha minulla
 (laulaa esittäen sorminuken ääntä) // kun mun sormi on siel *puller-
 tamas* (kankaisen sorminuken sisällä sormi tekee nukesta pullean).

Myös johdin ELE oli produktiivinen. Sillä muodostettuihin uu-
 dennoksiin liittyi monesti *TT*-aines (*jekutella*, *löpsötellä*), ja jos-
 kus ELE-johdoksen pohjana olikin *TTA*-johdos, kuten *kylmettää*
 → *kylmetellä*, *kylmyttää* → *kylmytellä* ja *märyttää* → *märytellä*. Yh-
 dellä uudennoksella oli sekä *TT*:llinen että lyhyt variantti (*jekutel-
 la* ~ *jekkuilla*):

5;1 jos tahtois *jekutella* 'tehdä jekku'
 5;2 nää *jekkuilee* (saappaanmuotoisen "pöllötalon" pienet pöllöt)
 5;8 (A: nyt on aika lähtee ulkoilemaan T:) nyt on aika lähtee *kelloile-
 maan* (tavoittelee äitinsä kaulakelloa)
 5;1 mä vähän *kylmettelen* mun käsiä // on kiva *viiletellä* käsiä (vesiäm-
 pärisssä saunan lauteilla)
 5;2 mä tahon vähän *kylmytellä* (vilvotella käsiään kylmävesihanan alla)
 5;0 niin sitten toi pää ei tossa *löpsöttele* (Tomin päiväkodissa tekemän kä-
 sinuken pää, kun nukesta pitää kunnolla kiinni sormi sen pään tukena)
 5;0 mä vähän nuolemalla *märyttelen* sitä ni kyl se lähtee (nuolee suu-
 pielestään kuivanutta suklaata; kostutuksen jälkeen suklaa irtoa pa-
 remmin märkänä)
 5;5 mä en enää *mässyttele* (ei syö enempää mässä tällä erää)
 5;0 (kehui leikkikalastuskilpailussa saamallaan palkinnoilla, johon A:
 oho oho T:) mitä sä *ohottelet* / mikset sä hurraa?
 5;0 me juostiin ja *piiputeltiin* (pitivät *piipaa-*, *piipuu-*tyyppistä ääntä
 leikkiessään poliisia)
 5;3 justinsa polvel ain *torjuilen* (palloa maalivahtina)

5;0 sit mä meen *viillettelee* 'vilvoittelemaan' (mennessään parvekkeelle)
 5;1 mun täytyy vähän *viiletellä* mun tyyntyä 'viilentää'

Muuttumisverbejä syntyi useilla eri johtimilla. Joukossa oli aiemmilta vuosilta tuttuja, kuten *kylmyä*, *lopettua*, *ruskeutua* ja *heikontua*. U-johtimisia olivat

5;0 me laitettiin teetä *keittymään* (kertoo aamuisista keittiöpuuhista)
 5;4 mä annan viel vähän *kylmyä* 'jäähtyä' (kamomillateen iltapalalla)
 5;3 (A: lopetettiin me nyt tää kuvio? T:) ei / sen pitää *lopettuut* tähän
 (omenanviipaleista muodostuva kierrekuvio omenapiirakkaa tehtäessä)
 5;2 ihan ku sä oisit *tummistunu* 'ruskettunut, tullut tummemmaksi'

UTU-johdoksista *nouseutua* syntyi seuraavassa käyttöyhteydessä, jossa Tomi muodosti sekä analogisen yhdyssanan että verbin: 5;1 niiden (veneiden) täytyy käyttää laskusiltaa laskeutumaan ja *noususiltaa nouseutumaan* (vedestä). Muita UTU-johdoksia:

5;4 tos *aukeutuu* tommonel luukku mihkä ne tippuu (Karhukoplan rosvot putoavat ansaan)
 5;3 tää karhu vaan vähän *haavautuu* // pumps räks // tää van vähän haavottu (muovinen pikkukarhu taistellessaan krokotiilin kanssa)
 5;5 se pani jalan eteen ni se *kamppautu* (MyPan pelaaja pani jalkansa eteen, HJK:n pelaaja kaatui)
 5;4 niihin *pumpautuis* ain lisää vettä (letkuihin leikissä)
 5;5 erittäin kuivunut karpalo joka on *ruskeutunut* (outo ruskea kimpale karpaloiden seassa)
 5;3 toi (vastapuolen pelaaja) ohjas silleen et se (pallo) *syöttäytyki* hoojiikoolle [HJK:lle]
 5;4 sit se (jalkapallo) *syöttäyty* tälle pelajalle
 5;3 lentobussi *viikkautuu* // lentobussi *viikkautuu* (kuuluttajan äänellä taittaessaan kokoon paperia, jolla oli kuljettanut kehäkukan roskia biojätepussiin)

(V)VnTU-johdoksissa oli useita läpinäkyvästi adjektiivikantaan perustuvia, kuten *heikko* → *heikontuu* (vs. *heikenty*):

5;5 mä imen tätä / sillon se *heikontuu* (mehujää heikkenee haperoksi, kun sitä imee)

5;2 pastillit on kummallisia // ne silleen *litteentyy* ja *litteentyy* ja *litteentyy* ja sitten ne häviää 'tulevat suussa ohuemmiksi, litteämmiksi'

5;7 no ku ei se *sileenny* (karamellipaperi ei siliä Tomin yrityksistä huolimatta)

5;9 siit mun mieli *rohkeentuu* 'saa rohkaisua' (jos jalkapalloharjoituksen lopuksi onnistuu maalivahtina torjumaan potkun kohti maalia; siksi ei tahdo lopettaa maalin tekoon)

Sen sijaan *ene*-johdos *korkea*-sanasta ei ollut samalla tavalla läpinäkyvä: 5;0 ruoho joka *korenee* ja *korenee* 'tulee korkeammaksi'.

Erikoisemmilla johdinaineksilla muodostettuja muuttumisverbejä oli kaksi: 5;5 mä annan vähän tän *märkyyttyy* (tussin kärlen; tussi piirtää paremmin, kun pitää välillä taukoa piirtämisessä); 5;8 oonko mä sillon jo *itsestyny?* 'itsenäistynyt, muuttanut vanhempiensa luota'.

Muuttumisverbeihin kuului yksi sellainenkin, jonka kanssa samanasuinen oli jo vakiintunut kieleen (varattu sana-asu), ellei sitten ole kyse verbin semanttisesta joustosta: 5;10 siskon kasa *alistuu* mun kasalle / mun on kuus purkkii korkeempi 'on alempi, matalampi' (sisarukset pystyttävät tyhjien jogurttipurkkien kasoja).

Momentaanijohdoksia oli vain yksi: 5;5 se sekuntiviisari *tikahtaa* siihen väliin ja *tikahtaa* siit pois (sen pituinen on yksi sekunti: viisari liikahtaa kahdesti tik-äänen päästäen). Lisäksi pari uudisubstantiivia perustui momentaaniverbeihin: 5;3 *pilkkaisu* ja *veitsaisu*.

Oi-johtimisia uudennoksia syntyi kaksi: 5;1 miks tuol *traktoroidaan?* (traktori ajoi televisiossa pitkin peltoa); 5;3 nää täs pörrää ja *moottoroi* (selittää: moottori pitää ääntä ja liikuttaa sitä lauttaa, "niinku moottori *moottoroi*").

Uusia supistumaverbejä syntyi kohtalaisen runsaasti, toisin kuin aiempina vuosina. Tämä on sikäli kiinnostava muutos, että yleisesti nykysuomessa nimenomaan supistumaverbien tyyppi on produktiivinen, ja nyt Tomikin alkoi tuottaa uusia supistumaverbejä:

- 5;11 toi *juoppoaa* (vappulintu hörppäilee vettä)
- 5;2 ootko saanu yhtään karpästä tänä päivänä *lätkättyy?* 'tapettua karpäslätkällä'
- 5;9 luolaa täytyy *mäsätä* (palikoista rakennettua luolaa täytyy purkaa junaradan tieltä)
- 5;2 mökä mökä mökä mökä // mitä tuol kauheasti *möätään?* (kuvittelee, että juotaisiin Mökä-kolaa, jonka vaikutuksesta metelöitäisiin ja naapurit ihmettelisivät paheksuvasti)
- 5;1 koht kyynärpääl mä *nyrkkään* sua (uhkaa huitaista kyynärpäällään kuten nyrkillä)
- 5;1 ei ihan ihost kannatap *parrata* 'ajaa partaa' (ihan ihosta kiinni, ettei satuta ihoa)
- 5;4 muki *prööppäs* (termosmuki piti *prööp*-ääntä, kun Tomi käänteli sitä muoviliinan päällä)
- 5;0 (televisiota katsottaessa puhuttiin *sementti*-sanasta ja sementtimyllystä) *sementtaakohan* ne nyt ton? (touhuavat sementin kanssa; vrt. *teippi* → *teipata*)
- 5;6 (varattu sana-asu) täst leikistit *tykkään* 'tykitän' (potkaisee palloa; *tykki* → *tykkään*)

Yhdysverbeihin kuului yksi etuliitteellä muodostettu (*täysavata*) ja kaksi sellaista, joissa kantasana oli yhdyssana (*muovailuvaha*, *hengenpelastaja*):

- 5;3 sun tarttee sitten taas *täysavatat* tää // mä avaan täst alun (A: mitä tarkoittaa *täysavata*? T:) silleen et tulee kokonaan avatuks (sulatejuuston yksittäispakkauksen kelmu)
- 5;4 tahtoisit sä mun kanssa *muovailuvahailla?*
- 5;4 tuuv vaam *muovailuvahailee*(n)
- 5;4 (oli puhuttu eri ammasteista, mm. siivoojan ja hengenpelastajan; A: siivoaminen on hyödyllinen taito, kotonakin voi siivota T:) mut kotona ei voi *hengenpelastaa* (paitsi jos perhe menee uimarannalle)

5.4.2 Substantiiveja

Deverbaalista substantiivin johdinta *-minen* Tomi käytti hyvin vähän, ainoastaan sen konsonanttivartaloa muutamien yhdyssanojen määriteosana:

5;3 sormissa on kolme *kääntymiskohtaa* (niveltä)
 5;3 sormes on kolme *kääntymisosaa* (näyttää sormensa niveliä)
 5;10 tää on tän *nukkumistanssi*

Johtimella *-nen* syntyi pari uudennosta, joista toinen oli vakiintuneen johdoksen lyhentymä ja toinen deminutiivinen:

5;0 mä syön enää tän *kämmellisen* loppuun (A: ai minkä syöt loppuun? T:) tän *kämmellisen* 'kämmentellisen' (kädessään olevat popcornit)
 5;0 olen vanha *mummonen* (laulelee pitäen tyyntäliinaa päässään huivina)

Välineennimiä syntyi runsaasti *in*-johtimen avulla:

5;1 tahot sä vesisuihkun päälles? // tuolta mis on noi *suihkuttimet*? 'sa-dettaja' (viljelypalstalla)
 5;1 *kelluttimet* '[uima]kellukkeet'
 5;2 se pani *kuuluttimet* päälle (Ralle Ryökäle laittoi korvakuulokkeet päähänsä)
 5;3 varmaan sen takii et tuntuis oikeemmalta siel ylhäällä oli *kuulutin* mist kuulu MÖÖ (Eläinmuseossa seeprojen luona tuli nauhalta niiden ääntelyä)
 5;3 täs on semmonen *kuulutin* (kaiutin, josta kuuluu puhe; leikkii olevansa porttivahti, joka avaa keittiön liukuoven silloin, kun *kuuluttimesta* tulee sellainen pyyntö)
 5;4 (varattu sana-asu: *kuulutus*) annam mulle *kuuluttimet* (A: ai mitkä nää on? T:) *kuulutukset* 'nauhurin kuulokkeet'
 5;6 se tekee vaan *estimen* (yksi Pokémoneista tekee eteensä suojan, joka estää hyökkäyksen)
 5;7 tähän tarttis jonkun *litistimen* (muovailuvahan käsittelyyn)
 5;8 saanks mä näyttää tytöille tän *ponnauttimen*?; tulkaa kattoon nyt se *ponnautin*! (kutsuu siskoaan ja tämän ystävää katsomaan lapiosta tehtävää katapulttia: lapiot laitetaan lattialle, sen kahvaan pallo ja jalalla ponnautetaan pallo lentoon)

Johtimella *-e* syntyi pari kertakäyttöistä sanaa ja *mäsäle*, jota Tomi käytti useaan kertaan:

5;5 mejän pitäis keksiin niille jotain *houkutetta* (siskolle ja muille ty-
töille, jotta tulisivat mukaan jalkapallopeleihin; lopulta ehdotti, että nämä
saisivat kaksi maalia alkuhyvitystä)

5;5 tossa Mougli [Mowgli] jo kantaa sitä *tuliröyhkettä* (Viidakkokirja-
kuvasarjassa palavaa oksistoa, jonka sitoo tiikerin häntään)

5;9 sekin futispallo meni *mäsäleiks* (potkaisi lumikimpaleen rikki, leik-
ki että se on jalkapallo)

5;9 koht tää menee *mäsäleiks* (ralliautosta rikkoutuu tärkeä osa)

5;9 ne ovat aivan *mäsäleinä* 'rikki' (koneet leikissä)

Muutamat *e*-johdokset olivat yhdyssanan osana:

5;1 siin olis *ruuhkatuke*

5;5 nyt on *ripehherkuttelut* 'rippeet' (viimeiset kalkkunapyörykät ym.
pienää iltapalaksi)

5;11 olikse se *pyörrehiekkaa?* 'juoksuhiekkaa' (upottava märkä hiekka ken-
tän laidalla pituushyppyradan lopussa)

Tekijännimistä toinen oli itsenäinen johdos ja toinen yhdyssanan
osa:

5;1 pois tieltä senkin *isoilija!* (aikuiselle, joka seisoo keskellä mökin tu-
paa, kun Tomi ryntäilee siellä siskonsa kanssa)

5;3 se *vitsittelijämies* (vitsejä esittävä valmentaja eskarifutiksen harjoit-
uksissa)

Teonnimien ja teon tuloksen nimien johdin -*Us* oli edellisvuosien
tapaan runsaassa käytössä. Joskus Tomi tuotti sillä pelkän uudis-
johdoksen:

5;0 ja vähän *viiletystäkin* tulee ku on napit auki (paidannapit parvek-
keella)

5;3 tahoksä nähät tän tykin kovimman *pyssytyksen?* (lelutykin, jossa jou-
si; ampuu tykillä mahdollisimman kauas keittiön lattialla)

5;3 *tykitykset* valmiina! / ammus sisempään! (vetää tykin laukaisuval-
miiksi ja tahtoo, että ammus työnnetään syvemmälle tykin piippuun)

5;5 siin on *korennus* / et se menee korkeeks (Brio-junarata kohooa ma-

ton reunan takia niin, että raiteisiin muodostuu kynnys eikä juna kulje sujuvasti)

Johdosten joukossa oli yksi *mus*-johdos: 5;5 tää voi rikkoon niitten *taikomukset* koska täl on *tähtitaikasauva* (eläinleikissä petoeläimiä vastaan puolustautuva kasvissyöjä, jolla on tavallista taikasauvaa voimakkaampi taikasauva ja joka pystyy kumoamaan tavallisen taikasauvan taiat).

Kuten edellisenäkin vuonna, myös nyt *Us*-johdin oli usein mukana uudisyhdyssanan muodostuksessa, ja tällöin toisinaan itse johdoskin oli uudennos, mutta joskus taas johdos kuului vakiintuneeseen sanastoon ja vasta yhdyssana kokonaisuutena oli uudissana:

5;0 tos on *peruutusnappi* // täs on eteenmenonappi (kauko-ohjattavassa leikkiautossa)

5;0 jos me tahottas vesimelonimehua niin me voitas pannan ne tonnep *pyörityskoneeseen* ni se linkois (keittiön monitoimikone linkoaisi vesimelonin viipaleista mehua)

5;0 pannaan täst *yhdistysviiva* (viiva, joka yhdistää kuvatehtävän kaksi samanlaista kuvaa)

5;1 tähän tulis kauhee *veturipursutus* (veturien ruuhka Brio-junaradalle)

5;3 katop *pyörityskello!* (pyörittää tyhjää jogurttipurkkia ylösalaisin kepin nenässä, jolloin se kumahtelee)

5;4 mä näytän mun uuden *jumppaustavan* (itse kehittämänsä jumppaliikkeen)

5;5 nyt tää menee siihen *villiinnyskohtaukseen* (leikkiauto ajaa parkkitalossa sellaiseen kohtaan, jossa villiintyy, saa kohtauksen)

5;5 täs on semmosii *villiinnyskohtauspommeja* (ison parkkitalon yläsanteella; pommit aiheuttavat siinä kohdassa villiintymiskohtauksia)

5;11 tää on mun *nappauskeppi* (keppi, jolla nostelee vapputavaroita niiden säilytyslaatikosta)

Ominaisuudennimenjohtimella UTE syntyi muutamia uudissanoja:

5;0 jos ei tahdon niit Vekkulan *jännyyksii* (voi mennä kiertotietä niistä ohi)

5;6 (A: nyt kauemmas! T:) onks tää hyvä *kaukuus?* (kauemmas uunista, kun kuuma luukku avataan)

5;7 ja mä säästyn *pieneyden* avulla (tiskaamiselta)

5;8 tätä sinistä ei erota oikeen täältä *sineydestä* (sinistä muovisotilasta ei huomaa parkkitalon sinisen luiskan katveesta, sen sinisyydestä)

Tämä johdin esiintyi myös kerran yhdyssanan määräiteosassa, kun muodostukseltaan innovatiivinen johdos syntyi saman puhunnoksen aiemman sanan mallin mukaan: 5;2 täs on korkeus- ja *pieneys*-rajoitus (sillalla on leikissä korkeus- ja leveysrajoitus).

Pari *U*-johdosta syntyi sellaisen muotin avulla, jossa kantasaksiksi sopisivat momentaaniverbit *pilkkasta* 'pilkkoo' ja *veitsaista* 'leikata veitsellä'; itse näitä verbejä Tomi ei kuitenkaan käyttänyt sellaisenaan:

5;3 enää yks *pilkkasu* (pilkkoo kesäkurpitsaa, puuttuu enää yksi veitsellä tehty palasen puolitus siihen, että koko kesäkurpitsa tulee pilkotuksi)

5;3 yhel *veitsaisulla* mä pilkon kaksi omenaa; yhdellä *veitsaisulla* neljä! (yhdellä veitsen leikkauksella monta omenaviipaletta omenasosetta varten)

U-loppuisiin muodosteisiin kuului kaksi deminutiivinluonteista lyhentymää:

5;2 kohta *kypsky* 'pyöräilykypärä' (puetaan aamulla päiväkotiin lähdettäessä)

5;9 *pastu* äiti! (A: ai mitä sä sanoit? T:) pastilli (A: sanoit sä *pastu*? T:) joo / se on lyhennys pastillista // mä vaan keksin sen

Kollektiivijohdin *-kkO*, joka yleensä liittyy substantiiveihin, liittyi verbiin *ryysii*: 5;1 on vaan semmosessa *ryysikössä* (pelaajat Tomin leikissä: sekavana rykelmänä niin, etteivät pysty torjumaan, ei järjestyksessä).

Iässä 5;1 syntyi sarja leikkijunan asemien nimiä *la*-johtimen avulla. Nimien motivaationa oli asemien sijainti: *Kaappila* sijaitsi vaatekaapin luona, *Suorala* suoran rataosuuden kohdalla, *Mutkala* radan mutkan kohdalla. Muita olivat *Kaartala*, *Linnala*, *Tunnelila* ja *Pallila*. Iässä 5;9 sarjaan tuli vielä *Värikkälä* 'junaradan asema, jonka laituri muodostuu erivärisistä puupalikoista'.

Muita johdoksia olivat deminutiivinen 5;7 ”possun *häntäliini*” ja 5;9 ”*tarhalaiset* (päiväkodin hoitokaverit) sanoo et se (avaruus) ei loppuis ikinä”.

Yhdyssanauudennoksiin kuului muutamia sarjoja. Yksi oli iässä 5;1 syntynyt *poski*-loppuisten erisnimien sarja, jossa oli Tomin leikkiin kuuluvien jalkapallojoukkueen pelaajia: *Lumiposki*, *Keltaposki*, *Viherposki*, *Oranssiposki*, *Punaposki*, *Harmaaposki*, *Hopeaposki*, *Lasiposki*, *Mustaposki*, *Siniposki*, *Ruskeeposki*. Toinen oli *piano*-alkuisten yhdyssanojen sarja, joka syntyi Tomin selostaessa musiikkilehden kuvaa: 5;5 tääl on iham *pianomies*: *pianohattu*, *pianokaulahuivi* ja *pianolippu*.

Muutamat yhdyssanoista näyttivät perustuvan vakiintuneisiin yhdyssanoihin, mutta poikkesivat niistä vähän:

5;1 tääl on toi *rahakone* – – tää ottaa ton *rahakoneen* vaan mukaan (leikkikassakoneen)

5;2 *kapulajuoksu* ’viestijuoksu’ (yleisurheilun EM-kisoissa televisiossa)

5;4 *sähköletkui* pitkin ’sähköjohtoja’

5;9 olik se ny *vuorihissi*? (tavoittelee sanaa *köysirata* luettaessa kirjaa *Miten pääset sinne*)

5;10 yks rouva tahto ostaak *kahvipullon* (termoskannun kahvia varten)

Samankaltainen oli sanaliitto 5;10 ”sen *kiinnostuneen Tuomaksen*” (epäilevän Tuomaan, joka ei oitis usko kaikkea vaan epäilee ja kyselee).

Eräät taas osuivat yksiin varattuja sana-asujen kanssa, kuten *menopaikka* ’kohta, josta pääsee menemään ulos’: 5;2 kun leikisti savulla on kaks *menopaikkaa*.

Joskus uusi yhdyssana ilmaisi uutta asiaa, kuten Tomin itsensä keksimää peliä: 5;11 täs on kultaa // *kultapeliksi* tätä sanotaan (pyörittää kädellään nopeasti värikyniään, pyrkii saamaan kullanvärisen Sense-tekstin jäämään esiin, mieluiten kohtisuoraan ylöspäin).

Joskus tilapäisen tuntuksia yhdyssanoja syntyi vastakohtasuhteen ilmaisemiseksi:

5;1 niiden (veneiden) täytyy käyttää *laskusiltaa* laskeutumaan ja *noususiltaa* nouseutumaan (vedestä).

5;3 (serkkuperhe asuu rivitalossa, joten meteli ei kuulu ala- eikä yläkerrokseen, mutta:) voi kuulua *sivukerrokseen* 'viereiseen asuntoon'

5;7 *yläkaappi* vai *alakaappi*? (jääkaappi vai viileäkaappi, kummassa on ketsuppi)

5;10 se toinen sai maistaas sen parhaan nyrkkiä / nimittäin *pelinyrkkiä* (hävisi koripallopelin, koska toinen oli parempi pelaamaan; ei siis tapelunyrkkiä)

Muita yhdyssanauudennoksia:

5;0 muistaksä ku tää leikki alko ni meil oli kauheet *naurutuokiot* täällä (siskon huoneessa)

5;1 viedään taas nää tämmösessä *lentokyydissä* (leikkihevoset kantaen, ei kävelyttäen)

5;1 nam nam mitä *mansikkaverta* (imee sormistaan mansikan mehua)

5;1 minä tarvitsen *mässyilytilaa* // että mässykori ja lautanen mahtuu (ruokapöydälle)

5;2 mä en taho et *kuusenpiikit* pistää mua 'kuusen neulaset'

5;2 sä voit tultat tutkii viimeistä *tutkikohdetta* / joka on aik iso *tutkikohde* // siis tosi iso *tutkikohde* // tuun nyt tutkii *tutkikohdetta* (etsii leikkiautoilleen siltaa mattojen väliin pantavaksi)

5;3 tää vois piikittää niit digimoneja noil *piikkisaksilla* (tarrakuvan olento)

5;3 täl on *kaksoismoottori*, nää täs pörrää ja *moottoroi*

5;4 syöttää tollek *keltaukolle* // *keltaukko* syöttää takasin 'keltainen muoviukko'

5;4 ku toi pyörty ni tuli *ristisilmät* (sarjakuvassa pyörtymistä osoitetaan x-merkeillä silmissä)

5;6 kova *lintumyrsky!* (luonto-ohjelmassa valtava lintuparvi kuhisee lennossa)

5;6 täys *liukutykki* maaliin! (potkaisee pallon maaliin eli tuolinjalkojen väliin, mutta liukastuu samalla, liukuu pehmeästi lattialle)

5;7 *isosormeaki* punottaa (A: ai mitä punottaa? T:) *isosormea* eli peukkua (kun tultiin pakkasesta sisään; vrt. *isovarvas*)

5;7 katom mul on *kattohiukset* (pitää päänsä päällä kuin kattona avattua kovakantista kirjaa)

5;7 *kynttilänauha* 'jouluukuusen sähkökynttilät'

5;8 sielt tulee hirvee *tyttömyräkkiä* (rapusta on tulossa touhukkaita tyttöjä)

5;8 ja nyt *joulukelkan* tekoon; mä tarviin tosi pitkän narun tähän *joulukelkkaan* (askartelee rekeä aaltopahvista)

5;8 eiks tullukki ihan *liukumakuljetuksella*? (veti kivilaatikkoa huoneensa mattoa pitkin)

5;10 mä voin näyttää millast sanotaan *seinäsyötöks* // tällast sanotaan *seinäsyötöks* // ohom mikä *seinäsyöttö* // se seinä syöttää takasin (kun potkaisee pallon seinään)

5;10 tää on tän *nukkumistanssi* // punkki punkki menee levolle / punkki punkki menee levolle (leikkii pikkupeikolla, joka on punkkina)

Parissa uudennoksessa oli kyse pikemminkin sanaliitosta kuin yhdyssanasta: 5;10 nyt mä oon oppinup *pitkällem makaroonille* tän kato (on oppinut kiertämään spagettia haarukan ympärille pyörittämällä haarukkaa); 5;11 tom mun *nimettömän varpaan* (pikkuarpaan viereisen varpaan, mallina *nimetön* pikkusormen viereisen sormen nimityksenä).

Kolmiosaisia yhdyssanoja olivat 5;0 ”täs on *eteenmenonappi*” (kauko-ohjattavassa leikkiautossa) ja 5;5 ”täs on semmosii *villiinnyskohtauspommeja*” (leikissä pommit aiheuttavat villiintymiskohtauksia).

5.4.3 Adjektiiveja

Tomi muodosti viisivuotiaana sekä yhdistämättömiä että yhdysadjektiiveja aiemmilta vuosilta tutulla produktiivisella *inen*-johdella:

5;0 onks mul *jäätelöiset* huulet?

5;1 kaks *paljasvarpaista* ja kaks *sukkasta*, mil on sukat (äiti ja Tomi olivat paljain varpain, isä ja sisko sukat jalassa)

5;1 (A: otatko piirakan rusinaista vai raparperista osaa? T:) *nollaperista* (ei ollenkaan piirakkaa, ei rusina- eikä raparperipuolelta)

5;3 tää on *pysäkkinen* reitti (leikkijunaradassa on reitti, jolla on paljon asemia)

5;3 varmaan ne *korkeehyppyset* (TV-dokumentissa juoksevat eläimet ovat varmaan samoja kuin korkealle hyppäävät, joita näytettiin vähän aiemmin)

5;3 upsista yks lihapulla tippu siihen *keittonen* (tomaattikeitossa ollut lihapulla putosi pöytäliinalle, johon jäi jälki; neologismina jälkiattribuutti selittämässä jälkeä)

5;3 tää on se *hyvämersuinen* tie (tunnistaa Esplanadin, jolla kulkee paljon mersu(takse)ja, kun ollaan pyörällä autottoman päivän tapahtumassa)

5;5 *viisreikänen* sormiasetelma (asettelee sormensa niin, että sormien lomassa on viisi aukkoa)

5;6 mä en ymmärrä tota jalkaa, miks se on ihan *ruuvinen*? (jouluukuusen jalassa on kiristysruuvit)

5;7 kiva *lahjainen* hiiri 'hiiri, jolla on (joulu)lahjoja'

5;8 eikä tota erota / toi on niim *piilos* paikassa (ei huomaa katveesta)

5;10 *pallolliset* kiitokset! (kiittää kun sisko oli löytänyt kengästään eteiseen kadonneen pallon)

5;11 (varattu sana-asu) T. on semmonen *uskovainen*, ku me sanottiin et me tehtiin vaan ton verran simaa ni se usko 'herkkäuskoinen' (pari pulloa oli keittiön pöydällä, mutta neljä parvekkeella).

Muutamia adjektiiveja syntyi *kAs*-johtimella:

5;2 (A: se ei oo enää *lapsekas* T:) ai onks se *aikuisekas*? (siskon uudesta repusta)

5;2 *puomikas* junarata (liikennemerkki, jossa on puomi, osoittaa junaradan tasoristeystä)

5;2 poro ja hirvi on *sarvikkaita* eläimiä

5;11 tämä on ihan sileää // eikä yhtään *naarmukasta* // ja sammakkokruunun kulta on sileää eikä *naarmukasta* 'naarmuista' (laivan ja kullan pinta Tomin piirroksessa)

Uutena adjektiivityyppinä Tomi alkoi muodostaa karitiiviadjektiiveja *tOn*-johtimella:

5;4 tiijät sä paljon *eurottomii* maita? kerrok kaikki *eurottomat* maat mitä sä tiijät (maita, joissa ei käytetä euroa)

5;9 missään ei oo *hyppyrityntä* reittiä / niit (aaltoja) tää sanoo hyppyreiks (pieni vene etsii leikissä reittiä, jolla ei olisi isoja aaltoja)

5;10 – – ja niil mail ois sota // eikä tuol ois kuj joku *pyssytön* (leikkii olohuoneen lattialla pienellä leikkilingolla; pyssytön ei voisi ampua lingon käyttäjiä)

5;11 tää maailma ei saa olla *ikkunaton* (lisää piirroskuvaansa ikkunan)

Erikoisia komparatiivimuodosteita olivat 5;6 ”tää on ihan vähän *liilempi* kun nää muut” (yksi vadelmista on lilanvärisempi kuin muut) ja 5;8 ”pannaan johonkin *piilompaan*” (huominen siskon nimipäivälähja parempaan piiloon).

Kahdesta adjektiivista yhdistynyt kontaminaationluonteinen adjektiiviuudennos oli 5;5 ”tää saattaa ollak *kaamettava* rapu” (pehmolelu: *kaamea* + *kammottava*); ”*kaamettavan* ravun hyökkäykset ei sit välttämättä aina onnistu”.

5.4.4 Adverbeja

Adverbiuudennoksia oli monta eri tyyppiä. Produktiivinen inessiivin suffiksi korvasi vakiintuneen essiivimuotoisen adverbien ta-pauksessa 5;1 ”Tylypahka-pelissä piti päästä yhteen tosi *kauassa* olevaan paikkaan” ’kaukana’. Produktiivinen tavan suffiksi esiintyi ilmauksessa 5;2 ”mä sanoin vähän *myöhästi*” ’myöhään, myöhässä’ (kiitokset siskolleen karamellista). Muihin uudennoksiin kuului yksittäisiä muodosteita seuraavasti:

5;2 ollaan vähän aikaa *kainalottain* (äitinsä kanssa tämän tultua siskon kanssa kotiin Ruotsista)

5;3 saisiks vähän *erilteen* omenasosetta? (eri kuppiin kuin puuro, johon tahtoo omenaviipaleita)

5;5 nyt noi on tuol *noloissaan* ku ne ei saanutkaan mitään ku ne huijas (Kieku ja Kaiku ovat noloja, koska eivät saa possulta marjoja huijattuaan tätä väittämällä syöneensä metsässä vatsansa marjoja täyteen)

5;5 hän lähtee *koviten* ’kovinta vauhtia’ (ukko leikissä)

5;8 ostettas purkki ja pantas meille *haliks* / puoliks toisellej ja toinem puoli toiselle (*halki* : *haliksi*, vrt. *puoli* : *puoliksi*; jakaisi siskonsa kanssa mansikkasorbettilitran)

5;10 nää ikkunat sisäpuolelta // ja sit *keskipuolelta* (oli jo pesty parvekkeen ikkunat ulkopuolelta, seuraavaksi sisäpuolelta ja keskeltä)

5;11 (A: oliko lippuja puolitangossa? T:) mä erehdyin / ne olikin *täys-tangossa*

5.4.5 Yksittäisiä uudennoksia

Viisivuotiaana Tomi muodosti yksittäisinä uudennoksina alkusoin-tupartikkelin, numeraalin, takaperoisjohdoksen ja yhden leikkikie-

lisen sanan. Alkusointupartikkeli syntyi, kun Tomi tahtoi sulkea palikkalaatikon liukuvan kannen kokonaan kiinni: 5;2 pannaan tää ihan *kipi* kiinni.

Numeraaliuudennoksiakin oli yksi: 5;5 *yhdes pysäkki* 'ensimmäinen pysäkki' (television lastenohjelmassa bussi pysähtyy 1. pysäkillle). Se oli samaa tyyppiä kuin Tomin kolmi- ja nelivuotiaana käyttämä järjestysluku *kahdes* 'toinen'.

Takaperoisjohdos *napostaa* (← *napostelee*) oli jo edelliseltä ikävuodelta tuttu: 5;11 noi *napostaa* tuol rairuohoo (pääsiäistiput rairuohoastiassa).

Leikkikieleen kuului *äidin* muunnos *mätti*: 5;3 *Mätin* pitää tulla Inkkuun (tahtoo, että äiti tulee seuraksi katsomaan televisiosta ohjelmaa Inkun päiväkirja).

5.5 Kuusivuotiaan Tomin uudissanoja

Tomi muodosti kuusivuotiaana uudissanoja selvästi edellisvuosia vähemmän. Uudisverbejä syntyi parikymmentä, adjektiiveja seitsemän, substantiiveista etenkin yhdyssanoja, ja lisäksi *sti*-loppuisen tavan adverbien *virheesti* 'virheellisesti': 6;4 mut yks meni *virheesti* (kun oli kirjoittanut yhden sanan väärin). Uudisnumeraaleja Tomi ei muodostanut enää lainkaan, ilmeisesti siksi että tunsi vakiintuneet numeraalit jo varsin hyvin. Numeraaleja esiintyi kuitenkin uudissanojen osina, kuten yhdysadjektiivissa *kaksisunnuntainen*.

Kiinnostava uudisyhdyssana oli genetiivialkuinen *kynnenleikkuri* 'kynsileikkuri', jossa alkuosa on objektin genetiivissä, toisin kuin vastaavassa yleiskieleen vakiintuneessa nominatiivialkuisessa yhdyssanassa: 6;4 tosi kiva *kynnenleikkuri*.

Verbien johtimista TTA oli edelleen produktiivisin. Tomi käytti kuutta TTA-johtimista uudisverbiä, joista *kylmittää*, *märittää* ja *viilettää* olivat käytössä jo aiempinakin ikävuosina. Uusia olivat *epätasoittaa*, *kevyttää* ja *pirisyttää*:

6;0 älä nyt *epätasotas* sitä maata! (sanoo siskolleen, kun tämä muokkasi palstaansa)

6;0 eka mä *märitän* kädet oikeen kunnolla (kastelee kätensä märiksi ennen kuin saippuoi ne)

6;0 mäkin tahon *viilettää* mun tyynyn (viilentää ravistamalla parvekkeella illan viileydessä)

6;2 tää *kevyttää* kum mä nostan varpaillani (ratsastaa siskonsa selässä ja ollakseen kevyempi ojentaa varpaansa mattoon tukeakseen itseään)

6;5 mut älä *kylmitän* niitä (varpaita) sun käsillä

6;10 mä *pirisytän* tän jo (kääntää keittiökellon ajastinta niin, että kello soi heti)

ELE-johdoksia oli vain yksi, ja Tomi oli käyttänyt sitä jo viisivuotiaanakin: 6;0 mä vähän *viilettelen* ja kattelen pilvii (viilentää oloaan parvekkeella).

Momentaanijohdoksia oli kaksi. Toinen oli *Aise*-johtaminen: 6;6 mä voisin *kuorasta* yhem mandariinin (*kuoria* → *kuoraista*). Toinen oli *hörpsäyttää*: 6;9 nyttem minä *hörpsäytän* tuosta lautasen reunalta loput (on lusikoinut pakastemansikoiden lientä, hörppäisee loput, koska pientä määrää on vaikea enää lusikoida). Lisäksi johdoksessa *saksaisu* piilee momentaaniverbi *saksaista*, jota Tomi ei kuitenkaan käyttänyt.

Muuttumisjohdoksia oli runsaasti, ja Tomi muodosti niitä useilla eri johtimilla. UTU-johtimisia oli kolme; niistä *aukeutua* oli käytössä jo aiempinakin vuosina, kaksi muuta olivat uusia:

6;0 *aukeudun* nyt solmu // meen nyt kiinni solmu (leikkii puseronsa nyörillä ja puhelee sille)

6;4 kuinka se taas *taikoutui* takaisin? (peitti ensin toisen silmänsä kädellään ja taikoi näkönsä takaisin ottamalla käden pois silmänsä edestä)

6;10 tää on salapoliisi // tää niinku *salautuu* kaikkiin paikkoihin (piiloutuu ja vaanii salaa hurjastelijoita ja muita törkeästi ajavia autoja)

VnTU-johtimisia oli niin ikään kolme:

6;4 tää on sellanen ilmapallo et tätä ei tahallaan puhkasta mut jos se *puhkeentuu* ni ei haittaa

6;8 katon nyt tää on *vaikeentunu* 'tullut vaikeammaksi' (sormilla tehtävä taitotemppu)

6;9 katotaan sitä isoo (jääpuikkoa) onks se *mäsääntyny* 'mennyt rikki eli mäsäksi'

Lisäksi oli yksi U-johtaminen: 6;11 *ihmestyä* 'hämmästyä'.

Supistumaverbeihin kuului kolme uudennosta. Kiinnostavaa on, että niistä verbeille *hietä* ja *junata* Tomi esitti selvennyksen heti jatkoksi:

6;2 mä oon alkanu *hietä* / mul on hirvee hiki (pyöräilee)

6;7 otaj juna ja alaj *junata* / otaj juna ja alaj *junata* // siis ajaaj (leikki) junalla

6;5 ne kävi vaan *hiekaamas* 'hiekoittamassa' (ei auraamassa lunta)

Erikoinen uudismuodoste oli finaalityyppi 6;2 ”joo / tai ainakin *luultavakseni*” ’luullakseni’ (on Tomin vuoro korttipelissä).

Adjektiiviuudennoksista viisi oli muodostettu *inen*-johtimen avulla, ja yksi niistä oli yhdyssana:

6;1 tää saattaa ollak *kakssunnuntainen* (TV-ohjelman toinen osa esitetään seuraavana sunnuntaina)

6;2 vähän *mutkikkainen* tie (ulkoilureitti Keskuspuistossa)

6;3 tää on hirveen *mutkikkainen* tie (ajelee leikkikoiravaljakolla, joka heittelee puolelta toiselle)

6;4 on kiva olla *näkönen* ja *kuulonen* 'näkevä ja kuuleva' (oli ollut puhe sokeista ja kuuroista)

6;8 se on välillä hajamielinen / välillä tosi *muistinen* 'hyvämuistinen'

Yksi adjektiivi oli muodostettu *kAs*-johtimella: 6;3 tää (tammen-terho) on niin *kiukukas* (tammenterhossa on kanta niin tiukassa, ettei irtoa; selittää kysyttäessä, että *kiukukas* tarkoittaa samaa kuin *kiukkuinen*).

Kieltopartisiipin johtimella *mAtOn* oli muodostettu 6;3 mä litistän nää mozzarellan palat (juustopalat vihanneskeitossa) / enää yks *litistämätön* // litistetään.

Pari leikkimielistä yhdysadjektiivia Tomi muodosti niin, että liitti adjektiiviin *nopea* innovatiivisia määräiteosia, koska ei tyytynyt käyttämään aina samaa vahvikealkua *sika*: 6;o sä oot ihan *raparperinopee* ('nopea käsittelemään raparperia') – kato ain sil millä tekee, mä en ain sano et sikanopee, jos joku tekee kauheen nopeestiv vaik lehdellä ni mä sanon et ihan *lehtinopee*.

Näiden lisäksi syntyi ohuen ja paksun väliseen skaalaan adjektiivi 6;7 *keskiohut* 'ohuen ja paksun välinen'.

Substantiiviudennoksista samaan pesyeeseen kuuluivat 6;3 *niitin* 'niittämisväline' ja *niittopotku*: *niittopotkusta* on kyse, kun potkaisee niin, että ruoho lakooa "ihan ku se *niitin* olis käynys siinä".

Johdoksia syntyi vähemmän kuin aiempina vuosina. Tomi muodosti niitä monilla eri johtimilla, usein vain yhden kullakin johtimella:

6;4 ei niinku tähtien sodassa paholaiset ja *hyviläiset*? 'hyvän puolella olevat'

6;5 nyt tää on leveempi *tyynystö* (asettaa kaksi päällekkäin ollutta tyyntyä vierekkäin)

6;5 yhdellä *saksasulla* sais tän paperin halki // yhdellä *minisaksasulla* 'saksien kertapainalluksella'

6;7 jos osuu johonkin pujotteluradan *pujotteeseen* – – se joka on saatuk kiinni tulee *pujotteeks* (kiersi luistinradalla kaverinsa kanssa aikuisia pujotellen ohi vuoroin oikealta, vuoroin vasemmalta)

6;7 *taksitus* vessaan! (nousee reppuselkään kuin taksiin ja tilaa kyydin hampaidenpesulle)

6;9 sillon (virpoessa) saadaan paljon *mässyliinejä* 'karkkeja'

6;1 miksköhän ei oo *Ukkila* ja *Vaarila* vaan Ämmilä ja Mummila?

Yhdyssanauudennoksiin kuului runsaasti tilapäisiä kertamuodosteista eri syistä, esimerkiksi vastakohtien ilmaisemiseksi: 6;o sul oli *heittopomppu* mut mul oli *potkupomppu* (ilmapalloa pomputeltiin sekä heittäen että potkaisten); 6;4 nyt on *maavaihde* // jos panee *ilmavaihteelle* (niin turbopalikka nousee ilmaan, lentoon).

Myös analogian vaikutuksesta syntyi uusia yhdyssanoja, kuten 6;o "onks noi *maaravit*? niinku futikses on maaottelut" (kyselee Lahden kuninkuusraveista).

Värittäessään ruutuja Tomi muodosti sarjan yhdyssanoja, jotka liittyivät kunkin ruudun väriin. Sarjan sanoista monet olivat sikäli omaleimaisia, että *mustan* sijasta Tomi käytti sanaa *piki* ja parista muustakin väristä tiiviitä määriteasuja *sini-* ja *viher-*:

6;4 täs on kaks *pikiruutuu* // mä sanon kokonaan mustii ruutui *pikiruuduiks* – – *pikiruutu* on kohta valmis – – *pikiruudun* pitää olla pikimusta, se ei siedä pienintäkään valkoista pilkkua (värittää paperia mustalla tussilla)

6;4 mikään ruutu ei siedä valkoista, ei edes *siniruutu* (värittää sinisellä ja muilla väreillä)

6;4 *viherruutu* (värittää vihreällä, toteaa yhdellä sanalla)

6;4 *oranssiruuu*, mikään ruutu ei siedä valkoista

Osa yhdyssanoista syntyi siksi, ettei Tomi muistanut vakiintunutta sanaa, kuten

6;8 se *alttarimies* on näin päin ja me näin päin 'pappi' (selostaa päiväkodin joulukirkkoa)

6;8 *maailmanvoittaja* 'maailmanmestari'

6;9 hei mä tahon käsitelläs sitä *raastokonetta* (monitoimikonetta, jolla tehdään porkkanaraastetta)

Joskus uudissana lankesi yhteen varatun sana-asun kanssa: 6;2 katot tällanen on *pyöräkolari* (kahden leikkiveturin kolari, jossa niiden pyörät törmäävät toisiinsa); 6;8 vaikeemmin kulkeva on se *kivijalka* (se jaloista, jonka kengässä on kivi).

Muita yhdyssanauudennoksia olivat

6;1 jokainem mun *kamppauskäpy* saa lentäät tonne (kaatui saunan luona polulla ja pitää kaatumisen syynä männynkäpyä, jonka heittää pussikkoon)

6;2 onks toi *hapsupilvee*? (hahtuvapilvi, josta muisteli lukeneensa sääkuvastosta)

6;3 (A: no nyt pääset intohimosi pariin, täs on ripustettavaa pyykkiä T:) ei se olem mun *into-ohjelma* vaan tyhmin ohjelma

6;4 tää panee *turbotulet* päälle, tää lentää tonne *turbotulineen* / tää ajo *turbotulil* tonne (Duplo-ukko ajaa Duplo-palikalla, ja näyttää kuin palikassa olisi pakoputket)

6;5 mis *hihanreijät* on? 'hihojen suuaukot'
 6;7 *jättimöhkäle* 'kaalin paksuin osa'
 6;5 mä kerron *parhausjärjestyksen* (kolmen eri marmeladimaun paremmuusjärjestyksen)
 6;7 tahot sä kuulla *parhausjärjestyksen?* (järjestyksen parhaasta kaalin osasta vähiten herkulliseen: ohut on paras, sitten *keskiohut*, sitten yhä paksumpia aina *jättimöhkäleeseen* asti)
 6;11 mä testaan viel kerran kuin kova se mun kellom *piristysääni* on 'herätyskellon ääni'

Yhdyssanan luonteinen sanaliitto oli Linnanmäen tiettyä laitetta tarkoittava oma ilmaus: 6;1 jos menee siihen *Hiphopin suurennukseen* (Space Shot -laitteeseen, jonka pienempi ja rauhallisempi, lapsille sovitettu versio on Hiphop).

5.6 Seitsenvuotiaan Tomin uudissanaja

Seitsenvuotiaana Tomi muodosti enää parikymmentä uudissanaa: yhdeksän verbiä, seitsemän substantiivia ja viisi adjektiivia. Verbi- en muodostuksessa produktiivisin johdin oli edelleen TTA. Verbeistä *kumittaa* oli ollut käytössä jo aiempinakin ikävuosina; nyt Tomi käytti sitä vain kerran miettiessään, mitä muotoa tulisi käyttää puseron vetoketjun päässä olevasta kumikappaleesta: 7;2 onks tää *kumia* vai *kumi*? (A: hyvin kysytty, sillä jos se on kumia T:) sil ei voik *kumittaa*! Muut TTA-verbit olivat aikajärjestyksessä seuraavat:

7;3 jos mä pystyisin *kimmottaan* näkymäni tästä // mut se eteisen peili ei *kimmota* kunnolla – – mä testaan – – arvaam mitä? // kyl se *kimmottaa* mut ei ihan ulko-ovelle asti (tarkkailee, miten kahden peilin kautta voi nähdä eteiseen tai ulko-ovelle, jotta näkee, kuka tulee kotiin sisään)
 7;6 *sitkeyttääkö* jotenkin toi väri? (kynttilän kuvio pysyy sitkeästi pysytyssä, vaikka sen ympäriltä on sulanut steariini, joten kynttilän pinnalla oleva vihreän havunoksan väri tukee pinnan steariinikerrosta)
 7;8 mä ain *sähkötän* nenäni / se tulee ihan sähköseks / tai siis toi flis [fleece] hankaa mun tukkaa (jolloin syntyy staattista sähköä)
 7;8 kirveeseen tuli lommo // mä *lommotan* tätä kirvestä (leikkii isolla ja leveällä jääpuikolla)

Yksi uudisverbeistä oli muodostettu ELE-johtimen avulla: 7;9 meil on tunti aikaa *iltapalatella*, mut meilt ei meen niin kauaa (iltapalan syömiseen).

Momentaaninen uudennos oli 7;9 ”ja sit ku ottaa viel sellasen kepin ni sielt saa *suikautettuu* sen pois” (kepin avulla ylettyy sipaisemaan kaapin päältä sinne joutuneen lelun pois).

Muuttumisjohdoksia oli kaksi. Verbiin *polttaa* perustui *polttua*: 7;2 mä en ymmärräm mis välis toi yks käsi *polttu* (sarjakuvassa Possun käsi kärehti tulitikkuleikissä). Adjektiivista *ruskea* puolestaan oli johdettu *ruskeentua*: 7;2 sit ku ne *ruskeentuu* niit on ihan helppo ottaa (kypsiä lehmuksen siemeniä).

Substantiiviudennoksiin kuului kaksi johdosta ja neljä yhdysanaa, mutta parissa yhdyssanassakin oli mukana uusi johdos. Johdokset olivat *häirike* ja *kimmotus*: 7;1 toi om mul joutava mitali joka on vaan *häirikkeenä* (antaa pois vanhan liikuntamitalinsa); 7;6 ne oli kovat *kimmotukset!* (pallo kimposi ensin vasemmanpuoleisen ja sitten oikeanpuoleisen kaapin ovesta).

Yhdyssanat, joissa oli toisena osana uudisjohdos, olivat 7;0 *linnunhauskutin* (linnunpelättimestä, joka vain nauratti lintuja); ja *kimposyöttö*: 7;6 se vois ennustaa et tost tulee *kimposyöttö* // ja sit tulis *kimposyöttö* (kun pelaaja *kimmottaa* hänelle syötetyn pallon heti eteenpäin niin, että se kimpoaa kuin seinästä; jalkapallossa ilmiötä kutsutaan *seinäsyötöksi*).

Muita uudisyhdyssanoja oli kolme:

7;1 törkeetä kum pitää lähteet täst *ihanuuspaikasta!* (puuskahtaa hotellin aamiaispöydässä lähtöaamuna)

7;2 (alakoulun opettajan puhuma ruotsi tuntuu vaikeammalta kuin päiväkodin henkilökunnan puhuma, koska) se ei puhul *lastenruotsii* / (mutta päiväkodin henkilökunta) puhu *lastenruotsii*

7;9 ne sano varkut // vähän *äffä-vikaa* (kommentoi TV-ohjelmaa, jossa puhuttiin *farkuista*)

Adjektiiveihin kuului neljä *inen*-johdosta, joista yksi oli yhdyssana:

7;5 ihan *hiuksinen* kampa! ’kampa, johon on tarttunut irronneita hiuksia’

7;9 tuoreita kotimaisia *mummilaisia* vihanneksia 'mummilan kasvi-maasta'

7;11 nyt mä oon *saharalainen* (pukeutuu kylpypyyhkeeseensä beduiinien tapaan niin, että vain silmät näkyvät kapeasta vaakataason raosta)

7;11 ne kyllä tais ollat *tarhalaisvuotiaita* 'päiväkoti-ikäisiä' (lapset, joita oli runsaasti raitioliikennemuseossa)

Yksi uudisadjektiivi syntyi *kAs*-johtimella: 7;11 mut pikkupalloille se on *hyödykäs* 'hyödyllinen' (puhuu nettipelin kikoista).

5.7 Tomin uudissanoja kahdeksan vuoden iästä eteenpäin

Kahdeksanvuotiaana Tomi muodosti yhä vähemmän uudissanoja, enää kymmenen. Verbien osuus oli selvästi hallitseva, sillä niitä oli kahdeksan. Substantiiveihin kuului kaksi yhdyssanaa, mutta uudissanojen joukossa ei ollut adjektiiveja, adverbeja eikä numeraaleja.

Verbeistä viisi oli muodostettu TTA-johtimen avulla, joten tämä johdin oli edelleen eniten käytössä uudisverbeissä, joskin ikävuoden lopulla oli useita kuukausia, joiden aikana näitäkään uudennoksia ei syntynyt. TTA-uudisverbit aikajärjestyksessä:

8;0 isä! (A: niin? T:) tuut taas *mahduttaa* ("mahduttamaan" duplopali-koita pakkiin, siis auttamaan pakin täyttämässä niin, että sinne *mah-tuu* mahdollisimman paljon palikoita, järjestelemällä ainakin ylimpiä ja sovittelemalla kantta)

8;0 lisäkynttilöitä on kaksitoista mutta vaan kymmenen niistä täytyy *jaloittaa* // lisäjalkoja! (asettelee kakun kynttilöitä niiden jalkoihin; pakkauksessa on enemmän kynttilöitä kuin niiden jalkoja, joten toisesta pakkauksesta tarvitaan lisää kynttilänjalkoja)

8;1 mä *kiinnostutan* sitä (perheen koiraa) palloon 'yritän saada kiinnostumaan'

8;4 mut *huumettaaks* se sitte? 'huumaako' (ilokaasu)

8;11 vaik mä *paksutinki* sitä 'tein paksummaksi' (paperista tekemäänsä pullonkorkkia)

Muita uudisverbejä oli vain kolme, yksi verbi kussakin johdostyypissä. Nämä olivat momentaanijohdos 8;0 "jos sais silleen et se ei

liukahda” (jos saisi otteen yön yli vedessä lionneesta makeisesta), refleksiivijohdos 8;o ”tää *tarkkenee* // tulee tarkemmaks” (kiikarin näkymä, kun säätää kiikaria sopivasti) ja kolmantena yhdysverbi 8;10 ”mä voisin vähän kiikaroida / tai siis *kaukoputkeloida*” (kat-sella leikkikaukoputkellaan). Kiinnostavaa kyllä, heti tuotettuaan *tarkkenee*-johdoksensa Tomi esitti sen jälkeen selittävän parafrasin *tulee tarkemmaksi*.

Molemmat substantiiviudennokset olivat yhdyssanoja. Toinen oli edellä *jaloittaa*-verbin yhteydessä mainittu 8;o *lisäjalka*. Toinen oli *huomisyö* ’seuraava yö’: 8;o minä pistän sen (uuden kerraston) päivävaatteeksi ja *huomisyönä* (pukee uuden pyjamansa, kun ka-veri tulee yökylään).

Yhdeksänvuotiaana Tomi käytti enää kolmea uudissanaa: yhtä adverbia, yhtä substantiivia ja yhtä kieltopartisiippiä. Uudisadverbia Tomi käytti seuratessaan jalkapallon MM-kisoja: 9;1 no niin / nyt on melkeen kaikki puolivälierät – [epäröintitauko] *selossa* ’selvillä’ (tulokset tiedossa: mitkä maat ovat mukana puolivälierissä).

Substantiiviudennos oli yhdyssana, joka poikkesi vakiintuneesta yhdyssanasta vain siinä, että vertailuaste oli komparatiivin sijasta superlatiivi: 9;4 nyt mä laitan nää (Pokémon-kortit) *parhausjärjestykseen* ’paremmuusjärjestykseen’. Tätä samaa sanaa Tomi käytti myös kuusivuotiaana.

Kolmas uudennos oli *epä*-alkuinen kieltopartisiippi: 9;6 sil oli vähän *epäsivistynyt* tapa avata kokispullo? (elokuvassa näyttelijä löi korkin irti kadunreunan tolppaan).

Kymmenvuotiaalta Tomilta on kirjattu enää yksi uudisjohdos. Kun hän iässä 10;3 katseli televisiosta geysirin purkautumista Islannissa, hän totesi: ”kuumaa vettä *sylkeytyy* maasta ylös”. Tämä oli viimeinen Tomin puheesta kirjattu uudissana.

5.8 Kokoavasti Tomin uudissanoista

Ensimmäinen ehdokas Tomin uudissanaksi on 1;4 *kaakka* ’lintu’. Varsinaisia uudisjohdoksia syntyi iästä 1;9 alkaen. Verbeistä ensim-

mäinen oli 1;9 *puhuttaa*, ja TTA-johtimella syntyivät myös 1;10 *pampattaa* ja *pinkottaa* sekä 1;11 *pumputtaa*. Harvinaisempaa tyyppiä oli 1;11 *ilmastua*, jota Tomi käytti ilmapalloilla leikittäessä merkityksessä 'olla ilmassa, pysyä ilmassa'. Ensimmäinen adjektiivimuodoste oli 1;10 *väsytynen*, muunnos *väsyneestä*. Substantiiviuudennoksiin kuului ennen kahden vuoden ikää vain pari yhdyssanaa, nimittäin 1;10 *maitotahna* 'maitohampaille tarkoitettu hammastahna' ja 1;11 *Paupau-kirja*.

Yksivuotiaana Tomi muodosti siis vajaan kymmenen uudissanaa, joista neljä oli TTA-verbejä. Kaksivuotiaana uudissanoja syntyi runsaat sata; joukossa oli 14 TTA-verbiä, ja niistä osaa Tomi käytti useina kuukausina. Myöhempinäkin ikävuosina TTA-verbejä syntyi paljon, nelivuotiaana kolmisenkymmentä.

Verbijohdosten tyypit monipuolistuivat nopeasti: kaksivuotiaana syntyi neljä ELE-verbiä, kaksi AhtA-johtimista momentaani-verbiä ja joukko eri johtimilla muodostettuja muuttumisverbejä, esimerkiksi *kuoltua*, *rasvautua*, *pilkontua*, *jännistyä* ja *pimeentyä*.

Adjektiiveja Tomi muodosti etenkin (*i*)*nen*-johtimella, jonka hän joskus lisäsi myös vakiintuneen adjektiivin loppuun, kuten *pipi* → *pipinen* ja *värikäs* → *värikkäinen*.

Substantiiviuudennoksia syntyi erityisen paljon, sekä yhdysanoja että useita erityyppisiä johdoksia. Johdoksista ensimmäinen oli 2;0 *pelaus* 'pelaaminen', ja kaksivuotiaana Tomi muodosti useilla eri johtimilla sellaisia uudennoksia kuin *pelaamus*, *paijaamus*; *kolahtama*, *piirtämä*; *ukkila*, *vaarila*; *luistelimet*; *kuolettaja*, *möröt-täjä* sekä deminutiivijohdokset *purukumeli*, *tutteliini*, *karkkiliini*, *autoliini* ja *otukka*.

Myös adverbien muodostus alkoi kaksivuotiaana. Siinä ilmeni pyrkimystä kielijärjestelmän säännöllisyyteen esimerkiksi siten, että poikkeuksellista tulosijaa *kauas* korvaamaan syntyi 2;0 *kaukaalle*, ja *kunnolla*-muodon korvasi yksiselitteisesti tapaa ilmaisevalla *sti*-johtimella muodostettu 2;2 *kunnosti*. Kielen mahdollisuuksien tehokasta hyödyntämistä ilmeni siinä, että substantiivin deminutiivijohdin levisi adverbien muodostukseen tapauksessa 2;8 *esiliiniin* 'esiin, esille', kun Tomi toivoi pakastimesta jäätelöä esiin syötäväksi.

Kolmi- ja nelivuotiaana Tomi tuotti runsaimmin uudissanoja, kumpanakin ikävuotena noin 250. Kolmivuotiaana hän muodosti satakunta yhdyssanaa ja noin 150 johdosta; näistä uudissanoista lähes 140 oli substantiiveja ja kuutisenkymmentä verbejä. Verbeissä oli ensi kertaa mukana supistumaverbejä ja muutamia muihinkin verbityyppeihin kuuluvia. Substantiiveja syntyi runsaasti johtimella *-Us* : *-Ukse-*, jolla Tomi oli muodostanut jo iässä 2;0 johdoksen *pelaus*, ja produktiivinen oli myös tämän johtimen alatyyppi *-mUs*. Lisäksi syntyi deminutiivijohdoksia, muita uudennoksia muun muassa johtimilla *-in*, *-ke*, *-jA*, *-Us* : *-UTE*, yksittäisiä johtimilla *-Ari* ja *-te* sekä muutamia takaperoisjohdoksia. Adjektiiveja syntyi eniten (*i*)*nen*-johtimella ja toiseksi eniten johtimella *-kAs*, adverbija eniten *sti*-johtimella. Uudennoksiin kuului myös numeraaleja: *kymmenentoista*, *satatoista*, *kahdes* ja *siljoona*.

Nelivuotiaana Tomi muodosti runsaat sata yhdyssanaa ja lähes 150 johdosta. Substantiiveja oli jälleen eniten, noin 130, verbejä yli kahdeksankymmentä ja adjektiiveja kolmisenkymmentä. Numeraalien joukossa olivat erikoiset *zetakymmentä* '20' ja *zetakymmentäyksi* '21', kun kulmikas kakkonen näytti Tomista Z-kirjaimelta.

Viisivuotiaana Tomi tuotti hiukan aiempaa vähemmän uudissanoja, noin kaksisataa. Kuusivuotiaana uudissanoja oli enää kuutisenkymmentä: kolmisenkymmentä substantiivia, parikymmentä verbiä, seitsemän adjektiivia ja yksi adverbi. Tomi alkoi myös omaehtoisesti korvata tuottamiaan uudissanoja konventionaalisilla ilmauksilla, esimerkiksi 6;2 ”mä oon alkanu *hietä* / mul on hirvee hiki” ja 6;7 ”otaj juna ja alaj *junata* // siis ajaaj (leikki)junalla”. Seitsemivuotiaana uudissanoja syntyi parikymmentä, kahdeksanvuotiaana kymmenen, ja omaehtoisia korvauksia oli edelleen: 8;0 ”tää *tarkkenee* // tulee tarkemmaks” (kiikarin näkymä, kun säätää kiihkeä sopivasti). Yhdeksänvuotiaalta Tomilta on kirjattu enää kolme uudissanaa, kymmenvuotiaalta vain uudisverbi 10;3 *sylkeytyy*, jota Tomi käytti katsellessaan televisiosta, kuinka geysiristä purkautui kuumaa vettä.

6 Uudissanojen kokoavaa tarkastelua sanaluokittain

Käsittelen tässä luvussa kokoavasti lasten uudissanoja sanaluokittain. Substantiiveista käsittelen tässä luvussa kuitenkin vain johdoksia, sillä luvussa 7.1 tarkastelen lasten uudisyhdyssanojen erityispiirteitä niin, että tarkastelu painottuu substantiiveihin.

6.1 Tärkeimpiä uudisverbien tyyppejä

Produktiivisuuden ja läpinäkyvyyden vaikutus ilmenee lasten uudisverbien muodostuksessa siten, että kielessä yleensäkin produktiiviseen TTA-johdosten tyyppiin kuuluu runsaasti myös lapsenkielen uudennoksia. Tämä verbityyppi on myös hyvin läpinäkyvä ja helppo hahmottaa, ja joskus lapset tekevätkin sen avulla johtosuhteita havainnollisemmiksi, kuten *kaatua* → *kaaduttaa* 'aiheuttaa kaatuminen', *kiehuu* → *kiehuttaa* (pro *keittää*) ja *kuolee* → *kuolettaa* 'aiheuttaa kuoleminen' (pro *tappaa*).

Muissa lasten uudisverbeissä näkyy produktiivisuuden vaikutus siten, että niin ikään produktiivisella ELE-johtimella syntyy runsaasti uudennoksia, samoin muuttumisverbien produktiivisilla johtimilla. Sen sijaan harvinaisempia momentaaniverbejä syntyy niukasti.

Lasten uudissanojen muodostuksen joustavuus ilmenee siinä, että niin TTA- johtimella kuin ELE-johtimellakin syntyy paljon myös nominikantaisia verbejä.

6.1.1 TTA-johtimisia uudisverbejä

Hyvin monet suomenkielisten lasten uudisverbeistä on muodostettu johtimen TTA avulla, kohtalaisen monet myös johtimen ELE avulla. Molemmat informanteistani käyttivät runsaasti TTA-johdinta. Mari käytti myös johdinta ELE monissa uudennoksissaan, Tomi sen sijaan vain muutamissa. Muiltakin lapsilta on vastaavia tietoja: lapset käyttävät runsaasti varsinkin johdinta TTA, jotkut molempia mainittuja johtimia. Vänttilän (1998: 121) tutkimat kolme lasta käyttivät uudisverbejä muodostaessaan kumpaakin näistä johtimista, tasaisimmin kuitenkin johdinta TTA; yksi käytti johdinta ELE ahkerimmin iässä 2;4–4;5, mutta kaksi muuta käyttivät sitä vähemmän. Liekon (1998: 557) aineiston yleisin uudisverbien johdin on niin ikään TTA, mutta ELE-johdoksia hänen aineistossaan on niukasti. Riionheimon uudisverbiaineistossa (2002b: 435–437) sekä TTA että ELE ovat molemmat yleisiä, ja Riionheimo huomauttaakin, että jälkimmäisen käyttöä tukee paikallinen murre.

TTA-johdoksia ovat edelleen maininneet muutkin lapsenkielen tutkijat. Alpo Räisänen (1975: 261) on kirjannut uudisverbit 1;11 *haisettaa* 'nuuski' ja 3;2 *menettää* 'panee menemään, liukumaan' sekä johdokset 3;3 *yllättää* 'nosta jotta ylttäisin' ja 3;3 *katsota* 'nosta ikkunaan, jotta voin katsoa'. Jussi ja Sinikka Niemi (1985: 156) esittävät johdokset 2;0 *kiivettää* 'auttaa kiipeämään', 2;5 *suometetaan* 'liputetaan', 3;0 *tiedättää* 'pitää epätietoisena, arvuuttaa', 3;9 *tulittaa* 'panna tuleen, sytyttää', 4;7 *kiputtaa* 'satuttaa', 4;10 *kaadutti* 'aiheutti kaatumisen niin kaukaa, ettei voinut kaataa' ja 5;4 *jekutan* 'teen jekkuu'. Terttu Orpina mainitsee (1984: 11–12) uudisverbit 3;3 *kaaduttais* 'kaataisi' sekä *portitettu* ja *laidotettu* 'varustettu portilla ja laidoilla' (lapsi omasta laiturirakennelmastaan: ”miksi tämä on näin *portitettu* ja *laidotettu*?”).

Lasten uudisverbeihin kuuluu runsaasti sellaisiakin TTA-johdoksia, joiden kantasanoina on nomini, adverbi tai interjektio. TTA toimii siten yleisverbistimenä. Anneli Lieko esittää muutamia sellaisia nominikantaisia uudennoksia kuin 3;2 *luukuttaa* ja 3;3 *veitsittää* (1998: 554) sekä sellaisia interjektioihin perustuvia johdoksia kuin *huhuta* ja *hmmhtä* (1998: 557). Sirkka Vänttilän kirjaamia nominikantaisia TTA-verbejä ovat esimerkiksi *vesittää* ja *verittää* (1998: 121), partik-

kelikantaisia puolestaan *rikittää* (adverbista *rikki*) ja interjektioon *viu viu* pohjautuva *viututtaa* (mp.). Helka Riionheimo (2002b: 437) esittää runsaasti substantiivi- ja adjektiivikantaisia johdoksia (*hiettää* 'hiostaa', *meluttaa* 'soittaa kovaa', *märättää* 'kastella', *ontottaa* 'syödä ontoksi' jne.) ja sellaisia partikkelikantaisia TTA-verbejä kuin adverbipohjaiset vastakohdat *rikittää* ja *kunnottaa* sekä interjektiopohjainen *ätittää* (vauvan jokeltelusta *äti äti*).

TTA-johdoksista mielitekojohdokset ovat produktiivisia nykyisessä aikuiskielessäkin, kuten myös lapsenkielessä. Vakiintuneita ovat esimerkiksi *laulattaa* ja *tanssittaa*, uudennoksia esimerkiksi *leffattaa*, *limpsattaa* ja *sudokuttaa*.

Verbiparit, jotka koostuvat intransitiivisesta kantaverbistä ja siitä johdetusta TTA-kausatiiviverbistä, tarjoavat hyvän mallin lapsen uudisjohdosten muodostamiseen. Tärkeä malli on arkirutiineissa ja leikeissäkin taajaan käytettävä pari *syö* – *syöttää*. Aineistostani käykin ilmi, että lapset oppivat nopeasti käyttämään tätä verbiparia, sekä varsinaisen ruokailun että syömis- ja syöttämisleikkien yhteydessä. Siten Mari alkoi käyttää *syödä*-verbiä jo iässä 1;6 (aluksi adverbinomaisessa muodossa *syömään*) ja *syöttää*-verbiä iästä 1;7 alkaen, esimerkiksi 1;7 *äiti työttää* [*syöttää*], 1;8 *työttää mole* [*syöttää molempia*] (syöttäessään leikkieläimiään), *iso nalle työttää*, *työtti* [*syötti*]. Muutamassa kuukaudessa varsinkin *syödä*-verbin muotoja kertyi runsaasti lisää, esimerkiksi *söi*, *ei syö*, *syödään*, *syötiin*, *syödä*, *syönyt*, *syöty* (Laalo 2011: 52–59).

Myös muut verbiparit antavat malleja TTA-johdostyyppin monipuolisesta käytöstä. Marin ja Tomin nauhoitteissa esiintyykin lapsille suunnatussa puheessa sellaisia TTA-uudisverbien malliksi sopivia läpinäkyviä ja vakiintuneita TTA-johdoksia kuin *herättää*, *liikuttaa*, *lämmittää*, *nukuttaa*, *näyttää*, *pyörittää*, *soittaa*, *sytyttää*, *tiputtaa* sekä *venyttää*. Muutamiin nauhoitteisiin on osunut jopa sellaisia johdoksen ja kantaverbin pareja kuin *pyörii* ja *pyörittää*. Aikuiset voivat puheessaan tarjota myös muuntyyppistä tukea TTA-johdosten muodostamisen ja käytön tueksi, kuten käyttämällä ensin kantaverbiä osana sellaista usean sanan rakennetta, jolla ilmaistaan aiheuttamista, ja sitten TTA-johdosta siihen tapaan kuin Marin ikä-

kuukauden 1;7 nauhoitteesta, jossa isä käyttää ensin analyttistä ilmausta *laittaa pyörimään* ja sitten *pyörittää*-johdosta:

MARI: isi auttaa.

A: *laittaako* isi tämän hyrrän *pyörimään*?

MARI: *pyörii*.

A: hyvä, Mari *pyörittää* sitä.

Taivutusta ja johtamista yhdistää suffiksien käyttö. Taivutuksen kehityksessä saavutetaan tärkeä vaihe, kun lapsi alkaa rakentaa sanoista vähintään kolmen eri taivutusmuodon miniparadigmoja. Mari käytti päiväkirjamerkintöjen mukaan jo iässä 1;9 peräti seitsemää eri muotoa *syödä*-verbistä ja iässä 1;11 kolmea eri muotoa *syöttää*-verbistä (Laalo 2011: 54, 59). Varsinkin taajaan esiintyvien *syödä*- ja *syöttää*-verbien rinnakkainen käyttö tarjosi TTA-verbi-johdosten muodostamiselle hyvän mallin, jota Mari sitten hyödynsi myös uudisjohdoksissaan. Mari käytti kumpaakin verbiä runsaasti, *syöttää*-verbiä varsinkin leikkieläimiä ruokkiessaan. Kausatiivijohdosten laajempi käyttö ja muodostus pääsivät kuitenkin vauhtiin vasta kaksitavuvaiheen päätyttyä, siis iässä 1;11.

Nauhoitteista ilmenee, että Mari käytti jo varhain eräitä muitakin kausatiivijohdoksia, aluksi kaksitavuisia: iässä 1;8 kausatiivisia verbejä *näyttää* ja *keittää* sekä iässä 1;9 tunnekausatiivia *harmittaa*, tosin kaksitavuiseksi lyhentyneessä asussa *hammi*. Nämä eivät kuitenkaan tarjonneet yhtä läpinäkyvää mallia kausatiivijohdosten muodostukseen kuin verbipari *syö* – *syöttää* sikäli, ettei Mari käyttänyt niiden rinnalla vastaavaa johtimetonta kantaverbiä. Niinpä esimerkiksi *näkyä*-verbin käytöstä ei ole tietoja, ja sitä paitsi se olisi *k:n* astevaihtelun kannalta vaikeampi hahmottaa *näyttää*-verbin kantasanaaksi. Selvä muutos runsaampaan kausatiivijohdosten käyttöön tapahtuu iässä 1;11, jolloin Marin kaksitavuvaihe alkoi olla ohi, sillä silloin Marin nauhoitteissa on jo runsaasti sellaisia kieleen vakiintuneita kolmitavuisia kausatiivijohdoksia kuin *keinuttaa* (kantaverbi *keinua* on jo ikäkuukauden 1;7 nauhoitteessa), *muistuttaa* (kantaverbi *muistaa* esiintyy nauhoitteissa 1;7, 1;8 ja 1;9) ja *pyörittää* (kantaverbi *pyörii* jo ikäkuukauden 1;7 nauhoitteessa).

Ikäkuukauden 2;1 nauhoitteessa ovat *herättää* ja *liikuttaa*, saman kuukauden päiväkirjamerkinnoissa *kutittaa*. Tällaiset verbiparit antavat monipuolisen mallin myös omien kausatiiviuudennosten muodostamiseen.

Mari alkoi heti kaksi vuotta täytettyään muodostaa uudisverbejä TTA-johtimen avulla, kun kaksitavuvaiheen rajoitukset olivat ohi. Tomin kolmitavujen käyttöä ei juurikaan rajoittanut kaksitavutendenssi. Tomi alkoi käyttää muilta oppimiaan TTA-verbejä jo iässä 1;8: *purskuttaa*, *pötköttää*, *taputtaa*. Heti seuraavina kuukausina hän alkoi itsekkin muodostaa TTA-verbejä: 1;9 *puhuttaa* 'puhaltaa', 1;10 *pampattaa* ja *pinkottaa* (ääntä jäljitteleviä verbejä). Intransitiiviverbeihin perustuvia TTA-johtimisia kausatiiveja hän alkoi muodostaa iässä 2;1, jolloin hän otti käyttöön sittemmin pitkään käyttämänsä *hypättää*-verbin. Seuraavana kuukautena Tomi muodosti *pomppia*-verbistä kausatiivijohdoksen 2;2 *pompittaa* 'aiheuttaa pomppiminen, pompottaa'. Kaikkiaan Tomi käytti jonkin verran samoja TTA-kausatiiviuudennoksia kuin hänen kuusi vuotta vanhempi sisarensakin oli käyttänyt vastaavassa kehitysvaiheessa, kuten verbiä *pysyttää* 'pitää, auttaa pysymään': 2;10 jarrusukat *mua pysyttää* *pystyssä*.

Miksi lapset muodostavat runsaasti TTA-verbijohdoksia? Ensiksin niiden joukossa on runsaasti verbikantaisia kausatiivijohdoksia, ja kausaalisuuden taju on hyvin varhainen. Kuten Anneli Kauppinen on todennut (2020: 259), lapsi elää usein tilanteissa, joihin kuuluu tekijä, toiminta ja ajatus tavoitteesta, mutta josta voi puuttua sana, jolla aiheuttaminen ilmaistaan – ja siihen tarkoitukseen syntyy spontaanisti uusi kausatiivijohdos. Tällaisessa aiheuttamisen ilmaisemisessa aktivoituu lapsen omaksumia kielen resursseja; aiheuttaminen on koodautunut laajasti maailman kieliin, ja Kauppinen näkee siinä merkityksellisyyttä peräti evoluution näkökulmasta (2020: 258–267). Myös Eve Clark on todennut (1995: 203), että lapset tuottavat jo varhain monia kausatiivisia verbiuudennoksia.

Toiseksi TTA-johdokset ovat kätevä nomini- ja partikkelikan- taisten verbien muodostamiskeino. Kuten aineistoa tarkasteltaessa on käynyt ilmi, lasten TTA-johtimisista verbeistä monet ovat

nominikantaisia, muutamat myös partikkelikantaisia. TTA-johtimen avulla lapset voivatkin muodostaa eri sanaluokkiin kuuluvista kantasanoista verbejä, jolloin syntyy enemmän mahdollisuuksia muotoilla sanottavaansa. Kun lapset soveltavat löytämiään kielen keinoja ketterän joustavasti, ei ole kyse pelkästään ennakkoluulottomasta luovuudesta, vaan lasten on puhtaasti viestinnällisistä syistä tarpeen käyttää aikuisia monipuolisemmin hyväkseen erilaisia kielen tarjoamia mahdollisuuksia, kuten johtimia. Aikuiskieli näyttää vähemmän luovalta siksi, että uusia sanamuodosteita tarvitaan huomattavasti harvemmin, koska kielen vakiintuneet sanavarat ovat tuttuja ja riittävät varsin pitkälle täyttämään viestinnän tarpeet.

TTA-johdoksilla on useita merkitysryhmiä jo pelkästään silloin, kun ne toimivat nominikantaisina muuttamisjohdoksina. Iso suomen kielioppi mainitsee (§ 317) faktiiviset, jotka ilmaisevat kantasanan tarkoittamaksi tekemistä (esimerkiksi *letittää*, *hankaloittaa*), instruktiiviset, jotka ilmaisevat kantasanan tarkoitteella varustamista (*jauhottaa*), privatiiviset, jotka ilmaisevat kantasanan tarkoitteen poistamista (*pölyttää*), instrumentatiiviset, jotka ilmaisevat kantasanan tarkoitteen avulla toimimista (*puukottaa*) ja direktionaaliset, jotka ilmaisevat kantasanan tarkoittamaan paikkaan tai tilaan saattamista (*nauhoittaa*, *piilottaa*). Lasten uudisjohdoksissa näitä merkitysryhmiä tavataan monipuolisesti. Esimerkiksi Mari muodosti jo kaksivuotiaana runsaasti instrumentatiivisia TTA-johdoksia (mm. *piikittää*, *viuluttaa*) sekä muutamia faktiivisia, kuten adjektiivikantainen *isottaa* ja substantiivikantainen *pakettaa* 'paketoida', direktionaalisia, kuten *pinottaa* 'kasata pinoksi', instruktiivijohdoksen *kurattaa* ja tunnekausatiivin *nälettää*.

Myös partikkelikantaiset TTA-johdokset voivat johtosuhteen ansiosta olla läpinäkyvämpiä kuin vastaaviin merkityksiin jo vakiintuneet verbit sikäli, että nämä uudennokset assosioituvat helpommin vastaaviin partikkeleihin. Omassa aineistossani tällaisia ovat esimerkiksi Marin 2;3 *levätetään lelut* 'otetaan lelut esiin, laiteetaan ne levälleen', 2;3 *ympärittää* 'pyörittää itseään ympäri, pyöriä ympäri' ja Tomin 3;5 *eritetään junarataa* 'puretaan leikkijunaradan raiteiden osat erilleen toisistaan'. Samantyyppisen partikkelikan-

taisen TTA-johdoksen ovat esittäneet myös Vanttilä (1998: 112) ja Riionheimo (2002b: 437), nimittäin partikkelista *rikki* johdetun verbin *rikittää* 'rikkoa'.

TTA-johtimen produktiivisuuteen lapsenkielessä vaikuttaa sekin, että lapset suosivat TTA-kausatiivijohdoksia läpinäkyvien johtosuhteiden takia. Kausatiivijohdokset ilmaisevat kantaverbin ilmaisevan tekemisen aiheuttamista, ja lapsenkielen TTA-johdosten avulla syntyy usein läpinäkyviä johtosuhteita kantaverbin ja aiheutusverbin välille (Laalo 2011: 257–262). Erittäin merkittävästi läpinäkyvyys paranee silloin, kun vakiintuneessa sanastossa kantaverbi ja aiheutusverbi ovat keskenään täysin erikantaisia, kuten *keittää* ja *kiehuu*, *kuolee* ja *tappaa*, *lähettää* ja *menee* tai *pysyy* (*paikallaan*) ja *pitää* (*paikallaan*). TTA-johtimen avulla kantaverbi ja aiheutusverbi saadaan samakantaisiksi seuraavaan tapaan:

kiehuu → *kiehuttaa* (pro *keittää*)

kuolee → *kuolettaa* 'aiheuttaa kuoleamisen' (pro *tappaa*)

menee → *menettää* 'aiheuttaa menemisen' (pro *lähettää*)

pysyy → *pysyttää* 'aiheuttaa pysymisen' (pro *pitää* [*paikallaan*])

Räisänen (1975: 261) esittää vastaavanlaisia tapauksia: 1;11 *haisettaa* 'nuuskii', 3;2 *menettää* 'panee menemään, liukumaan', 3;3 *yllätäm minua* 'nosta jotta yltäisin', 3;3 *katsotam minua* 'nosta ikkunaan jotta voin katsoa'. Samaan tapaan myös Niemi – Niemi (1985: 156): 2;0 *kiivettää* 'auttaa kiipeämään'.

Tällaisten tapausten lisäksi johtosuhteen läpinäkyvyyttä edistävät sellaiset uudisverbit, joissa *kääntyy*-tyyppisen yksipaikkaisen refleksiivijohdoksen pohjalta muodostetaan kaksipaikkainen kausatiivijohdos, kuten *kaatuu* → *kaaduttaa*, *kääntyy* → *käännyttää*. Näin muodostuu havainnollisempia johtosuhteita tapahtumisverbien ja aiheuttamisverbien välille. Tätä TTA-johdosten läpinäkyvyyttä verrattuna yleiskielen samaa tarkoittaviin verbeihin havainnollistaa seuraava TTA-verbien valikoima. Kun lapset muodostavat yksipaikkaisten *kaatuu*-, *paahtuu*-tyyppisten intransitiiviverbien pohjalta kaksipaikkaisia, transitiivisia TTA-johdoksia, nämä uudisjohdokset

korvaavat *kaataa*-, *paahtaa*-tyyppisiä verbejä, joissa aiheuttamisen merkitys ei ole yhtä läpinäkyvästi ilmaistuna kuin TTA-johdoksissa. Itse asiassa voikin oikeastaan pitää nurinkurisena sitä, että aiheutusverbit tyyppiä *kaataa* (jotka ovat kaksipaikkaisia eli joihin liittyy sekä aiheuttaja että teon kohde) ovat morfologisesti yksinkertaisempia kuin niiden *kaatua*-tyyppiset johdokset, jotka ovat yksipaikkaisia, tapahtumista ilmaisevia intransitiiviverbejä. Tätä nurinkurisuutta lapsenkielen TTA-johdokset korjaavat, kun niiden avulla muodostuu sellaisia läpinäkyviä johtosuhteita kuin *kaatuu* : *kaaduttaa* ja *kiehuu* : *kiehuttaa* samaan tapaan kuin on yleiskielen verbipareissa *karttuu* : *kartuttaa* ja *sattuu* : *satuttaa*. Näin muodostuneet uudet verbiparit ovat läpinäkyviä, koska niissä tapahtumista ilmaiseva yksipaikkainen intransitiiviverbi on lyhyempi ja pelkistetympi kuin sen pari, kompleksisempi kaksipaikkainen aiheutusverbi. Asiaa havainnollistavat seuraavat johtosuhteet; uudisverbit on poimittu aiempien lukujen aineistosta:

innostuu → *innostuttaa* (pro *innostaa*, *saa innostumaan*)

kaatuu → *kaaduttaa* (pro *kaataa*)

kiehuu → *kiehuttaa* 'aiheuttaa kiehumisen' (pro *keittää*)

kiinnostuu → *kiinnostuttaa* 'saa kiinnostumaan'

kuivuu → *kuivuttaa* (pro *kuivaa*)

kääntyy → *käännyttää* (pro *kääntää*)

paahtuu → *paahduttaa* (pro *paahtaa*)

vaihtuu → *vaihduttaa* (pro *vaihtaa*)

Samansuuntaisesti on tämän asian esittänyt myös Vanttilä (1998: 112), joka kiinnittää huomiota siihen, että lapset voivat johtimen TTA avulla tuottaa läpinäkyvästi kausatiivisia muotoja läpinäkyvämmien sijaan. Koska kausatiivisuus ei ole morfologisesti läpinäkyvää sellaisissa verbeissä kuin *kaataa*, *rikkoo*, *sotkee*, *tappaa* ja *vaihtaa*, jotka eivät sisällä TTA-johtimen kaltaista selvästi kausatiivista johdinainesta, lapset muodostavat TTA-aineksen sisältäviä läpinäkyviä uudisjohdoksia kuten *kaaduttaa*, *rikittää*, *sotkettaa*, *kuolettaa* ja *vaihtuttaa* ("tuuppa kattoon! mää *vaihtutan*" 'aiheutan värin vaihtumisen'). Näin syntyvien johdosten vahvuutena on juuri

se, että niissä aiheuttamista ilmaistaan selvästi kausatiivijohtimen avulla (Vänttilän esimerkki mp. ”varokaa polttaa! tää voi *poltattaa*”, siis ’aiheuttaa sen, että polttaa kipeästi’).

TTA-johdosten muodostamiseen on tarvetta vielä siksikin, että osa lasten kausatiivijohdoksista näyttää tähtäävän tietyn nimenomaisen merkityksen ilmaisemiseen. Esimerkiksi verbin *kaaduttaa* ’aiheuttaa kaatuminen’ avulla voidaan ilmaista nimenomaan jonkin olennon tai asian kaatamista nurin erotukseksi verbistä *kaataa*, jonka merkitykseen ’kaataa nestettä’ lapset tutustuvat jo varhain päivittäisten ruokailujen yhteydessä, kun mukiin kaadetaan juomaa. Oma merkitysvivahteensa on niin ikään lasten usein käyttämillä johdoksilla *kuoletttaa* ja *kuolluttaa* sikäli, että ne ovat tyypillisesti käytössä lasten leikeissä, joten niitä käytetään sikäli eri merkityksessä kuin varsinaista oikean kuoleman aiheuttamista tarkoittavaa *tappaa*-verbiä, että niillä ilmaistaan leikkiin liittyvää väliaikaisen kuoleman aiheuttamista eikä todellista, peruuttamatonta tappamista. Näitä kuvaa seuraava asetelma:

kaatuu → kaaduttaa nurin (esim. muovieläimiä) vs. kaataa nestettä, jauhoja, sokeria tms.

kuolee → kuoletttaa (~ kuolluttaa) leikissä vs. tappaa ’aiheuttaa todellinen kuolema’

Vastaavanluonteinen ero kuin kaatamisesta yleensä käytetyllä verbillä *kaataa* ja merkitykseltään selvästi kausatiivisella lasten uudisjohdoksella *kaaduttaa* ’aiheuttaa kaatuminen’ on Mari Siiroisen (2001: 84) aikuiskielestä mainitsemilla verbeillä *liukastaa* ’tehdä liukkaaksi’ ja *liukastuttaa* ’aiheuttaa liukastuminen’.

Edelleen yhtenä syynä TTA-johdosten runsaaseen muodostukseen on, että kyseessä on hyvä keino ilmaisuvoimaisen verbin muodostamiseksi. Lapset muodostavat TTA-johtimen avulla hyvin ilmeikkäitä onomatopoeettisia verbejä, joiden kantasanana on ääntä jäljittelevä interjektio. Nämä johdokset ilmaisevat kantasanana kuvaaman äänen aiheuttamista. Mari muodosti muutamia ääntä jäljitteleviä TTA-johdoksia, joista ensimmäinen oli ampumisen ääntä jäljittelevä 1;11 *pamputtaa* (”*pamputtaa* / pam! pam!”). Tämä uudis-

verbi lankesi siis yhteen *pamppu*-sanasta johdetun *pamputtaa*-verbin kanssa. Toinen Marin onomatopoeettinen TTA-johdos oli 2;3 ”*haahtatko* sille (leikkinarsulle)? sano haah!” Tämä uudisverbi oli niin erikoinen, että Mari selvensi sen merkitystä esittämällä kysymyksensä jatkoksi parafrasoin.

Tomi alkoi tuottaa ääntä jäljitteleviä TTA-uudisverbejä jo varhain ja muodosti niitä kohtalaisen runsaasti, esimerkiksi 1;9 ”*kuumii / puhuttaa*” (puhaltaa keitettyihin porkkanoihin), 1;10 ”*pinkottaa* ping pong”; ”*mikä pampatti?*” ’pamahti’; 1;11 ”*titto pinkottaa* pim pom” (soittaisi ovikelloa); 1;11 ”*pumputa // pumputam* mulle // kä-sillä *pumputa*” (ilmapallon pompauttamisesta), 2;0 ”*pumputas* sinä kanssa // minä kanssa *pumputan*”, 2;4 ”sit mä ajan / ja *vummutan* // vum vum vum vum” (ääntelee ajellessaan leikkiautolla); ”*minä vummutin*”, 2;10 ”saanks mä sit taas *puppottaa?*” (tahtoo vaahdottaa pesuainetta), 3;0 ”sem pullon joka *blubluttaa*” (pullosta tulee kuplia veden alla), 3;2 ”mä *plötsäytän* ton” (tipauttaa kermaviiliin purkista piirakkataikinaan).

Ääntä jäljitteleviä TTA-uudisjohdoksia ovat maininneet myös muutamat opiskelijat lapsenkieltä käsittelevän opetuksen yhteydessä: Maria Annala kertoo puhuneensa itse lapsena tukan *kliklitämisestä* tarkoittaessaan kampauksen muotoilemista hiusraudalla; Eeva-Stiina Kuusniemen siskon poika (2 ½ vuotta) käytti verbiä *primprauttaa* ovikellon soittamisesta, ja Hanna Hakala mainitsee verbin *plimplittää* ’painaa bussin pysähtymisnappia’.

Samantyyppisiä ääntä jäljitteleviä TTA-johdoksia esittää myös Lieko (1998: 564): 2;2 ”näin minä *kopotan*” (← *kop kop*), 2;6 ”*minä huhutan* tällä” (’sanon huhuu’), 3;5 ”*älä hmhmtä*” (’älä sano hm hm’; mts. 554). Väänttilä (1998: 121) mainitsee verbin 3;9 *viututtaa* ’aiheuttaa ääni *viu viu*’. Myös Riionheimo (2002b: 437) on kirjannut ääntä jäljittelevän johdoksen: kun vauva jokelsi *äti äti*, isosisko komensi: ”ei *ätitetäk* kuulep poika”. Raija Lehtinen mainitsee verbin 2;6 ”*sinä ymtit*” ’ääntelit *ymm*’.

Vielä yksi syy on pragmaattinen. Muutamiiin lasten varhaisiin TTA-johdoksiin kuuluu sellaisia uudisverbejä, joilla lapset kertovat tarvitsevansa apua kantaverbin ilmaiseman toiminnan onnis-

tumiseksi. Tällaisten auttamisverbien malleina ovat sellaiset verbiparit kuin *syö* ja *syöttää*, *keinuu* ja *keinuttaa*, *kylpee* ja *kylvettää*, joiden jälkimmäisiä jäseniä eli TTA-johdoksia aikuiset käyttävät auttaessaan lapsia tekemään kantaverbien ilmaisemia toimintoja. Tämän mallin pohjalta Mari muodosti esimerkiksi seuraavia TTA-johtimisia verbejä, joihin liittyy olennaisesti 'auttamisen' merkitys: Mari 2;₁ *ajattaa*, 2;₀–2;₁₁ *juoksettaa*, 2;₁ *kiivettää*, 2;₀–2;₁ *nousettaa*.

Samaan tapaan muutkin lapset ovat käyttäneet TTA-johdoksia niin, että niihin liittyy 'auttamisen' merkitys, kuten Räisäsen (1975: 261) kirjaamat 3;₂ *menetä* 'auta liukumaan', 3;₃ *yllätä* 'nosta jotta yltäisin', 3;₃ *katsota* 'nosta ikkunaan jotta voin katsoa'; samoin Niemi – Niemi (1985: 156) 2;₀ *kiivettää* 'auttaa kiipeämään'.

Eräistä TTA-johdoksista on tietoja hyvinkin monien lasten kielestä. Tällaisia lasten suosikkiuudisverbejä ovat esimerkiksi *kuolettaa* ~ *kuolluttaa*, jota lapset käyttävät *tappaa*-verbin sijasta (Laalo 2011: 260). Syynä voi olla, että uudisjohdoksen mielikuvaan ei liity oikeaa hengen menetystä vaan leikkikuolema, kuoleamisen aiheuttaminen leikisti. Verbi *kuolettaa* näyttää syntyvän luontevasti yhä uudestaan, tosin myös todellista kuolemista tarkoittamaan, sillä siitä on tietoja jo Kalevalasta (15:187): "Jo on poikasi, poloisen, kaotettu, *kuoletettu* Tuonen mustahan jokehen". Sama verbi esiintyy kansanrunossa, joka on kirjattu Kannaksen Sakkolasta: "kunkas mie tapan talosta, kunkas *kuoletan* kylästä". Tällaiset kansanrunouden tapaukset ovat kuitenkin lapsille vierasta kielenkäyttöä.

Toinen monien lapsien toisistaan riippumatta tuottama uudenos on *kaaduttaa* merkityksessä 'aiheuttaa kaatuminen' (Laalo 2011: 258–261). Marin ja Tomin lisäksi uudisverbin *kaaduttaa* 'aiheuttaa kaatuminen' mainitsevat Niemi – Niemi (1985: 156), Väänttilä (1998: 112), Riionheimo (2002b: 436) ja Savonen (2019: 39), joka kertoo lapsen alkaneen käyttää *kaaduttaa*-johdosta kolmivuotiaana ja käyttäneen sitä vielä kahdeksanvuotiaanakin.

Muita useilta lapsilta kirjattuja ovat esimerkiksi *kiivettää* 'auttaa kiipeämään' (Laalo 2011: 258; Niemi – Niemi 1985: 156) ja *menettää* 'auttaa menemään'. (Laajempi katsaus tällaisiin verbeihin ks. Laalo 2011: 254–268.)

6.1.2 Muuttumisverbejä

Joukko muuttumisverbejä on muodostettu TTA-johtimisista verbeistä johtimilla U ja UTU, esimerkiksi *polttaa* → *polttua*. Näiden muodostus alkaa myöhemmin kuin TTA-johdosten, eikä ole yhtä runsasta. Mallina ovat sellaiset vakiintuneet verbiparit kuin *maistaa* – *maistua*.

Mari käytti *polttua*-johdosta monen vuoden ajan: 2;9 ei *poltu*; 2;10 käletkin *polttuu*; 3;2 huulet *polttuivat*; *polttui* hammas; 3;5 se *polttuu*; 3;5 eihän se *polttuiskaan*; 3;6 nuotio alkaa *polttua* 'palaa, syttyä'; 4;7 ettei sen nahka *polttuis* 'palaisi'; 5;0 mä oon ihan *polttunu* // mä oon tulikuuma; 5;1 sitten mekin *poltumme*.

Muita Marin *polttaa* → *polttua* -tyyppisiä johdoksia aikajärjestyksessä: 2;6 tämä ei *riputtunu* [*ripustunut*]; 3;1 *keittumaan* 'keittymään, kiehumään'; 3;2 ettei selkä *kolahlu* johonkin; 4;9 *pakottuu* heilumaan; 5;0 *taivuttuu* taaksepäin; 5;0 mikä numero siellä *näyttyy*? (näkyvä lämpömittarissa); 5;9 se *nipisty*.

Edellisten lisäksi Mari muodosti vielä sellaisen muuttamis- ja muuttumisjohdosten parin, jonka molemmat jäsenet ovat uudisjohdoksia. Toisin kuin vakiintunut verbi *parantaa*, jonka tavallisin käyttö liittyy sairaudesta parantamiseen, ja vastaava muuttumisverbi *parantua*, jonka tavallisin merkitys on 'parantua sairaudesta', kaksi Marin uudisverbiä liittyi muulla tavalla paremmaksi tekemiseen, ja ne perustuivat *hyvä*-vartaloon: 5;10 aiot *hyventää* mökkiäsi 'tehdä paremmaksi'; 5;10 *hyventyy* 'saa etua mpelissä', 5;11 *hyventää* tätä peitettä 'kohentaa'.

Johtosuhteen A → U produktiivisuutta osoittaa myös se, että Mari tuotti sen varassa takaperoisjohdoksenkin, nimittäin *ruostua*-verbistä uudisverbin *ruostaa* 'ruostuttaa'. Hän toivoi elokuvaa katsottaessa, että sade tekisi kauriita jahtaavien metsästäjien aseista toimintakelvottomia: 4;2 entä jos vesi *ruostaa* metsästäjien pysyvät? 'ruostuttaa'. Muodoste on kiinnostava, sillä Marilla olisi ollut toinenkin keino kausatiiviverbin johtamiseen, nimittäin hänen itsensäkin taajaan käyttämä TTA-johdin (*ruostuu* → *ruostuttaa*). Takaperoisjohdos on saattanut voittaa kilpailevan johtamiskeinon

lyhyytensä ansiosta, ja mallina sille olivat Marin jo oppimat vakiintuneet *vaihtaa* → *vaihtuu* -tyyppiset verbiparit.

Tomi muodosti vastaavanlaisia A → U -verbijohdoksia: 3;9 *irrotuu* 'irtoa', 3;5 *katkastuu* 'katkeaa', 3;4 *kolahtu*, 3;0 *lopettuu*, 4;5 *vety* (← *vetää*: 'ne *vety* samalla kun mä vedin näit'), 4;5 *levitty*, 4;3 *ison-tunu*, 5;0 *keittymään* 'kiehumaan', 5;3 *lopettuu*, 7;2 käsi *polttu* (kun sarjakuvassa Possu oli polttanut kätensä).

Myös muiden lasten kielestä on kirjattu vastaavanlaisia muuttumisverbijohdoksia. Riionheimo (2002b: 441) esittää *haistuu*-verbin, esimerkiksi 3;7 "miltä se *haistuu*" 'haisee', 6;2 "ihanantuoksuiselta *haistuu* tää voie" 'haisee'. Nygrén (2019: 74) mainitsee verbin *nostua* 'nousta': 3;2 "näistä *nostuu* se kantapää".

Muuttumisverbien johtamisessa esiintyy varsin monipuolista morfologista variaatiota, kuten Marin ja Tomin aineistoa tarkastellessa on käynyt ilmi. Tätä variaatiota tavataan myös aiemmissa lapsenkielen uudissanoja käsittelevissä julkaisuissa.

Jussi ja Sinikka Niemi (1985: 156) esittävät muuttumisverbin, joka tiivistää ilmaisan lyhyeksi: 4;5 *ei pesy* 'ei puhdistu pesten'. Anneli Lieko (1998: 554) esittää muuttumisverbit 2;5 *likkautuu* [*rikkautuu*] 'menee rikki' ja 3;10 *raikkaantuu* 'tulee raikkaaksi'. Erittäin runsaasti muuttumisverbejä esittää Helka Riionheimo (2002b: 438–439): 2;2 *päällystäytyy* 'pukeutuu', 2;5 *märkänen* 'tulen märäksi', *kuumanen* 'minulle tulee kuuma', 3;0 *märkästyn* 'kastun', 3;1 *sukellun* 'joudun sukelluksiin', 4;1 *valonee* 'tulee valoisaksi', 4;8 *kuivenee* 'kuivuu', 6;2 *märityä* 'kastua', 6;3 *majautua* 'majoittua', 6;5 taivas näyttää *pilvenevän* 'pilvistyvän'. Verbeissä tavataan myös kiinnostavaa vaihtelua: 3;10 *säreytyä* (*hei elä säleyvvy* 'älä mene rikki') ~ 3;11 *särkeytyä* (*se särkeytyi* 'särkyi') ja edellä mainitut 6;2 *märityä* ~ 3;0 *märkästyä* 'kastua'.

Laitsaarten teoksessa (1996) on kolme muuttumisverbiä, kaikki kolmivuotiaan lapsen muodostamia: *lepoutua* 'rentoutua', *muniutua* 'kuoriutua' ja *syväytyä* 'kaivautua'.

6.1.3 ELE-johtimisia uudisverbejä

ELE-johdin on toinen lapsenkielen uudennoksissa hyvin produktiivinen johdin (Laalo 2011: 266–267, Riionheimo 2002a: 267–268, Toivainen 1997: 153–154, 156). Lapset käyttävät sitä sekä verbikantaisena johtimena että yleisverbistimenä TTA-johtimen tapaan. ELE-johdin ei kuitenkaan ole yhtä produktiivinen kuin TTA.

Riionheimo (2002b: 435–436) esittää nelisenkymmentä ELE-johtimista uudisverbiä ja mainitsee, että paikallinen murre tarjoaa runsaasti malleja ELE-johdosten käytölle. Jussi ja Sinikka Niemi (1985: 156) mainitsevat verbin *loputella* 'lopettaa', Sirkka Vänntilä (1998: 121) esittää nelisenkymmentä kontinuaatiivistyyppistä ELE-johtimista uudisverbiä. Laitsaarten teoksessa on mukana sellaisia kuin *kirkkailla* 'siristellä silmiä', *lipistellä* 'nuolla', *namitella* 'nautiskella', *surustella* 'ikävoidä' ja *vieheillä* 'virvelöidä'.

Tomi tuotti kohtalaisesti ELE-johdoksia sekä verbeistä että nomineista, kuten aineistoa käsitellessä kävi ilmi. Mari tuotti niitä vielä runsaammin ja varsin luovasti, esimerkiksi seuraavaan tapaan katsolessaan Muumi-palapelin kuvaa: 3;4 Hemuli tossa *hemuilee*; siinä Niiskuneiti *niiskuilee*; ja siinä Muumipappa *pappailee*.

Pitemmillä frekventatiivijohtimilla *-ksele-* ja *-skele-* tuotetuista lapsenkielen uudennoksista on vain vähän tietoja, mutta esimerkiksi Minna Oksa (2003: 29) on kirjannut *uida*-verbin johdoksen *uiriksel-la*: 3;11 täällä on kiva *uiriksella*. Samasta kantaverbistä on Lieko (1998: 554) kirjannut johdoksen 3;3 *uimaskelen*, ja lisäksi *piirtää*-verbistä johdoksen 3;4 *piileskelen* [*pireskelen*] 'piirtelen'.

6.1.4 Momentaanisia uudisverbejä

Momentaaniverbien johtimia ovat esimerkiksi *AhtA*, *Aise* ja *UTTA*. Viimemainitulla syntyy tyypillisesti momentaanisia aiheutusverbejä, kuten ”jos sul on jotain mun omaa suus niin *plutkauta* pois!” (LLA); Tomi 2;6 ”mä panen sen varovasti tänne, *pompautan*” (marmorikuulan), 3;2 *plötsäytän* (kermaviilin purkista, niin että se plötsähtää kulhoon), 4;10 *nytkäytän*, 5;0–5;5 *ponnautti* 'laittoi ponnahtamaan', 5;1 *stoppauttaa*, 6;9 *hörpsäytän*; Mari 3;6 *viuhkautin*, 3;10 *pujautti* 'pujotti, sujautti', 5;1 *hipauttaa* 'hipaista', 5;11 *tapautat* 'taputat äkkiä'.

Mari tuotti kaksivuotiaana momentaanijohdoksia useilla johtimilla, ensimmäisen (U)TTA-johtimella: 2;5 minä kohta *kipautan* ('kipaisen') tonne eteiseev valottamaav valot. Toinen syntyi johtimella *Aise*: 2;10 nyt Kalle Kani *hyppäsee* niin kovaa että kaatuu. Nauhoitteissa hän käytti useita kieleen vakiintuneita *Ahta*-johtimisia momentaaniverbejä, ja kolmivuotiaana muodosti tällä johtimella jo uusiakin: *leikahtaa* 'leikkiä lyhyt hetkenen' ja *nauhahtaa* 'vingahtaa'.

Marin nauhoitteessa ikäkuukaudelta 3;6 on riittävästi kontekstia, joka havainnollistaa yhden innovatiivisen momentaanijohdoksen syntyä. Aluksi Mari kertoo, että voi leikissä käyttää viuhkaa niin, että sillä viuhdotaan susia pois, ja selostaa sitten: "minulla on tämänoinen kova viuhka jolla viuh[d]on susia". Isän kysyttyä, lähtevätkö sudet kun niitä viuhdoon, Mari vastaa: "jos niitä kahdella viuhkalla viuhdoon päähän niin ne kyllä lähtee". Sitten hän alkaa toimia ja selostaa: "mä läimäytän tällä – – nyt läimäytän – – minä läimäytin niitä susia päähän". Isän kysyttyä, tuliko susia monta, Mari tiivistää lopuksi: "minä niitä kaikkia *viuhkautin* tällä viuhkalla".

Tomi muodosti kaksivuotiaasta alkaen uusia *Ahta*-johtimisia momentaaniverbejä, kuten 2;6 "mä näin ku toi *vilkahti*" (palohälyttimen valo välkkyi lyhyesti), 2;9 *aukahtaa* 'auea pieneksi hetkeksi', 3;2 "entäs jos sult *pulahtaa?*", 3;11 "tää *hytkähti* liikkeelle" (leikkiauto lähti äkkiä liikkeelle); "tää auto *hytkähtääkin* takaperin liikkeelle", 4;10 *mutkahtaa* 'tekee mutkan', 5;5 "sekunttiviisari *tikahtaa* siihen väliin ja *tikahtaa* siit pois" (sen pituinen on sekunti: viisari liikahtaa kahdesti tik-äänen päästäen). Aikuiskieli tarjosi näiden muodostukseen hänelle runsaasti malleja: nauhoitteissa on seuraavia aikuisten käyttämiä, kieleen jo vakiintuneita *Ahta*-momentaaniverbejä: 1;8 *pyörähtää* (samassa nauhoitteessa kiinnostavasti myös *pyöriä* sekä aikuisten että Tomin puheessa), 1;9 *pyörähtää* ja *tupsahtaa*, 1;10 *horjahtaa* ja *tipahtaa*, 2;1 *keikahtaa*, 2;6 *tipahtaa*, 2;7 *säikähtää*, 3;0 *heilahtaa*. Tomi itse käytti nauhoitteessa 2;2 verbiä *liikahtaa*.

Tomi alkoi nelivuotiaana muodostaa momentaanuudennoksia *Aise*-johtimen avulla: 4;1 *se puskasee* 'puskee', 4;3 *ne voi puskasta* 'puskea', 4;3 *tää kauhasee*, 4;7 *nyrkäs* 'löi nyrkillä'. Hän oli kuitenkin jo iästä 1;10 alkaen käyttänyt *potkaista*-verbiä, joten sinänsä joh-

dostyyppi oli hänelle tuttu. Nauhoitteissa aikuiskieli tarjosi tällekin johdostyypille muutamia vakiintuneita malleja: 2;1 *repäistä*, 2;6 *pyyhkäistä* ja 2;9 *käväistä*.

Vaikka Tomi tuotti varsinaisia *Aise*-verbejä vähänlaisesti, niitä syntyi piilevästi eräiden substantiivijohdosten muodostuksessa. Esimerkiksi pilkkoessaan kesäkurpitsaa Tomi totesi, että jäljellä on enää viimeinen veitsellä tehtävä pilkkomisliike: 5;3 enää yks *pilkkasu*. Tässä siis ilmaukseen on kätkeytyneenä momentaaniverbi *pilkkaista* 'pilkkoa yhdellä vedolla'. Vastaavalla tavalla pilkottaessa omenoita Tomi sanoi: 5;3 yhel *veitsaisulla* mä pilkon kaksi omenaa. Siis *veitsaisemalla* yhdellä veitsen liikkeellä kaksi omenaa pilkkoutuu. Paperia leikatessaan hän puolestaan selitti: 6;5 yhdellä *saksasulla* sais tän paperin halki, yhdellä *minisaksasulla*. Pienen paperipalasen saisi leikattua yhdellä saksien kertapainalluksella eli *saksaisemalla*.

Myös varsinainen verbijohdos syntyi, ja sekin liittyi kasvien käsittelyyn *pilkkaisun* ja *veitsaisun* tavoin, kun Tomin muodosti *Aise*-johtimisen momentaaniverbin *kuoraista* 'kuoria äkkiä': 6;6 mä voisin *kuorasta* yhem mandariinin (*kuoria* → *kuoraista*).

Tomi muodosti pari deskriptiivissävyistä momentaanijohdosta UTTA-johtimen avulla. Kummankin kantana oli deskriptiivisana (*plöts* ja *hörps*). Auttaessaan piirakan teossa Tomi tipautti kermaviilin purkista piirakkataikinakulhoon ja sanoi 3;2 "mä *plötsäytän* ton". Kun Tomi oli lusikoimassa lautaselta mansikoista valunutta nestettä, aivan mansikkamehun loppuja oli vaikea enää lusikoida, jolloin hän päätti hörpätä loput lautaselta ja selitti 6;9 "nytem minä *hörpsäytän* tuosta lautasen reunalta loput". Samaa johdostyyppiä oli edelleen 7;9 "sit ku ottaa viel sellasen kepin ni sielt saa *sui-kautettuu* sen pois" (kepin avulla ylettyy sipaisemaan kaapin päältä sinne joutuneen lelun alas).

6.1.5 Uudisverbeissä tavattavaa variaatiota

Lasten uudisverbeissä tavataan vaihtelua, joka kertoo monien eri verbityyppien produktiivisuudesta ja uudissanojen vakiintumattomuudesta: lapset muodostavat toisinaan samasta kantasanasta synonyymisiä johdoksia useilla eri johtimilla. Esimerkistöä Marin kielestä:

kameroida ~ kamerata 'valokuvata'

2;5 *kameroin* 'kuvaan', 2;7 ei *kamerata*; *kamerataan* 'kuvataan', 2;7 sitten *kameraat* meijät 'valokuvaat'

ilottaa ~ ilo(i)staa ~ iloisuttaa 'tehdä iloiseksi' ~ *olla ilostunut* 'olla iloinen, ilahtunut'

3;5 *ilottaisiko* sinua, 3;6 ei *ilostanut*; nyt *ilosti*; oli *ilostanut*, 3;8 *iloistaa*; 3;8 *iloisuttaa* 'ilahduttaa', 3;9 *iloisuttaa*, 3;9 *ilostunu* 'ilahtunut'

hemuloi ~ hemuilee

3;4 hemuli siinä *hemuloi* – – hemuli tossa *hemuilee* – – ja tossa hemuli *hemuloi*

Vaihtelua oli myös Tomin muodosteissa: 4;4 *huonottaa* ~ 5;6 *huonouttaa* 'huonontaa', 4;3 *kovistan* ~ *kovautan* (vauhtia), 4;0 *märättää* ~ 4;7–5;0 *märittää* ~ 5;1 *märyttää* 'kastelee, tekee märäksi', 4;5 *ponnuttaa* ~ 5;0–5;5 *ponnauttaa* 'laittaa ponnahtamaan', 4;4 *rikastaa* ~ *rikauttaa* 'tehdä rikkaammaksi', 5;1 *jekutella* ~ 5;2 *jekkuilla* 'tehdä jekkua'.

Seuraavissa tapauksissa Tomi muodosti samasta kantasanasta useilla eri johtimilla uudisverbejä, mutta niillä oli keskenään erilaiset merkitykset:

3;9 *hypittää* 'laittaa hyppimään' ~ 2;1–2;8 ja 4;3 *hypättää* 'hyppäyttää'

4;4–4;5 *kylmittää* ~ 5;1 *kylmyttää* 'palelee' ~ 5;4 *kylmettää* 'tekee kylmäksi'

3;7 *laskettaa* (pulkalla rinnettä) ~ 2;9–3;2 *laskeuttaa* 'aiheuttaa laskeutuminen'

Riionheimo mainitsee artikkelissaan (2002b: 438) seuraavia vaihteluita:

3;10 *säreytyä* ~ 3;11 *särkeytyä* 'säryä' ja 6;2 *märistyä* ~ 3;0 *märkästyä* 'kastua'.

Laitsaarten lisäaineistossa on merkityksessä 'kastella' eri lapsilta seuraavia *märkä*-adjektiivista johdettuja verbejä: *märentää*, *märkiä*, *märättää*, *märyttää* 'kastella'; *märäntyä* 'kastua'.

6.1.6 Yhdysverbejä

Lasten uudissanoissa on mukana myös yhdysverbejä. Usein ne on

muodostettu niin, että joko vakiintuneeseen tai tilapäiseen yhdys-sanaan liittyy verbinjohdin. Tämä ei kuitenkaan ole ainoa keino, vaan myös vakiintuneeseen verbiin voi liittyä täsmentävä alku, kuten *leikkinnukkumaan*, *miekkataistellaan* ja *vuoristoalppikiivetä*.

Marin yhdysverbejä: 2;8 *muovailuvahoinu* 'leikkinyt muovailuvahoilla', 3;6 *kissajututtaa* 'tekee mieli kissajuttuja iltalukemiseksi', 3;4 *lihapullaillaan* (istuu ja pyörii ison pallon päällä; ilmeisesti assosiaatio siihen, kuinka lihapullia muotoillaan käsin pyörittelemällä); 3;4 *lihapullaile* tällä lailla (istuu pallolla ja pyörittelee sitä allaan); 3;9 mä olin *huonekkalustanus* sen tohon (pannut kaapin paikalleen nukkekodissa).

Marin yhdysverbeistä monet olivat tilapäismuodosteita, joista kutakin Mari käytti vain kerran: 4;4 mä meen *leikkinnukkumaan*, 4;8 nää apinat *sirkustemppuilis*; 4;9 *mielikuvittelee*; 4;11 *miekkataistellaan* 'miekkaillaan', 4;11 *vuoristoalppikiipeeviä* leijonia. Viimeiset Marilta kirjatut yhdysverbit olivat 10;3 *tervetulottaa*, 11;6 *sinitarrata* 'kiinnittää sinitarralla' ja 11;10 *kaatosataa*.

Tomin yhdysverbejä olivat 4;2 *iltalukea*, 4;5 *pikataksittaa* (pikataksin tarjoamasta kyydistä), 4;6 *parkkipaikattu* 'pysäköity', 4;10 *vesipyssyillään*, 5;3 *täysavata* 'avata kelmu kokonaan', 5;4 *muovailuvahailla*, 5;4 *hengenpelastaa*, 6;0 *epätasota* 'muokata maata', 7;9 *iltpalatella*, 8;10 *kaukoputkeloida* 'katsella kaukoputkella' (mallina saman puhunnoksen *kiikaroida*).

6.1.7 Varattuja sana-asuja

Lapset muodostavat niin runsaasti uudissanoja, että toisinaan uudisjohdokset lankeavat yhteen kieleen jo vakiintuneiden sana-asujen kanssa – mahdollisesti lapsi on kuullutkin sanan, mutta kehittää sille oman merkityksen. Tällaisiin kuuluu Marin pitkään käyttämä verbi *äänestää* 'pitää ääntä, puhua, kuuluttaa kovaa':

3;11 *äänestetään* toisiamme (puhutaan pahviputken läpi, ääni muuntuu)
4;3 nyt *äänestettiin* 'kuulutettiin' (leikkii sirkusta: esiintymisvuoro kuulutettiin)

4;8 tää *äänesti* siks että kaikki kuulis (kuulutti kovaa, mitkä leikkieläimet ovat kadoksissa)

4;9 mitä sinulla on *äänestettävänä*? 'sanottavana' (ojentaa lusikkaansa leikkien että se on mikrofoni); ja lopeta kirjoittaminen, äänestämiseen ei kuulu kirjoittaminen!

Tomin aineistosta vastaavia yhteenlankeamisia:

3;5 *eritetään* junarataa! ja nyt täytyy sen purkaat tai *erittää* (A: mitä se erittäminen on? T:): et pannaan kaikki *eri* paikkoihin

4;3 (A: oletpas sä tehnyt hienon kakun noista duplopalikoista T:): mä vähän viel *hienonnan* sitä

4;6 mä *hienonnan* tota mejjän junarataa 'teen entistä hienommaksi'

4;9 *jännitetään* pikkusen leikkii ja käännetään suuntaa // tää (juna) vaihto suuntaa ni voi tullak kolareita helpommin 'tehdään jännittävämmäksi')

4;4 äiti, mä vähän *rikastin* sua 'tein rikkaammaksi'

4;8 siks ne *sähkötti* sitä yhtä koska se sano "tässä teidän tyhmä ilmapuntarinne" (hattivatit antoivat sähköiskun Muumille tai Hemulille, "sähköttivät" tätä)

7;8 mä ain *sähkötän* nenäni / se tulee ihan sähköseks / tai siis toi fließ [fleece] hankaa mun tukkaa (jolloin syntyy staattista sähköä)

Tomi käytti usean vuoden ajan johdosta *viileä* → *viilettää* 'tehdä viileä(mmä)ksi':

3;1 (A: tule parvekkeelta sisään T:): mut ku mä vähän *viiletän* (A: ai mitä sä teet? T:): mä *viiletän* mua

5;1 mä vähän *viiletän* tätä sauna (pitää saunan ovea auki, jotta tulisi viileämpää)

6;0 mäkin tahon *viilettää* mun tyynyn (ravistamalla parvekkeella illan viileydessä)

Muuntyyppisiä varattujen sana-asujen verbejä ovat esimerkiksi Tomin supistumaverbi 5;6 *tykkään* 'tykitän (jalkapalloa pelatessa)' (*tykki* → *tykätä*) ja Marin sellaiset ELE-johdokset kuin

3;3 nyt on kavereitten *laskettelemisvuoro* (sukulaisten jälkeen on vuoro luetella leikkikavereita)

3;3 mä *pitelen* täällä hauskaa (pitää hauskaa kylvyssä)

3;7 kesäl ei kannatap *pilailla* aikaa jäälyhtyjen tekemiseen 'tuhlata aikaa'

3;7 *käsitelläänkö?* (taputetaan käsiä, Marin käsi aikuisen kättä vasten)
 3;9 *lopetah huilaileminen* niim mäkin koitan; kuuluu mustakiv vähän
huilailuääntä; älä huilaile 'viheltää'

Muidenkin lasten aineistoissa on tietoja tällaisista varattujen sanas-
 asujen tapauksista. Vanttilä (1998: 112–113) mainitsee verbit *käännyt-
 tää* 'kääntää' (siis 'aiheuttaa kääntyminen'), *palauttaa* 'polttaa' (siis
 'aiheuttaa palaminen') ja *vesittää* 'kastella'. Niemi – Niemi (1985: 156)
 mainitsevat verbin 3;9 *tulittaa* 'panna tuleen, sytyttää'.

6.2 Substantiivijohdosten tyyppejä

Eri sanaluokista substantiiveilla on eniten johtimia. Myös lasten
 uudissanoissa substantiiveihin kuuluu runsaasti johdinten kirjoa.
 Lapset käyttävät jo varhain myös sellaisia johtimia, jotka ovat ai-
 kuiskielessä hyvinkin harvinaisia, kuten *mUs*, *mA* ja *mO*.

Tietyn aikuiskielen johtimen produktiivisuus ei aina heijastu lap-
 senkielen johdinten käyttöön. Esimerkiksi nykysuomen produkti-
 ivisimpiin verbikantaisiin substantiivinjohtimiin kuuluu *-minen*,
 jolla voidaan muodostaa kaikista verbeistä teonnimiä, kuten *liitty-
 minen*, *käveleminen* ja *tuleminen*. Tämä *minen*-johdin on mukana
 vain muutamissa lapsenkielen uudissanoissa, etenkin yhdyssanois-
 sa, jolloin se esiintyy määräiteosan lopussa *mis*-asuisena, esimerkiksi
 Tomin 2;4 *ajamishomma*, 2;5 *pomppimispaikka* ja 2;8 *nukkumispaik-
 ka* sekä Marin 2;1 ”se oj *juomisvettä*”, 2;2 ”minul on nyt *hörppimisolo*”,
 2;4 ”tämä on *soutumisvehjeitä*, nämä om *melomisvehkeitä*”, 2;5 ”anna
työntämisvauhit”, ”minä etsin *leipomiskuvaa*”.

Yhdyssanojen *mis*-aines voi abstrahoitua lapsenkielessä vaihte-
 luttomaksi elementiksi, joka esiintyy sellaisenaan myös yhdistämät-
 tömän sanan lopussa, toisin kuin aikuiskielessä. Esimerkiksi Mari
 muodosti kaksivuotiaana tällaisia *mis*-johdoksia: 2;2 nyt se *sattumis*
parani 'sattuminen, kipu', 2;2 tää on *mailomis* (perunanuijasta: tätä
 voi käyttää kuin mailaa), 2;3 *mis* om palikoilen *kuulumis?* (mihin pa-
 likat kuuluvat), 2;4 noilla on toi *soutumis* kälessä 'soutamisvälineet,

airot ja mela, 2;4 mutta tää *pitämis* on sininen (keinun tanko, josta pidetään kiinni).

Myöskään aikuiskielen johtimen epäproduktiivisuus ei heijastu aina lapsenkieleen. Esimerkiksi verbikantainen *mUs*-johdosten tyyppi ei ole aikuiskielessä kovinkaan produktiivinen. Lapsenkielessä tavataan kuitenkin usein *minen*-johdosten sijasta sellaisia *mUs*-johdoksia kuin *juhlimuspäivä* 'juhlapäivä' ja *laskemuskoukku* 'nostokoukku' (Niemi – Niemi 1985: 156) sekä *katsomuskurkistin* 'tähtäin' (Laitsaari – Laitsaari 1996).

On useita mahdollisia syitä siihen, että lapset suosivat *mUs*-johdoksia *minen*-johdosten sijasta. Ensiksikin *minen*-johdokset ovat usein merkitykseltään niin abstrakteja, että niitä käytetään harvoin lapsille puhuttaessa, joten lapset saavat niukasti malleja niiden käytölle. Toisena syynä voi olla *minen*-johdosten jokseenkin kompleksinen vartalonvaihtelu: *-minen* : *-mis(e)*-. Vakiintuneidenkin *minen*-johdosten taivutus näytti joskus vaikealta, kuten Marin 2;1 ”nalle tykkää *kylpesettä*” 'kylpemisestä, 2;2 ”haluan alottaa linnam *pulkasemitta* 'purkamisesta. Sekin voi vaikuttaa, että *mUs*-johdoksia tavataan itsenäisinä sanoina myös aikuiskielessä. Käsittelen *mUs*-johdoksia tarkemmin tuonnempana kohdassa 6.2.4.

6.2.1 Deminutiivijohdoksia

Jo aivan pienille lapsille puhutussa hoivakielessä esiintyy paljon deminutiivijohdoksia, ja niitä esiintyy varhain myös pienten lasten omassa puheessa. Tähän on useita syitä. Tärkeä syy deminutiivijohdosten runsaaseen käyttöön juuri hoivakielessä ja lapsenkielessä on ensinnäkin niiden pragmatiikka. Deminutiivit ilmaisevat toisaalta pienenä, kuten *pala*-sanana johdos *palanen*, ja toisaalta hellittelevää ja intiimiä sävyä, kuten *vauveli* ~ *vauveliini*. Hoivakielessä nämä kaksi ominaisuutta yhdistyvät, sillä toisaalta pienelle lapselle puhutaan hellittelevään sävyyn, ja toisaalta lapsen maailmassa monet asiat, kuten ruumiinosat ja leikkikalut, ovat pienikokoisia.

Toinen syy runsaaseen deminutiivijohdosten käyttöön on, että niiden avulla voidaan yksinkertaistaa taivutusta siirtämällä sanoja helpompiin ja läpinäkyvämpiin taivutustyyppeihin. Esimerkiksi

käsi-sanassa on runsaasti taivutusta mutkistavia vartalonvaihteluita (*käsi* : *käden* : *kättä* : *käteen* : *kädet* : *käsiä*), mutta siitä johdettussa deminutiivissa *känny* ei ole minkäänlaisia vartalonvaihteluita, joten taivutus on ratkaisevan paljon helpompaa: *känny* : *kännyn* : *kännnyä* : *kännnyyn* : *kännnyt* : *kännnyjä*. Deminutiivit yksinkertaistavat taivutusta muissakin kielissä, kuten ovat esimerkiksi hollannin osalta todenneet Kempe, Brooks ja Gillis (2007) ja espanjan osalta Marrero, Aguirre ja Albalá (2007).

Deminutiivit ovat paitsi helpompia taivuttaa, myös helpompia ääntää, mikä on kolmas syy niiden suosimiseen. Verrattuna niiden kantasanoihin on monissa hoivakielen deminutiiveissa korvattu vaikeita äänteitä ja äänneyhdistelmiä helpommilla, kuten sanoista *porsas*, *sormi* ja *silmä* muokatuissa hoivakielen sanoissa *possu*, *sommi* ja *simmu*.

Neljäs syy deminutiivimuodosteiden runsaaseen käyttöön ja siihen, että niitä tavataan lapsenkielessä hyvin varhain on se, että hoivakieli tarjoaa niiden käytölle runsaasti malleja: aikuisten lapsille suuntaamassa puheessa käytetään sanamuodosteita, joille on luonteenomaista hellittelevä sävy ja läpinäkyvän yksinkertainen rakenne (Laalo & Kunnari 2012). Nauhoitteisiinkin niitä on osunut muutamia. Esimerkiksi Marin nauhoitteessa 1;8 isä käyttää *pupu*-sanaa ja nauhoitteessa 1;9 *tipu*-sanaa, joita molempia myös Mari käyttää, nauhoitteessa 2;8 äiti käyttää *Tuulikki*-nimeen perustuvia hypokorismeja *Tuutikka* ja *Tiituli*, nauhoitteessa 2;10 isä deminutiivia *paitu* 'paita'. Tomin nauhoitteessa 1;7 aikuiset käyttävät deminutiiveja *masu*, *isi*, *mummi* ja *ukki*, nauhoitteessa 1;8 variantteja *masu* ja *massu*, nauhoitteessa 1;9 deminutiiveja *masu*, *possu* ja *pupu*, nauhoitteessa 1;10 deminutiiveja *isi*, *pupu* ja *söpöliini*.

Mari alkoi käyttää sellaisia muodosteita kuin *hauva*, *heppa*, *simmu*, *possu* ja *varppi* 'varvas' pian yksi vuotta täytettyään (Laalo 2007: 272), ja niiden käyttö heijasti varsin hyvin aikuisten käyttämää hoivakieltä (mts. 270). Lapsille suunnatun hoivakielen tärkeää osuutta lasten deminutiivijohdosten käytön mallina ovat käsitelleet esimerkiksi liettuan osalta Savickiene (2007: 19–20, 39–40), unkarin osalta Bodor ja Barcza (2007: 248–252), venäjän osalta Protassova

& Voiekova (2007: 52, 55), kreikan osalta Thomadaki ja Stephany (2007: 98–101) ja Itävallan saksan osalta Korecky-Kröll ja Dressler (2007: 210–211, 213–214).

Deminutiivijohdinten valikoima on suomen kielessä varsin monipuolinen. Monissa deminutiivijohtimissa on mukana suppeita vokaaleja *i*, *u* ja *y*, ja joskus tällainen vokaali voi yksinkin toimia johtimena, kuten *nenä*-sananjohdoksessa *nenu* ja *ukko*-sananjohdoksessa *ukki*. Deminutiivijohdoksissa suppeat vokaalit ovat luonnollisia, koska ne äännetasolla kuvaavat ikonisesti pienuutta.

Tarkastelen seuraavassa lasten deminutiivijohdoksia johdinaimesten mukaisesti ryhmiteltyinä. Uudennoksissa on joskus useita deminutiiviaineksia yhdistyneinä, kuten U+li (*koiruli* 'koira'), eli+liini (*kenkeliini* 'kenkä') ja U+kkA+inen (*lehmykäinen* 'lehmä').

a) -U

Deminutiivijohtimen -U avulla voidaan siirtää sanoja kompleksisista taivutustyypeistä läpinäkyvästi taipuviin, helppoihin taivutustyypeihin. Tähän muokkausprosessiin voi liittyä myös se, että pitkät sanat lyhenevät, kuten *peukalo* → *peukku* ja *esiliina* → *essu*. Johtimen etuihin kuuluu edelleen se, että suppeana vokaalina se äänteellisellä tasolla kuvaa ikonisesti pienuutta.

Yleisesti tunnettuja U-johtimella muodostettuja deminutiiveja ovat ruumiinosien nimitykset *känny*, *mas(s)u*, *nenu*, *peukku* ja *simmu* sekä muusta sanastosta esimerkiksi *kisu*, *possu*, *pentu* ja *essu* 'esiliina'. Aineistossani on jo hyvin varhaisia tietoja tämäntyyppisten deminutiivien käytöstä, esimerkiksi Mari käytti iässä 1;5 sanaa *simmu*, iässä 1;6 sanaa *possu*, iässä 1;7 sanoja *essu* ja *tipu* sekä iässä 1;8 sanoja *masu* ja *pottu* 'peruna (lyhentymä sanasta *potaatti*)' (Laalo 2007: 272). Tomi käytti iässä 1;9 sanoja *masu*, *peukku* ja *possu* (Laalo 2007: 276).

Uudissanoja olivat esimerkiksi värinnimityksiin *vihreä* ja *keltainen* perustuvat Marin 3;10 *vihru* ja *keltu* 'vihreä ja keltainen ilmapallo'. (Niistä hän käytti myös nimityksiä *vihrikki* ja *keltikki*.) Huomattavasti myöhemmin syntyi 7;0 *velsku*, jota Mari käytti pikkuveljestään.

Tomin deminutiivisia U-johdoksia olivat 5;2 *kypsky* 'pyöräilykypärä' ja 5;9 *pastu* 'xylytol-pastilli': "se on lyhennys pastillista, mä vaan keksin sen".

Vänttilä (1998: 111) on kirjannut johdoksen *maitso* 'maito'.

b) -(e)li

Deminutiivijohtimella *eli* on muodostettu esimerkiksi yleisesti tunnetut sanat *hauveli*, *mummeli*, *ukkeli* ja *vauveli*, lyhyellä *li*-variantilla yhdessä *u*-johtimen kanssa esimerkiksi *koiruli* (← *koira*). Johtimen käytöstä on tietoja Alpo Räisäsen artikkelissa (1975: 261), jossa hän kertoo kaksospoikien käyttäneen paitsi yleisesti tunnettuja sanoja *vauveli* ja *haisuli* myös uudissanoja *mummulit* 'mummun tekemät sukat', *soppali* 'marjakeitto', *hiipeli* 'aluksi mielihyvän ilmaus; sittemmin mielikuvitusolento ja viimeksi propristuneena naapurin pikkutyttö', *sähköli* 'sähkölampun valo', *pisuli* 'housunsa kastelija' ja *Petrili* 'Petri'.

Marin deminutiivissävyisiä (e)li-johdoksia: 2;5 torttukakkuvuokeli 'vuoka', 2;8 *kakkelijalka!* (nimittelee haalarinsa lahjetta, kun haalarin pukeminen on vaikeaa), 2;8 *vetoketjuli*, 3;9 *nauheli* 'pujottelulelun nauha', 3;10 *vesiputkeli* (A: se on letku M:) *letkeli* – *letkuli*.

Tomi muodosti pari (e)li-deminutiivia: 2;8 *purukumeli*, 3;5 *sykelisiin* 'äidin syliin'.

Riionheimo (2002b: 433) on kirjannut deminutiivit 3;4 *vaippe*, *poninhänteli* ja *kissanpoikeli*. Nygrén (2019: 70, 77) esittää deminutiivin 6;2 *hirveli* 'rakas hirvi' ja deminutiivisen adjektiivin 3;11 *musteli* 'musta'.

Laitsaarten aineistossa on deminutiivi *akkeli*, jonka käyttöyhteys oli seuraava: poika nimitti erehdyksessä vanhahkoa näkemäänsä naista ukkeliksi. Kun hänelle huomautettiin asiasta, hän sanoi: "No tuohan onkin sitten *akkeli*."

c) -liini

Mari muodosti iässä 1;10 hyvin runsaasti ja edelleen iässä 1;11 jonkin verran *liini*-loppuisia deminutiiveja. Myöhempiin *liini*-deminutiiveihin kuului uudisyhdyssanan osana esiintynyt sinänsä vakiintunut

liini-johdos 3;7 *tuhmeliinisukkikset*. Muita olivat 3;9 *pukemisliini* 'liian innokas pukija', 4;4 *isäliini*, 7;6 *kenkeliinit* 'pikkuveljen pienet kengät' ja 11;7 *jutskeliini* 'pieni juttu'. Näistä *kenkeliinissä* ja *jutskeliinissa* on ilmeisesti mukana myös *eli*-deminutiivin vaikutus, mallina mahdollisesti *tuhmeliini*.

Tomi muodosti *liini*-johtimella myös adverbien: 2;8 *esiliiniin* 'esiin'. Muut hänen *liini*-deminutiiveistaan olivat substantiiveja, ja niitä syntyi vuosien mittaan runsaasti: 2;8 *tuttiliini* ~ *tutteliini*, 2;9 *kettukarkkiliini*, 2;11 *kylpyliiniin*, 2;11 *pulloliinit* – *pilliliinit* (ensin löysi lelupullot, sitten alkoi ilmeisesti riimittelyn tietä puhua pilleistä), 2;11 *autoliinit* 'leikkiautot', 3;4 *kisuliini*, 3;8 *iskuliini* 'isä', 3;10 *duploukkeliinit*, 10 *iskeliini* 'isä', 3;11 *äiskyliini* 'äiti', 4;2 *paholiini* 'ilkitöiden tekijä', 4;3 *isiliini* 'isä', 5;7 *hantäliini*, 6;9 *mässyliinejä* 'makeisia'.

Tomi käytti samaa johdinta myös pejoratiivissävyisissä sanoissa. Sellaiselle käytölle tarjosivat mallin ainakin vakiintuneet sanat *haisuliini*, *tuhmeliini* ja *tyhmeliini*, joista viimeainittu esiintyi samassa puhunnoksessakin: 4;0 senkin tyhmeliini! senkin *paskaliini* (jälkimmäinen kuiskaten; esitti leikissä vihaista). Toinen pejoratiivissävyinen oli edellä mainittu 4;2 *paholiini*.

Vänttilä (1998: 109, 116) esittää deminutiivin 2;9 *hyppeliini*, joka oli hellittelynimi hyppelevälle pupulle.

d) -kki

Kohtalaisen yleisesti tunnettuja ovat deminutiivit *suukki* ja *isukki*. Mari muodosti usean vuoden aikana muutamia *kki*-deminutiiveja. Hän käytti iässä 2;2 ja 2;4 deminutiiveja *Tuutikki*, *äitikki* ja *isikki* (iässä 2;4 myös heikkoasteista varianttia *äilikki*). Iässä 3;10 hän käytti vihreästä ja keltaisesta ilmapallosta nimityksiä *vihrikki* ja *keltikki*. Vielä iässä 7;0 hän käytti etunimipohjaista deminutiivia *Tommikki*, ja iässä 7;2 mäyrästä deminutiivia *mäyrikki*: ”mäyrä, pikku *mäyrikki*” (eläinlottoa pelatessa).

e) -kka

Yleisessä käytössä ovat esimerkiksi *nenän* deminutiivi *nenukka*, *lehdestä* johdettu *lehdykkä* ja *sopesta* johdettu *sopukka* sekä eläi-

miin liittyvät *penikka* (← *peni*) ja *vasikka* (← *vasa*). Johdin on jossain määrin produktiivinen; esimerkiksi siivousalan sanastoon kuuluu sanapari *tupsukka* ja *tupsuttaa*, joista edellinen ilmaisee siivousvälinettä. Sana on johdettu *tupsu*-sanasta deminutiivisella johtimella, ja siistijä kuvasikin *tupsukkaa* söpöksi.

Mari muodosti ensimmäisen deminutiivisen *kkA*-johdoksensa kaksivuotiaana; nauhoitteessa 2;5 hän ehdottaa pallon heittämisleikkiä: ”heitetään *pallokkaa*”. Kolmivuotiaana hän käytti *kkA*-johtimista uudisadjektiivia, jonka kantana oli *hurja*. Tässä johdin toi sanaan mukaan pehmentäviä deminutiivisia sävyjä: 3;11 nyt mä oon taas *hurjakka* leijona.

Muita Marin *kkA*-johtimisia deminutiiveja olivat 4;0 *sängympie-likkä* ’sängynlaita’, 5;1 Hessu-*ujokka* ’ujo Hessu’, 5;5 pikku *laihukka* ’pieni ja laiha’, 6;2 *tyynynhitukka*, 6;2 *kanukkaa* ’kanaa, broilerin rintaleikettä’, 6;2 *rinukan* ’riisin’ (tässä ilmeisesti *kanan* deminutiivista *kanukka* on saatu *nu*-aines myös *riisin* deminutiiviin *rinukka*), 6;1 ”korkea aita kuin *korokka*” (laulaa rakentaessaan muovieläimille aitausta), 6;9 *räkenenukka* (pikkuveljestään, jonka nenä vuotaa).

Tomin *kkA*-deminutiiveja: 2;4 *tipukka* ’pieni tipunen’, 2;10 ”yhen *otukan*” (’pienen otuksen’), 3;1 *hölmökkä*, 3;8 ”tyllyköitten sisällä” (muovitötteröiden alla).

Helka Riionheimo (2002b: 433) esittää runsaasti *kkA*-deminutiiveja: 3;4 *teepaitakka*, *lintukka*, *kolispaitakka* ’collegepaita’, *vilttikä*, *kaulakorukka*, *juustukka* ’juusto’, *horttihousukat* ’shortsihousut’, *puurokka*, *kypärämyssykkä*, *elefantikka*, *vaippateipikkä* ja pronomnikantainen *minukka*.

Minna Oksa (2003) on kirjannut pari *kkA*-johdosta. Lapsi puhui itsekseen autolleen kesken leikin: ”olkoon siinä, senkin *lötikkä*” (Oksa 2003: Liite 1 s. 24). Toisen kerran lapsi leikki autoilla, eikä auto jaksanut nousta mäkeä ylös: ”antaa olla siälä senkin *mötikkä*” (Oksa 2003: Liite 1 s. 25). Näissä on samansävyistä deskriptiivisyyttä kuin ihmisistä käytetyissä johdoksissa *jössikkä*, *nassikka*, *möllikkä*, *nulikka* ja *ressukka*.

f) *-nen*

Vakiintuneita *nen*-deminutiiveja ovat esimerkiksi *hitunen*, *jyvänen*, *lintunen*, *murunen*, *poikanen*, *tyttönen* ja *palleroinen*.

Marin ja Tomin *nen*-johtimiset deminutiivit syntyivät melko myöhäisessä uudissanojen vaiheessa. Mari muodosti iässä 6;1 *nen*-deminutiivin, kun häneltä oli kysytty, minkä makuisen fluoritabletin hän tahtois ottaa: ”minttu pinttu *minttunen*” ’mintun makuisen’. Tomin muodoste oli 5;o ”olen vanha *mummonen*” (laulelee pitäen tyynyliinaa päässään huivina).

Häkkinen (1981: 61) on kirjannut kolmivuotiaan tytön puheesta yhden päivän kuluessa kaksi *nen*-deminutiivia: ”onko tämä pikku *äitösen* tuoli?” ja ”sun tomaattikasviaisessa on yks hyvä tomaatti.” Riionheimo (2002b: 433) on kirjannut *nen*-deminutiivit 2;6 *pullan*, *kuppinen* ja 2;8 *hepanen* ’hevonen’. Laitsaarten kirjassa on *joulupukin poikanen* ’tonttu’ sekä *nahkanousiainen* ’luomi’ ja *puhaltavainen* ’voikukan siemenpallo’, jotka eivät sävyltään kuitenkaan ole selvästi deminutiivisia.

g) yhdistelmä johdos *kkA+inen*

Kahden edellisen tyyppin yhdistelmä johdoksista vakiintuneita, yleisesti tunnettuja ovat esimerkiksi *pienokainen*, *keijukainen* sekä eläintieteen *karhukainen* ’Tardigrada-jakson edustaja, mikroskooppisen pieni niveljalkaista muistuttava eläin’.

Mari muodosti *vauvakainen*-deminutiivin, jonka mallina oli *lapsukaiset*: 3;5 ”*vauvakaiset* ympärillä laulelevat sulosti” (muunnelma joululaulun sanoista). Tomi käytti pari kertaa *äidin* deminutiivia *pättikäinen*: 3;4 hyvä *pättikäinen*! (äiti toimi Tomin toivomalla tavalla).

Häkkinen (1981: 61) on kirjannut *lehmä*-sanana deminutiivin *lehmäkäinen*: ”koska taas viedään *lehmäkäisille* salaattia?” Tässä deminutiivijohtimia on peräti kolme: *U+kkA+inen*.

h) muita deminutiivityyppejä

Muista deminutiivijohdoksista on vähänlaisesti aineistoa. Muihin johtimiin kuuluu esimerkiksi *-ppi*, jolla on muodostettu kohtalai-

sen yleisesti tunnetut anatomiset deminutiivit *hamppi* 'hammas' ja *varppi* 'varvas'.

Marin erikoisia deminutiiveja olivat esimerkiksi *putti*-loppuiset sormien nimitykset 1;8 *pikkulilli-putti*, *etutommi-putti* ja *kekkitommi-putti*, joissa vakiintuneen *peukaloputti*-sanana loppu oli liitetty muiden sormien nimien loppuun. Mari muodosti myös pari *IO*-deminutiivia: 4;0 kaks pientä *nöpelöä*; 7;4 kulta *somelo!* (halii so-maa pikkuveljeään). Edelleen Mari muodosti pari *ke*-johtimista deminutiivia: 4;9 *suojakkeet* pois (tuet lasten polkupyörän pyörien ympäriltä); 4;11 *kesäke* (kesäisen laulun ainoa sana, jota Mari toistaa). Vesikansa (1978: 52) esittää tähän tyyppiin kuuluvina sellaisia maastoappellatiiveja kuin *lahdeke*, *niemeke* ja *saareke*.

Mari arvioi iässä 7;0, että lyhyitä kynänpätkiä on vaikea teroittaa, ja ne joudutaan heittämään pois: ”ihan lyhyet *kynänpätkileet* ei me terotukseen”. Tässä deminutiivijohdos liittyy nimenomaan pienuuteen. Tämä nimitys vaikuttaa *eli*-deminutiivijohdoksen muunnelmalta.

Tomi käytti iässä 3;2 paria deminutiivissävyistä *skA*-loppuista muodostetta, jotka hän muodosti lyhentämällä ja muokkaamalla isovanhempien nimityksiä *ämmi* ja *ukki*, nimittäin *ämskä* ja *ukska*: ”näil on *ämskä* ja *ukska* mukana” (leluhmisillä on ämmi ja ukki); ”tästä (autosta) ne *ämskä* ja *ukska* meni pois”. Näiden uudismuodosten mallina ovat ilmeisesti varsin yleisesti tunnetut vanhempien nimitykset *iskä* ja *äiskä*. Samaan muodostetyyppiin kuului edelleen Tomin uudennos *aska* 'asia': 3;11 mul on *äiskälle askaa* 'äidille asiaa'.

Erittäin pientä määrää tarkoitti Tomin iässä 3;8 käyttämä, runsaasti *i*-vokaaleja sisältävä uudissana *sipittinen*: ”tos (omenassa) on punasta vähän ja vihreetä vähän ja ihan *sipittisen* mustaa” ’erittäin vähän’.

Riionheimo (2002b: 433) on kirjannut *IA*-loppuisen deminutiivityypin, jossa on selvä pragmaattinen sävy: 3;4 äiti *kilttula*, äiti *kilttilä*. Vastaavanlainen oli Marin nauhoitteessa käyttämä 3;0 *solmulaan* 'solmuun'.

Jouko Vesikansa (1978: 54) mainitsee vielä sellaisia deminutiivijohdosten tyyppisiä kuin *-lma* (*lahdelma*, *notkelma*, *saarelma*) ja

-*Ut* (*niemyt, pilvyt, päivy*), mutta näihin kuuluvia muodosteita ei ole lapsenkielestä todettu.

6.2.2 Välineennimiä: in-johdoksia ja muita johdostyyppejä

Johtimella *-in* : *-ime-* syntyy lapsenkielestä runsaasti uudissanoja etenkin verbeistä johtamalla. Mallina näiden muodostamiseen ovat ainakin hyvin taajaan esiintyvät johdokset *avain*, *eläin* ja *puhelin* sekä sellaiset kohtalaisen taajaan käytettävät johdokset kuin *luistimet*, *poljin* ja niin edelleen. Tämän johdostyyppin sanat ovat enimmäkseen välineiden nimityksiä, mutta muutamia muitakin sanoja tähän tyyppiin kuuluu, kuten vakiintuneen sanaston taajakäyttöinen *eläin*. Näiden tarjoaman mallin mukaan lapset muodostavat etenkin välineiden nimityksiä, joista osalle on tarjolla selkeitä analogiamalleja; esimerkiksi talviurheiluvälineissä *luistimet* on hyvä malli suksia tarkoittavalle uudissanalle *hiihtimet*. Välineennimien lisäksi tähän tyyppiin on mukautunut sellaisia erisnimen luonteisia sanoja kuin leikkikalu *Furbin* (< *Furby*) ja huvipuistolaitte *Topsin* (< *Top Spin*).

Välineennimitysten *in*-johdin on varsin produktiivinen myös aikuiskielessä. Sen produktiivisuudesta lapsenkielen uudisjohdosten muodostuksessa on runsaasti tietoa. Esimerkiksi Häkkinen (1981: 61) on kirjannut tapauksen, jossa lapsi korvaa *grilli*-sanan uudisjohdoksella: ”peseksä vielä ton *paistimen*?” ’grillin’. Nygren (2019: 73) mainitsee uudennoksen 2;10 *ruuvin* ’ruuvimeisseli’, ja Silvennoinen (2014: 33) *in*-johdokset *huitaisin* ’väline, jolla huitaistaan karpäsiä pois’ ja *valostimet* ’Tampereen valoviikkojen valokuviot’. Maija Länsimäki esittää väitöskirjassaan (1987: 283): useista lähteistä (perhepiiristä, kollegoilta, opinnäytteistä ja julkaisuista) kirjaamiaan lapsenkielen *in* : *ime* -johdoksia, kaikki kolmi-nelivuotiaiden puheesta. Edelleen *in*-johdoksia ovat kirjanneet Karjalainen (1992: 124), Lieko (1998: 553, 555), Vanttilä (1998: 116) ja Riionheimo (2002b: 433–434). Lapset muodostavat tämän johtimen avulla uudissanoja niin, että syntyy joko itsenäisiä sanoja tai yhdyssanan perusosia. Kantasana on useimmiten verbi, joskus myös substantiivi kuten Laitsaarten (1996) mainitsema *pullin* ’kaulin’ (kantasana *pulla*); adverbikantainen puo-

lestaan on Laitsaarten (1996) mainitsema kaksivuotiaan *pystyimet* 'suksisauvat', joka perustuu adverbisarjaan *pystyyn : pystyssä*.

Mari muodosti verbikantaisia välineennimityksiä etenkin *in*-johtimen avulla kaksivuotiaasta alkaen. Mallina oli ainakin sana *avain*, jota käyttivät sekä Mari itse että hänen vanhempansa; nauhoitteista ilmenee, että Marin vanhemmat käyttivät lisäksi esimerkiksi johdoksia *soitin* ja *puserin*. Samaan johdostyyppiin kuuluu myös *eläin*, joka ei tosin ole välineennimi, mutta taajaan esiintyvänä sanana tarjoaa taivutusmallin. Sen taivutuksessa Marilla oli aluksi horjuntaa niin, että hän käytti monikkovartaloita *emälei-*, *elämei-* ja *elämi-* ja yksikkövartaloa *eläme-*. Ensimmäinen Marin *in*-johtimella tuottama uudisjohdos oli *leikata*-verbiin perustuva kynsisaksien nimitys 2;3 *leikkamit : leikkamilla*, joka olisi yleiskieleen transponoituna *leikkaimet : leikkaimilla*. Näistä muoto *leikkamilla* on odotuksenmukainen *leikka(i)me*-vartalon monikko, mutta *leikkam+i+t* erikoinen sikäli, että siinä on kaksi monikon tunnusta peräkkäin. Muodostuksen ongelmat voivat liittyä siihen, että on vaikea samanaikaisesti hallita kahta asiaa, monikon ja johdoksen muodostusta.

Kolmannen ikävuoden alussa Marilla oli siis vielä vaikeuksia *in*-johdosten taivutuksessa. Hän oli hyvin kiinnostunut eläimistä, mutta *eläin*-sanan vartalo muuntui aluksi usein asuihin *eläme-* ja *emäle-* (2;0 *emäleitä* 'eläimiä', *elämettä* 'eläintä', *elämeille* 'eläimille'; 2;1 *elämeitä* 'eläimiä', *elämeiden* 'eläinten'). Pian myös norminmukaista taivutusta alkoi esiintyä: 2;1 *eläimet*; 2;2 *eläimet*, *eläimiä*, *eläinten*; 2;4 *eläimiä*; 2;8 *eläimille*.

Sanasta *avain* Mari käytti yksivuotiaana norminmukaisia nominatiiveja ja partitiiveja: 1;9 *avaim mukaa*; 1;10 *ei saa avainta*. Sen sijaan vokaalivartaloisessa taivutuksessa loppu-*n* säilyi vaihteluttomana: 1;11 *kivat avainet*. Samoin oli vielä aivan kolmannen ikävuoden alussa: 2;0 *pakkaa nää avainet* 'avaimet'; 2;1 *minä otin avainen pois*. Rinnalle tuli kuitenkin pian myös norminmukainen taivutusvartalo: 2;1 *avaimen*. Sitten päiväkirjamuistiinpanoissa on enää niukasti tietoja tästä sanasta, seuraava on vasta 2;5 *mis on ne avaimet*?

Kun sekä *avaimen* että *eläimen* taivutus sitten oli jo hallussa, Mari rupesi muodostamaan uusiakin *in*-johdoksia. Ensimmäinen yritys oli

jo mainittu 2;3 *leikkamit*. Seuraavan ikäkuukauden 2;4 puolella Mari muodosti *jarruttimen*, ja siitä alkaen uudet välineennimitykset olivat tämän johdostyyppin valiomuotoisia edustajia. Kaksivuotiaan Marin *in*-johdokset aikajärjestyksessä sellaisissa muodoissa, joissa hän niitä käytti: 2;3 *leikkamit* : *leikkamilla* 'kynsisakset', 2;4 *jarruttimen* kanssa; 2;6 *lypsäin* 'utareet'; 2;6 hevosem *pitimet* 'ohjat', 2;8 *huitaisin*, 2;9 *ajain* 'ajoneuvo', 2;9 *pyörittimen* 'hyrrän', 2;11 *näyttimet* : *näyttimii*. Näiden uudisjohdosten lisäksi Mari käytti merkityksessä 'hevosen ohjaket' johdosta *ohjaimet*, joka hieman eri merkityksessä kuuluu vakiintuneeseen sanastoon: 2;11 "täs ei oo *ohjaimia*" (satukirjan lentävällä hevosella ei ole ohjaksia).

Yksi yleiskieleen vakiintunut *in*-johdos lyheni Marin puheessa aluksi niin, että sen taivutusvartalo siirtyi tavua lyhyempään nimityyppiin: 2;3 nyt soittaa *puhelilla* 'puhelimella'; tästä aivan samasta lyhentymäasusta on tietoja muiltakin lapsilta (Riionheimo 2002b: 433). Tämä Marin lyhentymämuoto on samalta kuukaudesta kuin *leikkamit*-uudennos, eli ilmeisesti tuolloin hän tavoitteli *in*-johdosten tyyppiä.

Kolmivuotiaana Mari muodosti itsenäisiksi sanoiksi kolme *in*-johdosta: 3;0 *silitin* 'silitysrauta', 3;4 *ilmastimet* 'ilmastointilaitteet', 3;9 *perkimen* : *perjin* 'perkauslaite'. Näiden lisäksi hän käytti *in*-johdoksia myös yhdyssanojen perusosina siten, että muodosti toisista taivutustyypeistä siirtämällä kaksi uutta välineennimeä, nimittäin 3;0 "onko täällä *pölynimulinta*?" 'pölynimuria' sekä 3;10 *korvakuulotin* 'kuuloke'.

Käsiteltävän johdostyyppin vetovoimaa ja produktiivisuutta osoittaa uudisjohdosten ja yhdyssanamuunnosten lisäksi se, että huihuiston vierasperäinen laitteennimi *Top Spin* mukautui tähän johdostyyppiin. Mari muokkasi siitä *in*-loppuisen mukautuman *topsin* : *topsimen*, jota käytti useissa muodoissa: 3;1 *topsimeen* : *topsin* : *topsimessa* : *topsimesta*; 3;2 *topsimeen* : *topsin*.

Myös Helka Riionheimo (2002b: 433) on kirjannut esimerkkejä siitä, miten yllättävänkin vetovoimainen *in*-johdosten tyyppi voi lapsenkieleessä olla. Jopa erisnimet voivat taipua tämän tyyppin mukaisesti: *Franklinin* sijasta lapsi tuottaa muodon *Vänklimen* ja suku-

nimen *Pahkin* illatiivi *Pahkiniin* onkin lapsenkielessä *Pahkimeen*. Edelleen lapsi on tulkinnut Meksikon pikajuna -laulun genetiivit *kojootin* ja *veturin in*-johdoksiksi ja kysyy: ”entäs ne *kojoottimet*, ei kuv *vetulimet*?

Nelivuotiaana Mari muodosti vain yhden *in*-johdoksen, ja senkin syntyyn lieene vaikuttanut hänen samassa puheenvuorossa aiemmin tuottamansa verbinmuoto *soutamaan*: 4;1 nää lainas yhlestä veneestä *soutimen* ’airon’. Tämä johdos on ilmeisen luonteva, sillä juuri tästä nimenomaisesta johdoksesta on tietoja useilta eri lapsilta (mm. Lieko 1998: 553, Nygren 2019: 69 ja LLA), ja lisäksi se mainitaan yleisemmässä soutamisvälineen merkityksessä Nykysuomen sanakirjassa. Tarkastelen tätä johdosta ja sen variantteja yhdessä *hiihtimen* kanssa tämän *in*-johdoksia käsittelevän jakson lopussa.

Mari käytti *soutimen* lisäksi vielä ikävuoden alussa kolmivuotiaana käyttöön ottamaansa *Top Spin* -laitteen nimeen perustuvaa mukautumaa *tops*in: 4;2 ”nyt mennään katsomaan *Topsinta*” (Linanmäki-leikissä).

Viisivuotiaana Mari muodosti kuusi uutta *in*-johdosta: 5;1 *pidetimiä* ’kalaverkon puikkareita’, 5;1 lipun *pidättimiä* (pitävät lippua paikallaan teltan päällä), varattu sana-asu 5;4 *lennätin* ’naruviritys, jolla lennätetään eläimiä ansaan’, 5;4 *äänestin* ’mikrofoni’, abstrakti ja adverbimainen 5;7 *huvittimeksi* ’huvikseen’ sekä 5;10 *pelastin* (leikissä pupujen pelastuskeino). Lisäksi hän muodosti viisi yhdyssanaa, joiden perusosana oli *in*-johdos. Kaksi näistä johdoksista oli uudennoksia, nimittäin *vepatin* ’vehje, vekotin’ ja *pamautin*. Edellistä Mari käytti yhdyssanoissa 5;3 *kulkuvepatin*, *keinuvepatin* ja *pomppuvepatin*, jotka olivat nukkekodin laitteita. Niistä *keinuvepatin* oli kehto. Jälkimmäinen esiintyi yhdyssanassa 5;3 *pallonpamautin*. Näiden lisäksi oli 5;4 *tuulenpuhallin* ’ilmastointilaite’.

Myöhempinä ikävuosina *in*-johdoksia syntyi enää vähän. Kuvivuotiaana Mari muodosti yhden: 6;11 mä haluisin kuulla ton *nauhottimen* ääniä ’nauhurin’. Seitsenvuotiaan Marin *in*-johdoksista toinen oli johdosyhdyssana, toinen itsenäinen sana: 7;0 se on *hammasvarmistin* // jos mult putoo hammas ni se ei putoo nieluun vaan lusikkaan (pitää pientä muovilusikkaa suussaan); 7;0 *kitkin*

'kitkemisväline'. Viimeinen muistiin merkitty tapaus oli kuvittelu välineennimi *kevennin*: 9;0 mut jos ois joku *kevennin* // sääli et semmost ei voik keksiä. Samanasuinen sana on käytössä myös tekniikan terminä, joten kyse on varatusta asusta, mutta merkitys on erilainen: Mari kuvittelee kantamista helpottavaa, kantamuksia keventävää apuvälinettä.

Tomi aloitti *in*-johdosten muodostamisen Marin tavoin kaksivuotiaana. Hänen ensimmäiset tähän tyyppiin kuuluvat uudissanansa olivat vakiintuneen johdoksen pitempi muoto, joka oli läpinäkyvästi ja suoraan johdettu verbistä *luistella*, nimittäin 2;5 *luistelimet*, ja toinen oli 2;8 *silitin*. Näistä *luistelimet* on säännöllisemmässä johtosuhteessa *luistella*-verbin kanssa kuin vakiintunut johdos *luistimet*.

Kolmivuotiaana Tomi muodosti *in*-johtimen avulla viisi välineennimitystä: 3;0 *kahvaimet* 'sähkövatkaimen irrotettavat vatkaivosat', 3;5 *kuulutin* 'nauhurin kaiutin', 3;6 *pölynpyyhin* 'pölyhuiska', 3;8 *kuulimet* 'kuulokkeet' ja 3;9 *pyöritin* 'lelun naru, josta vedettäessä keiju alkaa pyöriä ja levittää siipensä, ja jos vetää sopivan napakasti, lähtee keiju lentoon'. Johdostyyppin vetovoimaisuutta osoittaa, että näiden uudisjohdosten lisäksi Tomi mukautti Furby-nimisen lelun nimen samaan taivutustyyppiin: "mä saan pitää *Burbimia* matkalla sylissä". Samaan tapaanhan tämän johdostyyppin produktiivisuutta osoitti Marin muodoste *Topsin* : *Topsimen* 'Linnanmäen huvipuiston Top Spin -laite'.

Neli- ja viisivuotiaana Tomi muodosti runsaasti välineennimityksiä *in*-johtimella, ja yksi syntyi vielä kuusivuotiaanakin. Kerran samalle välineelle syntyi kaksi ilmaisinta (*kuulimet* ja *kuuluttimet* 'kuulokkeet'), ja kerran samalla johdoksella oli kaksi merkitystä (*kuulutin* 'kuuloke' ja 'kaiutin'). Tomin välineennimityksiä olivat: 4;2 *kuljetin* 'turvaistuin', 4;0–4;5 *kuulimet* 'kuulokkeet', 4;8 *nauhottimen* 'mikrofonin', 4;6 *nenänpyyhin* 'nenäliina', 4;2 *piiputtimen* 'poliisiauton sinisen merkkivalon', 4;1 *pyöritin* 'vipu', 4;9 *suurennin* 'suurennuslasi', 4;2 *tartutin* 'tarttumisväline', 5;1 *suihkuttimet* 'sadettajat', 5;1 *kelluttimet* '(uima)kellukkeet', 5;2 *kuuluttimet* 'korvakuulokkeet', 5;3 *kuulutin* 'kaiutin', 5;4 *kuuluttimet* 'kuulokkeet', 5;6 *estimen* 'suo-

jan, joka torjuu hyökkäyksen, 5;7 *litistimen* 'muovailuvahan käsittelyvälineen', 5;8 *ponnautin* 'katapultti', 6;3 *niitin* 'viikate'.

Viimeinen Tomin puheesta kirjattu *in*-johdos kuului yhdysanaan 7;0 *linnunhauskutin* 'hauska linnunpelätin' (joka pilakuvassa naurattaa lintuja). Tämän mallina on *linnunpelätin*.

Marin välineennimitysten joukossa oli muitakin kuin *in*-johdoksia, esimerkiksi *kääntö* 'sähköhellan väännin': 2;11 meil on enemmän *kääntöjä* kum mummillla (osoittaa mumminsa sähköhellan väännettäviä nuppeja). Myös Tomin uudissanojen joukossa oli muunkinlaisia välineennimityksiä kuin *in*-johdoksia, kuten *ke*-johdoksia. Kolmi-vuotiaana Tomi muodosti *ke*-johtimen avulla kaksi välineennimitystä, joista jatkuvassa ja ahkerassa käytössä oli *pysyke* 'pidike, tuuki'. Toinen *ke*-johdos oli *painike* 'paino'. Myös nelivuotiaana Tomi muodosti välineennimityksiä johtimella -*ke*: 4;0 *painoke* 'lisäpaino', 4;2 *tuke* : *tukkeet* 'tukkiva este', 4;5 *pelokkeit* 'pelottimia', 4;9 *pelokeeks* 'pelottimeksi'. Tätä johdinta Tomi käytti myös yhdyssanassa: 4;3 *lämmikepuit* 'lämmityspuita'.

Yhden kerran esiintynyt *kapiste* vaikutti kontaminaatiolta (*kapi-ne + kapistus*). Lieko (1998: 562) on kirjannut lapsen eri johtimilla muodostamia välineennimiä. Useimmat on tuotettu *in*-johtimella, mutta lisäksi muillakin johtimilla, kuten esimerkiksi *punnittus* 'vaaka', *käänti* 'lettujen kääntöveitsi', *lapomisto* 'mela' ja *piste* 'injektioisku'.

Lasten välineennimijohdoksissa tavataan myös sellaista, että taivutusvartalosta on abstrahoitu nominatiivi karsimalla taivutus päätteet. Esimerkiksi Niemi ja Niemi (1985: 156) mainitsevat sanan 2;7 *huristime* 'äänekäs laite, koje'; Laitsaarten aineistossa on kolmi-vuotiaan *maalime* 'pensseli' ja nelivuotiaan *tappame* 'kärpäslätkä'. Joskus abstrahoitumat ovat mukautuneet vaihteluun -i : -e- (kuten *nimi* : *nimen*), esimerkiksi Liekon (1998: 553) mainitsema 4;2 *naksuttimi* 'munanleikkuri' ja Länsimäen (1987: 283) mainitsemat *kuultimi* : *kuultimet*, *piippimi* ja *tööttimi*.

Johdosten joukossa on myös lyhentyymiä, kuten Riionheimon (2002b: 433) kirjaamat 3;2 *niptutit* 'nipsuttimet' ja *puikotit* : *puikotia* (*puikottimet* : *puikottimia*) sekä 2;10 *puhelilla* 'puhelimella' ja 3;3 *pa-*

kastissa 'pakastimessa.' Mari käytti kaksivuotiaana useita kertoja *puhelimen* lyhentymää *puhelissa* 'puhelimessa' : *puhelilla* 'puhelimella'.

Riionheimon (2002b: 433–434) mainitsemista johdoksista monet ovat alatyyppejä *tin* : *ttime*-, kuten 3;0 *pyöritin* 'potkuri', 4;1 *jumpatimet* 'käsipainot', 5;2 *niitittimellä* 'nitojalla'. Kiinnostava on leikissä nimenomaan välineenä käytetty *tikku*-kantainen 3;4 *tikutinta* 'jäätelöpuikon tikku'. Samaa tyyppiä on edelleen 3;1 *leivottimet* (2002b: 434). Tähän tyyppiin kuuluvat myös Niemien (1985: 156) kirjaama 2;1 *olutin* 'olutpullon avaaja', Vänntilän (1998: 116) kirjaama 3;5 *rokotin* 'lääkeruisku', Liekon (1998: 553) 2;10 *jalluttamii* [*jarruttamia*] 'jarruja' ja Länsimäen (1987: 283) mainitsema *kuivutin*.

Anneli Kauppinen (1977: 195) on kirjannut useita alatyyppeihin *tin* : *ttime* kuuluvia *in*-johdoksia: 3;6 *kirjottimia* 'kirjaimia', 3;10 *rumputtimet* 'rummut', 3;11 *puhutin* 'mikrofoni', 4;0 *laulatin* 'mikrofoni' ja 4;2 *kuivatatin* 'kuivausteline'. Myös Laitsaarten kirjassa (1996) on *puhutin*. Lainasanaa *mikrofoni* läpinäkyvämpiä ja myös tarkempia ovat *puhutin* ja *laulatin*, jotka ilmaisevat täsmällisesti käyttötarkoituksen: väline puhumista tai laulamista varten.

Lasten tekijännimien joukossa on myös yhdyssanoja. Länsimäki (1987: 283) mainitsee kaksi: *tuulilasimet* ja *maantökin*. Laitsaarten kirjassa (1996) on *auringontuuletin* 'tuuliviiri', *kuivinkone* 'hiustenkuivaaja', *kärpäsentallotin*, *roikkukäytin* 'kravatti' ja *suksitökkimet* 'sauvat'. Laitsaarten lisäaineistossa (LLA) on lisäksi kolmivuotiaan *kiinnipitimet* 'hakaset joilla rukkaset voi kiinnittää haalariin', toisen kolmivuotiaan *maidonpuotin* [*maidonpudotin*] 'maitosiivilä' ja kolmannen *pullanlevitin* 'kaulin' sekä sanaliittona esitetty nelivuotiaan *kukon hengitin* 'helttä'. Silvennoinen (2014: 33, 35) esittää muodosteet *hytysenpyydystin* ja *turva-aitaimet* 'leikkiauton avolavan kaiteet'.

Muodon läpinäkyvyyden kannalta kiinnostava on LLA:n kaksivuotiaan lapsen johdos *leipotin* 'kaulin'; tässä odotuksenmukaisen astevaihtelun heikkoasteisen muodon *leivotin* sijasta on vahva aste, joka assosioituu voimakkaan läpinäkyvästi *leipoa*-verbiin. Laitsaarten kirjassa (1996) sen sijaan on nelivuotiaalta tieto synonyymistä *leivotin*, jossa on odotuksenmukainen heikko aste.

Vänttilä (1998: 116) mainitsee tapauksen, että *in*-johdos on korvattu toisenlaisella johdoksella, nimittäin 3;1 *polkuset* 'polkimet'.

Laitsaarten lisäaineistossa on runsaasti lisää uudissanoja niihin, mitä mahtui heidän kirjassaan (1996) julkaistavaksi. Esitän tässä LLA:n *in*-johdokset, koska tätä aineistoa ei ole vielä muualla julkaistu; jos LLA:ssa on esitetty lapsen ikä, myös se on mainittu:

- aputurvaimet* 'turvavyöt' (3 v)
- hakkain* 'vasara' (3 v; muilla lapsilla synonyymejä: *hakka*, *hakkapeli*, *hakatus*)
- heitin* 'frisbee'
- kukon hengitin* 'helttä' (4 v)
- hiihtimet* 'sukset' (useita 2–4-vuotiaita lapsia)
- häylin* 'juustohöylä'
- jalkaimet* 'sukset' (2 v)
- kaivin* 'kuokka' (3 v)
- kelatin* 'VHS-videolaitteen kaukosäädin'
- kiinnipitimet* 'hakaset joilla rukkaset voi kiinnittää haalariin' (3 v)
- kuletin* 'lusikka' (2 v)
- lampustin* 'lamppu ja sen varjostin yhdessä' (3 v)
- leipotin* 'kaulin' (2 v)
- liikkumet* 'tuulilasin pyyhkimet'
- maalime* 'pensseli' (3 v)
- maijonpuotin* [*maidonpudotin*] 'maitosiivilä' (3 v)
- nyppäimet* 'atulat' (3 v)
- onkimet* 'onget' (4 v)
- pullin* (2 v)
- pullimet* 'kaulimet' (2 v: lapsen oma pieni ja aikuisten iso)
- punnitin* 'vaaka' (3 v)
- pullanlevitin* 'kaulin' (3 v)
- pyörittimet* 'polkupyörän ratas, joka pyörittää ketjuja' (3 v: "vetoketju ei pysy pyörittimillä", kun polkupyörän ketjut menivät pois paikoiltaan)
- rintaimet* 'rintaliivit' (3 v)
- siivoimet* 'siivousvälineet'
- soutaimet* 'airot' (5 v)
- soutimet* (tietoja kuudelta lapselta eri paikkakunnilta)
- suksimet* 'sukset' (5 v)
- sutkimet* 'sukset' (1,5 v)

tappame 'kärpäslätkä' (4 v)
tukotin 'radiojohdon pistoke'
tutkimet 'stetoskooppi'
vetkutin 'vetoketju' (3 v)
vihlasin 'hammaslääkärin koukku' (3 v)
viipsotin 'viiva, joka erottaa R-kirjaimen P-kirjaimesta'

Näiden joukossa on hyvinkin kekseliäitä uudennoksia, kuten *pyöritimet*, joille todennäköisesti monen aikuisenkin olisi vaikea löytää vakiintunutta teknistä ilmaisinta. Samaa johdosta käytti Mari merkityksessä 'hyrrä', Tomi useissa merkityksissä, ja sen on kirjannut Riionheimo merkityksessä 'potkuri'. Myös *siivoimet* on kätevä yleisnimitys siivousvälineille. Niin ikään *nyppäimet* on kuvaava nimitys atuloille, *tutkimet* on selkeä ilmaus tutkimusvälineille, ja *vihlasin* hammaslääkärin koukulle, jonka käyttö voi vihlaista potilaan suuta.

Aineiston monikollisista muodosteista ovat parillisia tai jollain tapaa kaksiosaisia esimerkiksi *hiihtimet*, *jalkaimet*, *liikku(i)met*, *nyppäimet*, *soutaimet*, *soutimet* ja *suksimet*.

Muodosteista seuraavat ovat erikoisempia, aivan muuta kuin välineen nimityksiä: *viipsotin*, *kukon hengitin* 'helтта' ja *lampustin*. Substantiivikantaisia ovat *pullin*, *aputurvaimet*, *lampustin*, *rintaimet* ja *suksimet*.

Laitsaarten lisäaineistossa on taustatietoja myös eräistä kirjassa julkaistuista sanoista. Ilmenee, että kirjassa kahdelle kaksivuotiaalle lapselle kirjattu kaulimen nimitys *pullin* on toisen heistä puheessa ollut monikollinen *pullimet*, koska hän on viitannut sanalla sekä omaan pieneen kaulimeensa että aikuisten isoon kaulimeen. Samoin *leipotin* on kirjassa asussa *leivotin*, mikä olisi astevaihtelun kannalta odotuksenmukainen asu. Lapsi on kuitenkin käyttänyt sanaa vahva-asteisessa asussa *leipotin*, mahdollisesti läpinäkyvyyssystä.

Lasten tuottamissa *in*-johdoksissa on huomattavasti leksikaalista variaatiota, mutta on kaksi välineennimitystä, joita monet lapset tuottavat: *hiihtimet* ja *soutimet*. Syynä on ilmeisesti se, että näillä johdoksilla on vahva assosiaatioyhteys verbeihin *hiihtää* ja *soutaa*, kun taas vakiintuneet välineennimitykset *sukset* ja *airot* ovat aivan eri kantaa. Useimmiten *hiihtimillä* tarkoitetaan suksia,

mutta ne voivat olla myös yleisempi hiihtämisvälineiden ja hiihtovarusteiden nimitys; vastaavasti *soutimet* voivat tarkoittaa paitsi airoja myös yleisemmin soutamisvälineitä eli airoja ja melaa. Silvennoinen (2014: 7) esittää verkkotekstipoiminnon: ”Oikein valitut laadukkaat *hiihtimet* tekevät suksillasujuttelusta nautinnon!” Tässä sana *hiihtimet* voi viitata paitsi suksiin ja sauvoihin myös vielä laajemmin hiihtovarusteisiin.

Sekä *hiihtimissä* että *soutimissa* tavataan jonkin verran muodon variaatiota. Omassa aineistossani, samoin kuin Liekon (1998: 550) ja Vänntilän (1998: 116) aineistoissa, on *hiihtimet*, joka on yleisin variantti myös Laitsaarten lisäaineistossa (LLA); Nygren (2019: 73) esittää asun *hiihtämet*, ja LLA:ssa on suksien nimityksinä paitsi *hiihtimet* myös *jalkaimet*, *suksimet*, *sutkimet* ja *hiihtoset*. Lisäksi LLA:ssa on monojen nimitys *hiihtämät*.

Maija Länsimäki (1987: 66) mainitsee, että *hiihtimistä* on murteista yksittäistietoja. Hän kertoo myös (mts. 53–55), että *soutimet* tunnetaan niin ikään murteissa eri puolilla airojen ja melan tilapäisluonteisena nimityksenä, ja levikkitiedot viittaavat siihen, että ilmaukset ovat rinnakkaiskehityksen tulosta. Rinnakkaiskehityksen tietä ovat syntyneet myös lasten vastaavat johdokset. Luonnollinen selitys sille, että näin eri tahoilla muodostetaan samoja johdoksia yhä uudelleen, on näiden välineennimijohdosten vahva assosiaatioyhteys niiden kantaverbeihin.

Marikin tuotti nelivuotiaana *soutimen*. Tämä johdos mainitaan yleisemmässä soutamisvälineen merkityksessä Nykysuomen sanakirjassa, ja se esiintyy myös Kalevalassa. Nykysuomen sanakirjassa sanan *soudin* eri merkityksiä kuvaavat esimerkit ”Soutimina käytetään airoja ja melaa” sekä ”useiden äyriäisten raajat toimivat soutimina”. Kalevalassa sana esiintyy kahdesti (Jussila 2009 s.v. *soudin*) soutamisvälineen merkityksessä: ”saisi sormet soutimeksi, kämmenet käsimeloiksi” (39: 39) ja ”itse airoille asettui, soutimille suorittihe” (7: 229). Maija Länsimäki (1987: 283) huomauttaa, että sana esiintyy myös Lönnroten sanakirjassa, ja lisäksi siitä on yksittäistietoja murteista. Laitsaaret eivät mainitse sitä kirjassaan, mutta LLA:ssa *soutimista* on tietoja kuudelta lapselta (myös kolmivuo-

tiaan Sini-Merin esimerkkilause ”katso isi, tuolla on soutimet”) sekä lisäksi yhdeltä lapselta muodosta *soutaimet*, jossa verbivartalon loppu-*a* on säilyneenä.

Näitä kahta juuri mainittua johdosta harvinaisempi on *lentimet* ’siivet’, joka on mukana Laitsaarten kirjassa. Maija Länsimäki mainitsee väitöskirjassaan (1987: 54), että *lentimet* ’siivet’ on tunnettu myös monin paikoin murteissa sekä lisäksi karjalassa, ja että nykyvirossakin on käytössä tekniikan terminä vastaava johdos *lendmed* ’lenduvad osakesed’. Levikitiedot viittaavat siihen, että ilmaukset ovat rinnakkaiskehityksen tulosta (mts. 54–55).

6.2.3 Tekijännimiä: *johdin* -jA

Lasten varhaisiin nominijohdoksiin kuuluu pian deminutiivijohdosten jälkeen paitsi välineennimiä myös tekijännimiä monissa kielissä, esimerkiksi saksassa (Sommer-Lolei ym. 2021: 127, 131), turkissa (Ketrez – Aksu-Koc 2021: 282–283) ja kreikassa (Stephany 2021: 41). Suomenkieliset lapset käyttävät niitä myös melko varhain, mutta eivät kovin runsaasti.

Suomenkieliset lapset saavat heille puhutusta kielestä malleja kieleen vakiintuneista tekijännimijohdoksista, mutta käyttävät niitä itse vähänlaisesti, kuten edeltä taulukoista 7 ja 8 ilmenee. Lasten uudissanoissa tekijännimijohdoksia tavataan jonkin verran. Vänttilä (1998: 115) esittää lapsen iässä 2;10–3;4 tuottamat johdokset *laskija*, *istuja*, *makaaja*, *pyllistäjä*, *rossaaja* ja *maalaaja* sekä johdoksen 3;5 *muuraaja*. Lieko (1998: 553) esittää lapsen iässä 3;6–4;1 tuottamat johdokset *kattelija* ’katselija’, *syöjä*, *keittäjä*, *varastajaita* ’varkaita’ ja *hyppääjä*; hän mainitsee (1998: 555), että *ja*-johdokset rajoittuvat ikään 3;3–4;1, puolet noin viikon jaksolle iässä 3;7, ja arvelee runsaan esiintymisen liittyvän roolien oivaltamiseen ja roolileikkeihin.

Niin Vänttilän kuin Liekonkin mainitsemien johdosten joukossa on monia sellaisia, joita ei voi pitää varsinaisina uudissanoina, kuten *istuja* ja *hyppääjä*. Osa on mainittu uudissanonjen joukossa ilmeisesti siksi, että *ja*-johdos on korvannut muuntyyppisen johdoksen; esimerkiksi *muuraaja* korvasi *muurarin* ja *varastaja* vakiintuneen *varas*-sanana. Osa on ilmeisesti mukana muodostuksen

erikoisuuden takia, kuten *katteleja*, joka on muodostettu suoraan *katsele*-vartalosta yksinkertaisesti lisäämällä johdin vartalon perään.

Mari alkoi muodostaa tekijännimijohdoksia kaksivuotiaana, ja kolmivuotiaana hän muodosti niitä eniten: 2;1 *ilottuja* 'ilostuja', 2;6 *pelleilejä* 'pelleilijä', 3;1 *tuhmistelijavauvva*, 3;10 senkin *omikoija* // sellainej joka *omikoi* kaikkea 'ottaa haltuunsa', 3;10 sinä senkin *tuoleilija*, 3;10 senkin *äänittelijä* (kyllästyy, kun puhutaan eri eläinten äänistä). Muutamia Mari muodosti vielä kouluikäisenä: 8;7 se *jääjä* 'se joka on jäänyt kirkonrotta-leikissä'; 10;1 nyt om mun vuoro ollak *kiskailija* 'kioskin myyjä'.

Ensimmäinen muistiin merkitty Tomin tekijännimijohdos on iästä 2;10: hän kertoi, että "meillet tulee *möröttäjä*", kuultuaan et-tä kotitalossa myrkytetään turkiskuoriaisia kaikissa huoneistoissa.

Tomin johdokset *kuolettaja* 'tappaja' ja *sukseilija* 'hiihtäjä' ovat omintakeisia, mutta niiden omintakeisuus perustuu suoraan kantaverbeihin *kuolettaa* 'tappaa' ja *sukseilla* 'hiihtää':

2;11 täält tulee *kuolettaja* 'tappaja'; vrt. se paha *kuolettaa* sen blinsessan [prinsessan]

3;0 jooko et täält tulis *kuolettaja*? (leikkii tappajaa hurjassa leikissä)

3;8 *sukseilijatkin* menee samaa reittiä (hiihtäjät menevät samaa tietä kuin kelkalla kulkijat)

Tomin tekijännimen *etsijä* merkitys on ammattinimikkeenä epätavallinen, mutta sana sinänsä tavallinen: 3;9 mä isona rupeen *etsijäks* // et mä etsin kaikkee tavaraa. On kyseenalaista, onko kyseessä uudissana – sama koskee edellä mainittuja Liekon (1998: 553) ja Vänttilän (1998: 115) ilman kontekstia mainitsemia tekijännimiä. Tomi käytti samaa agentin nimitystä *varastaja*, jonka myös Lieko mainitsee (1998: 553, 555). Tomi kertoi unestaan: 4;2 se toinen *varastaja* meinas ottaam mun lippiksen.

Yksi tekijännimiuudennos on syntynyt adjektiivin pohjalta niin, että välissä on ELE-johdin: 5;1 pois tieltä senkin *isoilija*! (aikuiselle, joka seisoo keskellä mökin tupaa, kun Tomi on itse ryntäilemässä siskonsa kanssa leikisti kouluun).

Tekijännimenjohdin on mukana muutamissa yhdyssanoissa, ku-

ten Tomin 4;9 ”tää on *hyppääjäauto*, tää hyppää tästä” (pikkuauto parkkitalon katolta) ja 5;3 ”se *vitsittelijämies*” (vitsejä esittävä valmentaja eskarifutiksen harjoituksissa).

Terhi Savonen (2019) nostaa gradunsa otsikossa ”Täältä tulee *välipalaaja*” esiin lapsen tekijännimijohdoksen *välipalaaja* ’välipalan syöjä, jota tämä käytti ilmoittaessaan tulevansa välipalalle. Toisaalta Savonen mainitsee myös (2019: 36), että sama lapsi käytti yhdyssanaa *lenkkimies* vakiintuneen johdoksen *lenkkeilijä* sijasta kertoessaan omasta toiminnastaan: ”Minä olen *lenkkimies*. Minä lenkin.”

Laitsaarten teoksessa (1996) on kaksi *jA*-johdosta, joista toinen on tekijännimi *kodinparantaja* ’kodinhoitaja’ mutta toinen välineen nimitys *sahanpuruttaja* ’sirkkeli’.

Laitsaarten lisäaineistossa on tekijännimi *kiehuttaja* ’keittäjä’. Li säksi LLA:ssa on kaksi *jA*-johtimella muodostettua välineen nimitystä: viisivuotiaan *kynänkuorija* ’teroitin’ ja toisen lapsen (ikää ei mainita) *lakkapullonsiivooja* ’kynsilakkapullon sivellin’. Tapauksia on siis vain kolme, joten tämä uudisjohdosten tyyppi ei ole kovin produktiivinen, ja osa sillä muodostetuista uudennoksista on välineen nimityksiä.

Joskus tekijännimijohdoksia käytetään aikuiskielessäkin välineiden nimityksinä, esimerkiksi *purkinavaaja*, *hiustenkuivaaja* ~ *-kuivain*, *tuulilasinpyyhkijä* ~ *-pyyhin*; arkisempi on *nuolija* ’kaavin’. Lapsenkielinen on esimerkiksi Marin 6;4 ”ei sil *tuulenuivaajalla* saa yhtään kuivaks tukkaa” (hiustenkuivain ei kuivaa nopeasti).

6.2.4 *mUs-johdoksia*

Aikuispuhe tarjoaa jonkin verran malleja *mUs*-johdostyyppin käytölle: lapsille puhutussa kielessä esiintyy sellaisia tähän tyyppiin kuuluvia sanoja kuin *kertomus*, *sopimus* ja *toivomus*. Näistä on tietoja myös nauhoitteissa, esimerkiksi Tomin varhaisissa nauhoitteissa aikuiset käyttävät sanoja *sopimus* ja *toivomus*, Marin nauhoitteissa taas iltalukemisen yhteydessä sanaa *uupumus*.

Mahdollisesti siksi, että yhdistämättömiä *mis*-loppuisia sanoja ei esiinny lapsille puhutussa kielessä, kun sen sijaan muutamia yleisiäkin *mUs*-loppuisia sanoja on tarjolla malliksi, lapset käyttävät uudismuo-

dosteissaan usein *mUs*-loppua. Sen etuna on myös, että nominatiivin ja taivutusmuotojen välinen ero on pienempi kuin *minen*-johtimen tapauksessa. Vaikka itse *mUs*-johdosten tyyppi ei ole nykysuomessa kovinkaan yleinen eikä produktiivinen, niin sen produktiivisuutta lapsenkielessä voi selittää selkeä taivutus; vaihtelu *-mUs* : *-mUkse*-kuuluu alatyypinä erittäin yleiseen, produktiiviseen ja läpinäkyvään vaihtelutyyppiin *-s* : *kse*, jossa nominatiivin loppu-*s* vaihtelee taivutusmuotojen *kse*-aineksen kanssa.

Aikuiskielessäkin *Us*-johdokset ovat täysin produktiivisia supistumaverbien ja kolmitavuaisten A-vartaloiden yhteydessä (ISK § 222), ja nominatiiviltaan *s*-loppuisten nominien taivutustyypeistä juuri *Us*-johdokset ovat kaikkein produktiivisimpia. Varhaisissa nauhoitteissakin on runsaasti *Us*-johdoksia: Marin nauhoitteissa 1;7–2;5 aikuiskielessä esimerkiksi sanat *ajatus*, *kaverukset*, *pelustus-
alus*, *rakennus*, *sukelluspuku*, *sukellusvene* ja nauhoitteissa 2;6–3;4 *harjaus*, *kohtaus*, *nukutusvuoro*, *sukellusvene*, *sukelluslasit*, *vaivaus-
kone* sekä adverbit *sukelluksiin* ja *syvyyksiin*; näistä Mari itsekin käytti sanoja *kaverukset*, *sukellusvene*, *harjaus*, *vaivauskone*, *sukelluksiin* ja *syvyyksiin*. Tomin nauhoitteissa 1;7–2;4 aikuiset käyttävät sanoja *ehdotus*, *nukke-esitys*, *konttaushousut*, *metsästyskoira*, *ohjaus*, *sopimus*, *tapaus* ja *tunnustuspalkinto*; ikäkuukausien 2;6–3;3 nauhoitteissa sanoja *aivastus*, *hälytys*, *ilotulitus*, *kaverukset*, *korotus*, *kuljetus*, *kuormaus*, *ohjaus*, *rakennus*, *sammutus*, *todistus*, *toivomus* ja *yllätys*. Näistä Tomi itse käytti sanoja *hälytys*, *ilotulitus*, *kaverukset* ja *kuljetus*.

Mari käytti kaksivuotiaana varsin runsaasti *mis*-johdinta, joka oli abstrahoitunut omaksi elementikseen *minen*-johtimen konsonanttivartaloisista muodoista. Samaa kehitystä on todennut myös Lieko (1998: 555). Kaksivuotiaan Marin *mis*-johdoksia olivat esimerkiksi 2;2 *sattumis* 'kipenä kohta, johon sattui', 2;2 *mailomis* 'mailan kaltainen väline' ja 2;4 *soutumis* 'airot ja mela'. Näille tarjosivat mallin sellaiset tavanomaisen tyyppiset yhdyssanat, joita Mari käytti ja joissa oli *mis*-loppuinen konsonanttivartaloinen määräiteosa, kuten 2;2 *hörppimisolo* 'jano', 2;4 *lölylomisipurkki* 'kuias', 2;5 *leipomiskuva*, 2;10 *syömiskeppejä*

'syömäpuikkoja', 3;4 *siirtämisvehkeellä* 'pinseteillä' ja 3;6 *katsomisnälkä* 'halu katsoa televisiota'.

Kolmivuotiaana Mari alkoi muodostaa verbikantaisia *mUs*-johdoksia sekä itsenäisiksi sanoiksi että yhdyssanan määriteosiksi. Mari tuotti lukuisia uusia *mUs*-johdoksia, joista on kuitenkin aineistossa yleensä vain yksi tieto: 3;0 *etsimysmatka*, 3;1 jalan *puutumus*, 3;2 *tekeymykset* (muoviaakkosista kootut sanat), 3;4 ikkunan *sulkemus* (sulkee leikkilentokoneen ikkunan), 3;8 *piirtämystä*, 3;8 *neuvomuskirja*, 3;10 vähän eri *näkemys* 'ulkonäkö' (varattu sana-asu), 3;11 *miettimys* 'miettiminen'. Nelivuotiaana Mari käytti *mUs*-johdinta vain kahdessa uudennoksessa aivan ikävuoden alkukuukausina: 4;0 *miettimys*, 4;1 "mihin *tarttumukseen* voi nahka revetä? ei ainakaa *hikitaruttumukseen* (A: mitä *hikitaruttumus* on? M:) et tarttuu hieken". Viisivuotiaana Mari muodosti enää vain yhden *mUs*-johdoksen: 5;5 *oppimus* säilyy 'se mitä on oppinut'.

Mari muodosti myös *mUs*-adverbin: 3;0 mullakin on iham *polttamuksissa* nenä (nenää polttee saunan löylyssä). Mallina ovat ilmeisesti *sammuksissa*-tyyppiset adverbis.

Tominkin *mUs*-johdoksista monet olivat itsenäisiä sanoja, toiset yhdyssanan osia. Itsenäisiä sanoja olivat 2;4 *paijaamus* 'paijaaminen', 2;9 *ampumus* 'ammus; leikissä pallo on tykinkuula', 3;3 *syhkemyksen*, 4;9 *tuntumus* 'tunne, tuntemus' ja 5;5 *taikomukset* 'taiat'. Yhdyssanoissa Tomi käytti *mUs*-uudisjohdoksia enimmäkseen määriteosina mutta kerran myös perusosana: 2;2 *pelaamuspallo*, 3;3 *piirtämyspaperit*, 3;9 *autoajamuksii*, 4;2 *kuivumustaite* 'kuivain'.

Yhdyssanojen määriteosina esiintyviä *mUs*-johdoksia ovat kirjanneet myös Niemi – Niemi (1985: 156): 4;0 *katkemuspilli* 'taittuva juomapilli', 4;4 *laskemusjoukku* 'nostokoukku', *juhlimuspäivä* 'juhlapäivä' ja 4;7 *tappamuskeppi* 'tappamiskeppi'. Häkkinen (1981: 61) on kirjannut kaksi: *punnimuskone* 'vaaka' ja *lentämyshiisi* 'lentävä noita'. Merja Karjalainen (1992: 123) esittää kahdelta lapselta yhden kummaltakin: 2;10 *laskemusmäki* 'liukumäki' ja 5;0 *leipomuskin-taat* 'uunikintaat'. Nygrén (2019: 76, 78, 81) esittää yhdyssanat 3;6 *pehmustaiva* 'kumivene', 4;3 *ampumusradio* 'radio, missä on sisällä pieniä pyssyjä' ja 4;8 *sanomusmerkki* 'viestiä kantava merkinanto'.

Myös Laitsaarten kirjassa (1996) *mUs*-johdos on useimmiten yhdysanan määriteosana: *katsomuskurkistin* 'tähtäin', *lukemusnumerot* 'kirjaimet', *pukimushuone* 'pukuhuone'; jälkiosana *mUs*-johdos on kirjassa vain sanaliiton luonteisessa ilmauksessa *metsän umpemus* 'metsän siimes'. Laitsaarten lisäaineistossa *mUs*-johdoksia on sekä yhdyssanan määriteosana (*parsimuskoppi* 'parsinneula', *pukimushuone* 'pukuhuone') että perusosana (*jalansaastamus* 'rappuritiä', *yllätyssyöttämys* 'yllätysnami').

Yhdistämättöminä sanoina Niemi ja Niemi (1985: 156) mainitsevat 3;0 *puomukset* 'puomit' sekä johdokset 3;8 *katsomus* 'sisällysluettelo' ja *kääntymys* 'peräsin'. Karjalainen (1992: 125) on kirjannut erisnimen 3;11 *Lentämys* 'ponin nimi'. Lieko (1998: 553) esittää johdokset 2;9 *piirtämyksiä* 'piirtojalkia', 3;7 *riipumukseita* 'voimistelurenkaita', 3;7 *seisomukset* 'paperinukkien jalustat', 4;3 *pyörimykset* 'lauantaitanssit' ja 4;8 *leikkimys* 'leikki'. Häkkinen (1981: 61) johdoksen *hakkamus* 'hakkaaminen', Vanttilä (1998: 116) johdokset 2;9 *ampumus* 'ampumispeli', *tööttymys* 'äänitorvi' ja *piirtomus* 'piirros'.

Laitsaarten kirjassa (1996) on kaksi *mUs*-johdosta: *puhumus* 'mikrofoni' ja *tökkimys* 'haarukka'. Lisäksi heidän julkaisemattomassa aineistossaan ovat *kuokkimus* 'kuokka', *pyyhkimys* 'taulusieni' ja *pyöritymys* 'kaulin'.

Kuten aineistosta ilmenee, hyvin monet lapset muodostavat *mUs*-johtimen avulla uudissanoja. Sen sijaan muuten kuin lapsenkielessä tämä johdostyyppi ei ole juuri produktiivinen, esimerkiksi ISK:n mukaan (§ 222, asetelma 73) verbikantaiset *mUs*-johdokset ovat harvinaisia tai satunnaisia. Kieleen on kuitenkin vakiintunut muutamia nominikantaisia, enimmäkseen negatiivissävyisiä ihmisennimityksiä (Vesikansa 1978: 26), sellaisia kuin *ilkimys*, *laiskimus*, *raakimus*, *tylsimys* ja *törkimys*; kaikki tällaiset eivät kuitenkaan ole negatiivissävyisiä, vaan on myös pari sävyltään pikemminkin päinvastaista, nimittäin *pyhimys* ja *ylimys*.

6.2.5 *mA*-johdoksia

On toinenkin aikuiskielessä harvakayttöinen verbikantaisten uudisjohdosten tyyppi, jolla lapsenkielessä korvataan *minen*-johdoksia,

nimittäin *mA*-johdokset. Useilta lapsilta on kirjattu *mA*-johtimisia uudissanoja, jotka ovat enimmäkseen verbikantaisia. Esimerkiksi sanan *juoma* mallin mukaan sekä Mari että Tomi muodostivat sanan *syömä*, jota käyttivät usein *juoman* kanssa samassa puhunnoksessa: Mari 3;2 ne juomat ja ne *syömät*, Mari 3;4 meiläj juomiamme ja *syömiämme*, Mari 3;5 onko toi niilej (pikkulintujen) juomaa? onko toi niilen *syömää*?; Tomi 3;11 *syömäpöydälle* 'ruokapöydälle', Tomi 4;0 juomaa ja *syömää*, 4;6 *syömäpöydällä* 'ruokapöydällä'. Muutkin lapset muodostavat helposti verbiparin *juoda* ja *syödä* pohjalta *juoma*-sanat mallin mukaan uudennoksen *syömä* 'ruoka', kuten eräs lapsi lusikoidessaan makkarakeittoa, jolloin hän iloisena kertoi oivalluksensa: "Hei, keitosta saa *syömää* ja juomaa!" Myös Vanttilä (1998: 116) mainitsee johdoksen *syömä* 'ruoka'. Muita yksitavuisiin verbeihin perustuvia ovat *uima* ja *lyömä*: *uima* 'uimapaikka' (Orpana 1984: 9), *uima* 'uiminen' (Vanttilä 1998: 116), *pallolyömä* 'maila' (LLA).

Mari muodosti kolmivuotiaasta alkaen *mA*-johtimella useita verbikantaisia uudissanoja, kuten *uma*-loppuiseksi muokkaantuneen johdoksen *kuoluma*, jota käytti puhuessaan hirmulisko Tyrannosaurus Rexistä: 3;2 Teeleks [T-rex] on *kuoluma*. Esimerkkejä aakkojärjestyksessä: 3;11 *kaatuma* 'kaatuminen', 4;6 *kääntymä* 'kääntymispaikka', iästä 3;0 alkaen ikään 4;1 asti monta kertaa *sattuma* 'kohta, johon on sattunut' ja 'sattuminen' (varattu sana-asu), myös yhdyssanassa 3;11 *polvisattuma* 'kohta polvessa, jonka satutti'; 3;1 *säilymä* 'säilö', 4;10 *tippuma* 'ilmapallon putoaminen sitä pompoteltaessa', 3;7 *tuntuma* 'tunne' (varattu sana-asu).

Tomi käytti *mA*-johdinta uudissanojen muodostuksessa vähemmän kuin Mari. Tomi muodosti kaksivuotiaana sanat 2;4 *kolahama* 'kolahdus' ja 2;7 *piirtämä* 'väriliitu, piirtämisväline'. Pari vuoden tauon jälkeen Tomi muodosti vielä yhden *mA*-johdoksen, jolla ilmaisi kahden kirjaimen välistä pientä eroa: 4;8 siin on pelkkä toi *kääntymä* (J-kirjaimessa on alhaalla kaari erona I-kirjaimeen).

Vanttilä (1998: 116) esittää monipuolisen valikoiman *mA*-johdoksia: *tekemä*, *illistämä* 'illistys, illistäminen', *hyppäämä* 'hyppäminen', *leikkaamat* 'paperisilput', *tanssimat* 'huivit, joita heilutetaan hypeltäessä', *koskema* 'koskeminen' ja *toivoma* 'toivominen'.

Vänttilä (1998: 117) on kirjannut *mA*-johdoksia myös yhdyssanojen määriteosissa: *ampumapeli*, *pysähtymäpaikka*, *roikkumapaikka*, *leipomakone*. Lieko (1998: 562) esittää yhden *ma*-johdoksen: *lukema* 'lehti'. Anneli Kauppinen (1977: 194) on kirjannut seitsemän *mA*-uudennosta: 3;5 *asuma* 'asukas, asuja', 3;5 *kattoma* (osoittaa Lego-ohjelehtisen viimeisiä talon kuvia, joissa on jo valmis katto; myös yhdyssanassa *kattoma-auto* 'auto, joka katsoo'), 3;6 *hieroma*, 3;7 *pyörimä* 'pyörivä esine', 4;3 *istuma* 'istuin', 3;11 *värjäämä* 'pääsiäismunien värjääminen', 3;11 *ampuma*. Kauppinen huomauttaa, että näistä *hieroma* on syntynyt aikuisen juuri käyttämän *hieromassa*-muodon pohjalta, jonka kuultuaan lapsi kysyy: "Minkälainen se *hieroma* on?". Myös *värjäämä* voi Kauppisen mukaan perustua sanontoihin *ruvetaan värjäämään ja ollaan värjäämässä*.

Minna Oksa (2003: 22) on kirjannut viisi *mA*-uudennosta, kaikki ikäkuukaudelta 4;0:

Mää haluan tollasen, *nuoleman* ('jätelötuutin').

Onks toi Jussin missä on tota *lukemaa* ('tekstiä').

No kun tiessä on noita *sotkemoita* ni ei siinä voi ajaa.

Se oli vähä hölmö *tekemä* ('teko').

Tää on tällasta limpsan *kaatamaa* (valuttaa hiekkaa sormien lomitse).

Samalta ikäkuukaudelta on myös yksi yhdyssanatapaus (Oksa 2003: 51): "Mikä toi on? Onko se laiva? Se on varmaan *nukkumalaiva*." On kiinnostavaa, että lapsi tuotti näin runsaasti *mA*-uudisjohdoksia yhden kuukauden aikana, mutta ei muulloin.

Nygren (2019: 73) mainitsee kaksi paikkaan viittaavaa *ma*-johdosta: 2;11 *pelaama* 'pelaamispaikka' ja 3;2 *ajama* ~ *ajamo* 'se paikka autossa, missä ajaja istuu'.

Laitsaarten kirjassa (1996) on kaksi *ma*-johdosta, *rakottuma* 'ihottuma' ja *roikkuma* 'vaatepuu'. Lisäksi johdin esiintyy kirjan yhdyssanoissa *itkemätipat* 'kyyneleet' ja *nukkumapäivä* 'yö'. Laitsaarten lisäaineistossa *mA*-johdoksia on lisää: *hiihtämät* 'sukset', *palama* 'kynttilä' (3-v.), *pallonlyömä* 'maila' (2-v.) ja *uppomahattu* 'sukellyskypärä' (5-v.).

Monet *mA*-johdoksista näyttävät tilapäisiltä ja lapset käyttävät niitä vain kerran, mutta esimerkiksi *juoman* vaikutuksesta syntynyt *syömä* oli Marin käytössä pitkään ja samoin Tomin käytössä kuutisen vuotta myöhemmin. Mari käytti myös pitkään *sattua*-verbistä johtamaansa *sattumaa* merkityksessä 'kohta, johon sattuu tai on sattunut'. Toisinaan tietty johdos on tullut käyttöön eri lapsilla eri merkityksissä, kuten Marin 4;6 *kääntymä* 'paikka missä leikkiautot kääntyvät' ja Tomin 4;8 *kääntymä* 'J-kirjaimen alhaalla vasemmalle kääntyvä kaari erona I-kirjaimeen'.

6.2.6 Paikannimijohdoksia ja paikan appellatiiveja

Kuten yleisestikin, myös lapsenkielessä paikannimiä muodostetaan runsaasti *lA*-johtimen avulla. Näiden muodostamiseen on mallina ainakin perheissä taajaan käytettävä *mummola* ~ *mummila*. Lapset muodostavat paikannimiä myös *mO*-johtimella. Senkin käytölle on tarjolla kohtalaisen yleisiä arkielämän sanoja, kuten *korjaamo*, *leipomo*, *matkustamo* ja *ohjaamo*.

Mari muodosti paikan ilmauksia sekä *lA*-johtimella että *mO*-johtimella. Esimerkkejä *lA*-johdoksista: 2;1 se on *Timola* (jos menään Timolle); täm[ä] on *Kotila* (kotona oltaessa); 2;3 *pimentolaan* 'pimeään', 2;6 *Ollilassa* 'Ollin luona', 2;6 *Mörkölään*, 2;8 *Juusola* ja *Tuutila* ja *Tuulila* (päivähoitolasten Juuso, Tuuti ja Tuuli mukaan), 2;9 *Tyynylään* 'tyynyjen luo', 3;5 sikala ja *heppala* ja *lehmälä*, 3;8 *lammasla* 'leikkilampaiden maja'. Satunnainen paikannimen muunnos oli Marin 4;0 *Valkola* 'Valkeala'. Erikoinen tulosijailmaus oli Marin nauhoitteessa 3;0 *solmulaan* 'solmuun'.

Etenkin tekopaikan tai toimintapaikan nimityksiä Mari muodosti *mO*-johtimen avulla sekä verbeistä että nomineista: 3;9 *tavaramo* 'tavaratila leikkilentokoneessa', 3;10 *takamossa* 'takapenkillä', 4;1 *äänestämö* 'koppi jossa äänestetään', 4;4 *ruokamo* 'kahvila', 5;5 *puittenkaatamo*, 6;10 *solmimo* 'paikka jossa solmitaan', 8;1 *kuskeeramo* 'ohjaamo'.

Johdosten lisäksi Mari muodosti myös *paikka*- ja *sija*-loppuisia yhdyssanoja paikan ilmauksiksi: 3;3 *makuumispaikkoja* 'makuupaikkoja', 3;10 *työntämissijalle*, 4;7 *nukkumispaikka*, 5;1 *ommelluspaikat* 'leikkauskohdat'.

Yksi Marin innovatiivisista paikanilmauksista oli *kauppa*-loppuinen yhdyssana, jonka merkitystä hän selitti ostettaessa pähkinöitä kaupasta: 4;8 se on *oravakauppa* // ei se ole semmonen kauppa jossa myydään oravia vaan se on semmonen kauppa jossa myydään oravien ruokaa.

Tomi muodosti läpinäkyviä paikanilmauksia, *paikka*-loppuisia yhdyssanoja, etenkin kaksi- ja kolmivuotiaana: 2;5 *pomppimisipaikka*, 2;7 *ulkopaikka*, 2;8 *nukkumipaikka*, 2;9 *kuoletuspaikka*, 2;10 *nukkumapaikka*, 3;0 *kiusauspaikka* 'paikka, jossa kutitellaan', 3;2 *parkkauspaikka* 'pysäköintipaikka, parkkipaikka', 3;9 *lepäyspaikka* 'lepopaikka', 3;11 *puupaikka* ("Keskuspuisto on mahtava *puupaikka*"). Myöhemmin tällaisia syntyi vain harvakseltaan, kuten varatun sanasun: 5;2 leikisti savulla on kaks *menopaikkaa* (kaksi väylää tulla ulos pöllötalosta). Tomin viimeinen kirjattu *paikka*-loppuinen yhdyssana oli 7;1 "törkeetä kum pitää lähteet täst *ihanuuspaikasta*!" (Kööpenhaminasta, puuskahtaa hotellin aamiaispöydässä lähtöamuna).

Kaksivuotiaasta alkaen Tomi tuotti koko joukon *la*-johtimisia paikanilmauksia. Taajassa käytössä oli *vaarila* ilmauksessa *mummilaan ja vaarilaan* 'mummin ja vaarin luokse'. Vastaavasti *ukki*-sanasta syntyi 2;10 *ukkila*. Käyttö jatkui kolmivuotiaana: 3;1 ai sinne mummilaan ja *vaarilaan*? Rinnalle syntyi riittelyn tietä leikkiverisiot: 3;3 voi sanoom myös *Tuppilaks* ja *Muppilaks* niitä (mummilaa ja vaarilaa). Leikin yhteydessä syntyi *Kakkula*: 4;8 tän kaupungin nimi ois *Kakkula* / tääl tehtäis usein iltapäivisin kakkuja.

Runsaasti *la*-johtimisia paikanilmauksia syntyi iässä 5;1, kun Tomi muodosti sarjan leikkijunan asemien nimiä *la*-johtimen avulla. Nimien motivaationa oli asemien sijainti: *Kaappila* oli vaatekaapin luona, *Suorala* pitkän suoran rataosuuden kohdalla, *Mutkala* radan mutkan kohdalla, *Kaartala* radan kaartavassa kohdassa, *Linnala* leikkilinnan kohdalla, *Tunnelila* jakkaran alla kuin tunnelissa ja *Pallila* pallin alla. Tähän sarjaan tuli iässä 5;9 mukaan vielä *Värikälä*, asema, jonka laiturilla oli monivärinen.

Viimeinen merkintä Tomin *la*-uudennoksista on, kun hän pohti: 6;1 miksköhän ei oo *Ukkila* ja *Vaarila* vaan Ämmilä ja Mummila? Vastaavaa pohdintaa on todennut Terhi Savonen (2019: 41) poikan-

sa paikanilmauksesta *mummopappala*: tämän uudissanan avulla poika näyttää tahtoneen ilmaista, että isovanhempien asunnossa on paitsi mummo myös pappa.

Niemi ja Niemi (1985: 156) ovat kirjanneet parin kuukauden ajalta, iästä 2;7–2;8, runsaasti lapsen *la*-johdoksia: *mehula*, *koirala*, *Pirjola*, *kirkula*, *hevola* ja *tipula*.

Nygren (2019: 67–68) kertoo, miten lapset muutaman kuukauden aikana tuottivat runsaasti *la*- ja *mo*-johdoksia. Hän mainitsee yhden lapsen iässä 4;11–5;1 käyttämät *la*-johdokset *Tommylä* 'paikka jossa Tommy asuu', *kaappila*, *kaatula* 'paikka jossa voi helposti kaatua', *koirala*, *suula* 'paikka jossa on paljon suita', *jäätelä* 'jäätelönsyömispaikka' (huom. kolmitavuisuus, ei siis **jäätelölä*), *kuplala* ja *syölälä* 'ravintola' sekä *mo*-johdokset *isipukimo*, *äitipukimo* 'paikka, jossa isä tai äiti pukee vaatteet lapsille', *tumppupukimo*, *vauvahoitammo* ja *ruokimo* 'paikka, jossa syödään'. Toinen lapsi käytti iässä 3;0 *la*-johdosta *pupula* sekä *mo*-johdoksia *kenkäpukimo*, *bensaamo* ja *kääntämö* 'missä vaatteet käännetään oikein päin', iässä 3;2 johdosta *ajamo* ~ *ajama* 'ohjaajan paikka autossa', iässä 3;3 johdosta *harjaamo* 'paikka, jossa harjataan tukka' ja yhdyssanaa *pukemotuoli* 'puke-mistuoli' sekä myöhemmin vielä iässä 4;0 johdosta *pitsala* 'pitseria'.

Laitsaarten teoksessa (1996) on *lamppula* 'kynttilä', joka ei kuitenkaan ole paikanilmaus. Heidän kyselyaineistossaan on nelivuotiaan *junala* 'rautatieasema' ja toisen nelivuotiaan *syömälä* 'ravintola'.

Kaarlo Voionmaa (1993: 64) tarjoaa esimerkin *mo*-johdoksen vaihtelusta: lapsi kutsui autojen pysäköintialoa ensin *ajamoksi*, koska sinne ja siellä ajetaan, mutta kun kuuli pysäköinnin siellä olevan maksullista, hän kutsuihin samaa paikkaa *maksamoksi*. Merja Karjalainen (1992: 124) on kirjannut kolmivuotiaan pojan johdoksen *säästämö* 'pankki'.

6.3 Adjektiiviuudennoksia

Lapset alkavat muodostaa adjektiiviuudennoksia myöhemmin kuin verbien ja substantiivien uudennoksia. Tämä on linjassa sen

kanssa, että he rupeavat yleensäkin käyttämään adjektiiveja myöhemmin kuin substantiiveja ja verbejä, ja ensi alkuun he käyttävät adjektiiveista vain muutamia harvoja. Tähän vaikuttaa osaltaan se, ettei adjektiiveja ole kielessä yleensäkin kovin runsaasti, ja etenkin taajaan esiintyvien sanojen joukossa on selvästi enemmän substantiiveja ja verbejä kuin adjektiiveja, joten lapset kohtaavat toisten puheessa adjektiiveja harvemmin. Lisäksi vaikuttaa se, että lasten on vaikeampi hahmottaa adjektiivien merkityksiä kuin substantiivien, sillä useimmat lapsille tutut substantiivit viittaavat konkreettisiin tarkoitteisiin, mutta adjektiivit ovat käsitteellisesti kompleksisempia (Tribushinina – Voeikova – Noccetti 2015:1). Lasten tyypillisiä varhaisia adjektiiveja ovat sellaiset konkreettisiin aistihavaintoihin viittaavat kuin *kuuma*, *kylmä*, *lämmen* ja *kova*, lapsen havaintojen kannalta tärkeä vastakohtapari *iso* ja *pieni* sekä väreistä etenkin *punainen*, jolla lapsi voi aluksi viitata moniinkin eri väreihin – punainen on niin voimakas ja huomiota herättävä väri, että aluksi lapset helposti käyttävät sitä värin yleisnimityksenä. Liettuan kielessä punaisen (*raudonas*) rinnalla myös vihreä (*žalias*) on todettu useiden lasten varhain suosimaksi väriadjektiiviksi, joka sekin voi korvata muita värinimityksiä (Kamandulyte-Merfeldiene 2015: 323–325), ja myös suomalaislasten aineistossa *vihreä* tuli värinimityksistä käyttöön seuraavana *punaisen* jälkeen (Laalo 2015: 417–420). Vastakohtapari *pieni* – *iso* on todettu lasten kielenkäytössä varhain tärkeäksi suomen kielen lisäksi muun muassa italiassa (Noccetti 2015: 89–90), ranskassa (Kilani-Schoch 2015: 124–127) ja kreikassa (Stephany 2015: 357).

Koska lapset kaiken kaikkiaan aloittavat adjektiivien käytön veraten hitaasti, myös uudissanojen muodostuksessa alkaa esiintyä adjektiiveja vasta kohtalaisen myöhään. Lasten uudissanoihin kuuluu runsaasti (*i*)*nen*-johtimen avulla muodostettuja adjektiiveja, mikä on varsin luonnollista, sillä lapset ovat ehtineet oppia monia juuri tähän tyyppiin kuuluvia adjektiiveja siihen mennessä kun aloittavat itse adjektiivien käytön, ja tämä johdostyyppi esiintyy yleensäkin puheessa taajaan. Esimerkiksi Marin puheesta tehdyt nauhoitteet osoittavat, että Mari käytti jo varhain monia kieleen vakiintuneita

(i)nen-adjektiiveja, jotka tarjosivat luontevan pohjan omienkin adjektiivien muodostamiseen. Iässä 1;9 tehdyssä nauhoitteessa (i)nen-johdin esiintyi vasta sanassa *toinen*, josta Mari käytti nominatiivin lisäksi genetiivi-akkusatiivia *toisen*, mikä osoittaa taivutuksenkin jo tulleen tutuksi. Mari käyttää nauhoitteissa kohtalaisen taajaan (i)nen-adjektiiveja, etenkin värinnimityksiä: iässä 1;7 iässä tehdyssä nauhoitteessa adjektiivia *punainen*, 2;1 tehdyssä nauhoitteessa adjektiiveja *keltainen*, *sininen* ja *punainen*, nauhoitteessa 2;4 adjektiiveja *keltainen*, *iloinen* ja *valkoinen*. Lisäksi nauhoitteissa esiintyy runsaasti sellaisia (i)nen-loppuisia deiktisiä proadjektiiveja kuin *semmoinen*, *tämmöinen*, *sellainen* ja *tällainen*.

6.3.1 Adjektiivinjohdin -(i)nen

Valtaosa suomen kielen adjektiiveista on (i)nen-loppuisia, ja tällä johtimella muodostetaan aikuiskielelläkin jatkuvasti uusia adjektiiveja. Siten on luonnollista, että suomenkieliset lapset käyttävät uudisadjektiiveissaan hyvin runsaasti juuri johdinainesta -(i)nen. Myös lasten tuottamat yhdysadjektiivit ovat tyypillisesti *inen*-loppuisia, kuten *hyvät jalat* → *hyväjalkainen* (Mari 2;2). Johtimen tärkeää osuutta kuvaa, että esimerkiksi Laitsaarten julkaiseman aineiston (1996) ainoat kaksi adjektiivia ovat nimenomaan (i)nen-loppuisia, nimittäin *huurunen ääni* 'käheä ääni' ja *rakonainen* 'avoin, irrallinen'.

Lapset käyttävät (i)nen-johdinta ensiksikin sellaisissa uudismuodosteissa kuin Marin 2;6 *kotinen* 'kotoisa' ja Tomin 3;3 *taskuinen* 'taskuilla varustettu'. Tällaisten uudissanojen lisäksi lapset käyttävät (i)nen-johdinta myös redundantisti niin, että liittävät sen ylimääräisenä aineksena erityyppisten vakiintuneiden adjektiivien loppuun. Adjektiivien ja substantiivien taivutus on paljolti samanlaista. Joskus näihin kahteen sanaluokkaan kuuluvat sanat, tyypillisimmin sellaiset nominit kuin *kaksivuotias* ja *pimeä*, voivat hahmottua joko adjektiiveiksi tai substantiiveiksi; yleensä käyttöyhteys auttaa ratkaisemaan, onko kyseessä adjektiivin vai substantiivin esiintymä. Lapset näyttävät joskus pyrkivän selventämään kaksihakmotteisuutta lisäämällä (i)nen-johtimen sellaisiin tapauksiin kuin *pipi*

→ *pipinen* ja *vekkuli* → *vekkulinen*. Yleisemminkin lapset voivat korostaa adjektiivien adjektiivimaisuutta lisäämällä vakiintuneidenkin adjektiivien loppuun tyypillisiä adjektiivijohtimia, usein juuri (*i*)*nen*-johtimen. Muitakin johtimia lapset voivat tässä tarkoituksessa käyttää, kuten Tomi 3;0 *villikäs* 'villi'.

Lapset saattavat käyttää (*i*)*nen*-johdinta myös toisenlaisen sananlopun korvaamiseen sillä, kuten Marin ja Tomin käyttämässä adjektiivissa *väsänen* 'väsynyt'. Esimerkkejä Tomin uudisadjektiiveista, joissa on redundantti *inen*-aines: 2;5 *pipinen*, 2;9 *värikkäinen* (← *värikäs*), 3;3 *vekkulinen* 'vekkuli(mainen)', 3;8 *siivoinen*, 3;9 *litteäinen*, 3;10 *kaksivuotiaainen*, 3;8 *neljävuotiaainen*. Vastaavantyyppisiä Marin uudennoksia: 2;2 *mustainen* 'musta', 2;6 *löysäinen*, 2;7–2;9 *täydellinen* ~ *täysellinen* 'täysi(näinen)', 2;9 *tärkeellinen* 'tärkeä', 3;3 *järkevällinen* 'järkevä', 3;9 *syväisessä* kuopassa 'syvässä', 3;10 *vanhoi rämäsii* karttoi 'rämiä', 3;11 *noi lopummaiset* 'aivan viimeiset, loput'. Viimeisessä esimerkissä superlatiivin käyttö on ilmeisesti aiheuttanut tarpeen käyttää myös *inen*-ainesta.

Lukuisissa suomenkielisten lasten uudisjohdoksia käsittelevissä tutkimuksissa on todettu juuri (*i*)*nen*-aineksen olevan niin produktiivinen adjektiivien muodostuskeino, että lapset lisäävät tämän aineksen usein adjektiivin loppuun, jos sitä ei siellä vielä ole (Vänttilä 1998: 113–115, Lieko 1998: 557, Riionheimo 2002b: 434–435). Lieko on (1998: 557) tallentanut adjektiivimuodosteet *tummainen* 'tumma', *mustainen* 'musta', *tummanruskeinen* 'tummanruskea', *kaksivuotiaainen* 'kaksivuotias' ja *värikkäinen* 'värikäs', Vänttilä (1998: 114) muodosteen *pöhköinen* 'pötkö' ja Riionheimo (2002b: 434) muodosteet *märkäinen* 'märkä', *pimeisinä* 'pimeinä' ja *punavihreinen* 'punavihreä'. Nygren esittää (2019: 66–87) adjektiivit 4;10 *lämpimäisiin jalkoihin* 'lämpimiin', *lujaset* 'lujat' sekä 2;11 *kiiltäväinen* ja *teräväinen*, 3;0 *vinottainen*, 3;3 *siistinen*, 4;2 *täpläkkäinen* 'täplikäs', 4;10 *mutkikkainen* 'mutkikas', 5;0 *kurjallinen* 'kurja' ja 5;11 *mieheläinen* 'miehekäs'. Joskus (*i*)*nen*-johtimeen liittyy muutakin adjektiiveille tyypillistä johdinainesta, kuten Marin muodosteessa 2;9 *tärkeellinen* 'tärkeä'.

Yhtenä syynä (*i*)*nen*-johtimen redundanttiin käyttöön on ilmeisesti se, että lapset pyrkivät tämän johdinaineksen avulla osoitta-

maan mahdollisimman selvästi, että kyse on nimenomaan adjektiivista. Lieko (1998: 557) huomauttaa, että sellaisissa johdoksissa kuin *tummainen* ja *värikkäinen* redundantti johdin korostaa sanojen adjektiivimaisuutta. Vanttilä pohtii asiaa erityisesti värinnimitysten yhteydessä (1998: 114), mihin palaan tarkemmin pian. Muutamissa tapauksissa (*i*)*nen*-aineksen lisääminen näyttää todella selkeyttävän sanaluokan hahmottamista. Siten esimerkiksi Marin adjektiiviuudenno 4;4 *rämäinen* 'rämä, rikkinäinen' hahmottuu johdinainekseen takia yksiselitteisesti adjektiiviksi, kun taas kantasanaa *rämä* voidaan käyttää sekä adjektiivina että substantiivina: *rämä pyörä* ~ *pyörä(n)rämä*. Pienille lapsille sanaluokan korostaminen on ilmeisesti tärkeämpää kuin varttuneemmille jo siitäkin syystä, että lasten adjektiivivaranto on ensi alkuun niin suppea.

Adjektiivimaisuuden korostamisen lisäksi (*i*)*nen*-johtimen suosiin voi vaikuttaa myös se, että tämän johtimen avulla päästään sellaiseen adjektiivien yhdenmukaiseen taivutukseen, joka kuuluu hyvin taajakäyttöiseen *nen*-loppuisten nominien tyyppiin, kun sen sijaan esimerkiksi taivutusta *värikäs* : *värikkään* : *värikkäitä* tai *litteä* : *litteitä* tavataan selvästi harvemmissa sanoissa, ja tällaisiin taivutustyyppihin liittyvät erityyppiset vartalonvaihtelut voivat olla lapsen adjektiivien käytön kannalta mutkikkaita. Esimerkiksi Tomi lisäsi kolmivuotiaana muutamien *kulmikas*-tyypin adjektiivien loppuun *inen*-johtimen (mm. *mehukkaiset* : *mehukkaisii*, *värikkäisen* : *värikkäiset*), jolloin taivutus sujui *nen*-loppuisten nominien mallin mukaan: *mehukkaiset* kuten *keltaiset*, *värikkäisen* kuten *sinisen*. Lisäksi yksikön partitiivissa, joka on adjektiivien varsin yleinen sija, *kAs*-johtimisten adjektiivien *villikästä*-tyyppiset muodot linkittyvät *nen*-loppuisten nominien taivutustyyppiin: *sinis-tä*, *hevos-ta*.

Marin aineistossa on samansuuntaisia viitteitä siitä, että lapsi pyrkii (*i*)*nen*-johtimen avulla adjektiivien taivutuksen yksinkertaistamiseen. Mari käytti kaksivuotiaana usein johdosta *tärkeellinen* lyhyemmän adjektiivin *tärkeä* sijasta: "minulla on *tärkeellisiä* tavaroita kassissa"; "minulla on *tärkeellisiä* vesileikkejä"; "nämä purot on *tärkeellisiä*"; "minä tahlom mennäp pelaamaan sitä *tärkeellittä* peliä".

Yleisen adjektiivinjohtimen redundanttia käyttöä tavataan lasten

uudissanoissa laajemminkin kuin vain suomen kielessä. Eve Clark (1995: 118) on todennut vastaavaa redundantin adjektiivijohtimen käyttöä englannin kielestä. Hänen tutkimansa lapsi yleisti kaikkiin tuntemiinsa adjektiiveihin englannin kielen tyypillisimmän adjektiivinjohtimen *-y* muutaman viikon ajan iässä 2;2, esimerkiksi *dark-y*, *bright-y*, *cold-y*. Pari kuukautta myöhemmin lapsi alkoi muodostaa saman johtimen avulla uudisadjektiiveja substantiiveista.

Sirkka Vánttilän tutkima lapsi muodosti kyseisen johtimen avulla sekä innovatiivisia adjektiiveja että redundantteja vakiintuneiden adjektiivien pidentymiä eli johtimen liikayleistyksiä. Hän käytti (*i*)*nen*-johdinta hyvin produktiivisesti, sillä hän muodosti sen avulla adjektiiveja niin substantiiveista, verbeistä kuin toisista adjektiiveistakin, kun aikuiskielessä niitä muodostetaan vain substantiiveista. Muodosteet olivat ikäkuukausilta 2;8–3;0, esimerkiksi *romunen auto*, *pöhkönen koira*, *isonen tikku*, *hullunen kasetti*, *mustanen hanskat* (Vánttilä 1998: 115). Viimemainituissa esimerkissä adjektiiviattribuutti on yksikön nominatiivissa, vaikka pääsana on monikossa, mikä viittaa kongruenssin vaikeuteen. Vánttilä esittää (mp.) vain yhden nominilausekkeen, jossa attribuutti kongruoi norminmukaisesti monikollisen pääsanana kanssa, nimittäin *hittaisia mopoja* 'hittaita mopoja'. On mahdollista, että tässä lapsi käyttää *inen*-johdinta helpottamaan monikon partitiivin muodostusta.

Toinen Vánttilän tutkima lapsi liitti (*i*)*nen*-johtimen muutamaiin adjektiiveihin, kuten iässä 2;0 tuottamiinsa muotoihin *pienisiä* ja *hyväsiä* (Vánttilä 1998: 113); näissä tuntuisi tosin olevan myös deminutiivista sävyä mukana, joten näissä tapauksissa adjektiiviin liittyvällä (*i*)*nen*-suffiksilla voi olla pragmaattinen tehtävä.

Vánttilän aineistossa on liikayleistyksen lisäksi innovatiivisia (*i*)*nen*-loppuisia adjektiiveja, sellaisia kuin *vaihtunen auto*, *ratanen auto* ja *kypäräinen ukko*. Monikollisessa nominilausekkeessa *jäätynen marjoja* 'jäätyneitä, jäisiä marjoja' inkongruenssi viittaa siihen, että adjektiiviattribuutin käyttö oli vielä vaativaa ja attribuutin taiputus voi jäädä pois. Tältä kannalta huomionarvoisia ovat Vánttilän (mts. 114) mainitsemat muodot *huonotempun*, *vihreätussin*, *kylmä-*

veen ja *pienipallon*, jotka Vänntilä tulkitsee uudisyhdyssanoiksi, mutta joissa voisi mahdollisesti olla kyse myös siitä, että attribuutti jää taivuttamatta. Tällaiset tulkinnanvaraiset tapaukset vaikuttavat omalta osaltaan siihen, että lapsenkielen uudissanojen täsmällisiä frekvenssejä on vaikea laskea.

Vänntilä esittää ajatuksen, että lapsi on voinut saada mallin (*i*)*nen*-aineuksen liikayleistyksiin värinnimiadjektiiveista, jotka toisaalta esiintyvät nominilausekkeessa (*i*)*nen*-loppuisina ja toisaalta yhdysanarakenteissa ilman johdinainesta: *sininen auto* mutta *sinitintti*. Tämä ajatus on varteenotettava, sillä vastaavanlaisia väreihin liittyviä vaihtelutapauksia on vakiintunut suomen kieleen runsaasti: *kel-tavuokko* ~ *keltainen kukka*, *punakuono* ~ *punainen kuono*, *sinitai-vas* ~ *sininen taivas*, *valkopyykin* ~ *valkoiset liinavaatteet*. Varsinkin alkaessaan oppia tuntemaan värejä lapset keskustelevat mielellään niistä paljon, ja lisäksi on runsaasti varta vasten pienille lapsille tehtyjä värikirjoja. Vaikka kyseessä on kohtalaisen pieni adjektiivien ryhmä, se voi tarjota tärkeän mallin *inen*-aineuksen produktiiviselle käytölle. Värinnimityksessä esiintyvän vaihtelun kannalta kuvaavaa on, että muodostetta *mustainen* on tavattu useidenkin suomenkielisten pikkulasten puheesta. Useilta lapsilta on tietoja myös adjektiiviuudennoksesta *värikkäinen* 'värikäs', joka asultaan *inen*-loppuisena liittyy tähän samaan merkitykseltään läheisten adjektiivien ryhmään.

Tietyissä monihahmotteisissa tapauksissa on mahdotonta tietää, muodostaako lapsi uudisjohdoksen vai tuottaako hän johdoksen sijasta analogisen taivutusmuodon. Esimerkiksi Lieko (1998: 557) tulkitsee aineistonsa muodon *paljaset* 'paljaat' *inen*-johdokseksi, mikä on kyllä aivan mahdollinen tulkinta, mutta koska tästä adjektiivijohdoksesta ei ole hänen aineistossaan muita tietoja, kyseessä voi myös olla *paljas*-vartaloon perustuva analoginen taivutusmuoto, nimittäin monikkomuodoste *paljas+e+t*, joka on samaa tyyppiä kuin lapsenkielen nomininmuodot *varvasen* 'varpaan', *rengasen* 'renkaan' ja *paljaseilla* 'paljailla' (Laalo 2011: 215).

6.3.2 Adjektiivinjohdin -kAs

Johtimella -kAs muodostetaan adjektiiveja tavallisesti nomineista, enimmäkseen substantiiveista. Lapset käyttävät tätä adjektiivin-johdinta jossain määrin, mutta eivät läheskään niin runsaasti kuin (i)nen-johdinta. Aineistossani on kAs-johtimisia uudisadjektiiveja jonkin verran, ja Tomi on muodostanut adjektiiveja yhdysjohtimella *kkAinen* (kAs+inen) etenkin kolmen vuoden iässä.

Marin kAs-johtimisista uudisadjektiiveista useimmat ovat nominikantaisia, mutta joukossa on myös verbikantainen *riehukas*, mikä osoittaa adjektiivien johtamisprosessin joustavuutta. Mari muodosti ensimmäiset kAs-johtimiset uudisadjektiivinsa kolmivuotiaana, nimittäin kaksi uudennosta: *täpläkäs meri* 'täplikäs meri' (piirtää kuvaa) ja *leikkikkäitä vauvvoja* 'leikkiviä, leikkisiä, leikkimisestä pitäviä vauvoja'. Nelivuotiaana hän muodosti neljä kAs-loppuista uudisadjektiivia, joista ahkerimmassa käytössä oli verbikantainen adjektiivi *riehukas* 'riehakas, riehumiseen liittyvä', esimerkiksi 4;6 "tahotkos *riehukkaan* leikin?" 'riehumisleikin'. Nelivuotiaan Marin kolme muuta kAs-johdosta olivat *helmikäs* 'sellainen, jossa on helmiä', *lehdikäs puu* 'runsaslehtinen' ja *raidakas* 'raidallinen'. Viisivuotiaana Mari käytti edelleen johdosta *riehukas*, ja lisäksi hän muodosti kaksi uutta adjektiivia kAs-johtimen avulla: *tuurikas* 'onnekas' ja *melukas* 'meluisa, äänekäs'. Kuusivuotiaasta alkaen Mari ei enää tuottanut kAs-johtimisia uudisadjektiiveja.

Tomi muodosti kolmivuotiaana ensimmäiset kaksi uudisadjektiivia johtimella -kAs. Heti ikävuoden alussa hän tuotti yksikön partitiivin *villikästä* 'villiä'. Tässä siis johdinaines liittyy adjektiiviin, mahdollisesti korostamaan adjektiivimaisuutta samaan tapaan kuin *inen*-johdin korostaa monissa lasten uudisadjektiiveissa. Toinen kAs-johdos oli ikävuoden puolivälistä, nimittäin substantiivikantainen 3;6 *kynsikäs* 'kynnellä varustettu'.

Nelivuotiaana Tomi enimmäkseen siirsi vakiintuneitakin kAs-adjektiiveja *inen*-adjektiivien tyyppiin, jolloin syntyi *kkAinen*-johdoksia. Tämän ikävuoden aikana hän muodosti yhden ainoan kAs-johtimisen uudisadjektiivin, jota hän käytti yksikön partitiivissa: 4;9 *sarvikasta poroa*. Tämä adjektiivi tuli uudelleen käyttöön viisivuoti-

aana, kun Tomi tuotti sen katsottaessa televisiosta luonto-ohjelmaa: 5;2 *sarvikkaita eläimiä*. Lisäksi Tomi muodosti viisivuotiaana kolme muuta saman johdostyyppin uudisadjektiivia. Tomi käytti näitä uudennoksia aina joko yksikön nominatiivissa tai yksikön partitiivissa, joten vältyttiin vartalonloppuisten äännevaihteluiden ongelmilta (tyyppiä *puomikas* : *puomikkaan*, *naarmukas* : *naarmukkaan*): 5;2 *aikuisekas*, 5;2 *puomikas* junarata, 5;11 sileää eikä *naarmukasta*.

Kuusivuotiaana Tomi muodosti enää vain *kAs*-adjektiivin 6;3 *kiukukas* 'kiukkuinen'. Vastaavalla tavalla Tomi käytti vakiintuneen (*ll*)*inen*-johdoksen sijasta uutta *kAs*-johdosta seitsenvuotiaana: 7;11 *hyödykäs* 'hyödyllinen'.

Monien suomenkielisten lasten puheesta on tallennettu *kAs*-johtimella muodostettuja uudisadjektiiveja, mutta niitä on vähemmän kuin *inen*-johtimella muodostettuja. Vänntilän aineistossa (1998: 119) on kaksi, nimittäin 4;3 *nenukas* 'nenällinen' ja 4;6 *näppykäs*. Riionheimon aineistossa (2002b: 435) on possessiiviset adjektiivit 3;7 *raitakkaan paidan* 'raidallisen paidan', 5;1 *narukkaat kengät* 'kengät joissa on narut' ja *jalkajarrukas pyörä* sekä erikoisempi 3;0 *päällykkäät housut* 'päällyshousut'. Lieko (1998: 553–557) ei mainitse ainnuttakaan tähän tyyppiin kuuluvaa uudismuodostetta aineistonsa adjektiivijohdosten joukossa. Nygren (2019: 81) mainitsee 46 adjektiiviuudennoksen joukossa vain yhden *kAs*-johtimisen: 4;8 *namiakas* 'herkullinen'. Laitsaarten kirjassa (1996) kuuluu *kAs*-johdoksiin vain substantiiveja (*kanakas* 'munakas', *kärsäkuonokas* 'sarvikuono' ja *livekkäät* 'sukset'). Edelleen parilta viisivuotiaalta ovat adjektiivit *herkukas* 'herkullinen' ja "ankerias on *sähkökäs kala*".

Aineiston perusteella lapset näyttävät muodostavan uudisadjektiiveja *kAs*-johtimen avulla etenkin neljän ja viiden vuoden iässä: sekä Mari että Tomi käyttivät sitä eniten neli-viisivuotiaana, Riionheimolta on kaksi tietoa viisivuotiaan uudennoksista, Vänntilältä kaksi tietoa nelivuotiaan *kAs*-johdoksista ja kaksi tietoa viisivuotiaalta. Lapset alkavat siis käyttää tätä johdinta myöhemmin kuin *inen*-johdinta. Redundantti *kAs*-johtimen käyttö on harvinaista, mutta Tomilta on yksi tapaus: *villikäs* 'villi'. Tavallisempaa on, että *kAs*-johdin korvaa *inen*-johtimen, kuten *raidakas* 'raidallinen', *nenukas* 'nenällinen' ja *herkukas* 'herkullinen'.

6.3.3 *Yhdysjohdin* -kkAinen (kAs + inen)

Adjektiivinjohtimessa -*kkAinen* yhdistyy kaksi johdinainesta, jotka ovat lapsenkielen uudisadjektiivien muodostuksessa kaikkein tavallisimpia. Alkujäsenenä on johdin -*kAs*, jälkijäsenenä suomen kielen yleisin adjektiivinjohtin -*inen*. Tätä yhdysjohdinta käytti erityisesti Tomi, joka muodosti sen avulla uudisadjektiiveja ensi kertaa kaksivuotiaana (2;9 *värikkäisiä makarooneja, värikkäiset makaroonit*) ja suosi sitä etenkin kolmivuotiaana, jonkin verran vielä nelivuotiaana. Hän muodosti sen avulla paitsi aivan uusia adjektiiveja (3;3 *lavakkainen auto* 'lavalla varustettu') myös sellaisia vakiintuneiden adjektiivien pitempiä muunnelmia, joissa oli tämä johdin, aikajärjestyksessä seuraavasti:

3;0 *reunakkainen* 'reunimmainen'

3;2 *mehukkainen* 'mehukas'

3;2 *värikkäisen auton* 'monivärisen', *värikkäiset jutut* (sarjakuvat)

3;4 *keltanenkansikkainen* 'keltakantinen'

3;11 *kulmikkainen* 'kulmikas'

4;5 *mehukkaisii hedelmiä* 'mehukkaita' (toistuvasti, vrt. 3;2)

4;5 *värikkäisii piirroksii* 'värikkäitä'

4;6 *mutkikkainen* 'mutkikas'

Näistä Tomin johdoksista pitkäikäisin oli *värikkäinen* 'monivärimäinen, värikäs', jonka käyttö alkoi kaksivuotiaana ja jatkui nelivuotiaaksi asti. Lieko (1998: 557) mainitsee aivan samanasuisen johdoksen.

Mari käytti *kkAinen*-yhdysjohdinta uudisadjektiivien muodostukseen vain kerran, tuottaessaan viisivuotiaana substantiivikantaisen värinimityksen *vanukkainen* (*vanukas* + *inen*) 'maitosuklaavanukkaan värinen ruskea'. Sirkka Vännilä (1998: 119) mainitsee yhden tämäntyyppisen adjektiiviuudennoksen: *raidakainen* 'raidallinen'.

6.3.4 *Karitiiviadjektiivien johdin* -tOn ja kieltopartisiipit

Edellisiä adjektiivinjohtimia harvinaisempi on karitiiviadjektiivien johdin *tOn*, joka ilmaisee kantasanan tarkoitteen puuttumista. Riionheimo ei mainitse tähän tyyppiin kuuluvia uudisadjektiiveja, ei myöskään Vännilä. Lieko (1998: 554) mainitsee yhden: *taiva-*

ton 'sellainen jossa ei ole taivasta'. Kuten tästä johdoksesta näkyy, karitiivijadjektiivien muodostaminen voi olla lapselle vaikeaa, kun kantasana kuuluu johonkin muuhun kuin yksinkertaisen selkeään vartalotyyppiin. Niinpä Mari tuotti kaksi erilaista muodostetta taivoittellessaan johdosta *neulaseton*, kun puhui joulukuusen oksasta, jonka kärjestä monet neulaset olivat pudonneet: 4;6 tää om melkeen *neulaston* se om melkeen *neulaton*. Erikoinen muodoste on myös Marin 4;11 *turhaattomia*, joka ilmeisesti on kontaminaatio (*turhia* + *tarpeettomia*).

Marin ensimmäinen *tOn*-johdos oli *väsytön*, jota hän käytti ilmaistakseen, että oli ollut ensin väsynyt mutta väsymys oli jo mennyt ohi: 2;8 nyt mä vaihduin *väsytömäksi*. Tällä uudella johdoksella on siis eri merkitys kuin kieleen vakiintuneella johdoksella *väsymätön*. Kyseessä voisi olla verbikantainen johdos, mutta koska lyhentymää *väsy* 'väsymys, väsyneisyys' käytettiin Marin perheen kesken usein, johdos *väsytön* voi hyvinkin perustua myös siihen.

Kieltoadjektiivien yhdeksi ryhmäksi voidaan erottaa kieltopartisiipit. Mari käytti ensi kertaa kieltopartisiippia kolmivuotiaana, nimittäin kieleen jo vakiintunutta muotoa *syömätön*. Nelivuotiaana Mari muodosti useita uusia kieltopartisiippeja suffiksin *-mAtOn* avulla ikäkuukauteen 4;8 asti ja yhden vielä ikäkuukauden 4;11 aikana, mutta ikäkuukausilta 4;9 ja 4;10 Marin puheesta on tietoja vain etuliitteiden avulla muodostetuista kieltopartisiipeista. Esimerkkejä *mAtOn*-johtimen avulla muodostetuista: 4;2 *leikkimätön* päivä, 4;3 *pärskimätön* virtahepo, 4;7 *kuivamattomia* suihkulähteitä, 4;7 *peittymätön* jäällä, 4;8 *sallimatonta*, 4;8 *värittämättömiä*, 4;8 *syömätönkelpoista* 'syömäkelvotonta', 4;11 *sekottamattomia* (värejä).

Kieltävien etuliitteiden *ei-* ja *epä-* avulla Mari muodosti nelivuotiaana aivan muutamia kieltopartisiippeja: 4;9 *muniva* / *ei-muniva*, 4;9 tätä *epäseisov-* / tätä hevosta varten joka seisoo vähän huonosti (muodostikin vaihtoehtoisen ilmauksen), 4;10 *epälupaava* 'ei luotettava'.

Marin täytettyä viisi vuotta kieltopartisiippien tyyppi alkoi muuttua vähemmän produktiiviseksi, ja Mari muodosti enää kolme uutta *mAtOn*-johdosta: 5;1 *haistamattomien* koirien vainu, 5;2 nää on

häviättömät 'häviämättömät', 5;10 *räjähtämätön* (ilmapallo). Kuusi-
sivuotiaana Mari muodosti enää yhden: 6;3 isä on *noudattamaton*
(ei noudata riittävän tarkasti Marin ohjeita).

Tomi tuotti ensimmäistä kertaa *tOn*-johtimisia uudisadjektiiveja
kolmivuotiaana. Silloin hän muodosti niitä kolme, ja kahta niistä
edelsi samassa puheenvuorossa sen vastakohta: *paksu* – *paksuton*
'litteähkö', *terveellistä* – *terveettömää* 'epäterveellistä'. Kolmas muo-
doste oli kieltopartisiippi *kestämätön* 'heikko, ei kestävä': 3;11 sty-
roksi on kauheen / *kestämätön* (mietti hetken sopivaa adjektiivia;
styrox siis murenee helposti).

Nelivuotiaalta Tomilta ei ole aineistossa yhtään *tOn*-johtimisia
uudisadjektiiveja, mutta viisivuotiaalta on neljä: 5;4 *eurottomat*
maat, 5;9 *hyppyritöntä* reittiä, 5;10 *pyssytön*, 5;11 *ikkunaton*. Kuusi-
vuotiaana Tomi muodosti yhden kieltopartisiipin: 6;3 *litistämätön*.
Seuraava kieltopartisiippi Tomin puheesta on vasta iästä 9;6, ja sen
hän muodosti prefiksin avulla eikä johtamalla: "muistat sä ku sil oli
vähän *epäsivistynyt* tapa avata kokispullo?" (elokuvassa mies löi
korkin irti kadunreunan tolppaan).

Sekä Mari että Tomi tuottivat siis *tOn*-johtimisia uudisadjektiive-
ja viisivuotiaiksi asti, ja viimeiset *mAtOn*-kieltopartisiippinsa kuusi-
vuotiaana. Muilta lapsilta ainoa tieto on Liekon mainitsema *taivaton*.

6.3.5 Harvakäyttöisiä uudisadjektiivien johtimia

Lapset muodostavat uudisadjektiiveja muillakin johtimilla kuin
edellä käsitellyillä, mutta muut johdostyyppit ovat verrattain har-
vinaisia.

Aineistossani on muutamia *isA*-loppuisia uudisadjektiiveja, eni-
ten Marilta. Kuitenkin Marin kielenkäytössä adjektiivit siirtyivät
tästä johdostyyppistä aluksi muihin tyypeihin esimerkiksi siten, että
raivoisasta tuli kaksivuotiaana *raivokas* ja *leikkisästä* kolmivuotiaa-
na *leikkeliäs*. Johdin tuli käyttöön nelivuotiaana, kun Mari muodosti
kaksi *isA*-johtimista uudisadjektiivia, nimittäin adjektiivit *rentoisa* ja
piiloisa. Myöhemmin Mari muodosti tämän johtimen avulla vielä
muutamia uudisadjektiiveja. Viisivuotiaana hän käytti muodostetta
kuulusa [*kuuluisa*] merkityksessä 'mistä kuuluu kovaa' pohtiessaan,

miksi linnut viihtyvät puhelinlangoilla: 5;0 puhelinlanka taitaa olla aika *kuulusa* linnuille. Kyseessä on varattu sana-asu, jolle on vakiintunut toinen merkitys. Kuusivuotiaana Mari käytti uudisadjektiivia *kiukkuisa* 'kiukkuinen, aamuäreä' ja seitsenvuotiaana adjektiivia *luontoisa* 'luonnonmukainen, luonnonkaunis'.

Tomi muodosti kaksivuotiaana adjektiivin 2;5 *pölyisä*, jonka merkitys oli pikemminkin 'pölyävä' kuin 'pölyinen': *tääl om pölysää* (parvekkeella, kun peitetä ravistellaan); *tääl ei oop pölysää* (sisällä olohuoneessa ei leiju pölyä). Siten kyseessä saattoi olla pyrkimys ilmaista sellaista merkitystä, joka eroaisi staattisemmasta vakiintuneesta adjektiivista *pölyinen*.

Muiden tutkijoiden aineistoista olen löytänyt vain yhden tämän tyyppisen adjektiivin: Sirkka Vänntilä (1998: 119) mainitsee uudisjohdoksen *kultaisa* 'kultainen'.

Kieleen on vakiintunut runsaasti *eA*-loppuisia adjektiiveja, mutta lapsenkielen uudennoksiin niitä kuuluu vain aivan muutamia. Marin aineistossa tällaisia on yksi ainoa: Mari muodosti nelivuotiaana adjektiivin **pörreä* (äänneasut *pölleä* ja *pörree*) 'pörröinen, pehmeä'. Tomin aineistossa on niin ikään vain yksi nelivuotiaana muodostettu tapaus, joka on kuitenkin epävarma, nimittäin *tuorea*; on mahdollista, että Tomi on tässä pyrkinyt korostamaan adjektiivin *tuore* adjektiivimaisuutta lisäämällä sen loppuun tyyppillisen adjektiivinaiksen *-eA*, mutta mahdollista on myös, että kyseessä onkin *tuore*-adjektiivin lapsenkielinen partitiivi (Laalo 2011: 216–223). Tomi käytti tätä muodostetta vain kerran: 4;2 *ihan tuorea* 'tuore ~ tuoretta'.

Nygren (2019: 74) on kirjannut lapselta iästä 3;0 adjektiivin *tumme* 'tumma'. Tässä siis *a*-loppuinen adjektiivi on siirtynyt *eA*-loppuiseen, puhekielessä *ee*-loppuiseen tyyppiin.

Aivan yksittäisiä adjektiiviuudennoksia on muodostettu johtimilla *-iAs*, *-kA* ja *-vA*. Mari muodosti kolmivuotiaana adjektiivit *leikkeliäs* ja *vekkulias* sekä vielä seitsenvuotiaana adjektiivin 7;5 *taipulias* 'taipuisa'. Deminutiivista sävyä oli Marin uudisadjektiivissa *hurjakka* 'hurja': 3;11 nyt mä oon taas *hurjakka* leijona mä en oo vaarallinen ollenkaan. Siinä on myös moderatiivista sävyä, kuten

vakiintuneissa adjektiiveissa *punakka* 'melko punainen' ja *kalvakka* 'kalpeanpuoleinen'.

Adjektiivinjohtimen -vA ja partisiipin tunnuksen raja on sumea. Mari käytti *koristaa*-verbiin perustuvaa adjektiivinluonteista partisiippia *koristavaa* iässä 2;1, kun hän koristi "käpyillä tota linnaa // lisää *kolittavaa* ('koristavaa') // niillä saa kolittaa // lisää *kolistavaa* mulle // kolistaa nyt linnaa". Koska partisiippien ja adjektiivien raja on sumea, tämäkään muodoste ei ole kiistaton adjektiivi varsinkaan siksi, että se ei ole leksikaalistunut vaan on ilmeisessä assosiaatioyhteydessä saman puhetilanteen verbiin *koristaa*. Selvemmin adjektiivi on Marin kolmivuotiaana käyttämä *keltava*, jota hän vielä selvensi vakiintuneella adjektiivilla: 3;0 ne on *keltavia* / ne on kellertäviä.

Muita partisiippiuudennoksia, joita Mari käytti adjektiivien taapaan, oli esimerkiksi yhdyssana 4;2 *omaleivottu* 'itse leivottu'. Marin adjektiivimaisista uudispartisiipeista kolme oli ensimmäisiä partisiippeja: 4;1 *surettavaa*, 4;6 *pöhköttävä* sää 'sateinen sää', 4;7 pulataikina on tosi *letkuvaa*. Näistä kahdessa on TTA-aines, joka on ilmeisesti pikemmin johdinaines kuin passiivin partisiipin tunnus (*pöhkö* → *pöhköttää*, *suree* → [tunnekausatiivijohdos:] *surettaa* → *surettava* vrt. *surtava*, jossa olisi passiivin 1. partisiipille tyypillistä modaalista sävyä) ja toimii osana sananloppuista muottia.

Vastakohtasuhteita Mari ilmaisi vain harvoin partisiippiin liittyvän kieltoprefiksin avulla: 4;9 *muniva* / *ei-muniva*; 4;10 *epälupaava* 'ei lupaavalta vaikuttava'.

6.3.6 Vahvikealkuisia adjektiiveja

Sananalkuisen vahvistuspartikkelin sisältäviä adjektiiveja on kahta tyyppiä. Yhdessä tyypissä alkuosana on vahvikeadverbi, joka eroaa äänteellisesti hyvin paljon itse adjektiivista, kuten seuraavissa Marin uudisadjektiiveissa: 4;7 *littamärät*, 4;11 *löllöhelppoa*, 4;11 *pikkivihreitä* 'ihan vihreitä', 4;11 *litikylmää*. Tämänäyttyppejä vahvikealkuisia adjektiiveja Mari käytti etenkin nelivuotiaana. Vastaavanlaisia on kirjannut myös Nygren: 7;11 *miniriikkinen* 'pikkuriikkinen' (Nygren 2019: 72), 4;4 *pikinopeasti* (2019: 79), 5;1 *litikuumaa* ja *litikylmä* (2019: 83) sekä 5;4 *litikuiva* (2019: 42, 84).

Toisen tyyppin muodostavat sellaiset sananalkuisen vahvikkeen sisältävät adjektiivit, joiden alussa oleva vahvike on alkusointuinen reduplikaatiopartikkeli. Edellä tarkastellessani aineistoa kronologisesti olen käsitellyt niitä kunkin ikäkauden adjektiivien yhteydessä. Samantapaisia ovat adverbien yhteydessä käsittelemäni vahvistuspartikkelit sekä leikkikielen yhteydessä käsittelemäni soinnuttelus sanat. Tarkastelen näitä kaikkia kokoavasti tuonnempana soinnuttelusanoja käsittelevässä luvussa, missä otan puheeksi muidenkin tutkijoiden esittämät vastaavantyyppiset tapaukset, kuten Riionheimon aineiston (2002b: 439) adjektiivit ja adverbit, joissa on sellaisia sananalkuisia vahvikeadverbeja kuin 3;8 *sapasamanlaisia*, 3;10 *vapovapovalmiina*, 5;0 *mätimärät* ja 6;2 *lipilikainen*.

6.3.7 *Innovatiivisia komparatiivi- ja superlatiivimuotoja*

Alkaessaan käyttää adjektiivien vertailuasteita lapset tuottavat helposti myös innovatiivisia muodosteita, koska ovat aluksi epävarmoja komparatiivin ja superlatiivin muodostuksesta. Adjektiivien vertailuasteiden muodostus käynnistyy hitaasti, mitä osoittaa jo se, että kun Jorma Toivaisen väitöskirja (1980) käsittelee suomenkielisten lasten taivutussuffiksien omaksumista kolmivuotiaaksi asti, siinä ei vielä ole mukana adjektiivien vertailusuffiksien käyttöä; tämä voi tosin kertoa myös näiden muotojen harvinaisuudesta eli siitä, ettei niitä ole osunut aineiston nauhoitteisiin.

Tomi harjoitteli adjektiivien vertailuasteiden käyttö kaksivuotiaana esimerkiksi niin, että ilmaisi superlatiivisuutta rakenteilla *kaikista ekoimet* ja *kaikista ekat* 'aivan ensimmäiset' ja komparatiivisuutta muodoilla *rikkemän* ja *rikkemäisen* 'rikkinäisemmän' (vastatessaan aikuisen repliikkiin, jossa oli muoto *ehjempi*). Tomin vertailuasteiden joustavaa erikoiskäyttöä: 3;4 *jättilämpi* askel 'jättäläisäisempi'; 3;6 *keskin* huippu on kaikista korkein 'keskimmäisin'; 5;6 *liilempi* 'lilan värisempi'.

Mari muodosti substantiiveista komparatiiveja kolmivuotiaana: *lempinimempi* 'lempinimen omaisempi, tyyppisempi' ja *kuusemman näköisen* 'enemmän kuusen näköisen'. Samantapaista substantiivien komparointia on todennut myös Lieko (1998: 553, 557): 3;7 *valompaa*

’valoisampaa’. Vaihtoehtoinen selitys tosin on, että lapsi onkin karsinut adjektiivista *valoisa* johtimen komparatiivin päätteestä edeltä.

Anneli Liekon uudissana-aineistossa on 40 varsinaista adjektiivijohdosta (1998: 553–554, 557); niiden lisäksi hänen aineistossaan on peräti 29 komparatiivimuodostetta, jotka hän on laskenut mukaan uudissanoihin. Muutamat niistä ovat kuitenkin sellaisia yksikön nominatiiveja, jotka on abstrahoitu taivutusvartalosta (esimerkiksi *isompa* ’isompi’, *parempa* ’parempi’), joten niitä ei mielestäni kannata pitää varsinaisesti uudissanoina vaan taivutuserikoisuuksina. Toisaalta hänen aineistonsa komparatiivimuotoihin kuuluu myös selvemmin uudismuodosteen luonteisia, kuten verbikantainen *kasvempi* (← *kasvaa*), *ennen-sanaan* perustuva *ennempi* sekä *hiljempä* ’hiljaisempi’, *valompaa* ’valoisampaa’ ja *keskemmät* ’keskimmäiset’. Monet lasten komparatiivierikoisuudet sijoittuvat taivutuksen ja sananmuodostuksen rajoille.

Mari käytti neljä vuotta täytettyään parin kuukauden ajan *hyvä*-adjektiivista sellaisia analogisia komparatiivi- ja superlatiivimuodosteita, jotka perustuivat norminmukaisen suppleetiovartalon (*parempi*, *paras*) sijasta suoraan vartaloon *hyvä*: 4;0 *hyvempi*, *hyvimmän*, 4;1 *hyvin* ’paras’, *hyvemmältä*, 4;2 *hyvempää*.

Omantyyppisenä uudennosten ryhmänä ovat yhdysadjektiivit, joita Mari muodosti etenkin nelivuotiaana ja joissa oli mukana komparatiivi- ja superlatiivimuotoja, nimittäin kolme komparatiivialkuista (*vähempi-ikäinen*, *vähempinumeroinen* ja *enempinumeroinen*) ja kaksi superlatiivialkuista: ”kaikista *hyvinkuntoisinkin*” ja ”mun *parasikäset* koirat”.

Yhdysadjektiivien lisäksi Mari muodosti nelivuotiaana superlatiivisen adjektiivin *alummainen* ’ensimmäinen, alussa oleva’: ”(aloitetaan lukeminen) tästä kaikkein *alummaisesta* jutusta” (alkujutusta, ensimmäisestä jutusta). Erikoinen oli myös seuraava komparatiivimuodoste: 4;11 se (lintu) oli vähän *kauvemmassa* puussa (’kaukaisemmassa’).

6.3.8 Yhdysadjektiiveista

Mari muodosti yhdysadjektiiveja kaksivuotiaasta alkaen. Kaksi-

vuotiaana hän muodosti niitä vasta kaksi: *empankielinen* ja *hyväjal-kainen*. Kolmivuotiaana hän muodosti jo yhdeksän yhdysadjektiiv-
via, ja nelivuotiaana peräti kaksikymmentä, nimittäin neljäntoista
inen-johtimisen adjektiivin ja edellä käsiteltyjen viiden kompara-
tiiv- ja superlatiivimuodosteen lisäksi adjektiivimaisen partisii-
pin *omaleivottua*: 4;2 tää tahtoo *omaleivottuu* leipää ('itse leivot-
tua'). Viisivuotiaana Mari muodosti 14 yhdysadjektiivia, joista 11
oli *inen*-johtimisia.

Tomin ensimmäiset yhdysadjektiivit ovat 2;5 *yksiperäinen* (juna)
ja 2;10 *pahanmielinen*. Kolmivuotiaana hän käytti adjektiivia 3;0 *eri-
värinen* merkityksessä 'monivärinen' (varattu sana-asu) ja muodosti
lisäksi yhdyssubstantiiviin perustuvan adjektiivin 3;10 *lumiukkoinen*
'lumiukkomainen' sekä sarjan *vuotiainen*-loppuisia ikävuosiin liit-
tyviä adjektiiveja. Näissä ikävuosiin viittaavissa yhdysadjektiiveis-
sa redundantti (*i*)*nen*-aines liittyi toisentyyppisen adjektiivilopun
perään ilmeisesti korostamaan sitä, että kyseessä on adjektiivi, ja
samaa tyyppiä Tomi käytti myös nelivuotiaana:

4;0 se ois leikisti *nelivuotiainen* (isosisko leikissä; Tomi itse leikkii ko-
tieläintä)

4;0 *kaksvuotiainen* on viel vauvva mut *kolmivuotiainen* on jo lapsi

4;3 se näitten vauvva ei oo ihan *nollavuotiainen* vaan *kaksvuotiainen* //
se veli on *nelivuotiainen*

Viisivuotiaana Tomi tuotti viisi keskenään erityyppistä yhdysadjek-
tiivia, kuusivuotiaana vain yhden (*kakssunnuntainen*), ja seitsen-
vuotiaana niin ikään vain yhden (*tarhalaisvuotiaita*).

Lieko mainitsee (1998: 553–554) yhdysadjektiivit *lääkärintakki-
nen*, *vääripperinen* ja *yksimmänkertainen*.

6.3.9 Kokoavasti lasten uudisadjektiiveista

Lapset käyttävät uudisadjektiivien muodostuksessaan eniten suomen kielen yleisintä adjektiivinjohtinta (*i*)*nen* ja kohtalaisen runsaasti myös *kAs*-johtinta. Muiden johdinten käytöstä on vähemmän esimerkkejä, omassa aineistossani eniten Marin kielestä.

Redundanttia adjektiivinjohtimen käyttöä esiintyy etenkin *inen*-

loppuisten uudennosten muodostuksessa. Muiden johdinten yhteydessä sellainen on harvinaista, mutta yksittäisiä tapauksia on, kuten Marin 4;0 *rentoisa* 'rento' ja 3;11 *hurjakka*; jälkimmäisessä tosin *kka*-johdin saattaa olla pehmentävä deminutiivisluonteinen aines, jolloin se lisää merkitysvivahteen 'hurja muttei pelottavan hurja'.

Lasten uudisadjektiivien joukossa on myös varattuja sana-asuja, kuten Marin 3;8 *samettinen* 'samea', 5;0 *kuuluisa* 'mistä ääni kuuluu voimakkaasti' ja 10;4 *pikkumainen* 'pienenpuoleinen' sekä Tomin yhdysadjektiivi 3;0 *erivärinen* 'monivärinen' (erotukseksi yksivärisestä).

6.4 Lukusanauudennoksia

Aiemmin julkaistuissa suomenkielisten lasten uudissana-aineistoissa on vain vähän numeraaleja. Esimerkiksi Vänntilän (1998) tarkastelemaan uudisjohdoksiin kuuluu vain verbejä, substantiiveja ja adjektiiveja; myöskään Riionheimon aineistossa ei ole numeraaleja. Muutamia tietoja on kuitenkin sellaisista lasten muodostamista järjestyslukuista, joissa on kaksi järjestysluvun tunnusta peräkkäin. Omassa aineistossani on tällaisten lisäksi myös muuntyyppisiä lukusanauudennoksia, ja myös Nygrenin gradussa on pari erittäin suurta lukua ilmaisevaa uudisnumeraalia.

6.4.1 Järjestysluku-uudennoksia

Liekon (1998: 558) kokoamassa aineistossa on kaksi järjestyslukua lapselta iästä 5;0, nimittäin *viidennes* 'viides' ja *neljännes* 'neljäs'. Lieko mainitsee myös saman sivun alaviitteessä Raija Lehtisen aineistosta vastaavanlaisia järjestyslukuja: kaksivuotiaan käyttämän sanan *viidennes* 'viides' ja toisen kaksivuotiaan tuottaman muodon *kahdennessa* 'toisessa' sekä kolmivuotiaan muodot *kahdennenki* 'toisenkin' ja *kolmannes* 'kolmas'. Tällaiset muodosteet, joissa järjestysluvun tunnus esiintyy kahdesti (sanavartalon *nne*-aines, johon liittyy nominatiivin *s*) lankeavat yhteen vakiintuneen kielen murtolukujen kanssa.

Samanlaisia järjestysluku-uudennoksia, jotka sisältävät kaksi peräkkäistä järjestysluvun tunnusta, tuottivat myös Mari ja Tomi. Marin esimerkkejä: 4;8 se oli *seitsemännes* // ja se oli *kahdeksannes* // se oli *yhdeksännes* // se oli *kymmenes* // ja se oli *yksitoistannes* (hyp-py); 6;5 tää on mun *kolmannes* tai *neljännes* (3. tai 4. marmeladin-pala). Seitsenvuotiaana hän tavoitteli muotoja *kahdeksas* ja *seitsemäs*: 7;2 se on *kahdeksannes* luumu // se on *seitsemännes* luumu.

Marin järjestyslukujen muodostuksessa eräs erikoisuus oli, että johdinaines pyrki liittymään *toista*-loppuisissakin numeraaleissa aivan sanan loppuun: 4;11 ensimmäinen enkeli, toinen – *ykstoistas* viimenev villahousu. Järjestysluvun muodostaminen perusluvusta *yksitoista* ja muista *toista*-loppuisista tapahtui siis ensin niin, että Mari liitti järjestysluvun tunnuksen aivan lukusanan loppuun, ei sen tavalliseen paikkaan ennen taipumatonta *toista*-loppua: 4;8 *yksitoistannes*, 4;11 *ykstoistas*, 6;5 *kuustoistannes*. Kuten esimerkeistä ilmenee, joskus järjestysluvun tunnus liittyi *toista*-ainekseen kahdestikin (*-toista-nne-s*). Tällaisten järjestyslukujen synty perustuu samaan kuin se, että Mari myös sijataivutuksessa liitti päätteet näissä *toista*-loppuisissa lukusanoissa aivan sanan loppuun; hän taivutti siis sananloppuista *toista*-osaa, kuten 4;o ”saalaan valvoa laskemattomam paljon *kymmenentoistaan* asti”; 4;2 *kaksitoistaan* ’kahteentoista’. Erikoinen oli 6;5 *yhestoistannet luukut* (joulukalenterissa joulukuun 11. päivän luukut), jossa järjestysluvun tunnus liittyi lukusanaan kolme kertaa, kerran alkuosaan ja kahdesti loppuosaan (*yhe-s+toista-nne-s*). Sinänsä järjestyslukujen tyyppi *neljätoistas* on luonnollinen, sitähan tavataan esimerkiksi germaanisten kielten vastaavissa järjestysluvuissa, joissa niin ikään järjestysluvun tunnus tulee loppuun, kuten ruotsin *fjorton* : *fjortonde*, englannin *fourteen* : *fourteenth* ja saksan *vierzehn* : *vierzehnte*.

Monet lapset, myös Mari ja Tomi, käyttävät järjestyslukumuodosteita *yhdes* ja *kahdes* korvaamaan vakiintuneita järjestyslukuja *ensimmäinen* ja *toinen*. Vakiintuneet muodosteet ovat epäsäännöllisiä, koska ne eivät muodoltaan assosioidu peruslukuihin *yksi* ja *kaksi*, ja sitä paitsi kummallakin on paljon myös muuta kuin lukusanakäyttöä: *ensimmäinen* on paitsi järjestysluku myös adjektiivi,

jolla on sellaisia merkityksiä kuin 'lähin', 'arvokkain' ja 'tärkein'; vielä enemmän eri käyttöjä on sanalla *toinen*, jota käytetään paitsi järjestyslukuna myös indefiniittipronominina ja adjektiivina. Sen sijaan *yhdes* ja *kahdes* ovat yksiselitteisesti läpinäkyviä järjestyslukuja. Lisäksi säännölliset ja läpinäkyvät muodosteet *yhdes* 'ensimmäinen' ja *kahdes* 'toinen' ovat samantyyppisiä kuin niitä seuraavat luvut järjestyslukujen sarjassa *kolmas*, *neljäs*, *viides* ja *kuudes*. Muodosteita *yhdes* ja *kahdes* tukee edelleen se, että niille on mallina vakiintuneessakin kielenkäytössä sarja *yhdestoista*, *kahdestoista*, *kolmastoista*, *neljästoista*. Kaiken tämän lisäksi suuremmissakin järjestysluvuissa tavataan sellaista vaihtelua kuin *kahdeskymmenensimmäinen* ~ *kahdeskymmenesyhdes*, *kolmaskymmenestoinen* ~ *kolmaskymmeneskahdes* (Maamies 1996: 33).

Anneli Kauppinen (1977: 200) on kirjannut havainnollisen esimerkin siitä, miten *kahdes*-tyyppisen numeraalin mallina on saman puhunnoksen toinen järjestysluku: 3;11 viides luku kertoo, miten leijona oli syönyt Sirkkuliisan tyynyn; *kahdes* luku kertoo miten – .

Paitsi että järjestyslukujen muodostuksessa ilmeni tendenssiä säännöllisyyteen ja läpinäkyvyyteen siten, että muotojen *ensimmäinen* ja *toinen* sijasta sekä Mari että Tomi käyttivät analogisia muotoja *yhdes* ja *kahdes*, niin lisäksi Tomi käytti varhaista uudismuodostetta 2;6 *viimes* 'viimeinen', jossa niin ikään on mukana järjestysluvun johdin. Hän käytti tätä uudennostaan vain perusmuodossa, joten taivutusvartalosta ei ole tietoja. Merkitykseltään tämä uudennos on kyllä numeraalin ja adjektiivin raja-alueella, sillä sen voi hahmottaa järjestysluvuksi eli ensimmäisen vastakohdaksi, mutta toinen mahdollinen hahmotus on adjektiivitulkinta.

Mari käytti järjestyslukuja *yhdes* 'ensimmäinen' ja *kahdes* 'toinen' muutaman kerran kolmi- ja nelivuotiaana niin, että ne olivat alkuna pitemmille sarjoille: 3;11 *yhdes* – *kahdes* – *kolmas*; 4;0 tänään on *yhles* päivä ja sen jälkeen on *kahles* ja sen jälkeen *kolmas* ja sen jälkeen *neljäs* ja sen jälkeen *viiles* ja – . Viisivuotiaana Mari puhui *kahdennesta* maailmansodasta, kun oli ollut puhetta toisesta maailmansodasta.

Tomilta taas on kirjattu järjestysluvun *kahdes* 'toinen' käyttöä

kolmi- ja nelivuotiaana ja järjestysluvun *yhdes* 'ensimmäinen' käyttö viisivuotiaana.

6.4.2 toista-loppuisia uudisnumeraaleja: kymmenentoista, satatoista ja muita

Marin kaksivuotiaana muodostamista kahdesta uudisnumeraalisista toinen oli *satatoista*, ja se tarkoitti hyvin suurta määrää. Marin tuntemista lukusanoista suurin oli tuolloin *sata*, ja hän tiesi myös, että kun lukuihin yhdestä yhdeksään lisätään *toista*-loppu, saadaan kymmentä suurempia lukuja. Nämä asiat yhdistämällä hän muodosti hyvin suureen määrään viittaavan luvun *satatoista*: 2;7 *sata-toittia* kanelia täällä on (pitelee kanelipurkkia ja yrittää arvioida, montako kanelinhiukkasta purkissa voisi olla).

Maaliskuussa Mari muodosti leikkimielisen uudisnumeraalin *maalistoista*, jolla ei ollut ilmeisesti varsinaista merkitystä, vaan se oli lukusanoilla leikkittelyä, koska sanaan liittyvä selityskin oli leikkimielinen: 2;8 *maalistoista* talkottaa lossille menemistä.

Mari käytti kolmivuotiaana uudisnumeraalia *kymmenentoista* 'kaksikymmentä', joka oli jatkoa yhdestätoista yhdeksäntoista ulottuvalle lukujen sarjalle. Aluksi *kymmenentoista* tulikin käyttöön merkityksessä 'kaksikymmentä', mutta sitten sen merkitys laajeni yleisempään hyvin suuren määrän ilmaisemiseen. Vastaavastihan aivan yleisesti käytetään hyvin suurta määrää ilmaisemaan sellaisia suuria lukuja kuin sata ("olen sanonut ainakin sata kertaa") ja tuhat ("tuhannet kiitokset"). Esimerkkejä tämän uudisnumeraalin käytöstä:

3;6 kello on jo *kymmenentoista* 'hyvin paljon, on myöhä'
 3;7 sillä sais jo *kymmenentoista* jättskiä
 3;11 laskemattoman paljon, *kymmenentoista*

Tomi muodosti kolmivuotiaana kaksi *toista*-loppuisia uudisnumeraalia, joista *kymmenentoista* oli sama mitä Marikin oli käyttänyt kuusi vuotta aiemmin. Ilmeisesti syy tämän uudennoksen syntyynkin oli sama: *kymmenentoista* on luontevaa jatkoa *toista*-loppuisten lukusanojen sarjassa: 3;7 kaheksantoist, yheksäntoist, *kymmenen-*

toist (laskee: 18, 19, 20). Toinen *toista*-loppuinen lukusanauudennos oli *satastoista*, joka ilmaisi hyvin suurta määrää. Tomi tunsu sanan *sata* ja tiesi, että *toista*-loppuiset ovat suurempia lukuja kuin luvut yhdestä kymmeneen, joten hän päätyi siihen, että 3;8 ”*satastoist* on niim paljon ettei ehdil laskeekkaa”.

Lasten tuottamat lukusanauudennokset ovat osittain tosimelellä muodostettuja, kuten *kymmenentoista*. Osittain taas lasten lukusanauudennokset ovat leikkimielisiä, kuten Marin 3;3 *kurkunkuoritoista* ja *veitsitoista*. On mahdollista, että vitsikkäistä lukusanoista ainakin osa on keksitty siksi, että lapsikin saisi vuorostaan esittää aikuisille uusia lukusanoja: 3;3 (M: yksitoista, mitä sitten tulee? A: 12, 13, 14... M:) sitten tulee *kurkunkuoritoista* ja *veitsitoista*.

6.4.3 Lukusanojen muodostusta ranskan kieltä muistuttavin periaattein

Marin edettyä numeraalien opettelussaan yli luvun 20 hän kehitti jälleen samantapaisen uudisnumeraalin kuin *kymmenentoista*, nimittäin aikuiskielen 21:stä alkavalle ja 29:ään asti jatkuvalle sarjalle jatkoksi uudisnumeraalin *kaksikymmentäkymmenen*; sille tuli edelleen jatkona *kaksikymmentäyksitoista*: 3;6 *kaksikymmentäkahdeksan*, *kaksikymmentäyhdeksän*, *kaksikymmentäkymmenen*, *kaksikymmentäyksitoista*. Samalla periaatteella hän jatkoi eteenpäin sitten, kun oli alkanut käyttää lukua 30, ja kysyi: 3;6 mikä tulee *kolmekymmenenkolmentoista* jälkeen?

Tällaiselle numeraalien muodostamistavalle on aikuiskielessäkin vertailukohta, ei tosin suomen vaan ranskan kielessä tavassa, jolla lukusanoja muodostetaan 60:stä ja 80:stä eteenpäin: 73 on ranskaksi *soixante-treize* eli ’kuusikymmentä-kolmetoista’, ja 94 on *quatre-vingt-quatorze* eli ’kahdeksankymmentä-neljätoista’ (kirjaimellisesti 4-20-14).

6.4.4 Erittäin suuria lukuja: kymmenensataa ja iljoona-muotti

Mari käytti uudisnumeraalia *kymmenensataa* hyvin suuren luvun merkityksessä, se ei siis ollut tarkasti tuhat. Kun Marin äiti teki lisen-saatintyötään, myös Mari laati omaa leikkitutkielmaansa: 3;8 minun

liseniaattityö on *kymmenensataa* sivua. Saman uudennoksen on kirjannut myös Nygren (2019: 66): 4;10 *kymmenensataa* 'tosi monta'.

Muutamilta lapsilta on kirjattu hyvin suuria lukuja ilmaisevia *iljoona*-loppuisia muottimuodosteita. Tomin *siljoona*-muodosteella oli aivan ilmeinen malli, johon kuuluvia sanoja hän tuotti samassa puhunnoksessa juuri ennen uudismuodostettaan: 3;11 Keskuspuisto on mahtava *puupaikka* // siel on varmaan sata puuta // tai vielä enemmän // tai miljoona triljoona *siljoonaa*. Nygren (2019: 58–59) mainitsee lapsen käyttäneen iässä 4;9 vastaavanlaisia muottimuodosteita *siljoona* 'tosi paljon' ja *tiljoona* 'enemmän kuin siljoona', joille esittää myös käyttöyhteyden lasten vuoropuhelusta:

N: Koko maailmassa on siljoona ihmistä!

S: Enemmän kun siljoona.

N: Tiljoona!

6.4.5 Lukujen ja kirjainten assosioitumista

Omaleimaisia uusia numeraaleja olivat Tomin *zetakymmentä* sekä *zetakymmentäyksi*, joita hän käytti, kun kulmikkaan muotoiset kakokset näyttivät hänestä z-kirjaimilta: 4;11 näyttää ihan ku *zetakytyks* ja *zetakymmentä* (numerot 21 ja 20 näyttävät kakkosen kulmikkouden takia olevan kuin z1 ja z0). Pienet lapset mieltävät helposti kirjaimet ja numerot yhteen ryhmään kuuluviksi, sillä ne molemmat ovat uteliaisuutta herättäviä isompien lasten ja aikuisten käyttämiä merkkejä. Numeroiden ja kirjainten assosioitumiseen keskenään liittyy esimerkiksi Laitsaarten (1996) kirjaama kolmivuotiaan yhdyssana *lukemusnumerot* 'kirjaimet'.

6.4.6 Numeraaleja mukana muiden sanaluokkien uudissanoissa

Muiden sanaluokkien uudissanojen osina tavataan numeraaleja jonkin verran. Numeraaleja voi olla osana uudisadverbeja, adjektiiveja ja substantiiveja. Esimerkiksi Mari käytti adverbia *kahdeksastaan*: 5;10 sitten leikkivät kaikki *kahdeksastaan* (kaikki kahdeksan keskenään; mallina adverbityyppi *kahdestaan*, *kolmistaan*).

Tomi käytti iässä 6;1 yhdysadjektiivia *kaksisunnuntainen* television lastenohjelmasta, josta tuli yhtenä sunnuntaina alkuosa mutta jatko-osa vasta seuraavana sunnuntaina.

Nygren (2019: 40) mainitsee lapsen iässä 7;10 käyttämän yhdys-substantiivin *kolmoisjono* 'parijonon kaltainen muodostelma, jossa kulkijoita on kolme rinnan' ja toisen iässä 4;2 käyttämän sanan *kolmoispiiri* 'kolmen ihmisen muodostama piiri'.

6.5 Adverbeja

Lapsenkielen adverbeja on käsitelty vähänlaisesti aiemmissa lasten uudissanajulkaisuissa. Terttu Orpana mainitsee artikkelissaan (1980: 103) uudisadverbit *vuorillaan*, *kädekkäin*, *huojuksissa* ja *kaaduksissa*; näistä *huojuksissa* on mukana myös hänen toisessa lapsenkieliartikkelissaan (Orpana 1984: 27). Sirkka Vänntilä (1998: 120) mainitsee viisivuotiaan pojan adverbien *kuollukkeella* 'kuollut', jonka malli on aivan ilmeinen, sillä lapsi jatkaa: "ko ei oo ennää eläkkeellä".

Anneli Lieko (1998:558) esittää uudisadverbeina sanat 2;0 *ylämlälä* 'korkealla', 2;3 *pyälikkh* 'pyörryksiin', 3;5 *maallaan* 'makuullaan', 3;7 *yhtätellen* 'yksitellen' ja 4;8 *pussaillaan* 'suu supussa', mutta kun hän ei esitä näille kontekstia, herää pari kysymystä. Voisiko *maallaan*-muodoksi kirjattu esiintymä ollakin *mahallaan*? Entä jos *pussaillaan* onkin *pussata*-verbin passiivi?

Helka Riionheimon esittää artikkelissaan (2002b: 439) uudisadverbit 2;8 *rikkinään*, 3;2 *sikillään* *sokillaan*, 6;9 *kiinnoissaan*, 6;9 *uuvuksissa* 'poissa', 5;1 *eteä* 'edestä', jonka analogiamalliksi Riionheimo antaa adverbien *takaa*, ja 7;4 *auemma* 'enemmän auki'.

Sekä Mari että Tomi alkoivat muodostaa uudisadverbeja kaksivuotiaana. Mari muodosti niitä etenkin kaksivuotiaasta kuusivuotiaaksi ja Tomi kaksivuotiaasta viisivuotiaaksi. Eniten uudisadverbeja syntyi *sti*-suffiksilla, ja kantasanoina oli moniin sanaluokkiin kuuluvia sanoja: *paremmasti*, *parhaasti*, *sähläkkäästi*, *toisesti*, *ihmisesti* ja *vaudesti*.

Marin ensimmäinen uudisadverbi 1;10 *yhtävoimin* 'yhteisvoimin' perustui ilmeisesti vakiintuneeseen yhdyssanaan *yhteisvoimin* eli kyseessä oli vasta kieleen jo vakiintuneen adverbien muunnos. Seuraavana ikäkuukautena 1;11 Mari käytti kolmea uudisadverbia: *vaippasilteen* 'vaippasillaan' ja *paitasilteen* 'paitasillaan' sekä *mukassa* 'mukana' ('laha [raha] tulee *mukassa*' 'mukana'). Viimemainittu on samaa sisäpaikallissijojen sarjaa kuin illatiivi *mukaan*, ja yleensä illatiivin kanssa käytetään juuri inessiiviä produktiivisissa taivutussarjoissa, kun taas essiivi on harvinainen taivutusmuoto ja paikallissijakäytössä vain kiteymissä. Kaksivuotiaana Mari muodosti jo kolmisenkymmentä uudisadverbia.

Adverbien lisäksi Mari muodosti erilaisia toimintaan liittyviä soinnuttelusanvoja, kuten *ohjata*-verbin pohjalta interjektion tyyppisen partikkelin *ohi* leikkiessään ajamisleikkiä: 1;11 ohjataa tällai // *ohi ohi ohi*. Käsittelen näitä soinnuttelusanojen yhteydessä myöhemmässä luvussa.

Marin muodostamat uudisadverbit ovat seuraavassa siinä järjestyksessä, missä hän alkoi käyttää kutakin adverbityyppiä.

Ensimmäiset adverbiiuudennokset olivat 1;11 *vaippasilteen* 'vaippasillaan' ja *paitasilteen* 'paitasillaan'. Niiden jälkeen syntyi *lteen*-loppuisia vielä kolme muuta, joista yhdessä oli muodon vaihtelua (*makaalteen* ~ *makuulteen*): 2;9 *masulteen* 'vatsallaan', 3;7 *makaalteen* 'maaten', 5;0 *makuulteen*, 5;11 *tahalteen* 'tahallasi', 6;2 *makaalteen* 'makuulle'.

Mari muodosti runsaasti *sti*-loppuisia adverbeja paitsi adjektiiveista myös muiden sanaluokkien sanoista. Verbistä *sählätä* syntyi 5;0 *sähläkkäästi*, jonka kannaksi voisi ajatella adjektiivia *sähläkäs* tai *sähläkkä*; kumpakaan näistä Mari ei kuitenkaan käyttänyt, joten *sähläkkäästi* syntyi ilmeisesti sellaisen adverbimuotin avulla, johon kuuluvat esimerkiksi *vauhdikkaasti* ja *äänekkäästi*.

Marin kaksi ensimmäistä *sti*-uudisadverbia perustui adjektiivien komparatiivimuotoihin: 2;1 *tiukemmasti* 'tiukemmin' ja 2;4 *paremmas-ti* 'paremmin'. Myöhemmin syntyi vertailumuotoihin perustuvat 3;6 *parhaasti* 'mitä parhaiten' ja 3;6 *parhaammasti* 'paremmin'. Kolmi- ja nelivuotiaana Mari muodosti sellaisia kuin 3;4 *kovakohteliaasti*

'kovakouraisesti mutta ystävällismielisesti', 3;8 *mielikuvituksesti*, 3;9 *millasesti* 'miten', 3;10 *sovusti* 'sovussa', 3;11 *kovakätisesti* 'kovakouraisesti', 4;2 *toisesti* 'uudelleen, toiseen kertaan', 4;6 *ihmisesti* 'ihmis-mäisesti'. Intensiivistymistä kuvasi sarja, joka alkoi vakiintuneella ilmauksella 4;6 *ihan oikeesti* ja jatkui *ihan ikioikeestis* ja *ihan ikitosioikeesti*. Viisivuotiaana syntyi edelleen monia: 5;0 *sähläkkäästi* 'sähläten', 5;0 *tosisti* 'todella', 5;0 *juhlantarkotuksellisesti* 'juhlatar-koituksessa', 5;1 *äkkinäisesti* 'yhtäkkiä', 5;2 *uhmarohkeasti*, 5;4 *taaperoisesti*, 5;11 *vaudesti*.

Viimeiset *sti*-loppuiset uudennokset olivat yhdyssanoja, joissa oli alkuvahvike *sika* -: 10;11 *sikasopivasti*, 11;2 *sikalällysti*. Tätä *sika*-vahvikealkua Mari käytti muutenkin: 11;5 *sikalähellä*, 11;5 *sikavähän*.

Kiinnostavaa vaihtelua ilmeni *n*-instruktiivin ja instruktiivimaisen, tapaa ilmaisevan *sti*-adverbin kesken, kun Mari korjasi sano-maansa: 3;9 mut ei se tarkoita ettette te tykkääm musta vaikka te sanotte joskus *vihasin* / *vihasesi*.

Sisäpaikallissijaisista adverbista yksikön inessiivimuotoisia syn-tyi eniten: 2;1 *nukkusessa*, 2;2 *alassa* 'matalana, kumarassa', 2;3 *ylässä* 'pää pystyssä pitkänä, selkä suorana', 4;6 *vangissa* 'vankina', 4;7 *vahdinnassa*. Yksikön illatiivimuotoiset olivat molemmat yhdyssanoja: 4;0 *vedempeitteeseen* 'vedenpinnan alle', 4;8 *epäonnistukseen* 'pieleen'. Monikon illatiivimuotoinen oli niin ikään yhdyssana: 2;6 *peikolannistumiin* (lannistunut hammaspeikko menee "lannistumiin").

Elatiivimuotoisia oli vain yksi: 5;10 *kahdeksastaan* 'kahdeksan keskenään'.

Kaksivuotiaana Mari muodosti monia *kkAin*-loppuisia, kuten 2;2 *jonokkain* 'jonossa, peräkkäin' ja 2;4 *pinokkain*. Adverbia 2;7 *yhdek-käin* Mari käytti toisaalta lapasista, jotka olivat kuivumassa patteril-la vierekkäin kiinni toisissaan, ja toisaalta kivistä, jotka olivat rivissä kukin irrallaan muista, eivät tarttuneina toisiinsa kiinni (toisin kuin Lego-palikat). Muita olivat 2;7 *tartukkain* 'tarttuneina toisiinsa' ja 2;10 *rivikkäin*. Myöhemmiltä vuosilta on enää kaksi esiintymää: 4;2 *pi-nokkain* ja 6;4 *kiinnikkäin* 'kiinni toisissaan'.

Ulkopaikallissijaisiin uudisadverbeihin liittyi usein yksikön 3. persoonan omistusliite. Ensimmäiset allatiivitapaukset olivat 2;2

kasalleen 'kasaan, nurin', 2;3 *nurilleen* 'nurin' ja 2;4 *hajolleen* 'hajalle'. Myöhemmin syntyi enää yksi: 4;2 *erolleen* 'irralleen toisistaan'. Ablatiivipohjaisia *ltAAn*-loppuisia syntyi kolmivuotiaana kaksi: 3;2 *sisävaatteisiltaan* ja 3;3 *puoliltaan* 'puoliksi'. Myöhemmin syntyi vain yksi: 4;2 *tiheeltään* 'tiheässä'. Adessiivipohjaisia *llAAn*-loppuisia oli kaksi iässä 3;8, nimittäin *ällillään* 'ällistynyt' ja 3;8 *alummillaan* 'ai-
van alussa'. Myöhemmin syntyi muodoste, jossa oli ensimmäisen persoonan omistusliite: 6;9 *hereimmilläni*.

Ulkopaikallissijaisiin kuului edelleen yksi oppositiopari, nimit-
tään *horjalleen* : *horjallaan*: 4;9 *horjalleen* 'taipunut vinoksi (muttei
täysin kaatunut)', 4;9 *horjallaan* 'vinossa, vähällä kaatua', 4;10 *hor-
jallaan* 'kallistuneena'.

Yhdessä adessiivitapauksessa ei ollut omistusliitettä: 3;8 toinej
jalka on *tahalluksella* maassa (laahustaen raahaa toista saapasta
tahallaan).

Adverbityyppiin *-ksiin* : *-ksissa* kuului *valoksiin* : *valoksissa*, jonka
ilmeisenä mallina oli *sammuksiin* : *sammuksissa*: 2;3 *valot valoksiin*
'valot palamaan', 2;5 *valoksissa*, 2;6 *valoksiin*. Kolmivuotiaana Mari
käytti *valoksissa*-muodon sijasta adverbia *sytyksissä*. Muita samaan
tyyppiin kuuluvia uudisadverbeja olivat 2;6 *häviksissä* 'kateissa', 3;10
taivuksissa 'taipuneena', 3;11 *riisuksissa* ja 3;0 *polttamuksissa*. Nelivuo-
tiaana Mari käytti adverbeja *hajoksissa* 'hajalla', *kaaduksiin* 'nurin,
kaatumaan', *löydyksissä* ja *sytyksiin* : *sytyksissä*. Sen jälkeen uusia
syntyi enää harvakseltaan: 5;0 *ummeksissa* 'ummessa', 5;3 *roikoksiin*
'roikkumaan' ja 6;5 *pudoksiin* 'putoamaan'. Näistä oli seitsenvuoti-
aaksi asti käytössä *kaaduksiin*.

Tätä tyyppiä lähellä oli pari erikoista yksikkömuotoista raken-
netta: *menee epäonnistukseen* 'epäonnistuu, menee pieleen' ja *saa
tulla lopukseen* 'pitää loppua':

4;8 ja sit koko hyppy menee *epäonnistukseen* 'pieleen' (hyppää nojatuo-
lista patjalle olohuoneessa, mutta hyppy ei täyttänyt odotuksia)

6;5 nyt toi ainainen huuto saa tulla *lopuksen*! (komentaa pikkuveljeään)

Adverbityyppiin *-issA*+omistusliite kuului seuraavia uudennoksia: 2;11 *hermospäissään* (mallina mahdollisesti *suutuspäissään*), 3;2 *rohkeissaan* 'rohkeana', 3;2 *nauruissaan*, 3;8 *ylpeissäsi*, 3;8 *tärkeissään* 'tärkeässä vaiheessa', 3;8 *kiinnoissaan* 'kiinnostunut', 3;9 *ikävöissäni*, 3;10 *mukavoissasi*, 3;10 *mukavissaan*, 3;11 *ihanissaan*, 4;11 *hermoisani*, 6;11 *säikyissään*, 10;1 *noloissaan*.

Marin adverbissa 3;7 *tahalluuksissaan* 'tahallaan' on aineksia molemmissa edellisistä tyypeistä.

Kaksivuotiaana Mari muodosti kolme *perin*-loppuista adverbia: 2;4 *väärittepperim* [*vääritseperin*] 'väärin päin', 2;8 *toisitepperin* ja 2;10 *tällemperin* 'tähän suuntaan', jonka malleina ilmeisesti ovat *ta-kaperin* ja *etuperin*.

Marin tuottamat yhdyssana-adverbit kootusti ikäjärjestyksessä: 2;6 *peikkolannistumiin*, 2;7 *leikkiulos*, 2;9 *peräjuna* 'peräkkäin' (vrt. *peräkanaa*), 2;11 *hermospäissään*, 4;0 *velempeitteeseen* 'vedenpinnan alle', 4;0 *alasniskoin* 'nurin(niskoin)', 4;6 *salakautta* 'salaista reittiä', 4;8 *epäonnistukseen*, 5;0 *väärittepäin*, 8;10 *etutakaperin* ja *takaetuperin*, 10;1 *isomaisemmin* 'isomman lapsen tavoin'.

Pari kertaa Mari käytti *lohki*-rakennetta: 2;6 *lohki* 'rikki, lohjennut' (mustikasta), 5;0 mun kynnet pitäis leikata kun ne meinaa mennä *lohki*.

Adverbityyppiin *-ten* kuuluivat 2;9 *sormiten*, 4;9 *huonoiten* ja *hyviten* 'huonoimmin – parhaiten', 4;9 *hitaiten* 'hitaimmin', 5;1 *hyvitent* 'parhaiten'.

Adverbityyppiin *-ittAin* Mari muodosti *päivittäin*-sanani mallin mukaan adverbit 3;9 *öisittäin*, 3;11 *aamuittain* ja *illoittain* sekä 5;0 *öittäin*. Lisäksi tyyppiin kuului 6;6 *kuormittain*.

Vertailumuotoisissa uudisadverbeissa oli sekä komparatiiveja että superlatiiveja, joita syntyi kaikkiaan seuraavasti: 3;1 *alhaammalla*, 3;1 *reunemmas* 'reunemmaksi', 4;3 *auemmas* 'enemmän auki', 4;3 *kiinнеммäs* 'enemmän kiinni', 4;4 *perempänä* 'peremmällä', 4;9 *piammin* 'pikemmin, nopeammin', 4;9 *huonoiten* ja *hyviten* 'huonoimmin – parhaiten', 4;9 *hitaiten* 'hitaimmin', 5;5 *metsemmmälle* ja *metsemmmälle* 'syvemmälle metsään', 5;8 *taaksemmas*, 5;11 *lähekkäimmin* 'lähemmäs toisiaan', 6;2 *auemmaksi*, 6;9 *hereimmilläni*.

Edellisten lisäksi Mari tuotti yksittäisiä adverbuudennoksia, vain yhden tai kaksi kustakin tyyppistä: 2;2 *kahettanaan* [*kahdestanaan*] 'kahdestaan', 2;9 *siirrymmäks* 'sivummalle', 4;2 *ylettyvillä* 'yläpuolella' ja 4;9 *ulottumattomilta*.

Tomi muodosti jatkuvasti *sti*-loppuisia uudisadverbeja: kaksivuotiaana viisi, kolmivuotiaana seitsemän, nelivuotiaana neljä ja vielä viisi- ja kuusivuotiaana yhden kumpanakin. Pisimpään hän käytti näistä adverbia *kunnosti* 'kunnolla', ensin ikäkuukausina 2;2–2;10 ja edelleen kolmivuotiaana.

Kaksivuotiaan Tomin *sti*-adverbeja olivat paitsi *kunnosti* myös 2;3 *hyvisti* 'hyvin', 2;4 *rauhasti* 'rauhassa', 2;8 *isommasti* ja 2;10 *suorasti* 'suoraan'. Kolmivuotiaan *sti*-loppuiset aakkostettuina: 3;3 *erilaisesti* 'eri tavalla', 3;2 *kipaisesti* 'kipaisemalla, pikaisesti' 3;0 *kunnosti* 'kunnolla', 3;0 *ministi* 'vähän' 3;1 *rypysti* 'rypyssä, rypyyyn' 3;0 *samanlaisesti* 'samalla tavoin' ja 3;3 *väärästi* 'väärin'. Lisäksi *sti*-adverbeihin kuului lyhentymä 3;3–3;4 *välttämästi* 'välttämättä, välttämättömästi' (mahdollisesti näiden kahden kontaminaatio). Tomi oli siis löytänyt *sti*-suffiksista kätevän keinon muodostaa tavan adverbiaaleja tietyllä vakiotavalla, mikä on yksinkertaisempaa kuin opetella aikuiskielen vaihtelevia ilmaisekeinoja, joissa yhden suffiksin sijasta voidaan käyttää esimerkiksi usean sanan ilmauksia, eri paikallissijoja tai instruktiivia.

Tomi muodosti nelivuotiaana vielä useita uusia *sti*-adverbeja: 4;3 *lahjallisesti* 'lahjalla, lahjan avulla', 4;4 *muovisesti* (muovinen juomalasi kilahti erilaisella äänellä kuin lasinen), 4;9 *sarvikkaisestit* (sähköjunan raiteiden haarat kääntyisivät niin, että muodostuu sarvien tapainen kuvio) ja 4;9 *sattumasti* 'sattumalta'. Myöhemmin niitä syntyi enää pari: 5;2 *myöhästi* 'myöhään, myöhässä' ja 6;4 *virheesti* 'virheellisesti'.

Tomi tuotti Marin tavoin myös tyyppiin *-ksiin* : *-ksissA* kuuluvia uudennoksia. Eniten näistä oli käytössä *kaaduksiin*, jota Tomi käytti sekä kaksi- että kolmivuotiaana. Asultaan vaihteleva oli 2;6 *hävyksiin* 'kateisiin' ~ 4;9 *häviksiin*. Tähän tyyppiin kuuluivat 2;5 *kaaduksiin*, 3;7 *hämmästyksissä*, 4;1 *riittäväkses* 'riittävästi, kylliksesi', 4;9 *häviksiin* 'kateisiin'.

Tomi muodosti joukon uudisadverbeja paikallissijan suffiksin ja omistusliitteen avulla: 2;1 *seisollaan* 'seisaallaan', 2;2 *irroissaan* 'irralleen', 2;4 *nukulleen* 'nukkumaan', 2;5 *kunnolleen* 'kunnolla', *pystylään* 'pystyssä', *seisolleen* 'seisaalleen', 2;6 *istuulleen*, *seisoolleen*, 3;1 *sammussaan* 'sammuksissa', 3;2 *makaallaan* 'maaten', 5;5 *noloissaan* 'noloina'.

Monet Tomin uudisadverbeista syntyivät analogiasuhteiden varassa. Vakiintuneen adverbien *takana* mallin mukaan syntyi 3;2 *etenä* 'edessä'. Joskus produktiivinen paikallissija voitti kiteytyneen ilmauksen: 2;0 *kaukaalle* 'kauas', 5;1 *kauassa* 'kaukana'. Adverbien *auki* vastakohtaksi Tomi muodosti adverbien *sulki*, jota käytti parin kuu-kauden välein: 3;6 ja sit tää ovi olis *sulki* 'kiinni'; 3;8 kohta ovi on *sulki* jo (leikkii lentokonetta: ovi on sulkeutumassa ja kone lähdessä).

Tomi muodosti *halki*-sanasta uudisadverbien *haliksi*, jota hän asias tarkemmin selittäessään avasi vakiintuneella sanalla *puoliksi*: 5;8 ostettas purkki ja pantas meille *haliks*, puoliks toisellej ja toinem puoli toiselle (jakaisi siskonsa kanssa mansikkasorbettipurkin).

Muutamia Tomin adverbiuudennoksia syntyi myös sellaisten vastakohtasuhteiden varassa kuin ylös–alas, ulko–sisä–keski ja puoli–täysi:

3;9 (A: sä laitit tarroja vihkoos ylösalasin T:) pitääks niitten ollav vai *alasylös*in”

5;10 nää ikkunat sisäpuolelta, ja sit *keskipuolelta* (oli jo pesty kolmilasiset ikkunat ulkopuolelta, seuraavaksi vuorossa niiden pesu sisäpuolelta ja keskeltä)

5;11 (oliko lippuja puolitangossa? T:) mä erehdyin / ne olikin *täystangossa*

Muita adverbeja Tomi muodosti vain yhden tai kaksi kutakin tyyppiä. Joukossa oli sellaisia kuin *rivekkäin*, *kainalottain*, *erilteen* ja *koviten*, jotka kuuluivat samoihin tyyppeihin kuin muutamat Marin uudisadverbit, mutta oli muodostettu eri sanojen pohjalta tai hie-
man eri tavalla, kuten Marin *rivikkäin*, Tomin *rivekkäin*. Tomin yksittäisiä adverbeja olivat 2;4 *hävissä* 'kateissa', 2;11 *talteihin* 'talteen', 3;3 *rivekkäin* 'riveissä, riveittäin', 4;0 *superpaljon*, 4;9 *kovintaan*

'enintään niin kovaa', 5;2 *kainalottain*, 5;3 *erilteen* 'eri kuppiin kuin puuro' ja 5;5 *koviten* 'kovinta vauhtia'.

Viimeinen kirjattu uudisadverbi oli *selossa* 'selvillä, tiedossa', jota Tomi käytti seuratessaan jalkapallon MM-kisoja: 9;1 no niin, nyt on melkeen kaikki puolivälierät – – [epäröintitauko] *selossa* 'selvillä, tulokset tiedossa' (mitkä maat ovat mukana puolivälierissä).

Laitsaarten julkaisemattomassa lisäaineistossa on valikoima uudisadverbeja, mutta niitä on vähänlaisesti. Keskenään samaan tyyppiin kuuluvat *avotukkasillaan* 'avopäin' (3 v) ja *ruumiisillaan* 'alasti'. Muita ovat *jonokkain* 'peräkkäin' (4 v), *kaatuallaan* 'istuallaan' (2 v), *piammin* 'nopeammin' (4 v) ja sanaliitto *kiinnistä pois* 'auki' (2 v).

7 Lapsenkielen uudissanojen erityisominaisuuksia

Tarkastelen tässä luvussa kokoavasti näkökulmia, joita on tullut aiemmin esille hajanaisesti eri yhteyksissä aineistoa tarkasteltaessa. Lapset esimerkiksi muodostavat yhdyssanoja joustavammin kuin aikuiset. Joustavaa luovuutta on siinäkin, että niissä lasten uudissanoissa, jotka kuuluvat leikin ja mielikuvituksen maailmaan, tavataan joskus poikkeuksellisia sananmuodostuskeinoja. Muutamia lasten uudissanoja on syntynyt äänneaineksia soinnutteleamalla. Omanlaisiaan uudissanoja ovat sellaiset, jotka heijastavat lapsen kokemusmaailmaa usein subjektiivisella tavalla – samalla tavalla lapset käyttävät joskus vakiintuneitakin sanoja kokemuksiaan peilaten, kuten kun lapsi räpyttelee silmiään ja sanoo ”välkyttävänsä” niitä, koska hänen näköhavaintonsa on valoisuuden ja pimeyden välinen vaihtelu, ikään kuin valoja välkytettäisiin. Erilaiset vastakohtasuhteet tarjoavat myös pohjaa uudissanojen muodostukselle, samoin monenlaiset muut analogiasuhteet.

7.1 Lapsenkielen uudisyhdyssanojen erityispiirteitä

Useimmat kielen vakiintuneista yhdyssanoista ovat kahden substantiivin yhdistelmiä, ja sellaisia ovat myös lasten aivan ensimmäiset yhdyssanat. Lapsenkielen uudissanojen joukossa on tällaisten tavallisytyyppisten muodosteiden lisäksi hyvin monipuolisesti eri sanaluokkiin kuuluvia yhdyssanoja. Kun lapset nimittäin oppivat tuottamaan uusia yhdyssanoja, he muodostavat myös harvinaisytyypisiä yhdyssanoja, kuten yhdysnumeraaleja ja yhdysad-

verbeja. Suomen kielen yhdyssanarakenteiden produktiivisuutta tutkinut Laura Tyysteri mainitsee (2015: 115), että aikuiskielen yhdyssanauudennoksiin ei kuulu numeraaleja. Sen sijaan lapsenkielen uudennoksiin kuuluu sellaisia numeraaleja kuin *kymmenentoista* ja *kymmenensataa*.

Raja on liukuva varsinkin verrattaessa sanaliittoja ja tilapäisiä yhdyssanoja, jollaisia useimmat lapsenkielen uudisyhdyssanat ovat. Osa lasten sanaliitoista on semanttisesti niin eriytyneitä, että niitä voi pitää termimäisinä, kuten Laitsaarten (1996) mainitsema *koli-seva sokeri* 'palasokeri' ja *pitkä vesi* 'oja'; Laitsaaret kirjoittavat nämä molemmat sanaliitoiksi – sen mukaisesti, miten kirjan koostamiseen aineistoa lähettäneet ovat tehneet. Vastaavia on omassakin aineistossani, kuten aineistoluvuissa on käynyt ilmi.

Andrea Krott on tutkijakollegoidensa kanssa kokeellisesti osoittanut (2005, 2009), että lasten on helpompi tulkita sellaisia yhdysanoja, jotka sijoittuvat suuriin yhdyssanaperheisiin eli joilla on kielessä runsaasti muiden yhdyssanojen tarjoamaa tukea. Krott kollegoineen esittää, että lapset oppivat ensin muutamia konkreettisia yhdyssanoja, hahmottavat vähitellen yhä abstraktimpia yhdysanojen malleja ja lopulta abstraktin yhdyssanamallin: määrite + perusosa ja niiden välinen merkityssuhde [modifier + head (RELATION)]. Tällainen kehityskulku näkyy myös oman aineistoni uudisyhdyssanojen tuottamisessa: Marin ja Tomin ensimmäisten uudisyhdyssanojen joukossa on sellaisia, joille on malleja aikuisten lapsille suuntaamassa puheessa, ja vähitellen yhdyssanojen muodostus monipuolistuu.

Sekä Mari että Tomi muodostivat aluksi sellaisia yhdyssanoja, jotka koostuivat kahdesta substantiivista hyvin läpinäkyvän ja tutun mallin mukaan, kuten eri asioihin ja esineisiin viittaavia *leikki*-alkuisia sanoja, joissa alkuosa osoitti tarkoitteiden kuuluvan leikin maailmaan, ja sellaisia *kirja*-loppuisia, joiden avulla nimettiin tiettyjä suosikkikirjoja. Nämä perustuivat aikuisten puheesta saatujen mallien soveltamiseen. Tällaisia ensimmäisiä yhdyssanauudennoksia olivat esimerkiksi sellaiset *kirja*-loppuiset yhdyssanat kuin *mato-kirja* 'vattumadosta kertova kirja' ja *Paupau-kirja*, sellaiset *pallo*-lop-

puiset kuin *siipipallo* ja *leppäkerttupallo* sekä sellaiset *leikki*-alkuiset yhdyssanat kuin *leikkinamipaloja*, *leikkipiparit* ja *leikkiruoka*. Lapset olivat siis saaneet aikuisten puheesta malleja, joiden varassa saattoivat itse tuottaa toisaalta määriteosaltaan, toisaalta perusosaltaan uusia yhdyssanoja. Kaksivuotiaina he alkoivat muodostaa sellaisia-kin yhdyssanoja, joissa oli mukana johdinaimesta, kuten Marin 2;1 *ikketystuulella* [itketystuulella] ja 2;2 *hörppimisolo* sekä Tomin 2;2 *pelaamuspallo* ja 2;3 *yskityslääke*.

Lapset tuottavat runsaasti uusia yhdyssanoja, mutta osa niistä on samanasuisia kieleen jo vakiintuneiden, varattujen yhdyssanasujen kanssa. Vakiintuneiden yhdyssanojen kanssa samanasuisten mutta merkitykseltään niistä eroavien uudennosten tuottaminen liittyy siihen, että yhdyssanojen koko merkityspotentialista toteutuu kielenkäytössä yleensä vain pieni osa, kun vain yhdyssanojen osien tietty suppea merkitys vakiintuu kieliyhteisön normiksi. Toisinaan yhdysanojen mahdollisesti merkityspotentialista kuitenkin pääsee toteutumaan myös uusia, enimmäkseen tilapäisiä puhemerkityksiä erilaisia kielenkäytön tarpeita varten. Tällaisia puhemerkityksiä pääsee usein käyttöön lapsenkieleessä, koska lapset eivät vielä kattavasti tunne kielen vakiintunutta sanastoa, joten vakiintuneet yhdyssanat eivät useinkaan pääse rajoittamaan uudissanojen muodostusta. Lapset voivat siten muodostaa sellaisia yhdyssanoja kuin Marin 3;11 *suuvettä* 'sylkeä', 4;5 *loppusointu* 'runon viimeinen säe', 4;8 *maalitaulu* 'taulu, jota maalaa' ja 4;10 *pikkuserkku* 'pienikokoinen sukulainen (kuten kotikissa verrattuna pantteriin)', Tomin 6;2 *pyöräkolari* 'kahden leikkiveturin pyörien törmääminen' ja 6;8 *ki-vijalka* 'jalka, jonka kengässä on kivi' sekä Laitsaarten (1996) mainitsema kolmivuotiaan Pasin *kultakala* 'savusilakka'.

Aikuiskielessäkin samanasuisella yhdyssanalla voi vastaavasti olla eri aikoina ja eri tilanteissa aivan erilaiset merkitykset. Räisänen (1990: 3) mainitsee Kuhmon vanhan murteen sanan *lehtimies* 'lehtikerppujen tekijä', kun sanalla yleensä tarkoitetaan journalistia, sekä jalkapalloselostuksen *maapallon* ja *ilmapallon*: "Keskushyökkääjä Nieminen on hyvä ilmapalloissa, mutta maapallon otto ei onnistu yhtä hyvin."

Lapset voivat käyttää vakiintuneiden yhdyssanojen kanssa asultaan samanlaisia mutta merkitykseltään erilaisia uudennoksia paitsi siksi, että hyödyntävät mainitulla tavalla yhdyssanojen merkityspotentiaalia, myös siksi, että ovat sattuneet kuulemaan tietyn yhdysanan, mutta sen merkitys ei ole heille selvinnyt, joten he ovat antaneet sille oman merkityksensä. Näitä kahta tapaa on kuitenkin käytännössä mahdotonta selvästi erottaa toisistaan, ja joskus yhdysanauudennoksen synnyssä voi olla mukana kumpaakin.

Myös aikuisten kielenkäytössä yhdyssanojen muodostus on hyvin produktiivinen sananmuodostuskeino, jonka avulla syntyy jatkuvasti uutta sanastoa. Lapsenkielen yhdyssanojen muodostus on sikäli vielä produktiivisempaa, että lasten yhdyssanat ovat vapaammin koostettavissa kuin aikuiskielen yhdyssanat, koska lasten sanasto ei ole kaikilta osiltaan ehtinyt vakiintua. Näyttää lisäksi siltä, että yleensäkin lapsenkielessä yhdyssanat ovat vapaammin koostettavissa kuin aikuiskielessä, ja yhdyssanojen osat myös liittyvät toisiinsa löyhemmin, joten yhdyssanan ja sanaliiton välillä ei ole yhtä selvää eroa kuin aikuiskielessä. Eräänä osoituksena tästä on, että lapset voivat käyttää liitepartikkeleita vakiintuneidenkin yhdyssanojen osien välissä (Laalo 2003). Esimerkkejä Marin puheesta: 2;3 *täysikökuu*, 2;4 *aamukopesulla*, *ruusukokaalia*, 2;5 *juustokoviipaleen*, 4;6 *äitienköpäivänä*; 2;3 *lihakimpullia* 'lihapulliakin'; *sukkakinhousut*, 2;4 *kaurakinkeksiä*; *kaurahankeksi*; *jarrukinsukan*; *rengaskinkeinussa*; *syöttökintuolissa*; *lastenkinhuoneessa*; *nallekinhousut*; *kanankimmunii*; *peikkokinkiljassa*; *viilikimpulkin*; *värikinkynät*; 6;0 *lihankinsyöjäkarhu*; 7;9 *ajamiskintaidon*; 7;10 *minuuttikivviisari*.

Joskus lapsi voi kuitenkin korjata oma-aloitteisesti tällaista erikoista liitepartikkelin käyttöään, ja silloin kyseinen yhdyssana on mahdollisesti jo vakiintunut lapsen sanastoon niin kiinteäksi yksiköksi, että liitepartikkeli tuntuu lapsenkin mielestä sopivan vasta koko yhdyssanan loppuun, kuten Marin 2;3 *”jääkinkalhu / jääkalhukin sinne”* (mukaan eläinryhmään leikissä).

Vastaavanlaista Tomin kielenkäytöstä: 2;3 *äitipäskummitus* (pro *äitikummituspas*); 3;2 *poliisikiauto*; 3;4 *alaportaalle* ja *yläkinportaalle*; 3;8 yhtenä *tarhakipäivänä* (päivänä, jolloin Tomi oli päiväkodissa);

4;7 *avaimenkirreijän* (säästölippaan kolikkoaukon lisäksi myös pohjassa olevan avaimenreiän); 4;8 *vaniljakijätski* (vaniljajäätelökin, ei vain trio-jäätelö).

Lapsi näyttää siis pyrkivän täsmällisempään kontrastin ilmaisemiseen kuin aikuiskielessä on tapana yhdistämällä liitepartikkelin juuri siihen kielen elementtiin, jonka tahtoo osoittaa kuuluvaksi liitepartikkelin vaikutusalaan. Lapset käyttävät siten apunaan liitepartikkelin vapaata sijoittelua prosodisten keinojen sijasta tai niiden rinnalla. Siten lapsen muoto *jarrukinsukat* (vrt. painotukseen myös *JARRU-sukat*) kontrastoituu muihin sukkiin kuin jarrusukkiin tarkemmin kuin muoto *jarrusukatkin*. Vastaavasti kysymyksellään *aamukopesulla?* (vrt. *AAMUpesullako?*) lapsi tiedustelee, oliko puhe nimenomaan aamupesusta eikä ilta- tai jostain muusta pesusta. Tällaista liitepartikkelien käyttöä yhdyssanan osien välissä saattaa edistää se, että lapset eivät ilmeisesti hahmota yhdyssanoja niin kiinteiksi yksiköiksi kuin aikuiset.

Lasten yhdyssanojen hahmottamista kuvaa myös Niemien aineisto (Niemi – Niemi 1985: 162–163). He ovat kirjanneet poikansa puheesta seuraavanlaisia liitepartikkeleihin liittyviä erikoisuuksia, joissa liitepartikkeli sijoittuu yhdyssanan sisällä aikuiskieltä loogisemmin, aivan Marin ja Tomin tapaan, sillä partikkelin vaikutusala on juuri yhdyssanan alkujäsen: 4;2 *tornikinauto* 'torniautokin' ja 5;0 *tiilikintalo* 'tiilitalokin'.

Lasten yhdyssanoihin kuuluu sellaisia vakiintuneiden yhdyssanojen mukaelmia kuin *hauvanputki* 'koiranputki', *nuhaliina* 'nenäliina' ja *takaruoka* 'jälkiruoka'. Tällaisten käyttö voi liittyä paitsi siihen, että lapset eivät muista kuulemiaan yhdyssanoja aivan tarkasti, myös siihen, että lapset hahmottavat yhdyssanojen osat väljemmin yhteen kuuluviksi kuin aikuiset, ja voivat siksi varioida yhdyssanojen osia vapaammin. Joskus lapsen yhdyssanauudennos voi myös korvata unohtuneen tai lapselle tuntemattoman sanan, kuten *heittoneula* 'tikka' (Stolt – Salmi 2020: 86) sekä Tomin 4;5 *lumitikki* 'jääpuikko', 5;1 *rahakone* 'kassakone', 5;2 *kapulajuoksu* 'viestijuoksu', 5;8 *joulukelkka* 'reki' ja 6;8 *alttarimies* 'pappi'. Tilapäisiä kertamuodosteita syntyy usein myös vastakohtasuhteiden ja analogioiden

varassa, kuten jäljempänä luvun 7.4 ”Lasten näkökulmien ja havaintojen kielentäminen” esimerkeistä käy ilmi.

Lasten uudisyhdyssanojen tehtävistä on käyty jonkin verran keskustelua. Jennifer Windsor (1993: 120–122) on korostanut sitä, että lasten uudet yhdyssanat eivät pelkästään täytä aukkoja lapsen sanaston tuntemuksessa, vaan lapsella on tämän lisäksi pyrkimys ilmaista itseään mahdollisimman täsmällisesti. Samaa näkökohtaa on korostanut myös Elbers (1988), jonka mukaan lapsi ei useinkaan tyydy pelkästään kommunikaation kannalta juuri täpärästi riittävään vaan pyrkii käsitteelliseen tarkkuuteen eli pyrkii tuottamaan mahdollisimman täsmällisesti tarkoittamaansa merkitystä ilmaisevan sanan, ja tuottaa siksi mieluummin oman uudennoksen kuin tyytyisi suunnilleen samaa tarkoittavaan vakiintuneeseen sanaan, jonka merkitys sitä paitsi voi usein olla lapsen kannalta vielä epävarma.

Windsor huomauttaa vielä (1993: 123), että lapset voivat joskus täydentää vakiintunutta sanaa käyttämällä sitä yhdyssanan osana. Esimerkiksi Adam käytti iässä 3;4 sarjaa *living room – dining room – kitchen room* (mts. 124), joista viimeiseen liittyi redundanttina lisänä *room*, ja Ross vastasi iässä 2;11 kysymykseen ”what food did you have” yhdyssanalla *cake-food* (mts. 125). Näissä tilapäisissä yhdyssanoissa näyttää olevan kyse siitä, että lapsi pyrkii kommunikoimaan mahdollisimman perusteellisesti varmuuden ja selvyyden vuoksi. Lisäksi näyttää siltä, että lasten tuottamiin muotoihin vaikuttaa pyrkimys ilmausten harmoniaan eli *room*-esimerkissä sarjan johdonmukaiseen jatkamiseen; tapauksessa *cake-food* taas näkyy edeltävän kysymyksen vaikutus niin, että lapsi käyttää vastaukseen määriteosan avulla täsmennettyä ilmausta, jossa on mukana kysymyksen avainsana.

Marin ja Tomin yhdyssanaerikoisuuksiin kuului muutamia numeraalejakin, kuten *kymmenentoista* ’kaksikymmentä’ ja *satatoista* ’hyvin suuri määrä’. Jälkimmäisen merkitystä on lähellä Nygrenin (2019: 66) mainitsema uudisnumeraali 4;10 *kymmenensataa* ’tosi monta’. Näiden varsinaisten uudisnumeraalien lisäksi Mari muodosti muutamia leikkimielisiä mielikuvituslukuja, kuten 2;8 *maalistoista* sekä 3;3 *kurkunkuoritoista* ja *veitsitoista*.

Lasten yhdysadverbeihin kuuluu sellaisia analogioiden varassa syntyneitä yhdyssana-adverbeja kuin Marin 2;¹¹ *hermospäissään* (vrt. *suutuspäissään*) ja Tomin 5;¹¹ *täystangossa* (vrt. *puolitangossa*). Nygren (2019: 54) on kirjannut ajan adverbin 4;¹⁰ *ylieilen* 'toissapäivänä', jonka mallina on *ylihuomenna*.

Kokoavasti voi todeta, että lapsen sanaston vakiintumattomuus ja yhdyssanan osien aikuiskieltä suurempi itsenäisyys ovat molemmat tekijöitä, jotka tukevat lapsenkielen runsasta yhdyssanauudennosten muodostamista.

7.2 Leikin ja mielikuvituksen kieltä

Sellaisiin uudissanoihin, joita lapset tuottavat leikkien yhteydessä ja mielikuvituksen voimasta, kuuluu monia muodostukseltaan erikoisia – siis muitakin kuin tavanomaisia johdoksia tai yhdyssanoja. Osa niistä on syntynyt kielellä leikittelyn ilosta, toiset taas nimeävät leikkimaailman olentoja, asioita ja paikkoja tai jopa jäljittelevät muunkielisiä sanoja.

7.2.1 Olentoja: erisnimiä ja appellatiiveja

Lasten leikkikielisten uudissanojen joukossa on myös erisnimiä muun muassa leluille ja mielikuvitusolentoille. Marin muodostamista erisnimistä osa on hyvin läpinäkyviä, kuten 3;¹¹ *Sinipuku* ja 4;¹ *Pekka Häntänen*, osalla on Marin selkeästi esittämä nimeämisperuste – tällaisia ovat esimerkiksi *Tuhla*, *Vanu*, *Valli* ja *Dalli* – ja osa taas on monien tavallisten nimien tapaan läpinäkymättömämpiä, kuten 2;⁶ *Tikke*, 2;¹⁰ *Mehka* ja 3;⁹ *Veffi*. Muutamissa Marin muodostamissa erisnimipareissa toisella jäsenellä oli tietty nimeämisperuste, toinen jäsen taas perustui soinnutteluun:

2;¹¹ *Ehla* ja *Tuhla* (jälkimmäinen perustuu ilmeisesti *tuhlata*-verbiin, Marin mukaan *Tuhla* tuhlaa toisten leikkejä; edellinen taas on syntynyt *Tuhlasta* soinnuttelemalla)

3;¹ mä meen hakee *Topiaksen* kum mä oon *Tipias* (mallina satukirjan

Tip ja Top)

3;7 toi on *Henskanen* ja toi om *Penskanen* (koiranpennut; *Penskanen* perustunee *pentu*-sanaan, *Henskanen* on siitä soinnuteltu)

3;7 *Hiuska* oli lapsi ja *Huiska* oli äiti

Joskus taas keskenään riimittyvillä sanoilla oli kummallakin oma motivaationsa, mutta ne kuuluivat samaan sananmuodostusmuotoihin. Siten Mari muodosti viisivuotiaana kahdelle leikkikoiralleen nimet, joiden alkuaänteet olivat peräisin nimeämisen perusteena olevasta sanasta: *Valli* oli valkoinen, *Dalli* taas oli dalmatialaisen leikkipentu.

Muita erisnimiä:

3;3 tulek katsomaan eläinten nimiä / tämä om *Piksi* (näyttää keinuhevostaan)

3;4 peikko *Heikkonen*

3;6 yhlen tyttökoiran nimi on *Ruusukko* (pieni muovikoira)

3;11 värikkäiden leluääpiöiden nimiä: *Sinipuku*, *Keltapuku*, *Punahuu-li*, *Harmaatukka*

4;0 *Vanu* (Duplo-lapsi, jonka ruskea tukka muistuttaa (suklaa)vanukkaan väriä)

4;1 *Pekka Häntänen* (pitkähäntäinen pehmokissa; vrt. lyhythäntäinen satusankari Pekka Töpöhäntä)

4;1 *Ultamo* on semmonen kaupunki, jossa on paljon kuplia – ne ovat peräisin siitä happamasta *Lumbelosta*

4;3 *Lobilla* (koristeellinen puinen nukke)

4;6 *Lantaflamia* 'kaikkien eläinten saari' (mallina ilmeisesti Lanzarote, jossa Mari oli käynyt)

4;11 *Muukulehmä* ~ *Muuku*

Arvoituksellinen mielikuvitushenkilö, jota Mari ei selittänyt, oli *Jantu*: 6;2 ensin lapset tarhasta haetaan / sitten *Jantu* voileivän haukkaa / sitten alkaa taiteiden yö.

Pikkuveljellä oli Marin leikeissä erilaisia nimiä, kun tällä oli erilaisia rooleja, kuten 6;7 *Josso*. Mari muodosti myös muutamia helmitteleviä pikkuveljen nimityksiä, joita motivoi tämän ääntely: 7;0 *Ä(m)blä*, *Bööbö*; 7;6 *Pöpölööppö*.

Muutamat eläimiin viittaavat yhdyssanat syntyivät läpinäkyvien analogioiden vaikutuksesta: 3;2 tämä anka on *kuivaeläin* (eikä *vesieläin*), tämä anka tykkää kuivasta; 3;9 *huvieläimiä* 'lemmikkieläimiä' (vastakohtana *petoeläimet*).

Muita mielikuvitus- ja leikkieläinten nimityksiä olivat 2;3 *selepsi-lintu*, 2;8 *murmelisontti* (mahdollisesti *murmelin* ja *kameleontin* yhdistelmä), 3;2 *kasvissyöjäleijona*, 3;4 *hiirikarhu*, 3;5 *petopupu*, 3;7 *tallausnorsu*, 3;6 *merisudet*, 3;10 *vesikissa*, 3;10 *hiirikala*, 3;11 *konginnokka*, 3;11 *hirviötökseen* 'hirviö-otukseen' (erikoista vokaalien sulautumista yhdyssanan osien rajalla ja vokaalisoinnun vaikutusta), 4;3 *verenhirmuiset hyrmät*, 5;0 *peukalokynsilisko* (kasvissyöjä, jolla on suuri peukalokynsi), 5;1 *pitkäkärsälisko*, 5;2 *hyppykauris*, 5;2 *vanukaskulkija* (suklaavanukkaan värinen muovikoira). Uudissana oli myös 5;2 *surilainen*, jonka Mari selitti itse: "amppari tai mehiläinen tai perhonen".

Marin mielikuvitusolennoista tärkein oli *jokaeläin*. Tätä sanaa hän käytti varsinkin nelivuotiaana runsaasti leikkiessään olevansa eläin, joka voi muuttua joustavasti erilaisiksi eläimiksi, myös mielikuvituseläimiksi, ja joka voi elää monta peräkkäistäkin elämää. Esimerkkejä sanan käytöstä:

4;0 se on *jokaeläimen* pesä

4;1 *jokaeläin* pystyy syömään tulta ilman että vatsa palais (lohikäärmeleikkien motivoimaa)

4;9 *jokaeläin* on semmonen että se muuttuu jokaiseks eläimeks vuoro-tellen

Mielikuvitusleikkeihin kuului myös *jokaliikkujakala*, joka oli kylläkin pysyvästi kala, mutta pystyi liikkumaan myös lentämällä ja kiipeämällä, jos sen tarvitsi esimerkiksi paeta petoja: 4;8 tätä sanotaankin *jokaliikkujakalaksi* (kalaa, joka osaa lentää ja kiivetä puuhun).

Myös nauhoitteissa on mielikuvituseläimiä, kuten 4;1 *kasvissyöjätiikeri* ja *kasvissyöjäleijona* sekä 4;8 *imukala* ~ *imurikala* 'kala, joka kiipeää puuhun imukuppiensa avulla'. Suklaavanukkaan väriselle muovikoiralle Mari keksi nimen 5;2 *vanukaskulkija*.

Mari muodosti leikkeihin muitakin yhdyssanoja kuin eläinten nimityksiä: 5;0 näil ois puolustuskikeinoja (liitepartikkeli yhdyssanan keskellä!), näil ois *myrkkysylkeä*.

Leikkimielinen mielikuvituseläimen nimi syntyi vielä iässä 14;9, kun Marin pikkuveli luki Kevätpörriäisestä hupiarvoituksen ”mitä tulee kun yhdistää seepran ja possun”. Mari keksi tähän nokkelan vastauksen: *kärsäraidakas*.

Tomi muodosti muutamia mielikuvitusolentojen nimiä: 3;3 *aamuhirviö* ja *yöhirviö*, 3;6 *oravatonttuja* (joulukuusen oksilla), 3;6 *valouden pimeyspeto*, 3;8 *korvauimiskoira* (pieni leikkikoira ui isojen korviensa avulla soutaen), 3;9 *hevosapina* (eläin, joka pystyy liikkumaan sekä hevosen että apinan tavoin), 3;10 *sammakkopukki*, 3;10 *apina-orava-sammakko-pupu-eläin*, 4;3 *vesikoira*, *vesikissa*, *vesiorava* (elävät veden alla).

Tomi keksi vähemmän erisnimiä kuin Mari, kuitenkin muutamia. Yksi kuului leikkikirahville: 3;4 mä sanon tota kirahvii *Kaula Kaulaseks* (pitkän kaulan takia). Muita olivat 3;11 *Tip* (delfiini-ilmapallo) ja 4;5 *Vuhhe* (koira, nimi tulee koiran ääntelystä).

7.2.2 Paikannimiä ja paikan appellatiiveja

Tomin muodostaman paikannimen 3;1 *Vaarila* (Mummilan pohjalta) pohjalta syntyi leikkinimiä: 3;3 voi sanoo myös *Tuppilaks* ja *Muppilaks* niitä (Mummilaa ja Vaarilaa). Leikkeihin kuului myös 4;8 *Kakkula* ’paikka, jossa tehdään kakkuja’.

Leikkien paikannimiä syntyi runsaasti sitten, kun Tomi iässä 5;1 muodosti sarjan leikkijunan asemien nimiä *la*-johtimen avulla. Näiden nimien motivaationa oli asemien sijainti: *Kaappila*, *Suorala*, *Mutkala* ja muut, jotka mainittiin *la*-johdosten yhteydessä. Sarjaan liittyi *Sumpumperä*, umpikujaraiteen loppu, jossa oli kääntöpöytä takaisinpääsyä varten, ja iässä 5;9 vielä *Värikkälä*, jonka laiturikoostui erivärisistä puupalikoista.

Marin mielikuvitusleikkeihin kuului muutamia paikannimiä, kuten 3;2 *Koiralinna* (mallina *Ankkalinna*), mutta useimmat paikan ilmaukset olivat appellatiivin luonteisia yhdyssanoja: 3;2 *lam-*

menmeri, *vauvameri* 'pienikokoinen meri', 3;3 *valtametsä* (mallina *valtameri*) , 3;4 *kissapuisto* (mallina *koirapuisto*), 3;7 *tulitaivas* (mallina *Tulimaa*), 3;7 *hevoskylä* 'leikkihevosten kylä', 4;8 *jokivirta* ja 4;2 *keskimeri* 'avomeri'. Luovaa hahmotusta oli kuvata puuron päällä olevia pakastevadelmia kaupungiksi: 5;0 täs on *vadelmakaupunki*.

Teroittaessaan värikynä Mari tuli ajatelleeksi, että kun pitkistä kynistä tulee teroittaessa lyhyempiä, kynät muodostavat tiettyssä mielessä vastakohtaisen maailman ihmisiin ja muihin elollisiin verrattuna; siitä hän keksi *kynämaailman*: 6;4 tääl *kynämaailmas* käy niin et aikuisist tulee lapsii (teroitettaessa värikynät lyhenevät, jolloin täysipitkästä kynästä vähitellen tulee lyhyt "lapsikynä").

Kun Mari kuuli itselleen tutun taivutuksen *Tuomas* : *Tuomaksen* rinnalla käytettävän myös taivutusta *Tuomas* : *Tuomaan*, hän hahmotti taivutusmuodon lopussa olevan *maa*-sanana, mikä sai Marin leikittelemään *maa*-loppuisilla yhdyssanoilla, joiden alkuosana oli tietty ihminen: 6;2 *Tuomas-maa*, *äiti-* ja *isä-* ja *Tuuti-maa*.

Nimen kaltainen uudennos syntyi, kun Mari katseli vesipuistokäynnin jälkeen raparperipiirakkaa, jossa oli kanelia: 7;0 *Villi Kanelivirta!* (runsaamman kanelin alue hahmottui virraksi; nimen mallina on vesipuiston *Villivirta*).

Yhden mielikuvitusplaneetankin Mari keksi: 8;0 *kukkapallo* 'kukkien planeetta' (mallina *maapallo*).

7.2.3 Mielikuvitusleikkien taianomaisuutta

Muutamia uudissanoja syntyi siitä, että lapset kuvittelivat taikavoimaisia asioita. Iässä 3;6 Mari keksi Superhessun superpähkinöiden ja maailman vahvimman nallen taikahunajan inspiroimana oman yhdyssanan: "minulla on käsissäni *taikavoimaruokaa*". Mari käytti myös adjektiivia *taikainen*: 4;8 mä kerron millasia nää kissat on, miten *taikasia* nää on (kissojen keuhkot muuttuvat kiduksiksi ja kissat sopeutuvat vedenalaiseen elämään); semmonen on enemmän *taikanen* kun sammakko.

Tomi keksi taikoihin liittyviä välineitä: 3;11 se olis hauskaa jos mul olis *taikakiikari* niim mä näkisin seinän läpi ja tietäisin mikä kone siel pörisee (ulkona kulman takana); 5;5 tää voi rikkoon niit-

ten *taikomukset* koska täl on *tähtitaikasauva* (petoja vastaan puolustautuvan eläimen taikasauva on tavallista taikasauvaa voimakkaampi ja pystyy kumoamaan petojen taiat).

Tomi muodosti myös *leikki*-alkuisia yhdyssanoja ja mielikuviutuslaitteen: 3;2 *leikkikoira* (osaa tehdä samantapaisia asioita kuin ihmiset), *leikkinukkuminen* (nukkumisen esittäminen leikissä, vastakohdana oikealle nukkumiselle), 3;4 *pienennysvehje* 'laite, joka pienentää esineitä ja olentoja'.

Joulunaikaan Tomi keksi sellaisia taianomaisia asioita kuin *taikapölyn*, *taika-amuletin* ja *väripyörteen*. Mitä vähemmän lapset uskoivat joulun taikaan, sitä enemmän muodostui *joulun taikapölyä*, jonka avulla pystyi vaikuttamaan ajankulun nopeuteen esimerkiksi niin, että joulupukki ehtii jakaa lahjat kaikille lapsille jouluna. Tonttujen seikkaillessa Lapin erämaissa *taika-amuletti* suojasi heitä susilta sinkoamalla pelottavan voimakkaita valonsäteitä niitä kohti. Ihmiset ja eläimet saattoivat päästä tonttujen avulla *väripyörteeseen*, joka siirsi heidät taianomaisesti Korvatunturille ja takaisin. Mari puolestaan keksi 11-vuotiaana *Tosan*, joka oli tonttujen salaseura.

7.2.4 Leikkivaluuttoja, leikisti vieraskielisiä sanoja ja muuta erikoista
Mari muodosti muutamia leikkirahojen nimityksiä, yhdyssanan ja *kko*-johdoksia. Niiden mallina oli ilmeisesti *kolikko*: 3;10 *kolikonmarkka*, *napikko*, *sormikko*.

Marin oltua tekemisissä muiden kielten kanssa hän rupesi keksimään leikisti muihin kieliin kuuluvia sanoja: 3;4 *porohilkka* ("se on espanjaksi puu, leikisti"), 3;6 *savilusikka* // se talkottaa että pieni lusikka / niitä sanotaan täällä Kanarian saarilla *savilusikoiksi* (tahtoo pikkulusikan mustikoilleen, jotka ovat savikupissa), 3;7 lapin kieksi talo on *lak-lak-fff*.

Mari muodosti nelivuotiaana soinnuttelun tietä leikkiverbit 4;7 *vaukkuu* ("haukkuu ja vaukkuu") ja 4;11 *ei pipahda* ("ettei tipahda – pipahda"). Analogisia muodosteita olivat 4;2 *pahanaa* (*ihanaa*-sanan pohjalta) ja 4;7 *kasvisjuojia* (mallina *kasvissyöjä*).

Erikoiisiin muodosteisiin kuului edelleen typistymiä ja äänteellisiä muunnoksia vakiintuneista sanoista, osa ilmeisesti leikkisiä,

kuten *siini*, ja osa mahdollisesti tahattomia: 4;11 *siinimehu* 'appelsiimehu', 4;9 *soseantti* 'konsonantti', 4;6 *serpentti* 'servietti'.

Ekologian perusteiden ymmärtämistä osoittivat uudissanat *elämärimpsu* ja *syömisketju*, jotka tarkoittivat 'ravintoketjua': 4;8 mä voin tehdä yhden *elämärimpsun* pelkästään eläimistä (esittää ravintoketjun, jossa ei ole ihmistä mukana), 4;8 se on *syömisketju*, eläimet syövät toisiaan.

Kuusivuotiaana Mari keksi mielikuvituslaitteen 6;7 *naps-nips-kone* (nappaa sormillaan yöpaidastaan kiinni) ja makuaineen 6;7 "mitä *pahanmakaisuusainetta* ne on panneet niihin?" (Neljän viljan hiutaleisiin; Mari pitäisi enemmän kaurapuurosta).

Marin myöhäinen leikkelyilmaus oli hänen iässä 8;6 muokkaamansa suomenkielinen ilmaus ketun tieteelliselle nimelle *canis lupus*, josta Mari muokkasi lauseen *kani lupas*.

Onnistuneesti ilmaisuvoimainen deskriptiivinen uudennos oli *nönnö*, jossa on sekä pejoratiivissävyinen ö-vokaali että vahva assosiaatio vakiintuneeseen sanaan *nynny*: 9;8 pitääks meidän laskeej jotain *nönnö* pikkumäkee?! (Mari tahtois laskea hiihtoretkeillä isoa ja jyrkkää alamäkeä, mutta vanhemmat ehdottavat varmuuden vuoksi toista reittiä.)

Suomalaisista kielentutkijoista etenkin Terttu Orpana on käsitellyt lasten leikkien ja mielikuvituksen kieltä. Hän on artikkeleissaan (1980, 1984) esittänyt laajan valikoiman sellaisia poikansa uudissanoja, jotka liittyvät leikkeihin ja mielikuvitukseen. Mukana on eläimiä, kasveja ja muita luonnon ilmiöitä sekä teknisiä laitteita. Aiemmassa artikkelissa (Orpana 1980: 104–105) ovat muiden muassa *keinusiipponen*, *rantaotus* ja *kultavuokko* sekä *kaikulintu* ja *punasirkku*. Jälkimmäisessä (Orpana 1984: 15–17) ovat esimerkiksi *tähtikiikari* ja *kuukiikari*, *vittiläharja*, *yöpylväs*, *käpsänöitä*, *puromustervoita*, *piikkiselkärankaotus*, *arapatiitti*, *pöllönyö*, *oranssihieka*, *puna-* ja *sinisirkku*, *kaunovärikki* ja *aaltosoitin*.

7.3 Soinnuttelusanoja ja reduplikaatiomuodosteita

Leikkeihin ja mielikuvitukseen liittyvissä uudissanoissa esiintyy usein soinnuttelua, kuten edellä on monesti ilmennytkin. On myös sellaisia uudissanoja, jotka ovat syntyneet nimenomaan soinnuttelun tietä, kuten alkusointuisia vahvistuspartikkeleita ja kulloistakin toimintaa tai tilannetta ilmaiseviin sanoihin liittyviä soinnuttelumuodosteita. Soinnuttelusanoja esiintyi Marin puheessa ikävuosina 2–6, runsaimmin iässä 3–5, ja Tomi puheessa ikävuosina 3–6.

7.3.1 Alkusointuisia ja intensiteettiä ilmaisevia vahvistuspartikkeleita
Aikuiskieleen on vakiintunut sellaisia alkusointuisia vahvistuspartikkeleita, joita käytetään esimerkiksi sanoissa *putipuhdas*, *supisuo-malainen*, *typötyhjä*, *täpötäysi*, *upouusi* ja *ypöyksin*. Nämä liittyvät tyypillisesti adjektiiveihin ja adverbisiin. Lapset muodostavat vastaavanlaisia etenkin siinä iässä, kun muutenkin tuottavat uudissanoja. Aiemmin näistä on kirjoittanut Helka Riionheimo (2002b: 439), joka on kirjannut runsaasti reduplikaatiivisia vahvistuspartikkeleita. Niistä adjektiiveihin liittyivät 3;8 *sapasamanlaisia*, 3;10 *vapovapovalmiina*, 5;0 *mätimärät*, 5;1 *kupisen kuiva*, 5;2 *mätimärkä*, 6;2 *lipilikainen* ja 7;5 *vipoviileellä*. Adverbisiin liittyivät 3;10 *apoapoaamulla* ja 6;8 *kiposen kiinni*. Alkusointuisten vahvistuspartikkelien produktiivisuutta osoitti, että niitä liittyi myös pronominikantaan (3;7 *ipe-itselleni*, 4;3–4;6 *ipo-itse*), numeraaliin (3;10 *ypö-yhen*) ja substantiivikantaan (4;3 *käpikäissä*, 4;4 *ipi-ikävä*).

Marin ensimmäiset alkusointuisia vahvistuspartikkeleita sisältävät uudissanat olivat hänen kolmivuotiaana käyttämänsä *liti*-alkuiset adjektiivit *litivanha* ja *litikylmä*, joissa *liti*-alku ilmaisi intensiteettiä. Tämä alkuperäinen peräisin vakiintuneesta muodosteesta *litimärkä*, josta *liti*-vahvike hahmottui yleisemmin intensiteetin ilmaisimeksi ja tuli käyttöön muihinkin adjektiiveihin. Joskus intensiteettiä ilmaisi myös vahvistuspartikkelin toistaminen:

3;4 ne (piirroksat) on niiv vanhoi, niil *liti*-, *litivanhoi* (tahtoo heittää vanhoja piirroksiaan pois)

3;9 se on kylmä, se on ihan kylmä, se on *litikylmä* (jääkaapista otettu maitomuki).

Sen sijaan *märkä*-sanana yhteydessä Mari käytti omaa intensiteettimuodostettaan *lussumärkä*: 3;6 nää (kylpykoirien) pyyhkeet on ihal *lussumärköjä*, ihal *lussu-*, *lussu-*, *lussumärköjä* / nää pyyhkeet on ihal *lussumärkiä*.

Vastaavaa *liti*-alun yleistymistä ilmaisemaan muutakin intensiteettiä kuin märkyyttä on kirjannut myös Nygren (2019: 42), joka kertoo lapsen käyttäneen iässä 5;1 adjektiiveja *litikuuma* 'tosi kuuma' ja *litikylmä* sekä iässä 5;4 adjektiivivia *litikuiva* 'tosi kuiva'. Nygren toteaa (mp.) edelleen kuulleensa pihalla leikkivien naapurin lasten käyttäneen sanoja *litikova* 'tosi kova' ja *litikuiva* 'tosi kuiva'.

Samantyyppinen on edelleen Minna Oksan (2003: 57) kirjaama *tuli*-alkuinen intensiteettiä ilmaiseva yhdysadjektiivi *tulikylmä*: 4;1 kylmenee, kylmenee, nyt se on ihan *tulikylmää*!. Oksa kirjoittaa (mp.), että *tulikylmän* mallina on saattanut toimia tuttu sana *tulikuuma*; lapsi on todennäköisesti liittänyt määriteosalle *tuli* merkityksen lämpötilan vahvennussanana, eikä ole ajatellut sen vahventavan vain kuumuuden ilmaisemista.

Muita Marin kolmivuotiaana käyttämiä intensiteettiä ilmaisevia vahvikealkuja olivat *läpi*- ja *ripi*- adverbissa 3;9 *läpikylmää* ja 3;9 *ripikohta* 'ihan kohta'. Konventionaaliseen kielenkäyttöön kuului Marin käyttämä *hipihiljaista*: 3;10 hiljaa! minä haluan *hipihiljaista*!.

Nelivuotiaana Mari muodosti lisää alkusointuisen vahvistuspartikkelin sisältäviä uudennoksia, kuten *apoapokaikaisin* ja *hikihikihiljaa*; näissä itse vahvistuspartikkelikin kahdentuu samaan tapaan kuin Riionheimon mainitsemisissa tapauksissa *apoapoaamulla* ja *vapovapovalmiina*. Marin nelivuotiaana käyttämiä vahvistuspartikkeleita olivat seuraavat:

4;7 ihan *littamärät* eläimet märkää melkeen koko lattian (leikkieläimet ammeesta nostettaessa)

4;9 joskus minä herään *apoapokaikaisin* aamuyöstä

4;9 laita toi telkkari *hikihikihiljaa* 'hipihiljaa, ihan hiljaa'

4;11 se (kakun leipominen) on äidille niin *löllöhelpoo* 'hyvin helppoa'

- 4;11 ne oli *pikkivihreitä*, mä tarkoitan et ihan vihreitä (vaahteranlehdet)
 4;11 mä join ihan *litikylmää* vettä

Yhä lisää alkusointuisia vahvistuspartikkeleita Mari muodosti viisivuotiaana, jolloin jatkui muodon *apoapoaikaisin* käyttö, ja sen lisäksi syntyi uusia muodosteita: *kapokaiken*, *kypökypökylmää*, *läppösen lämmintä* ja erikoisesti partisiippiin liittynyt *syppösen syönyt* 'syönyt kylläksen'. Näiden käyttöyhteydet olivat

- 5;0 äiti lähti *apo apo* aikasin aamulla
 5;0 mut muista et *kypö kypö* kylmää (tahtoo hyvin kylmää maitoa)
 5;1 kunnes on syönyt *kapo* kaiken
 5;1 toi on ihan *läppösen* lämmintä (juomavesi lasissa)
 5;2 mä oon *syppösen* syönyt (lautanen tyhjä ja maha täysi)

Tomi muodosti vastaavanlaisen alkusointuisen liitepartikkeliuudennoksen *kipikiinni*: 5;2 pannaan tää ihan *kipikiinni* (palikkalaa-tikon sivusuunnassa liukuva kansi).

Alkusointuisten vahvistuspartikkelien muodostusta esiintyy myös murteissa. Muoto-opin arkiston signumi 865 koskee näitä partikkeleita, ja kiinnostavaa on, että edellä käsitellyissä lapsenkieleen uudennoksissa on käytetty hyvin samanlaisia muodostuskeinoja kuin murteissakin. Kuitenkaan ei yleensä ole päädytty aivan samoihin asuihin, ja silloinkaan vahvistuspartikkeli ei liity murteissa ja lapsenkielessä täsmälleen samaan sanaan kuin yhdessä tapauksessa: murteista mainitaan adverbi *ipoitsestään*, kun Riionheimon mainitsee pronominin *ipoitse*. Samannäköinen alkusointupartikkeli esiintyy joskus murteissa ja lapsenkielessä, mutta liittyy eri sanaan: murteista mainitaan *kypökylläinen*, Mari käytti muodostetta *kypökypökylmää*.

7.3.2 Toimintaan liittyviä soinnuttelusanoja

Osa soinnuttelusanoista perustuu kulloinkin meneillään olevaa toimintaa tai tilannetta ilmaiseviin sanoihin. Mari muodosti interjektion tapaisia kulloistakin toimintaa säestäviä sanoja usein niin, että katkaisi muodostuksen pohjana olevan sanan ennen toisen tavun vokaalia ja lisäsi näin syntyneen muodosteen loppuun monesti vie-

lä *s*-äänteen (ellei lyhentymässä ollut jo valmiina loppu-*s*:ää, kuten sanassa *veits*); fonotaksin vaatimuksesta geminaatta luonnollisesti lyheni, ja kerran tapahtui myös muutos *t > k* (3;3 *heiks* < heittä-). Joskus loppuun ei liittynyt *s*-äännettä, kuten *ohjata*-verbistä iässä 1;11 muodostetussa *ohi*-sanassa (jossa fonotaksin vaikutuksesta sanan lopussa *ohj > ohi*). Esimerkkejä Marin soinnuttelusanoista, jotka interjektion tyyppisesti säestivät kulloistakin toimintaa:

- 1;11 ohjataa tällai // *ohi ohi ohi*
 1;11 leikataan tällai / *leiks*
 2;5 pilkon veitsellä *veits veits veits*
 2;5 *leiks leiks* (< *leikka*-)
 2;5 sitten me ulvotaan *ulv ulv ulv*
 2;5 minä *tukon* sen keittiön oven / *tuk tuk tuk* // keittiö on tukossa
 2;6 nyt ei oo enää aamupuuvoo kum minä *tukoin* ne / *tuk tuk tuk*
 2;7 minä leikkasin sinum partasi // *leiks leiks*
 3;1 mä rikon sinut *riks riks* (vihreätukkainen peikko riehuu)
 4;1 *noksis noksis!* / se nokkasi sinua (leikkiankka)
 4;2 *dabba-dubbu* (toistuvasti, samalla kävelee ympäri taputellen vatsaansa)
 4;2 tässä on terävä veitsi / sitä pitäis raapsuttaa (raapia + rapsuttaa) so-pivaan kuntoon sitä putkea (leikissä) // *raaps raaps* // sitä pitäis rapsut-taal lisää // tätä rapsuttais
 4;3 aletaanks me jo liimatat tätä? / *liim liim liim*
 5;4 kun näämme eläimen käymme kimppuun sen / ja pilkomme / *pilks pilks pilks* (esittää leikissä petoeläimiä ja puhuu niiden äänellä)
 5;5 nää luistelee / *luis luis luis*

Tomi muodosti vain pari tämän tyyppistä interjektiota. Niistä *pots* liittyi punktuaaliseen toimintaan, *luks luks* taas pitkäkestoisempaan toimintaan, mikä näkyi interjektion toistumisena:

- 3;1 *pots* (potkaistessaan kerran)
 4;2 lukitsen sen (oven), *luks luks!* (on kiertävinään avainta lukossa)

Kuten esimerkeistä ilmenee, Marin ja Tomin ilmaistessa jatkuvaa toimintaa (pilkkominen, leikkeleminen, ulvonta, avaimen kiertämi-

nen lukossa) soinnutteluinterjektio tyypillisesti toistui kerran tai kaksi. Jos taas kyseessä oli momentaaninen tekeminen, interjektio ei toistunut vaan esiintyi yhden ainoan kerran. Mari ilmaisi momentaanista tekemistä esimerkiksi näin:

2;8 pupu kohta minä sinua hakkaan / *haks!* (leikkii hermostuvansa käsinukkepupun touhuihin)

2;11 nämä kaati kortin // *piksistä!*

3;3 olet tuhma haisuli / heitän sinut roskikseen / *heiks!*

3;9 *piik!* / piikittää sutta miekalla (selosti omaa toimintaansa interjektion jälkeen)

4;0 tää tönkkäs sitä / *tönks!* 'töytäisi, tökkäsi'

5;2 mä *töntsäsin* ton vaaleanvihreän tähän / *töntsis* (lisäsi värityskirjaan väriä ronskilla otteella)

Vastaavia havaintoja on tehnyt Lieko (1998: 558), joka toteaa oman aineistonsa interjektioille (*tiks, aa aa aa aa*) olevan ominaista, että ne syntyvät ääntä jäljittelemällä ja niitä käytetään toistoina. Mari ja Tomi käyttivät toistoina nimenomaan sellaisia, jotka luonnehtivat jatkuvaa toimintaa. Vain yhden kerran, ilman toistamista, esiintyy itse asiassa Liekonkin aineistossa "tiksauttamiseen" liittyvä interjektio *tiks*: "tästä tiksautetaan näin *tiks*" (Lieko 1998: 558).

Toimintaan tai tilanteeseen liittyviin soinnutteluilmauksiin kuului myös verbejä. Mari muodosti soinnutteluverbejä etenkin TTA-johtimella paitsi verbeistä ja nomineista myös esimerkiksi interjektioista; joskus nämä interjektiotkin olivat hänen omia muodosteitaan, kuten *gnit* ja *piik*. Vakiintuneen sana-asun *kipittää* kanssa samanasuinen oli kausatiivijohdos *kipittää*:

3;7 kip kap kip kap / mä osaan *kipittää* näitä tänne (juoksuttaa leikki-
viikinkejä torniin)

3;8 *pankotetaam* palloihin / pang (pyörittää sinisiä lasikuulia yhteen)

3;9 vaunut ne *tsukuttaa* ja *tsukuttaa* (leikkijunan vaunut; *tsuku*-aines
juna-aiheisesta laulusta)

3;9 piik! / *piikittää* sutta miekalla (leikki "reipasta vauvaa", joka taisteli
suden kanssa)

4;2 sitä pitäis *raapsuttaa* (raapia + rapsuttaa) sopivaan kuntoon sitä put-
kea (leikissä) // raaps raaps.

Yksi soinnutteluverbeistä kuului supistumaverbeihin: 3;11 mä tän *gnittasin* (taivutti lelua sen nivelistä niin, että kuului *gnit*, kun le-lun jalat suoristuivat).

Molemmat Marin eniten suosimat verbinjohtimet, TTA ja ELE, liittyivät keskenään yhdysjohtimeksi muutamissa interjektio pohjaisissa uudisverbeissä: 3;4 minä menem *pumputtelemaal* leijonoita // pum pum! / ne kuolivat!, 3;4 vauvva *pingottelee* 'leikkii ping-pong -pallolla'.

Soinnutteluberbien joukossa oli vielä yksi myöhempi muodoste. Nähtävästi vakiintuneen *typötyhjä*-sanana pohjalta Mari muodosti uudisverbin *typöttää*: 4;8 Arla siellä tyhjänä *typöttää* // kaikki päiväkodit tyhjänä *typöttää* (ketään ei ole päiväkodissa, koska on viikonloppu).

7.3.3 Sananalkuista äännevariaatiota

Mari tuotti joskus höpösanoja varioimalla sanojen alkua: 3;3 *natta* pois (A: mikä on *natta*? M:) se on *tetta* / *natta* joka on *tetta*. Näin syntyi myös pari soinnutteluberbiä (*vaukkuu* ja *ei pipahda*). Molemmat olivat äännevariantteja sellaisista vakiintuneista verbeistä, joita Mari oli juuri käyttänyt samassa yhteydessä: 4;7 tää *haukkuu* ja *vaukkuu* (leikkikoira); 4;11 tää ei taho mennä tonne sillalle ettei tää *tipahla* [*tipahda*], haikalojen suuhun *pipahla*.

Samalla tavalla soinnutellen Mari muodosti myös nomineja, kuten adjektiivin: 5;5 eikö ollut nokkela / hyvin hyvin *pokkela*. Iässä 6;1 syntyi *minttu*-sanana pohjalta pari uudennosta, kun Marilta kysyttiin, tahtoisiko hän mieluummin mintun vai banaanin makuisen fluoritabletin, jolloin hän vastasi: ”minttu *pinttu minttunen*”, siis mintun makuisen.

Tomi soinnutteli yhdyssanoja vakiintuneiden sanojen avulla laittaessaan pienen leikkimaton nukkekodin katolle: 4;4 kiva *kat-tomatto* // katok *kattomatto*!.

Tomi tuotti leikkisän nominin varioimalla sanan alkuäännettä, kun isä oli käyttänyt sanaa *muruja*, johon Tomi jatkoi: 4;6 *muruja* ja *huruja*. Kun häneltä kysyttiin *huruja*-sanana merkitystä, hän selitti *hurujen* olevan niin pieniä muruja, että vain lapset näkevät:

4;6 *hurut* on muuten kun muruja mut niin pienii ettei aikuiset nää / mut lapset näkee.

Soinnuttelua esiintyi myös erisnimissä ja kerran pronominisissa. Leikkikielen yhteydessä mainittiin Marin keksimät nimet 2;11 *Ehla ja Tuhla* sekä 3;7 *Henskanen ja Penskanen*. Esimerkki Tomin kielestä: Tomi oli käyttänyt äidistään nimitystä *Tutti*, joka ilmeisesti perustui vauvamaiseen *äiti*-sanana muunnelmaan *ätti*. Hän soinnutteli iässä 6;0 ”se on Tutista ja *mutista* mukavaa”, jossa riimitteli äidin nimityksen pohjalta *minä*-pronominin elatiivimuodon *mutista* ’m(in)usta’ – hän oli siis äidin kanssa samaa mieltä.

7.3.4 Sanansisäistä vokaaliston variaatiota

Mari tuotti seuraavanlaisia soinnuttelusanoja varioimalla sanansisäistä vokaalistoa: 2;9 mitä sanoit? (A: sanoin *siis* M:) *saas // siis saas soos*; 3;6 muinaisina *mainaisina* aikoina – // muinaiset *mainaiset* ajat. Joskus hän jatkoi soinnuttelusanojen pohjalta riimittelyä kieleen vakiintuneilla sanoilla: 3;3 *huis hais hois* / kettu menep pois / että leijonavauva istuav vois. Marin höpösanojen sarja *natta* ja *tetta* jatkui sanoilla *pepa* ja *popa*: 3;3 *natta* joka on *tetta* / ja *pepa* joka oli *popa*.

Myös erisnimissä esiintyi sanansisäistä vokaaliston variointia: Marin 3;1 *Topias* ja *Tipias* sekä 3;7 *Hiuska* ja *Huiska*.

Tomi puolestaan soinnutteli yhdyssanan osien välistä vokaalistoa: 4;5 täs on näittem *puuropiiri* // täs nää syö puuroo (duploihmiset, jotka on järjestänyt piiriin).

7.3.5 Höpösanoilla loruttelua

Mari lorutteli toisinaan höpösanoilla seuraavaan tapaan:

- 2;4 haluan *kikkalalla* (A: mikä on kikkalalla? M:) *lilli*
- 2;9 menep pois siitä ilkeä *tinkki!*
- 2;9 nottam [nosta] minua *tinkkeliin*
- 2;11 minä *teekkustan piikusta*
- 2;11 *sieppistä kieppuu kieppuu ekanen* (on lukevinaan kirjaa)
- 3;1 tervettuloo *piipperaan* (mallina sana *ooppera*)
- 3;11 puhas tukka ja *mahas hokka*

Tällaisille ilmauksille on vaikea hahmottaa varsinaista merkitystä, ne vaikuttavat puhtaalta äänneillä leikittelyltä.

7.4 Lasten havaintojen ja näkökulmien kielentäminen

Monet lasten uudissanat kuvastavat havainnollisesti lapsen kokemusmaailmaa: havaintoja, tulkintoja sekä tapoja hahmottaa ja assosioida asioita ja niiden välisiä suhteita. Lapsen havainnot ja kokemukset ilmenevät joskus kiinnostavasti siinä, millaisten uudissanojen avulla lapsi kielentää asioita. Siten esimerkiksi Laitsaarten (1996) esittämistä uudisyhdyssanoista monet liittyvät aistihavaintoon: Ulkonäköön liittyvät esimerkiksi *heinälettu* 'pinaatillettu', *palloleipä* 'sämpylä', *pallosiivilä* 'tennismaila' ja *piikkilusikka* 'haarukka'. Ääneen liittyvät esimerkiksi *pamahdusleipä* 'paahtoleipä', *kolisevasokeri* 'palasokeri', *napsakynä* 'kuulakärkikynä', *napsutuskengät* 'korkokengät', *naputuskone* 'kirjoituskone' ja *vinkujuusto* 'leipäjuusto'. Tuntoaistiin puolestaan liittyvät *piikkipaita* 'villapaita' ja *saunapiiska* 'vihta' sekä toimintaan *sahanpuruttaja* 'sirkkeli', *suruvesi* 'kyyneleet' ja *vesijuhla* 'ristiäiset'.

Lasten kokemusmaailma ilmenee havainnollisesti myös Laitsaarten (1996) mainitsemissa uudissanoissa *kompastin* 'kynnys', *linnunlehti* 'sulka' (pudonnut linnusta kuten syksyisin puista putoaa lehtiä) ja *pystyimet* 'suksisauvat' (välineet, jotka auttavat pysymään pystyssä, kun sukset ovat jalassa). Laitsaarten lisäaineistossa esimerkiksi *vihlaisin* 'hammaslääkärin koukku' kuvaa osuvasti lapsen tuntemuksia.

Pari lasten hauskaa yhdyssanauudennosta, jotka perustuvat heidän havaintoihinsa ja tulkintoihinsa, on maininnut Karjalainen (1992: 122): 2;9 *takapöly* 'pakokaasu' ja 3;9 *pirunympyrä* 'piruetti'; jälkimmäisessä lapsi on yhdistänyt havaitsemansa ympyrän muodostavan liikkeen ja vierasperäisestä sanasta hahmottuneen alun yhdyssanaksi. Oksa (2003) on kirjannut yhdyssanat 4;1 *pomppusuklaa* 'suklaa, jossa on röpelöinen pinta' (liites. 31) ja *tekstikeksi* 'Marie-keksi, jossa on tekstinä keksin nimi' (liites. 35).

Lasten kokemusmaailmaa kuvaavat edelleen pari adventtiin liittyvää yhdyssanaa. Nygren (2019: 54) mainitsee sanan *luukunavaa-mispäivä* 'joulukuun 1. päivä, jolloin adventtikalenterin 1. luukku avataan', ja Laitsaaret (1996) viisivuotiaan yhdyssanan *puhalluspäivä* 'adventti', jonka motivaationa on ilmeisesti kynttilöiden puhaltaminen sammuksiin.

7.4.1 Käsiin ja jalkoihin liittyviä assosiaatioita ja analogioita

Uudissanoista muutamit kuvastavat sitä, miten vahvoja assosiaatio-suhteita lapsilla on käsien ja jalkojen välillä. Esimerkiksi ulkoilu-haalareita puettaessa syntyy sellaisia yhdyssanoja kuin toisaalta *käsipuntit* 'hihat' ja *jalkapuntit* (tässä redundantti *jalka*-määriteosa korostaa vastakohtaa hihoihin eli "käsipuntteihin") sekä toisaalta *käsihihat* ja *jalkahihat*.

Tällaisia yhdyssanoja ovat esimerkiksi Tomin kaksivuotiaana käyttämät *käsipuntti* ja *hihapuntti*, joista jälkimmäistä hän käytti myös kolmivuotiaana, sekä niin ikään Tomin 3;2 *peukalovarvas* 'isovarvas' ja 3;11 *peukkuvarvas*. Iässä 2;3 Tomi käytti *käsipunttia* tilanteessa, jossa hänen ulkoilupukuaan oltiin pukemassa, mutta sen pusero oli kääntynyt niin, että hihoja oli vaikea löytää, ja kun hän ei löytänyt niitä niin kysyi: *miksei tässä olep puntteja? / käsipuntteja?* 'hihoja'. Iässä 3;5 hän käytti *hihapunttia*, kun saatuaan jalkansa haalarityyppisen yöpukunsa lahkeisiin tuumii, menivätkö ne sitenkin vahingossa hihoihin: "meniks *hihapunttiin?*".

Vastaavaa esiintyi myöhemminkin. Tomin 3;5 iässä muodostamista yhdyssanoista neljä osoittaa jalkojen ja käsien vahvoja assosiaatiosuhteita. Näistä kahdessa oli perusosana *puntit*, ja niistä *hihapuntti* oli ollut käytössä jo ikäkuukauden 3;5 aikana: "mä luulin et nää siniset ois *hihapuntit* // mut ne olikin *jalkapuntit*" (lahkeet, joihin oli ensin sujauttamassa käsivarsiaan, kun puki ulkohaalareita). Kahdessa taas oli perusosana *hihat*: "mä erotan kummat on *käsihihat* ja kummat on *jalkahihat* / koska mä tiedän et vihreet on *käsihihat* / siis hihat / ja siniset on *puntit*". Tässä Tomi siis selvittää uudismuodosteidensa merkitykset vakiintuneiden sanojen avulla.

Äskeiset aineistoesimerkit valottavat sitä, miksi pikkulapset muodostavat sellaisia yhdyssanoja kuin *jalkahihat* ja *käsipuntit*. Osaltaan tähän vaikuttavat päivittäiset pukemisrutiinit. Pikkulas-
ten vaatetuksessa ovat varsinkin kylminä vuodenaikoina tavallisia
ulkohaalarit, joissa hihat ja puntit ovat osa samaa vaatekappaletta.
Haalareita puettaessa tarvitsee saada selville, mitkä haalarien sa-
mankaltaisista ulokkeista ovat hihoja ja mitkä punteja, joten kaik-
ki neljä mielletään helposti yhteenkuuluviksi. Lapsen kannalta on
hankalaa, että näitä neljää kutsutaan kahdella aivan erikantaisella
nimityksellä, hihoiksi ja punteiksi tai lahkeiksi. Kun raajoja pujo-
tellaan haalariin, lapsen tarvitsee haalarin sisällä selvittää, mihin
kuuluu käsivarsi, mihin jalka, jolloin hihat ja puntit sekä niiden ni-
mitykset menevät helposti sekaisin keskenään. Koska olennaista on
juuri se, pujotetaanko kuhunkin käsi vai jalka, nimenomaan *käsi-* ja
*jalka-*alkuiset selventävät yhdyssanat ovat käytännöllisiä, kun taas
hihojen ja lahkeiden nimityksillä ei ole yhtä suurta väliä – ne kun
ovat samantapaisia tekstiiliputkia, joihin raajat sujautetaan. Näin
syntyneiden uudissanojen käyttö leviää pukeutumistilanteista hel-
posti muihinkin tilanteisiin.

Käsien ja jalkojen assosioitumista ilmenee aineistossa muuten-
kin kuin vaatteista puhuttaessa. Esimerkiksi Mari käytti iästä 3;5
alkaen ainakin ikään 4;8 asti sanaa *jalkavarasi*, jonka ilmeisenä mal-
lina on *käsivarsi*: 3;9 mul oj *jalkavarret* ja jalat, ja nää on käsivarret;
3;10 oletko liimannut *jalkavarsiisi* maalia? (kysyi isältään, jolla oli
vihreät sukat); 4;8 *jalkavarasi* 'nilkka', *jalkavarasi* 'sääri' (luettelee ja-
lan osia). Kuutisen vuotta myöhemmin Tomi käytti samaa yhdys-
sanaa: 3;5 *jalkavarret* 'sääret'. Myös Nygren (2019: 41) mainitsee sa-
nan *jalkavarasi* 'sääri ja reisi': 3;2 mun pikkuhiirellä ei oo *jalkavarseeja*.

Muita jalkojen ja käsien välisiin assosiaatiosuhteisiin pohjautuvia
uudissanoja ovat esimerkiksi *isosormi* ja *peukalovarvas*. Mari pohti
iässä 3;2 ”isovarppi on olemas / ja peukalo / hassua ettei *isoosormee*
oo olemas”. Monta vuotta myöhemmin Marin pikkuveli Tomi käytti
juuri tätä Marin kaipaamaa yhdyssanaa muodostamalla uudissan-
isosormi vakiintuneen yhdyssanan *isovarvas* mallin mukaan: 5;7 *iso-*
sormeaki punottaa (A: ai mitä punottaa? T:) *isosormea* eli peukkua

(Tomin tultua pakkasesta sisään). Tomi käytti myös toisensuuntaisia analogisia muodosteita peukalosta isovarpaaseen: 3;2 *peukalovarvas* 'isovarvas' ja 3;11 *peukkuvarvas*.

Muita uudissanoja, jotka ovat syntyneet pukeutumiseen ja anatomiaan liittyvien assosiaatiosuhteiden varassa: Tomin 3;5 *käsikaula* 'hiansuu' (mallina *kaula-aukko*), 4;6 *käsikynnet* 'sormenkynnet' (samassa yhteydessä Tomi puhui myös varpaankynsistä) ja 4;11 *jalan pikkurilli* 'pikkuvarvas'.

Iässä 2;9 Tomi kysyi polskutteluleikin yhteydessä "onks tääki käsipohjaa?", ja kun isä vastasi, ettei Tomilla ole kuin jalat pohjassa, tämä vastasi: "tää on *jalkapohjaa*". Tässä siis Tomi muodosti tilapäisen yhdyssanan käden ja jalan assosiaation varassa; tämä uudissana lankesi yhteen vakiintuneen yhdyssanan *jalkapohja* 'jalkaterän alapinta' kanssa. Aivan samaa yhdyssanauudennosta käytti myös Mari: 3;8 (A: hyvä, sä uit käsipohjaa ammeessa etevästi M:) mikä on *jalkapohjaa*?

Etenkin vaatekappaleissa uudissanoja syntyi jokseenkin tasavahvasti molempiin suuntiin, sekä hiihoihin että lahkeisiin, kuten osoittavat edellä käsitellyt *käsi-* ja *jalkapuntit* sekä *käsi-* ja *jalkahihat*. Myös Laitsaaret (1996) mainitsevat *jalkahihat*, jota heidän aineistossaan oli käyttänyt viisivuotias. Nygren (2019: 41) mainitsee sanat 3;1 *jalkapuntti* 'haalarin puntti' ja *käsipuntti* 'hiha' ("mää aina tiän kumpi menee oikeisiin käsipunttiin").

Yksi Marin jalkoihin liittyvä yhdyssana syntyi ilmeisesti kontaminaation tietä: 2;5 minä viel kuivaan *kantapohjat* (*kantapää*t, jotka ovat *jalkapohjassa*).

Käsien ja jalkojen välisten assosiaatiosuhteiden kannalta kuvaava on Minna Oksan (2003: liitesivu 33) esimerkki. Kun lapsi kaatui ja sattutti kyynärpänsä, häneltä kysyttiin mihin sattui, jolloin hän osoitti kyynärpäätään ja sanoi: "kantapäähän".

Aikuiskielessäkin esiintyy käsien ja jalkojen välisiin assosiaatioihin liittyviä analogisia yhdyssanoja. Sari Maamies mainitsee Kielikellossa (2012: 41) nähneensä käytettävän, usein tosin lainausmerkeissä, yhdyssanaa *etuvarvas*, jonka mallina on *etusormi*.

7.4.2 Muihin ruumiinosiin liittyviä assosiaatioita ja analogioita

Muita ruumiinosia koskevia uudissanoja on selvästi vähemmän. Iässä 3;7 Tomi muodosti kaksi yhdyssanauudennosta, jotka näyttivät tähtäävän mahdollisimman täsmälliseen ilmaisuun, nimittäin *sivukaula* ja *sivuniska*. Hän tiesi, että kaula on edessä ja niska takana, ja sitten hän keksikin omat nimitykset myös kummallekin sivulle: ”pestään kaula, ja niska, ja *sivukaula*, ja *sivuniska*”. Ikäkuukauden 3;8 puolella Tomi käytti edelleen näitä keksimiään nimityksiä niskan ja kaulan välisille alueille: ”kaula / ja niska / ja *sivukaula* / ja *sivuniska*” (pestään kukin vuorollaan suihkussa: kaula edestä, niska takaa ja sitten kummaltakin sivulta). Hän käytti näitä sanoja nelivuotiaanakin: ”(A: ja sitten pestään kaula ja niska T: ja *sivuniska* / ja *sivukaula*”. Samalla hän selitti, että kumpi tahansa, oikea tai vasen sivu, voi olla näistä kumpi tahansa.

Anneli Kauppinen (1977: 197) on kirjannut niin ikään kaulan alueeseen liittyvän yhdyssanauudennoksen 3;8 *takakaula* ’niska’.

Tomi käytti iässä 3;3 uudissanaa *kulmaotsat* ’kulmakarvat’ piirroksesta, jossa aurinko oli kuvattu niin, että sillä oli suun ja silmien lisäksi otsassaan viivat kulmakarvoina.

7.4.3 Numeroita, kirjaimia ja äänteitä

Toinen aihepiiri, josta useilta lapsilta on tavattu uudissanoja, on numeroiden ja kirjainten assosioituminen keskenään. Pienet lapset mieltävät usein kirjaimet ja numerot kutakuinkin samaan ryhmään kuuluviksi: ne ovat aikuisten käyttämiä erikoisia merkkejä, joita opitaan aluksi yksi kerrallaan tunnistamaan ja sitten tuottamaan. Kuvaavaa on, kuinka Tomi selosti iässä 3;3: ”mä osaan *yhii kirjaimii* tehdä, kakkosen ja kolmosen”. Kuvaava on niin ikään Laitsaarten (1996) kirjaama kolmivuotiaan yhdyssana *lukemusnumerot* ’kirjaimet’.

Kirjainten hahmottamisen kannalta kiinnostavaa on, että katsellessaan ö-kirjainta Tomi kysyi: 3;7 mikä kirjain tää on mis on oo ja nää *silmät*?. Tomin kysymyksen kannalta on nimittäin kiinnostavaa, että myös monet japanilaiset pitävät latinalaisen kirjaimiston ö- ja ä-kirjainten treemoja silminä. Tätä on käsitelty esimerkiksi

Minna Kela gradussaan (2021), jossa hän tarkastelee japanilaisyritysten nimissään käyttämiä suomenkielisiä sanoja; hän totesi kyselytutkimuksessaan, että japanilaiset pitävät usein treemoja suloisina, hyvännäköisinä ja vaikuttavina. Kelan aineistossa on sellaisia kauneudenhoitoyritysten nimiä kuin *Söpösilmä*, *Söpöhair* ja *pikku söpö* sekä muiden liikkeiden nimistä esimerkiksi *otan tämän, söpö keittiö*, *Läppä, söpö sopii, metsä* ja jopa *lelüläättikkö*, jossa on treemoja jo hyperkorrektisti. Kelan tutkimuksen mukaan tällaiset nimet houkuttelevat Japanissa asiakkaita etenkin *ö*- ja *ä*-kirjaimilla, mutta myös yleisemmin eksoottisilla suomenkielisillä nimillään.

Muutamat lasten uudissanat liittyvät kirjainten erottamiseen toisistaan. Tomi pohti I- ja J-kirjainten eroa iässä 4;8: ”siin on pelkkä toi *kääntymä*” (J-kirjaimessa on ainoana erona I-kirjaimeen alhaalla kaari vasemmalle). Laitsaarten lisäaineistossa on kirjainten välisiin eroihin liittyvä uudissana *viipsotin* ’vinoviiva, joka erottaa R-kirjaimen P-kirjaimesta’.

Numeroiden ja kirjainten yhteen hahmottumista kuvaa edelleen pari Tomin iässä 4;11 tuottamaa omaleimaista uutta numeraalia: *zetakymmentä* ja *zetakymmentäyksi*, joita Tomi käytti vain kerran. Muodoltaan numero 2 on melko lähellä Z-kirjainta, selvin ero on kakkosen yläkaari. Tomin katsoessa kovin kulmikkaiksi painettuja kakkosia hänestä näytti, että kakkosen sijasta kyse olisikin z-kirjaimesta: 4;11 näyttää ihan ku *tsetakytyks* / ja *tsetakymmentä* (numerot 21 ja 20 näyttävät kakkosen kulmikkouden takia olevan kuin z1 ja z0).

Sirkka Vänntilä on kirjannut (1998: 120) analogisen johdoksen *veekkoset*, jonka mallina on *aakkoset*: ”miks ne ei oo *veekkoset*, että veestä alkaa ne aakkoset”.

Äännteisiin liittyviä uudennoksia on vähän. Eräs oli Tomin kouluikäisenä tekemässä huomautuksessa, kun television tietokilpailussa *farkku*-sana äännettiin *varkuiksi*: 7;9 ne sano varkut, vähän *äffä-vikaa* (malleina sanat *r*-vika ja *s*-vika).

7.4.4 Vastakohtaisuudet analogisten uudissanojen pohjana

a) iso-pieni, aikuinen-lapsi

Lasten kokemusmaailmassa olennainen vastakohtasuhte on iso–pieni, joka usein rinnastuu vastakohtaisuuteen aikuinen–lapsi. Kuvaava on Marin ajatuksenkulku kynämaailmasta: 6;4 tääl *kynämaailmas* käy niin et aikuisist tulee lapsii (teroittaa värikyniään, jotka lyhenevät eli niistä tulee lyhyempiä, kuin lapsikyniä). Johdoksista tähän vastakohtasuhteeseen liittyy esimerkiksi Marin sanapari 4;8 *vauvuudesta – aikuudesta* ’aikuisuudesta’, jossa jälkimmäinen on lyhentynyt edellisen kanssa samanlaiseen muottiin. Samaan vastakohtasuhteeseen liittyy vakiintuneen yhdyssanan käyttö uudessa, konkreettisessa merkityksessä: Marin 4;10 *pikkuserkku* ’kissa panteerin sukulaiseläimenä’.

Adjektiiviuudennos, joka liittyy kokoon, on Tomin 4;2 *isoriikkinen* ’isompi puoli’, joka syntyi vakiintuneen yhdysadjektiivin *pikkuriikkinen* vastakohdaksi.

b) etu–taka

Muutamia lasten yhdyssanauudennoksia on syntynyt vastakohdan etu–taka pohjalta. Esimerkiksi Mari käytti iässä 2;9 sanaa *takaruoka* ’jälkiruoka’, kun oli kuullut pääruoasta käytettävän sanaa *eturuoka*; samoin Tomi 2;8 *takaruokat* ’jälkiruokat’. Tomi käytti iässä 3;3 vakiintuneen *sukunimen* sijasta havainnollisempaa yhdyssanaa *takanimi*; tämän uudissanen ilmeisenä motivaationa on se, että ristimänimi eli etunimi mainitaan yleensä ensin ja sitten sukunimi. Uudissana syntyi tilanteessa, jossa Tomi pohti nimien keskinäistä järjestystä: ”eiks nii et *takanimi* on takana ja *etunimi* on edessä”. Tätä samaa yhdyssanaa käytti toisessa merkityksessä eräs pikkutyttö, joka petti kuullessaan ristiäisissä pikkuveljensä toisen etunimen ja huudahti: ”väärä *takanimi*!”

Vakiintuneen *taka*-alkuisen mallin mukaan syntyi *etu*-alkuinen uudennos, kun Tomi käytti iässä 2;8 ilmausta *etukonttiin* ’eteen’: ”tuutsä tonnem mun *etukonttiin*?” (istumaan Tomin eteen). Mallina on *takakontti* ’auton tavaratila’, joka laajeni yleisemminkin takana olemisen merkitykseen. Kielellä leikittelyä oli ilmauksessa ”eturuuat ohjaa ja *takaruuat* on takakontissa”, jossa *takaruokat* tarkoitti jälkiruokia. Edelleen *takalukossa*-sanan pohjalta Tomi muodosti sanan

etulukossa: 3;4 onks ovi takalukos vai *etulukos*? (A: takalukos T:) miksei ollu *etulukossa*?. Tämä ilmaus voi perustua pelkkään vastaakohtaisuuteen *etu–taka* tai siihen, että ovea takalukkoon laitettaessa toimitaan oven etupuolelta katsoen oven takana, ja kun ovi lukitaan vain edestä, sen voi mieltää olevan *etulukossa*. Edelleen Tomi käytti sanaparia 4;6 *etunokalla* ja *takanokalla* kallistaessaan leikkilentokonettaan ensin edestä ja sitten takapästä alaspäin.

Lasten *etu-* ja *taka-*alkuisiin uudisyhdyssanoihin kuuluu myös jo mainittu *etuvargas*, jonka mallina on *etusormi*.

Adverbiuudennoksiakin syntyi tämän vastakohtaisuuden vaikutuksesta. Tomi muodosti *takana-*adverbin pariaksi uudisadverbin *etenä* kysyessään 3;2 ”miks ämmiki istuu *etenä*?” (auton etuistuimella kuten ukki, joka ohjaa autoa). Riionheimo mainitsee (2002b: 439) tytön adverbin 5;1 *eteä*, jonka analogiamalliksi hän antaa adverbin *takaa*.

*Etu–taka–*vastakohtaisuuteen liittyy myös vastakohtasuhde *alku–perä*: Tomi muodosti *alkukirjaimen* vastakohdaksi iässä 3;5 uudissan *peräkirjain* ’sanan viimeinen kirjain’. Sen mallina voisi olla esimerkiksi *perävaunu*.

c) kuuma–kylmä–lämmin

Monesti lasten on havaittu hahmottavan asioita niin, että *lämmin* tarkoittaa sopivan lämmintä, siis ei liian kylmää eikä liian kuumaa, ja *lämpeneminen* sitä, että lämpötila muuttuu sopivaksi joko liian kylmästä tai liian kuumasta (Laalo 2015: 422–423). Esimerkiksi Mari 2;1 käytti *lämmin-*adjektiivia seuraavasti merkityksessä ’jäähtyä liian kuumasta sopivan lämpimäksi’. Isän varoiteltua leikissä, että puuro on vielä kuumaa, Mari käski muita odottamaan hetken ja sanoi siten: ”nyt se on *lämmintä* sopivaa”. Samoin Mari 2;8: ”puhallas sitä niin että se (kuuma puuro) tulee *lämpimäksi* / nyt se on *lämpimää*” (puuro jäähtyi kuumasta lämpimäksi). (Muotojen sarjasta *kuuma – kylmä – lämpimä* perusteellisemmin ks. Laalo 2011: 231–234.)

Edelleen Mari kysyi iässä 2;9 ”onko nyt sun tee *lämminy*?” (tarkoittaen, onko tee jäähtynyt liian kuumasta juotavan lämpöiseksi), ja totesi iässä 2;10 ”nyt se (suihkuvesi) om paljol lämpimämpää”,

kun liian kuumaa vettä oli haalennettu. Iässä 3;6 Mari kysyi: ”onko ne jo lämpimiä?” tarkoittaessaan, onko keitto jäähtynyt lautasella niin paljon että perunanpaloja ja muita sattumia voi jo ottaa polttamatta suutaan. Vielä iässä 4;3 Mari kysyi ”onko se *lämmennyy* ja mansikka imeentynyt?” pohtiessaan, onko kuuma puuro jäähtynyt sopivan lämpimäksi, kun sen sekaan oli laitettu pakastemansikoi-ta. Myös Tomi käytti *lämmin*-pesyettä samaan tapaan: 3;6 mä annan sen *lämmittä* (A: onko tee liian kylmää? T:) ei ku liian kuumaa; nauhoitteessa Tomi 4;8 ruoka *lämpenee* (’jäähtyy’).

Tällaisesta adjektiivin *lämmin* käyttämisestä merkityksessä ’sopivan lämmin, ei liian kuuma eikä kylmä’ on tietoja muiltakin lapsilta. Nygren (2019: 27–28) mainitsee kaksivuotiaan käyttäneen sanaa *lämmittä* merkityksessä ’jäähtyä tai kuumentua lämpimäksi’, ja nelivuotiaan adjektiivia *lämpimä* vastaavassa merkityksessä: mai-to oli ”liian *lämpimää*” silloin, kun se ei ollut riittävän kylmää, ja sauna puolestaan ”liian *lämpimää*” silloin, kun se ei ollut riittävän kuuma. Edelleen ruoka lämpeni mikroaaltouunissa, kun se oli ensin ollut kylmää, tai sitten pöydällä, kun se oli juuri otettu kuumana kattilasta lautaselle. Nygren toteaa: ”*Lämmin* tai *lämpimä* tarkoitti siis lämpötilaa, jota saattoi lähestyä kummasta tahansa suunnasta, lämpeneminen oli aina liikettä kohti lämpimää, oli lähtöpiste kum-massa suunnassa tahansa.”

Sattumoisin Tampereen yliopistossa Tapio Peltola kertoi oma-aloitteisesti, ilman että hänen kanssaan olisi ollut tästä asiasta pu-hetta, havainneensa aivan vastaavaa *lämpimän* ja *lämpenemisen* semantiikkaa erään lapsen kielenkäytöstä.

d) muita vastakohtia

Muuttumisjohdoksista *aukeutua* on uudissanana rajatapaus: on-ko lapsi voinut kuulla sitä käytettävän vai onko muodostanut *sul-keutua*-sanan mallin mukaan? Sana ei ole mukana perussanakir-jassa, mutta Nykysuomen sanakirjassa se mainitaan harvinaiseksi merkittynä. Tomi käytti sitä ensimmäisen kerran iässä 2;10, mutta silloin vain kerran *sulkeutua*-verbin yhteydessä. Kolmivuotiaana hän käytti sitä monta kertaa, ja useana eri kuukautena, samoin vie-

lä iässä 5;4. Avaamisen ja sulkemisen vastakohtaan perustui myös Marin uudennos *sulkeilet*, kun hän kysyi: 4;1 miks sä *availet* ja *sulkeilet*? (liukuovea).

Uudisadverbin *sulki* Tomi muodosti sen vastakohdan *auki* mallin mukaan: 3;6 ja sit tää ovi olis *sulki* 'kiinni'; 3;8 kohta ovi on *sulki* jo (leikkii lentokonetta: ovi on sulkeutumassa ja kone lähdössä).

Tomin käytettyä *nopeuttaa*-verbiä hän muodosti sille vastakohdaksi adjektiivista *hidas* verbin *hitauttaa* 'hidastaa', jota hän käytti aikuisen tarjoamasta mallista huolimatta: 3;1 ain sellasis kuivis kohis tää *nopeuttaa* vauhtii ja märäs kohis *hitauttaa* (A: *hidastaako* se siksi että märät kohdat on liukkaita T:) mä en tykkää märestä ni sen takii tää aina *hitauttaa* märäs kohis. Vastaavanlaisen esimerkin lapsen pysyttelystä omassa sanamuodossaan ovat Niemi ja Niemi (1985) kirjanneet poikansa puheesta: lapsi käytti illatiivia *vaatehuonee*, ja vaikka hänelle puhuttaessa käytettiin muotoa *vaatehuoneeseen*, hän itse käytti taas omassa vuorossaan lyhyttä illatiiviaan *vaatehuonee*. Toinen esimerkki Tomin *hitauttaa*-verbin käytöstä: 3;2 mä vähän *hitautin* tätä (keinutuolin keinumista).

Vastakohtasuhteiden varassa Tomi muodosti edelleen verbin *laskeutua* pariksi iässä 5;1 verbin *nouseutua* ja *laskusillan* pariksi *noususillan*: "niiden [veneiden] täytyy käyttää laskusiltaa laskeutumaan ja noususiltaa nouseutumaan" (vedestä rannalle). Vastakohtasuhteisiin perustuvia uudennoksia olivat myös yhdyssanat 6;0 *heittopomppu* ja *potkupomppu* ilmapalloa heittäen ja potkien pomputeltaessa sekä 6;4 *maavaihde* ja *ilmavaihde* kuljetettaessa lelua joko maata pitkin tai ilmassa lennätäen. Kun äiti oli todennut "tää on kevytkermää", Tomi kommentoi: 4;3 eikä *painavakermää*.

Vänttilä (1998: 120) mainitsee *eläkkeellä*-sanana mallin mukaan syntyneen adverbien 5;5 *kuollukkeella*, jonka lapsi tuottaa naurah taen: "ne on *kuollukkeella* ko ei oo ennää *eläkkeellä*". Lapsi on ilmeisesti hahmottanut, että kun jonkun sanotaan olevan *eläkkeellä*, se tarkoittaa että on tämä elossa; mukana on mahdollisesti myös sanaleikkiä, koska naurah taminenkin mainitaan.

7.4.5 Analogian varassa syntyneitä yhdyssanoja, muita sanasarjoja ja johdoksia

Mari käytti iässä 2;10 punaisesta ja keltaisesta tulppaanista nimityksiä *punavuokko* ja *keltavuokko*. Niiden ilmeisenä mallina olivat samaan aikaan kukkineet valko- ja sinivuokko. Tähän rinnastuu Terttu Orpanan (1980: 104) mainitsema eriväristen mielikuvituskukkien sarja: kun hän oli itse maininnut sanat *sinivuokko* ja *valkovuokko*, lapsi muodosti niiden pohjalta sarjan *punavuokko*, *oranssivuokko*, *vihreevuokko* ja *mustavuokko*.

Mari muodosti kolmivuotiaana muutamia uudisyhdyssanojen sarjoja. Esimerkiksi hänen leikissään hevonen muutti eri vuoden-aikoina eri paikkoihin: 3;2 syksyksi *syksykotiin* ja kesäksi *kesäkotiin* ja talveksi *talvikotiin*. Kun puhuttiin illan eri vaiheista, Mari muodosti *alkuillan* ja *myöhäisillan* tarjoaman mallin mukaan niiden välille sijoittuvan ajankohdan: 3;2 nyt on vielä *keski-ilta*. Mahdollisesti sanojen *koirapuisto* ja samassa keskustelussa juuri mainitun *ankkapuiston* mallin mukaan syntyi 3;4 *kissapuisto*.

Analogiamallina toimi joskus yksikin yhdyssana, joka saa vastaparin. Kun oli puhetta, että ankat ovat vesieläimiä, Marin leikissä oli kuitenkin toisenlainen ankka: 3;2 tämä ankka on *kuivaeläin* / tämä ankka tykkää kuivasta. Sanan *valtameri* mallin mukaan syntyi susien asuinpaikkaa ilmaiseva 3;3 *valtametsä*. Tyynyn ympärille laitettavan tyynyliinan mallin mukaan Mari keksi pussilakanan nimityksen 3;6 *peittoliina*, koska pussilakana laitetaan peiton ympärille, kuten tyynyliina tyynyn ympärille. Vakiintuneen yhdyssanan *lapsuusaika* mallin mukaan syntyi 3;6 *vauvuusaika*. Samoin *virvoitusjuoman* mallin mukaan syntyi 4;0 *virvoitusyötävä* 'jäätelö', *puolisukeltajan* mukaan 4;8 *kokonaansukeltaja* sekä edelleen *vaatenaulakon* mallin mukaan 5;10 *pyöränaulakko* 'pyöräteline'.

Myös adjektiiveihin kuului analogian vaikutuksesta syntyneitä yhdyssanoja. Mari muodosti *vesiliukoisen* vastakohdaksi *kumiliukoisen*, kun harmitteli, etteivät hänen liituväriensä ole vesiliukoisia, joten värejä ei voi poistaa vedellä; sen sijaan pyyhekumilla pystyi poistamaan liituväriin: 3;0 miks mun liituvärit on *kumiliukosia*!.

Kahdeksanvuotiaana Mari muodosti adjektiivin *oranssihtava*, jonka ilmeisenä mallina oli *ruskehtava*.

Ajan ilmauksissa sanapari *toissapäivänä* ja *eilen ~ eilispäivänä* tarjosi analogiamallin vuoden tasolle, kun Mari puhui edellisestä kesästä ja toissa kesästä: 5;0 ai toissakesänä ja *eiliskesänä*? (viime kesänä). Nygren (2019: 66) on kirjannut adverbien 4;10 *ylieilen* 'toissapäivänä', jonka analogiamallina on *ylihuomenna*.

Tomi muodosti myös analogisia yhdyssanauudennoksia sekä yksittäisten yhdyssanojen pohjalta että sanasarjoina. Iässä 2;5 hän valmistautui kiipeämään syöttötuolista, tarttui sen kädensijaan ja sanoi ottavansa kiinni kahvasta; kun häneltä kysyttiin, mistä kahvasta, hän vastasi: ”*tuolinkahvasta, toi on tuolinkahva* mistä mä otan kii”. Tämän uudissan mallina oli ilmeisesti *ovenkahva*. Iässä 2;6 hän muodosti sanan *maakiekkko* tarkoittamaan kiekkopeliä, jota ei pelata jääkiekon tapaan jäällä. Perheenjäsenten nimityksiin perustuvan yhdyssanojen sarjan hän muodosti iässä 2;6 puhuessaan leikkiautoistaan, joihin kuuluivat *mummiauto*, *äitiäuto*, *vaariauto*, *isosiksoauto* [*isosiskoauto*] ja *pelastaja-auto*.

Kun Tomin kanssa oli puhetta, että kyläpaikan perhe asuu kakikerroksisessa rivitalossa, joten lasten meteli ei häiritse, koska ei ole ala- eikä yläkerroksen naapureita, hän mietti: 5;3 voi kuulua *si-vukerrokseen* 'viereiseen asuntoon'. Kun sarjakuvassa linnunpelätin osoittautui sellaiseksi, että linnut vain nauroivat sille, Tomi käytti siitä nimitystä 7;0 *linnunhauskutin*. Tomi oli kuullut puhuttavan r- ja s-vioista, ja kun televisiossa puhuttiin *farkkujen* sijasta *varkuista*, hän totesi: 7;9 vähän *äffä-vikaa*.

Laitsaarten kirjassa (1996) on sellaisia analogisia yhdyssanoja kuin *appiakka* 'anoppi' (mallina *appiukko*) ja *hilloveli* 'kiisseli' (mallina mahdollisesti *kauraveli*, *makaroniveli*). Merja Karjalainen (1992: 122) on kirjannut kolmivuotiaan yhdyssanan *pikkupaita*, jonka mallina on vakiintunut yhdyssana *pikkuhousut*.

Lasten taipumus analogisten yhdyssanojen muodostamiseen on niin yleistä, että sitä on hyödynnetty esimerkiksi sarjakuvissa, joissa on asiasta hauskoja havaintoja. Tiikeri-sarjakuvan Huuko ker-

too, että lääkäri antoi hänelle piikin, jolloin Tiikeri kysyy, tuliko sivuvaikutuksia. Huuko pitelee takapuoltaan ja vastaa: ”Ei, mutta takavaikutuksia sitäkin enemmän.” Joskus analogiset assosiaatiot liittyvät yhdyssanojen tulkintaan. Isompi lapsi kertoo, että hänellä on uusi täytekynä, jolloin pienempi kysyy: ”Täytekynä? Onko se vähän niin kuin täytekakku?”

Yhdyssanojen lisäksi myös yhdistämättömiä johdoksia voi syntyä analogian vaikutuksesta sarjojen osaksi. Esimerkiksi Mari puhui leikkilentokoneensa ohjaamon ja matkustamon lisäksi *tavaramosta* eli tavaratilasta, johon matkatavarat menivät: 3;9 nää menee *tavaramoon*. Riionheimo on kirjannut (2002b: 441) johdoksen 4;3 *päiviäinen* ’päivällinen’ (mallina *aamiainen*), Minna Oksa (2003: 38) puolestaan sarjan *kuumetta* – *kylmettä* – *lämmettä*: 4;0 mää meen Minnan peiton alle kun se ei oo niin kuuma. Jussin peitossa on *kuumetta* ja Minnan peitossa on *kylmettä*; 4;1 kuumaa (hanasta valuva vesi), pistä tosta *lämmettä* vähän pienemmälle. Analogian vaikutuksesta syntyneitä johdoksia ovat edelleen Tomin 5;2 *aikuisekas*, jonka mallina oli aikuisen edeltävässä repliikissä käyttämä sana *lapsakas*, sekä Marin kaksivuotiaana käyttämä *pyöriö* ’ympyrä’, jonka mallina olivat *kolmio* ja *neliö*.

Analogian tasoittava voima uudissanojen muodostuksessa ulottuu myös lukusanoihin. Järjestyslukujen sarjan alussa *ensimmäinen* ja *toinen* poikkeavat kaikista muista sarjan jäsenistä, ja lapset käyttävätkin usein analogisia järjestyslukuja *yhdes* ja *kahdes*; niiden käytöstä on esimerkkejä uudisnumeraaleja käsittelevissä jaksoissa edellä. Niiden käyttöä tukee symmetria lukusarjan sisällä (*yksi* – *yhdes* ja *kaksi* – *kahdes* kuten *kolme* – *kolmas*, *neljä* – *neljäs*), toiseksi pitäytyminen kummankin lukusanan osalta yhdessä sanavartalossa eli suppleetion välttäminen ja kolmanneksi *toinen*-sanon monikäyttöisyys (lukusana, pronomini, adjektiivi), kun puolestaan *kahdes* on yksiselitteisesti lukusana. Lisäksi niille ovat mallina järjestysluvut *yhdestoista*, *kahdestoista* ja *kahdeskymmenes*.

7.4.6 Analogisia adverbeja

Mari muodosti sekä yksittäisiä analogisia adverbeja että yhden ko-

konaisen sarjan. Ikäkuukauden 2;7 nauhoitteessa Mari kertoo ”minä menin niin *kaualle*”; tämän uudisadverbin ilmeisenä mallina on sen vastakohta *lähelle*, ja muodostamisen syynä todennäköisesti se, että *kauas*-muodon *s*-pääte, joka on nykytaivutuksen kannalta hämärä, on korvautunut tutulla taajakäyttöisellä sijapäätteellä. Aineksista *alhaalla* ja *alempana* syntyi 3;1 *alhaammalla* ’alempana’. Kiinnitettäessä magneettikirjaimia jääkaapin oveen Mari toteusi ensin ”nää on vastakkain” (kaksi T-kirjainta: alempi oikeinpäin ja ylempi sen päällä ylösalaisin) ja saman mallin mukaan 4;2 ”mä panen i:t *pinokkain* // koska kaikki samat kirjaimet on ystäviä”. Yksittäinen muodoste oli 5;1 *hyviten* ’parhaiten’, joka perustui *hyvä*-kantaan eikä *paras*-kantaan. Kaikille näille adverbiuudennoksille on yhteistä tendenssi säännöllisyyteen: lapsi suosii tavallisimpia taivutuspäätteitä, välttää suppleetiota (*hyvä* – *paras*) ja muodostaa uudennoksia vastakohtasuhteiden avulla (*vastakkain* – *pinokkain*).

Mari muodosti *ittAin*-johtimella täyden sarjan eri vuorokaudenaikoihin liittyviä adverbeja. Niiden mallina oli vakiintunut sana *päivittäin*, jonka pohjalta syntyi muihin vuorokaudenaikoihin liittyviä vastaavia muodosteita: 3;9 *päivittäin* ja *öisittäin*; 3;11 *aamuittain illoittain* *päivittäin*; 4;0 *aamuittain* ja *illoittain*.

Myös Tomi muodosti analogisia partikkeleita, joissa esiintyi tavallisimpia pääteaineksia: 5;1 *kauassa* ’kaukana’, jossa on produktiivinen olosijan pääte leksikaalistuneen sijasta, ja 5;2 *myöhästi* ’myöhään’, jossa monikäyttöisen illatiivin päätteen sijasta *sti*-pääte ilmaisee yksiselitteisesti vain tapaa.

7.4.7 Muita oivaltavia havaintoja ja havainnollisia sanaluomuksia
Laitsaarten kirjassa (1996) on valikoima lasten oivaltavia ja näppäriä uudissanoja. Yhdyssanojen joukossa ovat esimerkiksi *hattupallo* ’pipon tupsu’, *kalatelevisio* ’akvaario’, *kaulapiano* ’haitari’, hienon sokerin nimitykset *kaunosokeri* ja *nättisokeri*, uhmaiän nimitys *raivokuu* ja toteemipaalun nimitys *uskontopylväs*. Lähellä vakiintunutta sanaa, mahdollisesti sitä tavoittelevia, ovat *jokajoka-avain* ’yleisavain’, *kissakäpy* ’pajunkissa’, *lomake* ’eläke’, *tuliauto* ’paloauto’, *tulikärki* ’palokärki’ ja *turhavarvas* ’liikavarvas’.

Mari muodosti muutamia tilapäisiä yhdyssanauudennoksia ilmeisesti siksi, ettei joskus muistanut vakiintunutta sanaa. Tällaisia olivat esimerkiksi 3;2 *vauvasusi* 'sudenpentu' ja *lapsileijona* 'leijonanpentu', 3;6 *lapsilehmä* 'vasikka', 3;10 *pyöränaulakko* 'pyöräkatos' ja 3;10 *kuusenpiikkejä* 'neulasia'. Ilmeisesti samasta syystä Mari muodosti toisinaan selventäviä yhdyssanoja, kuten 3;2 *syttytikku* 'tulitikku' ja 3;4 *siirtämisvehje* (postimerkkipinsetit).

Tomi nuuhki iässä 2;5 herkullisen tuoksuista keksiä ja sanoi ”mäkin *tuoksutan*”. Tässä ilmenee semanttisten vivahteiden tajua, sillä *haju*-sanaan perustuvat verbit *haisee* ja *haistaa* liittyvät helposti epämiellyttäviin hajuihin, kun taas *tuoksu* tyypillisesti liittyy miellyttäviin. Tämä sama johdos *tuoksuttaa* on mukana myös Laitsaarten teoksessa (1996), johon se on kirjattu nelivuotiaan käyttämänä merkityksessä 'haistaa, haistella'. Lapset muodostavat myös havainnollisia kuvailevia sanoja, kuten Tomin ”tuuli niitä lehtiä *siuhuttaa*” kuvaamaan sitä, miten tuulenhenkäys saa puiden lehdet suhisemaan ja kahisemaan. Laitsaarten teoksessa (1996) on kolmivuotiaan käheästä äänestä käyttämä ilmaus *huurunen ääni* ja nelivuotiaan imurista käyttämä ääntä kuvaileva *surra*. Oksa (2003:31) mainitsee ääntä kuvailevat momentaaniverbit 3;9 ”tää *rutahti*” ja 4;0 ”kuule, toi kiuas *tissahtaa*”.

7.5 Lasten metakielisiä huomioita uudissanoista

Kausatiivisuuden ilmaisemiseen liittyy useita uudisverbejä, etenkin TTA-johdoksia. Joskus näiden käytön yhteydessä lapsi voi ilmaista muiden sanojen avulla, että kyse on kausatiivisuudesta, kuten Mari 2;2 ”Niina meitä *häivytti* // se sano: häipykää!” ja Tomi 3;3 ”tää hevon *hutkii* // mut mä *hutkitan* sitä (heiluttaa keppihevosta) // mul on ikkariomat jalat ni siks mä voin tätä *hutkittaa*”. Tässä Tomi siis ilmaisee, että on itse varsinainen aktiivinen toimija, jonka voimin keppihevonen tekee jotain, vaikka ei pystyisi itse sitä tekemään.

Analogian varassa syntyneiden uudissanojen kannalta kuvaava on Marin pohdinta iässä 3;2: ”isovarppi on olemas, ja peukalo; hasua ettei *isoosormee* oo olemas”.

Lapset huomaavat kielen vivahteita myös siitä näkökulmasta, minkä ikäiselle sopivat mitkäkin sanat. Mari pohti nelivuotiaana, miten hänen sopisi kutsua hampaiden harjaamisen tärkeyttä korostavaa runoa. Aluksi hän käytti yhtä nimitystä, mutta korjasi sitten käyttämänsä yhdyssanan sellaiseksi, joka hänestä sopii paremmin lapsen puheeseen: 4;10 pitäisi saada joku hampaisiin liittyvä *plakki-runo* / *hammaspeikkoruno* // mä sanon kuin lapset / koska mä oon lapsi. Mari siis tunsi *plakki*-sanana, mutta koska piti sitä aikuismaisena, etsi sen tilalle mielestään paremmin lapsen puheeseen sopivan sanan *hammaspeikko*.

Osuva metakielinen oivallus, joka sopii luonnehtimaan monia lapsenkielen uudissanoja, oli Marin iässä 4;8 antama vastaus isän kysymykseen. Ensin Mari sanoi isälleen, että tämän pitäisi lyhentää partaansa: 4;8 ”ainakin yhtä korkeinta parran *suipaletta*”. Kun isä sitten kysyi, mistä Mari keksi niin hyvän sanan kuin *suipale*, Mari vastasi: ”no siitä minä keksin niin hyvän sanan kum minä en keksinyt mitään muuta sanaa”.

8 Kokoavia pohdintoja

Esitän lopuksi kokoavia pohdintoja eräistä lasten uudissanoja koskevista teemoista. Ensin vertailen suomea ja muita kieliä, erityisesti suomea ja englantia: millaisia eroja ja yhtäläisyyksiä on lasten uudissanojen muodostuksessa? Sitten tarkastelen produktiivisuuden, läpinäkyvyyden ja eri sanatyypin taajakäyttöisyyden osuutta uudissanojen syntyyn. Lopuksi käsittelen sitä, miten lapset luovasti ja joustavasti hyödyntävät kielen resursseja: sananmuodostuksen potentiaalia ja merkityspotentiaalia.

8.1 Suomi ja muut kielet

Alkavatko lapset muodostaa yhdyssanoja ja johdoksia samaan aikaan vai eri aikaan kuin he alkavat taivuttaa sanoja – alkaako siis sananmuodostus kehittyä yhdessä kieliopin, erityisesti sanojen taivutuksen kanssa? Suomenkielisiltä lapsilta koottu aineisto osoittaa, että yhdyssanojen muodostus ja taivutusmuotojen tuottaminen alkavat hyvin samanaikaisesti (Laalo 2017: 206). Tämä on luontevaa, sillä molemmissa on kyse kielenainesten yhdistämisestä keskenään: yhdyssanoissa eri sanojen liittämistä toisiinsa, taivutuksessa pääteainesten liittämistä sanavartaloon. Samaan aikaan tulevat käyttöön myös johdokset (Laalo 2021: 259–260). Vastaavaa on todettu myös esimerkiksi saksankielisten lasten tutkimuksessa: nominien ja verbien taivutus alkaa samaan aikaan kuin yhdyssanojen ja johdosten muodostus (Korecky-Kröll ym. 2017: 32–33).

Suomenkieliset lapset tuottavat jo varhain erityyppisiä uudisjohdoksia. Toisin on laita esimerkiksi englanninkielisten lasten tapauksessa, kuten ilmenee Eve Clarkin tuotannosta. Hän on julkaissut lukuisia artikkeleita lapsen sanastosta yleisesti ja sittemmin erityisesti lapsenkielen uudissanoista. Lasten uudissanoista Clark on esittänyt kolme yleisperiaatetta: muodon yksinkertaisuus, merkityksen läpinäkyvyys ja produktiivisuus. Ne pohjautuvat kuitenkin niin vahvasti englantiin, etteivät kaikilta osin sovellu suomen kaltaiseen kieleen.

Muodon yksinkertaisuuden periaatteen mukaan (Clark 1995: 120) lapset suosisivat aluksi sellaista suoraviivaisen yksinkertaista sanamuodostuskeinoa, joka on englannissa varsin tavallinen, nimittäin konversiota eli nolladerivaatiota, siis uusien sanojen muodostamista toisista ilman johdinainesta. Englannissa konversion avulla voidaan muodostaa esimerkiksi substantiivista *trumpet* 'trumpetti' verbi *to trumpet* 'soittaa trumpettia', jolloin sanaluokka vaihtuu ilman johdinainesten apua. Konversion jälkeen lapset alkaisivat Clarkin mukaan seuraavaksi muodostaa yhdyssanoja, koska niitä voi muodostaa liittämällä yksinkertaisesti sanavartaloita keskenään jonoksi. Vasta tämän jälkeen lapset alkaisivat tuottaa uudissanoja johdinainesten avulla. Clarkin mukaan lapset aloittaisivat siis uudissanojen muodostuksen turvautumalla pelkkiin sanavartaloihin, siirtyisivät sitten yhdistämään sanavartaloita ja vasta lopuksi muodostamaan johdoksia.

Tässä asiassa englanti ja suomi ovat hyvin eri kannalla. Clarkin esittämä kehityskulku ei päde suomen kieleen, jossa on huomattavasti rikkaampi morfologia kuin englannissa. Ero korostuu vielä, jos käytettävissä on sellaista aineistoa, joka on koottu luonnollisessa arkipäivän vuorovaikutuksessa eikä testitilanteissa. Clarkin periaatetta on kritisoitu, ja hän näyttää ottaneen saamaansa kritiikkiä jonkin verran huomioon todetessaan, että kieltenväliset typologiset erot vaikuttavat siihen, mikä on yksinkertaista (1995: 121–122: "each of these generalizations is also relative to the typology of the language being acquired"). Hän päättyy siihen, että muodon yksinkertaisuuden arvioinnissa on otettava huomioon kieltenväliset erot

(mts. 122: “simplicity may ultimately be assessed both absolutely across languages, and relatively within them”).

Clark on siis pehmentänyt alkuperäistä muodon yksinkertaisuuden periaatettaan, muttei ole luopunut siitä. Tämä uudempikaan versio ei kuitenkaan päde suomen kaltaisiin kieliin, sillä vaikka esimerkiksi suomessa tavataan jonkin verran saman vartalon käyttöä sekä verbinä että substantiivina (esimerkiksi *tahto* – *tahtoo*, *tuuli* – *tuulee*, *sylki* – *sylkee*), niin suomenkielisten lasten puheessa konversio on harvinainen uudissanojen muodostuskeino, ja sitä paitsi suomenkieliset lapset käyttävät sitä uudissanojen muodostuksessa suhteellisen myöhään verrattuna johtamiseen ja yhdyssanojen muodostukseen. Tätä asiaa on käsitellyt yksityiskohtaisesti Sirkka Väänttilä (1998), joka on osoittanut suomenkielisten lasten kehityksen aivan erilaiseksi: Väänttilän luonnollisesta kanssakäymisestä kokoama aineisto osoittaa, että suomenkielisten lasten uudissanojen kehitys kulkee jopa lähes päinvastaiseen suuntaan kuin Clark on esittänyt. Toisaalta esimerkiksi italiankieliset lapset korvaavat joskus vakiintuneita johdoksia itse kehittämillään yhdyssanoilla (Dressler ym. 2017: 8).

Merkityksen läpinäkyvyyden periaatteen Clark (1995: 115–116) mukaan lapset turvautuvat uudissanojen muodostuksessa mielellään tuttuihin elementteihin. Tämän ansiosta uudissanojen merkitykset olisivat helposti ymmärrettävissä niiden ainesten perusteella, joista uudissanat koostuvat. Siten esimerkiksi englanninkielinen lapsi muodostaa sanasta *magic* tekijännimen mieluummin yhdysosan *magic-man* avulla kuin käyttää johdosta *magician*, ja vastaa-vasti hän voi muodostaa sanan *animal* ’eläin’ pohjalta eläinlääkärin nimityksen *animal-doctor* sen sijaan, että käyttäisi konventionaalista sanaa *veterinarian*. Merkityksen läpinäkyvyyden periaate on Clarkin mukaan yhteydessä muodon yksinkertaisuuden periaatteen sikäli, että lapset tuottaisivat uudissanoja ensisijaisesti konversion eli nolladerivaation avulla, sitten liittämällä tuttuja sanavartaloita – enimmäkseen substantiiveja – yhdyssanoiksi, ja vasta myöhemmin he alkaisivat muodostaa johdoksia. Clark esittää tämän tueksi esimerkistöä sellaisista englanninkielisten lasten kon-

versiotapauksista kuin 2;₄ *to button* 'to press the button', 2;₆ *to horn* 'to touch with a horn' ja *to cello* 'to play the cello' sekä sellaisista yhdyssanoista kuin 1;₆ *sky-car* 'airplane' ja 2;₀ *cup-egg* 'boiled egg' (mts. 116–117).

Merkityksen läpinäkyvyyden periaate on sinänsä luonnollinen ja järkeenkäypä, mutta Clarkin siitä johtama oletus uudissanojen erilaisten muodostustapojen käyttöönottojärjestyksestä on samalla tavalla kielisidonnainen – ja mahdollisesti myös keruumetodiin sidonnainen – kuin muodon yksinkertaisuuden periaatekin. Ajatus, että lapsi turvautuisi ensin konversioon, hyödyntäisi sitten yhdys-sanojen muodostusta ja alkaisi vasta lopuksi muodostaa johdok-sia, ei päde Clarkin olettamalla tavalla ainakaan suomen kieleen, varsinkaan luonnollisessa kanssakäymisessä koottuun aineistoon, kuten Vänntilä (1998) ja Lieko (1998) ovat osoittaneet; samaa osoit-taa omakin aineistoni.

Clarkin periaatteista juuri merkityksen läpinäkyvyyden periaate näyttää pätevän kohtalaisen hyvin muihinkin kieliin niiltä osin, kuin korostaa lapsen pyrkimystä johdonmukaiseen muodon ja merkityksen vastaavuuteen sekä uudissanojen koostamiseen tut-tujen elementtien avulla. Tämä periaate on myös dynaaminen si-käli, että Clark ymmärtää lapsen kielellisten keinojen jatkuvasti kehittyvän. Tästä syystä se, mikä on lapselle tuttua ja läpinäkyvää, muuttuu ajan mittaan.

Clarkin esittämän produktiivisuuden periaatteen mukaan lap-set käyttäisivät uudisjohdosten muodostamiseen ensin kielen pro-duktiivisimpia suffikseja. Tämä periaate osoittautuu kuitenkin liian kaavamaiseksi, kun tarkastellaan lasten uudismuodosteita sellaisten aineistojen valossa, jotka on koottu luonnollisessa kanssakäymi-ässä eikä testien avulla. Siten Vänntilä (1998: 116–117) esittää lasten varhaisista johdoksista sellaisia harvinaisiin ja jokseenkin epäpro-duktiivisiin johdostyyppeihin kuuluvia uudissanoja kuin 2;₉ *hyp-peliini*, *tööttymys* 'äänitorvi' ja 3;₁ *polkuset* 'polkimet', Lieko (1998: 558) puolestaan esimerkiksi uudisadverbit 2;₀ *ylämällä* 'korkealla' ja 3;₇ *yhtätellen* 'yksitellen'.

Sekä Vánttilä (1996, 1998) että Lieko (1998) ovat kritisoineet Clarkin kolmea uudissanoihin liittyvää periaatteita suomenkielisen aineistonsa pohjalta. Näiden kahden tutkijan päätyminen samansuuntaisiin tuloksiin aivan eri aineistojen perusteella lisää heidän tulostensa painoarvoa. Vánttilä on käsitellyt asiaa ensin lisensiaatin työssään (1996), jonka päätulokset hän on sitten esittänyt artikkelissaan (1998). Myös omat tulokseni osoittavat, että Clark ei ole ottanut riittävästi huomioon kieltenvälisiä eroja eikä tutkimusmenetelmien (spontaanin puheen pitkäaikainen seuruu vs. testit) vaikutusta aineiston luonteeseen ja luotettavuuteen esittäessään universaaleiksi ajattelemiaan hypoteeseja lapsen uudissanaston kehittämisestä.

Vánttilä tarkastelee Clarkin periaatteiden sovellettavuutta omaan suomenkieliseen seuruuaineistoonsa. Kannattaa huomata, että eroa Clarkin tutkimuksiin on paitsi typologialtaan erilaiseen kieleen syventyminen myös se, että Vánttilän aineisto on autenttista seuruuaineistoa, Clark sen sijaan käyttää seuruuaineiston lisäksi myös testien avulla saatua aineistoa.

Muodon yksinkertaisuuden periaatteen mukaan (Clark 1995: 120) lapsi tuottaisi aluksi sellaisia uudissanoja, joissa pelkkä vartalo siirtyy sanaluokasta toiseen nolladerivaation avulla. Kuten Vánttilä (1998: 102) huomauttaa, suomen kielessä nolladerivaatio ei ole produktiivinen sananmuodostuskeino, joten jos se olisi yleisesti lasten ensimmäinen tapa muodostaa uudissanoja, suomenkielisten lasten ei odottaisi varhaisessa kielenoppimisen vaiheessa tuottavan uudisjohdoksia lainkaan. Todellisuudessa asiantila on melkein päinvastainen kuin Clark olettaa sikäli, että jo heti uudissanojen muodostuksen alkaessa suomenkieliset lapset muodostavat yhdyssanojen lisäksi nimenomaan erityyppisiä uudisjohdoksia, mutta sen sijaan, kuten Vánttilä osoittaa aineistonsa avulla (mts. 108–109), lapset turvautuvat nolladerivaatioon hyvin harvoin ja useinkin vasta suhteellisen myöhään: 3;4 *pumppa* (← *pumppaan*), 4;11 *rötkö* (← *rötköttää*).

Koska suomenkieliset lapset käyttävät jo kaksivuotiaina useita eri johdinsuffikseja mutta nolladerivaatiota vasta muita sananmuodostuskeinoja myöhemmin, ei siis suinkaan erotu kehityslinjaa johtimettomista muodosteista johtimellisiin. Päinvastoin, johdin-

ten avulla muodostetut uudissanat voivat olla suomenkielisten lasten aivan ensimmäisiä sanauudennoksia. Lapsenkielen varhaiselle sananmuodostukselle ovat tyypillisiä esimerkiksi sellaiset TTA-verbijohdokset kuin Tomin 1;9 *puhuttaa* 'puhaltaa', 1;10 *pinkottaa* (herätyskellosta) ja *pampattaa* 'pamahtaa' sekä Marin 1;11 *kiivettää* 'auttaa kiipeämään' ja *nousettaa* 'auttaa nousemaan, nostaa'.

Clark olettaa siis, että lapset toimivat aluksi vain sanavartaloiden avulla ja aloittaisivat sellaisista uudissanoista, joissa joko vartalo siirtyy ilman johdinainesta toiseen sanaluokkaan tai kaksi vartalo liittyy yhdyssanaksi. Taustalla olisi pyrkimys välttää vartalonvaihteluita. Vanttilä huomauttaa aiheellisesti, että suomenkielisille lapsille erilaiset johtamiseenkin liittyvät vartalonvaihtelut ovat tuttuja jo taivutuksesta. Näiden vaihteluiden tärkeyttä kielenoppimisen varhaisvaiheissa osoittaa, että juuri vartalonvaihtelut ovat joskus jopa aivan ensimmäisiä suomenkielisen lapsen löytämiä ja käyttöön ottamia taivutuskeinoja (Laalo 1997: 199–201, 2009: 60–63, 2011: 128).

Toisin kuin Clark esittää, suomenkieliset lapset käyttävät jo varhain myös sellaisia johtimia, jotka ovat aikuiskielessä epäproduktiivisia, eivätkä siis ota johdinaineita käyttöönsä produktiivisuusjärjestyksessä. Produktiivisuutta olisi tarkoituksenmukaisinta tarkastella lapselle puhutun hoivakielen näkökulmasta, sillä esimerkiksi hellittelevänsävyisiä deminutiivijohdoksia käytetään nimenomaan hoivakielessä, ja monet lapset muodostavat saamansa mallin mukaan itsekin deminutiivijohdoksia. Lapset voivat siten suosia sellaisiakin johdostyyppisiä, jotka ovat yleiskielessä harvinaisia, kuten Vanttilän mainitsema 2;9 *hyppeliini* ja Liekon 2;0 *ylämällä* sekä omasta aineistostani esimerkiksi Marin lukuisat jo ennen kahden vuoden ikää muodostamat *liini*-loppuiset deminutiivijohdokset sekä sellaiset Tomin johdokset kuin 2;2 *pelaamus* 'pelaaminen' ja 2;4 *paijaamus* 'paijaaminen'. Monet lapset muodostavat *mUs*-loppuisia johdoksia, vaikka tämä johdostyyppi on aikuiskielessä hyvin harvinainen. Laitsaarten (1996) eri lapsilta kertyneessä aineistossa tällaisia ovat esimerkiksi *katsomuskurkistin* 'tähtäin', *puhumus* 'mikrofon' ja *tökkimys* 'haarukka'.

Muissakin morfologisesti rikkaissa kielissä kuin suomessa lapset tuottavat jo varhain paitsi erityyppisiä yhdyssanoja myös monia erityyppisiä johdoksia, kuten ilmenee teoksesta *The Acquisition of Derivational Morphology. A cross-linguistic perspective* (2021). Monissa kielissä erityisen varhaisia johdoksia ovat deminutiivit (Savickiene – Dressler 2007). Tällaiset typologisesti monenlaisia kieliä koskevat tutkimukset avartavat käsitystä lapsen kielenkehityksestä, jonka tutkimus on pitkään vahvasti painottunut englannin kieleen.

8.2 Produktiivisuuden, läpinäkyvyyden ja taajakäyttöisyyden osuus

Lasten uudissanoihin kuuluu runsaasti eräillä yleisestikin produktiivisilla johtimilla muodostettuja. Tämä on luonnollista, sillä sekä lapsille suunnatussa puheessa että yleisemminkin kielenkäytössä näitä verbejä tavataan monipuolisesti. Esimerkiksi TTA-johtimella muodostettuja verbejä käytetään niin runsaasti, että Suomen kielen taajuussanaston 500 yleisimmän sanan joukossa on peräti 28 TTA-verbiä. Johtamisen kannalta on kiinnostavaa, että näiden 500 sanan joukossa on myös TTA-johdoksen ja kantaverbin pareja, kuten *näyttää* sijalla 166 ja sen kantasana *näkyä* sijalla 391, *lähettää* sijalla 497 ja sen kantasana *lähteä* sijalla 106. Luvussa 2 nauhoitteita tarkasteltaessa ilmeni, kuinka lapsille suunnatussa puheessa on paljon TTA-johtimisia verbejä, joten uusien muodostamiselle on tarjolla lukuisia malleja. Johtamisen malleja on tarjolla sitenkin, että lasten omassa kielenkäytössä esiintyy jo varhain muilta opittuja kantaverbin ja TTA-johdoksen pareja. Esimerkiksi Mari käytti yksivuotiaana *syödä*-verbiä useissa eri muodoissa, ja iässä 2;2 hän käytti nauhoitteessa *syöttää*-verbistä jopa taivutusmuotojen sarjaa *syöttää* : *syötti* : *syötän* : *syöttää* (Laalo 2011: 59–67). Luvun 2 taulukosta 1 ilmenee, että nauhoitteissa esiintyi tämän verbiparin lisäksi pari *pyöriä* – *pyörittää*; Mari käytti myös paria *nukkua* – *nukuttaa*. Tämän mallin mukaan syntyneistä uudisverbeistä *kiehuttaa* ’keit-
tää’ on niin ikään mukana taulukossa 1.

TTA-uudisverbejä syntyy runsaasti siitäkin syystä, että ne ovat läpinäkyviä ja monikäyttöisiä. Lasten TTA-johdoksiin kuuluu ensiksikin verbikantaisia, kuten *kaatua* → *kaaduttaa*, ja lisäksi lapset käyttävät TTA-johdinta yleisverbistimenä, jolloin kantasana voi olla esimerkiksi substantiivi (*viulu* → *viuluttaa* 'soittaa viulua'), adjektiivi (*iso* → *isottaa* 'suurentaa') tai interjektio (*bravo* → *bravottaa*).

Toinen lapsenkielen taajakäyttöinen verbinjohdin on ELE. Näihin johdoksiin kuuluu ensiksikin vakiintuneelle kielenkäytölle ominaiseen tapaan verbikantaisia (Marin 3;7 *suuttuilla* ← *suuttua*, 5;6 *livoskella* ← *lipoa*), mutta lisäksi tämäkin johdin toimii yleisverbistimenä, kuten Marin johdoksissa *herkkuilla*, *järveillä*, *kauppailla*, *kesäillä*, *sukseilla* 'hiihtää' ja *torvitella*.

Kuten luvun 2 verbitaulukoista 1 ja 2 ilmenee, sekä lapsille puhutussa kielessä että lasten omassa puheessa kolmanneksi yleisin verbien johdostyyppi heti TTA- ja ELE-verbien jälkeen ovat U- ja UTU-johtimiset muuttumisjohdokset. Näillä johtimilla molemmat lapset tuottivat kaksivuotiaasta alkaen uudisverbejä.

Johtimen ELE avulla ilmaistaan tekemisen jatkuvuutta tai toistuvuutta. Tämän vastakohtaa, tekemisen hetkellisyyttä, ilmaisevia momentaaniverbejä käytetään selvästi vähemmän; esimerkiksi taajuussanaston 4000 yleisimmän sanan joukossa on 56 ELE-johdintella muodostettua verbiä, mutta vain neljä momentaaniverbiä: *vilkaista*, *aukaista*, *halkaista* ja *istahtaa*. Myös lasten uudisverbien joukossa momentaanijohdoksia on verraten vähän.

Mari ja Tomi muodostivat molemmat ensimmäiset TTA-johtimiset uudisverbinsä ennen kahden vuoden ikää. Kaksivuotiaasta neli- vuotiaaksi Mari muodosti runsaasti ELE-johtimisia verbejä, Tomi- kin jonkin verran mutta selvästi vähemmän. Momentaaniverbejä oli vähänlaisesti. Mari muodosti *AhtA*-johtimella kymmenkunta, ensimmäisenä 3;6 *leikahdin* 'leikin' ja viimeisenä 10;1 *veltahti* 'vel- tostui äkkiä'. *Aise*-johtimella hän muodosti saman verran uuden- noksia, ensimmäisenä 4;0 *katsaise* ja viimeisenä 5;6 *ottasen*. Tomi muodosti näillä johtimilla hiukan vähemmän uudisverbejä, mutta lisäksi *UttA*-johtimella kahdeksan, ensimmäisenä 3;2 *plötsäytän* ja viimeisenä 7;9 *suikautettua*.

Lasten uudisjohdosten muodostuksessa aikuiskielen taajuussuhteet eivät kuitenkaan ole ainoa vaikuttava tekijä. Esimerkiksi aikuiskielessä verbeistä muodostetaan hyvin runsaasti substantiiveja *minen*-johtimen avulla, mutta lapset käyttävät sitä vähänlaista; aineistossa sitä tavataan lähinnä yhdyssanojen määräiteosissa *mis*-asuisena. Sen sijaan lasten uudissanoja muodostetaan verbeistä paljon *mUs*-johtimella, vaikka tällaiset johdokset ovat aikuiskielessä verraten harvinaisia. Ne ovat ilmeisesti läpinäkyvämpiä ja helpommin hahmottuvia kuin asultaan vaihtelevat *minen* : *mis(e)*-johdokset ja myös helpompia taivuttaa. Monet *mUs*-johdokset ovat lisäksi merkitykseltään konkreettisempia: *puhuminen* ilmaisee toimintaa, *puhumus* 'mikrofoni' käsin kosketeltavaa esinettä.

Monille lasten uudissanoille on ominaista läpinäkyvyys ja säännöllisyys. Numeraalien muodostuksessa tämä näkyy esimerkiksi siten, että kun lapsi on oppinut *yhdestätoista* alkavan *toista*-loppuisten lukujen sarjan 19:ään, se jatkuu aina *kymmeneentoista* ('20') asti. Samoin järjestysluvut *yhdes* ja *kahdes* ovat säännöllisempiä ja läpinäkyvämpiä kuin *ensimmäinen* ja *toinen*. Adjektiivien muodostuksessa säännöllisyys ilmenee siten, että lapset lisäävät adjektiiveille tyypillisen *inen*-johtimen sellaisiin adjektiiveihin, joista tuo aines puuttuu, kuten *musta* ja *pötkö*, jolloin syntyy sellaisia uudennoksia kuin *mustainen* ja *pötköinen*. Myös vertailuasteet voivat muokkaantua säännöllisemmiksi, kuten *hyvän* komparatiivi *hyvempi* 'parempi' ja superlatiivi *hyvin* 'paras'. Adverbeissa taas ilmenee sellaista, että lapset korvaavat produktiivisilla paikallissijojen päätteillä kivettyneitä päätteitä, kuten Tomin 2;0 *kaukaalle* 'kauas' ja 5;1 *kauassa* 'kaukana'.

Läpinäkyvyyden ja säännöllisyyden kannalta kiinnostavia ovat myös sentyyppiset kausatiiviverbit kuin *kaaduttaa* ja *kuolettaa* ~ *kuolluttaa*. Edellinen niistä on luonnollisen morfologian periaatteiden mukainen: lyhyt verbi *kaatua* ilmaisee pelkästään tapahtumaa, siitä johdettu *kaaduttaa* tuo mukaan aktiivisen toimijan ja tapahtuman aiheuttamisen, joten on luonnollista, että kun verbi-ilmaukseen sisältyy enemmän merkitystä, myös verbin sisältämää kielenainesta on enemmän. Vastaava pätee *kuolla*-verbin ja sen johdoksen *kuolettaa* välillä, mutta mukaan tulee vielä kaksi lapsen-

kielelle ominaista seikkaa: ensinnäkin verbi *kuolettaa* on jo yleiskielessä varattu toiseen merkitykseen, joskin sellaiseen joka tuskin on lapselle vielä tuttu, ja toisekseen kielessä on verbi *tappaa*, joka kuitenkin on eri kantaa eikä siten yhtä vahvasti assosioitu *kuolla*-verbiin. Edelleen leikkitilanteessa voi vaikuttaa vielä se, että *tappaa* tarkoittaa todellista hengen lähtöä, mutta *kuolettaa* voi ilmaista myös leikkikuolemista.

Läpinäkyvyys, säännöllisyys ja merkityksen täsmentämispyrkimys ilmenevät kaikki yhdessä Marin viisivuotiaana muodostamassa verbisarjassa. Aiemmin Mari oli alkanut käyttää lapsenkielessä melko yleistä komparatiivia *hyvempi*, joka perustuu suoraan *hyvään* toisin kuin suppletiivinen *parempi*. Nähtävästi tämän pohjalta hän muodosti verbin 5;5 *hyvenee* 'muuttuu paremmaksi' (ruoan maustamisesta puhuttaessa), kun sen sijaan vakiintuneella *paranee*-muodolla on rasitteena se, että sitä käytetään puhuttaessa sairauksista paranemisesta. Parin kuukauden kuluttua syntyi 5;7 *hyventää* 'kunnostaa, kohentaa, korjata paremmaksi' ja sitten edelleen 5;10 *hyventyä* 'hyötyä, saada etua'. Näissä uudisverbeissä ei ole sellaisia sairauksiin liittyviä merkitysvivahteita kuin verbeissä *parantaa* ja *parantua*.

8.3 Kielen resurssien joustavaa hyödyntämistä

Samassa puhetilanteessa juuri aiemmin käytetyt sanat voivat toisinaan tarjota mallin uudissanojen muodostamiseen. Kyse voi olla kantavartalon hyödyntämisestä, kuten Mari 3;1 ”niin raskas, siitä *raskuudesta*” ’painavuudesta’. Tai kun Marilta kysyttiin, kuinka pitkään hänen ystävänsä on leirillä, hän vastasi: 5;0 siitä *pitkyydestä* ei ollut puhetta. Tässä uudisjohdos *pitkyys* liittyy ilmeisesti nimenomaan ajalliseen keston, ja pohjana on kysymyksen ilmaus *kuinka pitkään*; vakiintuneella johdoksella *pituus* puolestaan on monia muitakin merkityksiä; siten tässä on voinut vaikuttaa myös pyrkimys merkityksen täsmentämiseen. Puhetilanteessa juuri mainitun kantavartalon hyödyntämistä oli myös siinä, että kun Tomin äiti

käytti sanaa *kauemmas*, käytti Tomi heti seuraavassa puhunnokseensa tähän sanaan perustuvaa johdosta 5;6 *kaukuus* 'etäisyys'.

Johtamisessa kielen resurssien joustava käyttö ilmenee myös siten, että lapsi tuottaa joskus erilaisilla johtimilla samanmerkityksisiä sanoja samasta kantasanasta, kuten Mari 4;0 *märätään*, 4;5 *on märänny* (supistumaverbi) ja 4;7 *märitän* (TTA-johdos); kummankin johdoksen merkitys on 'kastella, tehdä märäksi'. Jälkimmäinen johdos esiintyi jälleen pitkän tauon jälkeen iässä 6;0 "eka mä *märitän* kädet oikeen kunnolla" (kastelee kätensä ennen kuin saippuoi ne). Vastaavanlaisia synonyymien tapauksia ovat Tomin 4;3 *kovistaa* ~ *kovauttaa* 'ajaa kovempaa' ja 4;4 *rikastaa* ~ *rikkauttaa* 'tehdä rikkaammaksi'.

Puhetilanne voi tarjota myös mallin tietyn johdinaineksen käyttöön, kuten Marin sanoessa iässä 3;8 "kirjotusta, tai *piirtämystä*" (tämän johdoksen ainoa Marilta kirjattu esiintymä) tai käyttäessä iässä 8;6 sanaa *lapsiso*, kun juuri oli ollut puheena *nuoriso*. Lapset hyödyntävät runsaasti muitakin kuin puhetilanteessa juuri käytettyjä malleja ja muodostavat uudissanoja tuttujen sanojen mallin mukaan hyvin joustavasti, kuten jaksossa 7.4 käsitellyillä tavoilla: assosiaatioiden, analogioiden ja vastakohtasuhteiden tarjoamien kimmokkeiden avulla, joskus myös tietyn sanasarjan tarjoaman mallin mukaan.

Udissanoja muodostaessaan lapset käyttävät tavanomaista joustavammin kielen tarjoamia mahdollisuuksia. Tämä ilmenee muun muassa niin, että johtimet voivat liittyä eri sanaluokkiin kuuluviin kantasanoihin monipuolisemmin kuin konventionaalisessa kielenkäytössä. Siten lapset muodostavat *inen*-loppuisia adjektiiveja muistakin sanaluokista kuin substantiiveista sekä TTA- ja ELE-verbejä muistakin sanaluokista kuin verbeistä. Yksittäisempiä tapauksia ovat esimerkiksi Marin substantiivikantainen momentaaniverbi 4;11 "jos *sanahdatkin*" ja lukusanakantainen ominaisuudennimi 5;0 *neljyys*, samoin Tomin verbikantainen *kkO*-johdos 5;1 *ryysikössä* (← *ryysiä*) ja muissakin sanaluokissa kuin adjektiiveissa tavattava komparaatio, kuten Marin 3;6 *lempinimempi* 'enemmän lempini-

men kaltainen' sekä Tomin 3;4 *jättilämpö askel* 'jättiläismäisempi' ja 3;6 *keskin huippu* 'keskimmäinen'.

Yksi syy uudissanojen muodostamiseen on lasten pyrkimys ilmaista sanottavansa mahdollisimman täsmällisesti. Tähän voi joskus liittyä se, ettei lapsi tunne tai muista vakiintunutta sanaa vaan käyttää sen sijasta omaa uudissanaansa, kuten Tomin 2;3 *käsilamppu* 'taskulamppu' sekä Laitsaarten (1996) mainitsevat mikrofoniin nimitykset *puhutin* ja *laulatin* sen mukaan, onko tarkoitus puhua vai laulaa mikrofoniiin. Myös sellaiset johdokset kuin *märittää* ~ *märättää* voivat tähdätä täsmällisyyteen: lapsi ilmaisee jonkin tekemistä märeksi, kun taas *kastella*-verbiä käytetään esimerkiksi kasvien kastelusta tai siitä, kun vauva kastelee vaippansa. Vastaavasti *kuolettaa*-verbiä voidaan käyttää leikeissä *tappaa*-verbin sijasta, koska kyse on leikkikuolemasta.

Yhdyssanojen muodostuksessa sattuu joskus niinkin, että kaksi eri lasta voi toisistaan riippumatta muodostaa samanasuisen mutta erimerkityksisen sanan, kuten Tomin kolmivuotiaana käyttämä *takanimi* 'sukunimi' ja toisen lapsen muodostama *takanimi* 'toinen etunimi', josta Mari taas käytti iässä 6;5 uudissanaa *välinimi* 'etunimen ja sukunimen välinen nimi'.

8.4 Sananmuodostuksen potentiaali ja merkityspotentiaali

Lasten uudissanat avaavat näkymiä siihen, miten monipuolisia ovat suomen sananmuodostuksen mahdollisuudet, ja myös siihen, miten samoista aineksista voi rakentua erimerkityksisiä johdoksia ja yhdyssanoja. Kielen vakiintuneen, yleisesti tunnetun sanaston lisäksi on runsaasti sananmuodostuksen potentiaalia, esimerkiksi harvinaisempien johdinten (kuten *mUs* ja *mA*) käyttömahdollisuuksia ja uusien yhdyssanojen muodostusmahdollisuuksia. Edelleen niin johdoksilla kuin yhdyssanoillakin on paljon hyödyntämätöntä merkityspotentiaalia, kun vain aivan tietty merkitys on konventionaa-

listunut varatuksi sana-asuksi. Joskus lasten uudissanaa sattuukin olemaan sellainen, joka on jo vakiintunut yleiskieleen eri merkityksessä (kuten *kuolettaa*). Tähän on ilmeisesti syynä se, etteivät lapset vielä kattavasti tunne kielen vakiintunutta sanastoa, ja siksi osa lasten uudissanoista on samanasuisia kuin kieleen jo vakiintuneet varatut sana-asut, kuten Marin 3;11 *suuvesi* 'sylki', Tomin 3;9 *täydellinen* 'täysi' ja 4;7 *sairaalan sisältö* 'sisätilat' sekä Laitsaarten (1996) mainitsema *kultakala* 'savusilakka'.

Lapsenkielen uudissanoihin kuuluu sellaisia kuin johdoksia kuin *kaaduttaa*, *kuolettaa* ja *soutimet*, joita on todettu hyvin monien eri lasten muodostavan toisistaan riippumatta. Tällaisille on ilmeisesti tarvetta: vakiintuneen sanaston *kaataa* on melko monimerkityksinen, eikä se ole niin läpinäkyvässä suhteessa *kaatua*-verbiin kuin *kaaduttaa*, joka on selvästi kausatiivinen; *soutimet* puolestaan yhdistyy *soutaa*-verbiin vahvemmin kuin *airot*. Sitten on sellaisia uudissanoja, joita eri lapset muodostavat toisistaan riippumatta, mutta käyttävät niitä hieman eri merkityksissä, kuten *takanimi*. Osa lasten uudissanoista taas on sellaisia, joista on tietoja vain yhdeltä lapselta; ne voivat kuvata osuvasti lapsen kokemusmaailmaa, kuten *kompastin* 'kynnys', tai vakiintunutta sanaa täsmällisemmin esineen käyttöä, kuten *käsilamppu* 'taskulamppu', ja joskus mielikuvitusmaailmaakin, kuten Marin kuvitteelliset eläinten nimet *jokaeläin* ja *kärsäraidakas*.

Kiinnostavaa on, että eräitä lapsenkielen uudissanojen kanssa samanasuisia sanoja on todettu myös murteista, kuten *hiihtimet*. Osa siitä sananmuodostuksen potentiaalista, joka on jäänyt yleiskielessä hyödyntämättä, on siis otettu käyttöön lapsenkielen lisäksi myös normittamattomassa aikuispuheessa. Samaan tapaan kuin lapsenkielessä uudissanoja tavataan esimerkiksi pakinoissa, mainoskielessä ja kaunokirjallisuudessa.

Lähteet

Aineisto

Päiväkirjamuistiinpanot ja nauhoitteiden litteraatiot Marin ja Tomin puheesta. Kirjoittajan hallussa.

LLA = Laitsaarten lisäaineisto. Matti ja Leena Laitsaaren lehtikyselyjen avulla kokoama laaja lapsenkielen uudissanojen aineisto, josta valikoima on ilmestynyt heidän teoksessaan *Taivaan kynä, linnun lehti. Sanoja lasten suusta*.

Lehtinen, Raija 1975–1982: Muistiinpanoja Lauri ja Elina Lehtisen puheesta. Raija Lehtisen hallussa.

Kirjallisuus

Argus, Reili 2017: Acquisition of noun compounds in Estonian. – Wolfgang U. Dressler, F. Nihan Ketrez & Marianne Kilani-Schoch (toim.), *Nominal Compound Acquisition*. Language Acquisition & Language Disorders 61. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 165–189.

Argus, Reili – Ijäs Johansen, Johanna – Laalo, Klaus 2014: Liitnimisõnade omandamine eesti, soome ja saami keeles: Ühist ja erinevat (Acquisition of compounds in Estonian, Finnish and Saami: Similarities and differences). *Keel ja Kirjandus* 7–8, 1–21.

Bodor, Péter – Barzsa, Virág 2007: Acquisition of diminutives in Hungarian. – Ineta Savickiene & Wolfgang U. Dressler (toim.), *The Acquisition of Diminutives. A cross-linguistic perspective*. Language Acquisition & Language Disorders 43. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 231–262.

Clark, Eve 1995: *The lexicon in acquisition*. Cambridge studies in linguistics 65. Cambridge: Cambridge University Press.

Coseriu, Eugenio 1971: *Sprache. Strukturen und Funktionen. XII Aufsätze*. 2., paranneltu painos. Tübingen: Spangenberg KB.

- Coseriu, Eugenio 1975: *Sprachtheorie und allgemeine Sprachwissenschaft*. 2. osa. München: Internationale Bibliothek für allgemeine Linguistik.
- Coseriu, Eugenio 1977: Inhaltliche Wortbildungslehre (am Beispiel des Typs "coupe-papier"). – Herbert E. Brekle & Dieter Kastovsky (toim.), *Perspektiven der Wortbildungsforschung*. Bonn.
- Dressler, Wolfgang U., – Ketrez, Nihan F. – Kilani-Schoch, Marianne – Stephany, Ursula 2017: Introduction. – Wolfgang U. Dressler, F. Nihan Ketrez & Marianne Kilani-Schoch (toim.), *Nominal Compound Acquisition*. Language Acquisition & Language Disorders 61. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1–18. <https://doi.org/10.1075/lald.61.01dre>.
- Elbers, Loekie 1988: New names from old words: related aspects of children's metaphors and word compounds. – *Journal of Child Language* 15, 591–617.
- Häkkinen, Kaisa 1981: Johtaminen ja leksikaalistuminen – lingvistin vai tavalisen kielenkäyttäjän ongelmia? – *Sananmuodostuksen ongelmia*. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen julkaisuja 7. Turku: Suomen kielitieteellinen yhdistys, 49–68.
- ISK = Hakulinen, Auli – Vilkuna, Maria – Korhonen, Riitta – Koivisto, Vesa – Heinonen, Tarja-Riitta – Alho, Irja 2004: *Iso suomen kielioppi*. SKST 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jussila, Raimo 2009: *Kalevalan sanakirja*. Helsinki: Otava.
- Kamandulyte-Merfeldiene, Laura 2015: The acquisition of Lithuanian adjectives: lexical and morphological features. – Elena Tribushinina, Maria D. Voieikova & Sabrina Noccetti (toim.), *Semantics and Morphology of Early Adjectives in First Language Acquisition*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 313–346.
- Karjalainen, Merja 1992: Lapsellisia sanoja. – Heikki Nyyssönen & Leena Kuure (toim.), *Kielen ja kulttuurin omaksuminen*. AFinLan vuosikirja 50. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLa, 115–130.
- Kauppinen, Anneli 1977: *Mikon kielioppia*. Suomen kielen lisensiaatintyö, Helsingin yliopisto.
- Kauppinen, Anneli 1992: Kaksivuotias analogioiden maailmassa. – Lauri Harvilahti, Jyrki Kalliokoski, Urpo Nikanne & Tiina Onikki (toim.), *Metafora. Ikkuna mieleen, kieleen ja kulttuuriin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 187–216.
- Kauppinen, Anneli 2020: *Mistä kieli meihin tulee*. Tampere: Vastapaino.
- Kela, Minna 2021: Söpö sopii, Kukka ja Café Terve! Japanilaisyritysten osin tai kokonaan suomenkieliset nimet. Suomen kielen pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-202104263524>.
- Kempe, Vera – Brooks, Patricia – Gillis, Steven 2007: Diminutives provide multiple benefits for language acquisition. – Ineta Savickiene & Wolfgang U. Dressler (toim.), *The Acquisition of Diminutives. A cross-linguistic perspec-*

- tive*. Language Acquisition & Language Disorders 43. Amsterdam: John Benjamins, 319–342.
- Ketrez, F. Nihan – Aksu-Koc, Ayhan 2021: Noun and verb derivations in early Turkish child and child-directed speech. – *The Acquisition of Derivational Morphology*, 263–287. <https://doi.org/10.1075/lald.66.11ket>
- Kilani-Schoch, Marianne 2015: Development of adjectives in two French-speaking children: relation between inflection and semantics. – Elena Tribushinina, Maria D. Voeikova & Sabrina Noccetti. (toim.) *Semantics and Morphology of Early Adjectives in First Language Acquisition*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 99–137.
- Koivisto, Vesa 1991: *Suomen verbikantaisten UtU-verbijohdosten semantiikkaa*. Suomi 61. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Korecky-Kröll, Katharina – Dressler, Wolfgang U. 2007: Diminutives and Hypocoristics in Austrian German. – Ineta Savickiene & Wolfgang U. Dressler (toim.), *The Acquisition of Diminutives. A cross-linguistic perspective*. Language Acquisition & Language Disorders 43. Amsterdam: John Benjamins, 207–230.
- Korecky-Kröll, Katharina – Sommer-Lolei, Sabine – Dressler, Wolfgang U. 2017: Emergence and early development of German compounds. – Wolfgang U. Dressler, F. Nihan Ketrez & Marianne Kilani-Schoch (toim.), *Nominal Compound Acquisition*. Language Acquisition & Language Disorders 61. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 19–37. <https://doi.org/10.1075/lald.61.02kor>.
- Krott, A. – Nicoladis, E. 2005: Large constituent families help children parse compounds. – *Journal of Child Language* 32, 139–158.
- Krott, A. – Gagné, Christina L. – Nicoladis, E. 2009: How the parts relate to the whole: frequency effects on children's interpretations of novel compounds. – *Journal of Child Language* 36, 85–112.
- Kulonen-Korhonen, Ulla 1985: Deverbaalisten U-verbijohdosten semantiikkaa. – *Virittäjä* 89 (3), 290–309.
- Laalo, Klaus 1992: *Huvitav lugu – kiinnostava juttu. Suomen ja viron välinen sanaston riskiryhmä ja sen taustaa*. Suomi 164. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laalo, Klaus 1997: Alkukatsaus lapsenkielen esi- ja varhaismorfologiaan. – *Virittäjä* 101 (2), 186–207.
- Laalo, Klaus 2003: Liitepartikkelien erikoisuuksia lapsenkielessä. – *Puhe ja kie- li* 23 (3) s. 145–152.
- Laalo, Klaus 2007: Diminutives in Finnish child-directed and child speech. – Ineta Savickiene & Wolfgang U. Dressler (toim.), *The Acquisition of Diminutives. A cross-linguistic perspective*. Language Acquisition & Language Disorders 43. Amsterdam: John Benjamins, 263–278.

- Laalo, Klaus 2009: Acquisition of case and plural in Finnish. – Ursula Stephany & Maria D. Voeikova (toim.), *Development of nominal inflection in first language acquisition. A cross-linguistic perspective*. Studies on Language Acquisition 30. Berlin: Mouton de Gruyter, 49–89.
- Laalo, Klaus 2011: *Lapsen varhaiskielioppi ja miniparadigmat*. SKST 1309. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laalo, Klaus 2015: Adjectives in Finnish Child Language: Morphological and Semantic Aspects. – Elena Tribushinina, Maria D. Voeikova & Sabrina Nocetti (toim.), *Semantics and Morphology of Early Adjectives in First Language Acquisition*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 395–434.
- Laalo, Klaus 2017: Acquisition of noun compounds in Finnish. – Wolfgang U. Dressler, F. Nihan Ketrez & Marianne Kilani-Schoch (toim.), *Nominal Compound Acquisition*. Language Acquisition & Language Disorders 61. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 191–207. <https://doi.org/10.1075/lald.61.09laa>.
- Laalo, Klaus 2021: Derivation in Finnish child speech and child-directed speech. – *The Acquisition of Derivational Morphology*, 237–261. <https://doi.org/10.1075/aila.00031.laa>.
- Laalo, Klaus – Argus, Reili 2020: Linguistic recycling in language acquisition: Child-directed speech and child speech in the study of language acquisition. – *AILA Review* 33, 86–103. <https://doi.org/10.1075/lald.66.10laa>.
- Laalo, Klaus – Kunnari, Sari 2012: Hoivakieli. – Sari Kunnari & Tuula Savinainen-Makkonen (toim.), *Pienten sanat. Lasten äänteellinen kehitys* s. 106–118. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Laitsaari, Leena – Laitsaari, Matti 1996: *Taivaan kynä, linnun lehti – sanoja lasten suusta*. Koonneet Leena ja Matti Laitsaari, kuvittanut Kristiina Louhi. Helsinki: WSOY.
- Lantee, Anna 2010: *Pitkät yhdyssubstantiivit Helsingin Sanomissa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/urn:nbn:fi:uta-1-20749>.
- Levonen, Suvi 2006: *Verbaaliyhdyssanat HS 2000–2001 -korpuksessa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/urn:nbn:fi:uta-1-16110>.
- Lieko, Anneli 1998: Lapsen kielen uudissanat. – *Virittäjä* 102 (4), 550–570.
- Lämsimäki, Maija 1987: *Suomen verbikantaiset in : ime -johdokset*. SKST 469. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Maamies, Sari 1996: Ensimmäinen vai yhdes. – *Kielikello* 3/1996, 33–34.
- Maamies, Sari 1997: Kysyttyä: yksönen ja kaksoset. – *Kielikello* 2/1997, 33–34.
- Maamies, Sari 2012: Varpaiden nimet ja numerot. – *Kielikello* 3/2012, 41.
- Marrero, Victoria – Aguirre, Carmen – Albalá, María José 2007: The acquisition of diminutives in Spanish: A useful device. – Ineta Savickiene & Wolfgang U. Dressler (toim.), *The Acquisition of Diminutives. A cross-linguistic per-*

- spective*. Language Acquisition & Language Disorders 43. Amsterdam: John Benjamins, 155–181.
- Mäkisalo, Jukka 2000: Grammar and experimental evidence in Finnish compounds. *Studies in Language* 35. Joensuu: University of Joensuu.
- Niemi, Jussi – Niemi, Sinikka 1985: Suomenkielisen lapsen morfosyntaksin ja sanaston kehityksestä: tapaustutkimus. – *Virittäjä* 89 (2), 152–172.
- Noccetti, Sabrina 2015: Adjective learning in English and Italian children: a comparison. – Elena Tribushinina, Maria D. Voeikova & Sabrina Noccetti (toim.), *Semantics and Morphology of Early Adjectives in First Language Acquisition*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 53–98.
- Nominal Compound Acquisition*. Toim. Wolfgang U. Dressler, F. Nihan Ketrez & Marianne Kilani-Schoch. Language Acquisition & Language Disorders 61. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company 2017. <https://doi.org/10.1075/lald.61>.
- Nygren, Suvi-Maarit 2019: Litikuivan lintumyräkan sydänlaulu. Lasten uudissa-noista. Suomen kielen pro gradu tutkielma, Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-201906272291>.
- Nyky-suomen sanakirja I–VI*. Päätoimittaja Matti Sadeniemi. Helsinki 1962: WSOY & Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Oksa, Minna 2003: Villen ja Tuulikin uudissanat. Suomen kielen pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.
- Orpana, Terttu 1980: Lapsenkielestä ja sen tutkimisesta. – *Kielitieteen päivät Tampereella 23.–24.2.1979*. *Folia Fennistica et Linguistica* 3. Tampere: Tampereen yliopisto, 91–112.
- Orpana, Terttu 1984: ”Puomustervoit ja käpsänöitä” eli leikistä, kielestä ja mielikuvituksesta. – Terttu Orpana (toim.), *Vuosiartikkelit 1984*. *Folia Fennistica et Linguistica* 11. Tampere: Tampereen yliopisto, 1–46.
- Protassova, Ekaterina – Voeikova, Maria 2007: Diminutives in Russian at the early stages of acquisition. – Ineta Savickiene & Wolfgang U. Dressler (toim.), *The Acquisition of Diminutives. A cross-linguistic perspective*. Language Acquisition & Language Disorders 43. Amsterdam: John Benjamins, 43–72.
- Riionheimo, Helka 2002a: Havaintoja itäsuomalaisen lapsen morfologisista poikkeamista: vebintaivutus. – *Virittäjä* 106 (2), 259–270.
- Riionheimo, Helka 2002b: Havaintoja kahden itäsuomalaisen lapsen morfologisista poikkeamista: uudisjohdokset. – *Virittäjä* 106 (3), 432–443.
- Räisänen, Alpo 1975: Havaintoja lapsenkielestä. – *Virittäjä* 79 (3), 251–266.
- Räisänen, Alpo 1986: Sananmuodostus ja konteksti. – *Virittäjä* 90 (2), 155–163.
- Räisänen, Alpo 1990: Yhdyssanojen merkitysoppia. – *Kielikello* 4/90, 3–5.
- Savickiene, Ineta – Dressler, Wolfgang U. 2007 (toim.): *The Acquisition of Diminutives: A cross-linguistic perspective*. Language Acquisition & Language Disorders 43. Amsterdam: John Benjamins.
- Savonen, Terhi 2019: Täältä tulee välipalaa! Tutkimus lapsenkielen johdok-

- sista. Suomen kielen pro gradu -työ, Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-201902071210>.
- Seppänen, Lauri 1981: Nominaalikompositumien semantiikkaa. – *Sananmuodostuksen ongelmia*. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen julkaisuja 7. Turku, 69–82.
- Siironen, Mari 2001: *Kuka pelkää, ketä pelottaa? Nykysuomen tunneverbien kieliooppia ja semantiikkaa*. SKST 1309. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Silvennoinen, Heljä 2014: Lentolukki ja epäterveellinen porkkana – lapsen luovat ilmaisut kognitiivisen kielitieteen näkökulmasta. Suomen kielen pro gradu -työ, Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201405151425>.
- Sommer-Lolei, Sabine – Mattes, Veronika – Korecky-Kröll, Katharina – Dressler, Wolfgang U. 2021: Early phases of development of German derivational morphology – *The Acquisition of Derivational Morphology*, 109–140.
- Stephany, Ursula 2015: Adjectives in early Greek language acquisition. – Elena Tribushinina, Maria D. Voieikova & Sabrina Noccetti (toim.), *Semantics and Morphology of Early Adjectives in First Language Acquisition*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 374–394.
- Stephany, Ursula 2021: The development of derivation in early Greek first language acquisition. – *The Acquisition of Derivational Morphology*, 21–51.
- Stolt, Suvi – Salmi, Paula 2020: Sanaston kehitys. – Elina Niemitalo-Haapola, Sini Haapala & Soile Ukkola (toim.), *Lapsen kielenkehitys. Vuorovaikutuksen, leikin ja luovuuden merkitys*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Suomen kielen perussanakirja I–III*. Nidottu vuosina 1990–1994 julkaistusta Suomen kielen perussanakirjasta. Helsinki: Edita Oyj & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 2001.
- The Acquisition of Derivational Morphology. A cross-linguistic perspective*. Toimittanut Veronika Mattes, Sabine Sommer-Lolei, Katharina Korecky-Kröll & Wolfgang U. Dressler. Language Acquisition & Language Disorders 66. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2021. <https://doi.org/10.1075/lald.66>.
- The Acquisition of Diminutives. A cross-linguistic perspective*. Toimittanut Ineta Savickiene & Wolfgang U. Dressler. Language Acquisition & Language Disorders 43. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2007.
- Thomadaki, Evangelia – Stephany, Ursula 2007: Diminutives in Greek child language. – Ineta Savickiene & Wolfgang U. Dressler (toim.), *The Acquisition of Diminutives. A cross-linguistic perspective*. Language Acquisition & Language Disorders 43. Amsterdam: John Benjamins, 89–123.
- Toivainen, Jorma 1997: The acquisition of Finnish. – Dan Isaac Slobin (toim.), *The crosslinguistic study of language acquisition, volume 4*. London: Lawrence Erlbaum, 87–182.
- Tribushinina, Elena – Voieikova, Maria – Noccetti, Sabrina 2015: Introduction: Adjective acquisition across languages. – Elena Tribushinina, Maria D. Vo-

- ikova & Sabrina Noccetti (toim.), *Semantics and Morphology of Early Adjectives in First Language Acquisition*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 1–22.
- Tyysteri, Laura 2015: *Aamiaiskahvilasta ötökkätarjontaan. Suomen kirjoitetun yleiskielen morfosyntaktisten yhdyssanarakenteiden produktiivisuus*. Turun yliopiston julkaisuja. Turku: Turun yliopisto.
- Vesikansa, Jouko 1978: *Johdokset. Nykysuomen oppaita* 2. Helsinki: WSOY.
- Windsor, Jennifer 1993: The functions of novel word compounds. – *Journal of Child Language* 20, 119–138.
- Voionmaa, Kaarlo 1993: Frekventtien verbien asemasta kielenoppimisessa ja -opetuksessa – Jyrki Kalliokoski & Kirsti Siitonen (toim.), *Suomeksi maailmalla. Kirjoituksia suomen kielen ja kulttuurin opettamisesta*. Castrenianumin toimitteita 44. Helsinki: Helsingin yliopisto, 65–75.
- Vuoriniemi, Jorma 1973: *Ollin kieli nykysuomen kuvastimena. Semanttis-interpretatiivi tutkimus*. SKST 312. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vänttilä, Sirkka 1996: Suomenkielisten lasten uudissanat ja Clarkin sananmuodostuksen periaatteet. Suomen kielen lisensiaatintyö, Oulun yliopisto.
- Vänttilä, Sirkka 1998: Suomenkielisten lasten uudisjohdokset ja Clarkin sananmuodostuksen periaatteet. – Merja Karjalainen (toim.), *Kielen ituja. Ajan-kohtaista lapsenkielen tutkimuksesta*. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 10. Oulu: Oulun yliopisto, 99–127.

Kirjoittaja

FT, dosentti **Klaus Laalo** on Tampereen yliopiston suomen kielen emeritusprofessori. Hän on osallistunut usean vuoden ajan suomen kielen osapuolena kansainväliseen lapsenkielen esi- ja varhaismorphologian tutkimushankkeeseen ”Acquisition of pre- and protomorphology” ja julkaissut aiheesta monografian *Lapsen varhaiskielioppi ja miniparadigmat* (SKS 2011). Hän on julkaissut lisäksi artikkeleita tieteellisissä aikakauslehdissä ja kirjoittanut suomen kielen osuudet kieltenväliseen tutkimushankkeeseen liittyviin kokoomateoksiin. Hän on myös julkaissut neljä muuta monografiaa kielentutkimuksen alalta ja osallistunut oppikirjojen kirjoittamiseen.

📄 <https://orcid.org/0000-0002-8308-5892>

Abstract

Neologisms in Finnish-speaking children's language

This book examines innovative derived words and compounds used by Finnish-speaking children.

The first derivational type of verbs has the productive and transparent TTA-suffix (e.g. *kaatua* 'fall over' → *kaaduttaa* 'overturn'), and most early adjectives have the *inen*-suffix (e.g. *kasvi* 'plant' → *kasvinen* 'with many plants'). As for the nouns, children produce such derivational innovations as instruments derived with the *in*-suffix (e.g. *paistaa* 'to roast' → *paistin* 'grill', *pelastaa* 'rescue' → *pelastin* 'rescue tool'), local nouns derived with the *la*-suffix (e.g. *Timo* → *Timola* 'Timo's home'), and *mUs*-derivatives (e.g. *piirtää* 'draw' → *piirtämys* 'drawing').

The first compound neologisms are based on the transparent models of the caregivers. Later innovative compounds are diversified but mostly so transparent that they are easily understood, such as *isosormi* 'big finger' in the meaning of 'thumb', *kalatelevisio* 'fish television' in the meaning of 'aquarium', *takanimi* 'back name' in the meaning of 'family name', *takaruoka* 'back food' in the meaning of 'dessert', and *yöaurinko* 'night sun' in the meaning of '(full) moon'.

Tietolipas-sarja

- 200 Tom Sjöblom *Druidit*
- 201 Maija-Leena Hänninen & Maijastina Kahlos toim. *Roomalaista arkea ja juhlaa*
- 202 Maarit Knuuttila ym. toim. *Suulla ja kielellä*
- 203 Sari Katajala-Peltomaa & Raisa Maria Toivo *Paholainen, noituus ja magia*
- 204 Riku Hämäläinen toim. *Pohjois-Amerikan Intiaaniuskonnot*
- 205 Outi Fingerroos toim. *Uskonnon paikka*
- 206 Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski toim. *Referointi ja moniäänisyys*
- 207 Pirjo Lyytikäinen ym. toim. *Lajit yli rajojen*
- 208 Helena Saarikoski *Leikkikentiltä*
- 209 Eija Timonen *Perinteestä mediavirtaan*
- 210 Marja-Leena Sorjonen & Liisa Raevaara toim. *Arjen asiointia*
- 211 Jaana Hallamaa ym. toim. *Etiikkaa ihmistieteille*
- 212 Tuomas Martikainen toim. *Ylirajainen kulttuuri*
- 213 Anne Mäntynen ym. toim. *Genre – tekstilaji*
- 214 Outi Fingerroos ym. toim. *Muistitietotutkimus*
- 215 Tapani Lehtinen *Kielen vuosituhanneet*
- 216 Marjo Mela & Pirjo Mikkonen *Suomi kakkonen ja kirjallisuuden opetus*
- 217 Satu Grünthal & Elina Harjunen toim. *Näköaloja äidinkieleen ja kirjallisuuteen*
- 218 Heikki Pihlajamäki ym. *Keskiajan oikeushistoria*
- 219 Hanna Lappalainen & Liisa Raevaara toim. *Kieli kioskillä*
- 220 Sara Routarinne & Tuula Uusi-Hallila *Nuoret kielikuvassa*
- 221 Terhi Ainiala ym. *Nimistöntutkimuksen perusteet*
- 222 Toni Lahtinen & Markku Lehtimäki toim. *Äänekäs kevät*
- 223 Tuomas Martikainen ym. *Islam suomessa*
- 224 Sirpa Leppänen ym. toim. *Kolmas kotimainen*
- 225 Jari Niemelä *Talonpoika toimessaan*
- 226 Samuli Hägg ym. toim. *Näkökulmia kertomuksen tutkimiseen*
- 227 Jyrki Kalliokoski & Lari Kotilainen *Kielet kohtaavat*
- 228 Anna Idström & Sachico Sosa toim. *Kielissä kulttuurien ääni*

- 229 Vesa Heikkinen toim. *Kielen piirteet ja tekstilajit*
- 230 Maarit Grahn & Maunu Häyrinen toim. *Kulttuurituotanto*
- 231 Lars Levi Laestadius *Lappalaisten mytologian katkelmia*
- 232 Veikko Anttonen *Uskontotieteen maastot ja kartat*
- 233 Tuomas Martikainen & Lotta Haikkola toim. *Maahanmuutto ja sukupolvet*
- 234 Irja Seurujärvi-Kari ym. toim. *Saamentutkimus tänään*
- 235 Maria Laakso ym. toim. *Tapion tarhoista turkistarhoille*
- 236 Siru Kainulainen ym. toim. *Työmaana runous*
- 237 Antti Salminen ym. toim. *Kirjallisuus ja filosofia*
- 238 Aino Mälikalli & Liisa Steinby *Johdatus kirjallisuusanalyysiin*
- 239 Kaisa Ahvenjärvi & Leena Kirstinä *Kirjallisuuden opetuksen käsikirja*
- 240 Anna Rastas toim. *Kaikille lapsille*
- 241 Anneli Kauppinen toim. *Oppimistilanteita ja vuorovaikutusta*
- 242 Aino Koivisto & Elise Nykänen toim. *Dialogi kaunokirjallisuudessa*
- 243 Outi Tuomi-Nikula ym. toim. *Mitä on kulttuuriperintö?*
- 244 Pirjo Kristiina Virtanen ym. toim. *Alkuperäiskansat tämän päivän maailmassa*
- 245 Marleena Mustola toim. *Lastenkirja. Nyt*
- 246 Johanna Isosävi & Hanna Lappalainen toim. *Saako sinutella vai täytyykö teititellä?*
- 247 Johanna Ahonen & Elina Vuola toim. *Uskonnon ja sukupuolen risteyskiä*
- 248 Simo Häyrynen *Kulttuuripolitiikan liikkuvat rajat*
- 249 Elina Vuola toim. *Uskonto ja kehitys*
- 250 Jukka Kortti *Mediahistoria*
- 251 Harri Kalha toim. *Kummat kuvat*
- 252 M. A. Castrén *Luentoja suomalaisesta mytologiasta*. Toim. ja suom. Joonas Ahola
- 253 Jari Kupiainen & Liisa Häkkinen toim. *Kuvatut kulttuurit*
- 254 Mikko Kauko & Marko Lamberg toim. *Naantalın luostarin kirja*
- 255 Outi Fingerroos ym. toim. *Yhteiskuntaetnologia*
- 256 Anneli Sarhimaa *Vaietut ja vaiennetut*
- 257 Terhi Utriainen *Enkeleitä työpöydällä*
- 258 Maunu Häyrynen & Antti Wallin toim. *Kulttuurisuunnittelu*
- 259 Pilvi Hämeenaho ym. toim. *Soveltava kulttuurintutkimus*
- 260 Toini Rahtu ym. toim. *Kirjoitettu vuorovaikutus*
- 261 Harri Mantila ym. toim. *Oulu kieliyhteisönä*
- 262 Lari Kotilainen ym. toim. *Kielenoppiminen luokan ulkopuolella*
- 263 Arja Nurmi ym. toim. *Kielten ja kirjallisuuksien mosaiikki*
- 264 Aila Viholainen ym. toim. *Kuvittelu ja uskonto*
- 265 Elina Vuola toim. *Eletty uskonto*
- 266 Sulevi Riukulehto & Ari Haasio *Virtuaalinen kotiseutu*
- 267 Irmeli Hautamäki toim. *Avantgarde Suomessa*
- 268 Ulla-Maija Peltonen & Outi Hupaniittu toim. *Arkistot ja kulttuuriperintö*

- 269 Laura Assmuth ym. toim. *Arjen turvallisuus ja muuttoliikkeet*
270 Titus Hjelm toim. *Uskonto, kieli ja yhteiskunta*
271 Maija Saviniemi toim. *Kalle pääatalo tutkijoiden silmin*
272 Sari Kivistö & Sami Pihlström *Toista ajatellen*
273 Tapio Nykänen *Lapin ihminen*
274 Outi Fingerroos & Konsta Kajander ym. toim. *Kulttuurien tutkimuksen menetelmät*
275 Tiina Mahlamäki & Minna Opas toim. *Uushenkisyys*
276 Asta Kihlman toim. *Tekstin nautinnosta*
277 Mikko Kauko *Pyhän Mechtildin ilmestykset*
278 Jyrki Siukonen *Humpuukia ja hulluutta*
279 Kaarina Koski & Tuomas Hovi toim. *Kansanperinne 2.0*
280 Yrjö Varpio *Elää, kokea, ymmärtää*
281 Jyrki Siukonen *Ensimmäinen*
282 Ulla Piela *Toiveiden maa*
283 Soile Veijola toim. *Matkailunkestävä Suomi?*
284 Johanna Isosävi *Miten tutkia kohteliaisuutta?*
285 Margit Rahkonen Margaret Kilpinen
286 Hanna Korsberg ym. toim. *Vieraita näyttämöllä*
287 Hanna Meretoja ym. toim. *Lähestymistapoja kirjallisuuteen*
288 Aino Mäkikalli ym. toim. *Miten luemme?*
289 Mikko Autere & Riikka Länsisalmi toim. *Nationalismi ja kieli*
290 Jyrki Siukonen *Nälkä ja vilu*
291 Klaus Laalo *Lapsenkielen uudissanat*